

О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий
О. Оржель, О.Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима

ІНСТИТУТ
ВИЩОЇ ОСВІТИ
НАПН УКРАЇНИ

АНАЛІЗ ПРОВІДНОГО ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ЩОДО ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

**Аналітичні матеріали
У двох частинах**

Електронне видання

Київ - 2020

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

АНАЛІЗ ПРОВІДНОГО ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ЩОДО
ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Аналітичні матеріали

У двох частинах

Електронне видання

КИЇВ – 2020

УДК 378(038, 1-87)

A 64

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту вищої освіти НАПН України
(протоколи: № 12 від 27.12.2018 р.; №14/3 від 27.12.2019 р.)

- A 64** Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали у двох частинах /
О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О.Слюсаренко,
Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. – Київ: Прінтеко, 2020. – 317 с.

ISBN 978-617-7486-24-3 (ч.1)

ISBN 978-617-7486-28-1 (ч.2)

ISBN 978-617-7876-35-8

«Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали» підготовлено за результатами виконання наукового дослідження за темою «Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції» колективом учених відділу політики і врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України. У роботі осмислено вітчизняний та зарубіжний досвід оцінювання якості вищої освіти, охарактеризовано теоретичні та практичні засади впровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти як складової забезпечення і вдосконалення якості вищої освіти в умовах європейської інтеграції та світової глобалізації. Здійснено системну класифікацію механізмів оцінювання якості вищої освіти, узагальнено критерії і показники щодо їх створення. Обґрунтовано засади ефективної політики і стратегії розбудови системи забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти і трансформації управління вищою освітою в контексті формування лідерської культури конкурентоспроможної якості вищої освіти в Україні.

Видання буде корисним для викладачів, дослідників, керівників і здобувачів вищої освіти, а також інших осіб, які цікавляться модернізацією цієї освітньої ланки.

ISBN 978-617-7876-35-8

УДК 378(038, 1-87)

© Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, 2020

© О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель,
О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима, 2020

ЗМІСТ

Частина I

Передмова (В. Луговий, Ж. Таланова)	4
Розділ 1. Тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції (В. Луговий, О. Слюсаренко, Ж. Таланова)	7
Розділ 2. Міжнародний, національний та інституційний виміри запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти (Ж. Таланова)	24
Розділ 3. Інструменти інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти (М. Дебич)	53
Розділ 4. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти (О. Слюсаренко, В. Луговий)	72
Розділ 5. Трансформація систем забезпечення якості вищої освіти в умовах глобалізації: управлінський аспект (О. Воробйова)	106
Розділ 6. Соціальна відповідальність університету як фактор впливу на оцінювання якості вищої освіти (О. Оржель)	118
Розділ 7. Вплив громадських організацій на політику забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти: теоретичні основи (К. Трима)	137
Розділ 8. Оцінювання якості підготовки докторів філософії в контексті євроінтеграції (І. Линьова)	157
Післямова (В. Луговий)	169

Частина II

Передмова (В. Луговий, Ж. Таланова)	171
Розділ 1. Тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: сучасна вітчизняна і зарубіжна практика реалізації (В. Луговий, О. Слюсаренко, Ж. Таланова)	174
Розділ 2. Міжнародний, національний та інституційний виміри запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти: вітчизняний досвід (Ж. Таланова)	243
Розділ 3. Інструменти інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти: європейський досвід (М. Дебич)	262
Розділ 4. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти (О. Слюсаренко)	274
Розділ 5. Трансформація систем забезпечення якості вищої освіти в умовах глобалізації: управлінський аспект (О. Воробйова)	283
Розділ 6. Соціальна відповідальність університету як фактор впливу на формування та оцінювання якості вищої освіти: досвід Великої Британії (О. Оржель)	294
Розділ 7. Вплив громадських організацій на політику якості вищої освіти: аналіз провідного зарубіжного та вітчизняного досвіду (К. Трима)	308

Частина I

ПЕРЕДМОВА

В Аналітичних матеріалах (частина I) викладені результати наукових досліджень, виконаних колективом вчених відділу політики і врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України за темою «Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції» (2018-2020 рр., державний реєстраційний номер – 0118U003245), а саме: на першому етапі її здійснення – «Теоретичне обґрунтування механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції» (2018 р.). На цьому етапі ставилися завдання в умовах євроінтеграції: 1) теоретично обґрунтувати механізми оцінювання якості вищої освіти; 2) проаналізувати провідний вітчизняний та зарубіжний досвід щодо оцінювання якості вищої освіти; 3) визначити та обґрунтувати підходи та показники, критерії оцінювання якості вищої освіти.

Для реалізації цих завдань досліджувалася така проблематика, як:

- тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції;
- міжнародний, національний та інституційний виміри запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти;
- інструменти інтернаціоналізації для забезпечення якості вищої освіти;
- міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти;
- трансформація систем забезпечення якості вищої освіти в умовах глобалізації: управлінський аспект;
- соціальна відповідальність університету як фактор впливу на оцінювання якості вищої освіти;
- вплив громадських організацій на політику забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти;
- оцінювання якості підготовки докторів філософії в контексті євроінтеграції.

В Аналітичних матеріалах викладені обґрунтування актуальності саме такої комплексної проблематики, методологія її досліджень, основні наукові положення та їхня доказова база. Дослідницькі здобутки сукупно містять з'ясовані закономірності, гіпотези, тенденції, принципи та сформульовані висновки. Слід зазначити посилення системності та вірогідності в дослідженнях, опори на бази надійних великих даних, врахування новітніх документів європейських і світових організацій.

З-поміж результатів, які розкриваються в матеріалах і слугують теоретичним підґрунтям для ідентифікації механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції, слід насамперед привернути увагу до таких положень:

- об'єктивне в міру посилення інтернаціоналізації вищої освіти зростання конкуренції на світовому ринку освітніх послуг та актуалізація проблем якості вищої освіти, визнання результатів навчання, кваліфікацій (ступенів);
- місійна детермінація субординаційно-дихотомічної єдності освітньої та дослідницько-інноваційної складових вищої освіти, за якої основна (первинна) роль належить освіті, а доповняльна (вторинна), хоча істотна і невід'ємна – дослідженням і розробкам, що поглиблює розуміння сутності вищої освіти та способів оцінювання і забезпечення її привабливості та конкурентоспроможності;
- закономірна необхідність інституційної консолідації й ресурсної концентрації закладів вищої освіти для досягнення критичних значень параметрів організації й функціонування з огляду на формування і підвищення університетської конкурентоспроможності;
- важливість рейтингових механізмів поряд з акредитаційними для мотивуючого оцінювання якості вищої освіти.
- детермінація вдосконалення управлінської діяльності закладів вищої освіти у горизонтальному вимірі розвитком фахових громадських організацій та їх асоціацій в Європейському просторі вищої освіти.

У результаті дослідження отримали підтвердження гіпотези щодо:

- закономірно збалансованого синергійного співіснування університетів і наукових установ, а також пріоритетного спрямування університетських досліджень на осучаснення вищої освіти як основного «бізнесу» для закладів вищої освіти, що важливо для визначення критеріїв оцінювання якості університетської освіти;
- слугування Європейського простору вищої освіти спільним контекстом (середовищем) для формування й розвитку культури якості вищої освіти та університетської соціальної відповідальності;
- формування незалежних установ оцінювання якості вищої освіти за галузевим принципом сприятиме підвищенню якості вищої освіти та, відповідно, конкурентоздатності закладів вищої освіти;
- прийнятності вимог стандартів ISO 9001, які визначають систему управління якістю, для застосування в системі забезпечення і покращення якості вищої освіти;

- сприяння розвитку культури якості на інституційному та національному рівнях активним членством у міжнародних, національних та галузевих громадських організаціях, що здійснюють свою діяльність у сфері вищої освіти;

- більшої результативності та перспективності для забезпечення і вдосконалення якості вищої освіти діяльності громадських організацій, зокрема громадських об'єднань експертів, у сфері вищої освіти, ніж засобів адміністративного контролю, нагляду та моніторингу, що реалізуються державними органами влади.

З'ясовано важливі тенденції, зокрема:

- зростання ролі електронних (цифрових) способів і засобів у забезпеченні, вдосконаленні та оцінюванні якості вищої освіти;

- більш широкого тлумачення поняття «університетська соціальна відповідальність» як впливу закладу вищої освіти та його діяльності на внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів;

- розвитку інституційно-галузевої диференціації (дихотомії) рейтингових механізмів оцінювання якості вищої освіти, важливої для створення національного рейтингу закладів вищої освіти;

- посилення ролі рейтингового оцінювання якості в системі механізмів, – від акредитації до рамок досконалості та до університетських рейтингів, – у вищій освіті, що орієнтує вітчизняну вищу освіту на застосування адекватних стратегій розвитку;

- зростання ролі і пріоритетності мотивації-заохочення порівняно з мотивацією-зобов'язанням у формуванні культури максимально досконалої якості замість культури мінімально достатньої якості у закладах вищої освіти, що актуальна для визначення ефективної стратегії розвитку та моніторингу конкурентоспроможної якості вищої освіти України;

- вдосконалення якості вищої освіти через мобілізацію (вивільнення) дослідницько-інноваційного потенціалу науково-педагогічних працівників (за моделями «професор і дослідник – одна персона», «дослідницький професор») шляхом пониження обсягу навчального навантаження, підвищення заробітної плати, створення сучасної навчальної (з метою забезпечення самостійної роботи студентів відповідно до закону зв'язку складності і самостійності в освіті) і дослідницької (зادля розвитку викладачів) інфраструктури;

- розширення взаємодії та співпраці українських громадських організацій у вищій освіті, громадських об'єднань, створених на базі закладів та /або працівниками закладів, з європейськими громадськими організаціями та асоціаціями щодо забезпечення якості вищої освіти;

- збільшення ролі та впливу результатів оцінювання та моніторингу якості вищої освіти з боку незалежних зовнішніх суб'єктів – громадських організацій у системі забезпечення якості вищої освіти.

Авторським колективом обґрунтовано актуальні принципи, зокрема:

- синергії в інтернаціоналізації вищої освіти як комплексної стратегії інтернаціоналізації, що включає низку пов'язаних, узгоджених і взаємодоповнюючих компонентів і призводить до посилення ефективності впливу на забезпечення та покращення якості вищої освіти.

- взаємозв'язку та взаємодоповнюваності соціальної відповідальності та якості вищої освіти;

- суспільної залученості до забезпечення якості як моніторингу та оцінювання освітньої якості громадськими організаціями задля реалізації неупередженої оцінки вищої освіти у демократичному суспільстві;

- об'єктивності в оцінюванні якості вищої освіти.

За результатами дослідження сформульовані висновки, серед яких слід зазначити наступні.

По-перше, аналіз міжнародних документів засвідчив, що значимість міжнародного, зокрема європейського, виміру вищої освіти зростає, водночас цей вимір став складнішим і багатоаспектнішим. Інтернаціоналізація визнана провідною тенденцією розвитку вищої освіти та каталізатором покращення якості вищої освіти і пов'язаних з нею досліджень, зокрема зближення та інтеграції європейських просторів вищої освіти і досліджень.

По-друге, важливо вітчизняну вищу освіту розглядати в контексті європейської, Європейського простору вищої освіти, а європейську – в контексті глобальної, зокрема у співставленні з іншими регіонами, зокрема, Північноамериканським та Східноазійським просторами вищої освіти; адже вплив Болонського процесу де-факто вийшов за рамки Європи.

По-третє, на глобальному рівні здійснюється координація процесу інтернаціоналізації та забезпечення і вдосконалення якості вищої освіти низкою міжнародних організацій: ЮНЕСКО, ОЕСР, Світовим банком, Міжнародною асоціацією університетів (*англ.* International association of universities), Всесвітньою мережею університетів (*англ.* the Worldwide Universities Network) та іншими міжнародними організаціями; співпраця на регіональному рівні, зокрема ЄС, та в межах Болонського процесу сприяла

розвитку сумісності й взаємного визнання дипломів / ступенів та періодів навчання студентів, при цьому Програми ЄС та заходи Болонського процесу впливають на вищу освіту та міжнародну співпрацю у глобальному вимірі.

По-четверте, нормативи та стандарти вищої освіти, програмна та інституційна акредитація як основа оцінювання якості вищої освіти в умовах гнучкості її змісту та адаптації до потреб суспільного розвитку потребують запровадження механізму постійного моніторингу і модернізації освітньої якості як результату реагування на суспільний запит, реалізації університетської місії та соціальної відповідальності; при цьому громадські організації виступають соціальними посередниками між різними стейкхолдерами вищої освіти, водночас здійснюючи функцію моніторингу якості освітніх послуг.

По-п'яте, досвід ефективних систем забезпечення і вдосконалення якості в Європейському просторі вищої освіти ґрунтується на запровадженні механізмів внутрішнього та зовнішнього інституційного моніторингу та оцінювання якості; при цьому зовнішнім механізмом оцінювання якості вищої освіти можуть бути альтернативні державним громадські об'єднання експертів, які вже займаються проблематикою якості.

По-шосте, роль рейтингового оцінювання якості вищої освіти через побудову прозорої системи об'єктивних показників та критеріїв, заснованих на відкритих джерелах з мінімізацією суб'єктивного впливу, посилюється в системі механізмів забезпечення та вдосконалення якості, – від акредитації до рамок досконалості та до університетських рейтингів, – у вищій освіті, що орієнтує вітчизняну вищу освіту на застосування ефективних стратегій розвитку інституційно-галузевої диференціації (дихотомії) рейтингових механізмів оцінювання якості вищої освіти, важливої для створення національного рейтингу закладів вищої освіти.

По-сьоме, у створенні механізмів оцінювання якості вищої освіти необхідно враховувати посилення соціальної відповідальності університету як фактора, що впливає на конкурентоспроможність закладів вищої освіти та на формування механізмів оцінювання освітньої якості.

В Аналітичних матеріалах містяться, розкриваються та обґрунтовуються й інші наукові положення й висновки. Аналітичні матеріали спираються на систему опублікованих авторських статей.

Загалом викладені в Аналітичних матеріалах (частина I) наукові положення слугуватимуть надійною теоретичною базою для обґрунтування політики і стратегії розвитку вітчизняної вищої освіти, її євроінтеграції із забезпеченням і розвитком ефективних механізмів оцінювання якості вищої освіти, освітньої конкурентоспроможності і привабливості, а також для підготовки на наступних дослідницьких етапах Аналітичних матеріалів (частина II), відповідних Методичних рекомендацій та узагальнюючої колективної монографії «Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції».

Наукові редактори
В. Луговий, Ж. Таланова

Розділ 1. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

*Володимир Луговий,
доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України,
головний науковий співробітник,
відділ політики і врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України*

*Олена Слюсаренко,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
заступник директора з наукової роботи, головний науковий співробітник,
відділ політики і врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України*

*Жаннета Таланова
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент,
головний науковий співробітник,
відділ політики і врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України*

Анотація

У розділі проаналізовано і системно порівняно сутність, сильні та слабкі сторони акредитаційного і рейтингового механізмів оцінювання інституційного потенціалу та результатів діяльності закладів вищої освіти. Показано істотні переваги рейтингу над акредитацією, підпорядкованість другої першому з огляду на провідну роль вищої освіти у забезпеченні і прискоренні людського прогресу, що має дослідницько-інноваційний та конкурентний характер. Такий характер людського поступу в глобальному і регіональному (включаючи й європейський) масштабах детермінує тенденцію зростання лідерських проривних чинників в його забезпеченні, відтак актуалізацію тенденцій пріоритезації розвивальних рейтингово-змагальних механізмів оцінювання якості вищої освіти над функціонально-запобіжними акредитаційними механізмами, що базуються на мінімальних порогових стандартах. Обґрунтовано як необхідність невідкладного запровадження, так і основні етапи практичної реалізації національного рейтингу загальної та галузевої версій на методологічних принципах Шанхайського рейтингу (Academic Ranking of World Universities, ARWU). Запропоновано національний рейтинг використати для модернізації вітчизняної мережі закладів вищої освіти, насамперед їх консолідації та укрупнення, концентрації в них інтелектуальних й інших ресурсів.

Ключові слова: вища освіта, акредитація, рейтинг, конкурентоспроможність, функціонування, розвиток, лідерство, Шанхайський рейтинг (ARWU), національний рейтинг, Україна.

Постановка проблеми та її актуальність

Прискорення розвитку людства, посилення глобальної й регіональної конкуренції¹, що цілком очевидні, актуалізують проблему ідентифікації й оцінювання чинників (лідерів і механізмів) людського прогресу, визначення тенденцій в їх вдосконаленні. Зокрема авторськими дослідженнями, виконаними останніми роками², аргументовано, що сутнісними (місійними) провайдерами руху вперед, у ймовірне майбутнє, його творцями слугують заклади вищої освіти, університети. Наприклад, візитівкою Швейцарського федерального інституту технології в Цюриху (*англ.* Swiss Federal Institute of Technology Zurich), який 19-й у світі

¹ Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Н. М. Авшенюк та ін.; Нац. акад. пед. наук України; заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка. 2016. 448 с. (до 25-річчя незалежності України); Higher Education to 2030, Vol. 2: Globalisation. URL: <http://www.oecd.org/edu/ceri/highereducationto2030volume2globalisation.htm> (дата звернення: 14.12.2018).

² Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритезації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розд. І. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018); Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.

за Шанхайським рейтингом³ і з роками прогресує у цьому рейтингу, визначено девіз «Де починається майбутнє» (англ. «Where the future begins»)⁴. Реалізується це шляхом здійснення вищої освіти на основі досліджень, створення відповідного університетського середовища з конкурентоспроможним потенціалом⁵. Адже лише вірогідні наукові знання можуть описати, пояснити й, головне, передбачити та спрогнозувати явища і події, спроектувати і сформулювати майбутнє, стати основою для суспільно значущих інновацій. Саме такими знаннями, іншими базисними компетентностями⁶ має володіти випускник університету. У зв'язку з цим у роботі⁷ обґрунтовано, що визначальною характеристикою вищої освіти є освітньо-дослідницький дуалізм із субординаційною дихотомією (підпорядкованістю досліджень освіти, що надається).

Водночас у роботах авторів⁸ також показано, що проявилася стійка й загрозлива для України тенденція зміщення вітчизняної вищої освіти на узбіччя світового поступу, який має ознаки дослідницько-інноваційного типу⁹. Сталося так через недостатнє національне усвідомлення родової ролі університетів і адекватних механізмів ідентифікації та оцінювання інституційного потенціалу і результатів діяльності закладів вищої освіти. Ця проблема була обговорена на методологічному семінарі НАПН України у березні 2018 р.¹⁰.

Здійснені дослідження¹¹ дають змогу з'ясувати, що законодавчо унормована в Україні¹² ставка на стандарти й акредитацію у забезпеченні якості вищої освіти слабо сприяє підвищенню освітньої якості і, за великим рахунком, не дає змоги подолати тривалу стагнацію і прояви деградації вітчизняної вищої освіти. Як наслідок, мережа інституцій вищої освіти, що включає 289 закладів та приблизно таку саму кількість

³ ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴ ETH Zurich. URL: <https://www.ethz.ch/en.html>.

⁵ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритезації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розд. І. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018); Салми Дж. Создание университетов мирового класса / пер. с англ. Москва: Изд-во «Весь мир», 2009. 132 с.; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.

⁶ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Закон базисної організації компетентностей. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2017. № 4. С. 14–29.

⁷ Lugovyi, V., Orzhel, O., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*, 1, 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8> (дата звернення: 14.12.2018).

⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2017 року. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2017. № 2(5). С. 1–19. URL: <http://elite-journal.org/en/potochniy-nomer/> (дата звернення: 14.12.2018).

⁹ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення: 14.12.2018); Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.

¹⁰ На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. Берез.-квіт. № 2. С. 4; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

¹¹ На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. Берез.-квіт. № 2. С. 4; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритезації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розд. І. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2017 року. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2017. № 2(5). С. 1–19. URL: <http://elite-journal.org/en/potochniy-nomer/> (дата звернення: 14.12.2018); Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.

¹² Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 14.12.2018); Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 14.12.2018).

відокремлених структурних підрозділів¹³, подрібнена і розпорошена, надмірно дубльована, профільно неадекватна, ресурсно деконцентрована та дефіцитна, глобально неконкурентоспроможна¹⁴. Українські заклади вищої освіти не входять ані в загальну (інституційну) версію (що ранжирує 1000 закладів), ані в 54 предметні області галузевої версії Шанхайського рейтингу 2018 р.¹⁵ При цьому після невдалої спроби запровадити у 2011-2013 рр. національний університетський рейтинг донині відсутні системні заходи й політична воля з його створення¹⁶. Зволікання із формуванням культури університетського рейтингування, що у Світі з Європою включно стрімко прогресує, починаючи з 2003 р., створює ще одну критичну зону відставання. Відтак держава, суспільство, громадяни країни дезорієнтовані, а нерідко й ошукані, неякісною вищою освітою: молодь масово полишає периферійні регіони, сподіваючись здобути конкурентоспроможну вищу освіту у Львові, Києві, Харкові або взагалі за кордоном¹⁷ та породжуючи тенденцію масової втечі студентів з національного простору вищої освіти.

Мета розділу

Порівняти акредитаційний і рейтинговий механізми оцінювання якості вищої освіти та обґрунтувати переваги і перспективність останнього, зокрема стосовно мотивації до досягнення конкурентоспроможної освітньої якості, формування університетської культури і контексту конкурентоздатного лідерства, що критично важливо для вітчизняної вищої освіти в сучасних умовах.

Методологія дослідження

Для досягнення поставленої мети в статті застосовано дослідницьку методологію, яка ґрунтується, по-перше, на надійних емпіричних даних, по-друге, на необхідних теоретичних доказах. У якості джерел системних фактологічних даних використано статистику Організації економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD), Національного центру наукової та інженерної статистики (National Center for Science and Engineering Statistics, NCSES) і Національного центру освітньої статистики (National Center for Education Statistics, NCES) [19] США, Держстату України щодо статичних та динамічних характеристик сфер вищої освіти (ВО) та досліджень і розробок (ДР), а також міжнародних університетських рейтингів, передовсім найбільш об'єктивного з-серед них – Шанхайського рейтингу¹⁸. Теоретичні узагальнення цієї статті системно доповнюють і розвивають авторські напрацювання останніх років щодо осмислення ролі університетів в освітній та науковій сферах¹⁹. Оскільки українське

¹³ Вища освіта в Україні. 2017 рік: Стат. зб. / Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁴ На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. Берез.-квіт. № 2. С. 4; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритетизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розд. І. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія: Вісн. НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2017 року. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2017. № 2(5). С. 1–19. URL: <http://elite-journal.org/en/potochniy-nomer/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁵ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісн. НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

¹⁶ На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. Берез.-квіт. № 2. С. 4; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія: Вісн. НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

¹⁷ Вища освіта в Україні. 2017 рік: Стат. зб. / Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/> (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісн. НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

¹⁸ ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритетизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розд. І. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018); В. Луговий, О. Слюсаренко, Ж. Таланова. Від акредитації до рейтингу (функціонування VS розвиток). *Міжнародний науковий журнал*

законодавство не унормовує сутнісну різницю між закладами вищої освіти зі статусом університету, академії та інституту²⁰, а в передовій світовій практиці університети називаються по-різному (інститутами, коледжами, школами, центрами тощо)²¹, то заради термінологічного спрощення слово «університет» у розділі використовується синонімічно до словосполучення «заклад вищої освіти».

Виклад основного матеріалу

Як впливає із законів України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про ліцензування видів господарської діяльності» (2015 р.) та «Про освіту» (2017 р.)²², акредитаційний механізм оцінювання освітньої якості базується на стандартах вищої освіти та ліцензійних умовах²³, а також на внутрішній системі забезпечення якості, яка знову-таки орієнтується на реалізацію стандартизованих норм. Головний недолік акредитації – визнання мінімально допустимої якості на основі стандартів освіти та ліцензійних вимог, що по суті є пороговими стандартами, котрі відділяють вищу освіту від невищої²⁴. Адже світова (і європейська так само) конкуренція в усіх сферах відбувається не на регламентаційно-мінімальних, а на рейтингово-максимальних рівнях досконалості. Тому рейтинги заповнили усю суспільну діяльність, включаючи університетську.

Як результат, усі 289 закладів вищої освіти (з їхніми територіально відокремленими підрозділами) України мають відповідні акредитаційні сертифікати. Однак, як зазначалося, жоден із цих закладів, за висновками провідного міжнародного Шанхайського рейтингу 2018 р., не є конкурентоспроможним ні в цілому, ні в межах 54 академічних профілів. Хоча, наприклад, усі країни-сусіди, із заморськими включно, крім Молдови, мають свої заклади в цьому рейтингу (Болгарія, Польща, Росія, Румунія, Словаччина, Туреччина, Угорщина у загальній версії, а крім них, Білорусь і Грузія у галузевій версії)²⁵. За ігнорування цієї оцінки (по суті, як вироку) для вітчизняної вищої освіти і зволікання з реагуванням доведеться розплачуватися наступним поколінням за високими ставками.

Незважаючи на аргументовані рекомендації НАПН України, включаючи авторів цієї статті²⁶, невідкладно законодавчо запровадити національний рейтинг закладів вищої освіти, суспільного розуміння

«Університети і лідерство». 2018. № 2(6). С. 3–20. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/77/73> (дата звернення: 14.12.2018).

²⁰ Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 14.12.2018); Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 14.12.2018).

²¹ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

²² Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 14.12.2018); Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 2 березня 2015 р. № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19> (дата звернення: 14.12.2018); Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 14.12.2018).

²³ Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності: постанова Каб. Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF> (дата звернення: 14.12.2018).

²⁴ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розд. І. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018); International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

²⁵ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

²⁶ На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. Берез.-квіт. № 2. С. 4; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розд. І. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2017 року. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2017.

необхідності цього не досягнуто. Країна, а разом з нею і її громадяни, до цього часу достеменно не знають (лише приблизно, наприклад, за даними рейтингу «Таймс»²⁷, що розглядає (скоріше просто реєструє) з-поміж 1258 закладів, але не рейтингує у межах 1000 місць, чотири вітчизняні заклади – Львівський національний університет імені Івана Франка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний університет «Львівська політехніка» та Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна), який із закладів є першим, який другим і т. д. за рівнем університетських досягнень. Тим більше невідомо, що небезпечніше, які заклади в Україні є аутсайдерами і гальмують розвиток українського суспільства, своєю відсталістю шкодять йому, відтягуючи, споживаючи та марнуючи чималі ресурси²⁸.

Рис. 1 ілюструє для випадку України сутнісну відмінність механізмів акредитації і рейтингування.

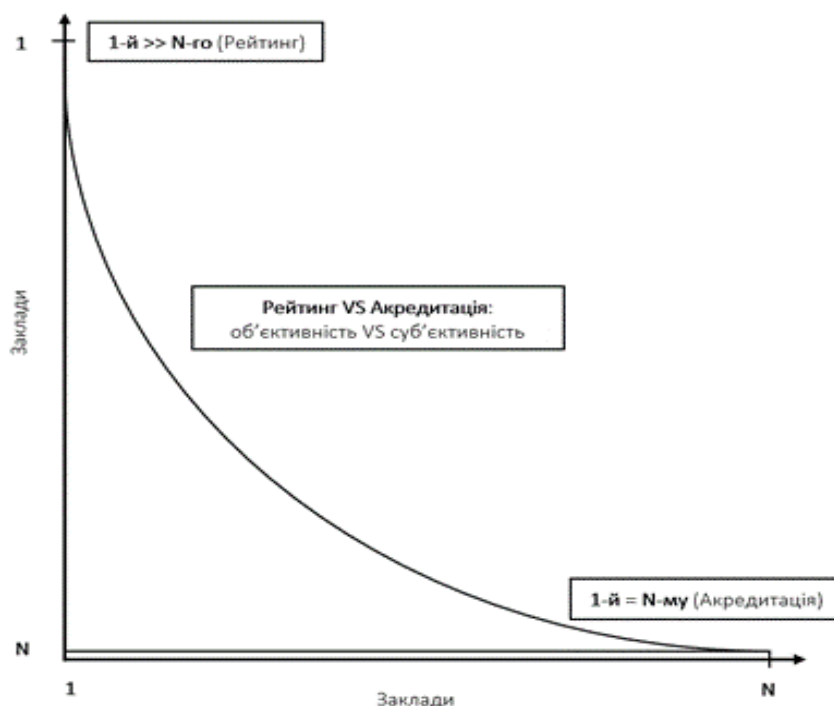

Рис. 1. Ілюстрація відмінності механізмів оцінювання якості вищої освіти (для України $N = 289$ у 2017 р.)²⁹: акредитація не розрізняє заклади за критерієм «кращий – гірший», рейтинг диференціює заклади за цим критерієм.

З рис. 1 зрозуміло, що за механізмом акредитації усі N закладів вищої освіти, оскільки отримали акредитацію, остільки з огляду на освітню якість принципово нерозрізненні, усі рівні – акредитовані. Натомість рейтинговий механізм у разі його застосування порівнює і послідовно ранжирує заклади в порядку від 1-го (найдосконалішого) до N -го (недосконалого). Рейтинг, на відміну від акредитації, не допускає знаходження на одному статусному рівні (наприклад, на 1-му місці) усіх N закладів. Якщо в разі акредитації усі заклади уживаються на одному акредитованому рівні, то в умовах рейтингування найпотужніші заклади виштовхують слабкі з вищих позицій на нижчі. Крім того, процес акредитації послуговується іманентною їй суб'єктивною складовою (експертами та експертними комісіями, немінучими суб'єктивними стосунками: взаємними, у відповідь, перевірками, особливо в ситуації аналогічних академічних профілів). Рейтингування у принципі, як це передбачає методологія Шанхайського рейтингу³⁰, може мінімізувати і взагалі виключити

№ 2(5). С. 1–19. URL: <http://elite-journal.org/en/potochniy-nomer/>. URL: <http://elite-journal.org/en/potochniy-nomer/> (дата звернення: 14.12.2018).

²⁷ THE World University Rankings. URL: www.timeshighereducation.co.uk/ (дата звернення: 14.12.2018).

²⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

²⁹ Вища освіта в Україні. 2017 рік: Стат. зб. / Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/> (дата звернення: 14.12.2018).

³⁰ ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018

суб'єктивний (репутаційний) фактор, прозоро, неупереджено і зрозуміло оперуючи об'єктивними даними третіх незалежних сторін.

Світова (північноамериканська і європейська) освітньо-наукова практика виробила вдосконалену модифікацію акредитаційного механізму оцінювання якості – рамкову (багаторівневу) акредитацію шляхом запровадження «золотого», «срібного» і «бронзового» акредитаційних рівнів (див. рис. 2). Зокрема, за такою акредитаційною моделлю оцінювання якості функціонують британські Рамка досконалості досліджень (2014 р.)³¹ та Рамка досконалості викладання (2017 р.)³².

Водночас навіть такий вдосконалений механізм рамкової акредитації залишається неточним (приблизним, грубим) інструментом градації закладів (освітніх програм), насамперед через наявність суб'єктивної складової (самозвіту, експертів, експертних комісій). А головний недолік акредитації – її непереборна орієнтація на стандарти і вимоги, що з моменту їх створення відходять в минуле, фіксують кращі, але минулі досягнення, досвід. Акредитація не/слабо чутлива до інновацій, розвитку.

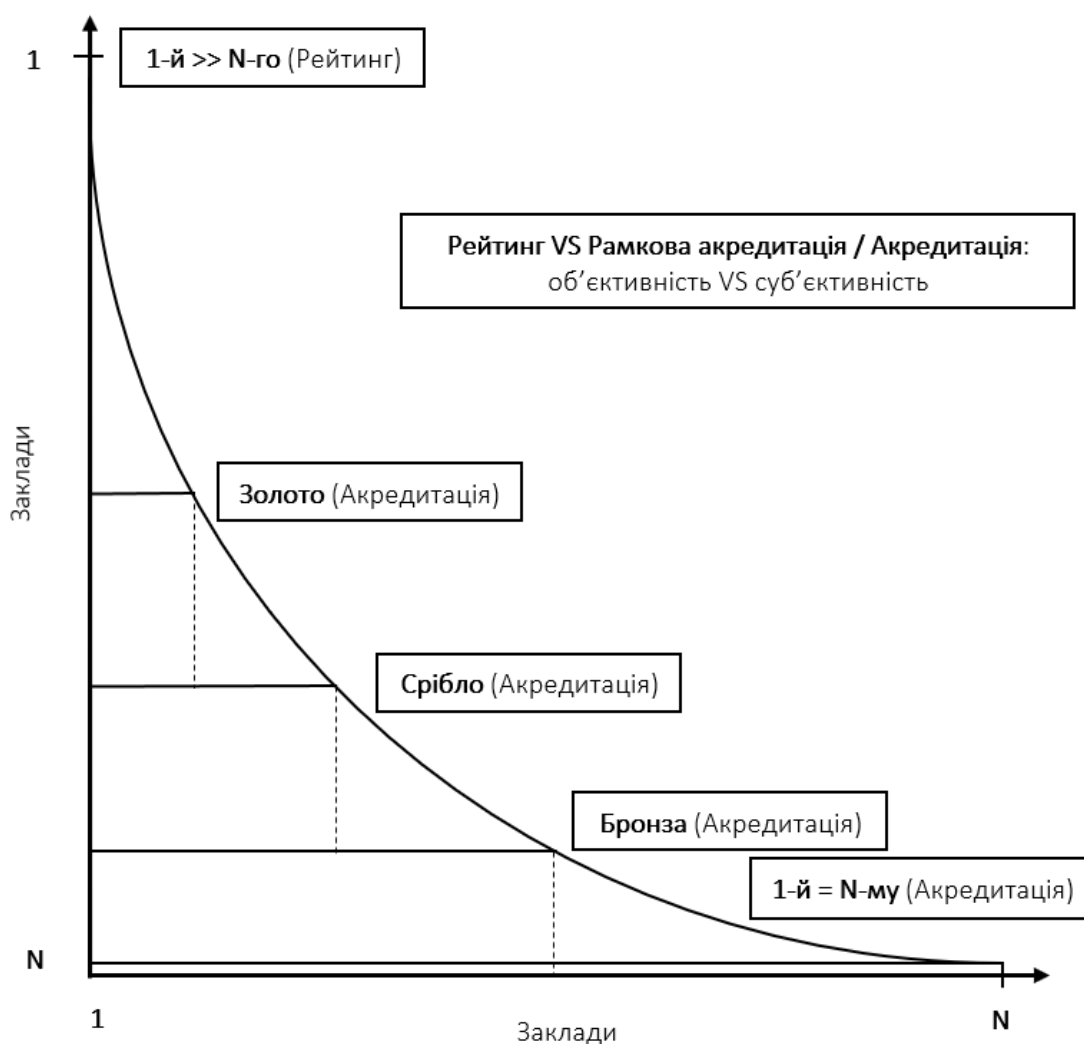

Рис. 2. Зіставлення рейтингу, класичної (однорівневої) та рамкової (багаторівневої) акредитації

Рис. 3 показує зменшення роздільної здатності рейтингу при зниженні рейтингових місць (ранжируванні елітних, «перших» і масових, «посередніх» закладів) і поступового переходу для закладів з

Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

³¹ REF 2014: About the REF. URL: <http://www.ref.ac.uk/2014/about/> (дата звернення: 14.12.2018).

³² TEF: About the TEF. URL: <http://www.hefce.ac.uk/lt/tef/whatistef/> (дата звернення: 14.12.2018).

низькими позиціями до їх групування у рейтингові групи – квазірейтингу. Квазірейтинг за групуванням закладів наближається до рамкової акредитації, але не отожднюється з нею. Адже у рейтингу і акредитації протилежні рівні відліку: у першого від найвищого топового, у другої – від найнижчого порогового рівнів.

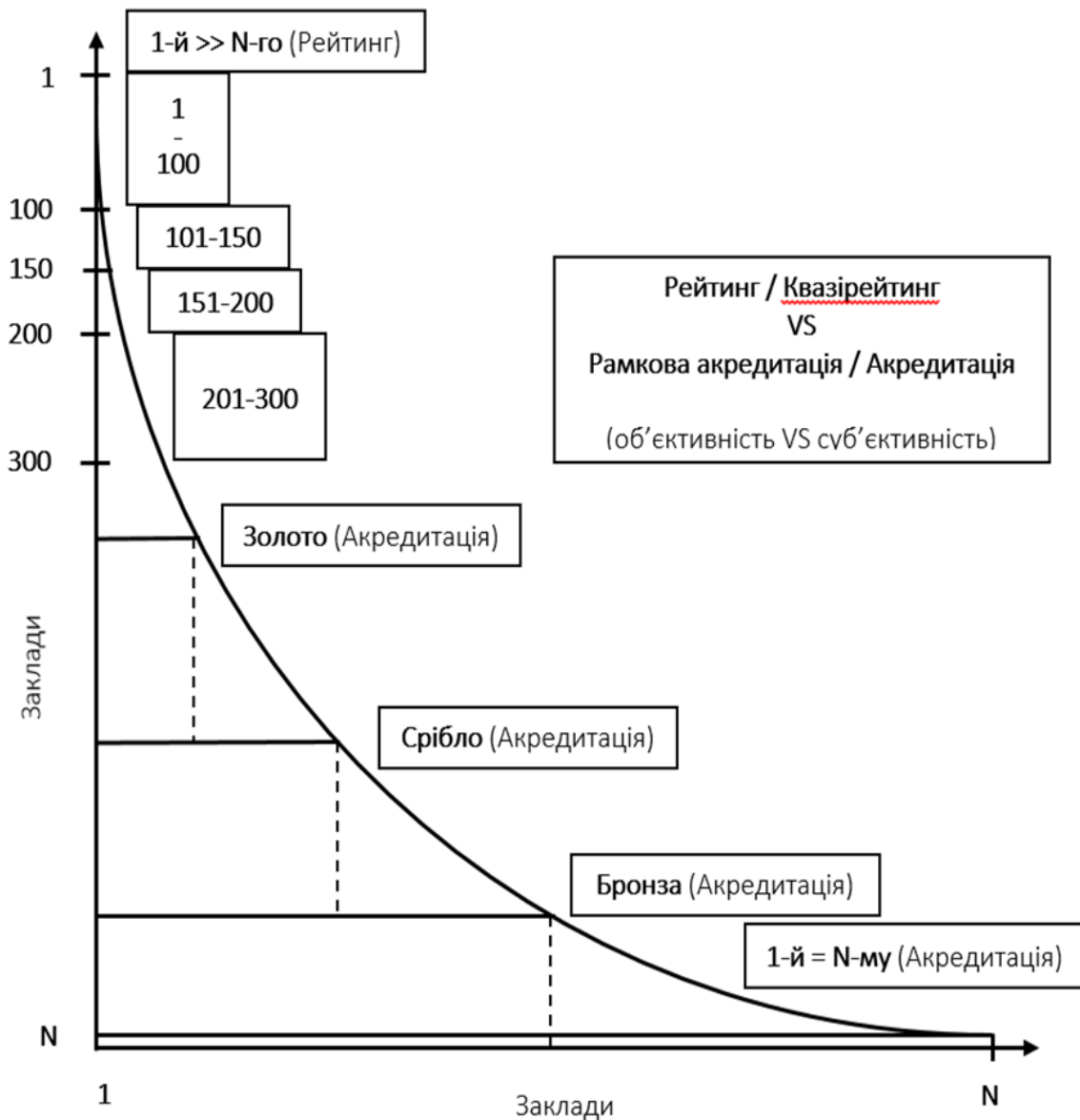

Рис. 3. Ілюстрація зменшення роздільної здатності рейтингового механізму і перехід від індивідуального до групового ранжування для нижчих місць.

Нерівномірність роздільної здатності рейтингів, що зумовлює перехід від визначення індивідуальних до групових позицій закладів у міру зниження рейтингових місць, демонструє рис. 4.

З рис. 4. неважко зрозуміти, що провідні міжнародні університетські рейтинги чітко ранжирують топ-заклади (хоча й по-різному через відмінну ступінь суб'єктивності індикаторів)³³. Це відповідає головному призначенню рейтингів щодо виявлення кращих зразків університетської діяльності.

³³ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. І (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

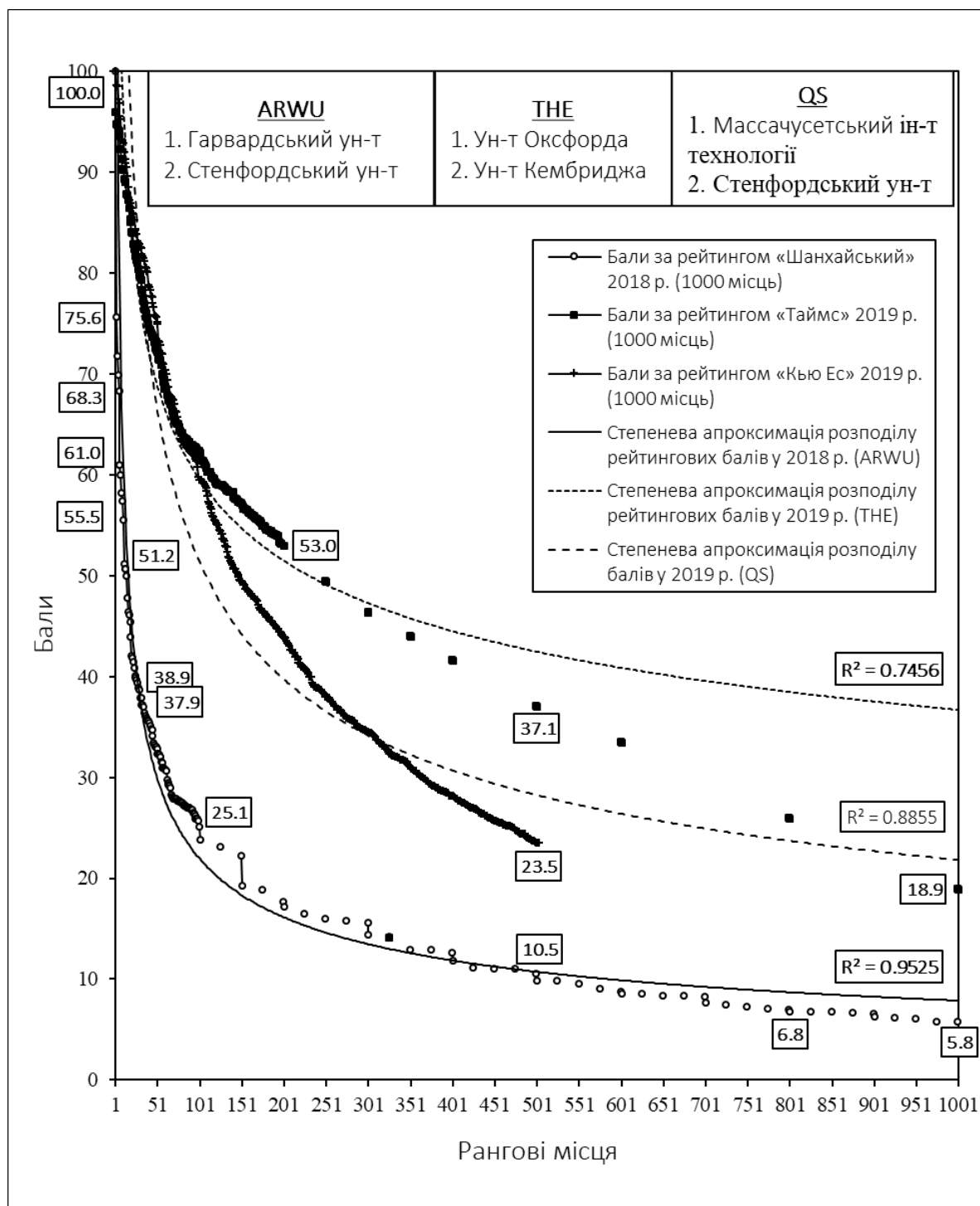

Рис. 4. Зменшення роздільної здатності провідних міжнародних університетських рейтингів Шанхайського (ARWU), Таймс (THE) і Кью Ес (QS) із зниженням рейтингових місць. Дані рейтингів THE і QS за 2019 р. оприлюднені у 2018 р.

Джерело: Складено авторами на підставі джерел.³⁴

На рис. 5 показано сутнісні місце і роль акредитації і рейтингу з огляду на оцінювання вищої освіти відносно минулого, сьогодення, майбутнього суспільства.

³⁴ ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); THE World University Rankings. URL: www.timeshighereducation.co.uk/ (дата звернення: 14.12.2018); QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019> (дата звернення: 14.12.2018).

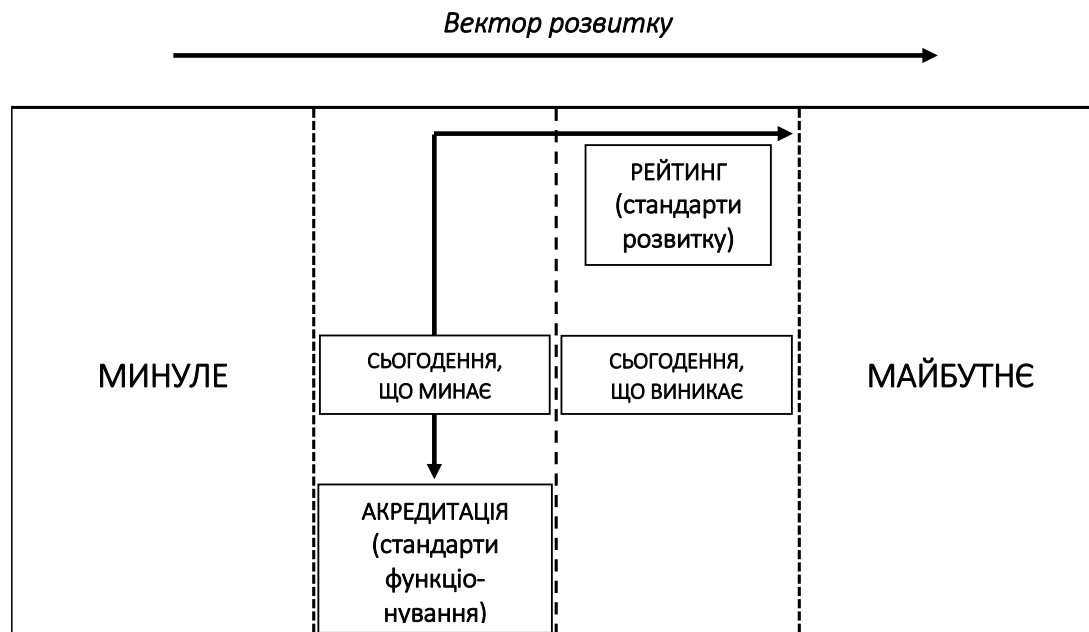

Рис. 5. Позичування місця та ролі акредитації і рейтингу в контексті розвитку.

З рис. 5 видно, що рейтинг виявляє лідерів вищої освіти, котрі орієнтовані на майбутнє, передбачають, прогнозують і формують його (спрямовані на розвиток), тобто ідентифікуює взірцеві індивідуально-лідерські стандарти розвитку. Водночас акредитація орієнтована на існуюче сьогодення, що вже завтра відійде у минуле (спрямована на підтримання функціонування існуючого, зафіксованого у масових загальноприйнятих стандартах та вимогах), інакше, визначає і визнає стандарти функціонування³⁵, які в умовах прискорення суспільного прогресу швидко застарівають.

Неважко зробити висновок, що акредитація – механізм оцінювання масової, далекої від лідерської (елітної), вищої освіти (1-й заклад акредитаційно еквівалентний N-му). Натомість рейтинг – механізм виявлення провідної вищої освіти, що актуалізує розвиток (1-й за рейтингом заклад набагато перевершує 289-й). Відповідно до Основного закону України (стаття 53) вимога забезпечення кожному вищої освіти у всеохоплюючому (не конкурсному) порядку є неконституційною. У такий спосіб Конституція України захищає право на розвиток через вищу освіту. Тобто «на конкурсній основі» у заклади вищої освіти мають прийматися ті, хто здатні працювати на майбутнє, запліднювати ним сьогодення, адекватно зустрічати те, що неминуче надходить з нього.

Застосування механізму рейтингування дає змогу з'ясувати (на що не спроможна акредитація) лідерські заклади як взірці, маяки для орієнтації на них інших інституцій. А головне, рейтинг і акредитація мають відмінний мотиваційний імпульс (вплив). Акредитація залишає нейтральним ставлення акредитованого закладу (адже його акредитаційна мета досягнута) до того, як пройшли акредитацію інші заклади. Рейтинг, навпаки, зумовлює небайдужість певної інституції до власних рейтингових досягнень у порівнянні з іншими закладами. Адже за рейтингування заклад завжди стоїть перед дилемою: «переможець чи переможений», на відміну акредитаційного «мирного» співіснування усіх інституцій. Наприклад, навряд чи вихід Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» з когорти українських закладів, які розглядаються загальною версією рейтингу «Таймс»³⁶, залишиться без уваги цього університету, як і фахової громадськості України. Так само, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» і Сумський державний університет напевне замисляться, чому вони не

³⁵ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розд. І. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

³⁶ THE World University Rankings. URL: www.timeshighereducation.co.uk/ (дата звернення: 14.12.2018).

розглядаються рейтингом «Таймс», хоча разом з усіма вище згаданими університетами присутні у міжнародному рейтингу «Кью Ес»³⁷, що містить половину суб'єктивних індикаторів³⁸.

Саме через відсутність рейтингового механізму, незважаючи на наявність акредитаційного механізму, стало можливим багатократне дублювання підготовки у закладах вищої освіти. Наприклад, у 2018 р. у галузі знань «Право» у м. Києві здійснювали прийом 35 закладів, а в Кіровоградській області – 5 з 8 існуючих подрібнених і ресурсно деконцентрованих закладів³⁹.

Щодо найбільш авторитетного міжнародного університетського рейтингу «Шанхайський» через його об'єктивність і адекватність дослідницько-інноваційному типу суспільного прогресу, то передові країни дбають про якомога краще представництво національних університетів у цьому рейтингу⁴⁰ (див. рис. 6).

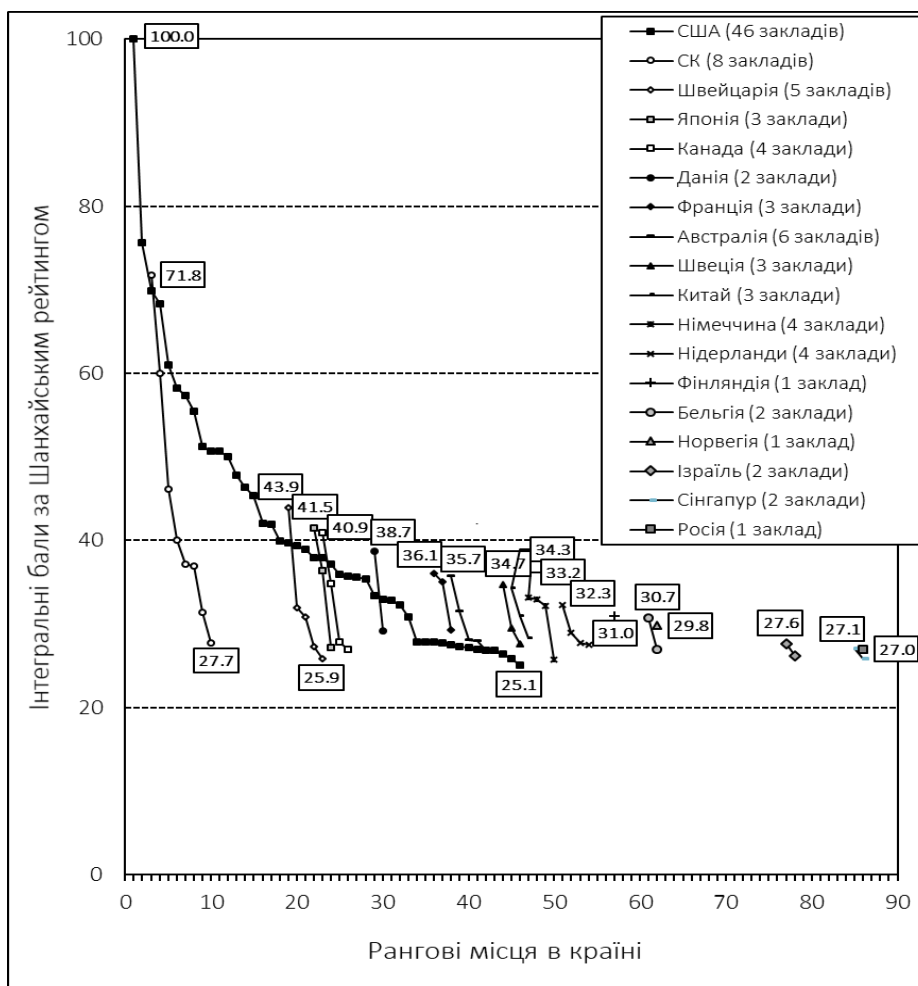

Рис. 6. Заклади вищої освіти країн, що представлені на перших 100 місцях Шанхайського рейтингу 2018 р., і ранжирування закладів за інтегральними балами у межах країн і 100 місць рейтингу.

Джерело: складено авторами на підставі даних рейтингу.⁴¹

³⁷ Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні: розпорядження Каб. Міністрів України від 14.04.2018 р. № 154-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80> (дата звернення: 14.12.2018); QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019> (дата звернення: 14.12.2018).

³⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. I (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

³⁹ Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/> (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

⁴⁰ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

На рис. 6 можна побачити, що 18 країн представлені закладами вищої освіти в групі топ-100 Шанхайського рейтингу 2018 р. Також можна зрозуміти, що в країнах, як правило, існує передовий заклад, що є національним лідером і зразком для інших. У США – це Гарвардський університет, у Сполученому Королівстві – Університет Кембриджа, у Швейцарії – згаданий Швейцарський федеральний інститут технології в Цюріху, у Японії – Університет Токіо, у Канаді – Університет Торонто, у Данії – Університет Копенгагена. Зазначені університети на 1–30 місцях рейтингу⁴².

У табл. 1 порівняно людський та економічний ресурс країн⁴³, що мають заклади у групі топ-30 Шанхайського рейтингу, і України, яка взагалі не представлена в цьому рейтингу як загальної, так і галузевої версії⁴⁴.

Таблиця 1

Населення і валовий внутрішній продукт (ВВП) країн⁴⁵, що мають університети на 1–30 місцях Шанхайського рейтингу 2018 р.⁴⁶

№	Країна	Населення, млн	ВВП, млрд дол. \$ ПКС*	Найвище місце в групі топ-30, назва університету
1	2	3	4	5
1	США	324,5	17662,3	1 – Гарвардський університет (Harvard University)
2	Сполучене Королівство	66,2	2624,6	3 – Університет Кембриджа (University of Cambridge)
3	Швейцарія	8,5	486,0	19 – Швейцарський федеральний інститут технології в Цюріху
4	Японія	127,5	4944,9	22 – Університет Токіо (The University of Tokyo)
5	Канада	36,6	1615,8	23 – Університет Торонто (University of Toronto)
6	Данія	5,7	269,3	29 – Університет Копенгагена (University of Copenhagen)
7	Україна	44,2	335,4	–

Примітка: ¹ ПКС – паритет купівельної спроможності.

Табл. 1 свідчить, що Україна випереджає три країни (Канаду, Швейцарію і Данію) за людськими та Данію за економічними ресурсами та не так вже сильно (в 1,4 разу) відстає від Швейцарії за обсягом ВВП. Отже, створення університетів субсвітового (у групі топ-501-1000)⁴⁷, світового (у групі топ-500)⁴⁸ та екстра (у групі топ-30)⁴⁹ класу справа доцільної концентрації національних ресурсів у провідних вітчизняних університетах.

Якраз так учиняють ефективні держави й їхні заклади вищої освіти: заради покращення досягнень провідні університети Сполученого Королівства, Фінляндії, Франції й інших країн об'єднуються. Наприклад, анонсовано злиття на початку 2019 р. двох відомих у світі фінських університетів, що в галузевому

⁴¹ ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴² Там само.

⁴³ Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁴ ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁵ Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁶ ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁷ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

⁴⁸ Салми Дж. Создание университетов мирового класса / пер. с англ. Москва: Изд-во «Весь мир», 2009. 132 с.

⁴⁹ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

Шанхайському рейтингу 2018 р.⁵⁰ – Університету Тампере (University of Tampere) та Тамперського університету технології (Tampere University of Technology) в один Тамперський університет (Tampere University) з метою посилення потенціалу об'єднаного закладу. Консолідований у 2017 р. лідер французької вищої освіти Сорбонський університет (Sorbonne University) у 2018 р. піднявся на 36-ту сходинку, а укрупнений у 2004 р. британський Університет Манчестера (The University of Manchester) – з 78 на 34 місце за Шанхайським рейтингом. Об'єднання заохочуються урядами країн⁵¹.

Водночас консолідації бракує багатьом вітчизняним закладам вищої освіти, хоча очевидно, що дрібні заклади не можуть досягти критичної величини необхідних організаційних, кадрових, фінансових, інформаційних, матеріально-технічних й інших ресурсів для забезпечення конкурентоспроможної освітньої якості⁵², формування культури та інституційного контексту університетського лідерства. Зокрема, для таких закладів характерні слабкі конгломератні кафедри, що охоплюють кілька різних галузей знань, а їх викладачі часто змушені викладати по кілька нефахових для них дисциплін і не здатні розвивати кафедральні наукові школи, як це можуть робити потужні спеціалізовані кафедри, наприклад, Київського національного університету імені Тараса Шевченка⁵³. Крім того, гостро не вистачає необхідної навчальної та дослідницької інфраструктури для самореалізації здобувачів вищої освіти і самовдосконалення науково-педагогічного персоналу.

Без запровадження національного рейтингу проблематично по суті зрушити справу укрупнення вітчизняних закладів через відсутність порівняльної характеристики їх діяльності та досягнень. Адже розв'язання проблеми політико-адміністративним шляхом стикалося і стикається із супротивом колективів, що мають акредитацію і прикриваються нею як індульгенцією від необхідності вдосконалення, свідомими чи несвідомими суспільними протестами з їх захисту. Об'єктивний рейтинг не має політичного забарвлення і слугує виключно національним інтересам, оскільки неупереджено віддзеркалює дійсний стан справ. Наслідки для закладів за його результатами мають бути визначені законом. Крім того, результати рейтингування можна застосувати для надання акредитації (тоді як із зрозумілих причин акредитацію, зворотно, не можна використати для рейтингування).

На рис. 7 змодельовано рейтингову картину, що включає університети екстра і світового класу та вітчизняні заклади вищої освіти, їх відокремлені підрозділи з урахуванням останніх даних двох провідних міжнародних університетських рейтингів «Шанхайський» (об'єктивний) і «Таймс» (частково суб'єктивний)⁵⁴.

З рис. 7 видно, що рейтинг розмежовує заклади вищої освіти за рівнем їх досконалості. При цьому рейтинги «Шанхайський» і «Таймс» по-різному ранжирують заклади, адже відрізняються, як зазначалося, мірою об'єктивності («Таймс» має третину індикаторів суб'єктивного, репутаційного характеру, у Шанхайському рейтингу такі показники відсутні). Наприклад, у цих двох рейтингах⁵⁵ відмінні перші два заклади, які до того ж належать різним країнам. За Шанхайським рейтингом це Сполучені Штати, що на першому місці у світі за університетським потенціалом, кількістю і якістю топових закладів вищої освіти. За

⁵⁰ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

⁵¹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

⁵² Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

⁵³ Звіт ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка за 2018 рік Губерського Леоніда Васильовича: Доп. на конф. труд. колект. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. URL: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/zvit/zvit-rektora-2018.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

⁵⁴ Вища освіта в Україні. 2017 рік: Стат. зб. / Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/> (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. I (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); THE World University Rankings. URL: www.timeshighereducation.co.uk/ (дата звернення: 14.12.2018).

⁵⁵ ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); THE World University Rankings. URL: www.timeshighereducation.co.uk/ (дата звернення: 14.12.2018).

рейтингом «Таймс» – Сполучене Королівство, яке друге у світі та перше в Європі за університетським рівнем⁵⁶.

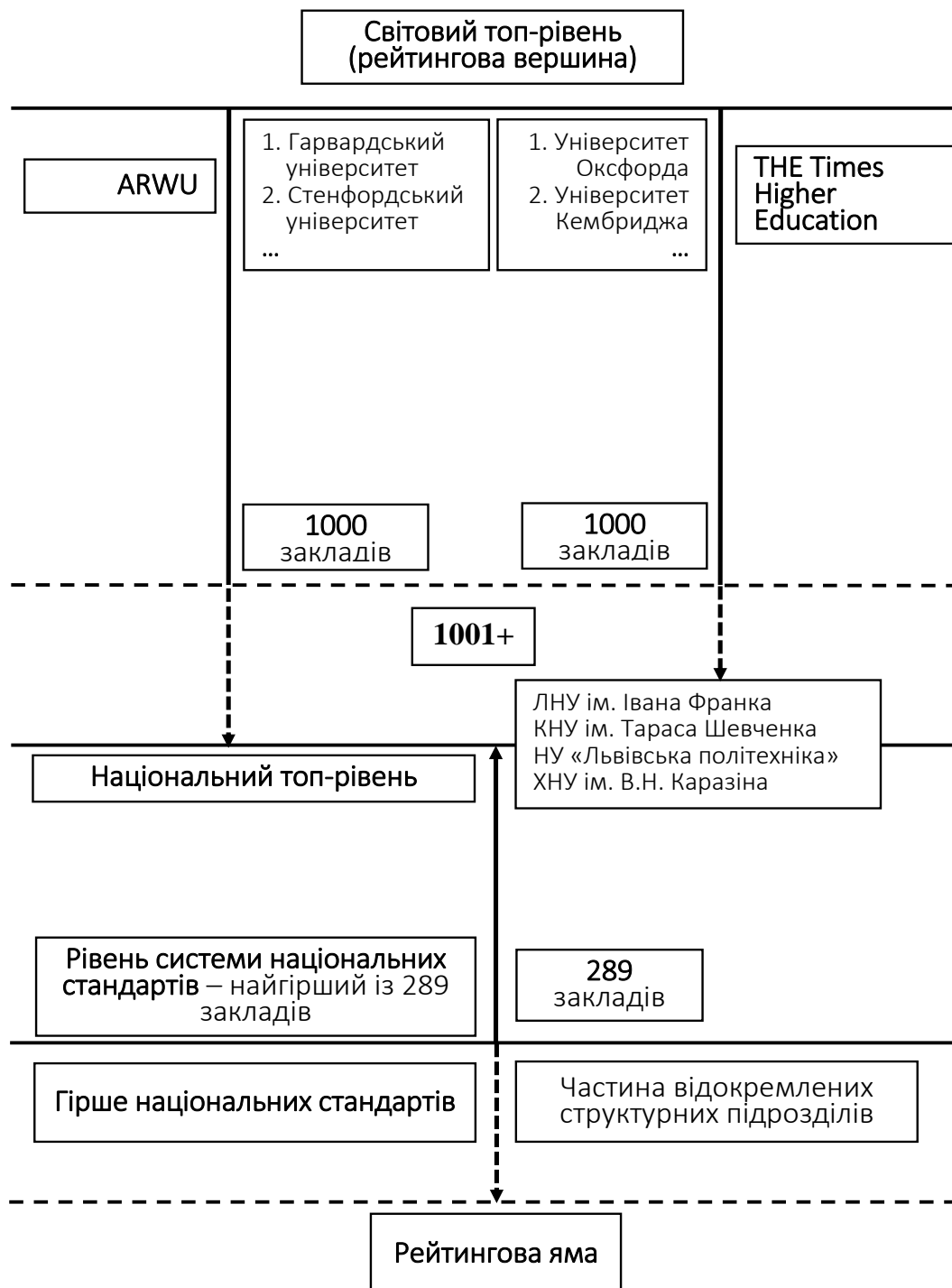

Рис. 7. Рейтингова диспозиція провідних закладів вищої освіти світу і України за міжнародними рейтингами «Шанхайський» (ARWU) і «Таймс» (THE Times Higher Education) та інших закладів відносно рівня національних стандартів.

Рис. 7 також демонструє, що частина вітчизняної інституційної мережі вищої освіти перебуває в зоні рейтингової ями (провалля) і потребує негайного реагування щодо виправлення (усунення) такого незадовільного стану.

⁵⁶ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

У табл. 2 порівнюються переваги і недоліки акредитаційного та рейтингового механізмів оцінювання закладів вищої освіти з огляду на якість їхньої діяльності.

Таблиця 2

Порівняння акредитації та рейтингу як механізмів оцінювання якості вищої освіти

№	Характеристика механізму	Акредитація	Рейтинг
1	2	3	4
1	Міжнародний (глобальний) вимір	-	+
2	Регіональний (європейський тощо) вимір	+	+
3	Національний вимір	+	+
4	Запобігання суб'єктивізму	-	+
5	Безперервність (перманентність) оцінювання	-	+
6	Мотивація конкуренції	-	+
7	Здатність виявляти конкурентоспроможну якість	-	+
8	Здатність виявляти заклади-лідери	-	+
9	Здатність виявляти аутсайдерів серед акредитованих закладів	-	+
10	Орієнтація на перспективу, розвиток	-	+
11	Формування креативної мотивації-заохочення	-	+
12	Формування культури максимально досконалої якості	-	+
13	Формування культури конкурентного лідерства	-	+
14	Орієнтація на перевершення порогових стандартів (норм)	-	+
15	Важливість автономії для реагування на оцінювання	-	+
16	Здатність слугувати акредитації	+	+
17	Здатність слугувати рейтингуванню	-	+
18	Здатність підтверджувати статус: «вища» / «невища» освіта	+	+

З табл. 2 зрозуміло, що акредитаційний та рейтинговий механізми істотно різняться на користь більшої функціональної і розвивальної прогресивності рейтингу. Значні переваги рейтингу над акредитацією зумовлюють тенденцію його швидкого поширення та домінантного утвердження на практиці⁵⁷ як інноваційного механізму оцінювання якості вищої освіти. Методологічну підпорядкованість акредитації рейтинговому механізму можна сутнісно порівняти із ситуацією у спортивних змаганнях: попередні кваліфікаційно-відбіркові («акредитаційні») змагання мають підпорядкований до основних фінальних («рейтингових») змагань статус.

Розвиток в Україні культури рейтингування як більш об'єктивного, ефективного і прогресивного механізму оцінювання якості закладів вищої доцільно здійснювати в кілька етапів невідкладно.

На першому етапі, у контексті світового досвіду рейтингування, необхідно національний рейтинг закладів вищої освіти законодавчо запровадити як невід'ємний механізм не тільки оцінювання, а й вдосконалення якості вищої освіти шляхом внесення змін до Закону України «Про вищу освіту». Відповідні пропозиції викладені у публікаціях⁵⁸.

⁵⁷ ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); THE World University Rankings. URL: www.timeshighereducation.co.uk/ (дата звернення: 14.12.2018); QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019> (дата звернення: 14.12.2018).

⁵⁸ На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. Берез.-квіт. № 2. С. 4; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритезації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розд. І. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

На другому етапі важливо визначити систему об'єктивних індикаторів рейтингу для його загальної та галузевої (згідно із групами споріднених, тобто широких, галузей знань⁵⁹) версій та джерел і процедур отримання об'єктивних даних третіх сторін. Кількість індикаторів у кожному випадку має бути мінімізована, аби орієнтувати (а не дезорієнтувати) і концентрувати (а не розпорошувати) автономну діяльність закладів на найважливіших напрямках саморозвитку. До розроблення й остаточного узгодження системи індикаторів повинні бути залучені провідні університети України. Їх доцільно організаційно об'єднати в лідерську Асоціацію українських університетів (АУУ), на кшталт, Асоціації американських університетів (AAU), що функціонує з 1900 р. і на конкурентних засадах включає 60 провідних закладів США і два – Канади. АУУ має за великим рахунком визначати стратегію і політику розвитку вищої освіти України, бути провідником лідерської високоукладної університетської практики. Пропозиції щодо можливих рейтингових індикаторів опубліковані в роботах⁶⁰.

На третьому етапі визначений адміністратор рейтингу, наприклад, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти⁶¹, здійснює рейтингування та його інтерпретацію (аналіз), а також спільно з АУУ готує рекомендації із застосування організаційних-правових заходів до закладів залежно від їх рейтингових досягнень. Авангардним університетам мають бути надані додаткові статуси (дослідницьких, національних) та інвестиції для подальшого розвитку і бонусне фінансування задля підвищення ефективності функціонування. Для закладів-аутсайдерів – визначено час для прийняття рішень засновниками і реалізації заходів згідно із наданими рекомендаціями стосовно: санації (лікування, терапії), реорганізації (об'єднання з іншими закладами, перепрофілювання тощо) або зміни основного виду діяльності (ліквідації).

Висновки

З вищезазначеного випливають наступні висновки.

Перше. Дослідницько-інноваційний та конкурентний характер людського розвитку в глобальному і регіональному (включаючи й європейський) масштабах детермінує тенденцію зростання лідерських проривних чинників в його забезпеченні, відтак актуалізацію тенденцій пріоритезації розвивальних рейтингово-змагальних механізмів оцінювання якості вищої освіти над функціонально-запобіжними акредитаційними механізмами, що базуються на мінімально припустимих порогових стандартах.

Друге. Акредитація і рейтинг – відмінні механізми оцінювання якості потенціалу та результатів діяльності закладів вищої освіти. Акредитація орієнтується на порогові (мінімальні) стандарти та вимоги (умови) і не/мало придатна для об'єктивного порівняльного оцінювання закладів (освітніх програм) з урахуванням їх досконалості. Натомість рейтинг передбачає ранжирування закладів у порядку їх досягнень, відтак за ступенем важливості та значущості, і може використовуватися для рельєфного моделювання ландшафту мережі закладів вищої освіти (не лише за кількісно-екстенсивною мірою їх територіального чи галузевого скупчення, а й за конкурентоспроможною якістю). З огляду на це Україна, маючи 289 успішно акредитованих закладів, залишається провальною білою плямою в Європі та світі в інтерпретації Шанхайського рейтингу 2018 р. На відміну від акредитації, що через обмежені можливості не/слабо здатна відділити масову низькоукладну вищу освіту від інноваційної високоукладної, рейтинговий механізм виявляє як першу, так і другу.

Третє. На противагу забезпечення акредитацією мотивації зобов'язання (виконання) з формування культури мінімально достатньої якості, рейтинг формує мотивацію заохочення (креативності) із розвитку культури максимально досконалої якості. Остання в сучасних умовах дослідницько-інноваційного типу

⁵⁹ Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти / постанова Каб. Міністрів України від 29.04.2015 р. № 266. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF> (дата звернення: 14.12.2018).

⁶⁰ На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. Берез.-квіт. № 2. С. 4; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

⁶¹ Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 14.12.2018); На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. Берез.-квіт. № 2. С. 4; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритезації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розд. І. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

прогресу є пріоритетною як така, що посилює конкурентоспроможність, у свою чергу, породжує культуру і контекст конкурентоздатного лідерства. Крім того, рейтингування передбачає наявність розвинутої автономії, спроможної оперативно та ефективно реагувати на результати рейтингового оцінювання. Автономія, за великим рахунком, не критична для акредитації. Результати рейтингу можуть успішно використовуватися для акредитації в умовах реальної автономії, натомість висновки акредитації для ранжирування закладів – не можуть. Акредитація іманентно уражена суб'єктивним фактором, водночас рейтинг (наприклад, Шанхайський) може будуватися без суб'єктивної складової, з передачею у перспективі функцій діагностування і ранжирування закладів незалежному штучному інтелекту, що інтенсивно формується разом із створенням систем великих даних.

Четверте. Дослідницько-інноваційна сутність вищої освіти потребує відповідного валідного механізму оцінювання досконалості закладів вищої освіти, здатного перманентно (наприклад, щорічно) фіксувати рівень їх розвитку з огляду на спроможність передбачати, прогнозувати та проектувати і продукувати майбутнє суспільства. Відтак актуальною є тенденція стрімкого розвитку і поширення міжнародних і національних рейтингів.

П'яте. Створення національного рейтингу закладів вищої освіти є невідкладним завданням з огляду на створення точок росту вищої освіти та убезпечення появи нової небезпечної зони відставання і має здійснюватися в кілька етапів: його (рейтингу) законодавче унормування, визначення системи об'єктивних індикаторів, погоджених провідними вітчизняними університетами (які доцільно об'єднати в лідерську Асоціацію українських університетів), організаційно-правове і фінансове забезпечення адміністрування рейтингу (наприклад, Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти), здійснення щорічного рейтингування закладів та за його результатами розроблення і реалізація заходів з удосконалення мережі закладів вищої освіти України, насамперед з їх консолідації й концентрації, регіонального і галузевого укрупнення.

Список використаних джерел

Вища освіта в Україні. 2017 рік: Стат. зб. / Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 14.12.2018).

Звіт ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка за 2018 рік Губерського Леоніда Васильовича: Доп. на конф. труд. колект. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. URL: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/zvit/zvit-rektora-2018.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/> (дата звернення: 14.12.2018).

Луговий В. І. Комунальні коледжі США: досвід для України. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2016. № 2. С. 37–48.

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. I (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308.

В. Луговий, О. Слюсаренко, Ж. Таланова. Від акредитації до рейтингу (функціонування VS розвиток). *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2018. № 2(6). С. 3–20. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/77/73> (дата звернення: 14.12.2018).

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Закон базисної організації компетентностей. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2017. № 4. С. 14–29.

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритетизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розд. I. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl prior gum vish Osv IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2017 року. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2017. № 2(5). С. 1–19. URL: <http://elite-journal.org/en/potochniy-nomer/> (дата звернення: 14.12.2018).

На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. № 2 (берез.-квіт.). С. 4.

Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Н. М. Авшенюк та ін.; Нац. акад. пед. наук України; заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка. 2016. 448 с. (до 25-річчя незалежності України).

Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 14.12.2018).

Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності: постанова Каб. Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF> (дата звернення: 14.12.2018).

Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти / постанова Каб. Міністрів України від 29.04.2015 р. № 266. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF> (дата звернення: 14.12.2018).

Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні: розпорядження Каб. Міністрів України від 14.04.2018 р. № 154-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80> (дата звернення: 14.12.2018).

Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 2 березня 2015 р. № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19> (дата звернення: 14.12.2018).

Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення: 14.12.2018).

Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 14.12.2018).

Салми Дж. Создание университетов мирового класса / пер. с англ. Москва: Изд-во «Весь мир», 2009. 132 с.

Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.

ETH Zurich. URL: <https://www.ethz.ch/en.html> (дата звернення: 14.12.2018).

Higher Education to 2030, Vol. 2: Globalisation. URL: <http://www.oecd.org/edu/cei/highereducationto2030volume2globalisation.htm> (дата звернення: 14.12.2018).

Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

Lugovyi, V., Orzhel, O., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*, 1, 71-88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8> (дата звернення: 14.12.2018).

QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019> (дата звернення: 14.12.2018).

REF 2014: About the REF. URL: <http://www.ref.ac.uk/2014/about/> (дата звернення: 14.12.2018).

ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

TEF: About the TEF. URL: <http://www.hefce.ac.uk/lt/tef/whatistef/> (дата звернення: 14.12.2018).

THE World University Rankings. URL: www.timeshighereducation.co.uk/ (дата звернення: 14.12.2018).

Розділ 2. МІЖНАРОДНИЙ, НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІРИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Жаннета Таланова

*доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент,
головний науковий співробітник,
відділ політики і врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України*

Актуальність. Євроінтеграційний вектор розвитку українського суспільства, взагалі, та вищої освіти, зокрема, визначений Угодою про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом⁶² (2014 р.), зумовлює необхідність розвитку систем забезпечення, оцінювання та покращення якості вищої освіти на національному та інституційному рівнях на основі положень Європейського простору вищої освіти (далі – ЄПВО). Закони України «Про вищу освіту»⁶³ (2014 р.), «Про освіту»⁶⁴ (2017 р.) визначили засади розвитку системи забезпечення якості вищої освіти в контексті Стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в ЄПВО. Щорічно Уряд України формує план пріоритетних дій, на підставі якого ідентифікуються пріоритети діяльності органів державної влади у відповідних сферах суспільного життя. Зокрема, План пріоритетних дій Уряду на 2018 р. у частині «Розвиток людського капіталу» визначив забезпечення якості вищої освіти як пріоритет її розвитку. Документом зазначено «необхідність забезпечення якісної підготовки фахівців з вищою освітою відповідно до суспільних вимог, потреб економіки та ринку праці, гармонізації з європейським та світовим освітнім простором», а також «підвищення рівня підготовки фахівців та зниження корупційних ризиків шляхом запровадження технологій зовнішнього незалежного оцінювання для вступу на навчання за освітнім рівнем магістра»⁶⁵. На впровадження Плану пріоритетних дій Уряду Міністерство освіти та науки України затвердило деталізований план заходів на 2018 р. щодо забезпечення якості вищої освіти⁶⁶. Таким чином, виникає потреба у наданні науково обґрунтованих рекомендацій щодо розвитку вищої освіти в контексті забезпечення якості, що засвідчує й актуальність дослідження проблеми оцінювання якості вищої освіти як компоненти системи забезпечення, оцінювання та покращення якості вищої освіти задля визначення теоретичних основ і практичних підходів до її розбудови.

Основний текст. Ключові організації, документи та інструменти, що регулюють розвиток вищої освіти, можна класифікувати за рівнем впливу на процеси забезпечення, оцінювання та покращення якості вищої освіти – у міжнародному, національному та інституційному вимірах.

Міжнародний вимір охоплює як ЄПВО, так і глобальний освітній простір. Документи міжнародного виміру щодо питань розвитку вищої освіти ґрунтуються, зокрема, на дослідженнях, присвячених вивченню різних аспектів проблеми якості вищої освіти, її забезпечення, оцінювання та покращення, які здійснюються групами експертів таких *організацій ЄПВО*, як Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти (European Association for Quality Assurance in Higher Education) (далі – ENQA), Європейський реєстр із забезпечення якості вищої освіти (European Quality Assurance Register for Higher Education) (далі – EQAR), Європейська асоціація університетів (European University Association) (далі – EUA), Європейський союз студентів (European Students' Union) (далі – ESU), Європейська асоціація закладів вищої освіти (European Association of Institutions in Higher Education) (далі – EURASHE).

Основні міжнародні *документи*, що забезпечують прозорість і зрозумілість національних систем вищої освіти задля забезпечення її якості, розроблені за координації таких *організацій* як ООН та Європейська Комісія:

⁶² Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 14.12.2018).

⁶³ Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 14.12.2018).

⁶⁴ Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 14.12.2018).

⁶⁵ Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2018 рік: розпорядження Каб. Міністрів України від 28.03.2018 р. № 244-р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR180244.html (дата звернення: 14.12.2018).

⁶⁶ Деталізований план заходів на 2018 р. Міністерства освіти та науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-detalizovanogo-planu-zahodiv-mon-z-vikonannya-planu-prioritetnih-dij-uryadu-na-2018-rik> (дата звернення: 14.12.2018).

- Міжнародна стандартна класифікація освіти – галузі освіти і підготовки⁶⁷ (МСКО, 2013 р.) (International Standard Classification of Education: Fields of education and training 2013 (ISCED-F 2013) – Detailed field descriptions ISCED). Документ є платформою для *узгодження предметних областей, галузей та спеціальностей* підготовки фахівців за різними рівнями вищої освіти, що надає транскордонне розуміння освітніх кваліфікацій за визначеними галузями різної деталізації та підстави для їх визнання, а також можливість створювати міжнародні спільні освітні програми у вищій освіті;
- Міжнародна стандартна класифікація освіти – рівні освіти⁶⁸ (МСКО, 2011 р.) (International Standard Classification of Education 2011 (ISCED 2011). Документ не тільки визначає *рівні освіти*, зокрема вищої, але й демонструє зв'язок з відповідними рівнями європейських метарамок кваліфікацій, що також слугує підставою для класифікації освітніх програм і визнання освітніх кваліфікацій, отриманих у різних освітніх системах країн світу;
- Посібник з прикладних рекомендацій щодо класифікації національних освітніх програм та відповідних кваліфікацій⁶⁹, 2015 р. (Operational Manual Guidelines for classifying national education programmes and related qualifications 2015, ISCED 2011). Документ представляє певний *алгоритм роботи з МСКО*, зокрема задля визнання;
- Якісна освіта. Цілі стійкого розвитку 2030⁷⁰. ООН (Quality Education. The Sustainable Development Goals 2030, UN). У документі серед освітніх цілей зазначається забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти, а також розвиток *компетентностей*, визначених як ключові для стійкого розвитку, та якості підготовки вчителів;
- Глосарій «Забезпечення якості освіти та акредитація: глосарій основних термінів і визначень»⁷¹ (Education Quality Assurance and Accreditation: Glossary of Basic Terms and Definitions, 2004), ЮНЕСКО ООН. Документ містить визначення та пояснення понять і термінів щодо забезпечення якості та акредитації, а також оцінювання освіти;
- Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи щодо ключових компетентностей для навчання впродовж життя⁷², 2006 р. (Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning). Документ визначив вісім *ключових компетентностей*, що розвиваються впродовж життя, які стали орієнтиром для розбудови метарамок кваліфікацій. Ці компетентності уточнені у 2018 р.⁷³
- Європейська класифікація навичок, компетентностей, кваліфікацій та професій (ESCO)⁷⁴ (European Skills, Competences, Qualifications and Occupations, ESCO). ESCO працює як довідник, описуючи, *ідентифікуючи та класифікуючи професії, навички/компетентності та кваліфікації*, що відповідають вимогам ринку праці, а також освіти й підготовки в ЄС. ESCO надає описи 2942 професій та 13485 навичок, пов'язаних із цими професіями, перекладені 27 мовами;
- Біла книга ЄС, 2017 р. До стійкої Європи до 2030 р.⁷⁵ (The Commission's White paper 2017. Towards a Sustainable Europe by 2030). Документ акцентує на тому, що *покращення рівного доступу до високоякісної освіти та підготовки* на всіх етапах життя, починаючи з освіти раннього дитинства до вищої освіти та освіти дорослих, повинно бути головним завданням освіти. Заклади освіти всіх рівнів слід заохочувати до прийняття

⁶⁷ ISCED-F 2013. Detailed field descriptions. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000235049> (дата звернення: 14.12.2018).

⁶⁸ ISCED 2011. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

⁶⁹ Operational Manual Guidelines for classifying national education programmes and related qualifications 2015, ISCED 2011. URL: http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/isced-2011-operational-manual-guidelines-for-classifying-national-education-programmes-and-related-qualifications-2015-en_1.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁷⁰ Quality Education. The Sustainable Development Goals 2030, UN. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/education/> (дата звернення: 14.12.2018).

⁷¹ Quality Assurance and Accreditation: A Glossary of Basic Terms and Definitions. URL: http://siteresources.worldbank.org/INTAFRREGTOPTEIA/Resources/UNESCO_Glossary_of_QA_and_Accreditation.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁷² Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006H0962&from=EN> (дата звернення: 14.12.2018).

⁷³ Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. C. 7. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN) (дата звернення: 14.12.2018).

⁷⁴ European Skills, Competences, Qualifications and Occupations, ESCO. URL: <https://ec.europa.eu/esco/portal/howtouse/21da6a9a-02d1-4533-8057-dea0a824a17a> (дата звернення: 14.12.2018).

⁷⁵ The Commission's White paper 2017. Towards a Sustainable Europe by 2030. URL: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/rp_sustainable_europe_30-01_en_web.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

цілей стійкого розвитку як керівництва для їхньої діяльності та підтримувати щодо того, щоб вони стали місцями, де навичкам стійкого розвитку не тільки навчали, але й де вони активно реалізовувалися. Реформи та модернізацію освітніх систем також слід розвивати, починаючи від будівництва зелених шкіл і зелених кампусів до розвитку нових компетентностей для цифрової економіки;

- Східне Партнерство – 20 результатів до 2020 р. Орієнтація на ключові пріоритети та реальні результати.⁷⁶ (Eastern Partnership – 20 Deliverables for 2020. Focusing on key priorities and tangible results). Документ, зокрема, ідентифікує напрями євроінтеграції в сфері вищої освіти для країн Східного Партнерства, до яких належить Україна, передусім це – інвестиції в *розвиток компетентностей, здатностей до підприємництва та працевлаштування* у молоді, що будуть суттєво посилені, з особливим фокусом на *лідерство, мобільність та якість формальної і неформальної освіти*, а також розвиток *інтернаціоналізації та досконалості* систем вищої освіти.

Більш детально розгляду заслуговує достатньо нова кваліфікаційна система – Європейська класифікація навичок, компетентностей, кваліфікацій та професій (European Skills, Competences, Qualifications and Occupations, ESCO), яка доступна через онлайн портал з липня 2017 р. Це європейська багатомовна класифікація навичок / компетентностей, кваліфікацій та професій. Як зазначалося вище, вона працює як довідник, описуючи, ідентифікуючи та класифікуючи професії, професійні навички та кваліфікації, що відповідають вимогам ринку праці та освіти і підготовки в ЄС. Ці поняття та взаємозв'язки між ними можна зрозуміти за допомогою електронних систем, які дають змогу різним онлайн-платформам використовувати ESCO для таких послуг, як встановлення відповідності шукачів роботи робочим місцям на основі їхніх компетентностей, пропонуючи підготовку для людей, які хочуть перекваліфікуватися або підвищити кваліфікацію тощо.

Метою ESCO є підтримка робочої мобільності по всій Європі, а, отже, більш інтегрований та ефективний ринок праці, пропонуючи *«спільну мову» щодо професій та навичок / компетентностей*, що можуть використовувати різні зацікавлені сторони з питань зайнятості та освіти і підготовки. Люди змінюють роботу та роботодавців частіше, ніж раніше, регулярно потрібні нові компетентності та навички, зростає географічна та професійна мобільність. Інтернет-платформи талантів, такі як дошки для роботи та соціальні медіа, трансформують спосіб здійснення набору персоналу. Роботодавці та шукачі роботи все частіше використовують цифрові інструменти для публікації та подання заявок на роботу або для пошуку та надання можливостей для навчання. Компаніям, провайдерам освітніх послуг, закладам вищої освіти потрібна чітка та актуальна інформація щодо компетентностей та кваліфікацій для кращого управління талантами та усунення прогалин в освітніх програмах щодо розвитку актуальних для ринку праці компетентностей.⁷⁷

Поняття та описи ESCO можуть допомогти зрозуміти:

- які знання та навички вимагаються, як правило, для роботи за певною професією (професійним заняттям);
- які знання, вміння та інші компетентності набуваються як результат конкретної кваліфікації;
- яку кваліфікацію вимагають або часто очікують роботодавці від тих, хто шукає роботу за певною професією (професійним заняттям).⁷⁸

Очевидно, що ESCO є джерелом інформації стосовно актуальних для ринку праці *професійних компетентностей* у міжнародному вимірі як для розвитку стандартів вищої освіти, так і для перегляду освітніх програм у вищій освіті, з урахуванням того, що професійні стандарти наразі відсутні за багатьма професіями.

Окремо слід відзначити роль міжнародних *рейтингів* закладів вищої освіти в комплексному оцінюванні якості вищої освіти. Достатньо об'єктивний підхід до побудови рейтингів, що базується на зрозумілих показниках та обґрунтованих методологіях, дає підстави охарактеризувати їх роль як важливу та необхідну в системі забезпечення, удосконалення та оцінювання якості вищої освіти.⁷⁹

Неможливо залишити поза увагою напрацювання Організації економічної співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD), що стосуються глобальних планів

⁷⁶ Eastern Partnership – 20 Deliverables for 2020. Focusing on key priorities and tangible results https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/eap_20_deliverables_for_2020.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁷⁷ European Skills, Competences, Qualifications and Occupations, ESCO. URL: <https://ec.europa.eu/esco/portal/howtouse/21da6a9a-02d1-4533-8057-dea0a824a17a> (дата звернення: 14.12.2018).

⁷⁸ Там само.

⁷⁹ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

оцінювання результатів навчання студентів. Основна мета проекту OECD «Оцінювання результатів навчання у вищій освіті»⁸⁰ (Assessment of Learning Outcomes in Higher Education, AHELO), розпочато у 2010 р., полягає в наданні даних урядам, закладам і самим студентам про те, що студенти наприкінці навчання за освітніми програмами першого (бакалаврського) ступеня знають і здатні робити. Такі дані можуть слугувати численним цілям, зокрема:

- дадуть змогу урядам оцінювати якість свого людського капіталу з вищою освітою серед високоосвічених когорт відповідно до міжнародних стандартів;
- нададуть можливість закладам порівнювати та співставляти (здійснювати бенчмаркінг) результати навчання студентів з міжнародними стандартами з метою покращення якості викладання та навчання;
- дадуть змогу студентам зважувати засвоєні навички / компетентності в порівнянні з розподілом результатів навчання у власному закладі вищої освіти і країні та в порівнянні з міжнародними стандартами.⁸¹

OECD стверджує, що спрямованість вищої освіти значно змінилася за останні 30 років, насамперед у відповідь на мінливий характер професійної діяльності. Швидке збільшення робочих місць, що вимагають більш високого рівня пізнавальних навичок, створило всесвітню потребу у більшій кількості працівників з вищою освітою. Як результат, пріоритет, якому раніше надавали перевагу університети, – залученню невеликої меншості до дослідницьких можливостей, поступився місцем у багатьох країнах іншому – забезпеченню до половини населення навичками та знаннями, що сприяють кращому працевлаштуванню. Цього вдалося досягти за рахунок швидкого розширення сектору вищої освіти та створення більш різноманітних типів закладів вищої освіти. Однак, у період, коли в багатьох країнах були посилено врядування, підзвітність і прозорість у вищій освіті, і коли результати діяльності закладів у сфері досліджень визнані потужними та всеосяжними, вимоги до даних про результати навчання, висловлені студентами, керівниками закладів, міністрами та бізнесом, продовжують залишатися невиконаними. У цій ключовій сфері триває відсутність інформації, необхідної, щоб обґрунтовувати достовірні порівняння та зіставлення. Без оцінювання результатів навчання (AHELO) судження про якість викладання та навчання у закладах вищої освіти продовжуватимуть ґрунтуватися тільки на рейтингах, виведених не з результатів і не з вихідних даних, а з огляду на специфічні вхідні дані та репутаційні опитування.⁸²

У кількох країнах були розпочато ініціативи щодо розвитку моделювання оцінювання результатів навчання освітніх програм і закладів вищої освіти. Ці національні ініціативи є надзвичайно цінними для подальшого розроблення пропозицій з оцінювання результатів навчання, концептуальних рамок та пов'язаних з ними методологій. У той же час різноманітність прийнятих концептуальних і методологічних підходів виключає розроблення порівнювальних показників, настільки необхідних у все більш глобалізованому середовищі. AHELO прагне розробити глобальну платформу для оцінювання результатів навчання у вищій освіті, за допомогою якої національні системи, заклади вищої освіти та студенти можуть оцінювати та порівнювати результати навчання.

У період з 2010 до 2012 рр. було проведено техніко-економічне обґрунтування AHELO (розробка та впровадження; аналіз даних та національний досвід; вимірювання доданої вартості) для перевірки теоретичної та практичної доцільності оцінювання того, що студенти закладів вищої освіти знають та вміють робити після закінчення навчання, у різних національних, культурних, мовних та інституційних контекстах.

Були розроблені рамки оцінювання, створені або адаптовані інструменти оцінювання та підтверджено завершення концепції. Орієнтуючись на те, що студенти знають і вміють, дослідження показало, що широкомасштабне порівняльне оцінювання результатів навчання у вищій освіті є концептуально валідним та здебільшого технічно можливим. Однак низка питань залишилися без відповіді. Вони стосувалися ціннісних пропозицій, ділової частини справи та низки операційних, технічних і фінансових питань. Техніко-економічного обґрунтування надало такі висновки у чотирьох сферах.⁸³

Бенчмаркінг проти погоджених міжнародних стандартів. Техніко-економічне обґрунтування порівняло середню ефективність діяльності (англ. performance) студентів за закладом з середньою

⁸⁰ Assessment of Learning Outcomes in Higher Education, AHELO. OECD. URL: <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/ahelo-main-study.htm> (дата звернення: 14.12.2018).

⁸¹ Assessment of Learning Outcomes in Higher Education, AHELO. OECD. URL: <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/ahelo-main-study.htm> (дата звернення: 14.12.2018).

⁸² Там само.

⁸³ Там само.

ефективністю діяльності всіх студентів. Основне дослідження запроваджуватиме стандарти, які допомагатимуть пояснити результати діяльності студентів і закладів у реальних показниках, а не лише порівняно з іншими закладами, приводячи AHELO у відповідність до найкращої міжнародної практики, включаючи PISA. Ефект полягатиме в наданні інформації не тільки про результати діяльності студентів по відношенню один до одного, але й про їх результати діяльності відносно узгоджених рівнів компетентності.

Надання додаткових категорій порівняльних даних. Основне дослідження забезпечить більш повний та персоналізований поділ порівняльних даних. Студенти зможуть порівнювати свої результати із студентами того ж закладу. Студенти, викладацький склад, заклади вищої освіти та інші залучені суб'єкти побачать, як результати їхнього закладу зіставлені з результатами інших закладів на національному, міжнародному рівнях та із закладами з подібними характеристиками/профілями.

Підвищення рівня деталізації. Основне дослідження забезпечить звітність стосовно діапазонів результативності, що дало б змогу студентам, викладачам, закладам та іншим організаціям бачити розподіл результатів діяльності студентів порівняно, наприклад, з нижнім квартилем та верхніми децилами. Він також надаватиме звітність щодо рівня кваліфікації, показуючи, яка частка студентів відноситься до якого рівня. Нарешті, він надаватиме опис кожного тестового питання або групи питань і детальну розбивку результатів діяльності студентів шляхом ротації, що дасть змогу визначити детальні зразки та розробити конкретні стратегії навчання для подолання недостатньої ефективності навчальної діяльності.

Посилена звітність. У сукупності вищезазначені заходи дадуть змогу значно покращити звітність. Однією з негайних переваг для студентів-учасників буде отримання швидкого зворотнього відгуку онлайн після завершення оцінювання. Другою перевагою буде набір нових звітів, доступних у кінці кожного циклу оцінювання, які можуть бути адаптовані до різних потреб.⁸⁴

Пропозиція щодо Основного дослідження AHELO була обговорена на зустрічі країн, зацікавлених продовжувати проведення AHELO, 11 лютого 2015 р., Великобританія, та має завершитися до 2020 р.

OECD представила звіт щодо обґрунтування AHELO «Assessment of Higher Education Learning Outcomes» за авторством Karine Tremblay, Diane Lalancette, Deborah Roseveare⁸⁵ (2012 р.). Мета дослідження техніко-економічного обґрунтування полягає в тому, щоб визначити, чи практично та теоретично доцільно оцінити те, що студенти у вищій освіті знають і вміють робити після закінчення навчання у різних контекстах.

Прагнучи розробити міжінституціональну загальну інформацію про результати навчання, заклади та системи вищої освіти перейшли до проксі-інформації. Відповідно, перша група ініціатив зосереджена на зборі даних, які будуть використовуватися як непрямі показники результатів.

Опитування щодо залучення та задоволеності студентів. Незважаючи на те, що опитувань студентів проводиться у вищій освіті багато, особливо тих, котрі вимірюють «задоволеність», лише деякі намагалися вийти за межі єдиних систем і виміряти результати навчання на відміну від задоволеності наданням послуг.

Рейтинг. Поширення глобальних рейтингів ілюструє потребу систем і закладів вищої освіти та осіб отримати доступ до міжнародно порівняних даних та інформації про університетські досягнення. Видатними ініціативами є Times Higher Education, Academic Ranking of World Universities, QS World University Rankings та US News and World Report Best Colleges.

U-Multirank. U-Multirank вирішив порівняти рівні закладів вищої освіти, використовуючи інструмент класифікації U-Map для побудови груп подібних за характеристиками закладів. Потім у цих групах проект намагається застосувати багатовимірний рейтинг, який враховує викладання та навчання, дослідження, трансфер знань, інтернаціоналізацію (включаючи мобільність) та громадську залученість. Зрештою, проект має на меті забезпечити інструмент прозорості, який може бути використаний багатьма зацікавленими сторонами.⁸⁶

Друга група ініціатив зосереджена на визначенні очікуваних результатів навчання для різних кваліфікацій або ступенів:

Рамки кваліфікацій – Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя, Рамка кваліфікацій ЄПВО, національні рамки кваліфікацій.

⁸⁴ Assessment of Learning Outcomes in Higher Education, AHELO. OECD. URL: <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/ahelo-main-study.htm> (дата звернення: 14.12.2018).

⁸⁵ Tremblay Karine, Lalancette Diane, Roseveare Deborah. Feasibility Study Report. Vol. 1. Design and Implementation. URL: <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/AHELOFSReportVolume1.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

⁸⁶ Там само.

Tuning (Налаштування) (Tuning Association, 2011) – це процес, розпочатий у 2000 р. в Європі, який включає опис та вирівнювання результатів вищої освіти на основі компетентностей та результатів навчання. Він був розроблений як проект ЄС, що пов'язує сектор вищої освіти з Болонським процесом та Лісабонською стратегією.

Нарешті, третя група ініціатив іде на крок далі та намагається оцінити результати навчання, досягнуті студентами, на відміну від очікуваних, запланованих чи бажаних результатів навчання.

Національні оцінювання. Існують різні національні підходи до оцінювання результатів навчання, але мало що об'єднує національні кордони. Отже, особливо важливим обґрунтуванням такого дослідження, як ANELO, є вироблення послідовної інформації щодо результатів навчання, яка є міжнародною та потенційно глобальною за обсягом.

Міжнародні спільні ініціативи з оцінювання. Міжнародна співпраця з оцінювання – Альянс оцінювання Ради медичних шкіл Великобританії (MSC-AA, 2012) або Австралійська співпраця з медичного оцінювання (AMAC, 2012) – є перспективними ініціативами щодо отримання загальної інформації стосовно результатів навчання. Вони концентруються на спільному розробленні загальних іспитів, запитань і формального оцінювання. Потім заклади-партнери можуть отримати доступ до них через банк високоякісних, валідних і надійних завдань у різних форматах. Такі ініціативи йдуть на крок далі та надають дані про результати навчання, які можна узагальнити за межами локальних контекстів. Ведеться робота з розширення та зміцнення цієї моделі у міжнаціональному контексті.⁸⁷

Цей огляд описує основні ініціативи із збору загальних даних щодо результатів навчання студентів. Він підкреслив складність спроб провести значущі міжнародні порівняльні дослідження, які стосуються різних зацікавлених сторін і сприяють прозорості у все більш різноманітних системах вищої освіти. Як показано, існують міцні основи, але на сьогоднішній день не досліджувалися результати/показники діяльності на рівні системи, інституції та дисципліни. Результати навчання студентів є ключовим фактором ефективності діяльності інституцій, а отже, і сукупної ефективності діяльності системи.⁸⁸

Зазначені вище організації ЄПВО, системно працюючи на розвиток європейської вищої освіти, сформулювали низку відомих *документів*, важливих для забезпечення, оцінювання та покращення якості вищої освіти.

- Довідник користувача Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи⁸⁹ (ЄКТС), 2015 р. (ECTS Users' Guide 2015). Документ надає роз'яснення щодо запровадження одиниць вимірювання навчального навантаження здобувачів вищої освіти з метою вимірювання та визнання їх досягнень – результатів навчання.

- Рамка кваліфікацій ЄПВО⁹⁰, 2018 р. (Framework for Qualifications of the European Higher Education Area 2018, QF EHEA). Документ описує в термінах компетентностей чотири рівні кваліфікацій вищої освіти за визначеними категоріями дескрипторів з метою забезпечення співвіднесення, розуміння та визнання кваліфікацій в ЄПВО.

- Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя⁹¹, 2017 р. (European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQF LLL). Документ описує в термінах компетентностей вісім рівнів кваліфікацій за визначеними категоріями дескрипторів з метою забезпечення співвіднесення, розуміння та визнання кваліфікацій в Європі.

- Секторальні/галузеві рамки кваліфікацій. Проект ЄС «Налаштування освітніх систем в Європі»⁹². Проект представляє напрацювання, починаючи з 2000 р., щодо рамок кваліфікацій за секторами/галузями, описи компетентностей та результатів навчання, описи профілів освітніх програм у вищій освіті (Turning Education Structures in Europe).

⁸⁷ Tremblay Karine, Lalancette Diane, Roseveare Deborah. Feasibility Study Report. Vol. 1. Design and Implementation. URL: <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/AHELOFSReportVolume1.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

⁸⁸ Там само.

⁸⁹ ECTS Users' Guide 2015. URL: https://ec.europa.eu/education/ects/users-guide/docs/ects-users-guide_en.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁹⁰ Framework for Qualifications of the European Higher Education Area 2018, QF EHEA. URL: http://ecahe.eu/w/index.php/Framework_for_Qualifications_of_the_European_Higher_Education_Area (дата звернення: 14.12.2018).

⁹¹ European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQF LLL). URL: http://ec.europa.eu/eqf/documentation_en.htm (дата звернення: 14.12.2018).

⁹² Turning Education Structures in Europe. URL: <http://tuning.unideusto.org> (дата звернення: 14.12.2018).

- Стандарти та рекомендації із забезпечення якості в ЄПВО⁹³, 2015 р. (The Standards and guidelines for quality assurance in the European Higher Education Area, ESG 2015). Документ представляє принципи та складові систем зовнішнього та внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, розбудови інституцій із оцінювання якості вищої освіти.

Важливим документом для розуміння якості вищої освіти є дослідження, підготовлене на запит Комітету з культури та освіти Європейського Парламенту, «Індикатори якості університету: критичне оцінювання»⁹⁴, 2015 р. (University Quality Indicators: a Critical Assessment 2015). Метою дослідження було вивчення *двох різних підходів до якості* вищої освіти, – забезпечення якості та рейтингування, – та узагальнення відповідних останніх досягнень на основі критичного аналізу цих підходів у порівняльній перспективі. За результатами цього дослідження розроблено рекомендації та варіанти політики для Європейського Парламенту. Серед іншого в роботі представлено головні підходи у процесі зовнішнього забезпечення якості в Європі. Європейська рамка забезпечення якості не лише передбачає, але й заохочує розвивати різні підходи до забезпечення якості, якщо вони сумісні з принципами та стандартами ESG. Визначено, що забезпечення якості має, як правило, дві цілі – підзвітність та покращення. У дослідженні класифіковано *основні типи підходів*, застосованих зовнішнім забезпеченням якості в Європі:

- *оцінювання* – орієнтоване на удосконалення та фокусується на сильних і слабких сторонах освітньої програми чи закладу, зазвичай його результати представлені у формі рекомендацій щодо вдосконалення.

- *акредитація* – оцінює, чи відповідає освітня програма або заклад певному стандарту, та зазвичай призводить до прийняття рішення щодо акредитації – «так» або «ні».

- *аудит* – зосереджений на оцінюванні внутрішньої системи забезпечення якості закладу шляхом визначення його сильних і слабких сторін.

Також, дослідження встановило, що підходи до оцінювання якості вищої освіти – забезпечення якості та рейтингування – мають принципово різні цілі. Основна мета рейтингування – відбір найкращих. Основні цілі зовнішнього забезпечення якості – гарантувати дотримання (мінімум) стандартів і підтримку покращення якості. Таким чином, забезпечення якості охоплює всі заклади вищої освіти, а не тільки топовий сегмент. Рейтингування, насамперед, вимірює якість *досліджень* закладу, забезпечення якості, як правило, фокусується на якості *викладання та навчання*.⁹⁵

Наразі, можна стверджувати, що акредитація як підхід до зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в ЄПВО, як правило, передбачає оцінювання та аудит для досягнення свої цілей, отже, оцінювання та аудит мають дуальну роль у забезпеченні, оцінюванні та покращенні якості – як окремий тип підходу та як складова/елемент/підсистема акредитації.

Як зазначалося вище, низка організацій ЄПВО, що підтримуються Європейською Комісією, проводять численні дослідження, присвячені вищій освіті, із залученням провідних фахівців і стейкхолдерів ЄПВО. Нижче розглядаються деякі з них, передусім спрямовані на проблеми забезпечення, оцінювання та покращення якості вищої освіти.

Європейський реєстр із забезпечення якості вищої освіти (EQAR)⁹⁶, крім підтримки платформи та реєстру агенцій із забезпечення якості, проводить заходи з питань якості вищої освіти, а також створив *Базу результатів зовнішнього забезпечення якості* (Database of External Quality Assurance Results, DEQAR, 2018 р.), що надає легкий доступ до даних закладів вищої освіти та освітніх програм, які пройшли процедури зовнішнього забезпечення якості, а також до відповідних звітів зареєстрованих у EQAR організацій, через єдиний портал з метою сприяння прозорості забезпечення якості в ЄПВО. Наразі DEQAR включає понад 4500 відповідних даних щодо 807 закладів вищої освіти з 37 країн.

Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти (ENQA)⁹⁷ з 2000 р. здійснює обстеження та аналітичні огляди систем забезпечення, оцінювання та покращення якості вищої освіти, готує відповідні звіти, регулярно проводить інформаційно-комунікативні заходи з питань якості вищої освіти. Документи, представлені ENQA, стосуються різноманітних аспектів якості вищої освіти, розглянемо деякі з них, що актуальні для визначення теоретичних основ оцінювання якості вищої освіти.

⁹³ The Standards and guidelines for quality assurance in the European Higher Education Area, ESG 2015. URL: <https://enqa.eu/index.php/home/esg/> (дата звернення: 14.12.2018).

⁹⁴ University Quality Indicators: a Critical Assessment 2015. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563377/IPOL_STU\(2015\)563377_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563377/IPOL_STU(2015)563377_EN.pdf) (дата звернення: 14.12.2018).

⁹⁵ Там само.

⁹⁶ EQAR. URL: <https://www.egar.eu> (дата звернення: 14.12.2018).

⁹⁷ ENQA. URL: <https://enqa.eu> (дата звернення: 14.12.2018).

Перший звіт ENQA (Institutional Evaluations in Europe, 2001)⁹⁸ стосувався проблем *інституційного оцінювання*, його цілей, методів і процедур. Одним з висновків було твердження, що **методи** оцінювання в різних країнах подібні – самооцінювання (*англ.* self-assessment), експертний огляд (*англ.* peer review), візит до закладу команди з оцінювання (*англ.* site-visit by review team), звіт (*англ.* report), – але процедури різняться. Цілі *інституційного оцінювання* передусім передбачають інституційний розвиток, лідерство, покращення якості та підзвітність університетів. У цьому звіті також представлено прогноз розвитку оцінювання у вищій освіті Європи, що полягає у запровадженні **форми** оцінювання, яка комбінує інституційне оцінювання та оцінювання освітніх програм за британською моделлю, де огляд освітніх програм є основою інституційного оцінювання. Важливим акцентом у висновках звіту стосовно подальшого розвитку вищої освіти є підвищення довіри до університетів на основі посилення їх відповідальності за покращення якості результатів діяльності шляхом демонстрації надійності процесів забезпечення та покращення якості в межах інституційного оцінювання. Також, перший звіт ENQA ставить актуальне і зараз питання: чи допомагає оцінювання вдосконалювати університети на практиці, адже це може відбуватися лише тоді, коли викладачі, працівники університетів *мотивовані* щодо оцінювання, тобто беруть активну участь у плануванні оцінювання та запровадженні його результатів.

Звіт ENQA «Оцінювання освітньої якості: продукування знань і роль експертів»⁹⁹, 2009 р., представив аналіз *зовнішніх оглядів* (*англ.* external reviews), проведених академічними колегами і неакадемічними рецензентами, такими як студенти, експерти з якості та інші стейкхолдери, і скоординованих агенціями із забезпечення якості, що стали найпоширенішим **методом** національного контролю якості діяльності закладів вищої освіти та /або освітніх програми у більшості країн-учасників Болонського процесу. У документі визначено, що основоположними питаннями оцінювання якості є роль експертів з якості та баланс між експертизою та регульованими процедурами і стандартами. Експертне знання у **формі** незалежної експертного оцінювання залишається абсолютно вирішальними для легітимності та актуальності зовнішнього забезпечення якості вищої освіти. У звіті також аналізується сама модель експертного огляду, а також зазначається, що вона потребує подальшого вивчення академічними спільнотами стосовно питань, на які цей метод може і повинен відповідати.

Під координацією ENQA постійно працюють робочі групи над актуальними питаннями забезпечення, оцінювання та покращення якості вищої освіти. Серед інших створено Робочу групу V з досконалості¹⁰⁰ (Working Group V On Excellence), яка працює над розробленням *концепції забезпечення якості та досконалості у вищій освіті* (QA and Excellence in Higher Education), що покликана пояснити, які саме діючі особи визначають досконалість та які процедури можуть використовуватися в процесі оцінювання досконалості. Таким чином, результатом такої роботи буде певна *рамка досконалості* для вищої освіти.

Провідною організацією ЄПВО в контексті кількості та масштабів реалізованих проектів, заходів, оглядів, обстежень і досліджень у вищій освіті є *Європейська асоціація університетів* (European University Association, EUA, 2001). З 2005 р. EUA проводить Європейський форум із забезпечення якості, де презентуються нові дослідження, обговорюються проблемні питання щодо якості вищої освіти, формуються стратегічні рекомендації для ЄПВО.

Проблематика формування різних підходів до оцінювання якості вищої освіти перебуває в полі зору організації. Перший звіт EUA за темою дослідженням *«Глобальні рейтинги університетів та їх вплив»*¹⁰¹ був опублікований у червні 2011 р. Його метою було інформування університетів про методології та потенційний вплив найбільш популярних міжнародних чи глобальних рейтингів, які вже існують. Помітність і глобальна присутність рейтингів, їх зростаючий вплив на політику у вищій освіті та громадську думку щодо них, а також їх все більша кількість і диверсифікація, потребує подальшого дослідження та аналізу в контексті рішення Європейської Комісії щодо створення та подальшої імплементації європейського рейтингу *U-Multirank*.

⁹⁸ ENQA. Institutional Evaluations in Europe, 2001. URL: <https://enqa.eu/indirme/papers-and-reports/workshop-and-seminar/institutional.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

⁹⁹ ENQA. Assessing educational quality. URL: https://enqa.eu/indirme/papers-and-reports/workshop-and-seminar/Assessing_educational_quality_wr6.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰⁰ ENQA. Working Group V On Excellence. URL: <https://enqa.eu/index.php/working-group-v-on-excellence/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰¹ EUA. Global university rankings and their impact. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/global%20university%20rankings%20and%20their%20impact.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

У 2013 р. EUA було презентовано наступний звіт за цією тематикою. Звіт¹⁰² представив інформацію про деякі нові та раніше існуючі рейтинги, про додаткові послуги, які розробляли рейтингові організації протягом останніх років і які пропонуються університетам. У дослідженні здійснено аналіз найпопулярніших глобальних рейтингів університетів, їх методології, а також інші міжнародні спроби вимірювати якість діяльності європейських університетів, причому ця робота здійснювалася на основі відкритих джерел.

Більш критичним виявилось наступне дослідження за цим спрямування «*Рейтинги в інституційних стратегіях і процесах (RISP): вплив або ілюзія*»¹⁰³ (EUA, 2014), здійснене в межах дворічного проекту. Крім іншого, публікація представила *Рамку для керівництва інституційними відповідями на рейтинги*. У роботі зазначено, що визначення точної ролі, яку рейтинг відіграє в інституційних стратегіях і процесах, є складним через складність контексту, в якому працюють заклади, та кількість факторів, які закладам потрібно враховувати при розробленні своїх стратегій, а окрім глобальних, національні рейтинги також відіграють впливову роль. Виявлено, що термін «рейтинг» став використовуватись як рівнозначний для будь-якого вимірювання ефективності діяльності у вищій освіті. Така заміна понять може виникати, оскільки, незалежно від відповідного інструменту підзвітності чи прозорості, результати часто відображаються у вигляді таблиці чи порядкового ранжирування. Як правило, заклади вищої освіти приділяють увагу рейтингам як одному з джерел інформації, але те, як заклади вивчають або рефлексують на рейтингування, не є систематичним або узгодженим і може відбуватися як на неформальному, так і на формальному рівнях. З'ясовано, що основними групами *користувачів рейтингів*, ідентифікованими в дослідженні, були як зовнішні зацікавлені сторони – уряди або національні органи влади у вищій освіті та міжнародні студенти, – так і внутрішні – керівництво закладів та академічна спільнота в цілому. Однак те, як ці групи використовують рейтинги, різняться, як і їхнє ставлення до рейтингів. Незважаючи на те, що заклади вищої освіти можуть бути дуже критичними щодо того, що вимірюється в рейтингах та яким чином, дані свідчать, що можна *використовувати рейтинги*: для заповнення інформаційних прогалин щодо результатів діяльності; для бенчмаркінгу; для інформування про прийняття інституційних рішень; для маркетингу.¹⁰⁴

Таким чином, рейтинги допомагають формувати більшу обізнаність про зміну динаміки середовища вищої освіти як на національному, так і на міжнародному рівнях, особливо у відповідь на посилення уваги до якості та ефективності діяльності у вищій освіті. Отже, рейтинги розглядаються в ЄПВО як додатковий інструмент оцінювання якості вищої освіти.

Дослідження EUA, побудоване на основі результатів опитування академічної спільноти, «*Оцінювання культури якості в закладах вищої освіти*»¹⁰⁵ (EUA, EQAF, 2013) виявило, що впровадження процедур забезпечення якості та розвитку якості є одним з головних викликів управління закладами вищої освіти. У цьому контексті поняття «культура якості» привертає все більше уваги, адже стосується *організаційно-психологічної перспективи (фактору)*, яка фокусується на спільних цінностях і відданості якості працівників закладу. Результати опитувань надали можливість розробити *модель оцінювання культури якості*, що ґрунтувалася на визначених у роботі загальних компонентах цього явища: *структурно-формальний* рівень в основному включає низку елементів забезпечення якості, які можуть бути розподілені на *нормативні* (наприклад, цілі якості), *стратегічні* (наприклад, структури врядування) та *оперативні* (наприклад, інструменти оцінювання); *організаційно-психологічний* рівень включає розмежовані *колективні* та *індивідуальні* критерії. Прихильність, відповідальність та залученість представляють індивідуальне ставлення до якості, що, як вважається, є важливим фундаментом культури якості на індивідуальному рівні. На відміну від цього, колективні критерії характеризуються взаємодією між працівниками закладу. У цьому контексті довіра та спільні цінності виступають як загальна основа для успішного лідерства, спілкування, участі та співпраці, між якими наявний динамічний зв'язок. Цікавими є представлені в роботі результати опитувань щодо *загальних складових* культури якості в закладах вищої освіти: 95,1 % експертів визначили *лідерство* та *комунікацію*; понад 70 % – вважали важливими – *участь*, *цілі* та *зобов'язання*; а також *цінності*, *довіра*,

¹⁰² EUA. Global university rankings and their impact II. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/global%20university%20rankings%20and%20their%20impact%20-%20report%20ii.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰³ EUA. Rankings in institutional strategies and processes: impact or illusion? URL: <https://eua.eu/downloads/publications/rankings%20in%20institutional%20strategies%20and%20processes%20impact%20or%20illusion.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰⁴ Там само.

¹⁰⁵ EUA. Assessment of Quality Cultures in Higher Education Institutions. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/1b.4%20sattler.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

відповідальність, визнання та інформація потрапляють до перших 10 у списку складових, зазначених експертами. Що стосується визначення *найважливішого елемента* культури якості, більше половини експертів (58,5 %) назвали *спілкування*, 46,3 % – *лідерство*, 29,3 % – *довіра* між працівниками закладів, також до списку потрапили – *інформація, відданість, відповідальність, цінності та участь*.¹⁰⁶

У продовження з'ясування теоретичних основ оцінювання якості вищої освіти EUA було проведено дослідження «*Давайте оцінимо оцінювання курсу/освітньої програми*» на конкретних університетських кейсах, представлене на Європейському форумі із забезпечення якості (EQUAF, 2014). У роботі було визначено та обгрунтовано **критерії**, за якими оцінювалися розповсюджені **інструменти** оцінювання курсів і викладання – опитування студентів, випускників і викладачів та самооцінювання. Це розповсюджена процедура оцінювання, згідно з якою студенти використовують опитувальник для оцінювання курсу, а викладачі здійснюють самооцінювання одного й того ж курсу (опитувальник і форма самооцінювання не ідентичні). Якщо слід вдосконалити нові концептуальні підходи, то окремі курси та цілісні освітні програми повинні бути оцінені відповідними інструментами оцінювання в умовах студентоцентрованого та компетентісно орієнтованого навчального середовища. Отже автори дослідження визначили **критерії оцінювання інструментів оцінювання якості курсів**.¹⁰⁷

У роботі відзначено, що найбільш важливим і суттєвим для студентів положенням у студентоцентрованих курсах є *зрозуміло сформульовані очікувані результати навчання*, а з іншого боку для викладачів також важливо узгодити дизайн своїх курсів та іспитів («*конструктивне узгодження*»). Виходячи з цих міркувань сформовані два **критерії оцінювання**:

- (1) Чи зрозуміло сформульовані та повідомлені результати навчання? ·
- (2) Чи зрозуміло сформульовані очікування та інформація про умови навчання та іспити?

Для успішного працевлаштування випускнику бакалаврату або магістратури необхідно набути не тільки теоретичні, але й практичні *компетентності*, що особливо критично для освітньо-професійних програм, які пропонують практико орієнтовану освіту. Отже, з цього твердження випливають наступні два критерії оцінювання:

- (3) Чи фокусуються різні аспекти оцінювання на компетентностях або тільки на знаннях?
- (4) Чи здатний студент застосувати теоретичні знання до практичних проблем у професійній галузі?

Студентоцентрований підхід демонструється в присвоєнні кредитів (ECTS) видам діяльності студентів у межах освітнього процесу. Замість того, щоб вимірювати у годинах обсяг занять, *кредитний підхід* ураховує навчальне *навантаження* студента для досягнення визначеного результату навчання. Цей підхід може включати всю різноманітність діяльності студентів, що покращує процес навчання. В ідеалі існує *відповідність* між ефективним навчальним навантаженням та кількістю присвоєних кредитів. Логічно впливає такий критерій:

- (5) Чи збігаються ефективне навантаження студента та кредити ECTS курсу?

Роль викладача в освітньому процесі також повинна змінитися. Підтримка та навчання (коучинг) студентів є важливими, тому визначено такий критерій:

- (6) Чи надає викладач підтримку студентам у процес навчання?

Автори дослідження додали ще два загальних критерії до аналізу інструментів оцінювання з метою моніторингу будь-яких інших ознак щодо нових методів викладання та навчання, конструктивного узгодження або загальних аспектів щодо дидактики:

- (7) Чи є якісь загальні питання з дидактики або конструктивного узгодження? ·
- (8) Чи питання/складові дуже специфічні для курсу або типу курсу?¹⁰⁸

Отже, розглянуте дослідження представило критерії оцінювання найбільш розповсюджених *інструментів* оцінювання якості курсів / навчальних дисциплін / модулів або освітніх програм з урахуванням *студентоцентрованого, компетентісного та кредитного підходів* – *опитування та самооцінювання*. Запропоновані вісім критеріїв дійсно видаються необхідною та достатньою множиною питань, що дають можливість оцінити та відповідно удосконалити інструменти оцінювання.

Дотичним до теми оцінювання якості вищої освіти видається робота «Про що говорять індикатори?», реалізована за координації EUA та представлена на Європейському форумі із забезпечення якості (EQUAF,

¹⁰⁶ Там само.

¹⁰⁷ EUA. Let's Evaluate Course Evaluation. URL: https://eua.eu/downloads/publications/ivb.3_reisner_hess_frehner_lequy_hodel.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰⁸ Там само.

2015). У дослідженні йдеться про *індикатори вимірювання якості*. *Фактори вхідних даних* завжди були важливим виміром оцінювання вищої освіти – передусім для порівняння та визначення прогресу в процесі навчання. Інший вимір полягає у висвітленні кінцевих результатів вищої освіти, а ще третій – прислухатися до оцінювання студентами якості курсу та освітньої програми. В ідеалі відповідність між цими трьома вимірами повинна скласти логічну картину; індикатори/показники ефективності діяльності у вищій освіті по таким *факторам*, як споживання (*англ.* intake), вхідні дані (вхідний внесок) (*англ.* input) та кінцевий результат (*англ.* outcome), а також оцінювання якості студентами, повинні надавати послідовну інформацію, яка дає змогу робити обґрунтоване оцінювання якості надання вищої освіти. Запропонована авторами формула оцінювання якості вищої освіти, що складається з узгоджених індикаторів, видається переконливою.¹⁰⁹

Дослідження «Виклики та перешкоди для оцінювання та визнання досконалості в (професійній) вищій освіті» (EUA, EQAF, 2015) презентувало *Рамку якості для досконалості*, що складається з трьох *доменів досконалості*: політика та стратегія; викладання та навчання; дослідження, розробки та інновації – три ключові сфери діяльності будь-якого закладу вищої освіти. Вона містить характеристики досконалості та повинна використовуватися як орієнтир, оскільки акцент приділяється контекстуальній досконалості. З твердженням авторів щодо необхідності залучати представників ринку праці, роботодавців до визнання досконалості у вищій освіті важко не погодитися. Автори стверджують, спираючись на результати тестування та валідації розробок, що запропонований процес оцінювання на основі Рамки є інноваційним і показує потенціал закладу вищої освіти та його структурних підрозділів в умовах все більш конкурентного ландшафту вищої освіти, та необхідність розвивати внутрішню культуру якості, що керується принципом постійного покращення якості. Також процес оцінювання має ґрунтуватися на повазі, яку виявляє команда міжнародних колег – експертів з оцінювання, які поводять себе як тренери та коучери з чіткими настановами та рекомендаціями, викладеними у заключному звіті.¹¹⁰

Інтерес для всебічного розгляду проблем оцінювання якості вищої освіти представляє міжнародний досвід, зокрема досвід провідних країн Європи. Робота, заснована на досвіді Швеції, «Використання рамки моніторингу і оцінювання та логіки бізнесу – шлях до більш відповідального зовнішнього забезпечення якості?»¹¹¹ (EUA, EQAF, 2017) описує нову *модель зовнішнього забезпечення якості*, яку запроваджує Шведське управління вищої освіти (UKÄ) з 2017 р. Керівні принципи включають: узгодженість моделі відповідно до ESG та орієнтацію на результати та внутрішні процеси. Модель включає чотири *компоненти*: інституційні огляди, оцінювання освітніх програм, акредитація освітніх програм і тематичні оцінювання. До процесів оцінювання у чотирьох різних аспектах діяльності закладів вищої освіти долучаються представники закладів, викладачі, студенти, роботодавці та представники ринку праці. *Аспекти оцінювання* такі: урядування та організація; середовище, ресурси та сфера; дизайн, викладання і навчання та кінцеві результати; наступні заходи, дії та зворотній зв'язок. Окрім чотирьох аспектів, інституційні огляди містять три перспективи/виміри. Такими перспективами/вимірами визначено:

- перспектива студента та аспіранта: як впливає студент на діяльність на практиці та чи надаються студентам можливості та стимули брати участь у процесах забезпечення якості закладу і в розробленні курсів та освітніх програм?

- перспектива працевлаштування і трудового життя: чи корисні курси та освітні програми і наскільки добре вони готують студентів до майбутньої кар'єри?

- перспектива гендерної рівності: чи враховується рівність між жінками і чоловіками та чи сприяють їй в процесах на всіх рівнях організації закладів вищої освіти?

Ураховуючи складність моделі, одним із викликів автори вважають те, як розумно використовувати ресурси, щоб уникнути втоми від оцінювання. Дослідження пропонує такі висновки, корисні для побудови систем оцінювання.¹¹²

¹⁰⁹ EUA. What do the indicators tell? URL: <https://eua.eu/downloads/publications/what%20do%20the%20indicators%20tell.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹¹⁰ EUA. Challenges and Barriers to Assessing and Recognising Excellence in (Professional) Higher Education. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/challenges%20and%20barriers%20to%20assessing%20and%20recognising%20excellence%20in%20professional%20higher%20education.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹¹¹ EUA. The use of monitoring and evaluation framework and business logic – the way to more responsible external quality assurance? URL: <https://eua.eu/downloads/publications/the%20use%20of%20monitoring%20and%20evaluation%20framework%20and%20business%20logic%20%20the%20way%20to%20more%20responsible%20external%20quality%20assurance.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹¹² Там само.

Підхід і цілі в системі оцінювання є важливими, але, можливо, ще *важливішими є те, що оцінюється*, тобто матеріали, які використовуються в якості оціночних суджень при оцінюванні (самооцінювання, ступеневі проекти (дипломні роботи), звіти експертних візитів), ймовірно, важливіші, ніж визначені цілі системи оцінювання. Донедавно шведська система оцінювання зосереджувалася на студентських ступеневих проектах (дипломних роботах) як головному матеріалі для формування оціночних суджень, тому робота закладу з покращення ступеневих проектів (дипломних робіт) була головним ефектом.

Дослідники також стверджують, що ідея стосовно того, що контроль і покращення є протилежностями, – це надмірне спрощення. Оцінювання, орієнтоване саме на контроль результатів, також може бути поліпшуючим фактором.¹¹³

Контроль вимагає прозорості, за якої існує ризик зосередитися на кількісних даних, у той же час при посиленні уваги до якісних даних існує ризик зменшення *прозорості та порівнювальності*.

Охоплення та виконання всього в системі оцінювання може зменшити вплив конкретних частин. Розширення використовуваного матеріалу та рівномірне розподілення ваги, приписаної різним матеріалам, з метою надання більш вагомих підстав для оцінювання, може означати, що вплив окремих його частин зменшується. Тобто великий обсяг матеріалу для вивчення та формування оціночних суджень не збільшує точність кінцевих висновків щодо оцінювання.¹¹⁴

Актуальна тема розвитку рамок кваліфікацій як основи для визнання кваліфікацій та орієнтир для створення і модернізації освітніх програм є предметом дослідження «*Використання галузевих/секторальних рамок кваліфікацій у розробленні освітніх програм*»¹¹⁵ (EUA, EQAF, 2018). У роботі розглядаються можливості використання галузевих/секторальних рамок кваліфікацій при розробленні освітніх програм у вищій освіті. Галузеві рамки кваліфікацій – це розширення та деталізація Національної рамки кваліфікацій, тип рамок кваліфікацій, який зосереджується на компетентностях (кваліфікація, результатах навчання), специфічних лише для даної галузі або сектора економіки та готується у співпраці з галузевими стейкхолдерами – зацікавленими сторонами, щоб зробити їх більш придатними до потреб певної галузі або сектору. Автори розглядають *галузеві рамки як інструмент*, який має кілька потенційних переваг з точки зору політики забезпечення якості в університетах: використовує мову, зрозумілу для величезної кількості стейкхолдерів, зокрема роботодавців; краще відповідає потребам ринку праці; краще порівнюється між університетами і кафедрами; краще інтегрується до освітніх програм або закладів. Також, забезпечення відповідності освітніх програм Національній рамці кваліфікацій, Європейським метарамкам ускладнено через обмежений та дуже загальний зміст опису рівнів кваліфікацій. Отже, таким інструментом, який може допомогти вирішити виклики щодо розроблення освітніх програм, є галузева рамка кваліфікацій, яку можливо використовувати у вищій освіті, упроваджуючи їх у систему забезпечення якості вищої освіти.¹¹⁶

Ключовим документом у зміні підходів до якості вищої освіти: від пріоритету якості досліджень до якості викладання та навчання стало дослідження «Тенденції 2018: викладання та навчання в ЄПВО» (EUA, 2018). Дослідження виявило, що, незважаючи на важливість проведення досліджень для академічної кар'єри, заклади вищої освіти зазвичай оцінюють виикладання дещо частіше, ніж дослідження. Установлено, що оцінювання академічного персоналу є, як правило, невід'ємною частиною внутрішнього забезпечення якості у європейських системах вищої освіти. Дані підтверджують, що в більшості закладів оцінка академічного персоналу зазвичай враховує результати викладання¹¹⁷.

При дослідженні використовуваних засобів і критеріїв оцінювання з'ясовано, що *опитування студентів* представляється найбільш поширеним *інструментом/засобом оцінювання викладання*. Крім цього, використовуються такі *інструменти оцінювання*: взаємодія із студентами (аудиторні заняття, консультації, наставництво, керівництвом дипломною роботою); регулярне обговорення викладацької діяльності керівників кафедр/деканів факультетів з викладачами; самооцінювання; наявні процеси втручання у випадку, якщо викладацька діяльність незмінно низької якості; завершення курсів підвищення

¹¹³ EUA. The use of monitoring and evaluation framework and business logic – the way to more responsible external quality assurance? URL: <https://eua.eu/downloads/publications/the%20use%20of%20monitoring%20and%20evaluation%20framework%20and%20business%20logic%20%20the%20way%20to%20more%20responsible%20external%20quality%20assurance.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹¹⁴ Там само.

¹¹⁵ EUA. Use of sectoral qualifications frameworks in a development of study programs. URL: https://eua.eu/downloads/publications/p12_zurawski_trawinska.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

¹¹⁶ Там само.

¹¹⁷ EUA. Trends 2018 Learning and teaching in the European Higher Education Area. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/trends-2018-learning-and-teaching-in-the-european-higher-education-area.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

кваліфікації з викладання; студентський прогрес – просування на наступний курс навчання; експертне оцінювання колегами; взаємодія з галуззю / бізнесом, залучення громад. Серед висновків дослідження такі.

- *Взаємодія зі студентами* (прямий контакт, через наставництво, керівництво тощо) враховується при оцінюванні викладання у 52 % закладів вищої освіти ЄПВО, а також у всіх грецьких, ірландських, казахських, голландських, румунських, російських та українських закладах.

- У більшості закладів реалізуються *процеси втручання* у випадках низької ефективності викладання. Ці процеси розповсюджені у Казахстані (93 %), Нідерландах (83 %), Росії (69 %), Швейцарії (75 %) та Великобританії (88 %). Ще 9 % планують налагодити такі процеси.

- 86 % закладів зазначають, що декани та завідувачі кафедр *регулярно обговорюють* викладацьку діяльність з викладачами, також це робиться на розсуд окремих факультетів чи кафедр (41 %).

- 65 % закладів використовують *самооцінювання* для формування оціночних суджень про якість викладання.

- *Експертне оцінювання* використовується в 57 % закладів при оцінюванні викладання. Однак системи зворотного зв'язку, де викладачі надають відгуки про викладання один одного, є менш розповсюдженими та встановлені лише у 38 % закладів.

- 62 % закладів враховують *взаємодію з промисловістю та суспільством* в оцінюванні викладання, 39 % зазначають, що частіше це реалізується в деяких підрозділах закладу – на факультетах або кафедрах, де викладаються прикладні курси та вимагається практичний досвід, і справді технічні університети також частіше враховують цю складову.¹¹⁸

Таким чином, на підставі переконливого аналізу статистичних даних ЄПВО виокремлено комплекс критеріїв оцінювання якості викладання, що безумовно є важливою підсистемою системи забезпечення, оцінювання та покращення вищої освіти.

Важливо розглянути положення дослідження «Покращення якості: від політики до практики»¹¹⁹ (EUA, 2018), що стосуються практичної реалізації інструментів і механізмів забезпечення якості в контексті запровадження Стандартів та рекомендацій із забезпечення якості в ЄПВО (ESG 2015). Дослідники подали системне представлення та характеристики інструментів, механізмів, ресурсів у межах забезпечення, оцінювання та покращення якості вищої освіти.

Отже, до *інструментів і керуючих механізмів*, що доповнюють забезпечення якості віднесено такі.¹²⁰

Бенчмаркінг загалом стосується практики оцінювання результатів діяльності закладу вищої освіти, освітньої програми чи процесу шляхом порівняння із заданими стандартами. Однак у контексті розвитку якості його також часто використовують для позначення процесу, коли організація прагне покращити ефективність своєї діяльності шляхом порівняння своїх процесів з процесами в іншій організації зі схожим профілем.

Додаток до диплому – це документ, що надається закладом для підтвердження кваліфікації вищої освіти, який надає стандартизований опис характеру, рівня, контексту, змісту та статусу навчання, завершеного його власником. Шаблон Додатку до диплому узгоджено Радою Європи, Європейською Комісією та ЮНЕСКО.

Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ECTS) – студентоорієнтована система для накопичення та трансферу кредитів, заснована на принципі прозорості процесів навчання, викладання та оцінювання. Її завдання – сприяти плануванню, наданню та оцінюванню освітніх програм і мобільності студентів шляхом визнання навчальних досягнень, кваліфікацій та періодів навчання. ECTS розроблена Європейською Комісією, а переглянута версія Довідника користувача ECTS прийнято міністрами ЄПВО у 2015 р.

Ініціативи досконалості або стратегії, як правило, на системному чи інституційному рівні, для сприяння, визнання та винагородження досконалої практики у викладанні та навчанні. Такі схеми можуть зосереджуватись на різних аспектах, як з точки зору суб'єкту, який знаходиться у центрі уваги (наприклад,

¹¹⁸ EUA. Trends 2018 Learning and teaching in the European Higher Education Area. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/trends-2018-learning-and-teaching-in-the-european-higher-education-area.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹¹⁹ EUA. Enhancing Quality: from policy to practice. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/enhancing%20quality%20from%20policy%20to%20practice%20equi%20publication%20final.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹²⁰ Там само.

окремих викладачів, колективів викладачів, окремих освітніх програм, закладу в цілому), так і сфери досягнень (наприклад, викладання, інновації, лідерство, вплив або співпраця).

Ключові показники ефективності діяльності – це кількісно вимірювані заходи, що використовуються для оцінювання ступеня досягнення закладом вищої освіти або його підрозділом (наприклад, факультет, кафедра чи освітня програма) цілей, встановлених для реалізації їх діяльності, як правило, викладених у стратегічному документі.

Результати навчання – це твердження того, що особа знає, розуміє і може робити після завершення освітнього процесу. Результати навчання можуть бути віднесені до окремих освітніх компонентів і до освітніх програм в цілому. Вони використовуються в рамках кваліфікацій для опису рівня індивідуальної кваліфікації.

Рамка кваліфікацій – це інструмент для розвитку, класифікації та визнання вмінь, знань та інших компетентностей на основі узгоджених рівнів освіти. Це спосіб структурування кваліфікацій, які визначаються результатами навчання. Рамка кваліфікацій вказує на порівняльність різних кваліфікацій та на те, як можна просуватися з одного рівня на наступний.

Механізми на основі ефективності діяльності, пов'язані з фактичними або передбачуваними результатами діяльності закладу протягом певного періоду. Вони можуть базуватися на вихідній інформації, такий як кількість випускників, або на вхідних даних, таких як кількість студентів / співробітників з певними характеристиками. Механізми на основі ефективності діяльності можуть мати форму угод / контрактів щодо ефективності діяльності та оплати за результатами в дослідженнях та / або у вищій освіті.

Рейтингування закладів вищої освіти порівнює ефективність діяльності закладів один з одним за допомогою конкретних критеріїв і подає інформацію у формі рейтингу чи в певному порядку. Залежно від рейтингу, вибрані індикатори/показники можуть відображати ефективність різноманітної діяльності закладів вищої освіти чи освітніх програм, але найбільш відомі світові рейтинги, як правило, зосереджуються на показниках, що відображають ефективність діяльності та репутацію закладів у дослідженнях.¹²¹

Автори дослідження також використали провідний досвід країн ЄПВО для розширення горизонту застосування нових підходів до зовнішнього оцінювання якості вищої освіти. Передусім, це досвід використання метрик у зовнішньому забезпеченні якості у Великобританії, яка є одним із найвизначніших прикладів цього. Метрики відіграють важливу роль у Великобританії у двох розроблених напрямках зовнішньої системи забезпечення якості: *Щорічний огляд провайдерів* (вищої освіти – *примітка автора) (Annual Provider Review, APR) та *Рамка досконалості викладання* (Teaching Excellence Framework, TEF). Через APR Рада фінансування вищої освіти Англії (HEFCE) використовує широкий спектр даних для інформування про судження щодо якості і стандартів у закладах. Через TEF комітет розглядає більш обмежений набір даних, а також підтверджує заяви, надані самими закладами, щоб розподілити золоті, срібні чи бронзові нагороди за якість викладання. Основні дані, що використовуються в обох випадках, – це показники кількості студентів, які переривають навчання; результати національного опитування студентів, що збирає думки студентів випускних курсів про їхній досвід в університеті; статистику з працевлаштування чи подальшого навчання, отриману через півроку після випуску. В обох випадках дані порівнюються та оцінюються, щоб дати вказівку на те, що діяльність закладу відповідає вище / нижче очікувань, урахувавши їх оперативний контекст.

Далі дослідники систематизували *інструменти та джерела* для збору інформації про освітні програми для оцінювання якості, які використовуються закладами вищої освіти:

- *Циклічний внутрішній перегляд* освітньої програми;
- *Огляд кластерів* (груп) освітніх програм разом;
- *Тематичні підходи* до внутрішнього перегляду (увага до конкретних загальних тем при перегляді груп програм);
- *Процеси*: самооцінювання; огляд інформації, включаючи вимірювання та індикатори (показники), вхідні дані на стратегічному та академічному рівнях; майбутнє планування;
- *Дані моніторингу*: внутрішні (результати, прогрес, просування тощо) та зовнішні (результати діяльності ринку праці, рівень зайнятості);
- *Семінари* з оцінювання та розвитку освітньої програми за участю всіх зацікавлених сторін для конкретної програми;
- *Внутрішній комітет* (з якості), керівництво (рада) програми, академічний сенат;

¹²¹ EUA. Enhancing Quality: from policy to practice. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/enhancing%20quality%20from%20policy%20to%20practice%20equip%20publication%20final.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

- Фокус-групи / панелі як метод збору більш детальних відгуків;
- Збір відгуків / вхідних даних від академічних працівників;
- Дискусійний круглий стіл з роботодавцями та випускниками програми;
- Звіти керівників освітніх програм;
- Залучення зовнішніх екзаменаторів (експертів);
- Щорічні відгуки (через опитування) студентів, випускників, інших зацікавлених сторін;
- Зовнішня акредитація (наприклад, для професійних освітніх програм) для забезпечення

дотримання професійних стандартів.¹²²

У розглянутій роботі не залишилася поза увагою фахівців така важлива складова оцінювання якості вищої освіти, як реалізація студентоцентрованого підходу (навчання та викладання). У дослідженні виокремили *аспекти студентоцентрованого навчання* (student-centred learning, SCL), які можна було б реалізувати через внутрішнє забезпечення якості. Отже, аспекти, які слід розглядати як частину інституційної системи забезпечення якості, спрямованої на забезпечення політики та практики студентоцентрованого навчання, такі:

- *Підтримка навчання*: підтримка студентів для розуміння власного типу навчання; рамки для самостійного навчання; достатня можливість для студентів давати та отримувати відгуки;
- *Підтримка викладачів*: педагогічна підготовка, включаючи обмін кращими практиками; підтримка використання різноманітних методів викладання та навчання; достатня можливість для надання та отримання відгуків; підтримка використання технології (як інструменту, а не самоцілі); визнання належного викладання;
- *Дизайн / побудова освітніх програм і навчальних планів та траєкторії навчання*: забезпечення чіткого опису змісту курсу та очікуваних результатів навчання; вибір методів викладання та оцінювання, які заохочують активне навчання; гнучкі траєкторії навчання та рекомендації щодо вибору студентів; визнання попереднього та неформального навчання; залучення студентів до розроблення освітніх програм та побудови навчальних планів; залучення зовнішніх зацікавлених сторін до розроблення освітніх програм і побудови навчальних планів (наприклад, випускники та роботодавці); управління та прийняття рішень; справжня, дійсна участь студентів (не лише на папері); вхідна інформація від академічних працівників; включення студентоцентрованого підходу (навчання та викладання) в університетську стратегію.¹²³

Національний вимір охоплює освітній простір країни, який формується ключовими організаціями, документами та інструментами, що регулюють розвиток вищої освіти, забезпечення, оцінювання та покращення її якості. У зазначеному контексті до ключових організацій слід віднести заклади вищої освіти, Міністерство освіти і науки України та Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Основні документи національного рівня, що впливають на якість вищої освіти, станом на 2018 р. такі:

- Угода про Асоціацію між Україною та ЄС, де визначено пріоритети розвитку вищої освіти в контексті євроінтеграції, зокрема забезпечення якості;
- Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.), де запроваджено положення Болонського процесу та основні інструменти забезпечення якості вищої освіти;
- Закон України «Про освіту» (2017 р.), де розвинуто та удосконалено положення щодо забезпечення якості вищої освіти;
- Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (2015 р.), розроблений на основі МСКО;
- Національна рамка кваліфікацій (2011 р.), що ґрунтується на європейських метарамках кваліфікацій;
- Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти (2016 р.), розроблені з урахуванням підходів ЄПВО та ESG;
- Стандарти вищої освіти (*проекти з 2016 р.*) розбудовуються на основі компетентнісного підходу, результатах навчання та Національній рамці кваліфікацій.

¹²² EUA. Enhancing Quality: from policy to practice. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/enhancing%20quality%20from%20policy%20to%20practice%20equip%20publication%20final.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹²³ Там само.

Необхідно зауважити, що якість вищої освіти залишається пріоритетом розвитку освітньої системи протягом останніх років, що підтверджується відповідними стратегічними та оперативними державними документами. Так, План пріоритетних дій Уряду на 2018 р. у частині «Розвиток людського капіталу» визначив забезпечення якості вищої освіти як пріоритет її розвитку¹²⁴. Серед завдань урядового Плану зазначено затвердження стандартів вищої освіти; проведення вступних іспитів у формі єдиного фахового вступного випробування та вступного іспиту з іноземної мови з використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання для вступу на другий (магістерський) рівень вищої освіти за деякими спеціальностями; початок функціонування Національного репозитарію академічних текстів, що сприятиме протидії академічному плагіату та покращенню якості вищої освіти.

Інституційний вимір охоплює освітній простір закладу вищої освіти, який формується структурними підрозділами, документами та інструментами, що регулюють розвиток закладу, а також внутрішню систему забезпечення, оцінювання та покращення якості вищої освіти. У зазначеному контексті до ключових структурних підрозділів слід віднести факультети та кафедри, підрозділи, що відповідають за забезпечення якості. Основні документи інституційного рівня відповідно до законодавчої бази України, що впливають на якість вищої освіти, такі:

- стратегічний документ щодо розвитку закладу вищої освіти;
- документи, що регулюють організацію освітнього процесу, засновані на вимогах ESG, ECTS, Додатку до диплому;

- документи, що регулюють внутрішню систему забезпечення якості, засновані на вимогах ESG;
- документи, що регулюють створення, перегляд освітніх програм, засновані на вимогах Національної рамки кваліфікацій, стандартів вищої освіти, ESG, ECTS, Додатку до диплому, а також даних проєктів ЄС Тюнінг (*Tuning*) (галузеві / секторальні рамки, компетентності та результати навчання за спеціальностями тощо) та *CoRe2* – Competences in Recognition and Education 2 (профілі ступеневих освітніх програм, включаючи програмні компетентності та програмні результати навчання);
- документи, що регулюють систему професійного розвитку та удосконалення викладачів, засновані на ESG.

Отже, розглянуто міжнародний, національний та інституційний виміри забезпечення, оцінювання та покращення якості вищої освіти. Аналіз виявив, що у дослідженнях міжнародних організацій визначено різні аспекти явища якості вищої освіти, визначено складові процесів забезпечення, оцінювання та покращення якості, методи, підходи, інструменти, фактори впливу на якість тощо. Документи всіх рівнів демонструють узгодженість у питаннях забезпечення, оцінювання та покращення якості вищої освіти. Однак, бракує визначеності щодо поняття «механізм оцінювання якості вищої освіти» й упорядкування, систематизації підходів, інструментів, показників, критеріїв тощо як складових оцінювання якості у міжнародному, національному та інституційному вимірах. Тож, доцільно розглянути в цьому контексті вітчизняні і зарубіжні публікації, намагаючись з'ясувати та критично осмислити визначення основних термінів і понять, що стосуються механізмів оцінювання якості вищої освіти.

Пошук наукової інформації за темою оцінювання якості вищої освіти у відкритому доступі надав дуже обмежені відкриті ресурси щодо напрацювань вітчизняної та закордонної наукової спільноти. Така ситуація свідчить про те, що проблема оцінювання якості вищої освіти залишається мало дослідженою, особливо в Україні, а механізми оцінювання якості знаходяться поза увагою дослідників.

Робота «Інституційні оцінювання в Європі» (*Institutional Evaluations in Europe*) (2001 р.) за авторством Kauko Härmäläinen, Satu Pehu, Staffan Wahlén¹²⁵ не втратила актуальності на сьогодні, адже представляє не тільки системне дослідження явища інституційного оцінювання, зокрема на прикладах країн Європи, але й розгляд відповідних термінів. Дослідники відзначають, що низка англomовних термінів часто використовуються для позначення більш-менш схожих феноменів / явищ, наприклад *evaluation* (англ.) (оцінювання як аналітичний інструмент для вимірювання результату відповідно до стандарту), *assessment* (англ.) (оцінювання як не завжди системний процес збору та аналізу інформації, даних і формування суджень на цій основі)¹²⁶ та *appraisal* (англ.) (оцінювання як акт обстеження явища або процесу, щоб судити

¹²⁴ Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2018 рік: розпорядження Каб. Міністрів України від 28.03.2018 р. № 244-р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR180244.html (дата звернення: 14.12.2018).

¹²⁵ Härmäläinen Kauko, Pehu Satu, Wahlén Staffan. *Institutional Evaluations in Europe*. URL: <https://enqa.eu/indirme/papers-and-reports/workshop-and-seminar/institutional.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹²⁶ Глосарій термінів з моніторингу та оцінюванню 2016. URL: <http://www.ukreval.org/images/publikacii/glossary.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

про його якості, успіх чи потреби).¹²⁷ Автори вирішили в своєму дослідженні використовувати evaluation як «найвищий» термін. Для початку вони визначили, що розуміється під інституційним оцінюванням (*англ. institutional evaluation*), інституційним аудитом, який можна вважати особливою формою інституційного оцінювання, а також акредитацією, яка може бути орієнтована на весь заклад або на окрему освітню програму.

Інституційне оцінювання включає всю діяльність закладу вищої освіти. Однією з цілей є надання керівництву інформації щодо раціональності завдань, відповідності політичних стратегій, різних систем оцінювання, здатності до змін та ефективності й економічні аспекти організаційних дій. Інституційне оцінювання зазвичай не оцінює безпосередньо та всебічно викладання та дослідження як такі. Оцінювання стосується процесів стратегічного менеджменту, прийняття рішень, організації та забезпечення якості, а також ресурсів і результатів. Метою інституційного оцінювання зазвичай є розвиток: надання результатів зворотного зв'язку керівництву закладу вищої освіти щодо сильних і слабких сторін організації, щоб допомогти покращити результати діяльності закладу. Іноді метою може бути забезпечення підзвітності та прозорості, іншими словами, зробити дії закладу більш помітними та ефективними. Інституційне оцінювання зазвичай стосується центральних факторів, пов'язаних з організаційною функціональністю та економічною ефективністю. Певні мінімальні вимоги або стандарти, яким повинні відповідати заклади вищої освіти, мають бути попередньо узгоджені, щоб висновки ґрунтувалися не тільки на думках щодо добре або погано функціонуючих організацій команди експертів із зовнішнього огляду. Інституційне оцінювання здебільшого базується на «відповідності меті», і команда експертів оцінює реальність у порівнянні з визначеною інституційною місією та завданнями, стандартами.¹²⁸

Інституційний аудит якості стосується *процесів* закладу щодо забезпечення та покращення якості. Основною темою в аудиті якості є питання: як заклад знає, що стандарти та завдання, які він поставив перед собою, виконуються? Більш конкретно, на яких доказах ґрунтується оцінювання якості діяльності закладу та чи існують процедури для забезпечення суттєвих процесів, які відбуваються як наслідок оцінювання та постійно удосконалюються? Оцінювання якості (оціночне судження) передбачає зосередження уваги на окремих діях та їх результатах, тоді як в аудиті якості основна увага приділяється *механізмам* якості та шляхам їх розвитку для удосконалення організації в цілому. При оцінюванні якості часто оперують більш нормативним і статичним поняттям якості, яке, як правило, визначається заздалегідь визначеними критеріями якості. В аудиті якості поняття якості має сенс як динамічної сили.¹²⁹

Акредитація спрямована на підвищення надійності та публічного іміджу організації чи ступеневої освітньої програми. Метою є забезпечення того, щоб ступенева програма або заклад вищої освіти відповідали встановленим стандартам. У більшості випадків стандарти є відносно загальні. Власне сприйняття колективом закладу загальних стандартів часто є визначальним. Таким чином, акредитація стосується розвитку та контролю. З метою розвитку заклад отримує відгук за результатами оцінювання на основі узгоджених критеріїв і, таким чином, здатний визначити пріоритети щодо найбільш нагальних потреб розвитку. Ідея контролю в акредитації полягає в тому, що на основі акредитації можна уникнути створення нового закладу вищої освіти або надати чи вилучити право на присвоєння ступенів в існуючого закладу. Якщо заклад вищої освіти має акредитацію, це означає, що він визнаний таким, що пропонує вищу освіту достатньо високого стандарту. Це рішення є формальним та має наслідки у формі визнання, фінансування чи підтримки студентів. Акредитація включає ідею про те, що певний заклад є відповідним або ні. Отже, автори визначили *акредитацію* таким чином: процес, коли освітня організація або ступенева програма надає інформацію про свою діяльність та досягнення зовнішньому органу. Цей орган об'єктивно оцінює інформацію та вирішує, чи відповідає організація чи освітня програма необхідним стандартам. Мінімальні стандарти можуть бути встановлені державним органом або професійною організацією (наприклад, у США – агенціями, регіональними / інституційними або спеціалізованими / професійними агенціями, створеними університетами та коледжами під наглядом федерального уряду). Вони можуть визначати, чи здатний певний освітній заклад ініціювати або продовжувати певну діяльність. Метою визначення мінімального рівня є забезпечення освітніх послуг достатньо високої якості. Оцінювання, як правило, ґрунтуються на експертних

¹²⁷ Dictionary Cambridge. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/appraisal> (дата звернення: 14.12.2018).

¹²⁸ Härmäläinen Kauko, Pehu Satu, Wahlén Staffan. Institutional Evaluations in Europe. URL: <https://enqa.eu/indirme/papers-and-reports/workshop-and-seminar/institutional.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹²⁹ Там само.

оглядах: експерти в цій галузі оцінюють діяльність на основі узгоджених критеріїв. Акредитація має такі *характеристики*:

- базується на мінімальному рівні або визначенні якогось порогового значення (стандарту);
- містить налаштування «так – ні»;
- вимоги встановлюються зовні;
- акцент робиться на підзвітності.¹³⁰

Акредитація використовується при створенні нової освітньої програми чи закладу, або для забезпечення якості тих, що вже існують. Акредитація призначається на визначений період. Мета – з'ясувати, чи здатний заклад вищої освіти забезпечити відповідне середовище для завершення академічного навчання. Такі питання часто враховуються при акредитації закладів: цілі закладу, персонал, студенти (абітурієнти, процедури відбору студентів, колишні студенти, працевлаштування), адміністрація, приміщення, бібліотеки та ІКТ, викладання, навчання чи зв'язки з ринком праці.

Отже, автори розкрили концептуальні поняття стосовно проблеми оцінювання якості вищої освіти, довели їх взаємозв'язок, що наразі актуально й сьогодні.

Проблема інституціалізації оцінювання якості вищої освіти всебічно розглядається Massimiliano Vaira у роботі «Оцінювання якості у вищій освіті: огляд інституціалізації, практики, проблем та конфліктів»¹³¹. Автор вважає, що розвиток оцінювання якості вищої освіти характеризується такими взаємопов'язаними явищами: процес і ступінь інституціалізації; проблеми, лінії напруження та суперечності, що виникають у практиці оцінювання; конфлікти, породжені різними цілями, практиками та інтересами залучених до оцінювання якості суб'єктів. У своїй роботі дослідник доводить, що двома *факторами*, які найбільше сприяють покращенню якості вищої освіти, є *самооцінювання* (англ. self-assessment), оскільки це дає академічній спільноті внутрішню можливість для обговорення, діалогу і взаємодії, та *оцінювання/рецензування колегами* (англ. peer review), оскільки це дає змогу обмінятися хорошою практикою із зовнішніми оцінювачами, причому наголошує, що слід заохочувати найширше залучення стейкхолдерів та уникати використання професійних оцінювачів. Але, стверджує науковець, самооцінювання, експертне оцінювання і пов'язані з ними академічні стандарти якості тенденційно суперечать потребі держави в тому, щоб зробити академічну спільноту відповідальною та підзвітною, щоб ефективно розподіляти фінансові ресурси, здійснювати економію коштів і гарантувати, що заклад вищої освіти діятиме у такий спосіб, як хоче держава. Іншими словами, існує суперечність між двома глибоко різними концепціями та логікою оцінювання якості. Далі науковець представляє аналіз аспектів оцінювання якості вищої освіти та логічно будує відповідні висновки, зокрема такі.¹³²

Дослідник звертає увагу на зміну підходів до оцінювання якості у вищій освіті. Заснована на професійності якості академічного персоналу ґрунтується на стандартах, розроблених академічним співтовариством як професійним органом, що ділиться низкою основних припущень і цінностей щодо якості, її забезпечення та оцінювання, а також стосується сутнісних, істотних та нормативних аспектів якості. Таким чином, єдиним компетентним та відповідальним органом, який оцінює якість діяльності, роботи та «продуктів» окремих академічних працівників і закладів, є сама академічна спільнота. Нова рамка якості, що поєднує в собі зовнішні формальні аспекти якості (тобто формальні вимоги, як у бюрократичній моделі), внутрішні аспекти (тобто, як працюють системи, заклади та академічні працівники, що вони роблять та які результати вони продукують), з перевагою перших, і перш за все нормативних аспектів, визначених зовні (тобто, як повинні працювати системи, заклади та працівники, що їм робити та які результати від них очікуються), які розроблені, визначені і нав'язується зовні системам, закладам та академічним працівникам вищої освіти. З тих пір, як оцінювання якості базується на зовнішньому оцінюванні показників результативності діяльності, паралельно зменшується роль академічних працівників та їх повноваження визначати стандарти якості своєї діяльності та оцінювати її. Крім того, оскільки оцінювання якості базується на кількісних параметрах і показниках, то воно сприймається та презентується академічними працівниками як бюрократична процедура. Треба зауважити, що саме спосіб визначення цих кількісних параметрів і практика,

¹³⁰ Там само.

¹³¹ Vaira Massimiliano. Quality assessment in higher education: an overview of institutionalization, practices, problems and conflicts. Portland Press, 2007. URL: <http://www.portlandpresspublishing.com/sites/default/files/Editorial/Wenner/QAHEE/0010135.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹³² Там само.

закладена в цій концепції, роблять оцінювання якості більш схожим на бюрократичну схему, якої повинні дотримуватися заклади вищої освіти.¹³³

Автор переконливо доводить, що акцент на кількісній стороні показників і параметрів, за допомогою яких можна оцінювати інституційні та індивідуальні показники діяльності, нехтує якісною стороною. Це виявляється в таких *критеріях*, як кількість випускників, співвідношення між викладачами і студентами, кількість опублікованих досліджень і використання балів індексу цитування як індикатору якості в дослідженнях. Як показують ці приклади, якісний бік якості багато в чому, якщо не повністю, залишається осторонь. Ці кількісні показники нічого не говорять ні про якість випускників, ні про якість викладачів та їх викладання, ні про якість досліджень. Хоча кількісні критерії є корисними та необхідними як об'єктивна основа або передумова для оцінювання, проте вони також здаються недостатніми, і, перш за все, вони можуть генерувати суперечливі рішення. Прикладом може бути Імперський коледж, який отримав найкращі результати діяльності разом з Кембриджем, але було прийнято рішення закрити кафедри, де мало досліджень, хоча ці кафедри були необхідні для цілей викладання та навчання; або, як у випадку з параметрами індексу цитування, коли «караються» дослідження, опубліковані не англійською мовою, в деяких галузях, таких як гуманітарні науки, а також математика.¹³⁴

Дослідник зауважує, що оцінювання якості є одним з найважливіших інструментів контролю та управління держави, щоб забезпечити діяльність закладів вищої освіти у спосіб, необхідний державі. Підзвітність замінила бюрократичний контроль, оцінювання ефективності діяльності (*англ.* performance evaluation) замінило принцип відповідності правилам та економічні санкції замінили адміністративні. Але основною метою все ще залишається контроль над закладами. У цій перспективі стає очевидним відчуття втрати автономії, яку зазнають академічні працівники та заклади, внаслідок чого вони здійснюють відповідні дії, що характеризуються явними та прихованими стратегіями опору, спрямовані на ослаблення впливу на них зовнішнього оцінювання якості. Наприклад, введення в дію церемоніальної, косметичної та формальної поведінки в контексті забезпечення якості в закладах слід розглядати, скоріше, як стратегію опору та роз'єднання, ніж наслідок внутрішньої властивості процедур оцінювання якості, або, принаймні, як стратегічне використання її бюрократичних особливостей як ресурсу, щоб відмежувати якість від щоденної діяльності та повернути собі певний простір автономії. Певною мірою бюрократичний порядок оцінювання якості може бути пояснений результатом таких оборонних реакцій закладів та академічних працівників.¹³⁵

Науковець логічно розмірковує, що, оскільки оцінювання якості базується на показниках результативності діяльності, баланс між внутрішнім і зовнішнім вимірами якості все більше зміщується до останнього. Це означає, що оцінювання результатів діяльності не може здійснюватися лише академічною спільнотою через механізм експертного колегіального оцінювання. Внутрішні та зовнішні виміри якості стосуються не лише поліпшення та підзвітності відповідно, але й того, хто відповідає за оцінювання. Зростаюче значення зовнішнього оцінювання відбувається паралельно із зменшенням ролі та повноважень академічних працівників визначати стандарти якості своєї діяльності та оцінювати їх. Знову ж таки, бюрократичний порядок оцінювання якості можна розглядати як пов'язаний із сприйняттям та поведінкою академічних працівників.¹³⁶

Далі автор приділяє увагу *відносинам вищої освіти та суспільства* і стверджує, що їх динаміка є набагато складнішою, враховуючи неоднорідність залучених акторів та інтересів, і це має прямий вплив на визначення якості, її цілі та інструменти її оцінювання. Наприклад, з одного боку, студенти та їх родини зацікавлені в якості навчальних курсів і викладання, оскільки вони вважають вищу освіту інвестицією, яку вони беруть на себе для майбутніх культурних і, насамперед, економічних досягнень. З іншого боку, економічні суб'єкти зацікавлені в якості надання вищої освіти та дидактичних і прикладних досліджень, оскільки всі вони пов'язані з конкурентними перевагами з точки зору висококваліфікованої робочої сили та інноваційних знань, які вони повинні спродувати для індустрії. Коротше кажучи, і студенти, і економічні суб'єкти пропонують переважно інструментальну концепцію якості, яку слід оцінювати на основі результатів і вигод, що заклади вищої освіти можуть генерувати. Заклади небайдужі до таких проблем, але вони мають інше уявлення. Перш за все, якість вищої освіти та досліджень не може оцінюватися виключно в

¹³³ Там само.

¹³⁴ Vaira Massimiliano. Quality assessment in higher education: an overview of institutionalization, practices, problems and conflicts. Portland Press, 2007. URL: <http://www.portlandpresspublishing.com/sites/default/files/Editorial/Wenner/QAHEE/0010135.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹³⁵ Там само.

¹³⁶ Там само.

інструментальних термінах. Також оцінювання результатів не може бути здійснено за короткий проміжок часу, а вимагає довгострокової перспективи як для професійної кар'єри випускників, так і для наукових досягнень, отриманих для промисловості та суспільства в цілому.¹³⁷

Важко не погодитися з міркуваннями дослідника щодо того, чи здатне суспільство визначити та оцінити, що таке належне викладання чи дослідження, оскільки їх якість закладена у професійних знаннях, практиках і стандартах, інституціалізованих в академічній сфері. Напруженість тут полягає між уявленнями людей про якість і тими уявленнями, яких дотримуються компетентні фахівці, які сприймають зовнішні вимоги до якості як неправомірне втручання. Також існує сильна розбіжність (у деяких випадках проявляється, а в інших неявна) щодо визначення результатів вищої освіти та досліджень. Усе це створює напругу, а іноді й конфлікт між суспільством і вищою освітою. Одним з найпомітніших доказів є, з одного боку, наявний опір та маніпулятивні стратегії закладів і академічних працівників стосовно зменшення ризиків, створених суспільним середовищем, а з іншого, посилення зусиль суспільних зацікавлених осіб щодо впливу та спонукання закладів і академічних працівників відповідати потребам та інтересам стейкхолдерів, спираючись на свої стратегії на зростаючий економічний вплив, який вони мають, на вищу освіту. Баланс між цими двома протилежними поглядами та поведінкою дуже складний, і для вищої освіти це часто представляється важким компромісом між збереженням автономії, але ціною її соціальної невідповідності, та слідуванням за ринком, але ціною втрати своєї автономії.¹³⁸

Дослідник акцентує увагу на тому, що останнє внутрішнє розщеплення пов'язане з міждисциплінарними відносинами. Дисципліни (*примітка Ж. Таланової – не в сенсі навчальних дисциплін, а як спеціальності в межах галузей знань) можна розглядати як спеціалізовані підсистеми більш загальної системи академічних галузей / професій. Таким чином, вони сильно різняться не лише в цілях дослідження, методах і гносеології, а й в стандартах, які кожна з них встановлює як визначення відповідної наукової роботи. Іншими словами, дисципліни структуровані на основі різних припущень, концепцій та норм, що визначають, як слід здійснювати дослідницьку та викладацьку діяльність та на які цілі вони спрямовані. Massimiliano Vaira відзначає, що зазвичай ці відмінності між дисциплінами структуровані за двома дуалістичними парами: 1) «тверда» (наприклад, пов'язана з інженерними розробками для виробництва, приладобудування тощо) – «м'яка» (наприклад, програмне забезпечення, теоретичні моделі тощо) наука та 2) «чиста» (фундаментальна, теоретизована) – прикладна наука. Ці відмінності не можуть не відображатись у різних припущеннях та уявленнях про те, яким є чи має бути оцінювання якості. Наприклад, стандарти якості в гуманітарних науках сильно відрізняються від стандартів у сферах «твердої» науки, і ті самі відмінності можна знайти, порівнюючи прикладні та «чисті» науки. Очевидно, що деякі дисципліни негативно реагують на спроби створення та використання однорідних стандартів і процедур оцінювання якості, незважаючи на їх особливості, оскільки такі спроби загрожують їх сферам, а отже, і їхньому контролю за визначенням критеріїв якості. Такі *параметри якості*, як індекс цитування, запозичений з галузей «твердої» науки та узагальнений як інструмент оцінювання якості для всіх дисциплін, могли б добре працювати для природничих, технічних наук, досить добре для деяких соціальних наук (таких як економіка і, меншою мірою, соціологія та психологія) і досить погано для гуманітарних і соціальних наук, таких як право. Це означає, що в деяких дисциплінарних сферах критерії індексу цитування для оцінювання якості сприймаються як щось стороннє, неналежне нав'язування і як вираження «імперіалізму» «твердої» науки в цих галузях. Крім того, існує також певний ризик, що деякі дисципліни, пов'язані з таким видом оцінювання, будуть маргіналізованими як за своїм культурним значенням, так і за можливістю отримати доступ до фондів фінансування досліджень. Нарешті, індекс цитування має щонайменше ще два «структурні» зміщення. По перше, він розглядає публікації лише англійською мовою, а не ті, що написані іншими мовами. Це призводить до недооцінки великої частини досліджень, опублікованих національними мовами та не в ангlosаксонських національних контекстах. Але це також пов'язано з характеристиками дисципліни, оскільки деякі з них (наприклад гуманітарні науки) з точки зору об'єктів дослідження не можуть бути актуальними для міжнародної академічної аудиторії та дискусій і, таким чином, бути опублікованими англійською. По друге, індекс цитування – це кількісне вимірювання, що оцінює кількість цитат, отриманих авторською публікацією. У такому вимірі існує неочевидна проблема щодо кореляції між кількістю та якістю – чим більше цитується

¹³⁷ Там само.

¹³⁸ Vaira Massimiliano. Quality assessment in higher education: an overview of institutionalization, practices, problems and conflicts. Portland Press, 2007. URL: <http://www.portlandpresspublishing.com/sites/default/files/Editorial/Wenner/QAHEE/0010135.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

робота, тим вище її якість. Очевидно, що така кореляція є помилковим, оскільки робота може бути високо цитована у критичному сенсі для того, щоб продемонструвати її невідповідності та помилки або просто вшанувати автора без будь-яких теоретичних та евристичних наслідків.¹³⁹

Автор наводить ще один приклад з викладацького боку: опитувальники запитують студентів про їх задоволення навчальним курсом, який вони відвідували, його корисність, труднощі вивчення тощо. Часто відповіді, надруковані в опитувальнику, організовані як числова шкала, що оцінює задоволення, корисність тощо; а якщо вони не організовані за допомогою чисельних балів, вони структуруються таким чином, що можуть бути перетворені в числові значення і розглядатися як такі. Зрештою, є кількісний вимір курсу – важливий, але не повний. Чи може студент сказати, корисний був для нього курс чи ні? Можливо, навчання за курсом було не на час опитування, це може бути через рік або наприкінці навчання, або коли він / вона виходить на ринок праці. Ще важливіше, що такий спосіб вимірювання сприяє бюрократичній поведінці та поведінці з дотриманням норм, яка є антиподом якості, не кажучи про її покращення.¹⁴⁰

Робота «Оцінювання якості освітньої програми вищої освіти», авторами якої виступають латвійські вчені Ludmila Bandeviča, Agnese Līgotne, присвячена визначенню та аналізу критеріїв, підходів і методів оцінювання освітніх програм.¹⁴¹ Дослідники намагалися оцінити різні підходи до оцінювання освітніх програм, використовуючи, зокрема, результати опитування стейкхолдерів. Багато людей пов'язують припущення щодо якості вищої освіти з академічними цінностями, які не завжди орієнтовані на задоволення потреб студентів; тому вищий освітній досить часто дорікають за недостатню якість. Однак, з іншого боку, на думку авторів, не тільки заклади вищої освіти, а й також сам студент відповідає за якість набутих знань і навичок.

Ludmila Bandeviča, Agnese Līgotne розглянули визначені відповідно до теоретичних основ три альтернативних *підходи* до оцінювання якості освітньої програми: оцінювання експертами, кількісні показники / індикатори та оцінювання студентами. Автори використовували експертне опитування та метод процесу аналітичної ієрархії (Analytical Hierarchy Process, АНП) для оцінювання цих альтернативних підходів до оцінювання. Цей метод підходить для вирішення подібного роду унікальних випадків не тільки, щоб оцінити значущість згаданих альтернатив, але й для виявлення найважливіших критеріїв для оцінювання якості освітньої програми. Для оцінювання внутрішньої якості вищої освіти автори обрали концепцію розвитку R. Barnett, де було оцінено стійкість закладу вищої освіти або освітньої програми. Її мета – оцінити можливості розвитку з урахуванням існуючої ситуації. Основна відмінність цієї концепції полягає в концентрації на внутрішній якості, не враховуючи «корисність вищої освіти для суспільства». Оцінювання залучає лише студентів і викладачів університету, які визначають, що слід зробити для покращення якості вищої освіти. Концепція розвитку підходить для розуміння якості вищої освіти, що стосується внутрішнього забезпечення вищої освіти: якість як досконалість, якість як трансформація та якість як відповідність цілям (університету). Автори вважають, що одним з головних елементів концепції розвитку є самооцінювання та SWOT-аналіз, що забезпечує покращення якості та стійкість.¹⁴²

Структура оцінювання якості освітньої програми. Для оцінювання альтернативних підходів до оцінювання якості освітніх програм запропоновано дві групи критеріїв, які характеризують якість освітньої програми та включають 12 критеріїв якості освітньої програми в кожній групі:

- критерії якості пропозиції освітньої програми,
- критерії якості виконання освітньої програми.¹⁴³

Автори представили три альтернативи оцінювання якості освітніх програм, які були оцінені експертами щодо критеріїв, груп критеріїв та основної мети дослідження: оцінювання експертами, оцінювання студентами та кількісні показники / індикатори. Отже, *якість пропозиції освітньої програми* формується через її розроблення за такими *критеріями*:

- 1) зрозумілість і доступність цілей освітньої програми;

¹³⁹ Там само.

¹⁴⁰ Vaira Massimiliano. Quality assessment in higher education: an overview of institutionalization, practices, problems and conflicts. Portland Press, 2007. URL: <http://www.portlandpresspublishing.com/sites/default/files/Editorial/Wenner/QAHEE/0010135.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁴¹ Bandeviča Ludmila, Līgotne Agnese. Higher Education Study Programme Quality Assessment. *Regional Formation and Development Studies*. 2014. № 2 (7). URL: <http://journals.ku.lt/index.php/RFDs/article/viewFile/548/pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁴² Там само.

¹⁴³ Там само.

2) відповідність пропозиції навчального курсу цілям освітньої програми, тобто узгодження цілей та результатів навчального курсу з цілями та результатами освітньої програми;

3) якість змісту навчального курсу;

4) кваліфікація академічного персоналу, яка характеризується структурою посад викладачів, залучених до освітньої програми, наявністю та відповідністю наукових ступенів, стажем роботи, а також середнім віком;

5) дослідницька діяльність академічного персоналу, яка характеризується публікаціями та участю у конференціях і проектах;

6) забезпечення бібліотечними ресурсами, яке характеризується літературними джерелами та підписаними базами даних;

7) матеріально-технічне забезпечення аудиторій, включаючи лабораторне забезпечення та доступність комп'ютерів та Інтернету.¹⁴⁴

Якість виконання освітньої програми орієнтована на процес організації максимально високого досягнення результатів навчання студентами. Основною характеристикою є ефективність навчання, тобто в якому обсязі студент набуває нові знання, вміння та цінності під час навчання. Експерти оцінили сім основних критеріїв якості виконання освітньої програми:

1) виконання навчального курсу, яке характеризується послідовністю та зв'язком навчального курсу, а також наданням електронних курсів;

2) залучення академічного персоналу до освітнього процесу – середнє навантаження академічного персоналу в освітній програмі, їх доступність для студентів, а також співпраця викладачів із студентами;

3) навчання дає належну основу для теоретичних і практичних знань, включаючи дослідницькі навички;

4) навчання сприяє критичному мисленню;

5) навчання сприяє розвитку спілкування та загальних навичок, що включає в себе практичні навички з письмової мови, презентацій, дискусій та роботи в команді, а також іноземних мов, комп'ютерного програмування та організаторських навичок;

6) міжнародний досвід навчання, який характеризується мобільністю студентів, запрошеними викладачами та мобільністю викладачів;

7) задоволеність студентів обраною освітньою програмою.¹⁴⁵

Як альтернативи оцінювання якості освітніх програм дослідниками обрано такі.¹⁴⁶

Оцінювання експертів стосовно розвитку вищої освіти, сильних і слабких сторін, а також можливостей та загроз для розроблення пропозицій вчасно та прийняття рішень щодо необхідних удосконалень. Ця альтернатива оцінювання стосується внутрішньої якості вищої освіти. Метою оцінювання експертами є не демонстрація якості вищої освіти суспільству, а сприяння постійному покращенню якості, що забезпечує стійкість вищої освіти.

Кількісні показники / індикатори є найбільш об'єктивною альтернативою оцінювання якості вищої освіти. Її метою є порівняння та оцінювання різних показників діяльності у вищій освіті, які в основному характеризують вхідні дані та кінцеві результати. Таким чином, суспільству чітко та зрозуміло показано показники діяльності у вищій освіті, які свідчать про якість.

Оцінювання студентами. Завдання студентів – оцінити, чи відповідає освітній процес та його зміст їхнім потребам і цілям. Метою оцінювання є також створення та посилення зворотного зв'язку з однією з основних зацікавлених сторін у вищій освіті, що забезпечує їх залучення до покращення якості.

Оцінюючи альтернативи оцінювання якості освітніх програм за кожним критерієм, автори зробили висновок, що для оцінювання якості пропозиції та виконання освітньої програми необхідно використовувати всі три способи оцінювання. Ураховуючи результати проведеного дослідження дослідники стверджують, що оцінювання експертами має головне значення в оцінюванні якості пропозиції освітньої програми. Це може бути єдиним способом оцінювання при визначенні відповідності навчального курсу цілям освітньої програми. Він також може поєднуватися з кількісними показниками / індикаторами при оцінюванні дослідницьких досягнень академічних працівників або забезпечення бібліотечними ресурсами. Кількісні

¹⁴⁴ Bandeviča Ludmila, Ligtne Agnese. Higher Education Study Programme Quality Assessment. *Regional Formation and Development Studies*. 2014. № 2 (7). URL: <http://journals.ku.lt/index.php/RFDS/article/viewFile/548/pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁴⁵ Там само.

¹⁴⁶ Там само.

показники / індикатори не можуть бути самостійним способом оцінювання. Вони можуть бути додані до оцінювання експертами, але не до оцінювання студентами. Оцінювання студентами найбільш важливе в оцінюванні якості виконання освітньої програми. Це може бути єдиним оцінюванням при оцінюванні виконання навчальних курсів / освітньої програми, залучення викладачів до освітнього процесу та задоволеності студентів освітньою програмою в цілому.¹⁴⁷

Проблему реалізації оцінювання у вищій освіті на інституційному рівні досліджують Markus Seyfried, Philipp Pohlenz в роботі «Оцінювання забезпечення якості у вищій освіті: сприйняття ефективності менеджерами з якості»¹⁴⁸. Порівнянність реалізації освітніх програм університетами стала основною частиною реформ у рамках Болонського процесу, у результаті чого було створено формалізовані зовнішні механізми забезпечення якості, зокрема акредитація освітніх програм, та внутрішні механізми забезпечення якості. Ці механізми повинні спиратися на певні набори стандартів якості, а найголовніше – на Стандарти та рекомендації із забезпечення якості в ЄПВО (ESG).

Дослідники привертають увагу до розширення типів студентів і того, що все більш неоднорідне студентство додає різного роду дискусії про якість. Цей вимір стосується потреб нових типів студентів у межах навчання впродовж життя в навчанні та методах викладання у секторі вищої освіти, а не контрольних функцій механізмів якості, які спрямовані на покращення процесів і життєвих циклів організації закладів вищої освіти. На цьому тлі забезпечення якості та менеджмент якості обговорюються більше як засіб для розвитку культури якості, яка сприяє готовності академічного персоналу використовувати рекомендації, отримані в рамках процедур забезпечення якості, для інноваційного викладання та їхнього ставлення до вищої освіти як відповідь на зміни середовища та зміну цільової аудиторії.¹⁴⁹

Результати дослідження показують, що підтримка вищого керівництва закладів вищої освіти та співпраця з іншими закладами є важливими передумовами для більшого ступеня ефективності забезпечення якості. Більше того, роль менеджерів з якості як промоутерів забезпечення якості виявляє значну кореляцію із сприйнятою ефективністю і, навпаки, санкції та сприйняття забезпечення якості як ще одного адміністративного тягаря виявляють негативні кореляції.

Дослідження причинно-наслідкових зв'язків між вхідними даними (такими як викладання та ставлення до викладача) та (бажаними) результатами (такими як досягнення в навчанні студентів) – це складне починання, яке вимагає методологічної вимогливості з різних причин. Студенти є співавторами чи партнерами у процесі викладання та навчання і його результатів. Успішність студентів залежить не тільки від якості викладання, але й від інших причин, таких як здатність студента або часовий бюджет, який він витрачає на додаткову діяльність або роботу. Якість означає різні речі для різних стейкхолдерів, наприклад представників ринку праці, наукової спільноти, самих студентів, широкої громадськості, різних політичних сфер тощо. Таким чином, складно вирішити, які релевантні та методологічно обґрунтовані показники / індикатори з точки зору їх достовірності та надійності можуть бути використані для вимірювання якості.¹⁵⁰

Для того, щоб простежити причинно-наслідкові зв'язки між вхідними та вихідними даними, а також результатами, слід теоретично визначити конкретний вплив, який специфічні особливості освітньої програми здійснюють на студентів, стверджують автори. Емпірично відслідковуються гіпотези, зокрема, посиляються на ефективність певних методів викладання щодо результатів навчання, наприклад, чим більше досвід електронного навчання, тим краще загальний результат навчання. Оскільки вища освіта надається в динамічному та мінливому середовищі, здається, що нереально намагатися створити «лабораторні» умови (постійні умови, відсутність змін у різноманітні довкілля), які були б методологічною умовою для перевірки таких гіпотез емпіричним шляхом.¹⁵¹

Markus Seyfried та Philipp Pohlenz відзначають роль менеджера з якості, що, звичайно, змінюється в підході до управління якістю: він / вона виступає радше як консультант для тих, хто бере участь в освітньому процесі, та тих, хто відповідає за вжиття заходів, коли потрібно. Така консультація може бути адресована окремим викладачам з метою підтримки конкретної викладацької практики, колективам викладачів з метою

¹⁴⁷ Там само.

¹⁴⁸ Seyfried Markus, Pohlenz Philipp. Assessing quality assurance in higher education: quality managers' perceptions of effectiveness. *European Journal of Higher Education*, 2018. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21568235.2018.1474777> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁴⁹ Там само.

¹⁵⁰ Там само.

¹⁵¹ Там само.

реформування освітніх програм тощо та керівникам, наприклад, щоб відобразити викладацьку практику та результати діяльності закладу відповідно до його місії. Зокрема, остання перспектива набуває все більшої актуальності, оскільки університети дедалі більше розвиваються в напрямі саморегульованих та адміністративно керованих інституцій відповідно до нового підходу публічного управління до університетського врядування. Результати дослідження показують, що з інституційної сторони три фактори виглядають вирішальними. Перший – підтримка вищого керівництва закладів вищої освіти, адже без підтримки керівництва закладу менеджмент якості у викладанні та навчанні не спроможний здійснювати вплив. Відповідність підтримки вищих рівнів управління позитивно корелює із сприйнятою ефективністю підходу до управління якістю. Другий – актуальність підготовки акредитації негативно співвідноситься із сприйнятою ефективністю, що свідчить про те, що акредитація є досить формальною процедурою та пов'язана з нижчим рівнем сприйнятої ефективності менеджменту якості. Третій – співпраця з іншими закладами виявляє позитивну кореляцію із сприйнятою ефективністю та вказує на те, що співпраця та взаємодія між різними університетами надає підтримку в цьому контексті.¹⁵²

Щодо вітчизняних досліджень механізмів оцінювання якості вищої освіти, то таких робіт, які стосуються певних аспектів згаданої проблеми, обмаль, а наявні демонструють невизначеність щодо поняттєво-термінологічного апарату.

І. П. Анненкова в роботі «Критерії і показники якості освіти у ВНЗ» намагається визначити основні критерії та розробити комплекс оптимальних показників кожного з них, щоб забезпечити цілісність і всебічність моніторингу якості освіти, орієнтовані на потреби особистості, установ, у яких доводиться працювати випускникам закладів вищої освіти, держави й суспільства в цілому.¹⁵³

Автор виходить з твердження, що критерій – це ознака, на підставі якої виробляється оцінка; найчастіше він виступає як комплексний оцінний блок, який конкретизується в показниках (і індикаторах) – сукупності характеристик, що дають змогу відбити рівень досягнення критерію. «Якість освіти – багатопланова категорія, і критерії її оцінки можуть бути самими різними. Можна виділити чотири основних аспекти оцінки якості освіти, які доповнюють один одного: гарантоване виконання базових стандартів і еталонів; досягнення поставлених цілей на різних етапах навчання (на вході, у процесі й на виході); здатність задовольняти попит і очікування споживачів освітніх послуг і зацікавлених учасників освітнього ринку; прагнення до вдосконалювання навчання.»¹⁵⁴

Науковець робить висновок, що результати освіти поділяються на три групи: перша група – які можна визначити кількісно, в абсолютних чи відносних величинах, або в яких-небудь інших, але обов'язково вимірюваних параметрах; друга – результати освіти, які можна вимірювати лише кваліметрично, тобто якісно, описово чи у вигляді бальної шкали, де будь-якому балу відповідає певний рівень вияву якості; третя – результати освіти, які неможливо легко і явно виявити, тому що вони стосуються внутрішніх, глибинних переживань особистості здобувача освіти.¹⁵⁵

Критеріальний комплекс містить у собі три групи, конкретизовані в найважливіших показниках.

1. *Критерії якості умов здійснення освітнього процесу* – «оцінка таких об'єктів: потенціал абітурієнтів закладу; кадровий потенціал; навчально-методичне й дидактичне забезпечення освітніх програм; інформаційний і бібліотечний ресурси; задоволеність студентів і співробітників соціальними умовами; матеріально-технічне забезпечення; якість викладання; науковий і інноваційний потенціал».

2. *Критерії якості реалізації освітнього процесу* – «забезпечення лідируючої ролі керівництва закладу в питаннях якості й постійного поліпшення всіх аспектів діяльності закладу; забезпечення відповідності місії, бачення, основних цінностей політики й стратегії закладу поставленим цілям; реалізація освітніх програм; реалізація академічної мобільності; здійснення навчально-виховної роботи; здійснення різних видів практик студентів; здійснення загального менеджменту у закладі, включаючи управління персоналом, інфраструктурою, матеріальними й інформаційними ресурсами, технологіями тощо; реалізація внутрішньої гарантії якості».

¹⁵² Seyfried Markus, Pohlenz Philipp. Assessing quality assurance in higher education: quality managers' perceptions of effectiveness. *European Journal of Higher Education*. 2018. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21568235.2018.1474777> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁵³ Анненкова І. П. Критерії і показники якості освіти у ВНЗ. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2011. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/8_2011/1.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁵⁴ Там само.

¹⁵⁵ Там само.

3. *Критерії якості результатів освітнього процесу* – «результативність набору студентів; успішність студентів, ступінь їхньої навченості; готовність студентів до продовження освіти; рівень сформованості професійних компетенцій; рівень сформованості професійних якостей; задоволеність роботодавців; результати, яких домогся ВНЗ відносно запланованих цілей підвищення якості підготовки фахівців».¹⁵⁶

У роботі, присвяченій безпосередньо механізмам оцінювання якості, О. М. Птахіна на основі існуючих науково-методичних підходів щодо формування показників якості освіти систематизувала *критерії*, важливі при оцінюванні освітньої діяльності закладу вищої освіти, за групами *показників*.¹⁵⁷

«Дані за освітніми системами закладів: якість структури і змісту освітніх програм; якість організації навчального процесу; збалансованість освітньої системи; здатність освітньої системи до адаптації при взаємодії із зовнішнім середовищем; частка застосовування інноваційних педагогічних технологій; якість системи підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів тощо.

Якість навчального процесу: швидкість та повнота реалізація цілей навчального процесу; рівень якості навчального процесу; якість культурно-пізнавальної спрямованості навчального процесу; якість навчальних програм; якість організації самостійної роботи студентів в поза аудиторний час, тощо.

Контроль та якість результатів навчання: система контролю якості підготовленості студентів; якість методів додаткової освіти; якісний склад студентів; частка випускників, що працевлаштована за спеціальністю; частка застосовування комп'ютерних технологій при здійсненні перевірки модульних контрольних робіт, заліків та екзаменів.

Інтенсивність наукової та інноваційної діяльності: кількість публікацій фахових видань України у викладачів; кількість публікацій фахових видань України у студентів; кількість публікацій, що цитується у міжнародних наукометричних базах; участь студентів у студентських та науково-практичних конференціях (кількість доповідей); участь викладачів у міжнародних та науково-практичних конференціях (кількість доповідей); кількість виданих монографій, учбових посібників та підручників; частка інновацій, що розроблено викладачами і студентами та впроваджено у навчальний процес, наукову або практичну діяльність; частка позитивних наслідків впровадження інноваційної діяльності; частка негативних наслідків впровадження інноваційної діяльності.

Методичне забезпечення навчальних дисциплін: рівень якості методичного забезпечення дисциплін; кількість методичних вказівок та рекомендацій, що забезпечує відповідну дисципліну; кількість дистанційних курсів та онлайн тренінгів для самостійного вивчення дисципліни.

Фінансове та матеріальне забезпечення закладу: обсяги фінансування освітніх закладів; показник матеріально-технічного забезпечення навчального процесу (стан навчальних приміщень, лабораторій, комп'ютерів, обладнання, забезпеченість необхідними витратними матеріалами); показник фінансування методичного забезпечення (необхідна кількість навчальної літератури, макетів, навчальних тренажерів, тощо); обсяги фінансування для проведення наукових заходів (конференцій, науково-методичних семінарів, конкурсів, тощо).

Ефективність управлінської діяльності: частка залучення викладачів до управлінської діяльності освітнього закладу; частка залучення студентів до управлінської діяльності освітнього закладу; якість управлінської діяльності кожного підрозділу освітнього закладу; показник ефективності управлінської діяльності освітнього закладу.»¹⁵⁸

Дослідниця робить висновок, що «основними категоріями *механізму оцінювання якості освітньої діяльності закладу* є показники: демографічного, соціального, економічного середовища, в якому знаходиться система освіти; фінансових та людських, інвестованих ресурсів в систему освіти; процес доступу до освіти, участь в навчанні, навчальний прогрес, умови навчання, методики навчання, програми і підручники; освітні результати: навчальні досягнення, перехід на інший ступінь освіти, працевлаштування; довготермінові освітні результати: рівень зайнятості, рівень заробітної плати, цінності і ставлення».¹⁵⁹ Таким чином, О. М. Птахіна фактично намагається дати визначення механізму оцінювання якості освітньої діяльності закладу вищої освіти, що характеризується переліком кількісних та якісних показників усіх аспектів

¹⁵⁶ Анненкова І. П. Критерії і показники якості освіти у ВНЗ. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2011. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/8_2011/1.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁵⁷ Птахіна О. М. Механізм оцінювання якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів. Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2264/1/Ptakhina.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁵⁸ Там само.

¹⁵⁹ Там само.

діяльності закладу та факторів впливу, перелік яких не досить переконливо виглядає в контексті оцінювання якості освітньої діяльності. Адже, наприклад, показники демографічного середовища не очевидно впливають на якість освітньої діяльності на відміну від показників економічного середовища, деякі з суспільно важливих показників очевидно не можливо дослідити та, відповідно, виміряти поза закладом, наприклад цінності та ставлення. Отже, представлене формулювання виглядає як вільний опис механізму оцінювання якості освітньої діяльності через перелік різномірних показників.

Дослідження Т. В. Склярчук і І. Б. Соболя стосується проблем механізму оцінювання ефективності персоналу не в академічній сфері, але в цій роботі розкрито актуальні питання щодо механізму оцінювання, які доречно використати у вищій освіті.¹⁶⁰

Зокрема, у роботі презентовано авторське визначення *механізму оцінювання* «як сукупності взаємопов'язаних елементів, процесів, прийомів, методів, підходів та здійснення певних функцій задля досягнення мети». Дослідники підкреслюють, що кількісне та якісне наповнення кожного окремого елементу залежить від об'єкта оцінювання. У сутнісному наповненні механізму важливим є також взаємозв'язки і процеси, які відбуватимуться завдяки дії механізму і обов'язково мають динамічну властивість. Також механізм оцінювання повинен відображати реальні, максимально об'єктивні результати процесу оцінювання.¹⁶¹

Автори виокремили *принципи дії* механізму, що характеризують основні засади його побудови, спрямовані на ефективне функціонування та сприяння активізації цілеспрямованих дій у напрямі досягнення мети: принципи системності, альтернативності, гнучкості, прозорості, динамічності, цілеспрямованості, об'єктивності, які співзвучні із загальними принципами менеджменту персоналу. До *автономних принципів* Т. В. Склярчук та І. Б. Соболя віднесли: алгоритмічність, адаптивність, комплексність, пріоритетність, співвимірність, пропорційність, гармонізації інтересів учасників процесу оцінювання, перспективність, інноваційність. Далі дослідники зазначають *принцип алгоритмічності*, що передбачає послідовність та етапність проведення оцінювання відповідно до визначених часових рамок, інструктивних вказівок і відповідальних осіб; *принцип адаптивності* до динамічних змін у суспільстві та економіці; *принцип комплексності* забезпечує спільну дію всіх елементів механізму у певній логічній системі і взаємозв'язку, отже за цим принципом оцінюється не окремий працівник як одиниця, а в комплексі із його відносинами та взаємозв'язками, оскільки соціалізація людини відбувається в певному колективі та впливає на результати діяльності; *принцип пріоритетності* передбачає, якому методу оцінювання потрібно надати перевагу залежно від напрямку оцінювання та інших умов, які визначає конкретне підприємство; *принцип гармонізації інтересів* спрямований на уникнення конфліктогенності внаслідок об'єктивізації оцінювання, постійного інформування про результати оцінювання, отже, цей принцип забезпечує вигоду всім учасникам оцінювання, що уможлиблюється за попереднім узгодженням інтересів сторін та формуванням певних компромісних рішень.¹⁶²

Науковці ще раз підкреслюють, що будь-який механізм, задіяний у процесах функціонування організації, характеризується доволі складною структурою, наявністю *елементів* із різними *взаємозалежностями* та *зв'язками*, що потребує особливого підходу до його формування. Механізм оцінювання за структурою охоплює: *оцінку особистих якостей персоналу; оцінку діяльності; оцінку результатів діяльності*. Зміст оцінки визначатиметься тим, на яку складову частину спрямоване оцінювання, адже від цього залежатиме *вибір методів, способів, показників та критеріїв оцінювання* персоналу та ефективності діяльності. На основі наукових джерел автори окреслюють такі *методи оцінювання*: «управління за цілями, управління результативністю, атестація, ассесмент-центр, метод 360, метод інтерв'ю, управління за компетенціями, оцінка трудової участі, збалансована система показників, базова оцінка ефективності праці, якість трудового життя, оцінка за кінцевими результатами».¹⁶³

Можна погодитися з дослідниками стосовно того, що прикладне значення механізму полягає в тому, що він допомагає управляти процесом оцінювання, оптимізуючи саму систему оцінювання шляхом поєднання методів і способів оцінювання із попередньо встановленими стандартами і нормами оцінки. На основі оцінювання керівництво організації приймає рішення щодо формування кадрового резерву,

¹⁶⁰ Склярчук Т. В., Соболя І. Б. Сучасний механізм оцінювання ефективності персоналу промислового підприємства. Львів: Націон. ун-т «Львівська політехніка», 2017. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2017/27_2/17.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁶¹ Там само.

¹⁶² Там само.

¹⁶³ Там само.

мотивування, адаптації персоналу, складання індивідуальних планів розвитку, ротації персоналу, зрештою, припинення контракту із працівником, який має негативну оцінку результатів своєї діяльності. Отже, механізм оцінювання персоналу організації автори розглядають не автономно, а як одну із підсистем єдиного механізму управління ефективністю організації та підсистему в складній системі управління персоналом організації.¹⁶⁴

Наступну думку дослідників можна представити в контексті оцінювання вищої освіти в такій інтерпретації: ефективність механізму визначатиметься не вузько спрямованими цілями досягнення ефективних результатів діяльності окремого працівника або студента закладу вищої освіти, а всебічним підвищенням ефективності діяльності закладу вищої освіти, забезпеченням його перспективної конкурентоздатності та стійкого розвитку. Тому всі елементи механізму оцінювання ефективності діяльності працівників, студентів взаємодоповнюють і перетинаються з елементами загального механізму управління закладом вищої освіти.¹⁶⁵

У роботі зазначено, що механізм оцінювання виконує *функції оцінювання* (оцінювання діяльності), *інформаційну* (обмін інформацією між учасниками оцінювання, чинники зовнішнього середовища, які впливають на діяльність підприємства, його персоналу та формують потребу в розвитку нових компетентностей, нових підходів до оцінювання), *регульовальну* (відображає прямий і зворотний зв'язок між суб'єктом та об'єктом оцінювання та здійснення певних регульовальних дій з боку керівництва для ефективного проведення оцінювання), *організаційну* (механізм, пов'язуючи воедино всі елементи і взаємозв'язки, уможливорює організацію ефективної оцінювальної процедури, алгоритмізуючи її за певними діями). Ці упорядковані та об'єднані у певні етапи дії передбачають, зокрема, формування відповідних *стандартів* виконання робіт та досягнення бажаного *результату*; встановлення відповідних *показників* і *критеріїв* оцінювання ефективності для кожного виду роботи; забезпечення процедури оцінювання *методичним інструментарієм* і *технічними засобами*; інформаційний *супровід* цієї процедури – пряме та зворотнє комунікування учасників оцінювання, прийняття відповідного управлінського рішення.¹⁶⁶

Автори висловлюють думку, – «Багатоаспектна сутність поняття механізму, який поширений у технічній сфері, дає змогу цей термін використовувати і в системі менеджменту, прив'язуючись до економічних процесів»¹⁶⁷, яку можна продовжити таким чином, а також у системі вищої освіти, прив'язуючись до процесу забезпечення, оцінювання та покращення якості.

У роботі «Сутність і зміст механізмів державного управління та принципів їх функціонування» автори опрацювали низку визначень поняття «механізм» у контексті державного управління та представили власне тлумачення цього явища: *механізм* державного управління – це штучно створена складна система, призначена для досягнення поставлених цілей, яка має визначену структуру, сукупність правових норм, методи, засоби, інструменти державного впливу на об'єкт управління. Серед запропонованих дослідниками *принципів* формування механізму державного управління такі: принцип цілеспрямованості (передбачає створення системи, в якій всі елементи складають єдиний механізм, спрямований на вирішення певного завдання); принцип безперервності та надійності (створення таких організаційних, економічних, правових та інших умов, за яких досягається стабільність і безперервність ефективного функціонування об'єкту управління); принцип динамізму (механізм управління має високу адаптивність до внутрішнього і зовнішнього середовища); принцип цілісності (вихідний принцип усякої системи).¹⁶⁸

Аналіз документів і наукових публікацій з питань оцінювання якості надав підстави на цьому етапі підготовки аналітичних матеріалів визначити теоретичні основи проблеми запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти у міжнародному, національному та інституційному вимірах. Теоретичні основи запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти зазвичай включають відповідні поняття та терміни, принципи, підходи, методи, особливості та тенденції, закономірності, закони.

¹⁶⁴ Там само.

¹⁶⁵ Склярчук Т. В., Соболев І. Б. Сучасний механізм оцінювання ефективності персоналу промислового підприємства. Львів: Націон. ун-т «Львівська політехніка», 2017. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2017/27_2/17.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁶⁶ Там само.

¹⁶⁷ Там само.

¹⁶⁸ Рудницька Р., Сидорчук О. Сутність і зміст механізмів державного управління та принципів їх функціонування. Львів: ЛРІДУ НАДУ при Президенті України, 2014. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Pubupr_2014_4_10 (дата звернення: 14.12.2018).

У зв'язку з цим важливо розглянути визначення ключових понять і термінів дослідження, зокрема скориставшись енциклопедичним Інтернет-ресурсом Вікіпедія та Глосарієм термінів з моніторингу та оцінювання (2016 р.), де наводяться різні англomовні терміни, що перекладаються українською як «оцінювання», але дещо різняться за змістом. Необхідно зазначити, що в міжнародній академічній спільноті дослідників проблем якості у вищій освіті спостерігається невизначеність та неоднотайність у тлумаченні цих термінів, зокрема у роботах проаналізованих у цьому розділі, тому часто зустрічається застосування різних слів для назви одного явища. Це свідчить, що виявлення теоретичних основ оцінювання якості у вищій освіті, зокрема напрацювання відповідного поняттєво-термінологічного апарату, наразі залишається актуальним викликом для науковців.

Отже, поняття «оцінювання» часто зустрічається в різних публікаціях стосовно якості у вищій освіті, зокрема, у розглянутих у цьому розділі, але часто дослідники не надають відповідного визначення у своїх роботах, спираючись на загальноприйняте розуміння, зокрема засноване на тлумаченнях словників. Для уточнення цього поняття нижче з'ясовується спільне та особливе у наведених визначеннях та на цій основі сформулюється відповідне інтегроване визначення в контексті дослідження.

Оцінювання — (англ. evaluation від value ціна, вартість) оцінка, визначення ціни, вартості, визначення кількості, якості продукції, якості ресурсів, придатності тощо; аналіз даних, обстановки.¹⁶⁹

Оцінювання (англ. Evaluation) — це: 1) аналітичний інструмент або процедура, призначення якої — вимірювання прямих ефектів, результативності і довгострокових наслідків реалізації державних програм, галузевих політик, програм розвитку, проектів некомерційного сектору, корпоративних програм; 2) міждисциплінарне дослідження, яке використовує економічні, соціологічні, політологічні методи у відповідності з визнаними стандартами національних і міжнародних спільнот у сфері оцінювання¹⁷⁰.

Оцінювання (англ. Assessment) — це процес, який може бути несистемним, із збору інформації, її аналізу та формування суджень на його основі. Термін Evaluation використовується як конкретний термін в рамках проектного менеджменту (щодо оцінювання проектів і програм), а термін Assessment є, як правило, словом загального вжитку¹⁷¹.

Оцінювання (англ. Appraisal) — це акт обстеження когось чи чогось, щоб судити про його якості, успіх чи потреби¹⁷²

Оцінювання (Evaluation) політики / програми / проекту — це визначення змін за результатами реалізації політики / програми / проекту, задля того, аби зрозуміти: чи були досягнуті заплановані результати? наскільки вірними були припущення щодо результатів політики / програми / проекту? наскільки ефективними, результативними і стійкими є зміни?¹⁷³

Оцінювання результатів політики / програми / проекту дає зворотній зв'язок щодо досягнення мети та завдань політики / програми / проекту. Оцінювання є основою для прийняття рішень і належного планування, ефективного використання коштів. Оцінювання створює передумови для удосконалення політики / програми / проекту, оскільки дає змогу навчатися на основі уроків попереднього досвіду. Оцінювання забезпечує реалізацію принципів належного врядування (ефективності, результативності, відкритості, підзвітності).¹⁷⁴

Оцінювання якості — збір, аналіз та узагальнення даних, за допомогою яких визначається ступінь відповідності встановленим вимогам — рамкам, стандартам, критеріям.

Як зазначалося вище, для визначення поняття «механізм оцінювання якості» доцільно скористатися напрацюваннями в інших науках — технічних та управлінських, що мають багаторічну історію застосування терміну «механізм» для характеристики різноманітних явищ і процесів у техніці та суспільстві.

Отже, у технічному контексті розповсюджене таке визначення: *механізм* (грец. μηχανή *mechané* — машина) — система рухомих ланок або деталей, що призначена для передачі чи перетворення (відтворення) руху одної або декількох ланок у потрібний рух інших тіл.¹⁷⁵ Причому для механізму з одним ступенем

¹⁶⁹ Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Оцінювання> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁷⁰ Глосарій термінів з моніторингу та оцінювання. 2016. URL: <http://www.ukreval.org/images/publikacii/glossary.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁷¹ Там само.

¹⁷² Словник Кембриджу. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/appraisal> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁷³ Глосарій термінів з моніторингу та оцінювання 2016. URL: <http://www.ukreval.org/images/publikacii/glossary.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁷⁴ Там само.

¹⁷⁵ Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Механізм> (дата звернення: 14.12.2018).

свободи можна знайти одну точку, задана траєкторія і швидкість якої однозначно визначають траєкторії і швидкості руху усіх інших його точок, для механізму з двома ступенями свободи таких точок повинно бути дві.

На підставі аналізу наявних визначень у розглянутих джерелах пропонуються такі визначення понять процесу забезпечення, оцінювання та покращення якості вищої освіти, ґрунтуючись на тому, що цей процес є загальним і складається з певних етапів, а механізм призначений для реалізації певних етапів процесу.

Оцінювання якості вищої освіти в контексті її забезпечення та покращення – це процес збору, аналізу, узагальнення та інтерпретації вхідних і вихідних даних у вищій освіті за визначеними кількісними та якісними показниками з метою вимірювання результативності діяльності та визначення ступеня відповідності об'єкта оцінювання (закладу вищої освіти, освітньої програми) встановленим вимогам – рамкам, стандартам, критеріям, та формування відповідних рекомендацій і прийняття рішень щодо покращення якості.

Механізм оцінювання якості вищої освіти – система складових (інституції та їх організаційні структури, процедури, підходи, способи, форми, методи, засоби, фактори, інструменти, критерії і показники), що цілеспрямовано діють разом, призначена для забезпечення процесу оцінювання якості вищої освіти на принципах прозорості та порівнюваності. Такий механізм може характеризуватися числом ступенів свободи – мінімальною кількістю його складових, характеристики та дії яких однозначно визначають специфіку та дію решти складових механізму. Причому кожному методу можуть відповідати свої форми і свої інструменти. Наприклад, методу адміністративно-правового регулювання забезпечення та оцінювання якості вищої освіти відповідають такі форми, як державний нагляд та ліцензування, яким, у свою чергу, відповідають такі інструменти, як ліцензія, реєстрація, нормативи. Конкретизуючі складові механізмів оцінювання якості вищої освіти, до них можна віднести політики, стратегії, рейтинги, стандарти, рамки, кодекси, статистичні дані, бази даних, моніторинг, опитування, інтерв'ю, колегіальне оцінювання, процедури оцінювання тощо.

Висновки

1. Забезпечення, оцінювання та покращення якості вищої освіти перебуває у центрі уваги міжнародних та національних організацій і дослідників.

2. Це дає змогу обґрунтувати низку підходів та інструментів для забезпечення, оцінювання та вдосконалення якості вищої освіти у міжнародному, національному та інституційному вимірах, зокрема компетентнісний, студентоцентризований та кредитний підходи, ECTS, ESG, Додаток до диплому, класифікації освіти та професій, рамки кваліфікацій, рамки досконалості, рейтинги.

3. Існують окремі спроби теоретично визначити та описати механізми оцінювання якості вищої освіти, залежно від об'єкта оцінювання, а також практично імплементувати їх для окремих цілей оцінювання, наприклад, оцінювання результатів навчання студентів закладів вищої освіти в ЄПВО.

4. Представлений у розділі аналіз джерел дає підстави визначити типи механізмів оцінювання якості вищої освіти, залежно від мети та засобів оцінювання: *рамковий, рейтинговий та акредитаційний*.

5. На підставі аналізу термінів та їх визначень у розглянутих джерелах запропоновано визначення понять «оцінювання якості вищої освіти» та «механізм оцінювання якості вищої освіти».

Таким чином, у розділі окреслено певні теоретичні основи механізму оцінювання якості вищої освіти, які потребують подальших досліджень.

Розділ 3. ІНСТРУМЕНТИ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*Марія Дебич,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент,
провідний науковий співробітник,
відділ політики і врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України*

Актуальність. Протягом останніх 20 років основною місією Болонського процесу та головною метою структурних реформ є забезпечення й покращення якості та відповідності навчання й викладання.

У Паризькому комюніке (2018) зазначено: «Забезпечення якості є ключовим у розвитку взаємної довіри, а також підвищенні мобільності та справедливого визнання кваліфікацій і періодів навчання в European Higher Education Area (EHEA)»¹.

У комюніке також вказано на прогрес, який відбувся у системах вищої освіти: запровадження Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG) у національні та інституційні практики більшості країн; використання European Approach for Quality Assurance of Joint Programmes для розвитку спільних програм і спільних ступенів/ дипломів; розвиток Database of External Quality Assurance Results (DEQAR); започаткування European Learning and Teaching Forum. Створення EHEA відкрило шлях для студентської мобільності, покращило порівнюваність і прозорість систем вищої освіти, підвищило якість освіти, сприяло взаєморозумінню й довірі, посилило співпрацю між системами вищої освіти².

У той же час, у комюніке визначено завдання для розвитку академічної мобільності і визнання ступенів і кваліфікацій в EHEA: впровадження автоматичного визнання ступенів і кваліфікацій з метою доступу до подальшого навчання та ринку праці; розроблення European student card; оцифровування / дигіталізація Diploma Supplement; прийняття прозорих процедур, що реалізуються за допомогою інтероперабельних (сумісних) цифрових рішень, для визнання кваліфікацій, попереднього навчання та періодів навчання; забезпечення повного запровадження ECTS відповідно до положень, викладених у 2015 ECTS Users' guide; розвиток нових й інклюзивних підходів до постійного вдосконалення навчання та викладання в EHEA; покращення синергії між освітою, дослідженнями й інноваціями; підтримувати інституційні, національні та європейські ініціативи з педагогічної підготовки, безперервного професійного розвитку викладачів³.

У 2018-2020 рр. тематичні експертні групи фокусуватимуться на трьох ключових зобов'язаннях, вирішальних для посилення й підтримки якості та співпраці всередині EHEA:

- «трициклова система, сумісна із загальною рамкою кваліфікацій EHEA та ступенями першого і другого циклів, заснованими на ECTS,
- відповідність Lisbon Recognition Convention,
- забезпечення якості у відповідності із «Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area»⁴.

Таким чином, міністри не тільки відзначили прогрес, якого було досягнуто у розбудові EHEA впродовж двох останніх десятиліть, а й взяли на себе зобов'язання щодо його подальшого розвитку. Виконання зобов'язань залежить від узгоджених зусиль національних політиків, державної влади, інституцій, працівників, студентів та інших зацікавлених осіб, а також координації на рівні EHEA.

Міністри закликали використовувати програму Еразмус+ для посилення співпраці й поза мобільністю та для досягнення прогресу з ключових зобов'язань.

З табл. 1 видно, що питання мобільності та забезпечення якості розглядалися на європейському рівні на конференціях міністрів освіти країн – учасниць Болонського процесу.

¹ Паризьке комюніке. Париж 25 травня 2018 р. 9 с. URL: http://erasmusplus.org.ua/images/phocadownload/PARIS_COMMUNIQUE_En_UA_2018_web.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

² Там само.

³ Там само.

⁴ Там само.

Болонський процес: від Сорбони до Єревану, 1998-2015⁵

Мобільність студентів та викладачів	Мобільність дослідників і адміністративного персоналу	Соціальний аспект мобільності	Портативність кредитів та грантів	Увага до віз та дозволів на роботу	Увага до пенсійних систем та визнання	20 % мобільних студентів до 2020 р.	Відкриття шляхів до автоматичного визнання академічної кваліфікації	Виконання ключових зобов'язань
	Європейська співпраця у сфері забезпечення якості (QA)	Співпраця між забезпеченням якості і фахівцями з визнання	Забезпечення якості на інституційному, національному та європейському рівнях	Прийняті Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в ENEA (ESG)	Створення Європейського реєстру забезпечення якості (EQAR)	Якість як основна увага для ENEA	Дозвіл зареєстрованим у EQAR агентствам здійснювати свою діяльність у ENEA	Прийняття переглянутих ESG та європейського підходу до забезпечення якості спільних програм
1998 Сорбонська декларація	1999 Болонська декларація	2001 Працьке комюніке	2003 Берлінське комюніке	2005 Бергенське комюніке	2007 Лондонське комюніке	2009 Львовен/Лувен-ла-венське комюніке	2012 Бухарестське комюніке	2015 Єреванське комюніке

Основний текст. Україна визначила курс на зміцнення взаємовигідного міжнародного співробітництва у галузі вищої освіти та відповідно прийняла нормативно-правову базу, яка сприяє розвитку міжнародних зв'язків, запровадженню європейських стандартів та рекомендацій забезпечення якості вищої освіти.

Інтернаціоналізація вищої освіти в Україні обумовлена цілеспрямованою державною політикою щодо європейської інтеграції та реформування вищої освіти (підписання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом та асоційоване членство України у восьмій Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020», Стратегія сталого розвитку «Україна–2020», прийняття нових законів України «Про вищу освіту» й «Про наукову і науково-технічну діяльність», запровадження Національної рамки кваліфікацій та інших інструментів Болонського процесу).

Так, у розділі 1 Закону України «Про вищу освіту» (2014) дано визначення термінів «академічна мобільність», «акредитація освітньої програми», «якість вищої освіти», «якість освітньої діяльності», однак відсутнє визначення терміна «інтернаціоналізація вищої освіти»⁶.

У розділі V «Забезпечення якості вищої освіти» визначено, що система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається із⁷:

1) системи забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);

2) системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти;

3) системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. У Законі визначено процедури кожної системи.

⁵ European Commission/EACEA/Eurydice. The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Brussels, 325 p. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_0.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁶ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.14 р. № 1556-VII. *Голос України*. 2014. 6 серп. (№ 148).

⁷ Там само.

У Законі визначено статус Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, повноваження, склад, діяльність, галузеві експертні ради, фінансування (статті 17-22)⁸.

Зокрема, одним з повноважень Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти є формування критеріїв оцінки якості освітньої діяльності, у тому числі наукових здобутків, вищих навчальних закладів України, за якими можуть визначатися рейтинги вищих навчальних закладів України (ст. 18)⁹.

У ст. 23 визначено, що незалежна установа оцінювання та забезпечення якості вищої освіти – це недержавна організація (установа, агенція, бюро тощо), акредитована Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, що здійснює оцінювання освітньої програми, результатів навчання та/або вищих навчальних закладів (їхніх структурних підрозділів) з метою вироблення рекомендацій і надання допомоги вищим навчальним закладам в організації системи забезпечення якості вищої освіти та внесення пропозицій Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти щодо акредитації освітньої програми¹⁰.

У розділі XIII «Міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти» визначено державну політику щодо міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти, основні напрями міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти, зовнішньоекономічну діяльність у сфері вищої освіти.

Основними напрямками міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів є¹¹:

1) участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного і міжуніверситетського обміну студентами, аспірантами, докторантами, педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками;

2) проведення спільних наукових досліджень;

3) організація міжнародних конференцій, симпозіумів, конгресів та інших заходів;

4) участь у міжнародних освітніх та наукових програмах;

5) спільна видавнича діяльність;

6) надання послуг, пов'язаних із здобуттям вищої та післядипломної освіти, іноземним громадянам в Україні;

7) створення спільних освітніх і наукових програм з іноземними вищими навчальними закладами, науковими установами, організаціями;

8) відрядження за кордон педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників для педагогічної, науково-педагогічної та наукової роботи відповідно до міжнародних договорів України, а також договорів між такими вищими навчальними закладами та іноземними партнерами;

9) залучення педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників іноземних вищих навчальних закладів для участі в педагогічній, науково-педагогічній та науковій роботі у вищих навчальних закладах України;

10) направлення осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах України, на навчання у закордонних вищих навчальних закладах;

11) сприяння академічній мобільності наукових, науково-педагогічних працівників та осіб, які навчаються;

12) інші напрями і форми, не заборонені законом (ст. 75).

Вважаємо, що *показники за цими напрямками міжнародного співробітництва ЗВО можуть служити індикаторами для оцінювання якості вищої освіти та освітніх послуг.*

З метою розвитку міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти та інтеграції системи вищої освіти до світового освітнього простору держава сприяє впровадженню механізму гарантії якості вищої освіти для створення необхідної взаємодовіри, гармонізації систем оцінювання якості вищої освіти України та Європейського простору вищої освіти (ст. 74)¹².

⁸ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.14 р. № 1556-VII. *Голос України*. 2014. 6 серп. (№ 148).

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

¹² Там само.

Інтернаціоналізація та якість вищої освіти у дослідженнях українських та зарубіжних науковців

Мовна політика в умовах глобалізації та інформаційної відкритості національних кордонів перетворюється на важливий стратегічний фактор поступального розвитку суспільства, позитивного розвитку міжнародних відносин, інтернаціоналізації освіти і наукових досліджень тощо. Саме тому розпочнемо аналіз із звіту «Інтернаціоналізація українських університетів у розрізі англійської мови: Проект «Англійська мова для університетів»¹³.

У звіті представлено результати дослідження, проведеного від імені Британської Ради та Міністерства освіти і науки України в 2014-16 роках, щодо ролі та статусу англійської мови в п'ятнадцяти закладах вищої освіти України. Звіт включає в себе опис використаної для збору даних методології, презентацію основних результатів дослідження та низку рекомендацій для подальших дій. Провідні університети України зацікавлені у піднятті рівня англійської, щоб бути більш привабливими для потенційних студентів та сприяти активнішому розвитку міжнародних зв'язків і партнерства.

Дослідження сучасного стану викладання англійської мови в Україні – одне з наукових досліджень, які Британська Рада проводила в країнах регіону Великої Європи – Росії, Україні, Туреччині, Узбекистані та Македонії. Усі ці дослідження проводилися як відповідь на різкий поворот у бік інтернаціоналізації університетської освіти по всьому світу, що відбувся на початку нового століття. Низка чинників стала поштовхом до такої зміни:

«Інтернаціоналізація промисловості й торгівлі, що підвищила рівень інтернаціоналізації та мобільності працівників, яким відтепер потрібні міжнародно визнані документи про освіту.

Як наслідок, інтернаціоналізація університетської освіти, коли студенти та академічні співробітники все частіше їдуть до університетів інших країн.

Запровадження Болонської угоди в 1999 році, яка мала на меті упорядкувати структуру програм, що передбачають отримання академічного ступеню, пов'язану з ними документацію, та розробити системи, що забезпечуватимуть контроль якості».

Як наслідок, потреба демонструвати якість університетської освіти, проявом якої стали публікації щорічних рейтингів провідних університетів світу»¹⁴.

У звіті зазначено, що рівень володіння англійською мовою в Україні є низьким. Відповідно до рейтингу English Proficiency Index (EPI), в 2016 році Україна посіла 41 місце серед 72 країн, які входили в дослідження. Цей результат є гіршим за показник 2015 року, коли Україна була на 34 місці, а в рейтингу 26 європейських країн у 2016 році Україна серед останніх.

Для покращення рівня володіння англійською мовою та викладання англійської мови у ЗВО автори запропонували рекомендації на системному та інституційному рівнях та для фокус-груп дослідження (керівництва, викладачів англійської мови професійного спрямування, викладачів фахових дисциплін англійською мовою та студентів). Таким чином, існує чітка потреба модернізувати та інтернаціоналізувати університети по всій Україні.

Рекомендації¹⁵:

– *Забезпечення гарантії якості.* «Існує потреба розробити національні стандарти і метрики оцінювання якості, що відповідатимуть вимогам Болонського процесу. Щоб відповідати стандартам і процедурам Болонського процесу, необхідно ввести більш ефективне документування та провести відповідну підготовку. Відповідальність за це повинні взяти на себе визначені підрозділи у Міністерстві та кожному університеті. –

– *Англійська мова.* Існує потреба визнати важливість англійської мови в наукових установах і для проведення досліджень, а також включити популяризацію викладання і вивчення англійської мови до національної стратегії.

– *Викладання фахових дисциплін англійською мовою.* Стратегія повинна містити чітку аргументацію на користь викладання спеціалізованих предметів англійською мовою, обґрунтування її фінансової підтримки із погодженими цілями (кількість програм та їхні часові рамки) для кожного університету та департаменту/факультету.

¹³ Болайто Р., Вест Р. Інтернаціоналізація українських університетів у розрізі англійської мови: проект «Англійська мова для університетів» / Р. Болайто та Р. Вест. Київ: Вид-во «Сталь», 2017. 154 с. URL: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/2017-10-04_ukraine_-_report_h5_ua.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

– *Національні стандарти та навчальна програма.* Програму з англійської мови професійного спілкування, розроблену у 2005 році командою Міністерства/Британської Ради, необхідно модернізувати та переглядати, додавши рекомендації щодо можливостей її впровадження в університетах. [2] Рекомендації Міністерства щодо контактних годин, необхідних для досягнення обов'язкових рівнів за шкалою Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти¹⁶, необхідно ще раз надіслати всім університетам як орієнтир для розподілу викладацьких ресурсів серед усіх факультетів.

– *Вимоги Болонського процесу.* Для забезпечення узгодженості зі стандартами та процедурами Болонського процесу необхідне більш ефективне документування та відповідна підготовка. Відповідальність за це повинні взяти на себе визначені підрозділи у Міністерстві та кожен університет».

У статті «Інтернаціоналізація забезпечення якості вищої освіти в Україні: історія і сучасність» Єременко І. окреслила етапи становлення та розвитку інтернаціоналізації забезпечення якості вищої освіти в Україні та виявила тенденції на кожному етапі. Перший етап (1992–1995 рр.) – установчий; другий етап (1996–2004 рр.) – законотворчий; третій етап (2005–2009 рр.) – болонізаційний; четвертий етап (2010–2014 рр.) – накопичувальний; п'ятий етап (з 2014 р.) – модернізаційний¹⁶.

Основними тенденціями п'ятого етапу, на думку автора, є¹⁷: «подальша модернізація нормативно-правової бази інтернаціоналізації забезпечення якості вищої освіти; інституалізація забезпечення якості вищої освіти на національному рівні у формі незалежної національної агенції, членами якої є обрані згідно з Законом України «Про вищу освіту» представники всіх зацікавлених осіб; незабезпечення МОН України повноцінного передання повноважень забезпечення якості вищої освіти Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), створеному згідно з Законом України «Про вищу освіту»; недовіра академічної громади до НАЗЯВО як інституції, що здатна вирішити проблеми забезпечення якості відповідно до європейських вимог, затверджених у «Європейських стандартах та рекомендаціях забезпечення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти».

У доповіді «The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report» відображені зміни, які відбулися у ЕНЕА після 2015 р. Проаналізуємо зміни, які відбулися у системі забезпечення якості та інтернаціоналізації вищої освіти¹⁸.

У розділі 4 «Quality Assurance and Recognition» зазначено, що збільшилася кількість закладів вищої освіти, які проводять внутрішнє оцінювання якості; збільшилася кількість країн, які мають незалежні агентства забезпечення якості; збільшилася кількість країн, які залучають студентів та роботодавців до зовнішнього оцінювання якості; збільшилася кількість країн, які залучають іноземні агентства до оцінювання якості вищої освіти.

Більшість національних агенцій забезпечення зареєстровані в European Quality Assurance Register (EQAR), створеному в 2008 р. Мета EQAR надати громадськості чітку та достовірну інформацію про агентства забезпечення якості, що діють у Європі. Основна умова для вступу – дотримання національним агентством Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area.

Крім того, національні агентства є членами European Association of Quality Assurance Agencies in Europe (ENQA). ENQA сприяє обміну інформацією та передовою практикою, а також реалізує проекти для просування європейської співпраці. Міжнародні колеги / експерти беруть участь в управлінні національних органів з контролю якості, як члени або спостерігачі в групах з оцінки та у процедурах подальшого контролю.

У висновку вказано, що система забезпечення якості є прозорою, динамічною, важливою для подальшого реформування вищої освіти. У той же час, відзначено, що у деяких країнах залишаються проблеми із визнанням ступенів та кваліфікацій.

У розділі 7 «Internationalization and Mobility» розглядаються різноманітні політики щодо інтернаціоналізації вищої освіти на національному та інституційному рівнях, відзначено прогрес у порівнянні з 2015 р. щодо кількості стратегій інтернаціоналізації вищої освіти, збільшення бюджету та стимулів

¹⁶ Єременко І. Інтернаціоналізація забезпечення якості вищої освіти в Україні: історія і сучасність. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 4 (78). С. 43–55.

¹⁷ Єременко І. Інтернаціоналізація забезпечення якості вищої освіти в Україні: історія і сучасність. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 4 (78). С. 43–55. С. 52.

¹⁸ The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Brussels, 325 p. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national_policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_0.pdf/ (дата звернення: 14.12.2018).

інтернаціоналізації, збільшення кількості інституцій, які беруть участь у спільних програмах і присвоюють спільні ступені, а також вказано на юридичні перешкоди для присвоєння спільних ступенів. Крім того, у розділі проаналізовано мобільність студентів, статистичну інформацію щодо потоків мобільності, надано інформацію про національні політики підтримки мобільності, наприклад, для встановлення цілей вихідної та вхідної мобільності та вимоги до періодів мобільності. У розділі є інформація щодо грантів і позик на підтримку мобільності для студентів з низьким рівнем доходів. Розділ містить інформацію про мобільність персоналу.

Перспективи розвитку інтернаціоналізації та забезпечення якості транснаціональної освіти висвітлено у дослідженні «Horizon Scanning: what will higher education look like in 2020?». Аналіз цього дослідження дозволяє зробити такі висновки. Міжнародна мобільність студентів зменшиться у зв'язку зі збільшенням можливостей вищої освіти у деяких країнах (наприклад, у Китаї) та зростанням транснаціональної освіти у багатьох країнах. Кількість міжнародних мобільних студентів буде зростати в Індії і знижуватися в Китаї. Темп зростання транснаціональної освіти буде вищим, ніж зростання міжнародної мобільності студентів. Нові міжнародні кампуси вже з'явилися в Східній і Південно-Східній Азії. Збільшиться інтра регіональна мобільність у цих регіонах. Підвищення ролі Азії в міжнародній вищій освіті також означає виникнення таких нових експортерів освітніх послуг як Китай та Малайзія. Програми зовнішньої мобільності у Великій Британії та США будуть зосереджені на країні Азії. Massive open online courses (МООС) не матимуть негативного впливу на транснаціональну освіту та на міжнародну мобільність студентів. Але мобільність студентів може сповільнитися з інших причин, зокрема – посилення внутрішнього потенціалу та регіональної інтеграції. Значно зросте роль англійської мови як мови викладання та досліджень. Збільшиться кількість програм англійською мовою¹⁹. Розвиток транснаціональної освіти актуалізує питання забезпечення якості. UNESCO/OECD Guidelines for Quality Provision in Cross-border Higher Education регулюють забезпечення якості транснаціональної освіти. Забезпечення якості розглядається як засіб захисту репутації інституцій і національних систем, особливо в контексті розширення освіти он лайн.

ENQA проводить дослідження систем зовнішнього забезпечення якості. Перше дослідження проведено у 2002 р. «Quality Procedures in European Higher Education – An ENQA Survey»²⁰. Друге дослідження «Quality Procedures in the EHEA and beyond – Second ENQA Survey. ENQA» проведено у 2007 р.²¹.

Третій огляд «Quality Procedures in the European Higher Education Area and beyond – Visions for the future» представлено у 2012 р.²²

Проаналізуємо четверте дослідження, проведене у 2013 р. «Quality Procedures in the European higher education area and beyond – Internationalisation of quality assurance agencies»²³. В опитуванні взяли участь агентства із забезпечення якості із 27 країн (35 членів і 12 афілійованих членів ENQA). З табл. 2 видно, що національні агентства із забезпечення якості вважають пріоритетними такі види діяльності.

¹⁹ Lawton W. Horizon Scanning: what will higher education look like in 2020? /W. Lawton, M. Ahmed, T. Angulo, A. Axel-Berg, A. Burrows, A. Katsomitros September 2013 Research Series // UK HE International Unit. 39 p. P. 7–8. URL: <https://www.universitiesuk.ac.uk/policy-and-analysis/reports/Documents/International/HorizonScanningReport.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

²⁰ The Danish Evaluation Institute (2003), Quality Procedures in European Higher Education - An ENQA Survey. ENQA Occasional Papers 5. Helsinki: European Network for Quality Assurance in Higher Education. URL: <http://www.enqa.eu/indirme/papers-and-reports/occasional-papers/procedures%281%29.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

²¹ Costes, N., et al. (2008), Quality Procedures in the EHEA and beyond – Second ENQA Survey. ENQA Occasional Papers 14. Helsinki: European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <http://www.enqa.eu/indirme/papers-and-reports/occasional-papers/ENQA%20Occasional%20papers%2014.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

²² Grifoll, J. et al. (2012), Quality Procedures in the EHEA and beyond – Visions for the future. Third ENQA Survey. ENQA Occasional Papers 18. Brussels: European Association for Quality Assurance in Higher Education. 50 p. URL: http://www.enqa.eu/indirme/papers-and-reports/occasional-papers/ENQA_op18.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

²³ Grifoll J., Hopbach A., McClaran A., Ranne P., Sánchez Chaparro T., Valeikiene A. Quality Procedures in the European higher education area and beyond – Internationalisation of quality assurance agencies. 4th ENQA Survey. 50 p. URL: https://enqa.eu/indirme/papers-and-reports/occasional-papers/enqa_oc_22.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Пріоритетні види діяльності національних агентств²⁴

№ з/п	Priorities	Пріоритетні види діяльності національних агентств
1	2	3
1	To be listed in EQAR	Бути зареєстрованою в EQAR
2	To use international peers in review panels	Використовувати міжнародних колег для оцінювання
3	To be actively present in international networks (other than ENQA)	Брати активну участь у міжнародних мережах (крім ENQA)
4	To promote international recognition of study programmes	Сприяти міжнародному визнанню навчальних програм
5	To include international members in the agency's decision-making body	Включати міжнародних членів до органу, що приймає рішення
6	To conduct joint QA procedures with QA agencies from other countries	Проводити спільні процедури забезпечення якості з агенціями з контролю якості з інших країн
7	Internationalisation of national accreditations (international labels)	Інтернаціоналізація національних акредитацій (міжнародні етикетки)
8	To carry out QA activities in other countries	Проводити діяльність з забезпечення якості в інших країнах
9	To develop international standards (other than the ESG)	Розробляти міжнародні стандарти (крім ESG)

У дослідженні зазначено, що ENQA співпрацює з іншими мережами забезпечення якості Network of Central and Eastern European Quality Assurance Agencies (CEENQA), Nordic Quality Assurance Network (NOQA), European Consortium for Accreditation in higher education (ECA) і International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education (INQAAHE).

Учасники визначили переваги та ризики інтернаціоналізації агентств забезпечення якості. Перевагами є²⁵:

- 1) «Визнання агентства із забезпечення якості міжнародними партнерами та зацікавленими сторонами.
- 2) Визнання агентства із забезпечення якості національними партнерами та зацікавленими сторонами.
- 3) Покращення національної методології механізмів забезпечення якості.
- 4) Удосконалення результатів діяльності національного агентства із забезпечення якості (якість звітів та / або узгодженість рішень).
- 5) Генерація додаткового доходу.
- 6) Розширення досвіду агентства.
- 7) Конвергенція зовнішнього забезпечення якості в ЕНЕА.
- 8) Зміцнення європейського виміру вищої освіти.
- 9) Сприяння визнанню кваліфікацій.
- 10) Сприяння студентській мобільності».

Основними ризиками є:²⁶

- 1) «Заклади вищої освіти обирають агентство, акредитація у якому є найпростішою для виконання.

²⁴ Grifoll J., Hopbach A., Mcclaran A., Ranne P., Sánchez Chaparro T., Valeikiene A. Quality Procedures in the European higher education area and beyond – Internationalisation of quality assurance agencies. 4th ENQA Survey. 50 p. P. 18. URL: https://enqa.eu/indirime/papers-and-reports/occasional-papers/enqa_oc_22.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

²⁵ Grifoll J., Hopbach A., Mcclaran A., Ranne P., Sánchez Chaparro T., Valeikiene A. Quality Procedures in the European higher education area and beyond – Internationalisation of quality assurance agencies. 4th ENQA Survey. 50 p. P. 29. URL: https://enqa.eu/indirime/papers-and-reports/occasional-papers/enqa_oc_22.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

²⁶ Grifoll J., Hopbach A., Mcclaran A., Ranne P., Sánchez Chaparro T., Valeikiene A. Quality Procedures in the European higher education area and beyond – Internationalisation of quality assurance agencies. 4th ENQA Survey. 50 p. P. 31. URL: https://enqa.eu/indirime/papers-and-reports/occasional-papers/enqa_oc_22.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

2) Негативний вплив імпорتنих методологій на національні механізми забезпечення якості (імпортні методології можуть перешкоджати національним механізмам забезпечення якості бути адекватними / придатними для цілей).

3) Ризики щодо якості результатів процедури міжнародного забезпечення якості (експерти не адаптовані до національного контексту).

4) Фінансові проблеми (інвестиції в підготовку міжнародного забезпечення якості не компенсуються).

5) Додаткові витрати, пов'язані з інтернаціоналізацією, перешкоджають розвитку інших заходів національного забезпечення якості».

Роль міжнародних організацій у розвитку інтернаціоналізації та забезпечення якості

На Всесвітньому форумі з питань освіти (Корея, Інчхон, 19–22 травня 2015 р.) схвалено Декларацію «Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all». У декларації зазначено, «якісна освіта стимулює творчий дух і знання, гарантує здобуття базових навичок грамотності і арифметики, а також навичок аналізу, способів вирішення проблем і інших когнітивних, міжособистісних та соціальних навичок високого рівня. Якісна освіта також розвиває навички, ціннісні орієнтири і поведінкові установки, які дають громадянам можливість вести здорове і повноцінне життя, приймати обґрунтовані рішення і реагувати на місцеві і глобальні проблеми шляхом освіти в інтересах стійкого розвитку та глобальної громадянськості»²⁷.

Нові глобальні цілі стійкого розвитку, зафіксовані в документі ООН «Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development», прийнятому 23–24 вересня 2015 р. У документі зазначено, що освіта є рушійною силою для досягнення цілей стійкого розвитку. Ціль 4 «Забезпечити інклюзивну і справедливу якісну освіту і створити можливості для навчання впродовж життя для всіх» підтверджує гуманістичну концепцію освіти і розвитку, засновану на усвідомленні значущості прав і гідності людини, соціальної справедливості, відкритості, захисту, культурного, мовного та етнічного різноманіття, а також загальної відповідальності та підзвітності²⁸.

Документ «The European Approach to the Quality Assurance of Joint Programmes в ЕНЕА» був прийнятий на конференції міністрів освіти у Єревані (2015). Його прийняття знаменує значний крок у створенні рамки, що дозволяє працювати відкритому та інклюзивному ЕНЕА. Міністри визнали необхідність впроваджувати European Approach to the Quality Assurance of Joint Programmes у національні стратегії. Європейський підхід покликаний визнати особливу цінність співпраці за межами національних кордонів у реалізації спільних програм, а також раціоналізувати процес забезпечення якості цих програм²⁹.

Документ «Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area» прийнятий міністрами, відповідальними за вищу освіту, у 2005 р. після пропозиції, підготовленої European Association for Quality Assurance in Higher Education у співпраці European Students' Union, European Association of Institutions in Higher Education (EURASHE) і European University Association (EUA).

Починаючи з 2005 р., було досягнуто значний прогрес у забезпеченні якості, впровадженні інструментів Болонського процесу. Враховуючи змінений контекст, у 2012 р. створена група для перегляду ESG 2005. У травні 2015 р. в Єревані були прийняті оновлені ESG 2015.

ESG мають наступні цілі:³⁰

- встановити загальні рамки для систем забезпечення якості навчання та викладання на європейському, національному та інституційному рівнях;
- забезпечити гарантування і поліпшення якості вищої освіти в ЕНЕА;
- підтримувати взаємну довіру, тим самим полегшуючи визнання та мобільність всередині країни та за межами національних кордонів;
- надавати інформацію про забезпечення якості в ЕНЕА».

²⁷ UNESCO Incheon Declaration «Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all»: World Education Forum 2015 (Incheon, Republic of Korea, 19–22 May, 2015). Paris: UNESCO Publishing, 2015. 76 p. P. 48. URL: https://www.academia.edu/30914629/Incheon_Declaration_Education_2030_UNESCO_2015 (дата звернення: 14.12.2018).

²⁸ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. 35 p. P. 14. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> (дата звернення: 14.12.2018).

²⁹ European Approach for Quality Assurance of Joint Programmes October 2014 approved by EHEA ministers in May 2015. 6 p. URL: https://www.eqar.eu/assets/uploads/2018/04/02_European_Approach_QA_of_Joint_Programmes_v1_0.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

³⁰ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). 2015. Brussels, Belgium. 32 p. P. 7. URL: https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

ESG базуються на чотирьох принципах забезпечення якості в ЕНЕА:³¹

- «заклади вищої освіти несуть основну відповідальність за якість вищої освіти;
- забезпечення якості відповідає різноманітності систем вищої освіти, інституцій, програм та студентів;
- забезпечення якості сприяє розвитку культури якості;
- забезпечення якості враховує потреби та очікування студентів, усіх інших зацікавлених сторін та суспільства».

У документі «Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Strengthening European Identity through Education and Culture» визначено перешкоди для мобільності студентів, а саме: незважаючи на Болонський процес та інші рамки співпраці в рамках Ради Європи, ще існують проблеми визнання дипломів про вищу освіту в інших державах-членах. Це перешкоджає молоді здобувати гарну освіту та працевлаштовуватися на європейському ринку праці³².

Існує багато адміністративних і бюрократичних перешкод, які заважають закладам вищої освіти працювати на ринку міжнародних освітніх послуг. Крім того, майже немає освітніх програм, по завершенні яких присвоюють кваліфікації, які автоматично визнаються в більше ніж одній країні³³.

ЄС вже має досвід активної пропаганди мобільності для студентів університетів, учнів, молодих фахівців, а також викладачів завдяки програмі Erasmus+. Нещодавно Комісія започаткувала European Solidarity Corps, який пропонує нові можливості для волонтерської діяльності, стажувань і робочих місць для молодих людей віком від 18 до 30 років.

У документі також зазначено, що прикладом дій ЄС щодо підвищення мобільності є програма Erasmus+. У цілому, впродовж 30 років програми ЄС допомогли 9 млн людей навчатися, викладати або працювати в іншій країні. Люди, які брали участь у програмі Erasmus+, мають кращі шанси на ринку праці. У часи глобалізації такий досвід повинен стати ще ціннішим. Проте, лише 3,7% молодих людей мають можливість взяти участь у цьому типі мобільності.

«Якщо європейські лідери та їхні громадяни закликають до відкритої Європи, в якій мобільність в навчанні є нормою, і якщо Європа хоче залишитися континентом досконалості, привабливим місцем для навчання, проведення досліджень і роботи, настав час працювати в напрямку до European Education Area» зазначено у зверненні³⁴.

Європейський Союз (ЄС) має значні заслуги в підтримці інтернаціоналізації, найбільше акцентуючи студентську мобільність – найважливіший аспект інтернаціоналізації в Європі. Вже склався консенсус, що основним європейським внеском у розвиток концепції інтернаціоналізації є успішний досвід реалізації програм підтримки академічної мобільності студентів і викладачів, головним чином, за допомогою європейських програм Erasmus (1987–2014), Socrates (1994–2006), Lifelong Learning (2007–2013), / Erasmus Mundus (2004–2013), Tempus (1990–2013).

Визначення ключових термінів дослідження

Ключовими термінами дослідження є «оцінювання якості» та «інтернаціоналізація». Ряд розбіжностей у вживанні термінів щодо забезпечення якості схарактеризувала С. Уваліч-Трумбіч у статті «The international politics of quality assurance and accreditation: from legal instruments to communities of practice». Автор зазначає, що існують розбіжності у перекладі термінів на інші мови. У французькій мові вживаються

³¹ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). (2015). Brussels, Belgium. 32 p. P. 8. URL: https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

³² Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «Strengthening European Identity through Education and Culture». The European Commission's contribution to the Leaders' meeting in Gothenburg, 17 November 2017. 14 p. URL: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-strengthening-european-identity-education-culture_en.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

³³ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «Strengthening European Identity through Education and Culture». The European Commission's contribution to the Leaders' meeting in Gothenburg, 17 November 2017. 14 p. P. 4. URL: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-strengthening-european-identity-education-culture_en.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

³⁴ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions «Strengthening European Identity through Education and Culture». The European Commission's contribution to the Leaders' meeting in Gothenburg, 17 November 2017. 14 p. URL: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-strengthening-european-identity-education-culture_en.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

термін «*assurance qualité*» та «*qualité évaluation*», які співпадають з англійськими термінами «*quality assurance*» та «*quality evaluation*» для позначення такого самого процесу. Однак, у документі «Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, 2005», розробленому ENQA, у французькому перекладі використовується термін «*management de la qualité*», у той час як в іспанському перекладі цього ж документа використовується термін «*garantía de la calidad*»³⁵.

Звернемося за роз'ясненням до глосарію «Education Quality Assurance and Accreditation: Glossary of Basic Terms and Definitions», який містить визначення різних термінів, що застосовуються у сфері забезпечення якості та акредитації.

Терміну «оцінювання якості» відповідають декілька термінів англійською мовою, а саме: «*Quality Assessment*», «*Quality Review*», «*Quality Assurance*», «*Quality Control*», «*Quality Management*», «*Quality Audit*».

Наведемо визначення, яке, на наш погляд, є найбільш дескриптивним. «Оцінювання якості (*Quality Assessment/Quality Review*): Вказує на фактичний процес зовнішнього оцінювання якості закладів вищої освіти і програм. Воно складається з тих методів, механізмів і заходів, які здійснюються зовнішнім органом для оцінювання якості процесів, практик, програм і послуг вищої освіти. Деякі аспекти важливі при визначенні та роботі з концепцією оцінки якості: (i) контекст (національний, інституційний); (ii) методи (самооцінка, оцінка шляхом експертної оцінки колег, візити на сайт); (iii) рівні (система, установа, відділ, індивід); (iv) механізми (винагороди, політика, структури, культура); (v) певні показники якості, які надаються при оцінці якості, такі як академічні цінності, традиційні цінності (зосереджені на предметній області), управлінські цінності (зосереджені на процедурах та практиці); педагогічні цінності (зосереджені на персоналі та їхніх навичках викладання та аудиторній практиці); значення зайнятості (підкреслюючи характеристики випускників та результати навчання)»³⁶.

Визначення інтернаціоналізації Н. De. Wit (2015) «інтернаціоналізація вищої освіти – цілеспрямований процес інтеграції міжнародного, інтеркультурного або глобального вимірів у цілі, функції та надання вищої освіти з метою поліпшення якості освіти і досліджень для студентів та персоналу, а також значущого внеску в суспільство»³⁷ відображає актуальне бачення інтернаціоналізації вищої освіти, а також думку багатьох дослідників про те, що інтернаціоналізація вищої освіти має стати всеохоплюючою та менш елітарною; мобільність є і повинна залишатися невід'ємною частиною інтернаціоналізації курикулуму і міжнародних освітніх програм, що забезпечують доступ до міжнародної освіти для всіх студентів; інтернаціоналізація є не самоціллю, а радше інструментом підвищення якості освіти. Інтернаціоналізація не має і не може мати суто економічного підґрунтя.

У документі «Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions» (2013) зазначено: «*комплексна стратегія інтернаціоналізації* – це: міжнародна мобільність студентів і персоналу; інтернаціоналізація і вдосконалення курикулуму і цифрового навчання; стратегічне співробітництво, партнерство та розвиток потенціалу. Ці форми інтернаціоналізації розглядаються як інтегровані елементи загальної стратегії»³⁸.

Згідно із визначенням В. Leask інтернаціоналізація курикулуму полягає «у включенні інтернаціонального та інтеркультурного вимірів у зміст, а також у процеси викладання, навчання та служб підтримки програми навчання. Інтернаціоналізований курикулум залучить студентів до міжнародно-обізнаних досліджень, культурного та мовного різноманіття. Він буде цілеспрямовано розвивати міжнародні та міжкультурні перспективи як світових фахівців та громадян світу»³⁹.

³⁵ Uvalic-Trumbic S. The international politics of quality assurance and accreditation: from legal instruments to communities of practice. Higher education in the world, 2007. P. 58–72. P. 60. URL: <https://upcommons.upc.edu/bitstream/handle/2099/8661/stamenka.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

³⁶ Vlăsceanu L., Grünberg L., Pârlea D. Quality Assurance and Accreditation: A Glossary of Basic Terms and Definitions. Bucharest, 2004. 86 p. P. 48. URL: http://siteresources.worldbank.org/INTAFRREGTOPEIA/Resources/UNESCO_Glossary_of_QA_and_Accreditation.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

³⁷ De Wit H. Internationalisation of Higher Education. Study / H. de Wit, F. Hunter, L. Howard, E. Egron-Polak // Brussels, European Parliament, 2015. 319 p. P. 29. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540370/IPOL_STU\(2015\)540370_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540370/IPOL_STU(2015)540370_EN.pdf) (дата звернення: 14.12.2018).

³⁸ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. European Higher Education, Brussels, 11.7.2013 COM(2013) 499, final. 15 p. P. 4. URL: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2013/EN/1-2013-499-EN-F1-1.Pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

³⁹ Leask B. Using Formal and Informal Curricula to Improve Interactions Between Home and International Students / B. Leask // Journal of Studies in International Education 2009 13: 205 originally published online 26 January 2009. P. 209. URL:

У 1999 р. у рамках Європейської асоціації міжнародної освіти була створена група «Внутрішня інтернаціоналізація». «Основними цілями є: дати визначення та описати зміст концепту «інтернаціоналізація внутрішня»; розпочати та стимулювати дискусію для викладачів університетів з цього питання, як в електронному форматі, так і на конференціях та семінарах; зібрати ідеї та хороші приклади інтернаціоналізації для не мобільних студентів університетів, у тому числі в перспективі навчання впродовж життя; опублікувати досвід та корисні приклади з проекту»⁴⁰.

У 1999 р. у науковий обіг введено терміни «інтернаціоналізація вдома» або «внутрішня інтернаціоналізація». «Внутрішня інтернаціоналізація відбувається в країні, а інтернаціоналізація за кордоном орієнтована на міжнародну освіту за межами країни (транскордонна освіта)»⁴¹. Поява цієї концепції може розглядатися як спосіб нейтралізувати підвищену увагу до мобільності: академічної, програм, провайдерів або проектів.

J. Beelen та E. Jones дали таке визначення терміна: «внутрішня інтернаціоналізація – це цілеспрямована інтеграція міжнародних та міжкультурних аспектів у формальний та неформальний курикулум для всіх студентів, які навчаються у своїй країні»⁴². Це визначення доповнює поняття інтернаціоналізації, акцентуючи увагу на її локальному контексті. Інтернаціоналізація внутрішня проголошує, що кожен, незалежно від наявності або відсутності можливостей здійснення мобільності, має право на освіту, яка б готувала до життя і роботи в глобалізованому світі та мультикультурному середовищі. Створення спеціальних стратегій у відповідь на ці виклики є надзвичайно амбітним завданням для університету.

Отже, *інтернаціоналізація внутрішня («вдома»)* – це: «оновлення курикулуму і програм міжнародною тематикою; включення міжнародних, культурних, глобальних, або порівняльних аспектів у навчальні курси; вивчення іноземних мов, країнознавства; спільні / подвійні ступені; участь іноземних студентів і тих, що повернулися після навчання за кордоном, у процесах викладання та навчання; культурне різноманіття в аудиторії; віртуальна мобільність студентів у спільних курсах і дослідницьких проектах; запрошення на роботу зарубіжних учених, педагогів та місцевих фахівців з міжнародним досвідом; інтеграція міжнародних матеріалів, міжкультурних кейсів, рольових ігор і довідкових матеріалів; міжнародні та міжкультурні позакласні заходи в студентських клубах та об'єднаннях; взаємодія з культурними та етнічними групами; залучення студентів у місцеві культурні й національні організації шляхом проведення стажувань, прикладних досліджень; участь представників місцевих культурних і етнічних груп у навчально-пізнавальній діяльності, науково-дослідних ініціативах, позакласних заходах і проектах; наукові дослідження і викладацька діяльність; регіональні й тематичні центри; спільні дослідницькі проекти; міжнародні конференції і семінари; публікація статей й доповідей; міжнародні угоди з наукових досліджень; міжнародні партнери в академічній та інших сферах; інтеграція дослідників і вчених у наукові заходи на території кампусу»⁴³.

Іншим помітним європейським внеском у розвиток інтернаціоналізації є досвід взаємодії між країнами всередині європейського регіону (євро-інтернаціоналізація, *англ.* intra-European internationalisation)⁴⁴. Болонський процес, що стартував з підписаної у 1999 р. Угоди, прагне до гармонізації циклів навчання, кредитів навчання та трансферу, кваліфікацій і гарантій забезпечення якості освіти, що разом привело до утворення Європейського простору вищої освіти і, отже, до подальшого розвитку мобільності й співпраці між країнами – учасниками процесу. На сьогодні до Болонського процесу приєдналося 47 країн, що говорить про ширшу географію взаємодії країн, ніж 28 країн – членів ЄС. Для

[http://site.valenciacollege.edu/inz/library/INZ%20the%20Curriculum/Using%20Formal%20and%20Informal%20Curricula%20to%20Improve%20Interactions%20Between%20intl%20and%20domestic%20students%20\(Leask\).pdf](http://site.valenciacollege.edu/inz/library/INZ%20the%20Curriculum/Using%20Formal%20and%20Informal%20Curricula%20to%20Improve%20Interactions%20Between%20intl%20and%20domestic%20students%20(Leask).pdf) (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁰ Crowther P. Internationalisation at Home / P. Crowther, M. Joris, M. Often et al. // European Association for International Education Position Paper. 2000. 46 p. P. 1–2. URL: <https://www.internationalisering.nl/wp-content/uploads/2015/04/Internationalisation-at-Home-A-Position-Paper.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴¹ Knight J. Higher Education in Turmoil: The Changing World of Internationalization / J. Knight // Rotterdam, Netherlands: Sense Publishers. – 2008. 50 p. P. 22. URL: <https://www.sensepublishers.com/media/475-higher-education-in-turmoil.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴² Beelen J. Europe Calling: A New Definition for Internationalization at Home / J. Beelen, E. Jones // International Higher Education. 2015. No 83. P. 12–13. P. 12. URL: http://www.academia.edu/19488017/Europe_Calling_A_New_Definition_for_Internationalization_at_Home (дата звернення: 14.12.2018).

⁴³ Knight J. Higher Education in Turmoil: The Changing World of Internationalization / J. Knight // Rotterdam, Netherlands: Sense Publishers. – 2008. 50 p. P. 23. URL: <https://www.sensepublishers.com/media/475-higher-education-in-turmoil.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁴ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. European Higher Education, Brussels, 11.7.2013 COM(2013) 499, final. 15 p. P. 2. URL: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2013/EN/1-2013-499-EN-F1-1.Pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

підтримки процесів мобільності всередині ENEA і залучення більшої кількості іноземних студентів з Європи та інших країн збільшується кількість освітніх програм англійською мовою.

«Інтернаціоналізація за кордоном в аспектах наближення до моделі «повної інтернаціоналізації у вищій освіті майбутнього», значно переважає «внутрішню інтернаціоналізацію, в рамках якої важко досягти високого рівня оволодіння англійською мовою». Вона включає різні види діяльності, такі, як: мобільність студентів упродовж семестру / року за кордоном; стажування або науково-дослідні програми за кордоном; мобільність професорів / вчених і фахівців з метою викладання і наукових досліджень, технічної допомоги та консультування; творчі відпустки та професійний розвиток; мобільність програм; моделі доставки включають франчайзинг, програми-близнюки (*англ.* twinning), подвійні / спільні ступені, артикуляцію; освітні та навчальні програми, які пропонують через зв'язки або партнерства між міжнародними / зарубіжними і вітчизняними закладами / постачальниками по обміну на некомерційній або комерційній основі; мобільність провайдерів, заклад / постачальник має фізичну або віртуальну присутність у приймаючій країні; філії кампусів, окремих іноземних закладів і деякі моделі франчайзингу; міжнародні проекти, різноманітна діяльність без присвоєння диплома, такі заходи, як спільна розробка навчальних програм, досліджень, тестування, технічна допомога, платформи електронного навчання, професійного розвитку та інші ініціативи для створення потенціалу; розроблення проектів і послуг, розвиток проектів, наукових зв'язків та підписання договорів»⁴⁵.

Інтернаціоналізація, міжкультурні аспекти освітніх програм і процесів викладання, навчання, досліджень є *важливими чинниками для підвищення якості* вищої освіти. Слід зазначити, що цілі, завдання інтернаціоналізації й очікувані результати відрізняються, як у країнах, так і в ЗВО, але в цілому, всі сподіваються, що інтернаціоналізація сприятиме підвищенню якості й значущості вищої освіти у взаємопов'язаному і взаємозалежному світі, розвитку інтеркультурної та транскультурної компетентностей випускників, сприятиме працевлаштуванню випускників на міжнародному ринку праці, взаєморозумінню між народами та миру. Забезпечення якості освіти, сприяння рівному доступу до неї, розширення прав і можливостей студентів щодо прийняття рішень відносяться до найважливіших завдань, які стоять перед вищою освітою в умовах зростаючої глобалізації.

Академічна мобільність, мобільність програм і провайдерів з метою отримання прибутку розширюється у зв'язку з укладенням General Agreement on Trade in Services (GATS). «Включення торгівлі послугами в галузі вищої освіти в рамки GATS стало реальністю і цього змінити вже не можна. Кожна країна може встановлювати ті межі, у яких вона буде дозволяти іноземним провайдерам послуг мати доступ до свого внутрішнього ринку в галузі освіти»⁴⁶.

S. Marginson, M. van der Wende зазначають, що «деякі країни сприймають визнання освіти послугою рушійною силою змін та національної користі, уряди зацікавлені в торгівлі освітніми послугами, вважають програму ГАТС потенційно корисною для здійснення реформ у нових напрямках державного управління. Критичні зауваження включають занепокоєння щодо систем у країнах, що розвиваються та вплив зовнішньої конкуренції на системи освіти»⁴⁷.

Отже, деякі країни виступають проти того, щоб вища освіта розглядалася як товар. Інші вважають комерціалізацію і торгівлю послугами в галузі вищої освіти рушійною силою, корисною для здійснення реформ вищої освіти. Слід зазначити, що ринковий підхід до вищої освіти підтримують країни, що розвиваються, а також країни з перехідною економікою. Ці країни є не тільки ринками збуту послуг у галузі вищої освіти, але й активними учасниками міжнародного ринку освітніх послуг. Зокрема, зросла кількість іноземних студентів у Китаї і складає 10% від кількості міжнародних студентів у світі⁴⁸.

Торгівля освітніми послугами існує і завдяки їй відкриваються нові можливості для ЗВО та виникають виклики. Зокрема, «розширюється спектр освітніх послуг, розширюється доступ до вищої освіти у зв'язку з появою нових провайдерів вищої освіти, збільшується кількість програм спільних / подвійних ступенів,

⁴⁵ Knight J. Higher Education in Turmoil: The Changing World of Internationalization / J. Knight // Rotterdam, Netherlands: Sense Publishers. 2008. 50 p. P. 24. URL: <https://www.sensepublishers.com/media/475-higher-education-in-turmoil.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁶ Higher Education in a Globalized Society. UNESCO Education Position Paper. UNESCO, 2004. Printed in France (ED-2004/WS/33). 27 p. P. 9. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001362/136247e.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁷ Marginson S. Globalisation and Higher Education / S. Marginson, M. van der Wende // OECD Education Working Papers, No. 8, OECD Publishing, Education at a Glance 2015: OECD Indicators, OECD Publishing. 74 p. P. 8. URL: <http://www.oecd.org/education/research/37552729.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁸ Institute of International Education Project Atlas Infographics 2017. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Current-Infographics> (дата звернення: 14.12.2018).

удосконалюється нормативно-правова база щодо порівняності кваліфікацій та визнання ступенів і дипломів, зростають економічні вигоди для провайдерів освітніх послуг. У зв'язку з комодифікацією вищої освіти існують такі виклики: якість освітніх послуг, нерівність у плані доступу, виїзд кваліфікованих кадрів з країн, що розвиваються, гомогенізація культури, послаблення ролі держави щодо національної політики, збільшення орієнтованих на ринкові умови програм, а також занепад деяких наукових дисциплін»⁴⁹.

Отже, виникає певна амбівалентність: для однієї країни інтернаціоналізація означає нові можливості для розвитку вищої освіти і людського капіталу, для іншої – виклик або загрозу. Однак, всі країни прагнуть отримати вигоди від інтернаціоналізації шляхом формування такої політики на національному рівні, за допомогою якої можна регулювати і здійснювати моніторинг процесів, пов'язаних з наданням транскордонних освітніх послуг. Особлива увага приділяється реєстрації та ліцензуванню іноземних провайдерів, а також створенню агентств забезпечення якості та акредитації нових освітніх програм і провайдерів. На цій підставі маємо, що виклики для країн, що розвиваються, у результаті глобалізації вищої освіти полягають у гарантії якості, збереженні національної культури та ідентичності, зменшенні відпливу інтелекту, забезпеченні доступу до вищої освіти, можливості урядів визначати цілі національної політики в галузі вищої освіти.

Вхідна мобільність як індикатор якості вищої освіти

Глобалізація і розвиток технологій радикально змінюють ландшафт вищої освіти. Згідно із даними OECD протягом наступних двадцяти років попит на вищу освіту буде зростати в геометричній прогресії – з нинішніх 99 млн студентів по всьому світу до 414 млн – у 2030 р.⁵⁰. Крім того, у секторі вищої освіти збільшується кількість міжнародних студентів в абсолютній більшості держав світу з активізацією мобільності – кредитної чи ступеневої. Станом на 2017 р. у світі нараховувалося 4,6 млн міжнародних студентів⁵¹.

Збільшення чисельності мобільних студентів – це глобальна тенденція. У 2012 р. 4,5 млн студентів навчалось за кордоном – це майже у 2 рази більше, ніж у 2000 р. (2,1 млн). Мобільність створює багато переваг і можливостей, але багато студентів не повертається на батьківщину; вплив інтелекту (*англ.* brain drain) є великою втратою для економіки країн, що розвиваються. Слід зазначити, що п'ятірка країн-лідерів, які приймають найбільшу кількість студентів, залишається незмінною впродовж кількох років: США – 25 %, Велика Британія – 12 %, Німеччина – 6 %, Франція – 8 %, Австралія – 7 %, Канада – 6 %⁵².

Мобільність є ключовим елементом стратегій інтернаціоналізації у більшості країнах світу. На рис. 1 показано динаміку росту кількості міжнародних студентів у світі у млн: 1975 р. – 0,8; 1980 р. – 1,1; 1985 р. – 1,1; 1990 р. – 1,3; 1995 р. – 1,7; 2000 р. – 2,0; 2005 р. – 2,6; 2008 р. – 3,3; 2012 р. – 4,3; 2014 р. – 4,5; 2016 р. – 4,1; у 2017 р. – 4,6⁵³.

⁴⁹ Higher Education in a Globalized Society. UNESCO Education Position Paper. UNESCO, 2004. Printed in France (ED-2004/WS/33). 27 p. P. 14. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001362/136247e.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

⁵⁰ Education at a Glance 2012: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing, 2012. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/eag-2012-en.pdf?expires=1536866173&id=id&accname=guest&checksum=EB2EEC8A086B9F69866795DFBD7CODE2> (дата звернення: 14.12.2018).

⁵¹ Institute of International Education Project Atlas Infographics 2017. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Current-Infographics> (дата звернення: 14.12.2018).

⁵² Institute of International Education Project Atlas, 2016. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/2016-Project-Atlas-Infographics> (дата звернення: 14.12.2018).

⁵³ Там само.

Рис. 1. Динаміка росту кількості міжнародних студентів у світі.

Дані табл. 3 і 4 свідчать, що кількість мобільних студентів у країнах – лідерах міжнародної освіти має тенденцію до зростання і становить значну частку.

Таблиця 3

Кількість мобільних (вхідних) студентів у деяких країнах⁵⁴

Країни	2015	2016	% зміни
1	2	3	4
Велика Британія	493,570	496,690	+0,6%
Франція	298,902	309,642	+3,6%
Німеччина	218,848	235,858	+7,8%

Таблиця 4

Європейські країни-лідери по кількості міжнародних студентів

Країни	2001 рік 2,1 млн студентів	2012 рік 4,3 млн студентів	2014 рік 4,5 млн студентів	2016 рік 4,1 млн студентів	2017 рік 4,6 млн студентів
1	2	3	4	5	6
Велика Британія	11 %	11 %	11 %	12 %	11 %
Німеччина	9 %	6 %	6 %	6 %	6 %
Франція	7 %	7 %	7 %	8 %	7 %

Джерело: Складено автором на основі статистичних даних Institute of International Education. Open Doors⁵⁵.

Університети цих європейських країн представлені у рейтингу Шанхайський (2016 / 2018). У табл. 5 представлено країни та кількість університетів у рейтингах 2016 та 2018 рр.⁵⁶

Таблиця 5

Кількість університетів у рейтингу Шанхайський 2016 / 2018 рр.

Країни	Топ-100	Топ-200	Топ-300	Топ-400	Топ-500
Велика Британія	8 / 8	20 / 21	27 / 28	31 / 34	36 / 39
Франція	3 / 3	9 / 8	13 / 14	18 / 17	22 / 19
Німеччина	3 / 4	14 / 14	20 / 20	26 / 28	37 / 36

⁵⁴ Institute of International Education. Project Atlas, 2016. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/2016-Project-Atlas-Infographics> (дата звернення: 14.12.2018).

⁵⁵ Atlas of Student Mobility. 2014. URL: <http://www.iie.org/projectatlas> (дата звернення: 14.12.2018); Institute of International Education. Open Doors. URL: <http://www.iie.org/Research-and-Publications/Open-Doors> (дата звернення: 14.12.2018); Institute of International Education. Project Atlas: Trends and global data 2013. URL: <http://www.iie.org/en/Research-and-Publications/Project-Atlas> (дата звернення: 14.12.2018); Institute of International Education. Project Atlas, 2013. Trends and global data 2013. URL: <http://www.iie.org/en/services/project-atlas/germany> (дата звернення: 14.12.2018).

⁵⁶ Academic Ranking of World Universities 2016. URL: <http://www.shanghairanking.com/ARWU2016.html> (дата звернення: 14.12.2018); Academic Ranking of World Universities 2018. URL: <http://www.shanghairanking.com/ARWU2018.html> (дата звернення: 14.12.2018).

Розглянемо статистичні дані щодо вхідної та вихідної мобільності у європейських країнах-лідерах по кількості міжнародних студентів: Німеччині, Великій Британії, Франції.

Німеччина. Вища освіта Німеччини характеризується високою якістю та якісними послугами для іноземних студентів. У 2017 р. кількість студентів у німецьких ЗВО складала 2 506 257, а кількість міжнародних студентів – 251 542. Студенти навчаються у 269 державних та 157 приватних ЗВО. Найбільша кількість міжнародних студентів з таких країн: Китай (32 268); Індія (13 507); Росія (11 413); Австрія (10 129); Італія (8 047); Франція (7 330); Камерун (7 106); Україна (6 941); Туреччина (6 930); Болгарія (6 840). На академічному рівні бакалавр навчається 90 214 міжнародних студентів; на рівні магістр і доктор філософії – 132 726 студентів. Щодо галузей навчання, найбільша кількість обрала інженерію (63 645); бізнес і менеджмент (39 722); гуманітарні науки (29 877); математика і комп'ютерні науки (24 585); науки про життя (20 835); образотворче і прикладне мистецтво (20 488); соціальні науки (17 576); медичні професії (13 865); інші галузі (12 246); сільське господарство (5 151); освіта (3 552)⁵⁷. З 4,6 млн студентів (2017) у Німеччині навчається 6 % студентів (2001 р. – 9%). Відсоток міжнародних студентів по відношенню до загальної кількості студентів складає 8,7 %⁵⁸. У 2016 р. 258 274 німецьких студентів навчались за кордоном. Кількість студентів, що навчаються за кордоном значно зросла у порівнянні з 2012 р. (138 500 німецьких студентів). Найбільше студентів навчалось у таких країнах: Австрія (32 192); Нідерланди (25 019); Швейцарія (14 352); Велика Британія (13 720); США (9 819); Франція (6 400); Китай (6 271); Швеція (4 390); Данія (2 990); Угорщина (2 526)⁵⁹. Кількість дорослих з вищою освітою становить 30 % і є нижчою середнього показника по країнах OECD – 43 % у віковій групі 25–34 років⁶⁰.

Франція. Система вищої освіти і наукових досліджень Франції характеризується значним ступенем інтернаціоналізації, що підтверджується обсягом прийому іноземців, а також міжнародним науковим партнерством. У 2017 р. було 2 285 776 французьких студентів і 323 933 міжнародних. До складу системи вищої освіти сучасної Франції входять три основні типи закладів освіти: університети, вищі школи та науково-дослідні інститути. У Франції навчаються студенти з таких країн: Марокко (38 002); Китай (28 760); Алжир (26 116); Туніс (12 390); Італія (12 245); Сенегал (9 437); Німеччина (8 398); Іспанія (7 471); Камерун (6 936); Берег Слонової Кістки (7 135). Найбільша кількість міжнародних студентів навчається за такими галузями: гуманітарні науки – 111 827 студентів; науки про життя – 66 743 студенти; соціальні науки – 29 360 студентів; бізнес і менеджмент – 26 618 студентів; інженерія – 20 764 студенти; медичні професії – 17 697 студентів; образотворче та прикладне мистецтво – 8 300⁶¹. З 4,6 млн міжнародних студентів (2017) у Франції навчається 7 % студентів (2001 р. – 7%). Відсоток міжнародних студентів по відношенню до загальної кількості студентів складає 12,4 %⁶². У 2012 р. 62 416 французьких студентів навчалось за кордоном. Найбільша кількість студентів навчалась у таких країнах: Велика Британія (12 753); Канада (8 325); США (7 973); Швейцарія (7 414); Бельгія (6 72); Німеччина (5 951); Іспанія (2 226); Італія (1 194); Австралія (1 161); Нідерланди (1 020)⁶³. Кількість дорослих з вищою освітою становить 33 % і є нижчою середнього показника по країнах OECD – 43 % у віковій групі 25–34 років⁶⁴.

Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії. Станом на 2017 р. у Великій Британії навчається 1 868 650 студентів та 501 045 іноземних у 162 державних закладах та 1 приватному. 31 075 британських студентів навчались за кордоном (2016). Існує три основні типи ЗВО у Великій Британії:

⁵⁷ Institute of International Education Project Atlas, 2017. Trends and global data 2017. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Germany> (дата звернення: 14.12.2018).

⁵⁸ Institute of International Education Project Atlas Infographics 2017. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Current-Infographics> (дата звернення: 14.12.2018).

⁵⁹ Outbound Mobility 2012. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Germany/Outbound-Mobility---Past-Years> (дата звернення: 14.12.2018).

⁶⁰ Education at a Glance 2017: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing, 2017. P. 45. URL: https://www.hm.ee/sites/default/files/eag2017_eng.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁶¹ Institute of International Education Project Atlas Infographics 2017. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/France> (дата звернення: 14.12.2018).

⁶² Institute of International Education Project Atlas Infographics 2017. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Current-Infographics> (дата звернення: 14.12.2018).

⁶³ Outbound Mobility 2012. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/France/Outbound-Mobility---Past-Years> (дата звернення: 14.12.2018).

⁶⁴ Education at a Glance 2017: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing, 2017. P. 45. URL: https://www.hm.ee/sites/default/files/eag2017_eng.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

університети, університетські коледжі та коледжі вищої освіти. Усі заклади мають дослідницьку складову, але існують значні відмінності з погляду місії, підходу до інтернаціоналізації, міжнародного співробітництва та транснаціональної освіти. Найбільша кількість студентів з таких країн: Китай (97 850); США (28 125); Малайзія (18 400); Німеччина (18 205); Індія (18 015); Гонг Конг (17 540); Нігерія (17 265); Франція (17 170); Італія (14 620); Іспанія (10 890). З 4, 6 млн міжнародних студентів (станом на 2017) у Великій Британії навчається 11 % студентів (2001 р. – 11 %). Відсоток іноземних студентів по відношенню до загальної кількості студентів складає 21,1 %. На академічному рівні бакалавр навчається 238 315 студентів, на рівні магістр і доктор філософії – 224 2790; кредитна мобільність на рівні бакалавр – 35 670; кредитна мобільність на рівні магістратури – 2 785. Щодо галузей навчання, то розподіл такий: бізнес і менеджмент – 132 510; інженерія – 59 870; інші спеціальності – 50 955; науки про життя – 47 035; соціальні науки – 46 970; образотворче і прикладне мистецтво – 44 680; гуманітарні науки – 38 375; медичні професії – 34 480; математика і комп'ютерні науки – 31 395; освіта – 12 190; сільське господарство 2 585⁶⁵. З 4, 6 млн студентів (2017) у Великій Британії навчається 11 % студентів. Відсоток іноземних студентів по відношенню до загальної кількості студентів складає 21,1 %⁶⁶. У 2016 р. за кордоном навчалось 31 075 британських студентів. У 2010 р. 23 039 британських студентів навчалось за кордоном. Найбільше студентів навчалось в таких країнах: США (8 783); Франція (2 704); Ірландія (1 804); Німеччина (1 342)⁶⁷. Кількість дорослих з вищою освітою становить 42 % і є на відсоток нижчою середнього показника по країнах ОЕСД – 43 % у віковій групі 25–34 років⁶⁸.

Згідно із даними ОЕСР (2014) Велика Британія посідала друге місце за кількістю іноземних студентів (13 %) після США (16 %) в глобальній ринковій частці іноземних студентів. Усі іноземні студенти навчаються англійською мовою⁶⁹.

Таким чином, статистичні дані свідчать, що більшість країн мають дисбаланс між вхідною та вихідною мобільністю. Серед країн – лідерів міжнародної освіти найменшу вихідну мобільність має Велика Британія.

Зазначимо, що Німеччина, Велика Британія та Франція мають національні стратегії інтернаціоналізації вищої освіти.

Вкажемо, що всі Болонські комюніке розглядають питання мобільності персоналу та студентів. Як вказано у Берлінському комюніке (2003), «мобільність студентів, викладачів та адміністративного персоналу є основою для створення ЕНЕА. Мобільність важлива для різних аспектів – політичних, соціальних, економічних, а також наукових і культурних». Міністри відзначили значне збільшення кількості мобільних студентів, запропонували і надалі підтримувати мобільність та усувати перешкоди для мобільності⁷⁰.

Усвідомлюючи той факт, що друге десятиліття нинішнього тисячоліття зіткнулося з новими викликами, міністри освіти на конференції у 2009 р. (Льовен / Лувен-ля-Нев) поставили питання, які необхідно вирішувати в уже відчутно змінених умовах. Вони закликали до підвищення якості європейської вищої освіти і встановили чотири основні цілі для нинішнього десятиліття: завершити структурну реформу і поглибити її реалізацію через послідовне розуміння і використання розроблених інструментів; впроваджувати якісну вищу освіту, пов'язану з навчанням та учінням впродовж життя і сприяти працевлаштуванню; забезпечити реальність соціального виміру, гарантуючи, що студентський контингент, який вступає і завершує навчання у закладах вищої освіти відображає різноманітність студентського контингенту Європи; гарантувати, що до 2020 р. щонайменше 20% випускників закладів вищої освіти у ЕНЕА матимуть період навчання або стажування за кордоном. У комюніке є параграф про мобільність і цілі для десятиліття 2010–2020. У ньому йдеться про мобільність студентів, викладачів, молодих дослідників, інших співробітників та підкреслено значення мобільності персоналу і необхідність залучення висококваліфікованого персоналу до ЗВО. Крім того, підкреслено, що є перешкоди, пов'язані з доступом і

⁶⁵ Institute of International Education Project Atlas Infographics 2017. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/United-Kingdom> (дата звернення: 14.12.2018).

⁶⁶ Там само.

⁶⁷ Outbound Mobility 2010. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/United-Kingdom/Outbound-Mobility-Past-Years> (дата звернення: 14.12.2018).

⁶⁸ Education at a Glance 2017: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing, 2017. P. 45. URL: https://www.hm.ee/sites/default/files/eag2017_eng.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁶⁹ Education at a Glance 2014: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing, 2014. P. 344. URL: <http://www.oecd.org/edu/Education-at-a-Glance-2014.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

⁷⁰ Realising the European Higher Education Area: Communique of the Conference of Ministers Responsible for Higher Education, Berlin. 19 September, 2003. 9 p. P. 4. URL: <http://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2013/03/BerlinCommunique1.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

наданням прав на соціальне забезпечення мобільних студентів та персоналу⁷¹. «Мобільність студентів, молодих дослідників та співробітників сприяє підвищенню якості програм та досліджень, зміцнює академічну і культурну інтернаціоналізацію європейської вищої освіти. Мобільність важлива для особистого розвитку та можливостей працевлаштування, сприяє повазі до різноманіття та здатності спілкуватися з представниками інших культур. Таким чином, мобільність сприяє лінгвістичному плюралізму, як основі багатомовної традиції Європейського простору вищої освіти, та посилює співпрацю і конкуренцію між закладами вищої освіти»⁷².

У дослідженні «The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade» проаналізовано типи мобільності, мобільні потоки, заходи для сприяння мобільності, перешкоди для мобільності та мобільність персоналу⁷³. Зокрема, «при ступеневій мобільності (*англ.* degree mobility) студент навчається за кордоном і здобуває ступінь; при кредитній мобільності (*англ.* credit mobility) студент вивчає частину програми навчання за кордоном і кредити перезараховуються в основному закладі навчання»⁷⁴.

Відзначимо, що розрізняють вхідну (*англ.* incoming) і вихідну (*англ.* outward) мобільність. Показник першої стосується мобільних студентів або випускників із-за кордону, що навчаються у країні призначення у відсотках від загальної кількості студентів, зарахованих / випускників у цій країні. Показник вихідної мобільності відноситься до студентів (зарахованих або випускників) з країни походження, які навчаються за кордоном, у відсотках від загальної кількості студентів тієї самої країни (країни походження). Мобільність також включає участь в конференціях, симпозіумах, семінарах, літніх / зимових школах, мовні курси, дослідження, екскурсії, волонтерська робота за кордоном, програми навчання / практики.

У дослідженні «The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report» надано статистичні дані про мобільність студентів. Загалом майже 2 млн мобільних студентів навчаються в закладах ЕНЕА: 56 % (1 109 203) з країн, які не є членами ЄПВО, а 44 % (869 701) – це студенти з країн ЕНЕА, що навчаються в іншій країні ЕНЕА. У Великій Британії навчається більше ніж 287 000 студентів з країн, що не є членами ЕНЕА, і 143 000 студентів з країн ЕНЕА. Відповідно, вона має найбільшу частку мобільних студентів, що становить 22 % з усіх мобільних студентів (26 % з усіх вхідних студентів з країн, які не є членами ЕНЕА та 16 % студентів мобільних студентів в рамках ЕНЕА). У ЗВО Франції та Німеччині навчається відповідно 12 % та 11 % всіх мобільних студентів ЕНЕА. У Франції та Німеччині також навчається 17 % і 12 % вхідних мобільних студентів з країн, які не входять до ЕНЕА. Разом Велика Британія, Франція та Німеччина охоплюють 55 % вхідних мобільних студентів із країн, які не входять до ЕНЕА і близько третини всіх мобільних студентів з країн ЕНЕА⁷⁵.

Близько 810 000 студентів з країн ЕНЕА навчаються за кордоном. Німеччина, Франція, Україна та Італія мають найбільшу кількість вихідних мобільних студентів. Німеччина має найбільшу кількість студентів, які здобувають ступінь, в іншій країні ЕНЕА. 102 800 студентів (така ж кількість в 2011–2012 н. р. та 76 717 в 2008–2009 н. р.) з Німеччини навчалася в інших країнах ЕНЕА⁷⁶.

У дослідженні вказано, що вихідна мобільність у країнах ЕНЕА є більш різноманітною, ніж вихідна мобільність за межі ЕНЕА. У 8 країнах навчається половина загальної кількості вихідної мобільності в межах ЄПВО: Німеччина – 12,3 %, Україна – 7,7 %, Франція – 7,5 %, Італія – 6,5 %. Найбільша кількість студентів, які навчаються в країнах, що не є членами ЕНЕА, є з Франції та Великої Британії – з 20 % і 12 % вони

⁷¹ The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade: Communique of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain la-Neuve, 28–29 April 2009. 6 p. P. 2–4. URL: https://www.eurashe.eu/library/modernising-phe/Bologna_2009_Leuven-Communique.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁷² The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade: Communique of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain la-Neuve, 28–29 April 2009. 6 p. P. 4. URL: https://www.eurashe.eu/library/modernising-phe/Bologna_2009_Leuven-Communique.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁷³ The European Higher Education Area in 2012: Bologna Process Implementation Report / Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2012. 220 p. URL: https://media.ehea.info/file/2012_Bucharest/79/5/Bologna_Process_Implementation_Report_607795.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁷⁴ The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade: Communique of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain la-Neuve, 28–29 April 2009. 6 p. P. 183. URL: https://www.eurashe.eu/library/modernising-phe/Bologna_2009_Leuven-Communique.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁷⁵ The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report / European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 330 p. P. 254. URL: <http://eurydice.indire.it/wp-content/uploads/2018/05/Bologna-Report-2018.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

⁷⁶ The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. / European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 330 p. P. 255. URL: <http://eurydice.indire.it/wp-content/uploads/2018/05/Bologna-Report-2018.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

представляють майже третину всіх вихідних мобільних студентів ЕНЕА до країн, що не входять до ЕНЕА. Німецькі та російські студенти складають відповідно 9,5 % і 7,5 % усіх вихідних мобільних студентів, які здобувають освіту в країнах, що не входять до ЕНЕА, Італія та Іспанія мають 5,4 % і 5,2 % відповідно. Загалом, 6 провідних країн охоплюють майже дві третини всієї зовнішньої мобільності в країнах ЕНЕА. Менше 1 % студентів Великої Британії, Росії, Туреччини та Польщі здобули ступінь за межами їхньої країни народження⁷⁷. Велика Британія має високі показники щодо студентів з країн ЕНЕА та із-за меж, але дуже незначна кількість британських студентів навчається за кордоном (менше 2 %). Частка студентів, що виїжджають на навчання за межі ЕНЕА, є відносно високою – 0,7 % і 0,8 % студентів, які навчаються в інших країнах ЕНЕА. Велика Британія має найбільш дисбалансовану вхідну і вихідну мобільність студентів серед країн ЕНЕА⁷⁸.

Мобільність персоналу згадується у всіх Болонських комюніке, але ситуація в порівнянні з мобільністю студентів, є менш дослідженою. «Ґрунтуючись на інформації, представлений країнами у звітності, у дослідженні виділено такі перешкоди для мобільності персоналу: знання мови, правові питання та особисті ситуації. Найбільш поширеною перешкодою для вхідної та вихідної мобільності персоналу є мовний бар'єр». Серед інших причин, які стримують мобільність, виступають юридичні труднощі через відсутність юридичної співпраці на європейському рівні. В основному, це стосується відмінностей між системами соціального забезпечення. Крім того, юридичні питання включають подвійне оподаткування в деяких країнах, а також імміграційні обмеження і труднощі при отриманні візи. До третьої групи перешкод відносяться особисті та сімейні ситуації, такі як відсутність послуги підтримки для подружжя та дітей. Крім того, до перешкод відноситься і відсутність мотивації та чітких шляхів для розвитку кар'єри. Останнім, але не менш важливим фактором, є недостатні можливості фінансування і відсутність інформації⁷⁹. Фінансування є однією з перешкод для мобільності персоналу, особливо актуальною для українців.

Висновки

Проведений аналіз засвідчив, що значимість міжнародного виміру вищої освіти зростає, водночас цей вимір став складнішим та багатоаспектним. Інтернаціоналізація визнана провідною тенденцією розвитку вищої освіти та каталізатором підвищення якості вищої освіти та досліджень.

Інтернаціоналізація є одним із завдань для розвитку вищої освіти на наступне десятиріччя (до 2020 р.); основний акцент в інтернаціоналізації вищої освіти робиться мобільність, навчання за кордоном; інтернаціоналізацію курикулуму; розвиток регіональної співпраці; розвиток E-Learning. Стратегічні документи щодо європейської інтернаціоналізації вищої освіти носять загальний характер; конкретизація форм, методів та інструментів інтернаціоналізації проявляється на рівні закладів вищої освіти і викладачів; університети самостійно обирають зручні для себе форми й інструменти інтернаціоналізації.

На *глобальному рівні* здійснюється координація процесу інтернаціоналізації та забезпечення якості вищої освіти низкою міжнародних організацій: UNESCO, OECD, World Bank та іншими міжнародними організаціями.

Співпраця на *регіональному рівні*, зокрема ЄС, та в межах Болонської декларації сприяла розвитку сумісності й взаємного визнання дипломів/ступенів та періодів навчання студентів. Програми ЄС та Болонський процес впливають на вищу освіту та міжнародну співпрацю у глобальному вимірі. Інтернаціоналізація та забезпечення якості вищої освіти є ключовими питаннями усіх конференцій міністрів освіти країн – учасниць Болонського процесу. Велика Британія, Франція, Німеччина мають найвищий відсоток міжнародних студентів (відповідно – 11 %, 7 %, 6 % згідно з даними 2017 р.).

Кількісне та якісне розширення інтернаціоналізації вищої освіти посилює конкуренцію на світовому ринку освітніх послуг та актуалізує питання якості вищої освіти та визнання дипломів / ступенів. У дослідженні виявлена тенденція до збільшення кількості міжнародних студентів у світі, розширення географії мобільності та інтернаціоналізації забезпечення якості освіти (участь міжнародних експертів у національних агентствах,

⁷⁷ Там само.

⁷⁸ The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report / European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 330 p. P. 259. URL: <http://eurydice.indire.it/wp-content/uploads/2018/05/Bologna-Report-2018> (дата звернення: 14.12.2018).

⁷⁹ The European Higher Education Area in 2012: Bologna Process Implementation Report / Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2012. 220 p. P. 171–172. URL: https://media.ehea.info/file/2012_Bucharest/79/5/Bologna_Process_Implementation_Report_607795.pdf pdf (дата звернення: 14.12.2018).

проведення міжнародного оцінювання національними агентствами, розроблення міжнародних стандартів якості вищої освіти).

Аналіз статистичних даних країн – лідерів по кількості міжнародних студентів (Великої Британії, Німеччини, Франції) дає можливість вважати вхідну мобільність індикатором якості вищої освіти. Ці країни мають національні стратегії інтернаціоналізації вищої освіти, що уможлиблює припустити, що принцип синергії в інтернаціоналізації вищої освіти полягає в тому, що комплексна стратегія інтернаціоналізації, яка включає низку пов'язаних, узгоджених і взаємодоповнюючих компонентів – академічну мобільність, інтернаціоналізацію курикулуму і досліджень, МООС, призводить до посилення ефективного впливу на забезпечення та покращення якості вищої освіти.

Розділ 4. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ УНІВЕРСИТЕТСЬКІ РЕЙТИНГИ ЯК МЕХАНІЗМ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Олена Слюсаренко,
*доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
заступник директора з наукової роботи, головний науковий співробітник,
відділ політики і врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України*

Володимир Луговий,
*доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України,
головний науковий співробітник,
відділ політики і врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України*

Анотація

З метою цілеспрямованої підтримки і стратегічного розвитку закладів вищої освіти світова університетська практика активно послуговується механізмами акредитаційного, рамкового і рейтингового оцінювання. Найбільш точним з них є рейтинговий механізм. Відтак, аналіз міжнародних та національних рейтингів набуває ключового значення для вдосконалення механізмів оцінювання якості вищої освіти загалом і в Україні зокрема.

Головне завдання рейтингу – бути інструментом виведення вітчизняної вищої освіти із стану хаотичного руху й спрямування її в русло стійкого розвитку в напрямі дослідницько-інноваційного типу суспільного прогресу. У контексті прискорення суспільного прогресу на дослідницько-інноваційній, тобто прогнозно-формуючій, основі попередні півтора десятиліття інтенсивно розвивалися й поширювалися різноманітні рейтингові системи оцінювання закладів вищої освіти. Аналіз світового досвіду рейтингування дає змогу класифікувати рейтинги за різними ознаками: 1) глобальні, регіональні, національні (зональні); 2) об'єктивні, об'єктивно-суб'єктивні, суб'єктивні; 3) з якісним, якісно-кількісним, кількісним оцінюванням; 4) академічні, професійні; 5) загальні (інституційні), галузеві (предметні); 6) за рівнями освіти (бакалаврські, магістерські, докторські); 7) за структурними підрозділами (школами, департаментами); 8) мало-, середньо-, багатофакторні; 9) сфокусовані, змішані.

Разом із тим, практика рейтингування закладів вищої освіти, що поширена в розвинених країнах і в країнах, які інтенсивно розвиваються, не стала надбанням і важливою складовою політики і стратегії розвитку вітчизняної вищої освіти, формування її культури конкурентоспроможного лідерства. Ресурсна територіальна і галузева деконцентрація вітчизняних закладів вищої освіти є ключовим негативним фактором сучасних рейтингових позицій університетів України.

З-поміж провідних міжнародних університетських рейтингів найбільшого визнання і місійної відповідності нині набув Шанхайський рейтинг. Він присутній у презентаційній характеристиці провідних закладів вищої освіти, університетів світового та екстра класу. Саме його методологія рейтингування (об'єктивність, дані третіх сторін, прозорість і зрозумілість) загальної і галузевої версій має бути покладена в основу національного рейтингу України.

Ключові слова: вища освіта, університетські рейтинги, світовий досвід, класифікація рейтингів, Шанхайський рейтинг, загальна і галузева версії рейтингу, національний рейтинг, стратегія розвитку вищої освіти України, якість вищої освіти, Україна.

Постановка проблеми та її актуальність

Аналіз літературних¹, зокрема статистичних², джерел дає підстави для висновку, що останніми десятиліттями вища освіта України з огляду на власну історію та передову світову практику розвивалася

¹ Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Н. М. Авшенюк та ін.; Нац. акад. пед. наук України; заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка. 2016. 448 с. (до 25-річчя незалежності України); Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Таланова Ж. В. Докторська підготовка

скоріше спонтанно й хаотично, ніж системно. При цьому гостро бракувало знання і розуміння сучасних механізмів моніторингу якості й оцінювання реальної конкурентоздатності університетської освіти. Тож, не дивно, що станом на сьогодні вітчизняна вища освіта значною мірою ресурсно розпорошена, відтак послаблена, як у територіальному, так і в галузевому аспектах, інтелектуально подрібнена, організаційно і функціонально неефективна³. Зокрема, деструктивні процеси у національній вищій освіті в контексті світової глобалізації та європейської інтеграції докладно розглядалися у 2010 р. Ж. Талановою⁴ та у 2015 р. О. Слюсаренко⁵.

Характеризуючи історичне становлення вищої освіти в Україні, можна стверджувати, що в період прискорення науково-технічного прогресу в 60-ті роки її мережа зростала доволі інтенсивно, уникаючи екстенсивного розпорошення і подрібнення та економно використовуючи ресурси, що спрямовувалися в неї: кількість закладів збільшилася лише на три інституції до 138, однак їх пересічна величина майже подвоїлася і досягла 5,8 тис. студентів. Упродовж 70–80-х років додалося ще 9 закладів, при цьому їхній середній розмір майже не змінився (6,0 тис.). Загалом у 1990 р. в Україні функціонувало 149 університетів, академій, інститутів, консерваторій (приблизно 5,9 тис. студентів на заклад). Тобто за 52-х млн населення країни один заклад припадав на 350 тис. громадян⁶, що цілком відповідало економічній спроможності держави того часу.

У 2017 р. таких закладів стало вдвічі більше (289) за істотного зменшення середнього студентського контингенту в них (4,6 тис.), або заклад на 150 тис. населення. Часто це робилося поспіхом, без мінімально необхідної підготовки: за один 1994 р. кількість університетів, академій, інститутів безпрецедентно збільшилася на 74 заклади, зрозуміло якої якості в умовах значного економічного спаду. При цьому в 2008 р. кількість таких закладів досягала максимуму – 353-х. Через демографічну кризу ця кількість істотно зменшувалася, проте останніми 4-ма роками знову почала зростати (приріст 12 інституцій). Понад чверть століття в Україні триває нічим не виправдана алогічна тенденція до зрівняння чисельності університетів, академій, інститутів, з одного боку, та коледжів, технікумів, училищ – з іншого (за фактичним рівнем освіти ці принципово різні заклади також зблизилися, поширюючи масові скорочені трафіки «з коледжа в університет». Загальна динаміку мережі цих закладів відображено на рис. 1, у якому використано дані Держстату України, а також інших публікацій⁷.

Водночас за даними інформаційної системи «Конкурс»⁸ ситуація більш драматична. Адже, за цими даними у 2017 р. у регіонах України сумарно налічувалося 398 університетів, академій та інститутів, 221 їхній відокремлений підрозділ (разом 619 закладів/підрозділів), а крім того 32 коледжі з бакалаврською підготовкою. Іншими словами, один заклад/підрозділ тепер припадав на 65 тис. населення, а пересічна

у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.; Салми Джамиль. Создание университетов мирового класса / пер. с англ. Москва: Изд-во «Весь мир», 2009. 132 с.

² Вища освіта в Україні. 2017 рік: стат. зб. / Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 14.12.2018); Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року: стат. бюлетень / Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 14.12.2018).

³ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2017 року. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2017. № 2(5). С. 1–19. URL: <http://elite-journal.org/en/potochniy-nomer/> (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

⁴ Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.

⁵ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

⁶ Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Н. М. Авшенюк та ін.; Нац. акад. пед. наук України; заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка. 2016. 448 с. (до 25-річчя незалежності України); Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.; Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2017 року. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2017. № 2(5). С. 1–19. URL: <http://elite-journal.org/en/potochniy-nomer/> (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти: *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

⁷ Там само.

⁸ Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2017 р. URL: <http://vstup.info/> (дата звернення: 14.12.2018); Інформаційна система «Конкурс». Вступ. кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/> (дата звернення: 14.12.2018).

чисельність студентів в інституції, що надає вищу освіту, становить 2,1 тис. з діапазоном варіації по регіонах від 0,6 тис. до 3,6 тис. студентів у закладі (див. табл. 1)⁹.

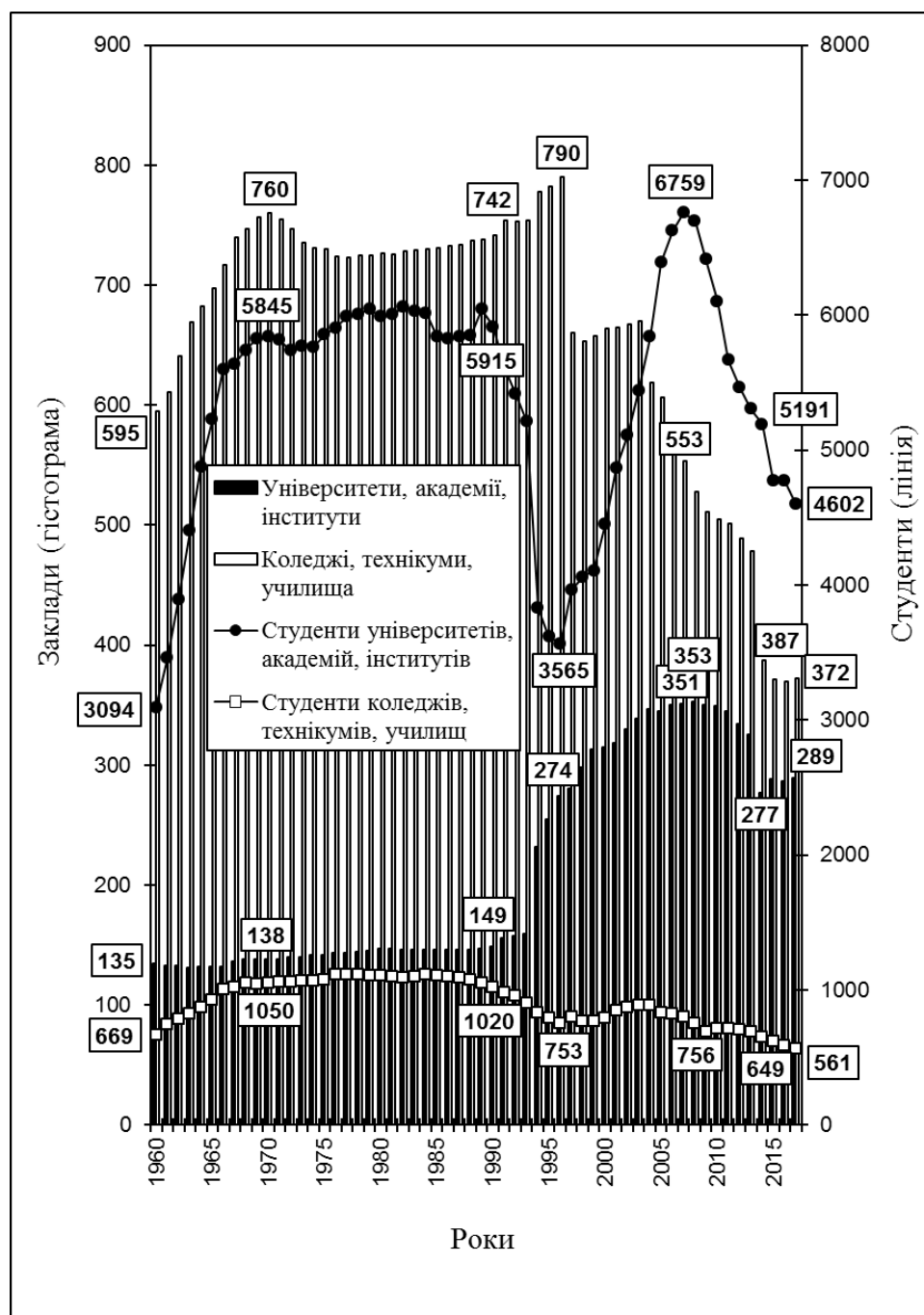

Рис. 1. Кількість університетів, академій, інститутів і коледжів, технікумів, училищ в Україні та середня чисельність студентів у них у 1960–2017 рр.¹⁰.

⁹ Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2017 р. URL: <http://vstup.info/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України. 2018. № 2. С. 5–23.

Таблиця 1

Мережа університетів, академій, інститутів, їх відокремлених підрозділів, що у 2017 р. здійснювали прийом на бакалаврську і магістерську підготовку¹, та чисельність студентів на початок 2017/2018 навчального року за регіонами² України³

№	Регіони	Університети, академії, інститути	Відокремлені підрозділи	Разом закладів/підрозділів	Кількість студентів, тис.	Кількість студентів на заклад	Кількість студентів на заклад/підрозділ
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Вінницька	11	14	25	35,4	3219	1416
2	Волинська	8	5	13	18,2	2278	1402
3	Дніпропетровська	29	18	47	94,4	3254	2008
4	Донецька	26	15	41	24,3	936	594
5	Житомирська	5	11	16	20,4	4081	1275
6	Закарпатська	6	9	15	20,7	3455	1382
7	Запорізька	16	9	25	60,1	3755	2403
8	Івано-Франківська	9	4	13	30,5	3388	2345
9	Київська	10	8	18	21,8	2175	1208
10	Кіровоградська	8	5	13	8,9	1107	681
11	Луганська	6	14	20	16,8	2796	839
12	Львівська	26	14	40	108,7	4182	2719
13	Миколаївська	10	8	18	25,0	2505	1391
14	Одеська	23	11	34	93,4	4060	2747
15	Полтавська	9	10	19	39,9	4431	2099
16	Рівненська	7	7	14	26,1	3728	1864
17	Сумська	8	6	14	30,5	3808	2176
18	Тернопільська	8	4	12	33,5	4192	2794
19	Харківська	44	8	52	154,2	3504	2965
20	Херсонська	10	2	12	20,3	2027	1689
21	Хмельницька	10	7	17	26,3	2633	1549
22	Черкаська	7	14	21	31,4	4486	1495
23	Чернівецька	3	5	8	21,8	7267	2725
24	Чернігівська	6	7	13	15,6	2603	1201
25	Київ	93	6	99	351,8	3783	3554
26	Україна	398	221	619	1330,0	3342	2149

Примітка: ¹ Без коледжів, що здійснюють бакалаврську підготовку.

² Без тимчасово окупованих АР Крим і Севастополя.

³ Окремі заклади/підрозділи не розпочали або припинили підготовку, що не вносить принципових змін у загальну песимістичну картину.

Детальний аналіз за регіонами¹¹ засвідчує, що до вкрай небезпечних за своїми наслідками недоліків розпорошеності й подрібненості додалися масове перехресне міжрегіональне інституційне представництво, дублювання галузей знань і спеціальностей, профільна відповідність закладів, що поглиблюють мережеву розбалансованість та невпорядкованість вищої освіти, втрату закладами/підрозділами спроможності до ефективної автономної діяльності без регуляційного провідництва з центру, натомість невгомну їх готовність започатковувати будь-яку, передовсім соціально-гуманітарну, підготовку часто за найменшу ціну¹².

¹¹ Інформаційна система «Конкурс». Вступ. кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/> (дата звернення: 14.12.2018); Вища освіта в Україні. 2017 рік: стат. зб. / Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹² Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Н. М. Авшенюк та ін.; Нац. акад. пед. наук України; заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка. 2016. 448 с. (до 25-річчя незалежності України).

Відтак проблема дослідження рейтингових механізмів та можливості їх застосування для оцінювання якості вищої освіти в Україні є актуальною, теоретично і практично значущою¹³.

Мета і методологія дослідження

В основу розділу 4 покладені з певними оновленнями дослідницькі напрацювання, насамперед викладені в авторських статтях¹⁴ і спрямовані на з'ясування сучасних механізмів оцінювання якості вищої освіти та обґрунтування виконання такої ролі провідними університетськими рейтингами. Використані для цього теоретико-методологічні засади дослідження окреслені в розділі 1. Зокрема мета розділу 4 передбачає доведення, що ефективний механізм оцінювання якості вищої освіти має відповідати: 1) університетській місії; 2) об'єктивно співвідносити глобальний, регіональний і національний простори вищої освіти; 3) валідно діагностувати реальний стан вітчизняної вищої освіти з огляду на її конкурентоспроможність у світі, що прогресує.

Виклад основного матеріалу

Проілюструвати ситуацію в Україні щодо сильної і стійкої подрібненості, розпорошеності, багатократного дублювання підготовки і фахової неадекватності, відтак ресурсної децентрованості закладів вищої освіти можна на прикладі міста Києва (див. табл. 2) і Кіровоградської області (див. табл. 3).

Таблиця 2

Дані про прийом у 2018 р. здобувачів за окремими спеціальностями та галузями знань на бакалаврський рівень денної підготовки у м. Києві

№	Тип, кількість ¹ , частка закладів	Спеціальності/галузі знань											
		Філологія	Економіка	Психологія	Журналістика	Облік і оподаткування	Фінанси, банківська справа та страхування	Менеджмент	Право	Інформаційні технології	Публічне управління та адміністрування	Міжнародні відносини	Прийом на 3-й курс
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
I. Університети (38)													
1	Кількість	16	24	16	15	19	22	28	27	24	9	19	27
2	Частка, %	42,1	63,2	42,1	39,5	50,0	57,9	73,7	71,1	63,2	23,7	50,0	71,1
Державні і комунальні, 24													
3	Кількість	11	19	12	10	12	13	17	17	18	6	12	17
4	Частка, %	28,9	50,0	31,6	26,3	31,6	34,2	44,7	44,7	47,4	15,8	31,6	44,7
Приватні, 14													
5	Кількість	5	5	4	5	7	9	11	10	6	3	7	10
6	Частка, %	13,2	13,2	10,5	13,2	18,4	23,7	28,9	26,3	15,8	7,9	18,4	26,3
II. Академії (15)													
7	Кількість	2	2	2		3	4	6	6	3	1	3	9
8	Частка, %	13,3	13,3	13,3		20,0	26,7	40,0	40,0	20,0	6,7	20,0	60,0

¹³ Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.; Курбатов С. В. Феномен університету в контексті часових та просторових викликів: монографія. Суми: Університетська книга, 2014. 262 с.; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

¹⁴ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2017 року. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2017. № 2(5). С. 1–19. URL: <http://elite-journal.org/en/potochniy-nomer/> (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Державні і комунальні, 9													
9	Кількість		1	1		1	1	4	3	1		1	4
10	Частка, %		6,7	6,7		6,7	6,7	26,7	20,0	6,7		6,7	26,7
Приватні, 6													
11	Кількість	2	1	1		2	3	2	3	2	1	2	5
12	Частка, %	13,3	6,7	6,7		13,3	20,0	13,3	20,0	13,3	6,7	13,3	33,3
III. Інститути (13)													
13	Кількість		3	3	1	2	4	4	2	1	1	1	9
14	Частка, %		23,1	23,1	7,7	15,4	30,8	30,8	15,4	7,7	7,7	7,7	69,2
Державні і комунальні, 6													
15	Кількість		2	1			1	2	1	1	1		3
16	Частка, %		15,4	7,7			7,7	15,4	7,7	7,7	7,7		23,1
Приватні, 7													
17	Кількість		1	2	1	2	3	2	1			1	6
18	Частка, %		7,7	15,4	7,7	15,4	23,1	15,4	7,7			7,7	46,2
Усі заклади (66)													
19	Кількість	18	29	21	16	24	30	38	35	28	11	23	45
20	Частка, %	27,3	43,9	31,8	24,2	36,4	45,5	57,6	53,0	42,4	16,7	34,8	68,2
Державні і комунальні, 39													
21	Кількість	11	22	14	10	13	15	23	21	20	7	13	24
22	Частка, %	16,7	33,3	21,2	15,2	19,7	22,7	34,8	31,8	30,3	10,6	19,7	36,4
Приватні, 27													
23	Кількість	7	7	7	6	11	15	15	14	8	4	10	21
24	Частка, %	10,6	10,6	10,6	9,1	16,7	22,7	22,7	21,2	12,1	6,1	15,2	31,8

Примітка: ¹ Заклади, що здійснювали прийом за денною формою навчання у 2018 р.

Аналогічна таблиця для Кіровоградської області, у якій менше 9 тис. студентів навчаються у 8 закладах вищої освіти (2 університетах, академії та 5 інститутах), виглядає так, як показано у табл. 3¹⁵.

Таблиця 3

Дані про прийом у 2018 р. здобувачів за окремими спеціальностями та галузями знань на бакалаврський рівень денної підготовки у Кіровоградській області

№	Тип, кількість ¹ , частка закладів	Спеціальності/галузі знань											
		Філологія	Економіка	Психологія	Журналістика	Облік і оподаткування	Фінанси, банківська справа та страхування	Менеджмент	Право	Інформаційні технології	Публічне управління та адміністрування	Міжнародні відносини	Прийом на 3-й курс
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
I. Усі заклади (університети, академія, інститути), 8													
1	Кількість	1	2	2	1	4	3	3	5	2	1	1	8
2	Частка, %	12,5	25,0	25,0	12,5	50,0	37,5	37,5	62,5	25,0	12,5	12,5	100

¹⁵ Вища освіта в Україні. 2017 рік: стат. зб. / Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 14.12.2018); Інформаційна система «Конкурс». Вступ. кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/> (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Державні і комунальні, 3													
3	Кількість	1	1	1	1	1	1	2	1	2	1	1	3
4	Частка, %	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	25,0	12,5	25,0	12,5	12,5	37,5
Приватні, 5													
5	Кількість		1	1		3	2	1	4				5
6	Частка, %		12,5	12,5		37,5	25,0	12,5	50,0				62,5

Примітка: ¹ Заклади, що здійснювали прийом за денною формою навчання у 2018 р.

Табл. 2 і 3 складені за даними інформаційної системи «Конкурс» 2018 р.¹⁶. Якщо серед регіонів у Києві зосереджено найбільше студентів, то в Кіровоградській області найменше¹⁷. Але загальна неоптимістична ситуація, як видно з табл. 2 і 3, та сама¹⁸.

Зрозуміло, що системність мережі закладів вищої освіти 60–80-х років відповідала типу суспільних відносин того часу¹⁹, і без відповідної модернізації не може бути перенесена в сьогодення.

Не підлягає сумніву й те, що перехід системи до нового стану за законами самоорганізації необхідно супроводжується дестабілізацією та реорганізацією²⁰. Однак ця кризова стадія (становлення «порядку із хаосу»²¹) в Україні вочевидь затяглася, якщо взагалі щонайменше відбувається. В умовах дефіциту кадрових, фінансових та матеріальних ресурсів такий непевний стан супроводжується подальшою деградацією вищої освіти, посиленням її соціальної безвідповідальності, що є істотним чинником реальних загроз національній безпеці.

Наведений симптом особливо виразно простежується в процесі порівняння української та провідної європейської і світової вищої освіти. Зокрема, таке співставлення забезпечують міжнародні університетські рейтинги, які утвердилися у світовій практиці впродовж останніх півтора десяти років²². Натомість вітчизняна вища освіта дотепер системно не послуговується міжнародними та національними рейтинговими механізмами оцінювання і вдосконалення закладів²³. Відтак, випадає із цивілізаційного річища розвитку, оскільки навряд чи потребує доведення очевидний факт, що тепер характеристика мало якої сторони людського життя обходиться без рейтингових порівнянь. Як приклад, можна нагадати загальновідоме ранжирування країн за індексом розвитку людського потенціалу, запровадженого Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй²⁴.

¹⁶ Інформаційна система «Конкурс». Вступ. кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁷ Вища освіта в Україні. 2017 рік: стат. зб. / Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

¹⁹ Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Н. М. Авшенюк та ін.; Нац. акад. пед. наук України; заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка. 2016. 448 с. (до 25-річчя незалежності України).

²⁰ Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / пер. с англ.; под общ. ред. и с послесл. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича, Ю. В. Сачкова. Изд. 6-е. Москва: Изд-во ЛКИ, 2008. 296 с.

²¹ Там само.

²² Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.; Курбатов С. В. Феномен університету в контексті часових та просторових викликів: монографія. Суми: Університетська книга, 2014. 262 с.; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. І (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308; На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. № 2 (берез.-квіт.). С. 4.

²³ Там само.

²⁴ Human Development Report 2016. Human Development for Everyone. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf (дата звернення: 14.12.2018); Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Відповідно у контексті прискорення суспільного прогресу на дослідницько-інноваційній основі попередні півтора десятиліття інтенсивно розвивалися й поширювалися різноманітні рейтингові системи оцінювання закладів вищої освіти. Спектр рейтингів примножується, а критеріальні маркери, що лежать у їхній основі, вдосконалюються²⁵ (див. табл. 4).

Таблиця 4

Послугування рейтингами на глобальному, регіональному і національному рівнях закладів вищої освіти на перших 30-ти місцях за Шанхайським рейтингом 2017 р.

№	Заклади	Рейтинги																			
		Глобальні							Регіональні	Національні											
		ARWU	QS	Times (THE)	U.S. News & World Report	CWTS Leiden	ENSMP	QS, THE, ARWU		ARWU	Forbes	Times/WSJ	U.S. News & World Report	Washington Monthly	Complete	The Guardian	Times / Sunday Times	TEF	USNWR	QS	Macleans Medical / Doctoral
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	Harvard University	+	+	+	+				+	+	+	+	+								
2	Stanford University	+	+	+	+				+	+		+	+								
3	University of Cambridge	+	+	+										+	+	+	+				
4	Massachusetts Institute of Technology	+	+	+	+				+	+			+								
5	University of California, Berkeley	+	+	+	+				+	+		+	+								
6	Princeton University	+	+	+	+				+	+		+	+								
7	University of Oxford	+	+	+										+	+	+	+				
8	Columbia University	+	+	+	+				+	+	+	+	+								
9	California Institute of Technology	+	+	+	+				+	+		+	+								
10	University of Chicago	+	+	+	+				+	+		+	+								
11	Yale University	+	+	+	+				+	+		+	+								

²⁵ Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. І (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308; На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. № 2 (берез.-квіт.). С. 4; College and university rankings. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/College_and_university_rankings#cite_note-99 (дата звернення: 14.12.2018); The Ranking of Rankings 2017. URL: <https://uniranks.com/ranking> (дата звернення: 14.12.2018).

Продовження табл. 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
12	University of California, Los Angeles	+	+	+	+				+	+		+	+								
13	University of Washington	+	+	+	+				+	+		+	+								
14	Cornell University	+	+	+	+				+	+		+	+								
15	University of California, San Diego	+	+	+	+				+	+		+	+								
16	University College London	+	+	+		+								+	+	+	+				
17	University of Pennsylvania	+	+	+	+				+	+		+	+								
18	Johns Hopkins University	+	+	+	+				+	+		+	+								
19	Swiss Federal Institute of Technology Zurich	+	+	+																	
20	Washington University in St. Louis	+	+	+	+				+	+		+	+								
21	University of California, San Francisco	+			+													+			
22	Northwestern University	+	+	+	+				+	+		+	+								
23	University of Toronto	+	+	+	+				+		+	+							+	+	
24	The University of Tokyo	+	+	+			+	+													+
25	University of Michigan-Ann Arbor	+	+	+	+				+	+		+	+								
26	Duke University	+	+	+	+				+	+	+	+	+								
27	Imperial College London	+	+	+										+	+	+	+				
28	University of Wisconsin - Madison	+	+	+	+				+	+		+	+								
29	New York University	+	+	+	+				+	+		+	+								
30	University of Copenhagen	+	+	+																	
31	Усього	30	29	29	24	1	1	1	22	21	4	21	21	4	4	4	4	1	1	1	1

Примітка: ¹ Національні, включаючи NBP Greater Tokyo (зони великого Токіо).

Джерело: Складено за даними англomовної Вікіпедії стосовно відповідних закладів вищої освіти, що на 1–30 місцях за Шанхайський рейтингом 2017 р.²⁶

Останнім часом у лідери вийшов Академічний рейтинг університетів світу (Academic Ranking of World Universities, ARWU, або Шанхайський рейтинг)²⁷. Він присутній у презентаційній характеристиці провідних

²⁶ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України. 2018. № 2. С. 5–23.

²⁷ ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2017 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2017-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic

закладів вищої освіти, університетів екстра, світового, а з 1917 р. і субсвітового класу²⁸. Принципово важливо, що всі зазначені у табл. 4 заклади послугуються Шанхайським рейтингом.

Узагальнення світового досвіду університетського рейтингування дає змогу здійснити класифікацію рейтингових систем за їх функціональними ознаками і цільовою орієнтацією (фокусом), а саме²⁹:

- глобальні, регіональні, національні (зональні);
- об'єктивні, об'єктивно-суб'єктивні, суб'єктивні;
- з якісним, якісно-кількісним, кількісним оцінюванням;
- академічні, професійні;
- загальні (інституційні), галузеві (предметні);
- за рівнями освіти (бакалаврські, магістерські, докторські);
- за структурними підрозділами (школами, департаментами);
- мало-, середньо- та багатофакторні;
- сфокусовані, змішані.

Наприклад, за критерієм «об'єктивні, об'єктивно-суб'єктивні, суб'єктивні» провідні міжнародні університетські рейтинги ранжовані у такій послідовності: Шанхайський, Таймс (Times Higher Education World University Rankings), Кью Ес (QS World University Rankings), Вебометрикс (Webometrics Ranking of World Universities)³⁰. Не дивно, що наведені рейтинги можуть визначати і фактично визначають рейтингові позиції одного й того ж закладу істотно по-різному³¹. Отже, важливо за ефективний механізм оцінювання якості вищої освіти ідентифікувати і обрати найбільш валідний загально визнаний рейтинг.

Запропонований на доповнення до рейтингів академічного спрямування професійний рейтинг³², для прикладу, з-поміж 37 перших закладів світу за цим рейтингом 2011 р.³³, лише Гарвардському університету надав першість³⁴, як і академічний Шанхайський рейтинг 2011 і 2017 рр.³⁵ Обрахований коефіцієнт кореляції рангів Спірмена для цієї сукупності закладів за обома рейтингами зазначених років ($K_c = 0,10$ і $0,07$ за $K_{кр} = 0,25$) виявив відсутність вірогідної кореляції³⁶. Це засвідчує важливість професійного рейтингу як самостійного для закладів з освітніми програмами професійної орієнтації згідно з Міжнародною стандартною класифікацією освіти 2011 р. (International Standard Classification of Education. ISCED 2011)³⁷.

Водночас поява широкого спектру³⁸ вузькоспеціалізованих рейтингів³⁹ призвела до поглиблення небезпеки втрати цілісного бачення типової університетської місії в контексті сучасного дослідницько-

Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

²⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

²⁹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

³⁰ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. I (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; THE World University Rankings. URL: www.timeshighereducation.co.uk/ (дата звернення: 14.12.2018); QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019> (дата звернення: 14.12.2018).

³¹ Там само.

³² Professional ranking of world universities. 2009 survey. URL: <http://www.mines-paristech.eu/About-us/Rankings/professional-ranking/> (дата звернення: 14.12.2018).

³³ Classement International Professionnel des Etablissements d'Enseignement Supérieur. URL: mpt_ranking2011.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

³⁴ Mines ParisTech: Professional Ranking of World Universities. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Mines_ParisTech:_Professional_Ranking_of_World_Universities (дата звернення: 14.12.2018).

³⁵ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

³⁶ Там само.

³⁷ International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO. URL: <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-2011-en.pdf> (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

³⁸ IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <http://ireg-observatory.org/en/> (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

³⁹ The Ranking of Rankings 2017. URL: <https://uniranks.com/ranking> (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН*

інноваційного типу прогресу й загрози фрагментації оцінювання діяльності закладів, а також зміщення уваги на другорядні параметри і фактори, дезорієнтації університетів у визначенні пріоритетів розвитку. Саме така безсистемність, теоретична необґрунтованість і емпіризм у створенні рейтингових систем в Україні останніми десятиріччями призвела до дискредитації і стійкого відторгнення цього механізму у вітчизняній сфері вищої освіти. Рейтинг як механізм оцінювання конкурентоспроможної якості та спонукання академічних колективів до самовдосконалення в межах університетської автономії фаховою спільнотою вищої освіти по суті не розглядається й під усякими приводами оминається. Недооцінка та ігнорування університетського рейтингування наносить велику шкоду, залишаючи вищу освіту у неприйнятному сьогодні стані низькоукладності.

Дослідницькі дані свідчать, що ключовими місійними словами, які слугують критеріями розпізнання образу університету⁴⁰ взагалі (і для Європейського та Північноамериканського просторів вищої освіти, і для університетів екстра класу), є такі три: освіта, дослідження, творчість/інновація⁴¹ (див. рис. 2).

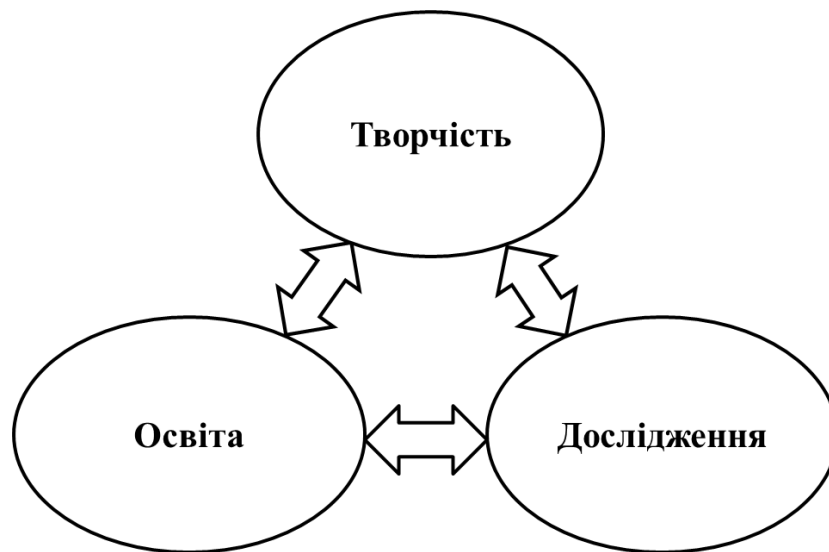

Рис. 2. Ключові слова типової місії сучасного університету, що однозначно ідентифікують його родове призначення (творчість передбачає/включає інновацію). (Джерело⁴²).

Аналіз складу і структури місії університетів в сучасній інтерпретації вказує на їх лідерську роль у забезпеченні глобального, регіонального і національного прогресу, а концепція рейтингування якраз і слугує мобілізації такої університетської функції – бути локомотивами людського розвитку. Відтак, украй важливо, орієнтуючись на університетську місію, у формуванні культури рейтингування в палітрі рейтингів мати насамперед такий з них, який є найбільш адекватним для сучасного університету, його місії як родового

України. 2018. № 2. С. 5–23; Курбатов С. В. Феномен університету в контексті часових та просторових викликів: монографія. Суми: Університетська книга, 2014. 262 с.

⁴⁰ Луговий В. І., Таланова Ж. В. Місія (мета) вищої освіти як системоутворювальний чинник. *Автономія та врядування у вищій освіті*: монографія / Воробйова О. П. та ін.; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України. 2015. 192 с. С. 30–35. URL:

<http://lib.iitta.gov.ua/704795/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%8F%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%8F%D0%92%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D0%92%D0%B8%D1%89%D0%B9%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%82%D1%82%D1%82.pdf> (дата звернення: 14.12.2018);

Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

⁴¹ Там само.

⁴² Луговий В. І., Таланова Ж. В. Місія (мета) вищої освіти як системоутворювальний чинник. *Автономія та врядування у вищій освіті*: монографія / Воробйова О. П. та ін.; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України. 2015. 192 с. С. 30–35. URL:

<http://lib.iitta.gov.ua/704795/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%8F%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%8F%D0%92%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D0%92%D0%B8%D1%89%D0%B9%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%82%D1%82%D1%82.pdf> (дата звернення: 14.12.2018);

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

призначення, покликання⁴³. У «трикутнику» університетської місії найчастіше дискутуються і часто неправильно трактуються «дослідження» в університеті. Типовою некоректністю є відрив університетських «досліджень» від «освіти» як імперативної (основної діяльності) для закладу вищої освіти та розгляд досліджень як орієнтованих на зовнішній бізнес, тобто не як субординаційно інтегрованих в освіту для забезпечення «вищої освіти на основі досліджень» («research based higher education»⁴⁴). Насправді, таким пріоритетним «бізнесом» (щоправда, внутрішнім) є упереджуюча освіта, що об'єктивно потребує форсайтних досліджень⁴⁵. Табл. 5 з'ясовує, що роль бізнесу у фінансуванні досліджень і розробок (ДіР) у вищій освіті США становить менше 6 %, натомість їх самофінансування – 25 % (а в Гарвардському університеті ще більше – понад 28 %)⁴⁶.

Таблиця 5

**Витрати на дослідження та розробки в закладах вищої освіти США
за джерелами у 2015 і 2016⁴⁷ рр.**

Джерело видатків	2015		2016		2016/2015, %
	млрд дол.	%	млрд дол.	%	
1	2	3	4	5	6
Усі джерела	68,8	100,0	72,0	100,0	+ 4,6
у тому числі:					
- федеральний уряд,	37,9	55,1	38,9	54,0	+ 2,4
- уряди штатів і місцеві уряди	3,8	5,6	4,0	5,6	+ 5,6
- інституційні фонди	16,8	24,4	18,0	25,0	+ 7,5
- бізнес	4,0	5,8	4,2	5,9	+ 5,2
- інші джерела	6,3	9,1	6,8	9,5	+ 8,9

Тому зрозуміло, чому загальна частка сектору вищої освіти як виконавця ДіР в Організації економічного співробітництва і розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD), ОЕСР, США, Китаї, ЄС та Японії, які є найпотужнішими представниками дослідницького простору (фінансування ДіР відповідно становить 1271, 511, 451, 392 і 169 млрд дол. ПКС⁴⁸), є відносно невеликою, однак цілком достатньою для забезпечення університетської освіти. Це унаочнено в табл. 6.

На підставі даних, наявних у табл. 6, можна прийти до висновку, що сектор вищої освіти не збільшує, а зменшує роль як виконавця ДіР у всіх розглянутих випадках, поступаючись науковим установам, де ДіР є основною, а не допоміжною діяльністю. Університети зосереджені на освіті й займаються ДіР насамперед з метою осучаснення та оформлення вищої освіти⁴⁹. Основне навантаження щодо реалізації ДіР загалом

⁴³ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ Луговий В., Захарченко В., Ткаченко В. Базовані на дослідженнях викладання і навчання в Європейському просторі вищої освіти. *Педагогічна газета*. 2018. № 3 (трав.-черв.). С. 3; Lugovyi, V., Orzhel, O., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*, 1, 71-88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁶ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; Britt Ronda. Universities Report Fourth Straight Year of Declining Federal R&D Funding in FY 2015. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2017/nsf17303/nsf17303.pdf> (дата звернення: 14.12.2018); Britt Ronda. Universities Report Increased Federal R&D Funding after 4-year Decline; R&D Fields Revised for FY 2016. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsf18303/nsf18303.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁷ Main Science and Technology Indicators. Vol. 2017. Issue 2. OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/main-science-and-technology-indicators_2304277x (дата звернення: 14.12.2018); Main Science and Technology Indicators. Vol. 2016. Issue 2. OECD Publishing. URL: http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/main-science-and-technology-indicators_2304277x (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти.: *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

⁴⁸ Main Science and Technology Indicators. Vol. 2017. Issue 2. OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/main-science-and-technology-indicators_2304277x (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; Lugovyi, V., Orzhel, O., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*, 1, 71-88.

несуть спеціалізовані дослідницькі установи, а не освітні заклади⁵⁰. Хоча ДіР не є основним видом діяльності для університетів, разом з тим без них неможлива справжня вища освіта взагалі. Це по суті унормовано законами України «Про вищу освіту» (2014 р.)⁵¹ та «Про освіту» (2017 р.)⁵². Шанхайський рейтинг повною мірою враховує цю обставину⁵³.

Таблиця 6

**Динаміка частки сектору вищої освіти як виконавця ДіР
в ОЕСР, США, Китаї, ЄС та Японії у 2010–2016 рр.⁵⁴**

Роки	Частка університетів як виконавців ДіР, %				
	ОЕСР	США	Китай	ЄС	Японія
1	2	3	4	5	6
2010	18,7	14,7	8,5	24,3	12,9
2016	17,8	13,2	6,8	22,9	12,3
Зміна за 2010–2016 рр., %	-4,8	-10,2	-20,0	-5,8	-4,7

Табл. 7 ілюструє, що Сполучене Королівство (СК), котре значно продуктивніше та ефективніше, ніж Україна (і має вищу освіту, яка за потенціалом друга в світі й перша в Європі), активно послуговується рейтинговими механізмами двох типів – власне рейтингами і рамками досконалості як квазірейтингами – для визначення й наступної підтримки кращих національних закладів вищої освіти. Це дає змогу СК для забезпечення суспільного розвитку мати значно меншу кількість закладів університетського типу, ніж Україна⁵⁵. У свою чергу, менша кількість закладів вищої освіти слугує умовою їх конкурентоспроможної діяльності через кращу ресурсну забезпеченість.

<https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8> (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В., Захарченко В., Ткаченко В. Базовані на дослідженнях викладання і навчання в Європейському просторі вищої освіти. *Педагогічна газета*. 2018. № 3 (трав.-черв.); Main Science and Technology Indicators. Vol. 2017. Issue 2. OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/main-science-and-technology-indicators_2304277x (дата звернення: 14.12.2018).

⁵⁰ Main Science and Technology Indicators. Volume 2017 Issue 2, OECD Publishing [Electronic resource]: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/main-science-and-technology-indicators_2304277x (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; Lugovyi, V., Orzhel, O., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*, 1, 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8> (дата звернення: 14.12.2018).

⁵¹ Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 14.12.2018).

⁵² Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 14.12.2018).

⁵³ ⁵³ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. № 2 (берез.-квіт.). С. 4.

⁵⁴ Main Science and Technology Indicators. Vol. 2017. Issue 2. OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/main-science-and-technology-indicators_2304277x (дата звернення: 14.12.2018); Main Science and Technology Indicators. Vol. 2016. Issue 2. OECD Publishing. URL: http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/main-science-and-technology-indicators_2304277x (дата звернення: 14.12.2018).

⁵⁵ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf (дата звернення: 14.12.2018); REF 2014: About the REF. URL: <http://www.ref.ac.uk/2014/about/> (дата звернення: 14.12.2018); TEF: About the TEF. URL: <http://www.hefce.ac.uk/it/tef/whatistef/> (дата звернення: 14.12.2018); Higher education in numbers. URL: <http://www.universitiesuk.ac.uk/facts-and-stats/Pages/higher-education-data.aspx> (дата звернення: 14.12.2018).

Таблиця 7

Порівняння ефективності сумірних за ресурсами європейських країн – Сполученого Королівства та України

№	Характеристика країни	Сполучене Королівство	Україна
1	2	3	4
1	Населення, млн	66,2	44,2
2	Площа, тис. км ²	315,1	603,5
3	Сукупний ВВП, трлн дол. ПКС	2,6	0,34
4	ВВП на душу населення, тис. дол. ПКС	39,8	7,9
5	Кількість закладів університетського типу	164	398+221=619
6	Середня кількість студентів у закладі	14,3 тис.	4,6 тис. ¹
7	Присутність у Шанхайському рейтингу 2017 р., 800 закладів	50 закладів	-
8	Присутність у Шанхайському рейтингу 2018 р., 1000 закладів	60 закладів	-
9	Найвище місце за Шанхайським рейтингом 2017 р.	3 місце Університету Кембриджа	-
10	Найвище місце за Шанхайським рейтингом 2018 р.	3 місце Університету Кембриджа	-
11	Послугування міжнародними університетськими рейтингами («Шанхайський», «Таймс», «К'ю Ес» в освітній політиці та врядуванні	Так	Ні
12	У 5 найкращих університетів нормативно спрямовується 30 % фінансування ДіР у вищій освіті	Так	Ні
13	Бажання країни точно знати найкращі, посередні та слабкі університети	Так	Ні
14	Запровадження додаткових національних квазірейтингів – рамок досконалості досліджень і викладання REF і TEF (золоті, срібні та бронзові медалі)	Так	Ні

Примітка: ¹ З офіційної статистики⁵⁶.

Оприлюднені галузева та загальна версії Шанхайського рейтингу 2018 р.⁵⁷ засвідчили підвищення рівня конкуренції закладів вищої освіти, а водночас розширення кола країн, у котрих відбувається піднесення якості вищої освіти. У табл. 8 зазначено перелік країн, включаючи сусідні та малі країни, що представлені в загальній версії 2018 р. Шанхайського рейтингу⁵⁸.

Таблиця 8

Країни, що представлені в загальній версії Шанхайського рейтингу 2018 р.

№	Групи країн	Місця рейтингу, Кількість (перелік) країн		
		1-500	501-1000	1-1000
1	2	3	4	5
1	Усі країни	42 ¹	17	59 ²
2	Європа	23	9	32

⁵⁶ Вища освіта в Україні. 2017 рік: стат. зб. / Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 14.12.2018).⁵⁷ ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).⁵⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

1	2	3	4	5
3	Країни-сусіди	3 (Польща, Росія, Туреччина)	4 (Болгарія, Румунія, Словаччина, Угорщина)	7
4	Малі (< 4 млн) країни	2 (Естонія, Словенія)	6 (Ісландія, Катар, Кіпр, Литва, Люксембург, Уругвай)	8

Примітка: ¹ 45 з виокремленням Гонконгу, Макао і Тайваню;

² 62 з виокремленням Гонконгу, Макао і Тайваню.

Що стосується галузевого аспекту⁵⁹, то, попри істотне збільшення кількості учасників галузевої версії Шанхайського рейтингу, конкуренція призвела до втрати єдиного українського представника (у галузі математики) – Київського національного університету імені Тараса Шевченка⁶⁰. У табл. 9 відзеркалено представництво країн, включаючи сусідні та малі країни України, у галузевій версії Шанхайського рейтингу 2017 і 2018 років⁶¹.

Таблиця 9

Досягнення університетів України, країн-сусідів¹ та малих² європейських країн і Хорватії³ за галузевою версією Шанхайського рейтингу 2017 і 2018 рр.

№	Роки (кількість галузей у галузевій групі, сумарна кількість місць за галузевими групами)	Кількість закладів, ранжированих за галузевими групами у 2017 і 2018 рр.																		
		Україна	Країни-сусіди ¹										Малі ² європейські країни і Хорватія ³							
			Білорусь	Болгарія	Грузія	Польща	Росія	Румунія	Словаччина	Туреччина	Угорщина	Разом	Естонія	Ісландія	Кіпр	Литва	Люксембург	Словенія	Хорватія	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
I. Природничі науки																				
1	2017 р. (6, 2300)	1	1	1	2	15	16	8	3	26	5	78	3	2	1	2		6	3	17
2	2018 р. (8, 3200)		1	1	2	19	23	9	2	30	10	97	7	2	1	3		8	4	25
3	2018/2017 (1,3; 1,4)											1,2								1,5
II. Інженерія																				
1	2017 р. (22, 5700)					18	15	3	1	24	5	66	2	1	4	1	3	10	2	23
2	2018 р. (22, 6694)					49	29	14	1	53	6	152	4	1	2	2	2	13	8	32
3	2018/2017 (1,0; 1,2)											2,3								1,4
III. Науки про життя																				
1	2017 р. (4, 1700)					10	1			2	3	16	5	1		1		4	4	15
2	2018 р. (4, 1800)					13	2		1	6	3	25	5	2		2	2	4	4	19
3	2018/2017 (1,0; 1,1)											1,6								1,3
IV. Медичні науки																				
1	2017 р. (6, 2000)					9	1	1		6	4	21	3	2				4	3	12
2	2018 р. (6, 2400)			1		12	1	1		23	5	43	2	3	1	1		4	4	15
3	2018/2017 (1,0; 1,2)											2,0								1,3
V. Соціальні науки																				
1	2017 р. (14, 2700)						3	1		9	2	15			1	1	2	3		7
2	2018 р. (14, 4400)					6	7	4		24	6	47	5	1	3	2	4	10	2	27
3	2018/2017 (1,0; 1,6)											3,1								3,9

⁵⁹ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2017 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2017-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Усі галузеві групи																				
1	2017 р. (52, 14400)	1	1	1	2	52	36	13	4	67	19	196	13	6	6	5	5	27	12	74
2	2018 р. (54, 18494)		1	2	2	99	62	28	4	136	30	364	23	9	7	10	8	39	22	118
3	2018/2017 (1,04; 1,3)											1,9								1,6

Примітка: ¹ Крім Молдови.

² Населення менше 3,0 млн.

³ Населення 4,2 млн.

У 2018 р. загальний підхід Шанхайського рейтингу до галузевого рейтингування закладів не зазнав кардинальних змін. У табл. 10 наведено порівняльну характеристику галузевого рейтингування закладів у 2017⁶² та 2018⁶³ рр., яка засвідчила в цілому позитивну динаміку генерування можливостей закладами і країнами⁶⁴.

Таблиця 10

Порівняння галузевого рейтингування закладів вищої освіти за Шанхайським рейтингом 2017 і 2018 рр.

№	Параметр рейтингування	Роки		
		2017	2018	2018/2017, рази
1	2	3	4	5
1	Методологія, включаючи 5 індикаторів	Не змінилася		
2	Кількість визначених нагород (галузей)	27 (19)	27 (22)	1,00 (1,16)
3	Кількість топових журналів (галузей)	94 (33)	123 (41)	1,31 (1,24)
4	Кількість топових конференцій (галузей)	-	14 (1 ¹)	
5	Кількість галузей	52	54	1,04
6	Кількість розглянутих закладів	> 4 тис.	> 4 тис.	1,00
7	Сумарна кількість місць за галузями	14,4 тис.	> 18,4 тис. ²	1,28
8	Кількість країн у рейтингу	80	83	1,04
9	Кількість закладів у рейтингу	> 1,4 тис.	> 1,6 тис.	1,14
10	Кількість місць за закладами США (1 місце)	3857	4661	1,21
11	Кількість місць за закладами Китаю (2 місце)	1652	2171	1,31
12	Кількість місць за закладами СК (3 місце)	1168	1487	1,27
13	Гарвардський університет (1 місце в галузях)	15	17	1,13
14	Массачусетський інститут технології (1 місце в галузях)	5	5	1,00

Примітка: ¹ 14 топових академічних конференцій в галузі комп'ютерних наук та інженерії.

² Сумарна кількість місць за галузями має незначні відмінності: в аналітичній довідці наводиться число 18407, а підсумок за 54 галузями становить 18494 (див. табл. 9). З огляду на незначну відмінність (менше 0,5 %) в тексті зазначене компромісне число – понад 18,4 тис.

З табл. 9 і 10 стає зрозуміло, що галузева версія Шанхайського рейтингу у 2018 р. набула істотного розвитку, створивши більші можливості для участі закладів у рейтингуванні: по-перше, кількість галузей збільшилася на дві (океанографія і науки про атмосферу в групі природничих наук), по-друге, у межах галузей, за виключенням галузі морської/океанської інженерії (зменшення на 6 місць) у 24 випадках

⁶² ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2017 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2017-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

⁶³ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

⁶⁴ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

збільшилася кількість ранжируваних закладів, у цілому на 28 %. Однак конкуренція в межах галузей збереглася високою (максимальна кількість місць у галузях обмежена 500-ми, а в багатьох – ще менша)⁶⁵.

Цієї конкуренції, як зазначалося, не витримав єдиний представник України у 2017 р.⁶⁶, що був в останній сотні (401–500 місця) закладів у галузі математики. Натомість загальна кількість країн збільшилася з 80 до 83 і кількість закладів, представлених у цьому рейтингу, зросла з більш як 1,4 тис. до понад 1,6 тис. Беззаперечними лідерами залишилися заклади США (кількість місць зросла на 21 %), Китаю, включаючи Гонконг (позитивна динаміка місць +31 %) і Сполученого Королівства (+27 %). Заклади США посіли найбільшу кількість перших місць у всіх галузях – 35 (32 у 2017 р.), за ними – Китаю (з Гонконгом) – 9 (8), Нідерландів – 3 (5), Сполученого Королівства і Сінгапура – по 2, а також по одному першому місцю – Франції, Бельгії, Австралії⁶⁷.

На рівні закладів незмінним лідером є Гарвардський університет: у соціальних науках (9 галузей), медичних науках (4), науках про життя та інженерії (по 2 галузі) – загалом першість у 17 галузях, 31,5 % (у 2017 р. – 15, 28,8 %). Наступний за кількістю перших місць – Массачусетський інститут технології (5 галузей, 4 інженерних та 1 з фізики)⁶⁸. За критерієм рейтингової присутності закладів на США припадає 25,3 %, на Китай – 11,8 %⁶⁹. Доречно нагадати, що ці дві країни є найбільшими інвесторами в дослідження і розробки (разом майже половина світових видатків у 2016 р.) – 511 млрд США і 452 млрд Китай⁷⁰. Найчастіше присутні у цьому рейтингу Університет Мічигана – Ен Арбор (США), Університет Британської Колумбії (Канада) та Університет Нового Південного Уельсу (Австралія) – у 52 (96,3 %) галузях⁷¹.

У табл. 11 наведено рівень присутності усіх європейських країн у Шанхайському рейтингу 2018 р.⁷²

Таблиця 11

Розподіл європейських¹ країн за присутністю в Шанхайському рейтингу 2018 р.

№	Параметр	Група присутніх у рейтингу країн ²	Група відсутніх у рейтингу країн ²
1		2	3
1	Назви країн у групі	Росія, Німеччина, Туреччина, Франція, Сполучене Королівство, Італія, Іспанія, Польща, Румунія, Нідерланди, Бельгія, Греція, Чеська Республіка, Португалія, Швеція, Угорщина, Білорусь, Австрія, Швейцарія, Болгарія, Сербія, Данія, Фінляндія, Словаччина, Норвегія, Ірландія, Хорватія, Грузія, Литва, Словенія, Естонія, Кіпр, Люксембург, Ісландія	Україна, Азербайджан, Боснія і Герцеговина, Молдова, Албанія, Вірменія, Македонія, Латвія, Чорногорія, Мальта, Андорра, Ліхтенштейн, Монако, Сан-Марино, Ватикан

⁶⁵ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2017 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2017-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

⁶⁶ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2017 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2017-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

⁶⁷ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

⁶⁸ Там само.

⁶⁹ Там само.

⁷⁰ Main Science and Technology Indicators. Vol. 2017. Issue 2. OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/main-science-and-technology-indicators_2304277x (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти: *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

⁷¹ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

⁷² ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

1		2	3
2	Кількість (частка, %) країн у групі	34 (69,4 %)	15 (30,6 %)

Примітка: ¹ Трансконтинентальні країни віднесені до європейських (усього 49), якщо вони є членами Ради Європи.

² Країни в групах наведено в порядку зменшення їх населення (від найбільшої Росії, 144,0 млн, до найменшої – Ватикану, 1 тис. населення).

Табл. 11 з'ясовує, що перша група країн складається переважно (27, або 79 %) з країн із значним населенням (понад 4 млн). У другій групі Україна (44,2 млн), якщо не рахувати Азербайджан (9,8 млн), знаходиться виключно серед малих країн (менше 3,5 млн населення)⁷³.

Оскільки ВВП України істотно більший порівняно із багатьма зазначеними у табл. 8 країнами⁷⁴ (див. табл. 12), то лише брак концентрації ресурсів та мотивації українських університетів стає на заваді досягненню світового класу або хоч би субсвітового класу⁷⁵.

Таблиця 12

**Порівняння України з окремими сусідніми та малими¹ країнами, що мають заклади
в Шанхайському рейтингу 2018 р. і менший за український ВВП**

№	Країни	ВВП, дол. США, ПКС ²	Відношення ВВП України та інших країн, рази	Кількість закладів у рейтингу	
				1-500 місця	1-1000 місця
1	2	3	4	5	6
1	Україна	335,4		-	-
<i>Країни-сусіди</i>					
2	Словаччина	164,0	2,0	-	2
3	Угорщина	261,9	1,3	-	5
<i>Малі країни</i>					
4	Естонія	38,8	8,6	1	1
5	Ісландія	15,9	21,1	-	1
6	Катар	308,6	1,1	-	1
7	Кіпр	27,8	12,1	-	1
8	Литва	83,5	4,0	-	1
9	Люксембург	56,5	5,9	-	1
10	Словенія	64,9	5,2	1	2
11	Уругвай	71,0	4,7	-	1

Примітка: ¹ У яких менше 4 млн населення.

² ПКС – паритет купівельної спроможності.

Пояснити наявний рейтинговий статус-кво України можна кількома причинами і факторами – зокрема, істотною і усталеною впродовж тривалого часу подібністю, розпорошеністю інтелектуального й іншого ресурсного потенціалу, невиправданим дублюванням підготовки і фаховою неадекватністю. Загалом можна констатувати, що ресурсна децентрація закладів вищої освіти є ключовим негативним чинником сучасних рейтингових позицій України (точніше їх відсутності, якщо вести мову про найавторитетніший з

⁷³ List of European countries by population. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_European_countries_by_population (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5-22; Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁷⁴ Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁷⁵ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5-22.

міжнародних рейтингових систем Шанхайський рейтинг загальної і галузевої версій). Ці позиції є далекими не лише від бажаних, а й навіть від цілком можливих, досяжних за умов ефективної концентрації ресурсного потенціалу⁷⁶.

Поширена вада невинного дублювання й розпорошення багатьох спеціальностей і галузей знань доповнюється, як видно з табл. 2 і 3, масовою практикою (близько двох третин закладів) з прийому молодших спеціалістів одразу на 3-курс. Це означає, що такі вступники не отримують належної (наприклад, математичної чи іншої) фундаментальної підготовки, яка здійснюється саме на перших двох курсах⁷⁷.

Така безпрецедентна ситуація стала можливою через обмеження якості оцінювання лише ліцензійно-акредитаційними механізмами і відсутністю рамково-рейтингових, які за абсолютною більшістю критеріїв є найбільш ефективними. А головне, на відміну від акредитації, рейтинги здатні запустити перманентний стійкий саморозвиток закладів та відбракувати тих з них, які, ймовірно, взагалі не спроможні забезпечити конкурентоспроможну якість вищої освіти, хоча й мають акредитацію⁷⁸.

У табл. 13 зіставлено порівняльні характеристики акредитаційних, рамкових і рейтингових механізмів оцінювання якості вищої освіти, що широко використовуються у Світі⁷⁹.

Таблиця 13

Порівняння акредитаційного, рамкового і рейтингового механізмів оцінювання якості вищої освіти

№	Характеристика механізму оцінювання	Механізм оцінювання		
		Акредитація	Рамка	Рейтинг
1	2	3	4	5
1	Орієнтація на стандарт	Мінімальний	Надпороговий дискретний	Максимальний
2	Оцінка	Якісна	Якісно-кількісна	Кількісна
3	Вираз оцінки	Акредитовано Акредитовано умовно Неакредитовано	Досконало: - золота медаль - срібна медаль - бронзова медаль Недосконало	Порядковий номер (1, 2, ... n) і бали (100 – 0)

Загалом, до переліку основних міжнародних рейтингів у порядку пріоритетності слід віднести такі:

- Шанхайський рейтинг, або Академічний рейтинг університетів світу (ARWU)⁸⁰;
- рейтинг «Таймс» (Times Higher Education World University Ranking)⁸¹;
- рейтинг «К'ю Ес» (QS World University Ranking)⁸².

⁷⁶ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

⁷⁷ Інформаційна система «Конкурс». Вступ. кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/> (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

⁷⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Рейтинги і стандарти: рівні відліку та вектори підтримання якості. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. № 3. Додат. 2: Темат. вип. «Європейська інтеграція вищої освіти України у контексті Болонського процесу». Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2015. 282 с. С. 35–40; Луговий В., Таланова Ж. Тенденції та особливості стандартизації вищої освіти як складової забезпечення і покращення її якості в контексті євроінтеграції та глобалізації. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду гуманізації вищої освіти як засобу забезпечення її якості: аналіт. матеріали (част. II) (препринт)* / Воробйова О. П. та ін.; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України. 2016. 111 с. С. 5–31. URL: http://ihed.org.ua/images/biblioteka/Analitichni_Gumanizatsiya-VO-yak-zasib-yakosti_IVO-2017-111p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритетизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / Воробйова О. П. та ін.; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України. 2017. 229 с. С. 5–131. URL: http://ihed.org.ua/images/biblioteka/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

⁸¹ THE World University Rankings. URL: www.timeshighereducation.co.uk/ (дата звернення: 14.12.2018).

У середовищі фахівців та експертів найбільш авторитетним вважається Шанхайський рейтинг, позаяк він базується на суто об'єктивних індикаторах. На противагу цьому концептуальному підходу рейтинг «Таймс» містить третину, а рейтинг «К'ю Ес» – навіть половину суб'єктивних показників⁸³, що призводить до небажаних різотлумачень і загалом до труднощів із логікою обґрунтування висновків.

Між іншим, наведені рейтинги у такій самій послідовності зазначено в розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні» від 14 березня 2018 р. № 154-р⁸⁴.

Зважаючи на наведене ранжирування рейтингів за їх ефективністю, при створенні національного рейтингу слід застосувати методологію Шанхайського рейтингу, урахувати такі системні переваги, що сприяли його світовому визнанню і поширенню⁸⁵:

по-перше, цей рейтинг суто об'єктивний, використовує об'єктивні дані третіх сторін, є прозорим і зрозумілим;

по-друге, він актуальний і перспективно спрямовуючий, за характером індикаторів відповідає дослідницько-інноваційному типу суспільного прогресу, у здійсненні якого університети відіграють ключову прогнозно-формуючу роль;

по-третє, рейтинг валідний, склад і структура його індикаторів відповідають композиції університетської місії (див. рис. 2);

по-четверте, він місійно сфокусований, кількість його індикаторів мінімізована і зрозуміла, їх актуальність для загальної версії не / мало залежить від різновиду (величини, профілю тощо) закладу, а для галузевої версії індикатори адаптовані до специфіки предметної галузі (див. нижче табл. 14);

по-п'яте, у нього висока роздільна здатність, яка, що важливо, завдяки добору лідерських індикаторів зростає із підвищенням рангових місць (див. нижче рис. 3), відтак дає змогу однозначно (точно) виокремити найкращі університетські зразки;

по-шосте, він надійний і стабільний, має низький рівень випадкових флуктуацій (шумів), тобто незрозумілої і непередбачуваної щорічної зміни позиції окремих закладів;

по-сьоме, застосування Шанхайського рейтингу дало змогу запровадити поняття університетів світового класу⁸⁶ і виділити стійкі (квазістійкі) групи університетів екстра класу⁸⁷, як модельні та взірцеві для наслідування, а також запропонувати додаткові дві групи закладів – субсвітового класу та субекстра класу⁸⁸;

по-восьме, країни-лідери світового прогресу в характеристиці найвищого університетського потенціалу передовсім орієнтуються саме на цей рейтинг (див. табл. 4 і 7);

по-дев'яте, у 2018 р. Шанхайський рейтинг набув подальшого розвитку, розширивши загальну (інституційну) версію до переліку 1000 (500 основна група і 500 кандидатів до основної групи) закладів та запровадивши галузеву версію з 54 предметними областями. Відповідно, у цілому зросла кількість закладів і країн, учасників рейтингу. Українські заклади не представлені у цьому рейтингу.

Україна серед 52 предметних галузей галузевої версії Шанхайського рейтингу 2017 р., як згадувалося, була скромно представлена одним Київським університетом імені Тараса Шевченка лише з математики в

⁸² QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019> (дата звернення: 14.12.2018).

⁸³ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. І (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

⁸⁴ Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні: розпорядження Каб. Міністрів України від 14.03.2018 р. № 154-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80> (дата звернення: 14.12.2018).

⁸⁵ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

⁸⁶ Салми Джаміль. Создание университетов мирового класса / пер. с англ. Москва: Изд-во «Весь мир», 2009. 132 с.

⁸⁷ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

⁸⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

останній сотні закладів⁸⁹, натомість у 2018 р. взагалі не ввійшла до цього рейтингу⁹⁰. Ця версія, як показано в табл. 14 критеріально враховує специфіку галузей.

Таблиця 14

Порівняння індикаторів та їх ваги загальної і галузевої версій Шанхайського рейтингу 2018 р.⁹¹

№	Загальний рейтинг		Галуzeвий рейтинг	
	Індикатори	Вага	Індикатори ¹	Вага ²
1	2	3	4	5
1	Випускники – володарі Нобелівської і Філдсовської премій	10 %	-	-
2	Викладачі – переможці Нобелівської і Філдсовської премій	20 %	Викладачі – переможці значущих нагород в академічній галузі (27 нагород у 22 галузях)	100, 180 %
3	Дослідники з високим рівнем цитування	20 %	Унормоване цитування статей	50, 100 %
4	Статті у журналах «Природа» і «Наука»	20 %	Статті у топових журналах і конференціях (123 топ-журнали у 41 галузі та 14 топ-конференцій у галузі комп'ютерних наук і інженерії) ³	20, 100, 150, 200 %
5	Статті, що індексуються в розширеному Індексі наукового цитування та Індексі цитування із соціальних наук	20 %	Індексовані статті ⁴	100, 150 %
6	Персональна академічна продуктивність	10 %	-	-
7			Міжнародна співпраця	10, 20 %

Примітка: ¹ Індикатори індексованих статей, унормованого цитування, статей у топових журналах та міжнародної співпраці актуальні для всіх академічних галузей, натомість нагород – лише для частини галузей.

² Залежить від академічної галузі.

³ Визначених Шанхайським обстеженням або Доповіддю з цитування журналів.

⁴ У базах даних Web of Science та InCites.

З рис. 3 видно тенденцію посилення конкуренції і стратифікацію груп закладів, котрі перебувають у першій сотні, а особливо – на перших 30 (31 у 2018 р.) місцях, Шанхайського рейтингу.

Аналіз потенціалу провідних закладів за Шанхайським рейтингом показує їх ключову особливість – високу концентрацію відповідних ресурсів⁹².

Приклад концентрованого Гарвардського університету, незмінно 1-го за Шанхайським рейтингом

Накопичення академічного досвіду, акумуляція традицій – виповнилося 382 р. у 2018 р.

Концентрація здобувачів – 25 тис. бакалаврантів, магістрантів, докторантів і постдокторантів (у співвідношенні 1:1:1:0,8).

Концентрація фінансових ресурсів – річний бюджет понад 4 млрд дол. (два бюджета Києва).

Концентрація фінансових ресурсів на дослідження і розробки – понад 1 млрд дол. (удвічі більше, ніж уся наукова сфера України).

Найбільший університетський ендавмент – понад 30 млрд дол.

⁸⁹ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2017 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2017-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

⁹⁰ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

⁹¹ Там само.

⁹² Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

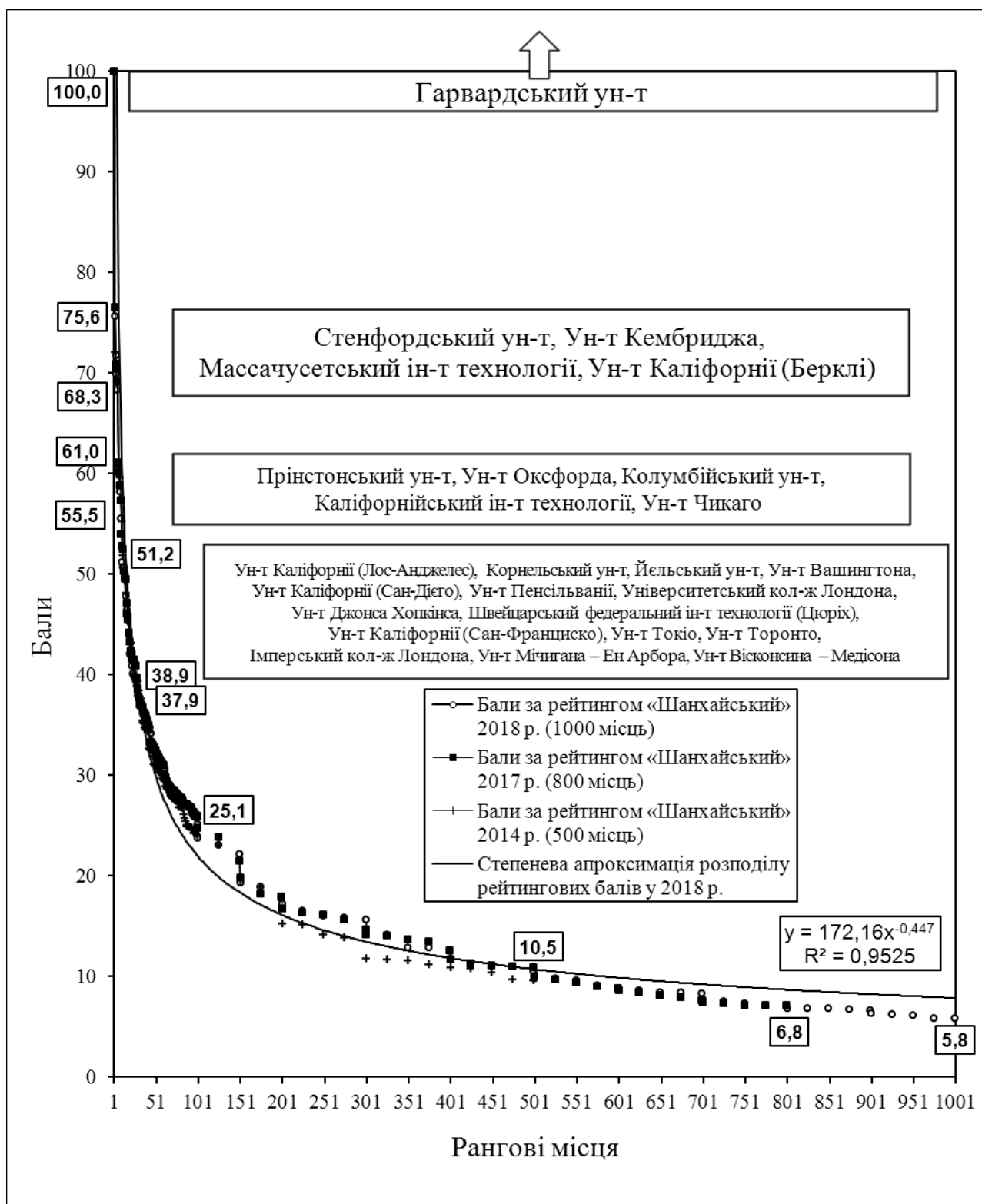

Рис. 3. Розподіл балів закладів вищої освіти відповідно до загальної версії Шанхайського рейтингу в 2014 р. (на 1–500 місцях), у 2017 р. (на 1–800 місцях) та в 2018 р. (на 1–1000 місцях). Українські заклади в цьому рейтингу відсутні.

Багата на різноманітні ресурси Україна спроможна генерувати конкурентоздатний у глобальному контексті потенціал. Зокрема це стосується університетського потенціалу, якщо методологічно правильно за прикладом США і СК орієнтуватиметься на об'єктивне «дзеркало» Шанхайського рейтингу та системно аналізувати його результати. Перефразовуючи відому фразу щодо імперативу демократії в організації суспільного життя, стосовно Шанхайського рейтингу можна стверджувати, що, можливо, цей рейтинг

неідеальний, але він є найкращим з того, що виробило і чим послуговується людство. Тепер це вже теоретично доведено, зокрема зазначеними публікаціями авторів, і практично підтверджено. Для великої країни її суверенітет означає самодостатність у всіх сферах суспільного життя, з вищою освітою включно, чого дотепер не досягнуто⁹³ (див. рис. 3). Відсутність в Україні конкурентоспроможного потенціалу університетів як локомотивів суспільного розвитку робить в добу глобалізації ознаку суверенітету країни декларативною.

Також доводиться констатувати, що найбільш відомі українські рейтинги на кшталт «Компас» і «Топ-200», а також «Скопус», «Консолідований», «Зарплатний рейтинг вищих навчальних закладів» та «Рейтинг закладів вищої освіти за результатами вступної кампанії» з причин системних недоліків викликають значну недовіру, а тому не можуть претендувати на статус загальнонаціональних⁹⁴.

Відсутність національного університетського рейтингу як загальної, так і галузевої версії, та відповідних організаційно-статусних і фінансово-економічних рейтингових наслідків для закладів вищої освіти демотивує останніх у безперервному змаганні за конкурентну якість, проведенні організаційних та інших змін з метою підвищення результативності й ефективності. Спроба запровадження Національної системи рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів у 2011–2013 рр. виявилася в цілому невдалою⁹⁵. Разом з тим рейтингування – надійний спосіб заміни ручного режиму управління закладами вищої освіти, що, за великим рахунком, не властиво їм як двигунам прогресу людства, на реалізацію автономних засад університетського самоврядування і самовдосконалення⁹⁶.

Наявне вітчизняне законодавство про вищу освіту не містить чітких норм щодо рейтингів закладів вищої освіти⁹⁷. Разом із тим, беручи до уваги, що ранжирування закладів вищої освіти набуло глобального характеру і довело свою значущість, національний рейтинг закладів вищої освіти повинен стати невід’ємною частиною загальнонаціонального моніторингу, забезпечення й підвищення якості діяльності закладів вищої освіти⁹⁸. Відтак, необхідно доповнити чинний Закон України «Про вищу освіту» статтю «Національний рейтинг закладів вищої освіти», законодавчо визначивши, що:

- рейтинг запроваджується з метою створення мотивації закладів вищої освіти до підвищення інституційної конкурентоспроможності, визначення провідних із них, зокрема для надання статусу національного закладу або дослідницького університету, прийняття ефективних управлінсько-організаційних рішень, включаючи державну підтримку, насамперед лідерів;

- рейтинг має дві версії: загальну, що визначає інституційні досягнення закладів, та галузеву, що визначає досягнення закладів за окремими галузями знань/спеціальностями підготовки фахівців з вищою освітою;

- положення про рейтинг розробляється центральним органом виконавчої влади у сфері вищої освіти на основі критеріїв (індикаторів), визначених Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти з урахуванням галузевої специфіки та досвіду функціонування провідних міжнародних університетських рейтингів, і затверджується Кабінетом Міністрів України;

- рейтинг базується на об’єктивних критеріях (індикаторах), значення яких можуть бути отриманні з вірогідних баз даних третіх сторін;

⁹³ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

⁹⁴ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. № 2 (берез.-квіт.). С. 4.

⁹⁵ Там само.

⁹⁶ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритетизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / Воробйова О. П. та ін.; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України. 2017. 229 с. С. 5–131. URL: http://ihed.org.ua/images/biblioteka/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁹⁷ Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 14.12.2018); Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 14.12.2018).

⁹⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритетизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / Воробйова О. П. та ін.; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України. 2017. 229 с. С. 5–131. URL: http://ihed.org.ua/images/biblioteka/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

- результати ранжирування враховуються (для надання, продовження, позбавлення) при інституційній акредитації, акредитації освітніх програм, наданні державного замовлення та права видавати дипломи державного зразка, зміні в установленому порядку організаційно-правового статусу закладу, аж до його ліквідації у разі неефективності і безперспективності;

- адміністрування національного рейтингу закладів вищої освіти здійснює Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, а результати щорічного ранжирування закладів оприлюднюються на офіційному сайті цього агентства⁹⁹.

З урахуванням національної специфіки кількість і якість індикаторів/показників може бути скоригована (доповнена, уточнена). Зокрема, ними за укрупненими індикаторами могли б бути такі¹⁰⁰:

за індикатором «Випускники» – 1) володарі Нобелівської і Філдсовської премій, а також міжнародних нагород (перелік визначається Спілкою ректорів вищих навчальних закладів спільно з МОН України та Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, НАЗЯВО); 2) випускники – громадяни країн ОЕСР, ЄС; 3) випускники на обліку в Державній службі зайнятості;

за індикатором «Студенти» – 1) переможці міжнародних олімпіад та конкурсів, змагань (перелік визначається Спілкою ректорів вищих навчальних закладів спільно з МОН України та НАЗЯВО); 2) середній бал зовнішнього незалежного оцінювання вступників;

за індикатором «Викладання» – 1) освітні програми англійською мовою, акредитовані НАЗЯВО та європейськими агентствами із забезпечення якості вищої освіти (членами Європейської асоціації забезпечення якості вищої освіти); 2) частка (%) висококваліфікованих і високопродуктивних викладачів за основним місцем роботи; 3) загальний бюджет та бюджет на дослідження і розробки на одного студента; 4) бюджет на дослідження і розробки на одного викладача;

за індикатором «Викладачі» – 1) володарі Нобелівської і Філдсовської премій; 2) володарі міжнародних нагород (перелік визначається Спілкою ректорів вищих навчальних закладів спільно з МОН України та НАЗЯВО); 3) статті, опубліковані у виданнях (перелік визначається Спілкою ректорів вищих навчальних закладів спільно з МОН України та НАЗЯВО); 4) індекс Хірша за даними Web of Science, Scopus, Бібліометрики української науки;

за індикатором «Інтернаціоналізація» – 1) кількість зареєстрованих у Мінекономрозвитку України міжнародних освітніх та дослідницьких проектів; 2) кількість спільних освітніх програм з університетами країн ОЕСР, ЄС; 3) іноземні студенти з країн ОЕСР і ЄС;

за індикатором «Інфраструктура» – 1) загальна площа навчально-лабораторних приміщень на одного студента, що у власності або оперативному управлінні закладу вищої освіти; 2) вартість сучасного (до 5 років на момент обстеження) навчально-лабораторного обладнання, отриманого в рамках виконання зареєстрованих у Мінекономрозвитку України міжнародних проектів.

Крім того, потрібно взяти до уваги об'єктивні критерії і показники з варіаційною вагою для кожного наукового напрямку, які МОН України пропонує використати для атестації закладів вищої освіти в частині їх наукової (науково-технічної) діяльності¹⁰¹. З-поміж них наступні:

- кадровий склад закладу за науковим напрямом;
- фінансування закладу за науковим напрямом із загального і спеціального фондів;
- публікаційна активність наукових працівників у журналах, що індексуються в базах Scopus і Web of Science;
- кількість журналів закладу, що індексуються в цих двох базах;
- кількість наукових працівників закладу у редколегіях таких журналів;
- обсяг коштів, спрямованих на матеріально-технічну базу.

⁹⁹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / Воробйова О. П. та ін.; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України. 2017. 229 с. С. 5–131. URL: http://ihed.org.ua/images/biblioteka/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти: *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. № 2 (берез.-квіт.). С. 4.

¹⁰⁰ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. № 2 (берез.-квіт.). С. 4.

¹⁰¹ Шулікін Д. Про наукові кадри, базове фінансування і конкурс проектів. *Освіта України*. 2018. 10 квіт. (№ 14). С. 5.

Якщо рис. 3 демонструє статистичний розподіл закладів за певними (2014, 2017 і 2018) роками, то на рис. 4 наведено динаміку групового розподілу інституцій на 1–30(31) місцях у 2003–2018 рр.¹⁰²

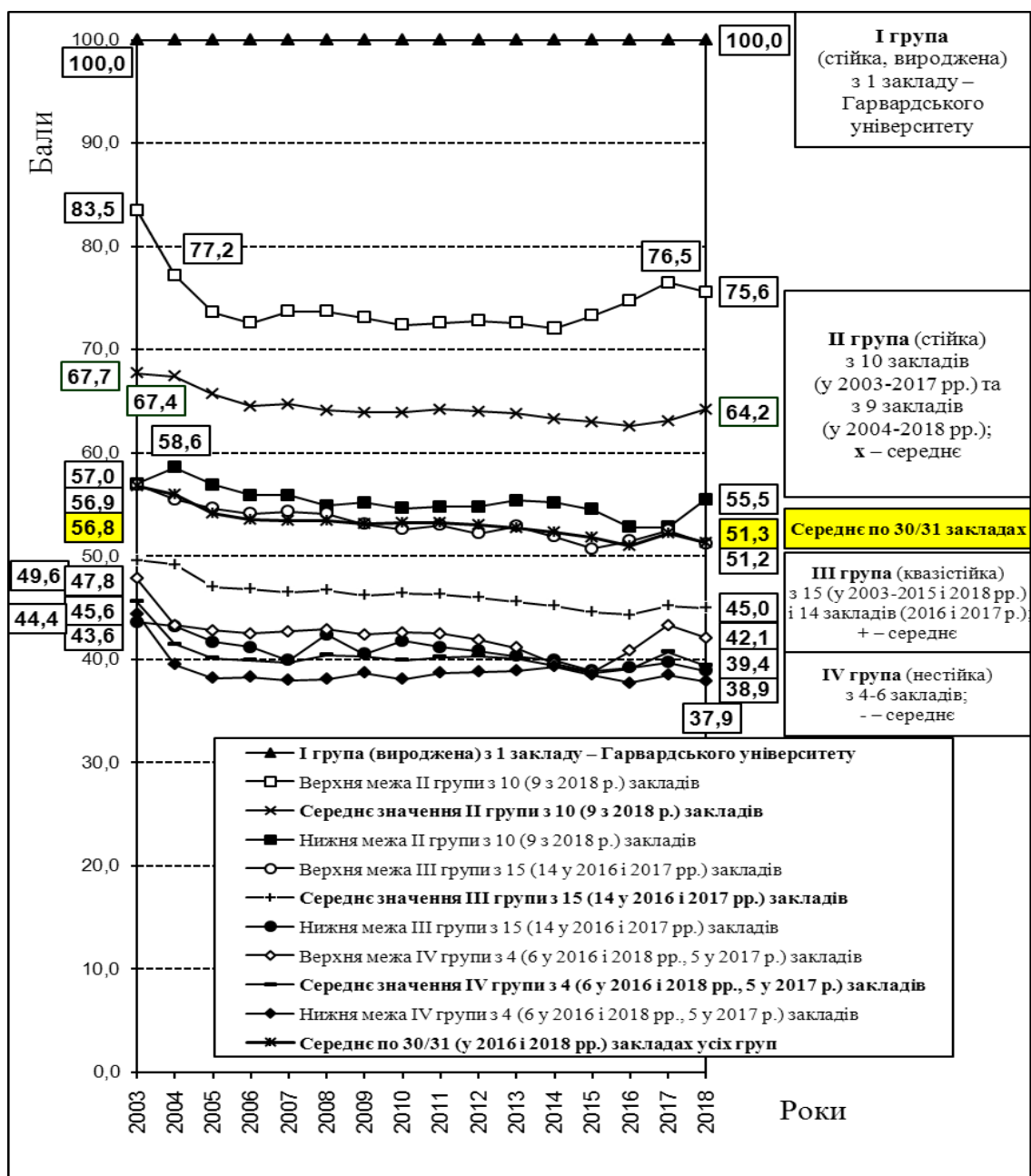

Рис. 4. Групова стратифікація закладів вищої освіти у 2003–2018 рр. на 1–30(31) позиціях за Шанхайським рейтингом. Незмінним лідером із значним відривом є Гарвардський університет.

Як видно з рис. 4, стратифікована когорта закладів на 1–30(31) місцях рейтингу в результаті конкуренції, зазнала певних змін. Разом із тим зберігається значний відрив перших десяти університетів (особливо Гарвардського університету). У 2018 р. квазістійка група поглинула Йельський університет, що належав у 2003–2017 р. до другої (після Гарвардського університету) стійкої групи з 10 закладів, однак

¹⁰² Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2017 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2017-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

погіршив показники з 52,8 (у 2017 р.)¹⁰³ до 50,7 бала у 2018 р.¹⁰⁴. Отже, остання зменшилася до 9 закладів із збереженням статусу стійкої у 2004–2018 рр. Натомість до 15 розширилася квазістійка група (заклади якої ніколи не виходили за межі 1–30/31 місць). Також нестійка група (у межах 1–30/31 місць) збільшилась до 6 закладів через повернення Рокфеллерського університету та приєднання вперше до найкращих закладів на 1–30(31) місцях Університету Північної Кароліни у Чапел Хіллі (обидва зі США), які з рівними балами у 2018 р. поділили між собою 30 і 31 позиції¹⁰⁵.

Загалом із першого по тридцять першу позицію рейтингу в 2018 р. посіли 23 заклади США, 4 заклади Сполученого Королівства, по 1 закладу Швейцарії, Японії, Канади і Данії¹⁰⁶. Причому розмір закладу не має істотного значення, про що свідчить факт наявності з-поміж цих закладів як дуже великого Університету Торонто, в якому навчаються понад 80 тис. студентів, так і мікроскопічного за мірками Університету Торонто Рокфеллерського університету, де вищу освіту опановують менше 200 студентів¹⁰⁷. Аналіз статистики (рис. 3) і динаміки (рис. 4) розподілу закладів за Шанхайським рейтингом у 2018 р. дає змогу підтвердити (дещо уточнивши) запропоновану в роботі¹⁰⁸ рангову класифікацію університетів, як зазначено у табл. 15.

Таблиця 15

Рангова класифікація університетів з урахуванням Шанхайського рейтингу 2018 р.

№	Класифікаційна група	Рейтингові місця	Бали за рейтингом	Особливості групи	Примітка
1	2	3	4	5	6
1	Університети екстра класу (суперелітні університети)	1-30	100 – 37,9	Більшість (81 %) закладів мають стійкі і квазістійкі лідерські позиції в межах групи	За балами нижня межа становить ≈ 38-40 % від верхньої межі
2	Університети субекстра класу (субсуперелітні університети)	31-50	37,2 – 32,8	Є кандидатами до вищої групи (частина закладів була екстра класу, частина має позитивну динаміку до цього статусу)	За балами нижня межа становить третину від найвищої межі
3	Університети світового класу	51-500	32,3 – ≈ 11	Входять до 2 % найкращих закладів світу	За балами нижня межа становить дев'яту частину від найвищої межі
4	Університети субсвітового класу	501-1000	≈ 10 – 6	Є кандидатами до вищої групи (частина закладів була світового класу, частина має позитивну динаміку до цього статусу)	Заклади в 2 % одразу за найкращими закладами світу, що в групі топ-500
5	Інші (масові) університети	Поза групи 1000 (4 %) закладів	≈ 5 і менше	Заклади, які (особливо за відсутності у галузевій версії Шанхайського рейтингу) не є глобально конкурентоспроможними	

¹⁰³ ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2017 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2017-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰⁴ ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰⁵ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

¹⁰⁶ ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰⁷ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

¹⁰⁸ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2017 року. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2017. № 2(5). С. 1–19. URL: <http://elite-journal.org/en/potochniy-nomer/> (дата звернення: 14.12.2018).

Галузева версія Шанхайського рейтингу, як зауважувалося, за індикативно-критеріальною базою враховує специфіку галузей¹⁰⁹ (див. табл. 14). Зокрема, це стосується індикаторів щодо переможців Нобелівської та Філдсовської премій. Ці індикатори доповнені лауреатами інших престижних премій¹¹⁰.

Однак і для загальної версії Шанхайського рейтингу так звані нобелівські індикатори, пов'язані з нобелівськими (філдсовськими) лауреатами, передовсім актуальні для закладів перших сотень рейтингу. Далі їх роль істотно зменшується (див. рис. 5)¹¹¹.

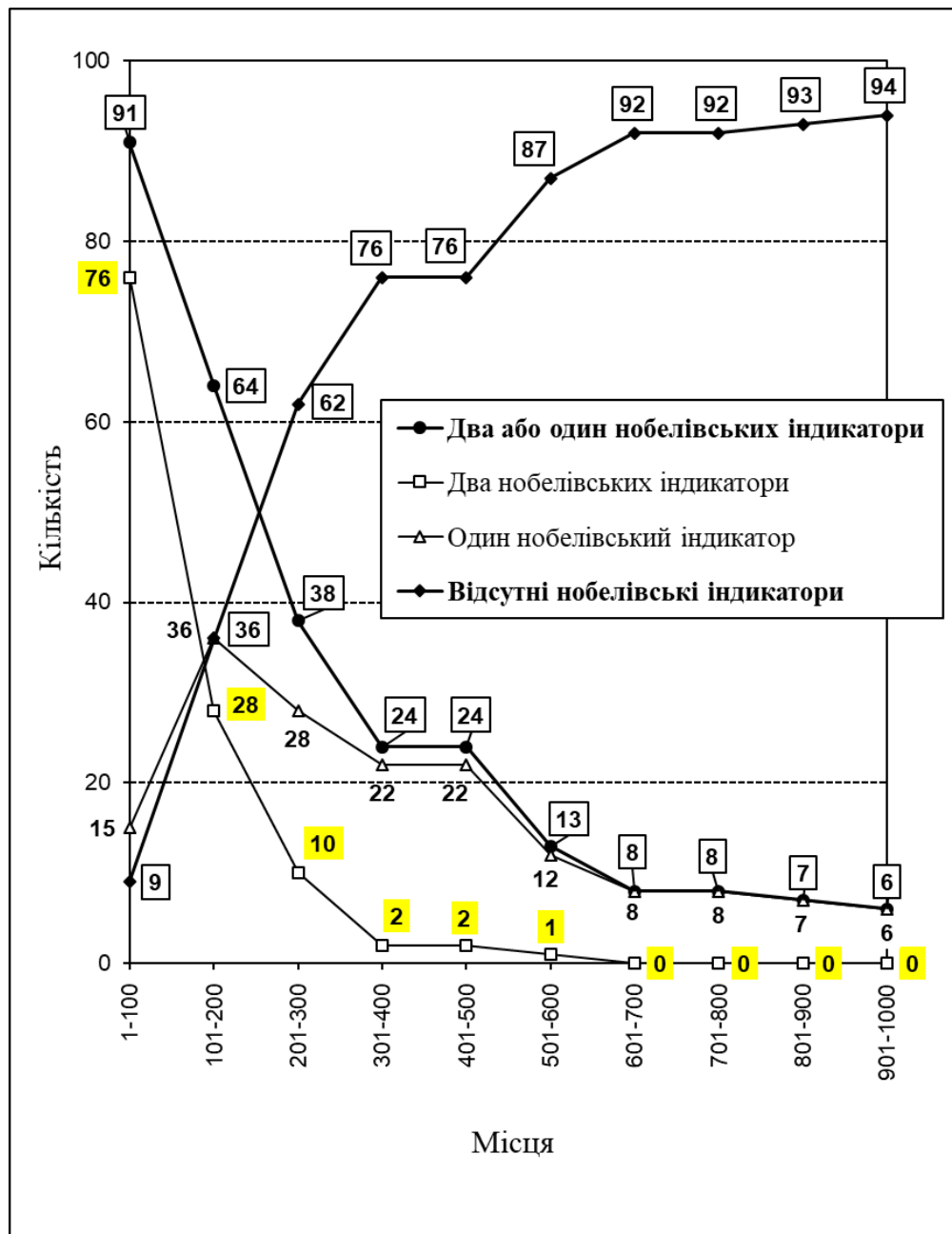

Рис. 5. Кількість закладів з наявними (відсутніми) відмінними від нуля нобелівських (філдсовських) індикаторами у міру зростання номера сотенної групи місць Шанхайського рейтингу 2018 р.

¹⁰⁹ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

¹¹⁰ Там само.

¹¹¹ ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

Аналіз потенціалу провідних закладів за Шанхайським рейтингом підводить до висновку про таку ключову особливість, як рівень концентрації організаційних і функціональних ресурсів¹¹². Доволі показово, що з метою підвищення такого рівня об'єднуються навіть провідні університети передових країн. Наприклад, відбулося злиття двох високорейтингових університетів Франції: першого за рейтингом (40-го за Шанхайським рейтингом 2017 р.) публічного дослідницького Університету П'єра і Марії Кюрі – Парижу VI (природничого спрямування) з публічним дослідницьким Університетом Парижу-Сорбони – Парижем IV (гуманітарного спрямування), котрий на 701-800 місць за згаданим рейтингом, в один Університет Сорбони. Між іншим, Франція виділила щедре фінансове заохочення таких об'єднавчих зусиль¹¹³, хоча, треба визнати, що в ширшому контексті державне фінансове заохочення подібних об'єднавчих тенденцій не є універсальним (приміром, у США державні чинники стоять осторонь таких тенденцій і перспектив, а основними модераторами є суб'єкти ендавменту). У результаті зазначеного реорганізаційного кроку двох паризьких університетів у 2018 р. об'єднаний університет піднявся на 4 рейтингові сходинки і посів 36 позицію¹¹⁴.

Табл. 16 дає уявлення про будову мережі закладів вищої освіти малих країн, які досягають вагомих рейтингових результатів (див. табл. 8, 9, 11, 12) завдяки консолідації закладів і концентрації ресурсів.

Таблиця 16

Наявність провідних університетів у малих¹ європейських країнах і Хорватії², які за галузевою версією Шанхайського рейтингу 2018 р. демонструють значні досягнення

№	Параметр	Країна, заклади							
		Естонія	Ісландія	Кіпр	Литва	Люксембург	Словенія	Хорватія	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I. Усі рейтингові заклади									
1	Кількість закладів	5	1	2	4	1	3	2	18
2	Кількість галузей	17	9	7	10	8	33	20	41
3	Кількість місць	23	9	7	10	8	39	22	118
II. Провідний рейтинговий заклад									
4	Назва закладу	Ун-т Тарту	Ун-т Ісландії	Ун-т Кіпра	Вільнюський технічний ун-т ім. Гедимінаса	Ун-т Люксембурга	Ун-т Любляни	Ун-т Загреб	7
5	Кількість галузей	15	9	6	4	8	32	20	40
6	Кількість місць	15	9	6	4	8	32	20	94

Примітка: ¹ Населення менше 3,0 млн.

² Населення 4,2 млн.

¹¹² Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України. 2018. № 2. С. 5–23.

¹¹³ Луговий В., Захарченко В., Ткаченко В. Базовані на дослідженнях викладання і навчання в Європейському просторі вищої освіти. Педагогічна газета. 2018. № 3 (трав.-черв.). С. 3.

¹¹⁴ ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

Табл. 16 демонструє, що заклади 7 невеликих країн присутні в 41 (76 %) галузі Шанхайського рейтингу, а їхні провідні університети – у 40 (74 %) галузях¹¹⁵.

Ілюстративним підтвердженням критичності фактора консолідаційної та концентраційної слабкості українських університетів може слугувати порівняння мережі закладів вищої освіти Словенії (2,1 млн населення) та Одеської області (2,4 млн населення). Словенія має п'ять публічних закладів вищої освіти¹¹⁶ (3, або 60 %, з них присутні в 33 галузях і обіймають 39 місць рейтингу)¹¹⁷. Натомість, згідно з даними інформаційної системи «Конкурс», в Одеській області в 2018 р. функціонувало 19 державних університетів і академій (з них 10 національних), а також 4 державних інститути як відокремлених підрозділів. Разом 23 заклади¹¹⁸, які жодним чином не представлені в рейтингу – зрештою, як і заклади України в цілому¹¹⁹.

Показово, що останніми роками позиції українських закладів погіршилися й за іншими (більш суб'єктивними) світовими університетськими рейтингами – «Таймс»¹²⁰ та «Кью Ес»¹²¹. Цю тезу доводять дані з табл. 17¹²².

Таблиця 17

**Місця вітчизняних закладів вищої освіти
за рейтингами «Таймс» і «Кью Ес» у 2012-2018 рр.**

№	Заклад	Місця за роками (загальна кількість місць у рейтингу)							
1	2	3	4	5	6	7	8	8	10
I. Рейтинг «Таймс»									
		2012 (402)	2013 (400)	2014 (400)	2015 (401)	2016 (800)	2017 (981)	2018 (1103)	
1	Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка					601-800	>800	801-1000	
2	Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна					601-800	>800	1001+	
3	Національний технічний ун-т України «КПІ ім. Ігоря Сікорського»						>800	1001+	
4	Національний ун-т «Львівська політехніка»						>800	1001+	
5	Львівський національний ун-т ім. Івана Франка							1001+	

¹¹⁵ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

¹¹⁶ List of universities in Slovenia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_universities_in_Slovenia (дата звернення: 14.12.2018).

¹¹⁷ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

¹¹⁸ Інформаційна система «Конкурс». Вступ. кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹¹⁹ ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

¹²⁰ THE World University Rankings. URL: www.timeshighereducation.co.uk/ (дата звернення: 14.12.2018).

¹²¹ QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019> (дата звернення: 14.12.2018).

¹²² Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

№	Заклад	Місця за роками (загальна кількість місць у рейтингу)							
1	2	3	4	5	6	7	8	8	10
II. Рейтинг «Кью Ес»									
		2012 (402)	2013 (400)	2014 (400)	2015 (401)	2016 (891)	2017 (916)	2018 (959)	2019 (1000)
1	Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка	501-550		441-450	421-430	421-430	431-440	411-420	531-540
2	Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна				481-490	491-500	382	401-410	481
3	Національний технічний ун-т України «КПІ ім. Ігоря Сікорського»	601		601-650	551-600	601-650	651-600	501-550	601-650
4	Національний технічний ун-т «ХПІ»			701+	701+	701+	701+	701-750	701-750
5	Національний ун-т «Львівська політехніка»								751-800
6	Сумський державний ун-т				651-700	701+	701+	801-1000	751-800
7	Донецький національний ун-т ім. Василя Стуса						701+	701+	

Для України як значної за критеріями території, населення і ресурсів країни окреслений рейтинговий статус-кво є неприйнятним, а тому він потребує нагального реагування як відповідних державних інституцій, так і всіх причетних до формування якісних параметрів вищої освіти. Передовсім необхідно на законодавчому і практичному рівнях сприяти генеруванню культури рейтингового оцінювання закладів як загалом, так і за окремими предметними напрямками. Це виявиться дієвою мотивацією закладів до реального вдосконалення, а для держави й суспільства – орієнтиром для підтримки кращих з них, як це запропоновано в рекомендаціях методологічного семінару НАПН України «Концептуальні засади розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти», що відбувся 22 березня 2018 р.¹²³

Аналіз загальної і галузевої версій Шанхайського рейтингу 2018 року є необхідною передумовою для увиразнення чинного статусу і перспектив розвитку вітчизняної вищої освіти, підтверджує назрілу потребу розроблення і впровадження національного рейтингу закладів вищої освіти як механізму оцінювання і впорядкування сфери вищої освіти України.

Позаяк університетське ранжирування глобального характеру¹²⁴ вже довело свою значущість і ефективність, тому національний рейтинг закладів вищої освіти повинен стати невід'ємною частиною загальнонаціонального моніторингу, забезпечення й підвищення якості їхньої діяльності, політики і стратегії розвитку вищої освіти України¹²⁵.

¹²³ На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. № 2 (берез.-квіт.). С. 4.

¹²⁴ ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018); THE World University Rankings. URL: www.timeshighereducation.co.uk/ (дата звернення: 14.12.2018); QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019> (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

¹²⁵ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

У публікаціях за авторської участі¹²⁶ запропоновано законодавчі норми й перелік доцільних індикаторів національного рейтингу закладів вищої освіти. Для національного визнання такого рейтингу його методологію, показники і критерії слід узгодити з провідними вітчизняними університетами.

Отже, беручи до уваги, що рейтинг робить основну ставку на передові (елітні) заклади, його має підтримати так само елітна (лідерська) Асоціація українських університетів, яку, за прикладом Асоціації американських університетів (США і Канади), доцільно утворити і в Україні, а членство в ній має здобуватися в критеріально прозорому конкурентному змаганні провідних національних університетів-лідерів, або як Расселська група університетів у Сполученому Королівстві¹²⁷.

У перспективі за аналогією Українського центру оцінювання якості освіти та Міжнародної групи експертів у галузі рейтингування (IREG) доцільно утворити Український центр рейтингування закладів вищої освіти або покласти ці функції на Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти¹²⁸.

Також доцільно з урахуванням світової практики уточнити перелік вітчизняних галузей знань і спеціальностей¹²⁹.

Висновки

Здійснений аналіз спонукає до таких висновків:

1. Світова університетська практика для цілеспрямованої підтримки і стратегічного розвитку закладів вищої освіти активно послуговується рейтинговим механізмом оцінювання.

2. Серед провідних міжнародних університетських рейтингів найбільшого визнання нині набув Шанхайський рейтинг. Методологія цього рейтингу (об'єктивність, дані третіх сторін, прозорість і зрозумілість) загальної і галузевої версій має бути покладена в основу національного рейтингу.

3. Аналіз участі країн Світу у Шанхайському рейтингу 2018 р. підтверджує подальший занепад вищої освіти України. Прогресуючі позиції інших країн у загальній (усього 59 країн) і галузевій (83 країни) версіях цього рейтингу, зокрема сусідніх, малих європейських та африканських країн, і відсутність України, свідчать про істотне відставання й критичне зміщення вітчизняної університетської освіти на узбіччя світового інтелектуального розвитку. За даними рейтингу Україна перебуває серед третини європейських країн (з 49 країн – членів Ради Європи) з неконкурентоспроможною вищою освітою.

4. 3-поміж причин такого становища сильна й стійка подрібненість та розпорошеність, багатократне дублювання та профільна неадекватність, ресурсна деконцетрованість українських закладів вищої освіти, відсутність національного рейтингового механізму ідентифікації університетських досягнень, відтак значущої мотивації до безперервного вдосконалення інституційної спроможності та підстав для відповідного державного політико-стратегічного реагування. Недостатня концентрація ресурсів і відсутність повноцінної мотивації українських університетів стають на заваді досягненню показників світового класу.

5. Аналіз світового досвіду рейтингування надає можливість для класифікації рейтингів за різними ознаками: 1) глобальні, регіональні, національні, місцеві (міські); 2) об'єктивні, об'єктивно-суб'єктивні, суб'єктивні; 3) з якісним, якісно-кількісним, кількісним оцінюванням; 4) академічні, професійні; 5) загальні (інституційні), галузеві (предметні); 6) за рівнями освіти (бакалаврські, магістерські, докторські); 7) за

¹²⁶ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. № 2 (берез.-квіт.). С. 4; Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2017 року. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2017. № 2(5). С. 1–19. URL: <http://elite-journal.org/en/potochniy-nomer/> (дата звернення: 14.12.2018); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритетизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / Воробйова О. П. та ін.; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України. 2017. 229 с. С. 5–131. URL: http://ihed.org.ua/images/biblioteka/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

¹²⁷ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. № 2 (берез.-квіт.). С. 4; Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

¹²⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <http://ireg-observatory.org/en/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹²⁹ Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: постанова Каб. Міністрів України від 29.04.2015 р. № 266. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF_ (дата звернення: 14.12.2018).

структурними підрозділами (школами, департаментами); 8) мало-, середньо-, багатофакторні; 9) сфокусовані, змішані. Розвиток рейтингових систем продовжується, їх значення як конкурентних механізмів якості закономірно зростає.

6. Інституційна консолідація й ресурсна концентрація закладів вищої освіти об'єктивно призведе до оптимізації організаційних і функціональних параметрів закладів вищої освіти, зростанню їх національної, регіональної і глобальної конкурентоздатності.

7. Для виправлення ситуації необхідно невідкладно законодавчо унормувати національний рейтинг закладів вищої освіти України. Національне та міжнародне рейтингування вітчизняних університетів, як і створення лідерської Асоціації українських університетів, мають стати ключовими елементами стратегії розвитку вищої освіти України. За відсутності таких кроків створити ефективну систему забезпечення й перманентного підвищення якості вищої освіти неможливо.

8. Позитивне значення для усвідомлення доцільності створення національного рейтингу закладів вищої освіти має тенденція до інституційно-галузевої диференціації рейтингових механізмів оцінювання якості вищої освіти, яка дає змогу увиразнити потенціал закладів вищої освіти як на загальному, так і на профільно-галузевому рівні.

Список використаних джерел

Вища освіта в Україні. 2017 рік: стат. зб. / Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 14.12.2018).

Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2017 р. URL: <http://vstup.info/> (дата звернення: 14.12.2018).

Інформаційна система «Конкурс». Вступ. кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/> (дата звернення: 14.12.2018).

Курбатов С. В. Феномен університету в контексті часових та просторових викликів: монографія. Суми: Університетська книга, 2014. 262 с.

Луговий В., Захарченко В., Ткаченко В. Базовані на дослідженнях викладання і навчання в Європейському просторі вищої освіти. *Педагогічна газета*. 2018. № 3 (трав.-черв.). С. 3.

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. I (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308.

Луговий В. І., Таланова Ж. В. Місія (мета) вищої освіти як системоутворювальний чинник. *Автономія та врядування у вищій освіті: монографія* / Воробйова О. П. та ін.; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України. 2015. 192 с. С. 30–35. URL: http://lib.iitta.gov.ua/704795/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%8F%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%8F%D0%92%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D0%92%D0%B8%D1%89%D0%B9%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%82i2015_%D0%BE%D1%81%D1%82.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритезації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / Воробйова О. П. та ін.; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України. 2017. 229 с. С. 5–131. URL: http://ihed.org.ua/images/biblioteka/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Рейтинги і стандарти: рівні відліку та вектори підтримання якості. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. № 3. Додат. 2: Темат. вип. «Європейська інтеграція вищої освіти України у контексті Болонського процесу. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2015. 282 с. С. 35–40.

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

Луговий В., Таланова Ж. Тенденції та особливості стандартизації вищої освіти як складової забезпечення і покращення її якості в контексті євроінтеграції та глобалізації. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду гуманізації вищої освіти як засобу забезпечення її якості: аналіт. матеріали (част. II) (препринт)* / Воробйова О. П. та ін.; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти

НАПН України. 2016. 111 с. С. 5–31. URL: http://ihed.org.ua/images/biblioteka/Analitichni_Gumanizatsiya-VO-yak-zasib-yakosti_IVO-2017-111p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2017 року. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2017. № 2(5). С. 1–19. URL: <http://elite-journal.org/en/potochniy-nomer/> (дата звернення: 14.12.2018).

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 р. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. № 2 (берез.-квіт.). С. 4.

Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Н. М. Авшенюк та ін.; Нац. акад. пед. наук України; заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка. 2016. 448 с. (до 25-річчя незалежності України).

Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року: стат. бюлетень / Держстат України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 14.12.2018).

Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / пер. с англ.; под общ. ред. и с послесл. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича, Ю. В. Сачкова. Изд. 6-е. Москва: Изд-во ЛКИ, 2008. 296 с.

Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 14.12.2018).

Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: постанова Каб. Міністрів України від 29.04.2015 р. № 266. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF> (дата звернення: 14.12.2018).

Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні: розпорядження Каб. Міністрів України від 14.03.2018 р. № 154-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80> (дата звернення: 14.12.2018).

Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 14.12.2018).

Салми Джамиль. Создание университетов мирового класса / пер. с англ. Москва: Изд-во «Весь мир», 2009. 132 с.

Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.

Шулікін Д. Про наукові кадри, базове фінансування і конкурс проектів. *Освіта України*. 2018. 10 квіт. (№ 14). С. 5.

Britt Ronda. Universities Report Fourth Straight Year of Declining Federal R&D Funding in FY 2015. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2017/nsf17303/nsf17303.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

Britt Ronda. Universities Report Increased Federal R&D Funding after 4-year Decline; R&D Fields Revised for FY 2016. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsf18303/nsf18303.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

Classement International Professionnel des Etablissements d'Enseignement Supérieur. URL: [mpt_ranking2011.pdf](http://mpt-ranking2011.pdf) (дата звернення: 14.12.2018).

College and university rankings. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/College_and_university_rankings#cite_note-99 (дата звернення: 14.12.2018).

Higher education in numbers. URL: <http://www.universitiesuk.ac.uk/facts-and-stats/Pages/higher-education-data.aspx> (дата звернення: 14.12.2018).

Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Human Development Report 2016. Human Development for Everyone. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO. URL: <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-2011-en.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <http://ireg-observatory.org/en/> (дата звернення: 14.12.2018).

Knowledge Exchange Framework. URL: <http://www.hefce.ac.uk/ke/kef/metrics/> (дата звернення: 14.12.2018).

List of European countries by population. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_European_countries_by_population (дата звернення: 14.12.2018).

List of universities in Slovenia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_universities_in_Slovenia (дата звернення: 14.12.2018).

Lugovyi, V., Orzhel, O., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*, 1, 71-88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8> (дата звернення: 14.12.2018).

Main Science and Technology Indicators. Vol. 2016. Issue 2. OECD Publishing. URL: http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/main-science-and-technology-indicators_2304277x (дата звернення: 14.12.2018).

Main Science and Technology Indicators. Vol. 2017. Issue 2. OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/main-science-and-technology-indicators_2304277x (дата звернення: 14.12.2018).

Mines ParisTech: Professional Ranking of World Universities. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Mines_ParisTech:_Professional_Ranking_of_World_Universities (дата звернення: 14.12.2018).

Professional ranking of world universities. 2009 survey. URL: <http://www.mines-paristech.eu/About-us/Rankings/professional-ranking/> (дата звернення: 14.12.2018).

QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019> (дата звернення: 14.12.2018).

REF 2014: About the REF. URL: <http://www.ref.ac.uk/2014/about/> (дата звернення: 14.12.2018).

ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2017 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2017-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2017 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2017-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (дата звернення: 14.12.2018).

TEF: About the TEF. URL: <http://www.hefce.ac.uk/lt/tef/whatistef/> (дата звернення: 14.12.2018).

The Ranking of Rankings 2017. URL: <https://uniranks.com/ranking> (дата звернення: 14.12.2018).

THE World University Rankings. URL: www.timeshighereducation.co.uk/ (дата звернення: 14.12.2018).

Розділ 5. ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

*Оксана Воробйова,
кандидат наук з державного управління,
провідний науковий співробітник,
відділ політики і врядування у вищій освіті
Інститут вищої освіти НАПН України*

Анотація

У межах дослідження розглянуто та проаналізовано міжнародні системи управління якістю, концепції і підходи в їх основі, зокрема концепцію загального управління якістю (Total Quality Management, TQM), управління стандартами Міжнародної організації стандартизації (The International Organization for Standardization, ISO) та їхній вплив на розроблення Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, ESG – Європейські стандарти і рекомендації). З'ясовано, що система якості TQM акцентує увагу на процесі створення, реалізації, удосконалення системи якості, включаючи навчання та мотивацію персоналу; взаємодію зі споживачами та контрагентами; оптимізацію управлінських процесів. Можна стверджувати, що система TQM є базисом для новітніх підходів у стандартизації. Система ISO 9000 включає вісім принципів управління – клієнтоорієнтованість; керівник-лідер; колективний підхід; процесний підхід; системний підхід; перманентне вдосконалення; прийняття рішень на основі фактів; зв'язки з контрагентом на взаємовигідних умовах. Дотримання цих основних вимог мають загальний характер та забезпечують високу ефективність діяльності у будь-якій сфері. Обґрунтовано, що ISO 9001 є основою для положень та принципів Європейських стандартів і рекомендацій відповідно до галузевої специфіки, де в принципах та рекомендаціях розкрита суть процесу, яка полягає у забезпеченні стандартами якості освітніх процесів, налагодженні процедур щодо управління якістю та підвищенні якості освіти.

Проаналізовано міжнародний досвід щодо забезпечення якості у сфері e-learning, розглянуто діяльність європейських асоціацій та агенцій з якості e-learning, процес проходження акредитаційних процедур та отримання знаків якості Epprobate та Open ECB-CHECK. На основі цього запропоновано ряд пропозицій щодо забезпечення якості e-learning в Україні – законодавче закріплення порядку проведення акредитаційних процедур, входження українських акредитаційних агентств до складу міжнародних асоціацій із забезпечення якості e-learning, стимулювання вітчизняних університетів до отримання міжнародної акредитації.

Ключові слова: якість вищої освіти, забезпечення якості у вищій освіті, система управління якістю, e-learning, TQM, стандарт, ISO, ESG, забезпечення якості e-learning.

Актуальність. Процес інтеграції України до Європейського простору вищої освіти вимагає трансформаційні зміни у сфері вищої освіти, зокрема запровадження нової системи управління якістю. Це спричинено наявністю єдиних стандартів забезпечення якості освіти у європейських країнах, гармонізації вітчизняного та міжнародного законодавства, підвищення конкуренції серед закладів вищої освіти. З іншого боку, Україна приєдналася до Міжнародної організації ISO у 1993 р., у 2008 р. було створено Технічний комітет стандартизації. Міжнародні стандарти ISO 9001 спрямовані на забезпечення якості продукції та створення системи управління цими процесами. У свою чергу, Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти (European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA) розробила Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area) і дотримання цих стандартів є однією з умов покращення діяльності закладів вищої освіти, підвищення конкурентоздатності, міжнародні інтеграційні процеси гармонізації освітнього простору та соціально-економічний розвиток країни.

Забезпечення якості вищої освіти є одним з визначальних факторів зростання інтелектуального потенціалу суспільства, що у свою чергу є складовою економічного зростання країни. Система управління якістю у закладах вищої освіти має бути чіткою, прозорою та зрозумілою, адже управління якістю включає в

себе загальні функції управління, які визначають політику якості, цілі та відповідальність організації, що реалізуються за допомогою контролю якості, що функціонує у рамках системи якості. Також важливим є забезпечення якості, що окреслює діяльність із забезпечення доказів, необхідних для встановлення принципів якості та забезпечення ефективності діяльності. Тому визначення стандартів у вищій освіті є основним пріоритетом у процесі входження української вищої освіти у світовий освітній простір та стимулювання закладів до активного реагування на сучасні глобальні виклики. Інформаційне суспільство та динамічний розвиток глобального ринку освітніх послуг вимагає інноваційних підходів до реалізації вищої освіти, зокрема запровадження інформаційно-комунікативних технологій в освітній процес, використання електронного навчання у межах освітніх програм, тож забезпечення якості електронного формату вищої освіти є особливо актуальним. Загалом дотримання стандартів забезпечення якості вищої освіти є конкурентною перевагою як для закладу вищої освіти, так і дотримання вимог Європейського простору вищої освіти.

Спільне та відмінне у забезпеченні якості вищої освіти та загальному управлінні якістю

Загальне управління якістю (Total Quality Management, TQM) – це концепція, яка передбачає управління, що направлено на довгостроковий успіх шляхом задоволення потреб клієнта, та може бути охарактеризована як система управління для клієнтів-орієнтованої організації. Вона є основою для більшості сучасних національних та міжнародних стандартів.

Основні принципи загального управління якістю TQM¹:

- орієнтація на споживача;
- залучення усіх співробітників;
- орієнтація на процес;
- інтегрованість системи;
- стратегічний та системний підхід;
- постійне удосконалення процесів;
- постійне вдосконалення процесів;
- прийняття рішень на основі перевірених фактів;
- комунікативні зв'язки.

Реалізація цих принципів направлена на здійснення контролю якості та підвищення якості. З позиції TQM якість продукції визначається: ступенем реалізації вимог клієнтів; зростанням фінансових показників компанії; підвищенням задоволеності співробітників своєю роботою. Також компанія повинна докладати зусилля не лише для покращення якості продукції, а й до підвищення якості діяльності в цілому (процеси управління та рівень кваліфікації персоналу), що дозволяє досягти ефективного розвитку самої організації. Таким чином, об'єктами управлінської діяльності щодо забезпечення якості у TQM є:

- діяльність організації в цілому, включаючи здійснювані в ході цієї діяльності процеси і процедури;
- продукція, що розглядається як результат діяльності (процесу) і представляє собою матеріальне або нематеріальне благо (сукупність таких благ в будь-якому їх поєднанні);
- організація в цілому, включаючи систему її взаємин із зовнішніми і внутрішніми споживачами, іншими зацікавленими особами і / або окремі її структурні (територіально відокремлені) підрозділи².

Основним механізмом забезпечення якості є надання гарантій виробника щодо своєї продукції, що дає клієнту впевненість, що продукт якісний. До факторів, що визначають позицію споживача слід віднести: довіра до постачальника продукції; довіра до якості продукції, що надана виробником; інформація про інших постачальників такого чи схожого товару; досвід споживача щодо використання цього чи аналогічного продукту.

Система TQM включає в себе створення, реалізацію та удосконалення системи забезпечення якості, та визначає такі основні складові³:

- система мотивації персоналу;

¹ The Global Voice of Quality. URL: www.asq.org/learn-about-quality/total-quality-management/overview/overview.html (дата звернення: 14.12.2018).

² Сертифікація ISO 9001:2000. URL: <http://www.qm-s.com/iso-9001.php> (дата звернення: 14.12.2018).

³ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. URL: [http://www.engq.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.engq.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf) (дата звернення: 14.12.2018).

- система навчання персоналу;
- система взаємовідносин з постачальниками;
- система взаємовідносин зі споживачами;
- система управління процесами.

Тому можна зазначити, що система TQM є основою для багатьох сучасних підходів у сфері стандартизації, що дало поштовх розробляти стандарти у різних галузях.

Міжнародна організація зі стандартизації (The International Organization for Standardization, ISO) це - неурядова організація, що займається питаннями стандартизації, була заснована у 1947 р., та має свої представництва у 145 країнах світу. Місією організації визначено - сприяння розвитку стандартизації та суміжних видів діяльності у світі з метою сприяння міжнародному обміну товарами і послугами, розвивати співробітництво в сфері інтелектуальної, наукової, технічної та економічної діяльності⁴. Головним завданням організації є координація, гармонізація та уніфікація розрізнених національних стандартів, розробка міжнародних стандартів та співпраця з іншими міжнародними організаціями, що стосується стандартизації⁵.

Визначення поняття стандарт ISO подають так - це документ, що створений на основі консенсусу і схвалений визнаним органом, який забезпечує (для загального і багаторазового використання) правила, базові принципи або характеристики для діяльності їх результатів, спрямованих на досягнення оптимального ступеня порядку в даному контексті⁶.

Міжнародні стандарти ISO 9001 визначають основні вимоги до системи управління якістю. Відповідність стандарту визначає, що певні послуги чи продукт діяльності цілком відповідають заявленим нормативним вимогам. Адже стандарти спрямовані на виявлення показників якості, щодо розроблення, впровадження й підтримки забезпечення ефективних систем управління якістю. Вперше основний пакет міжнародних стандартів ISO 9001 було оприлюднено у 1987 році. Слід також зазначити, що ці стандартні вимоги не є сталими, а постійно оновлюються відповідно до нових вимог та підходів щодо стандартизації, так останнє оновлення ISO 9001 відбулося у вересні 2015 року.

Загалом, ISO 9000 це є певний перелік міжнародних норм та стандартів, що направлено на управління якістю й забезпечення якості. Головним завданням є ефективне використання та чітке врахування усіх елементів системи забезпечення якості. Основною особливістю є те, що стандарти мають загальний характер та не мають чіткого розподілу за галузями чи масштабами підприємства. Тому стандарти ISO 9000 можна використовувати як базисний рівень якості та доопрацьовувати відповідно галузевих потреб та запитів. Дотримання стандартів ISO 9000 можна розцінювати як зацікавленість щодо підвищення якості наданих послуг чи продукту, визнання того, що підприємство (установа) долучаються і сприймають міжнародні стандарти якості та можуть бути висококонкурентними на світовому ринку.

Розробляють стандарти ISO згідно загально-галузевого та добровільного обговорення та узгодження. Важливим є принцип загальної згоди усіх зацікавлених сторін - виробники, продавці, споживачі, галузеві фахівці, уряди, лабораторії тестування, дослідницькі установи.

Процес визначення стандартів включає багато галузей, тому ґрунтується на добровільному залученні усіх зацікавлених представників. Основні принципи розробки стандартів включають⁷:

1. Стандарти ISO відповідають на потреби ринку. ISO не приймає рішення, коли саме розробляти новий стандарт. Замість цього ISO приступає до розробки за запитом промисловості або інших зацікавлених сторін, таких як групи споживачів. Як правило, представники галузей промисловості або групи інформують свій національний орган зі стандартизації - член ISO про необхідність розробити стандарт.

2. Стандарти ISO, що базуються на глобальній експертній думці. Стандарти ISO розробляються групою експертів з усього світу, які є частиною більш великих груп, званих технічними комітетами. Ці експерти обговорюють усі аспекти розроблюваного стандарту, включаючи його область застосування, основні визначення та зміст.

3. Стандарти ISO розробляються виходячи з участі в процесі всіх зацікавлених сторін. Технічні комітети складаються з експертів відповідної галузі, а також з представників споживчих асоціацій, наукових кіл, неурядових організацій і урядів.

⁴ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. URL: [http://www.engq.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.engq.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf) (дата звернення: 14.12.2018).

⁵ Там само.

⁶ ISO Standards. URL: www.iso.org/quality-resources/standards-101#iso

⁷ International Organization for Standardization. URL: <https://www.iso.org/developing-standards.html> (дата звернення: 14.12.2018).

4. В основі стандартів ISO лежить консенсус. Стандарти ISO розробляються на основі консенсусу, де беруться до уваги коментарі від усіх зацікавлених сторін.

Розробляються стандарти ISO для певної галузі вцілому, також враховуються зауваження та пропозиції усіх зацікавлених сторін (галузеві фахівці, виробники, споживачі, постачальники, наукові та дослідні установи). ISO 9001:2015 Quality management systems – Requirements (ДСТУ ISO 9001:2015 Системи управління якістю. Вимоги). Визначають вимоги для перевірки уповноваженим сертифікаційного органу у процесі проведення сертифікації системи управління якістю.

Принципи управління якістю організації за міжнародним стандартом ISO 9001: 2000⁸ :

- орієнтація на споживача (customer focus). Організації залежать від своїх споживачів, в тому числі і внутрішніх, і тому повинні розуміти їхні поточні та майбутні потреби, виконувати їхні вимоги і прагнути до перевищення їхніх очікувань;
- лідерство керівника (leadership). Керівники встановлюють єдність мети та напрямів діяльності організації. Потрібно створювати та підтримувати внутрішнє середовище, в якому працівники можуть бути повністю залучені до виконання завдань організації;
- залучення працівників (involvement of people). Працівники всіх рівнів складають основу організації, їх повне залучення дає можливість організації з вигодою використовувати їх здібності;
- процесний підхід (process approach). Бажаного результату досягають ефективніше, якщо діяльністю та пов'язані з нею ресурси будуть керувати як процесом;
- системний підхід до управління (system approach to management). Виявлення, розуміння та управління взаємопов'язаними процесами як системою, що сприяє результативності та ефективності організації для досягнення цілей;
- постійне удосконалення (continual improvement). Постійне удосконалення діяльності організації розглядати як мету;
- прийняття рішень на підставі фактів (factual approach to decision making). Ефективні рішення ґрунтуються на аналізі даних та інформації;
- взаємовигідні відносини з постачальниками (mutually beneficial supplier relationships). Організація та постачальники є взаємозалежними, і взаємовигідні стосунки підвищують взаємну ефективність.

Важливим є те, що ці принципи управління якістю організації є прийнятними для будь-якої галузі, адже декларують базовий перелік дій та процедур щодо забезпечення якості. Відповідно ISO 9001:2015, використання системи управління якістю є важливим та значущим рішенням для організації, адже надає можливість створити міцну базову підтримку для ефективного функціонування.

Потенційні вигоди для організації від запровадження системи управління якістю на основі цього стандарту такі⁹:

- здатність постійно постачати продукцію та послуги, які задовольняють вимоги замовників, а також застосовні законодавчі та регламентувальні вимоги;
- створення можливостей для підвищення задоволеності замовників;
- урахування ризиків і можливостей, пов'язаних із середовищем і цілями організації;
- здатність демонструвати відповідність установленим вимогам до системи управління якістю.

Також зазначено, що стандарт можуть застосовувати внутрішні та зовнішні сторони, та не вимагає¹⁰:

- однаковості структури різних систем управління якістю;
- узгодження документації зі структурою розділів цього стандарту;
- використання специфічної термінології цього стандарту в межах організації.

Установлені в цьому стандарті вимоги до системи управління якістю доповнюють вимоги до продукції та послуг. Також використано процесний підхід, елементами якого є цикл «Plan-Do-Check-Act» (PDCA) («Плануй-Виконуй-Перевіряй-Дій») та ризик-орієнтоване мислення. «Plan-Do-Check-Act» та який зазвичай використовують в якості моделі для безперервного вдосконалення; при запуску нового проекту щодо підвищення ефективності; при розробленні нового або вдосконаленого процесу, продукту або послуги; при

⁸ Сертифікація ISO 9001:2000. URL: <http://www.qm-s.com/iso-9001.php> (дата звернення: 14.12.2018).

⁹ Системи управління якістю ISO 9001. URL: www.certsystems.kiev.ua/uk/iso-9001/sistemi-upravlinnya-yakistyu-za-iso-9001.html (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰ Там само.

визначенні повторюваного процесу роботи; при плануванні збору і аналізу даних з метою перевірки і визначення пріоритетності проблем, або першопричини. Етапи використання циклу «Plan-Do-Check-Act» відбувається так:

Plan. Визнайте потребу у змінах і зробіть план.

Do. Перевірте впроваджені зміни. Проведіть невелике дослідження щодо результативності.

Check. Перевірте проведення дослідження, проаналізуйте результати та визначтеся, щодо отриманих результатів.

Act. Проводьте заходи щодо змін, базуючись на даних, які отримані у процесі дослідження («Do»): якщо зміни не є ефективними, є потреба повторити цикл знову, але за іншим планом. Якщо Ефективність змін підтвердилась – проводьте зміни більш масштабно, спираючись на результати дослідження.

Для створення ефективної системи управління якістю організації згідно ISO 9001 потрібно¹¹:

- визначити процеси, потрібні для системи управління якістю, та їх застосування в межах організації;
- визначити необхідні умови процесів і очікувані результати;
- визначити послідовність і взаємодію цих процесів;
- визначити та застосовувати критерії та методи (зокрема моніторинг, вимірювання та відповідні показники дієвості), потрібні для забезпечування результативності функціонування та контролювання цих процесів;
- визначити ресурси, потрібні для цих процесів, і забезпечувати їх наявність;
- призначити осіб з відповідальністю та повноваженнями щодо цих процесів;
- розглядати ризики та можливості;
- оцінювати ці процеси та запроваджувати будь-які зміни, потрібні для забезпечування того, щоб ці процеси досягали своїх передбачених результатів;
- поліпшувати процеси та систему управління якістю.

У новій версії ISO 9001:2015 зроблено акцент на запровадження ризик-орієнтованого мислення, що дозволяє враховувати множинні чинники, які впливають на процес виробництва (діяльності) та систему управління якістю, та створити умови для своєчасного реагування щодо негативного впливу.

Отже, можна стверджувати, що система стандарту ISO 9001 має рекомендаційний загальний характер і може бути використана в будь-якій організації незалежно від галузі, виду діяльності та масштабів.

Тому ISO 9001 надає можливості організації створювати свою галузеву систему забезпечення якості, яка відповідає вимогам загальної системи управління. Це дозволяє розробити спеціальні стандарти для освітньої галузі, вищої освіти зокрема, враховуючи специфіку діяльності. Отримання сертифікату ISO 9001 для українських закладів вищої освіти не є обов'язковим, проте основні вимоги стандарту ISO 9001:2015 є абсолютно адаптивними до сучасних вимог вищої освіти, дотримання цих вимог та отримання відповідного сертифікату лише підтверджує високі стандарти закладу¹².

Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area — ESG), створено та запропоновано Європейською асоціацією забезпечення якості вищої освіти (European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA) включають в себе основні складові щодо організації системи забезпечення якості освіти, а саме стверджується, що «ESG зосереджені на забезпеченні якості стосовно навчання і викладання у вищій освіті, включаючи навчальне середовище та відповідні зв'язки з дослідженнями та інноваціями ... застосовуються до всієї вищої освіти, що пропонується у ENEA, незалежно від типу навчання чи місця викладання»¹³.

Важливим є декларування основної мети – «в основі всієї діяльності щодо забезпечення якості лежать дві споріднені цілі: підзвітність і покращення. Узяті разом, вони створюють довіру до діяльності закладу вищої освіти. Успішно запроваджена система забезпечення якості надаватиме інформацію, що засвідчує заклад вищої освіти та громадськість у належній якості діяльності закладу вищої освіти (підзвітність)

¹¹ Системи управління якістю ISO 9001. URL: www.certsystems.kiev.ua/uk/iso-9001/sistemi-upravlinnya-yakistyu-za-iso-9001.html (дата звернення: 14.12.2018).

¹² Воробйова О.П. Теоретико-методологічні засади формування стандартів забезпечення якості у галузі вищої освіти. *Молодий вчений*. Херсон: «Молодий вчений», 2018. Вип. 1. С. 273–277.

¹³ ISO Standards. URL: www.asq.org/quality-resources/standards-101#iso (дата звернення: 14.12.2018).

та надаватиме поради і рекомендації щодо того, як можна покращити те, що заклад робить (покращення). Таким чином, забезпечення якості та покращення якості є взаємопов'язаними»¹⁴.

Основні цілі ESG¹⁵:

- встановлення спільних рамок щодо систем забезпечення якості для навчання і викладання на європейському, національному та інституційному рівні;
- забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти;
- підтримання взаємної довіри, таким чином сприяючи визнанню та мобільності у межах та поза національних кордонів;
- надання інформації щодо забезпечення якості у ЕНЕА.

Колишній президент Європейської асоціації забезпечення якості вищої освіти (ENQA) А. Хопбаха про сутність ESG заявляє, що «ESG – це принципи і рекомендації для закладів (програм) і агентств, ці стандарти в значній мірі розкривають суть процесів ... освітня діяльність відрізняється за своєю природою від процесів виробництва, однак такі процеси, як експертиза «рівних» для встановлення відповідності стандартам, критерії відповідності/невідповідності з урахуванням різноманітності сектора вищої освіти – ці та інші аспекти, - включені в стандарти ESG»¹⁶. Він зазначає, що забезпечення якості «... це не бізнес, а частина галузі вищої освіти як суспільного блага і предмета суспільної відповідальності. Наша мета – забезпечити відповідність освітніх програм стандартам якості та допомагати університетам в управлінні якістю й покращенні якості вищої освіти. Інше наше завдання – захищати інтереси студентів і забезпечити адекватний рівень обраних ними освітніх програм та університетів»¹⁷.

Підсумовуючи, знову можна процитувати А. Хопбаха, який стверджує, що «тільки бажання всіх учасників процесу розвивати сформовані системи вищої освіти, серйозно аналізувати свою діяльність в контексті Болонського процесу може забезпечити успішне застосування стандартів і рекомендацій на всій території Європейського простору вищої освіти»¹⁸.

Забезпечення якості електронного навчання у вищій освіті в ЄПВО

На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства електронне навчання (e-learning) є невід'ємною частиною освітнього процесу, адже цифрова трансформація суспільних процесів вимагає абсолютно нових підходів, навичок та компетентностей. Нова економіка, що базується на знаннях, вимагає високоякісної освіти, конкурентоздатності та постійного удосконалення вже набутих знань та умінь. Тому логічним є зростання уваги до e-learning та підвищення уваги до забезпечення якості освіти у форматі e-learning. У міжнародній практиці є достатньо розробок щодо процесів функціонування, критеріїв відповідності, визначені механізми та описані індикатори щодо забезпечення якості вищої освіти у форматі e-learning,

Надзвичайно великий вклад зроблено Європейською асоціацією університетів дистанційного навчання (European Association of Distance Teaching Universities, EADTU), до її складу входили представники європейських університетів, що запровадили відкрите дистанційне навчання. Асоціація була заснована у 1987 році¹⁹, а в 2003 р. EADTU запроваджують проект eBologna. Базовою метою заявлено утворення європейської електронної мережі для підтримки реалізації Болонського процесу. Основними елементами визначено використання e-learning для розширення доступу до європейської освіти; впровадження e-learning та змішаної форми у міжнародній співпраці, пропагування неперервної освіти та розвиток віртуальної мобільності.

Під егідою Європейського центру розвитку професійного навчання (Centre Européen pour le Développement de la Formation Professionnelle, CEDEFOP) було створено європейську організацію, що забезпечує якість e-learning – Європейський фонд забезпечення якості електронного навчання (European

¹⁴ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. URL: [http://www.enga.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.enga.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf) (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁵ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. URL: [http://www.enga.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.enga.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf) (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁶ Хопбах А. Мы все стараемся решить одни и те же задачи. Интервью с президентом Европейской ассоциации гарантии качества в высшем образовании. *Аккредитация в образовании*. 2013. № 1 (61). С. 8—11.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само.

¹⁹ The European Association of Distance Teaching Universities (EADTU). URL: <https://eadtu.eu/about-eadt/about-eadt> (дата звернення: 14.12.2018).

Foundation for Quality in eLearning, EFQUEL:), що налічувала більше 120 інституційних членів: національні агенції, заклади вищої освіти та корпорації. Основною метою було задекларовано «створення європейської спільноти користувачів та експертів для обміну досвідом щодо електронного навчання»²⁰.

До основних видів діяльності EFQUEL можна віднести здійснення процедури акредитації, що відповідає проекту «Європейський університет для забезпечення якості електронного навчання» (European University for Quality in eLearning, UNIQUE), підготовку та проведення щорічного форуму EFQUEL.

Таким чином, можна стверджувати, що основною діяльністю EFQUEL є просвітницька: проведення семінарів, короткострокових курсів, літніх шкіл за програмою «Глобального співробітництва»²¹. Також важливим є реалізація міжнародного проекту, що стосується процедури акредитації UNIQUE. Де основним завданням визначено сприяння процесу реформування вищої освіти у європейському просторі за допомогою створення системи забезпечення якості у сфері e-learning, та побудови загальноєвропейської системи акредитації закладів вищої освіти, які використовують e-learning. Також було створено *Модель інституційної акредитації* (The UNIQUE Institutional Accreditation Model), де було чітко визначені процедури та методики оцінювання закладів вищої освіти, де запроваджено e-learning. Пізніше методичні рекомендації були доповнені – оцінювання проводилося окремого факультету, а не університету загалом²².

Основним завданням Європейської мережі забезпечення якості освіти у сфері інформаційної освіти (The European Quality Assurance Network for Informatics Education, EQANIE) є питання забезпечення якості навчальних програм у сфері європейської інформаційної освіти.

До базових завдань EQANIE, що стосується акредитації та забезпечення якості освіти відносять²³:

- підвищення якості освітніх програм з інформатики;
- для акредитованих освітніх програм у галузі інформатики надання знака якості – Euro-Inf;
- взаємне визнання спільних програм з сертифікації й валідазації;
- збільшення процесу мобільності випускників згідно рекомендації Лісабонської стратегії.

Таким чином, основною діяльністю EQANIE є розроблення системних процедур та критеріїв, що стосуються забезпечення якості освітніх програм з інформатики; створення процедури надання європейського знаку якості Euro-Inf для освітніх програм з інформатики; просвітницька діяльність - проведення тренінгів та консультування підготовка та оприлюднення результатів досліджень щодо забезпечення якості освіти з інформатики.

До основних завдань потрібно віднести – створення бази освітніх програм з відзнакою Euro-Inf; інформаційна підтримка національних і регіональних організацій, що займаються акредитацією; проведення навчальних семінарів, консультацій, конференцій, тощо. Разом з тим, основна діяльність – це проведення акредитації освітніх програм. Процес акредитації проводиться або представниками EQANIE, або уповноваженими організаціями, до них відносяться: Німеччина – Акредитаційне агентство, що спеціалізується на акредитації програм в галузі інженерії, інформатики, природничих наук та математики (Accreditation Agency Specialized in Accrediting Degree Programs in Engineering, Informatics, the Natural Sciences and Mathematics, ASIIN); Великобританія – Британська комп'ютерна спільнота (British Computer Society, BCS); Іспанія – Національна агенція забезпечення якості та акредитації (National Agency for Quality Assessment and Accreditation of Spain, ANECA)

Процедура акредитації відбувається за такою схемою.

Університет подає запит, де зазначає інформацію про освітню програму, після цього проводиться попереднє оцінювання представниками EQANIE та акредитаційним комітетом.

У випадку отримання схвальної відповіді, настає другий етап, коли аудиторська група (входять представники EQANIE та незалежні залучені експерти) розглядає звіт самооцінювання університету. Кожна програма оцінюється окремо на відповідність вимогам Euro-Inf, при цьому визначають наявність ресурсної бази для реалізації проекту, рівень кваліфікації викладачів та студентів, процедури оцінювання

На четвертому етапі комітет з акредитації виносить рішення²⁴:

- програма акредитована на 5 років / з рекомендаціями;

²⁰ European Foundation for Quality in eLearning (EFQUEL). URL: <https://www.openeducationeuropa.eu/en/institution/efquel-european-foundation-quality-elearning> (дата звернення: 14.12.2018).

²¹ Там само.

²² Там само.

²³ European Quality Assurance Network for Informatics Education. URL: <http://www.eqanie.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).

²⁴ Euro- Inf Framework Standards and Accreditation Criteria for Informatics Degree Programmes. URL: <http://www.eqanie.eu/media/Euro-Inf%20Framework%20Standards%20and%20Accreditation%20Criteria%20V2015-10-12.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

- програма буде акредитована за умов (визначаються умови та часові межі);
- процедура акредитування призупинена до усунення основних недоліків;
- програма не акредитована.

Програми, що успішно пройшли процедуру акредитації, отримують знак Euro-Inf, та включаються до бази акредитованих програм EQANIE.

Основною метою діяльності проекту Euro-Inf є створення європейської системи акредитації освітніх програм з інформатики. Важливим також є проект щодо розроблення Рамкових стандартів і критеріїв акредитації (Framework Standards), які були високо оцінені після ряду пробних акредитацій у європейських університетах. Документ «Рамкові стандарти» (Framework Standards) оновлюється відповідно до вимог сфери вищої освіти. Так, суттєво було оновлено загальну частину «Рамкових стандартів» (Framework Standards) згідно Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG 2015 Брюссель, Бельгія)²⁵.

Слід зазначити, що бази освітніх програм з відзнакою Euro-Inf постійно поповнюються та розширюють свої горизонти впливу, і охоплюють університети Австралії, Великобританії, Вірменії, Ісландії, Іспанії, Італії, Казахстану, Кіпру, Німеччини, Перу, Росії, Словенії, Фінляндії, Хорватії²⁶.

Члени EQANIE мають ряд переваг:

- активний вплив на формування та розвиток стандартів, що стосується якості програм з інформатики в європейських університетах;
- постійний обмін професійними здобутками у галузі IT-освіти;
- широка інформаційна підтримка щодо реального стану у галузі IT-освіти;
- залучення до міжнародних проектів щодо забезпечення якості освіти.

Важливо також розглянути програму ECB Check, що спрямована на підвищення якості програм e-learning, шляхом проведення незалежного оцінювання навчальних програм та університетів, що запровадили e-learning.

Основні принципи діяльності ECB Check²⁷:

- запровадження та підтримка процесу самооцінювання програм;
- залучення до міжгалузевої співпраці у процесі реалізації системи ECB Check Framework;
- спонукання до співпраці у відкритій мережі для обміну досвідом.
- До основних завдань ECB Check потрібно віднести:
- просвітницька діяльність щодо функціонування ECB Check;
- проведення процедури сертифікації програм щодо забезпечення якості освіти для e-learning
- підтримка процесу обміну досвідом та напрацювання згідно тематики;
- удосконалення механізмів та процедур щодо забезпечення якості та ECB Check.

Важливим є відкритий характер спільноти та доступний навчальний курс «Відкрите ECBCheck», що дозволяє отримати сертифікацію та бути рецензентом для ECB Check.

Також потрібно відзначити знак якості Open ECB-CHECK (Open e-learning in Capacity Building Check), який було започатковано у 2012 р. виключно для e-learning. Відповідно до процедури, базовими критеріями, відповідно до яких відбувається оцінювання є: загальна інформація про навчальну програму; інформація про якісний склад викладачів; інформація про якісний склад слухачів; якісне та змістовне наповнення навчальної програми; місце навчальної програми у загальній структурі; медіа підтримка; ефективність використання інформаційно-комунікативних технологій; базовий звіт установи²⁸.

Основним європейським інституційним об'єднанням, що опікувалося модернізаційними програмами європейських університетів, є Європейська асоціація університетів дистанційного навчання (The European Association of Distance Teaching Universities, EADTU)²⁹, створена за ініціативи європейських інститутів дистанційного навчання у 1987 р.

²⁵ European Quality Assurance Network for Informatics Education. URL: <http://www.eqanie.eu> (дата звернення: 14.12.2018).

²⁶ Там само.

²⁷ ECB Check. URL: <http://www.ecb-check.net/> (дата звернення: 14.12.2018).

²⁸ Там само.

²⁹ The European Association of Distance Teaching Universities (EADTU). URL: <https://eadtu.eu/about-eadt/about-eadt> (дата звернення: 14.12.2018).

На сьогодні до її складу входить 200 університетів та майже три мільйони студентів. Основною метою діяльності заявлено створення європейського простору е-навчання згідно вимог Стратегії ET2020 та Болонської декларації.

Щодо базових принципів функціонування, можна виділити наступне³⁰:

- особистісно-орієнтоване навчання у середовищі високоякісного e-learning;
- використання вузьконаправлених новітніх методів навчання;
- e-learning та активна мобільність.
- Основні види діяльності EADTU:
- Open & Flexible (OOF) - розробка нових методів та підходів у навчанні;
- підтримка процесу та організаційні заходи для обміну досвідом;
- співпраця з міжнародними організаціями та національними урядами щодо політики e-learning;
- просвітницька діяльність, що стосується підтримки та розвитку відкритої освіти, MOOCs, віртуальної мобільності у контексті забезпечення якості освіти;
- організація та проведення конференції EADTU з OOF освіти;
- надання консультативних послуг щодо тенденцій в OOF освіти та політикою ЄС в e-learning.

Важливим для розвитку процесу забезпечення якості e-learning є розроблен за підтримки ЄС документ – Оцінювання якості електронної освіти: підхід бенчмаркінгу (Quality Assessment for E-learning: a Benchmarking Approach). Він складається з шести основних складових, що підтримують процес забезпечення якості – стратегічний менеджмент, розробка навчальних програм, розробка курсів, доставка навчальних матеріалів, підтримка персоналу, підтримка студентів³¹.

Також було впроваджено Міжнародний знак якості для e-learning Epprobate, над його розробленням у 2012 році працювали Центр забезпечення якості електронного навчання (e-Learning Quality Service Center, eLQSC), Мережа навчальних агенцій (The Learning Agency Network, LANETO), Валлонське агентство з телекомунікацій (Agence Wallonne des Télécommunications, AWT). Підвищення якості та обов'язкова сертифікація навчальних програм та матеріалів, що використовуються в e-learning визначено як основна мета проекту.

Основні завдання Epprobate³²:

- створення та запровадження знаку якості e-learning;
- підвищення довіри до e-learning, відзначаючи міжнародним знаком якості;
- підтримка процесу забезпечення якості e-learning;
- підтримка та організація міжнародної мережі рецензентів та національних організацій-партнерів.

У процедурі Epprobate використовують чотири основні показники оцінюванню якості – повна інформація про змістовну частину курсу; повна інформація про цільову групу; медіа підтримка; змістовна частина – дотримання інтелектуальних прав. Міжнародний знак якості e-learning Epprobate з 2012 року використовують у 35 країнах Європи, Африки, Азії, Тихоокеанського регіону, у Північній і Південній Америці³³.

Основним завданням проекту e-Xcellence є розробка процедури щодо забезпечення якості, результатом діяльності є Європейський стандарт якості для електронних форм навчання (The European quality benchmark for online, open and flexible education). Розроблення Рекомендації із забезпечення якості електронного навчання у вищій освіті (Quality Manual for e-Learning in Higher Education). Метою розробки було виявити критерії, параметри, індикатори якості та коментарі, за допомогою яких здійснюється процес оцінювання програм e-learning. Наголошується на тому, що «посібник є додатковий інструмент, який можливо використовувати в поєднанні з цими процесами забезпечення якості, що дозволяє розглядати розвиток електронного навчання як особливий елемент. Важливим аспектом проекту e-Xcellence є те, що він

³⁰ The European Association of Distance Teaching Universities (EADTU). URL: <https://eadtu.eu/about-eadt/about-eadt> (дата звернення: 14.12.2018).

³¹ Quality Assessment for E-learning: a Benchmarking Approach. URL: http://excellencelabel.eadt.eu/images/Excellence_manual_2016_third_edition.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

³² Epprobate. URL: <http://www.europages.co.uk/EPPOBATE/00000003752575-128284001.html> (дата звернення: 14.12.2018).

³³ Там само.

пропонує гнучкий загальноєвропейський стандарт, вписується в будь-які інституційні або національні системи і націлений на поліпшення в сфері освіти»³⁴.

Посібник має шість розділів, що включають – стратегічний менеджмент, розроблення освітніх планів, курсів, надання курсів, підтримка персоналу, студентів. Кожний розділ містить опис критеріїв якості, критичні фактори, показники ефективності та додаткові пояснення³⁵.

E-xcellence визначає загальні критерії 12 європейських експертів, тому E-xcellence включає загальноєвропейський комплекс критеріїв, незалежно від конкретних інституційних чи національних систем, а також керівництва удосконаленням освіти. Ці критерії фактично представляють численні передові практики з усієї Європи, відрізняються у кожній країні та надають цінну допомогу³⁶.

Виходячи з аналізу міжнародного досвіду, можна стверджувати, що існують досить фундаментальні дієві напрацювання щодо забезпечення якості в e-learning, які успішно використовуються на практиці. Для українських університетів буде корисним використовувати ці результати, адже агенції завжди відкриті до співпраці, направлені на просвітницьку діяльність, позитивним для освітніх закладів було б набуття членства в асоціації, щоб мати можливість користуватися ресурсним потенціалом.

Висновки

У межах проведеного дослідження концепції загального управління якістю (Total Quality Management, TQM), стандартів Міжнародної організації стандартизації (The International Organization for Standardization, ISO), Європейських стандартів із забезпечення якості в ЄПВО (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, ESG) визначено, що запровадження міжнародних стандартів системи забезпечення якості згідно вимогам міжнародного стандарту ISO 9001 є одним з напрямів практичної діяльності щодо вдосконалення якості вищої освіти. Адже якість надання освітніх послуг через оптимізацію системи управління і підвищення ефективності бізнес-процесів підвищить конкурентоздатність вітчизняних закладів вищої освіти, їх привабливість та довіру з боку споживачів освітніх послуг. Тому отримання університетом сертифікату ISO 9001 є підтвердженням того, що заклад забезпечує якість управління освітньою, науковою та інноваційною діяльністю.

Можна стверджувати, що концепції загального управління якістю (Total Quality Management - TQM) є базисом для більшості сучасних міжнародних, регіональних і національних стандартів. Концепція стандартів ISO 9000 включає перелік основних вимог і рекомендацій із забезпечення якості, незалежно від виду діяльності організації. Що стосується вищої освіти, то цілком прийнятним є використання основних принципів, що стосуються задоволення вимог споживача та зацікавлених сторін, у вищій освіті, які «відповідають основним вимогам щодо продукту діяльності закладів вищої освіти: знання, уміння та підготовка спеціалістів»³⁷.

Таож, у межах дослідження розглянуто та проаналізовано міжнародні системи управління якістю, а саме: концепцію загального управління якістю (Total Quality Management, TQM), стандарти Міжнародної організації стандартизації (The International Organization for Standardization, ISO) та їхній вплив на розроблення Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в ЄПВО (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, ESG). Визначено, що система управління якістю TQM акцентує увагу на процесі створення, реалізації, удосконалення системи якості, а саме: навчання та мотивація персоналу; взаємодія зі споживачами та партнерами; управлінські процеси. Можна стверджувати, що система TQM є базисом для новітніх підходів у стандартизації вищої освіти.

Система ISO 9000 включає вісім принципів управління – клієнтоорієнтованість; керівник-лідер; колективний підхід; процесний підхід; управлінський системний підхід; перманентне удосконалення; прийняття рішень тільки на основі фактів; зв'язки з партнерами тільки на взаємовигідних умовах. Дотримання цих основних вимог мають загальний характер та забезпечують високу ефективність діяльності у сфері вищої

³⁴ Руководство по качеству e-learning в высшем образовании (EADTU, e-Xcellence project). URL: http://e-tutor.sml.zhaw.ch/pluginfile.php/765/mod_resource/content/0/Руководство%20по%20качеству%20электронного%20обучения%20%28e-learning%29%20в%20высшем%20образовании.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

³⁵ Там само.

³⁶ Quality Assessment for E-learning: a Benchmarking Approach. URL: http://excellencelabel.eadtu.eu/images/Excellence_manual_2016_third_edition.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

³⁷ Воробйова О.П. Теоретико-методологічні засади формування стандартів забезпечення якості у галузі вищої освіти. *Молодий вчений*. Херсон: «Молодий вчений». 2018. Вип. 1. С. 273–277.

освіти. Також визначено, що ISO 9001 є основою для основних положень Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в ЄПВО (ESG) відповідно до галузевої специфіки, де розкрита суть процесу, мета якої є забезпечення якості освітніх процесів, налагодження процедур щодо управління якістю та покращенням якості вищої освіти.

Для розвитку сучасного освітнього середовища в Україні, зокрема розвитку e-learning, важливими є співпраця з міжнародними агенціями із забезпечення якості у цій сфері, можливість використовувати бази даних щодо затверджених стандартів і програм, а також отримання міжнародної акредитації освітніх програм у форматі електронного навчання. Адже розвиток програм e-learning в українських університетах підвищить їхню конкурентоздатність і посилить процес інтернаціоналізації. Також важливим є розширення поля діяльності Національного агентства із забезпечення якості щодо розвитку та сертифікації програм e-learning. Серед основних завдань потрібно виділити такі:

- просвітницька діяльність щодо міжнародної акредитації програм e-learning;
- підтримка та організація процесу міжнародної акредитації програм;
- надання консультативних та методичних послуг при проходженні міжнародної акредитації;
- розроблення рекомендацій щодо міжнародної акредитації програм e-learning для університетів.
- Ураховуючи міжнародний досвід щодо забезпечення якості освіти e-learning, можна визначити низку пропозицій для удосконалення цих процесів:
- законодавчо визначити порядок і процедуру акредитації програм e-learning;
- сприяти входженню до міжнародних асоціацій із забезпечення якості e-learning національних агентств;
- стимулювати українські університети до отримання міжнародної акредитації та знаків якості Erprobate, Open ECB-CHECK;
- освітні програми e-learning мають відповідати міжнародним стандартам якості.

Таким чином, відбуватиметься формування новітнього освітнього середовища для цифрового навчання. Запропоновані пропозиції сприятимуть розвитку та вдосконаленню забезпечення якості вищої освіти електронного навчання, формування відповідного інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти, готовності здобувачів і викладачів до умов інформатизації та інтернаціоналізації викладання та навчання³⁸.

Список використаних джерел

Воробйова О. П. Забезпечення якості електронного навчання в європейському просторі вищої освіти Інформаційні технології і засоби навчання. Київ, 2018. Т. 64, № 2. С. 245–252. URL: www.journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/issue/view/93/showToc (дата звернення: 14.12.2018).

Воробйова О. П. Теоретико-методологічні засади формування стандартів забезпечення якості у галузі вищої освіти. *Молодий вчений*. Херсон: «Молодий вчений», 2018. Вип. 1. С. 273–277.

Клецов Ю. В. Концепция TQM как методологическая основа построения моделей обеспечения качества согласно требованиям стандартов ISO. Профессиональное образование в России и за рубежом. 2014. № 3. С. 13–20.

Руководство по качеству e-learning в высшем образовании (EADTU, e-Xcellence project). URL: http://e-tutor.sml.zhaw.ch/pluginfile.php/765/mod_resource/content/0/Руководство%20по%20качеству%20электронного%20обучения%20%28e-learning%29%20в%20высшем%20образовании.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Сертификация ISO 9001:2000. URL: www.qm-s.com/iso-9001.php (дата звернення: 14.12.2018).

Системы управления качеством ISO 9001. URL: www.certsystems.kiev.ua/uk/iso-9001/sistemi-upravlinnya-yakistyu-za-iso-9001.html (дата звернення: 14.12.2018).

Хопбах А. Мы все стараемся решить одни и те же задачи. Интервью с президентом Европейской ассоциации гарантии качества в высшем образовании. *Аккредитация в образовании*. 2013. № 1 (61). С. 8–11.

³⁸ Воробйова О.П. Забезпечення якості електронного навчання в європейському просторі вищої освіти Інформаційні технології і засоби навчання. Київ, 2018. Т. 64, № 2. С. 245–252. URL: www.journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/issue/view/93/showToc (дата звернення: 14.12.2018).

ECB Check. URL: <http://www.ecb-check.net/> (дата звернення: 14.12.2018).

Epprobate. URL: <http://www.europages.co.uk/EPPROBATE/00000003752575-128284001.html> (дата звернення: 14.12.2018).

Euro-Inf Framework Standards and Accreditation Criteria for Informatics Degree Programmes. URL: <http://www.eqanie.eu/media/Euro-Inf%20Framework%20Standards%20and%20Accreditation%20Criteria%20V2015-10-12.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

European Foundation for Quality in eLearning (EFQUEL). URL: <https://www.openeducationeuropa.eu/en/institution/efquel-european-foundation-quality-elearning> (дата звернення: 14.12.2018).

European Quality Assurance Network for Informatics Education. URL: <http://www.eqanie.eu> (дата звернення: 14.12.2018).

International Organization for Standardization. URL: <https://www.iso.org/developing-standards.html> (дата звернення: 14.12.2018).

ISO Standards. URL: www.asq.org/quality-resources/standards-101#iso (дата звернення: 14.12.2018).

Quality Assessment for E-learning: a Benchmarking Approach. URL: http://excellencelabel.eadtu.eu/images/Excellence_manual_2016_third_edition.pdf

Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. URL: [www.enga.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.enga.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf) (дата звернення: 14.12.2018).

The European Association of Distance Teaching Universities (EADTU). URL: www.eadtu.eu/about-eadtu/about-eadtu (дата звернення: 14.12.2018).

The Global Voice of Quality. URL: www.asq.org/learn-about-quality/total-quality-management/overview/overview.html (дата звернення: 14.12.2018).

Розділ 6. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТІВ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Олена Оржель
доктор наук з державного управління, доцент,
завідувач відділу політики і врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України

Актуальність. Університетська соціальна відповідальність (далі – УСВ) є актуальною і широко обговорюваною темою в європейському і світовому освітянському дискурсі. Паризьке комюніке¹ заохочує заклади вищої освіти (далі – ЗВО) виконувати свою соціальну відповідальність та заявляє, що «громадська відповідальність вищої освіти й за вищу освіту становить основу Європейського простору вищої освіти (далі – ЄПВО)»². УСВ важко дати визначення, як і якості вищої освіти, через множинність проявів цього явища та багато інтерпретацій цього поняття. УСВ може тлумачитися доволі вузько: як відповідальність перед (територіальною) громадою, де знаходиться ЗВО; або максимально широко: відповідальність за все, що відбувається в університеті (детальніше про вузьке та широке тлумачення УСВ див.³).

Матриця університетської соціальної відповідальності як інструментарій для її аналізу

Сьогодні домінує широкий погляд на УСВ, де відповідальність перед місцевою громадою поєднується із відповідальністю перед університетським (викладацьким та/або студентським) колективом та відгуком на глобальні виклики. Наприклад, за методологією міжнародного рейтингу «QS Stars»⁴ соціальну відповідальність ЗВО формують чотири компоненти (виміри) їх діяльності⁵:

- 1) внесок у розвиток громади;
- 2) доброчинність та участь у міжнародних кампаніях з ліквідації наслідків стихійних лих;
- 3) внесок у розвиток людського капіталу в регіоні, де знаходиться університет (інакше кажучи, скільки місцевих студентів навчаються в університеті та яка частка випускників університету працевлаштовуються у даному регіоні);
- 4) позитивне ставлення до довкілля.

За результатами комп'ютерного аналізу визначень УСВ найчастіше визначається через поняття⁶:

- стейкхолдери (48.75 %);
- залучення / engagement (13.56 %);
- освіта (6.61 %);
- дослідження, винаходи (6.46 %);
- вчення, ученість (scholarship) (6.46 %);
- навчання (5.68 %);
- служіння (4.89 %);
- знання (3.87 %);
- викладання (2.69 %);
- етика (1.03 %).

¹ Паризьке комюніке. Париж, 25 травня 2018 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

² Там само.

³ Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / О. П. Воробйова та ін; Ін-т вищої освіти НАПН України; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ, 2017. С. 147. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁴ QS Stars University Ratings. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-stars/qs-stars/rating-universities-engagement-qs-stars> (дата звернення: 14.12.2018).

⁵ Там само.

⁶ Esfijani, A., Hussain, F., Chang, E. University social responsibility ontology // ResearchGate, 2013/12/21. P. 276. URL: https://www.researchgate.net/publication/235606167_University_Social_Responsibility_Ontology (дата звернення: 14.12.2018).

Загалом, за даними цього дослідження А. Esfijani, F. Hussain, E. Chang «University social responsibility ontology» понятійне поле УСВ включає більше сорока понятійних компонентів, куди, крім вищезазначених, входять: суспільство, стійкість, розвиток, культура, спільноти, організації, уряд, промисловість та інші⁷.

Інтуїтивно відчувається, що університетська соціальна відповідальність та забезпечення якості вищої освіти є пов'язаними. Уточнення їх взаємозв'язку потребує вивчення.

З одного боку, усвідомлення ЗВО своєї відповідальності за якісну підготовку спеціаліста та виховання громадянина є першим кроком на шляху до забезпечення якості. За такого підходу УСВ є первинною по відношенню до забезпечення якості. Відповідно, формування внутрішньої системи забезпечення якості у ЗВО відбуватиметься відповідно до усвідомлення ним власних соціальних зобов'язань перед різними групами зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів.

З іншого боку, на зв'язок між УСВ та забезпеченням якості можна подивитися інакше: забезпечення якості як стратегічна мета і наскрізний напрям діяльності ЗВО охоплює, серед іншого, УСВ. Тоді варто дослідити, яким може / має бути прийнятний стандарт УСВ для сучасного ЗВО:

- мати програми для місцевої громади;
- співпрацювати з бізнесом та громадськими організаціями;
- інтегрувати громадянську освіту у зміст курсів професійних бакалаврських та магістерських програм;
- піклуватися про студентські послуги;
- турбуватися про зростання професійної майстерності викладачів.

Інакше кажучи, необхідно виявити та окреслити ті компоненти і рубрики УСВ, які мають бути присутні у діяльності ЗВО як обов'язкові мінімальні стандарти.

І перший (первинність УСВ) і другий (первинність якості вищої освіти) підходи до тлумачення зв'язку між УСВ та якістю вищої освіти можуть гарантувати якість вищої освіти та допомогти ЗВО реалізувати відповідальність перед суспільством, громадою, спільнотою студентів або місцевими підприємцями.

Перший передбачає, що ЗВО як автономна інституція може вільно обирати сфери своєї соціальної відповідальності та рухатися до досягнення високих стандартів якості, які визначає самостійно.

Другий підхід більшою мірою регламентує («нав'язує») певний стандарт відносин із внутрішніми і зовнішніми стейкхолдерами: не може бути якісної освіти, якщо запити працедавця не враховані у змісті освітньої програми; навряд чи ЗВО може запропонувати студентам якісний і цікавий досвід, якщо не має програм міжнародної мобільності, міжнародного партнерства, літніх шкіл, аматорського театру і т. п.

Для цілей цього дослідження ми обираємо перший підхід, оскільки первинність УСВ веде до урізноманітнення, розширення і персоналізації для кожного окремого ЗВО як якості вищої освіти, так і УСВ.

Якщо обирати широке тлумачення УСВ (відповідальність ЗВО перед усіма зовнішніми та внутрішніми стейкхолдерами за все, що відбувається в університеті), тоді сфери та напрями забезпечення якості вищої освіти значно розширюються, включаючи до сфери відповідальності більше 40 понятійних компонентів, згаданих у дослідженні Esfijani, F. Hussain, E. Chang, а також інші аспекти.

УСВ суттєво персоналізує підхід до забезпечення якості, стимулюючи ЗВО, крім стандартних підходів, пропонованих Стандартами і рекомендаціями щодо забезпечення якості освіти в Європейському просторі вищої освіти (далі – ESG)⁸ та національним законодавством, обирати інші, обумовлені стосунками із партнерами і працедавцями, місцевою громадою, очікуваннями студентів або їх батьків, традиціями ЗВО або вимогами його донорів тощо.

Наприклад, для участі у проектах академічної мобільності, розвитку потенціалу вищої освіти, альянсах знань або стратегічних партнерствах Програми Erasmus+, усі європейські ЗВО повинні мати Erasmus Charter for Higher Education⁹, яка гарантує загальний (мінімально прийнятний) стандарт якості для європейського співробітництва у сфері вищої освіти¹⁰. Для отримання Erasmus Charter for Higher Education європейські ЗВО

⁷ Esfijani, A., Hussain, F., Chang, E. University social responsibility ontology // ResearchGate, 2013/12/21. P. 277. URL: <https://www.researchgate.net/publication/23560616>. (дата звернення: 14.12.2018).

⁸ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG) / Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості освіти в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Київ: «ТОВ Поліграф плюс», 2015. 32 с.

⁹ Erasmus Charter for Higher Education. URL: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/resources/documents/applicants/higher-education-charter_en (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰ The Erasmus Charter for Higher Education provides the general quality framework for European and international cooperation activities a higher education institution may carry out within Erasmus+. The award of an ECHE is a pre-requisite for all higher education institutions

повинні подати заявку із переконливими даними, що ЗВО має певний рівень інтернаціоналізації, зацікавлений у співпраці (наприклад, академічній мобільності, партнерстві із університетами країн Європейської політики сусідства та Східного партнерства¹¹ тощо) та має необхідні умови для такої співпраці.

Суттєві зміни для ЗВО на найближчі роки передбачає участь у програмі Європейського Союзу Horizon 2020¹², учасниками якої є багато ЗВО в ЄС та країнах Європейської політики сусідства, до яких належить Україна. Сьогодні Horizon 2020 пропагує концепцію відповідальних досліджень та інновацій (Responsible Research and Innovation) та змінює умови конкурсів програми з тим, щоб поширювати та стимулювати науковців дотримуватися принципів концепції¹³. Сформульована у Rome Declaration on Responsible Research and Innovation in Europe¹⁴ (Римська декларація про відповідальні дослідження та інновації в Європі) у листопаді 2014 р., концепція тлумачить відповідальні дослідження та інновації як «постійний процес узгодження наукових розвідок та інновацій із цінностями, потребами та очікуваннями суспільства. Рішення, що їх ухвалюють у процесі проведення досліджень та продукування інновацій, повинні враховувати принципи, на яких заснований Європейський Союз, а саме: повага до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, включно із правами осіб, що належать до меншин»¹⁵. Відповідно до концепції відповідальних досліджень та інновацій університети, зацікавлені брати участь у проєктах Програми Horizon 2020, повинні¹⁶:

- відкрити свої наукові проєкти для участі громадськості (public engagement);
- відкрити доступ до результатів досліджень (open access);
- більше співпрацювати із молоддю, школами, збільшуючи коло осіб, зацікавлених у природничих науках, одночасно практикуючи розвиток креативності у дітей та молоді;
- дотримуватися гендерного балансу у дослідженнях;
- збільшити увагу до питань дослідницької етики та доброчесності, одночасно переглянувши принцип "publish or perish" (друкуйся або помри) як такий, що надає перевагу кількості замість якості¹⁷.

Розширення сфери соціальної відповідальності ЗВО або підвищення якості через тиск донорів або під впливом партнерів може доповнюватися тими зобов'язаннями, які ЗВО бере на себе добровільно, в силу усвідомлення власної відповідальності, як відповідь на виклик глобальної конкуренції, або потреби місцевої громади або як ініціатива студентів чи викладачів.

Попередні спроби охарактеризувати явище УСВ довели його складність, багатовимірність, багатосуб'єктність та розмаїтість форм прояву соціальної відповідальності сучасного ЗВО. Для аналізу УСВ був застосований логіко-семантичний підхід, який дозволив охарактеризувати УСВ з точки зору його предмету, суб'єктів УСВ, бенефіціарів та форм прояву УСВ¹⁸.

За результатами логіко-семантичного аналізу була складена матриця УСВ (табл. 1) як допоміжний інструмент для класифікації відповідальності окремого ЗВО: обираючи рядки різних стовпчиків, відповідно до тої діяльності, що її проводить той чи інший ЗВО, можна охарактеризувати його соціальну відповідальність.

located in a Programme country and willing to participate in learning mobility of individuals and/or cooperation for innovation and good practices under Erasmus+.

¹¹ Детальніше про Європейську політику сусідства та Східне партнерство. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu-policy/east-partnership>; <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2019/03/5/7093564> (дата звернення: 14.12.2018).

¹² Програма Горизонт 2020. URL: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020> (дата звернення: 14.12.2018).

¹³ Responsible Research and Innovation in Horizon2020 – Science with and for Society work programme in 2016–2017. URL: <http://www.apre.it/media/291544/eronen.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁴ Rome Declaration on Responsible Research and Innovation in Europe. URL: https://ec.europa.eu/research/swafs/pdf/rome_declaration_RRI_final_21_November.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁵ Мовою оригіналу: Responsible Research and Innovation (RRI) is the on-going process of aligning research and innovation to the values, needs and expectations of society. Decisions in research and innovation must consider the principles on which the European Union is founded, i.e. the respect of human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law and the respect of human rights, including the rights of persons belonging to minorities.

¹⁶ Responsible Research and Innovation in Horizon2020 – Science with and for Society work programme in 2016–2017. URL: <http://www.apre.it/media/291544/eronen.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁷ Publish or perish. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Publish_or_perish (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁸ Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / О. П. Воробйова та ін; Ін-т вищої освіти НАПН України; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ. 2017. С. 147–148. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁸ QS Stars University Ratings. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-stars/qs-stars/rating-universities-engagement-qs-stars> (дата звернення: 14.12.2018).

Матриця університетської соціальної відповідальності

Предмет УСВ	Суб'єкти УСВ	Бенефіціари УСВ	Форми прояву УСВ ¹⁹
<i>За що несе соціальну відповідальність сучасний університет?</i>	<i>Хто саме в університеті несе соціальну відповідальність?</i>	<i>Перед ким відповідальний університет?</i>	<i>У яких формах проявляє себе УСВ?</i>
викладання і навчання	Інституційний рівень	Внутрішні стейкхолдери	когнітивний вимір: творення, передача, знань, просвітництво, курси для бізнесу
наукова діяльність	ЗВО в цілому (керівництво, підрозділи, персонал)	студенти	економічний вимір: ощадливе ставлення до державних коштів, сприяння економічному розвитку громади
співпраця із зовнішніми стейкхолдерами	Субінституційний рівень	науково-педагогічні працівники	етичний вимір: етичні кодекси, доброчесність студентів, відповідальність керівництва
університетське врядування	інститути, служби, інші підрозділи	адміністративний персонал ЗВО	правовий вимір: дотримання законів, сплата податків, недискримінація
управління людськими ресурсами	факультети	Зовнішні стейкхолдери	технологічний вимір: новітні технології для розвитку, енерго-ощадливість
розвиток персоналу	кафедри	секторальний рівень: промисловість, фахові спільноти, асоціації громадянське суспільство	екологічний вимір: запобігання забрудненню, екологічне просвітництво
студентські послуги	центри, лабораторії	місцевий рівень: громада, бізнес, школи, центри дитячої творчості, місцеві ЗМІ, громадські організації	соціальний вимір: підтримка студентів, які належать до вразливих соціальних груп, програми допомоги багатодітним сім'ям
забезпечення якості	органи студентського самоврядування	регіональний рівень: регіональні ринки праці, обласні органи влади, регіональні кластери	соціокультурний вимір: налагодження міжкультурного діалогу, студентські концерти, флешмоби
зовнішня і внутрішня комунікація	студентські групи	національний рівень: ІТ сектор, національний ринок праці, національна економіка, Міністерство освіти	гуманітарний вимір: боротьба із голодом, нестачею питної води, піклування про здоров'я, добробут студентів, працівників ЗВО
екологічна стійкість та енергоефективність	окремі викладачі та студенти	глобальний рівень: допомога студентів- волонтерів країні, що постраждала від землетрусу або війни; курси MOOCs для громадян з усього світу	філантропічний вимір: програми розвитку благодійництва, участь у краудфандінгових кампаніях

¹⁹ Оржель О. Університетська соціальна відповідальність в контексті університетського лідерства: навчальний посібник. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2017. с. 40.

Наприклад, Сумський державний університет²⁰ є соціально відповідальним ЗВО, має розгалужені програми УСВ, адресовані як внутрішнім (таким, що працюють або навчаються в університеті), так і зовнішнім (тим, що існують поза межами університету) бенефіціарам (прикладі ініціатив УСВ Сумського державного університету представлені у табл.2). Матриця УСВ допомагає охарактеризувати та порівняти дві різні ініціативи з соціальної відповідальності Сумського державного університету, що відображено у табл. 3.

Таблиця 2

Ініціативи університетської соціальної відповідальності Сумського державного університету

Ініціатива 1 ²¹
За наказом ректора Сумського державного університету у 2011 р. в університеті було створено Студентську соціальну службу. Служба включає: волонтерський загін та школу волонтерів для початківців; групу з числа студентів-медиків, що надає долікарську допомогу; групу з організації юридичних та психологічних тренінгів; групу по здійсненню соціального супроводу студентів пільгових категорій.
Ініціатива 2 ²²
Психологічна служба Сумського державного університету пропонує на безоплатній основі допомогу постраждалим від агресії Російської Федерації: переміщеним громадянам з Донецької і Луганської областей, учасникам бойових дій та їх рідним, всім іншим, хто її потребує. Надання допомоги відбувається у формі індивідуальних чи групових консультацій, з дотриманням конфіденційності та анонімності.

Таблиця 3

*Порівняльний аналіз ініціатив університетської соціальної відповідальності
Сумського державного університету*

Предмет УСВ	Суб'єкти УСВ	Бенефіціари УСВ	Форми прояву УСВ
Студентські послуги	ЗВО (інституційний рівень), студенти різних факультетів, спеціальностей	Студенти (внутрішні стейкхолдери)	Соціальний вимір: медична, соціальна, юридична допомога
Співпраця із громадою	ЗВО (інституційний рівень), викладачі кафедри філософії, політології та інноваційних соціальних технологій (субінституційний рівень)	Громадяни, постраждалі від агресії РФ (зовнішні стейкхолдери)	Соціальний вимір: індивідуальні та групові психологічні консультації

Окремі аспекти УСВ у контексті їх впливу на якість вищої освіти

Окресливши існуючі виміри, аспекти, прояви УСВ, розглянемо найважливіші з них у контексті їх впливу на якість вищої освіти.

Бенефіціари УСВ. Щодо бенефіціарів УСВ, список стейкхолдерів, перед якими ЗВС несе відповідальність за якість, є доволі довгим. Стейкхолдерів можна поділити на дві групи:

- внутрішні (всередині ЗВО);
- і зовнішні (поза університетом).

Сьогодні питання зовнішніх стейкхолдерів – бенефіціарів УСВ (Перед ким відповідальний університет?) жваво обговорюється у контексті глобалізації, інтернаціоналізації та зростання ролі вищої

²⁰ Сумський державний університет. URL: <https://sumdu.edu.ua> (дата звернення: 14.12.2018).

²¹ Положення про студентську соціальну службу Сумського державного університету. URL: <http://socstor.sumdu.edu.ua/index.php?id=student> (дата звернення: 14.12.2018).

²² Психологічна служба. URL: <https://sumdu.edu.ua/uk/kampus-life/social-face/psychological.html> (дата звернення: 14.12.2018).

освіти взагалі. Стало звичним приписувати ЗВО ролі «інтелектуального, академічного, наукового та культурного лідера», драйвера і каталізатора суспільних змін²³. Університети одночасно виступають як:

- глобальні суб'єкти та гравців;
- локальні агенти змін, покликані «врятувати» місцеву громаду від безробіття, зубожіння, соціальної напруги тощо.

Вважається, що освітні програми і соціально відповідальні дослідницькі проекти ЗВО повинні відповідати на виклики сьогодення, або обираючи між глобальним і локальним, або поєднуючи перше і друге для успішного розв'язання проблем та задоволення потреб громади, суспільства²⁴. Локальне і глобальне поєднуються в діяльності ЗВО під найменуванням *glocal* – вигаданим терміном, яким з'явився у 1980-і, активно досліджується та поширюється останні два десятиліття. На наш погляд, сьогодні глокальний університет є вже визнаним явищем у сучасній освітології.

Сучасні ЗВО використовуються кілька моделей поєднання глобального і локального. Наприклад, завдяки інтернаціоналізації доступ до глобальних знань допомагає ЗВО вирішувати проблеми місцевої громади. Або завдяки міжнародному партнерству стає можливим розв'язання локальної проблеми силами глобальної науково-експертної спільноти. Прикладом останнього є проект *InSpires*²⁵, що реалізуватиметься за фінансової підтримки ЄС протягом 2017-2021 рр. Проект об'єднав університети та дослідницькі інститути з Європи з метою надати громадам у Болівії та Тунісі допомогу у боротьбі із хворобою Шараса. *VU-University Amsterdam*²⁶, Нідерланди, *Université de Lyon*²⁷, Франція, *Università degli studi di Firenze*²⁸, Італія, *Barcelona Institute for Global Health*²⁹, Іспанія, інші ЗВО та науково-дослідні інститути Європейського Союзу будуть працювати у громадах і з громадами, щоб з'ясувати причини поширення хвороби та разом з громадами знайти шляхи мінімізації загроз.

Залучення громадян, громад до спів-творення нових знань (*co-construction of knowledge*)³⁰ є поширеною практикою в Європейському дослідницькому просторі (*European Research Area – ERA*). Даний підхід утвердився в ЄС, поширився на інших континентах у формі *Science Shops* (наукових крамниць)³¹. *Science Shops* насправді не є крамницями, а невеликими об'єднаннями незалежних дослідників різних галузей знань, готових здійснювати розвідки за запитами громадян і громад, щоб у такий спосіб сприяти суспільному розвитку. До участі у дослідженнях залучають громадян, які стають творцями знань на власну користь. Вперше з'явившись у Нідерландах у 1970-х роках, *Science Shops* сьогодні об'єдналися у мережу *Living Knowledge Network* (Мережа живих знань)³². Європейські, американські, канадські, ізраїльські та ін. науковці-партнери співпрацюють заради розвитку та за участі громадянського суспільства, шукаючи рішення проблем, розв'язання яких можуть сьогодні допомогти одній конкретній громаді, а завтра можуть бути запропоновані глобальному світу. До досліджень, крім досвідчених науковців, можуть залучатися студенти, аспіранти, які у такий спосіб здобувають практичний досвід та дослідницьку репутацію.

Щодо внутрішніх бенефіціарів ЗВО, то тут ключовими стейкхолдерами є студенти³³; разом з тим, розширене тлумачення УСВ поширює університетські зобов'язання і на працівників, яким університет має забезпечити гідні умови праці. Цікавою у цьому контексті є концепція соціальної відповідальності ISO 26000³⁴, кілька принципів якої одночасно стосуються зобов'язань організації щодо внутрішніх, так і зовнішніх стейкхолдерів. Такі принципи ISO 26000 як «дотримання прав людини», «збереження довкілля», «сприяння суспільному розвитку та залученню громад», окреслюють відповідальність працедавця перед працівниками

²³ Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. *GUNi*. March 2017. P. 60, 62.

²⁴ Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. *GUNi*. March 2017. P. 39–41.

²⁵ Проект *InSpire*. URL: <http://inspiresproject.com> (дата звернення: 14.12.2018).

²⁶ The VU Institute for research on innovation and communication in the health and life sciences. URL: www.research.vu.nl (дата звернення: 14.12.2018).

²⁷ Université de Lyon. URL: www.universite-lyon.fr (дата звернення: 14.12.2018).

²⁸ Università degli studi di Firenze. URL: www.unifi.it (дата звернення: 14.12.2018).

²⁹ Barcelona Institute for Global Health. URL: <https://www.isglobal.org>. (дата звернення: 14.12.2018).

³⁰ Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. *GUNi*. March 2017. P. 239.

³¹ Science shop. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Science_shop (дата звернення: 14.12.2018).

³² Living Knowledge. The International Science Shop Network. URL: <https://www.livingknowledge.org> (дата звернення: 14.12.2018).

³³ The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. Luxembourg: European Commission / EACEA / Eurydice, 2018. 325 p.

³⁴ Міжнародна організація зі стандартизації. URL: <https://www.iso.org/iso-26000-social-responsibility.html> (дата звернення: 14.12.2018).

його компанії, підприємства, але також поширюються на місцеву громаду і суспільство в цілому; інші принципи, а саме: «трудові відносини», «сумлінні практики», «належне організаційне врядування (управління)»³⁵ більшою мірою поширюються внутрішніх стейкхолдерів організацій та підприємств.

Сучасні університети несуть відповідальність перед студентами за якість наданих освітніх послуг, спектр яких є доволі широким. Крім відповідальності за якість навчання та викладання, більшість західних ЗВО визнають відповідальність за здоров'я і безпеку студентів, належне інформаційне і технічне забезпечення тощо. Наприклад, Universitat Autònoma de Barcelona³⁶, Іспанія реалізує проект «здоровий кампус»³⁷, що включає такі програми підтримки студентів: фізична активність, відповідальне споживання, солідарність, емоційний менеджмент, звички здорового харчування, попередження згубних звичок (наркоманії), здоров'я і безпека на робочому місці, сексуальність та емоції.

Втім, останнім часом набуває актуальності питання забезпечення благополуччя викладачів і адміністративного персоналу університетів. Наприклад, питання благополуччя викладачів є предметом інтенсивного академічного дискурсу у Великій Британії. Аналітичний центр RAND Europe³⁸ у 2017 році здійснив дослідження на тему ментального здоров'я у дослідницькому середовищі – Understanding Mental Health in the Research Environment (Розуміння психічного здоров'я у дослідницькому середовищі)³⁹.

London Metropolitan University⁴⁰ 4 липня 2018 р. провів конференцію на аналогічну тему: Staff Wellbeing in Higher Education (Благополуччя персоналу у вищій освіті)⁴¹.

University of Bristol⁴² пропонує в рамках програм розвитку персоналу курси та ресурси⁴³ (довідники, поради, консультації), спрямовані на підтримку психічного і фізичного здоров'я викладачів, як на роботі, так і в особистому житті.

University of Exeter⁴⁴ має окрему програму «Staff wellbeing» (Благополуччя персоналу)⁴⁵, яка складається з трьох компонентів: фізичного, соціального та духовного благополуччя. Інтернет сторінка програми роз'яснює, що благополуччя означає почуватися добре та добре працювати (функціонувати), оскільки благополуччя допомагає працівнику повністю реалізувати свій потенціал задля власної користі та на благо Університету: «Wellbeing' refers to 'feeling good' and 'functioning well' - both physically and emotionally. Positive wellbeing enables an employee to flourish and achieve their full potential for the benefit of themselves and the University»⁴⁶.

Аналогічний рух на підтримку не тільки студентського благополуччя, але також благополуччя викладачів спостерігається у США. Наприклад, у George Mason University⁴⁷ функціонує Center for the Advancement of Well-Being⁴⁸ (Центр розвитку благополуччя), покликаний досліджувати, розвивати та поширювати практики благополуччя серед студентів та викладачів.

Нам не вдалося знайти досліджень, які б доводили зв'язок між рівнем благополуччя та якістю викладання у вищій школі. Проте, чимало таких досліджень здійснено для середньої школи⁴⁹. Припускаємо,

³⁵ ISO 26000. URL: <https://www.iso.org/iso-26000-social-responsibility.html> (дата звернення: 14.12.2018).

³⁶ Universitat Autònoma de Barcelona. URL: <https://www.uab.cat> (дата звернення: 14.12.2018).

³⁷ A healthy and sustainable campus. URL: <https://www.uab.cat/web/about-the-uab/itineraries/campus-sis-1345668879524.html> (дата звернення: 14.12.2018).

³⁸ RAND Europe. URL: <https://www.rand.org/randeurope.html> (дата звернення: 14.12.2018).

³⁹ Understanding Mental Health in the Research Environment by Susan Guthrie, Catherine A. Lichten, Janna van Belle, Sarah Ball, Anna Knack, Joanna Hofman. URL: <https://www.rand.org/randeurope/research/projects/researcher-mental-health.html> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁰ London Metropolitan University. URL: <https://www.londonmet.ac.uk> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴¹ EVENT: Wellbeing in higher education. URL: <https://www.londonmet.ac.uk/news/articles/event-wellbeing-in-higher-education> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴² University of Bristol. URL: <https://www.bristol.ac.uk> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴³ Wellbeing. URL: <https://www.bristol.ac.uk/staffdevelopment/wellbeing> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁴ University of Exeter. URL: <http://www.exeter.ac.uk> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁵ Wellbeing. URL: <http://www.exeter.ac.uk/staff/wellbeing/wellbeing> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ George Mason University. URL: <https://www2.gmu.edu> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁸ Center for the Advancement of Well-Being. URL: <https://wellbeing.gmu.edu> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁹ Education Support Partnership. URL: <https://www.educationsupportpartnership.org.uk/looking-after-teacher-wellbeing>; Every school needs a staff wellbeing team – here's how to start one. *The Guardian*. 2018. February 1. URL: <https://www.theguardian.com/teacher-network/teacher-blog/2018/feb/01/staff-wellbeing-team-school-improved> (дата звернення: 14.12.2018); Teacher wellbeing and its impact on student learning. By Donna Cross, Winthrop Professor, Telethon Kids Institute, The University of Western Australia. URL: http://www.research.uwa.edu.au/_data/assets/pdf_file/0010/2633590/teacher-wellbeing-and-student.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

що аналогічний зв'язок між якістю викладання та рівнем соціального благополуччя, фізичного, емоційного, психічного здоров'я викладача існує і у системі вищої освіти.

Предмет UCSB

Викладання та навчання. У першу чергу, ЗВО несуть соціальну відповідальність за якість викладання і навчання як ключову сферу університетської діяльності. Достатньо дослідженою є UCSB в інших сферах діяльності сучасного ЗВО. Наприклад, Global University Network for Innovation⁵⁰ – GUNi (Глобальна університетська мережа задля інновацій) у 6-му звіті «Higher Education in the World 6: Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local»⁵¹ окреслює такі сфери соціальної відповідальності ЗВО:

- Викладання і навчання;
- зміст, наповнення освітніх програм та їх перегляд;
- дослідження;
- університетське лідерство та врядування;
- суспільне, громадське залучення (community engagement).

При цьому, автори звіту наголошують, що «запит на якість у всіх стейкхолдерів вищої освіти є безпрецедентним» (The demands from all stakeholders for quality is unprecedented)⁵².

Автори звіту приділяють багато місця і уваги соціально відповідальному викладанню. З метою наближення викладання до реального, динамічного життя пропонується відмовитися від традиційних методик (лекція, семінар) та перейти на проблемно-орієнтоване навчання, навчання через практику (learning by doing), застосовувати учасницькі / партисипативні (participatory) методики навчання.

Щоб розвинути у студентів компетентності реагувати, шукати та знаходити відповіді на актуальні проблеми сучасності, дисципліни, навчальні курси повинні бути міждисциплінарним або транс-дисциплінарними, оскільки більшість суспільних проблем мають комплексну, багатовимірну природу⁵³.

Учасницькі (партисипативні) методики вчать студентів розв'язувати проблеми у реальному часі, у прив'язці до певної локації, громади; вони змушують багато спілкуватися з тим, щоб зрозуміти позиції різних стейкхолдерів і розглядати їх як ресурс. Якісні соціально відповідальні освітні програми мають навчити студентів співпрацювати задля кращого суспільства (“collaborate for better societies”⁵⁴), не уникати відповідальності приймати рішення; інклюзія також є вимогою для сучасного викладання і навчання.

Поширення навчання через практику (learning by doing) та учасницьких методик навчання не означає відмови від методології дослідницько-орієнтованого навчання (research-based learning), але доповнюється підходом community-based research – коли формування освітньої програми, її наповнення змістом відбувається під впливом і за рахунок дослідницького компонента, в той час як саме дослідження відбувається за запитом громади або як відповідь на суспільну (економічну, політичну, техногенну чи іншу) проблему⁵⁵.

Популярним стає розроблення та викладання нових дисциплін та курсів як відповідь на новий, раніше не існуючий виклик місцевого чи національного рівня. Для Європи таким викликом – особливо масштабним в останнє десятиліття – стали біженці, міграція, радикалізм. Тому, [Graduate School of Social Sciences](https://www.uva.nl/en) (Школа соціальних наук) University of Amsterdam⁵⁶ пропонує курс “Migration and Integration: Refugees, Rights and Realities (Міграція та інтеграція: біженці, права та реальність)” (6 кредитів ECTS) студентам бакалаврського та

⁵⁰ GUNi –The Global University Network for Innovation є міжнародною мережею, заснованою у 1999 за підтримки ЮНЕСКО, United Nations University /UNU (Університету ООН) та Catalan Association of Public Universities / ACUP (Каталонської асоціацією державних університетів) з метою переосмислення соціальної ролі університетів, сприяння трансформаціям та посилення їх позицій у суспільстві. URL: <http://www.guninetwork.org> (дата звернення: 14.12.2018).

⁵¹ Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. GUNi. 2017. March. 543 p.

⁵² Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. GUNi. 2017. March. P. 31.

⁵³ Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. GUNi. 2017. March. P. 43.

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. GUNi. 2017. March. P. 239.

⁵⁶ University of Amsterdam. URL: <https://www.uva.nl/en> (дата звернення: 14.12.2018).

магістерського циклів⁵⁷. Призначення таких курсів не тільки поширити нові знання, викликати емпатію до тощо, але також розвинути за рахунок партисипативного навчання навички комунікації, взаємодії з представниками інших культур, критичного мислення, ухвалення рішень з врахуванням думок різних стейкхолдерів⁵⁸.

Все більше популярним у світі стає студентський проект як обов'язковий компонент курсу, освітньої програми; а також навчання *service learning* (навчання через служіння), яке поєднує навчання і служіння громаді, спільноті. Варто зауважити, що Google пошук словосполучення *university service learning* видає 1 240 000 000 статей менш, ніж за секунду⁵⁹, що свідчить про популярність та широку пропозицію курсів такого типу; в той же час українські ЗВО не практикують цієї методики викладання.

Зміст курсів якісних соціально відповідальних освітніх програм повинен поєднувати кілька змістовних ліній: фахові знання і світоглядні цінності та орієнтації; бути спрямованим на формування спеціальних і загальних трансверсальних компетентностей (так званих *soft skills*). Ще одним напрямом УСВ за якість освітніх програм стає їх наповнення ціннісно-орієнтованою тематикою, громадянським вихованням, соціальною відповідальністю. Особливо соціально відповідальні освітяни висувують пропозиції ЗВО відмовитися від викладання курсів, які вчать збільшувати прибуток прирощувати капітал на користь курсів, що зосереджені на екологічній освіті, екологічних загрозах та стійкому розвитку⁶⁰.

Освітяни, викладачі продовжують експериментувати із змістовним наповненням STEM-освіти (Science / природничі науки, Technology / технології, Engineering / інженерія, Mathematics / математика). Курси STEM з часом були трансформовані у STEAM (природничі науки, технології, інженерія, Arts / мистецтво, Mathematics / математика). Сьогодні лунає пропозиція перевести STEAM у STREAM (Science / природничі науки, Technology / технології, Religion / релігія, духовність, Ethics / етика, Arts / мистецтво, Management (governance) / менеджмент (урядування)), збалансувавши точні та гуманітарні науки і додавши релігійну (духовну) складову.⁶¹

Соціально відповідальні ЗВО не можуть стояти осторонь Цілей стійкого (сталого) розвитку ООН⁶², ухвалених у 2015 р. як відповідь на складні глобальні виклики. Оскільки ЗВО готують інженерів, менеджерів, політиків, соціальних працівників, які будуть працювати над реалізацією цілей стійкого розвитку до 2030 року, Цілі стійкого розвитку мають бути відображені у змісті курсів і освітніх програм, вивчені як кейси, досліджені у студентських проектах; вони мають стати предметом наукових розвідок, стимулювати технологічні інновації та розробки⁶³. Питна вода, чиста енергія, стале сільське господарство, здоровий спосіб життя, партнерство задля досягнення цілей – можуть і повинні не тільки обговорюватися із студентами в аудиторіях, але перетворитися на студентські дослідницькі проекти, програми співпраці із громадою тощо.

GUNi Report⁶⁴ наголошує, що «охота за талантами» (*talent hunt*), спричинена глобалізацією та конкуренцією, не припинятиметься найближчим часом. Тому ЗВО, які турбуються про свою репутацію, дбають про якість та конкурентоспроможність свого випускника, будуть готувати його для глобального ринку праці. Разом з тим, наряду з глобальним попитом на високоякісного випускника, фахівця, існує і локальний попит, на який також має відповідати ЗВО. Поєднання глобальної і локальної орієнтації відповідає характеристиці глобального університету і є одним з факторів якості.

Соціально відповідальне навчання має місце за активної участі студентів (*student involvement*), їх згоди і готовності бути активними учасниками освітнього процесу, інших форм університетської діяльності.

⁵⁷ Migration and Integration: Refugees, Rights and Realities. URL: <http://gsss.uva.nl/shared/subsites/uva-summer-school/en/summer-courses/migration-and-integration/migration-and-integration.html?origin=lxwhrANyRAW5SBHrI2AdcQ&1550157949392> (дата звернення: 14.12.2018).

⁵⁸ Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. GUNi. 2017. March. P. 242.

⁵⁹ Станом на 31.07.2019.

⁶⁰ Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. GUNi. 2017. March. P. 194, 239.

⁶¹ Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. GUNi. 2017. March. P. 111.

⁶² Організація Об'єднаних Націй в Україні. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 14.12.2018).

⁶³ Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. GUNi. 2017. March. P. 68–77.

⁶⁴ Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. GUNi. 2017. March. 543 p.

Болонський процес, Європейський простір вищої освіти розглядають активну участь студента в освітньому процесі передумовою якості вищої освіти. Активна студентська позиції щодо навчання проявляється, зокрема, у готовності брати участь в оцінюванні того чи іншого курсу, викладача, освітнього процесу в цілому; співпрацювати між собою і з викладачами, обговорюючи якість навчання або пропонуючи вдосконалення освітніх програм (більше про активну участь студентів в освітньому процесі див. Додаток 1 «Опис кращих практик університетів ЄПВО»).

Дослідницька діяльність ЗВО. Дослідницька діяльність ЗВО – наступна важлива сфера університетської соціальної відповідальності. Завдання «наблизити науку до суспільства» (align science more closely to society⁶⁵) давно стоїть на порядку денному багатьох країнах світу. Це завдання також ставить вищезгадана ініціатива ЄС щодо відповідальних досліджень та інновацій (Responsible Research and Innovation⁶⁶ – RRI), яка стимулює дослідника до наукових розвідок та й одночасно задає певну рамку для досліджень та інновацій, розглядаючи їх як головне джерело соціального та економічного поступу⁶⁷. Концепція «відповідальні дослідження та інновації» визнаною як у Європейському просторі вищої освіти, так і Європейському дослідницькому просторі; вона утверджує у науковій та дослідницькій сферах загальні цінності і принципи ЄС, європейського врядування, демократичної освіти, як-то: інклюзія, соціальне згуртування, відкритість і прозорість, рівність, доброчесність. Першим у переліку принципів, на яких гуртуються відповідальні дослідження та інновації, стоїть «залучення громадськості» (public engagement). Оскільки ЗВО здійснює дослідження для громади, суспільства, представники останнього повинні брати участь у ньому. Громаду можуть представляти: неурядові організації, органи місцевого самоврядування, муніципальні установи, вразливі групи населення, як-то мігранти, безробітні, багатодітні сім'ї та інші спільноти. Представники громади можуть одночасно виступати:

- 1) замовником дослідження,
- 2) ресурсом, джерельною базою дослідження,
- 3) джерелом його верифікації (чи правильно визначена проблема, сформульована гіпотеза, запропоновано рішення?) та
- 4) бенефіціаром, тобто особою, групою осіб, які отримують користь від результатів дослідження.

Обмеження, що їх накладає на дослідника принципи Responsible Research and Innovation, пояснюються такою тезою: «якщо ми надаємо повноваження науці та інноваціям трансформувати світ, нам треба переконалися, що вони роблять це разом з суспільством і для суспільства» (given science and innovation's power to transform the world, we need to make sure that they work with and for society⁶⁸).

Таким чином, формулюються критерії соціально відповідального дослідження: воно повинно мати відповідний зміст, призначення (мету) та спосіб проведення.

За змістом дослідження можуть⁶⁹:

- торкатися соціальних, культурних, економічних, політичних, технологічних проблем чи питань будь-якої іншої сфери;
- розглядати проблеми локального, регіонального, національного чи глобального рівнів;
- заглядати у майбутнє чи шукати розв'язання проблем у минулому;
- зосереджуватися на ситуації в університеті чи проводитися за його стінами⁷⁰.

Головне, щоб предмет дослідження був актуальним, таким, що не шкодить і не протирічить суспільним цінностям.

Щодо призначення, дослідження повинно мати суспільно значиму спрямованість і нести позитивний суспільний вплив, будь то економічний ефект, або полегшення умов важкої праці чи зменшення забруднення довкілля.

⁶⁵ Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. GUNi. 2017. March. P. 260.

⁶⁶ Responsible Research and Innovation. URL: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/responsible-research-innovation> (дата звернення: 14.12.2018).

⁶⁷ Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. GUNi. 2017. March. P. 261.

⁶⁸ Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. GUNi. 2017. March. P. 262.

⁶⁹ Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. GUNi. 2017. March. P. 81.

⁷⁰ Там само.

Щодо способу проведення, дослідження не повинно нашкодити людині, громаді, флорі чи фауні, довкіллю, промисловій галузі, національній економіці. Важливим принципом Responsible Research and Innovation, вже описаним вище, є «залучення громадськості» (community engagement, community involvement). Залучення громадян, громад до творення нових знань (co-construction of knowledge)⁷¹ є поширеною практикою в Європейському дослідницькому просторі.

ЄС вважає залучення громадськості потужним інструментом оновлення і розвитку наукової і дослідницької сфери. Очікується, що залучення громадськості у вигляді консультацій, спільної роботи над дизайном дослідницького проекту, спільного творення нових знань посилить інклюзію та підзвітність, активізує участь, збільшить прозорість і розмаїття, додасть креативності⁷². В наслідок такої співпраці між академічною спільнотою університету та його зовнішнім оточенням посилиться довіра та визнання, зменшаться розбіжності у баченні проблеми між партнерами, що належать до різних соціальних верств, відбудеться обмін знаннями, навчання, яке б не мало місця без партнерства і взаємодії⁷³.

Запропонувавши науковим спільнотам Responsible Research and Innovation, ЄС інвестував у кілька проектів, які досліджують, як Responsible Research and Innovation втілюється у життя. Питанням залучення громадськості до програми Horizon2020 присвячений проект Engaging society in Horizon 2020⁷⁴; ще один проект RRI-Tools пропонує інструментарій (Responsible Research and Innovation Toolkit) різним цільовим групам (науковцям, викладачам, громадськості, бізнесу і промисловості) для проведення соціально відповідальних досліджень у різних сферах⁷⁵.

Якщо Responsible Research and Innovation є доволі новою ініціативою Європейського дослідницького простору, community-based research (громадо-орієнтоване дослідження) практикується в Європі та світі протягом трьох-чотирьох десятиліть і став звичною практикою. На запит «community-based research» Google видає 1 810 000 000 статей з секунду хвилину⁷⁶, найбільша їх частина – університетські сайти або університетські дослідницькі мережі. Community-based research тлумачиться по-різному: дослідження громади, суспільства; дослідження для громади, суспільства; дослідження разом з громадою⁷⁷.

Цікавий досвід служіння місцевій громаді через наукові дослідження накопичив University of Brighton⁷⁸. Community University Partnership Programme – CUPP⁷⁹ (Програма партнерства громади та університету) розпочалася у першому десятилітті 21 століття, коли університет шукав для себе нові ролі, нові смисли партнерства та суспільної взаємодії. Тоді була створена Community-facing helpdesk (служба підтримки та зв'язку із громадою) (куди місцеві організації могли принести свої запити. Запити передавались на розгляд групі досвідчених науковців, які шукали серед колег тих, хто міг допомогти: провести дослідження, запропонувати рішення технічної, економічної чи суспільної проблеми. Якщо раніше науковці та викладачі спілкувались з колегами академічного світу, то в рамках нового партнерства їм треба було засвоїти нові практики роботи і спілкування. З часом до допомоги залучили студентів-бакалаврів, потім внесли зміни до їх програм і курсів (зокрема, сформулювали завдання, проблеми для розв'язання) з тим, щоб час, який студенти витрачали на допомогу громаді, можна було зарахувати у вигляді кредитів.

Поступово зростало навантаження та тиск на науково-педагогічний персонал: їм бракувало часу на громадські проекти. Тоді було вирішено залучити до досліджень аспірантів (студентів PhD), магістрів та прив'язати їх дослідження до громадських запитів. Так було засновано Student Community Research (Студентське дослідження для громади), в рамках якого студенти проводили своє дослідження в інтересах громади під наглядом досвідчених науковців.

⁷¹ Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. GUNi. 2017. March. P. 239.

⁷² Responsible Research and Innovation in Horizon2020 – Science with and for Society work programme in 2016–2017. URL: <http://www.apre.it/media/291544/eronen.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

⁷³ Там само.

⁷⁴ Engaging society in Horizon. URL: <http://engage2020.eu> (дата звернення: 14.12.2018).

⁷⁵ RRI-Tools. URL: <https://www.rri-tools.eu> (дата звернення: 14.12.2018).

⁷⁶ Станом на 31.07.2019.

⁷⁷ Science with and for Society. URL: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/science-and-society> (дата звернення: 14.12.2018).

⁷⁸ Підготовлено за матеріалами “The Practical Experience at the University of Brighton to Support the Role of Academia for Community University Partnerships” // Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. GUNi. 2017. March. P. 380–381.

⁷⁹ University of Brighton. URL: <https://www.brighton.ac.uk/business-services/community-partnerships/index.aspx> (дата звернення: 14.12.2018).

Сьогодні University of Brighton має репутацію надійного партнера і друга місцевої громади, зокрема серед представників громадянського суспільства, місцевих підприємців, вчителів і шкіл, спільнот з особливими потребами та інших представників громадськості. ЗВО продовжує експериментувати і вдосконалювати практики залучення студентів до взаємодії з громадою, зокрема через community-based participatory research (учасницькі дослідницькі громадські проекти).

Університетські соціально відповідальні розвідки повинні проходити за такою схемою:

- 1) вибір актуальної проблеми, її розв'язання;
- 2) трансформація результатів дослідження у рекомендації (для промисловості, бізнесу), пропозиції (для політиків, посадовців), поради (для громади, певних спільнот чи інституцій);
- 3) за результатами дослідження внесення змін до освітніх програм, розроблення нових програм і курсів;
- 4) активізація міжнародної співпраці: запрошення іноземних студентів на нову програму, запрошення науковців на міжнародну конференцію для обговорення наукових результатів.

За такого підходу, результати дослідницьких зусиль науково-педагогічних працівників ЗВО матимуть позитивний вплив на інші сфери університетської діяльності та через синергетичний ефект сприятимуть розвитку ЗВО в цілому.

Університетське врядування та менеджмент. Університетське врядування великою мірою визначає якість вищої освіти; внутрішнє забезпечення якості також має управлінський фокус, хоча він не є домінантним⁸⁰. Міжнародне дослідження UNESCO International Institute for Educational Planning (Міжнародного інституту освітнього планування UNESCO), виконане протягом 2015 - 2016 років, зосереджувалося на вивченні ефективних та інноваційних підходів до внутрішнього забезпечення якості та включало, серед іншого, опитування 311 закладів вищої освіти з 94 країн⁸¹. 96% респондентів засвідчили, що ключовим напрямом забезпечення якості в університетах, які вони представляють, є викладання та навчання; університетське врядування та менеджмент стало пріоритетним напрямом забезпечення якості для 74% респондентів⁸².

Дослідження доводить, що у багатьох країнах ЗВО вдалися до реформування університетських систем врядування та менеджменту під впливом зовнішніх тисків⁸³:

- скорочення фінансування;
- вимог уряду підвищити ефективність управління та якість освітніх послуг;
- загострення конкурентної боротьби.

Разом з тим, внутрішні фактори, як-то: покращення іміджу, тяжіння до інтернаціоналізації також відігравали важливу роль⁸⁴.

На нашу думку, кілька інших чинників спонукають ЗВО до запровадження ефективного врядування та менеджменту, у першу чергу:

- складність та швидкість змін у глобальному та локальному контекстах;
- зміни у самих ЗВО під тиском зовнішніх змін, приміром більше автономії вимагає більше відповідальності та підзвітності;
- необхідність постійно обирати між кількома можливими альтернативами, наприклад заробити більше грошей для фінансової підтримки ЗВО на реалізації комерційних проектів або зосередитися на дослідницькій досконалості, докласти зусиль для активізації інтернаціоналізації чи посилити партнерство з місцевою громадою.

Вибір пов'язаний із стратегуванням; прозорість і підзвітність передбачають запровадження ключових індикаторів; брак розуміння глобального та локального контекстів веде до відставання у конкуренції за студента, викладача, науковця, гранти, проекти тощо. Очевидно, що соціально відповідальні ЗВО із прагненням надавати якісну освіту повинні мати належну, прийнятну для сучасних викликів систему врядування та менеджменту. Тому, соціально відповідальні ЗВО організують свою діяльність відповідно до сучасних надбань теорій лідерства, врядування, менеджменту, управління людськими ресурсами; визначають візію і місію, клієнтські ряди, формулюють стратегічні цілі і поточні завдання, формують бренд університету, маркетингову стратегію, плеають лідерів, інвестують у розвиток персоналу, запроваджують

⁸⁰ Internal Quality Assurance: Enhancing higher education quality and graduate employability. UNESCO Publishing, 2018. P. 24.

⁸¹ Internal Quality Assurance: Enhancing higher education quality and graduate employability. UNESCO Publishing, 2018. P. 39.

⁸² Internal Quality Assurance: Enhancing higher education quality and graduate employability. UNESCO Publishing, 2018. P. 42.

⁸³ Internal Quality Assurance: Enhancing higher education quality and graduate employability. UNESCO Publishing, 2018. P. 54–55.

⁸⁴ Internal Quality Assurance: Enhancing higher education quality and graduate employability. UNESCO Publishing, 2018. P. 55.

системи управління людськими ресурсами, виховують менеджерів. Цікавий досвід стратегічних і брендових трансформації сьогодні може запропонувати Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»⁸⁵, колишній Національний гірничий університет.

Звичним для ЗВО стають запровадження програм стратегічного розвитку, моніторингу їх виконання, регулярного перегляду візії і місії, налагодження механізмів вироблення політик, зокрема щодо якості, УСВ, інтернаціоналізації, академічної культури тощо, узгодження політик і програм між собою, налаштування організаційних структур, процесів, процедур для виконання поточних завдань і стратегічних цілей.

Хоча досвід управління ЗВО як бізнесом отримав негативну оцінку⁸⁶, інструменти бізнес менеджменту та new public management (новий публічний менеджмент) широко використовуються для оцінювання якості врядування та менеджменту ЗВО у різних частинах світу. Наприклад, наряду із звичними ключовими індикатори ефективності (key performance indicators) та моніторингом досягнення стратегічних цілей (monitoring of strategic planning objectives), згідно вищезгаданого дослідження UNESCO застосовуються такі інструменти:

- внутрішні угоди про показники досягнення цілей (internal target-level agreements);
- внутрішні угоди про рівень надання послуг (internal service-level agreements)⁸⁷;
- оцінювання адміністративних підрозділів ЗВО (evaluation of administrative units)⁸⁸;
- сертифікацію (наприклад, ISO, EFQM).

Висновки

Відповідно до технічного завдання першого етапу дослідження, було визначено теоретичні основи університетської соціальної відповідальності як фактору впливу на оцінювання якості вищої освіти, зокрема:

1. Доведено, що університетська соціальна відповідальність є складним, багатоаспектним і багатовимірним явищем, як і якість вищої освіти. Як університетська соціальна відповідальність, так і якість вищої освіти є актуальними питаннями у європейському і глобальному дискурсі, предметом обговорення і дискусій серед світових та європейських лідерів, посадовців, відповідальних за вищу освіту, керівництва та науково-педагогічних працівників ЗВО, студентів, громадських активістів.

2. З'ясовано, що в Європейському просторі вищої освіти, Європейському дослідницькому просторі, глобальному освітньому і дослідницькому контекстах соціальна відповідальність вищої освіти може реалізовуватися на глобальному, національному, локальному та інституціональному (університетському) рівнях, із орієнтацією на різних бенефіціарів, обумовлюючи різні підходи до забезпечення якості вищої освіти: якість як відповідь на глобальні або локальні виклики; якість як прагнення дослідника до самовдосконалення; якість як залучення громад до спільного творення і поширення нових знань; якість як задоволення освітніх та побутових потреб студента, викладача та тощо.

3. Виявлено, що в англomовних наукових працях західних дослідників університетської соціальної відповідальності найбільше висвітлені питання соціальної відповідальності за викладання та навчання, дослідницьку діяльність, співпрацю з зовнішніми стейкхолдерами, студентські послуги.

4. Виявлено, що якісне університетське викладання та менеджмент є ще одним проявом соціальної відповідальності. Як викладання і навчання, наукова, дослідницька та інноваційна діяльність, так і соціально відповідальне врядування та менеджмент мають змінюватися під впливом локальних та глобальних викликів, спонукаючи керівництво та колектив ЗВО постійно шукати та запроваджувати нові стратегії, підходи, програми або проекти.

5. Показано, що у Європейському просторі вищої освіти залучення (engagement), учасницький (партисипативний) підхід є наскрізним принципом якості викладання, навчання, проведення досліджень, управління, інших напрямів університетської діяльності.

6. Дослідження засвідчило наявність кращих практик з вищезазначеної проблематики, вартих запозичення українським ЗВО задля розвитку університетської соціальної відповідальності.

⁸⁵ Офіційний сайт НТУ «Дніпровська політехніка». URL: <http://www.nmu.org.ua> (дата звернення: 14.12.2018).

⁸⁶ Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. GUNi. 2017. March. P. 122.

⁸⁷ Наприклад, за такими угодами працюють ІТ департаменти ЗВО Великої Британії: Newcastle University, University of Bristol та інші.

⁸⁸ Адміністративна оцінка КТН, технічного ЗВО Швеції, представлена у наступному розділі.

**Опис кращих практик університетів ЄПВО:
підходи і практики оцінювання якості вищої освіти у Kungliga Tekniska Högskolan, Швеція⁸⁹**

Болонський процес гарантує автономію університетам, залишаючи можливість самостійно будувати внутрішні системи забезпечення якості, університетського врядування, підвищення кваліфікації викладачів. Таким чином, кожен окремий університет створює власну унікальну систему забезпечення якості, сформовану під впливом кількох чинників: Болонського ассуіс, національних зовнішніх систем забезпечення якості вищої освіти, національних та інституційних (університетських) історико-культурних традицій, вимог ринку праці, сучасних світових трендів (наприклад, зростання ролі вищої освіти та університетської соціальної відповідальності), актуальних стратегій або програм того чи іншого ЗВО.

Мета цього case study – проаналізувати внутрішню систему забезпечення якості в університеті КТН, Стокгольм, Швеція з метою виявлення підходів, елементів та кращих практик оцінювання якості вищої освіти, що можуть бути адаптовані та застосовані українськими ЗВО на сучасному етапі розвитку вітчизняної вищої освіти.

КТН⁹⁰ (Kungliga Tekniska Högskolan шведською, Royal Institute of Technology англійською) вважається одним з найкращих технічних ЗВО Європи; є найбільшим технічним університетом Швеції; у загальному рейтингу QS займає 104 позицію та 33 позицію серед найкращих університетів Європи; за окремими дисциплінами входить до першої двадцятки (автоматика, транспорт, телекомунікації) та першої тридцятки (математика, архітектура, електроінженерія) міжнародних рейтингів QS, Shanghai та Times.

Традиційно, внутрішня система забезпечення якості у сучасних європейських університетах складається з:

- політики забезпечення якості;
- інфраструктури для забезпечення якості, що включає інституційно-організаційне та кадрове забезпечення;
- інструментів забезпечення якості, як-то заходів, процесів, процедур, спрямованих на вимірювання, оцінювання, обговорення та вдосконалення якості;
- університетської культури забезпечення якості, яка виникає за наявності вищезазначених елементів⁹¹.

Політика забезпечення якості КТН формалізована в окремому документі під назвою «Quality policy for KTH»⁹². Неповні три сторінки тексту цього документу розкривають бачення та значення якості у КТН⁹³:

- «уся діяльність, що її здійснює КТН, повинна бути якісною» (All activities at KTH are to be characterised by quality);
- наголошують на відповідальності усіх суб'єктів університетської діяльності за забезпечення якості, зазначаючи, що вона твориться щоденно спільними зусиллями різних університетських спільнот, включаючи студентів бакалаврського, магістерського рівнів і PhD, викладачів, інший персонал ЗВО (Responsibility for quality is to be carried by the individual student, teacher and employee in their daily actions... All groups at the university, including undergraduate and postgraduate students, have a collegiate responsibility for and are assumed to participate in quality work, which is to be integrated into daily activities at all levels);
- визначають цінності: соціальна відповідальність, повага до особистості та довкілля, плекання культури якості та

⁸⁹ Дослідження виконане в рамках проекту Еразмус+ "Implementation of Education Quality Assurance System via Cooperation of University- Business-Government in HEIs (EDUQAS)", # 586109; матеріали були надані під час навчального візиту до КТН 10 – 15 вересня 2018 р.

⁹⁰ КТН. URL: <https://www.kth.se> (дата звернення: 14.12.2018).

⁹¹ Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищої освіти НАПН України; за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ. 2017. С. 140–144. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁹² Quality policy for KTH. URL: https://intra.kth.se/polopoly_fs/1.660099!/Quality%20policy%20for%20KTH_%20rev%202017%2006%2009.pdf. (дата звернення: 14.12.2018).

⁹³ Там само.

- принципи, на яких ґрунтується політика забезпечення якості КТН: проактивність, (proactivity), активна участь (participation), взаємодія і залучення (engagement), видимість (visibility), постійне вдосконалення (continuous improvement);
- окреслюють чотири напрями університетської діяльності, через які вона реалізується: 1) освіта, 2) дослідження, 3) компетентність персоналу (supply of skills), 4) співробітництво.

Політика забезпечення якості стисло окреслює, як забезпечуватиметься якість освітньої та дослідницької діяльності, якою є роль і внесок науково-викладацького складу у досягненні амбіцій КТН бути світовим лідером у двох вищезазначених сферах і у який спосіб співпраця з зовнішніми стейкхолдерами сприятиме якості освіти, досліджень та підвищенню репутації у Швеції та світі. Політика забезпечення якості узгоджується із стратегічними планами розвитку КТН та іншими політиками університету, зокрема щодо сталого розвитку, розвитку людських ресурсів, етики, безпеки та ін.

Наголошуючи, що усі університетські спільноти беруть участь у забезпеченні якості вищої освіти, політика забезпечення якості КТН визначає коло осіб, які безпосередньо несуть відповідальність за якість. Документ покладає відповідальність за реалізацію політики забезпечення якості за усіма напрямами університетської діяльності (освітньої, дослідницької, співробітництва із зовнішніми стейкхолдерами) на Науково-педагогічну раду (Faculty Council). Рада є дорадчим органом при Президенті КТН, представляє усіх науково-педагогічних працівників КТН; її очолює Декан по роботі з науково-педагогічними працівниками (Dean of Faculty)⁹⁴.

Кожна школа⁹⁵ КТН відповідає за якість своєї діяльності: викладання і навчання, наукових розробок, міжнародної співпраці, взаємодії із зовнішніми стейкхолдерами тощо. Керівництво школи – Декан школи, Директор бакалаврських та магістерських студій, Директор докторських студій є гарантами якості в цілому. Якість освітньої програми – бакалаврської, магістерської чи докторської – має забезпечити її Директор; якість освітнього процесу – адміністрація школи.

Президент КТН та Університетська Рада відповідальні за якісне загальне керівництво, організаційний та фінансовий менеджмент. Університетське управління здійснюється адміністрацією ЗВО, яка допомагає керівництву ЗВО у виробленні політики забезпечення якості, її плануванні, реалізації, координації та оцінюванні. Офіс планування та оцінювання КТН (Planning and Evaluation Office), до складу якого входить один спеціаліст з забезпечення якості (Quality Assurance Officer), серед інших функцій, реалізує політику забезпечення якості через планування (наприклад, складання розкладу інтерв'ю із студентами, обговорення рекомендацій із науково-педагогічним колективом школи), консультування (наприклад, підготовка анкет для опитування студентів, шаблонів звітів самооцінки і т. п.), опрацювання, редагування та оприлюднення звітів з оцінювання якості тощо⁹⁶.

Щороку КТН, його школи, інші підрозділи готують звіт щодо забезпечення якості з метою привернути увагу до питань якості у КТН взагалі, описати загальний стан із забезпеченням якості у ЗВО та окреслити його досягнення у кожному конкретному році. Звіт детально обговорюється із зовнішніми і внутрішніми стейкхолдерами КТН; за результатами звіту та обговорень школи вносять зміни до освітніх програм, активізують діалог із працевдавцями, змінюють методику досліджень тощо. У такий спосіб відбувається діалог щодо забезпечення якості (quality dialogue), до якого залучені різні учасники освітнього процесу.

Фактично, діалог щодо забезпечення якості має річний цикл і розпочинається на початку навчального року, коли школа оголошує про свої плани і цілі у реалізації освітніх програм, дослідницьких проєктів, налагодженні контактів або активізації співпраці з представниками промисловості, міською адміністрацією, міжнародними партнерами.

Політика забезпечення якості КТН передбачає оцінювання курсів і програми студентами⁹⁷, аналіз і опрацювання оцінок, що їх надали студенти, обговорення можливостей внесення змін та вдосконалення курсів і програм відповідно до результатів оцінювання. Такий діалог розпочинається на рівні однієї освітньої програми, потім продовжується на рівні школи.

⁹⁴ About KTH. URL: <https://www.kth.se/en/om> (дата звернення: 14.12.2018).

⁹⁵ КТН складається з 5 шкіл, кожна з яких має свого директора (декана), адміністрацію, включає кілька кафедр, центри досконалості тощо. Детальніше про школи КТН. URL: <https://www.kth.se/en/om/organisation> (дата звернення: 14.12.2018).

⁹⁶ Quality assurance 2018-08-27. KTH ROYAL INSTITUTE OF TECHNOLOGY. URL: <http://eduqas.dsum.edu.ua/wp-content/uploads/2018/09/Quality-assurance-and-evaluation.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

⁹⁷ KTH Learning Experience Questionnaire (LEQ). Established 2016-10-18. URL: https://intra.kth.se/polopoly_fs/1.675086.1550156463!/LEQ_v313.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Принаймні один раз на рік відбувається зустріч посадових осіб, відповідальних за якість на загальноуніверситетському рівні (Декана по роботі з науково-педагогічними працівниками, членами Науково-педагогічної ради, працівниками Офісу планування та оцінювання) із представниками студентів, викладачами, керівництвом та адміністрацією кожної школи.

Протягом навчального року збирається та аналізується інформація для підготовки звіту щодо забезпечення якості, який готує кожна школа та КТН. У звіті щодо забезпечення якості школа має показати: 1) як / чи досягалися поставлені цілі та 2) що / чи обраний шлях до досягнення цілей був найкращим. Інструкція з підготовки звіту роз'яснює, що його метою є сприяння постійному вдосконаленню освітніх програм та освітньої діяльності взагалі; а робота над звітом створює можливості для рефлексії та обговорення, виявлення та залагодження недоліків, внесення пропозицій для покращення курсів або дослідницьких методів, врахування думки студентів та випускників, залучення до обговорення стейкхолдерів.

Feedback (відгук, думка) внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів враховується у плануванні діяльності та встановленні цілей школи на наступний навчальний рік, завершуючи цикл діалогу щодо забезпечення якості (рис. 1).

Рис. 1. Цикл quality dialogue у КТН

Політика забезпечення якості переглядається кожні шість років; вона оновлюється відповідно до нових цілей і завдань національної системи забезпечення якості вищої освіти, які визначає UKÄ – шведська Агенція вищої освіти⁹⁸, нових стратегій та ролей, які обирає для себе КТН, викликів, з якими він стикається тощо. Кожна школа КТН самостійно здійснює перегляд політики забезпечення якості за підтримки керівництва ЗВО та посадових осіб, відповідальних за якість на загальноуніверситетському рівні, у першу чергу – Декана по роботі з науково-педагогічними працівниками та спеціаліста з забезпечення якості.

Політика забезпечення якості КТН на додаток до щорічного діалогу щодо забезпечення якості передбачає тематичні оцінювання. Наразі відбулося три тематичних оцінювання: (Education Assessment Exercise⁹⁹ (Освітня оцінка), Administrative Assessment Exercise¹⁰⁰ (Адміністративна оцінка), Research Assessment

⁹⁸ UKÄ – Агенція вищої освіти Швеції. URL: <https://english.uka.se> (дата звернення: 14.12.2018).

⁹⁹ Education Assessment Exercise (EAE) 2011. – URL: https://intra.kth.se/polopoly_fs/1.526503.1550157198!/KTFV0050_AAE_Rapport_210x250_4dec.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰⁰ Administrative Assessment Exercise (AAE) 2014 Evaluation of administrative processes at KTH. URL: https://intra.kth.se/polopoly_fs/1.526503.1550157198!/KTFV0050_AAE_Rapport_210x250_4dec.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Exercise¹⁰¹ (Оцінка дослідницької діяльності). Кожна оцінка відбувалася як окремий проект КТН, із призначенням проектного менеджера (директора), формуванням проектною команди та фінансуванням.

Освітня оцінка мала місце у 2011 році, проходила за міжнародно визнаною методикою зовнішнього оцінювання і включала етапи (1) самооцінки¹⁰², (2) експертних візитів, (3) колективного звіту та (4) подальших заходів (follow up). Група міжнародних експертів мала оцінити як окремі освітні програми, так і діяльність КТН в цілому, та надати рекомендації щодо того, яку якісну освіту має надавати КТН, аби його випускники стали лідерами технологічного та суспільного розвитку, як у Швеції, так і на глобальному рівні (мовою оригіналу: “to provide quality education, so that graduates will be equipped to take leading roles in technological and societal development, in Sweden as well as globally”¹⁰³).

Оцінка дослідницької діяльності проходила у 2012 р. за іншим сценарієм. Метою Оцінки дослідницької діяльності було привернути увагу до питань якості в усіх дослідницьких підрозділах КТН та виявити, якою мірою зростають його спроможність та потужності задля реалізації візії КТН: бути лідером серед європейських технічних університетів; а також, щоб з'ясувати, чи подолано недоліки, виявлені під час попередньої оцінки дослідницької діяльності, що мала місце у 2008 році. Серед інших цілей, Оцінка дослідницької діяльності 2012 р. також мала на меті виявлення пріоритетів для плану стратегічного розвитку КТН на 2013 – 2016 роки; аналіз результатів впливу дослідницької діяльності на промисловість, бізнес та суспільство; систематизацію позитивного досвіду обміну знаннями між дослідниками, бізнесом, громадськістю.

Оцінка дослідницької діяльності проходила під загальним керівництвом Віце-президента КТН з дослідницької діяльності; за планування та організаційний менеджмент відповідала проектна команда (у складі 23 науковців та адміністративних співробітників КТН), очолювана Директором. Декан по роботі з науково-педагогічними працівниками та члени Науково-педагогічної ради також увійшли до складу команди.

Для цілей оцінювання було визначено 47 осередків (units of assessment), які надалі об'єднали у 13 дослідницьких галузей (research fields). Для кожного осередку та галузі було призначено координатора, який мав узгоджувати плани роботи з оцінювання із проектною командою та зовнішніми експертами. Група міжнародних експертів (загалом 101 особа) напяму співпрацювала з осередками та галузями.

Оцінка дослідницької діяльності складалася з трьох етапів: 1) підготовка пакетів публікацій; 2) робота над анкетою та підготовка звіту з самооцінки; 3) опрацювання публікацій та звітів з самооцінки міжнародними експертами, експертні візити до КТН.

Важливим питанням оцінювання дослідницької діяльності було визначення критеріїв оцінювання, що залежали від тлумачення дослідницької досконалості (research excellence). Очевидно, що міжнародне визнання є важливим доказом якості дослідницької діяльності. Але для КТН важливо, щоб крім визнання колег, дослідницька діяльність також впливала на суспільний або економічний розвиток. Таким чином, дослідницька досконалість має поєднувати вагомі наукові відкриття, надійність і валідність дослідницьких підходів і методів та цінність здобутих знань або технічних розробок для суспільства. Зважаючи на вищезазначене, для оцінки дослідницької діяльності КТН було обрано три критерії: 1) якість дослідницьких результатів; 2) суспільний вплив та взаємодія з суспільством; 3) дослідницьке середовище.

Ще один підхід до оцінювання якості, який практикує КТН – це Administrative Assessment Exercise (Адміністративна оцінка), яка проводилася у 2014 р. і ставила на меті оцінити зусилля адміністрації університету, спрямовані на вдосконалення якості управління та адміністрування, що мали місце протягом кількох попередніх років. Адміністративна оцінка переслідувала ще кілька цілей: по-перше, привернути увагу викладачів, науковців, студентів, зовнішніх стейкхолдерів до роботи адміністративного персоналу, продемонструвати їх внесок у забезпечення якості у КТН; по-друге, краще ознайомити та залучити адміністративний персонал ЗВО до процесів забезпечення якості, активними учасниками яких вже були науково-педагогічні працівники, і тим самим сприяти комунікації та співпраці перших і других.

Предметом оцінювання були 15 напрямів університетської діяльності: освітній процес, прийняття на роботу та призначення науково-педагогічних працівників, робота з іноземними студентами, підтримка інноваційних процесів, пошук дослідницьких грантів та інші.

¹⁰¹ RAE2012. KTH Research Assessment Exercise 2012. URL: https://intra.kth.se/polopoly_fs/1.589999.1550157107!/KTH%20RAE2012.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰² Self-Evaluation Manual for the Education Assessment Exercise (EAE) KTH Royal Institute of Technology 2011. URL: <http://eduqas.dsum.edu.ua/wp-content/uploads/2018/09/Self-Evaluation-Manual.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰³ Education Assessment Exercise (EAE) 2011. P. 1. URL: https://intra.kth.se/polopoly_fs/1.526503.1550157198!/KTFV0050_AAE_Rapport_210x250_4dec.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Процес оцінювання включав три етапи: 1) самооцінки, 2) зовнішньої колегіальної оцінки, 3) подальших заходів (follow-up). Для кожного з 15 напрямів були створені зовнішні експертні групи (панелі), куди запрошувались фахівці з інших ЗВО та організацій, що мають схожі функціональні обов'язки. Зовнішні експертні групи аналізували звіти з самооцінки, проводили інтерв'ю з керівниками та працівниками певного адміністративного підрозділу, викладачами та студентами. За результатами аналізу звітів та інтерв'ю були підготовлені звіти та сформульовані рекомендації, винесені на загальне обговорення.

Серед іншого, адміністративна оцінка дозволила виявити проблемні питання, які стосуються не тільки діяльності окремого підрозділу, а впливають на діяльність ЗВО в цілому. Це, наприклад, виклики, пов'язані із стрімким зростанням КТН протягом останніх років, необхідністю збереження стандартів та якості в умовах створення нових підрозділів, найму нових працівників тощо; пошук золоті середини між централізацією та децентралізацією, коли десять автономних шкіл КТН мають співпрацювати з єдиною університетською адміністрацією; необхідність посилити комунікацію і тісніше співпрацювати за напрямками «адміністративний персонал – науково-педагогічні працівники» та «керівництво ЗВО – адміністрація».

Цікавим для українського читача, на наш погляд, можуть стати результати адміністративної оцінки за напрямом «співпраця» (collaboration). У 2010 р. посилення співпраці із зовнішнім оточуючим середовищем було проголошено однією із стратегічних цілей КТН; були утворені стратегічні партнерства із великими компаніями, фірмами і організаціями, органами державної влади та муніципалітетами. Співпраця реалізовувалася через індивідуальні обміни, візити, рекрутинг (інакше кажучи, підбір студентів, співробітників у штат компанії, або підготовка студентів під замовлення клієнта – партнера)¹⁰⁴, спільні дослідницькі та освітні проекти; для підтримки взаємодії було утворено КТН Business Liaison (відділ зав'язків із бізнесом).

Адміністративна оцінка виявила, що партнери з боку КТН та зовнішні стейкхолдери – представники бізнесу, громадські організації, державні установи – мають великі очікування щодо стратегічного партнерства. Втім, якщо внутрішні стейкхолдери КТН мають більші очікування щодо співпраці у спільних дослідницьких проектах, зовнішні стейкхолдери більшою мірою зацікавлені у спільних освітніх ініціативах та налагодженні контактів із студентами. Відповідно, зовнішня експертна група, яка давала оцінку цьому напрямку діяльності КТН, рекомендує мати дві різні стратегії до організаційно-управлінської підтримки ініціатив двох різних груп стейкхолдерів – зовнішніх і внутрішніх; у якості основного вектору співробітництва обрати «освітній / бакалаврський»¹⁰⁵. Важливим викликом для дійсно успішної співпраці між внутрішніми і зовнішніми стейкхолдерами КТН зовнішня експертна група вважає узгодження (aligning) співпраці із зовнішнім оточуючим середовищем та іншими стратегічними ініціативами КТН, як-то інноваційною діяльністю, розвитком дослідницьких платформ¹⁰⁶, підвищенням кваліфікації науково-педагогічних працівників.

Внутрішня система забезпечення якості вищої освіти КТН є інтегрованою у національну систему забезпечення якості. Шведська Агенція вищої освіти – серед інших функцій – наділена компетенцією оцінювати якість освітньої та дослідницької діяльності; дана компетенція реалізується через чотири види оцінювання якості:

- 1) інституційне обстеження та аналіз процесів забезпечення якості у ЗВО Швеції;
- 2) оцінка заявок на право видавати дипломи (акредитація);
- 3) тематичні оцінювання;
- 4) оцінювання освітніх програм.

Оцінювання проводяться за планом, який доводиться до університетів; останні прилаштовують свої плани з забезпечення якості до плану Агенції. Приміром, у 2017 році Агенція вищої освіти проводила тематичне оцінювання на тему «Стійкий розвиток освіти», до якого був залучений і КТН; тематичні дослідження іншої тематики заплановані на 2019 та 2021 роки.

Останні кілька років Агенція вищої освіти займається оцінюванням якості програм третього циклу; у 2018 р. оцінювалися програми підготовки вчителів першого і другого циклів (бакалавр, магістр). КТН брав і

¹⁰⁴ Education Assessment Exercise (EAE) 2011. URL: https://intra.kth.se/polopoly_fs/1.526503.1550157198!/KTFV0050_AAE_Rapport_210x250_4dec.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰⁵ Education Assessment Exercise (EAE) 2011. P. 20. URL: https://intra.kth.se/polopoly_fs/1.526503.1550157198!/KTFV0050_AAE_Rapport_210x250_4dec.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰⁶ Дослідницькі платформ КТН: <https://www.kth.se/en/forskning/forskningsplattformar/om-1.860958> (дата звернення: 14.12.2018).

буде надалі брати участь в оцінюванні програм PhD, проте не був учасником оцінювання програм підготовки вчителів за їх відсутності у даному ЗВО.

Проведення інституційного обстеження та аналіз процесів забезпечення якості у КТН Агенція вищої освіти Швеції запланувала на 2019 рік.

Висновки

1. Університет КТН має усі стандартні для Європейського простору вищої освіти елементи забезпечення якості: політику, інфраструктуру, налагоджені процеси і процедури, розвинений інструментарій, що сприяли формуванню університетської культури забезпечення якості та створили підґрунтя для постійного вдосконалення якості вищої освіти та досягнення стратегічної візії КТН – бути лідером серед технічних університетів Європи.

2. КТН має змішану – централізовано-децентралізовану – інфраструктуру забезпечення якості. На центральному загальноуніверситетському рівні вона включає Декана по роботі з науково-педагогічними працівниками, Науково-педагогічну раду, Офіс планування та оцінювання, у якому лише один спеціаліст безпосередньо відповідає за організацію процесів забезпечення якості.

Відповідальність за забезпечення якості та лідерство у процесах її вдосконалення розподілено між керівниками вищої та середньої ланок (Віце-президентом КТН з дослідницької діяльності, Деканом по роботі з науково-педагогічними працівниками, директорами шкіл, директорами освітніх програм), викладачами, студентами, зовнішніми стейкхолдерами. Студенти КТН є рівноправними учасниками процесів забезпечення якості та policy dialogue.

3. Ключовим інструментом забезпечення якості, включно з її оцінюванням, є циклічний процес policy dialogue, який доповнюється тематичними дослідженнями ad hoc та заходами із зовнішнього оцінювання якості вищої освіти, ініційованими Агенцією вищої освіти Швеції – UKÄ.

4. Забезпечення якості та оцінювання якості вищої освіти КТН є глибоко інтегрованими у діяльність ЗВО, у першу чергу – освітню та дослідницьку, та покликані забезпечити виконання поточних цілей, які ставить перед собою кожна освітня програма, кожна школа КТН, та поточних та стратегічних цілей ЗВО в цілому.

5. Узгодження політики щодо якості із іншими політиками і стратегіями розвитку КТН, поєднання кількох інструментів оцінювання якості дає синергетичний ефект: приміром, адміністративна оцінка стимулювала до вдосконалення організації дослідницької діяльності, зокрема допомогла уточнити інтереси та запити зовнішніх стейкхолдерів; виявила брак комунікації між науково-педагогічними працівниками та адміністративним персоналом і спонукала до діалогу, кращої взаємодії для досягнення спільних цілей.

6. Система забезпечення якості КТН є тісно пов'язаною із національною системою забезпечення якості вищої освіти; відповідно, свої плани і процеси забезпечення якості КТН узгоджує із планами роботи UKÄ (Агенції вищої освіти Швеції).

7. Залучення до процесів оцінювання якості іноземних експертів свідчить про прагнення ЗВО здобути міжнародне визнання своїм досягненням та доволі високий рівень якості освіти у КТН.

Розділ 7. ВПЛИВ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ПОЛІТИКУ ЯКОСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ

*Катерина Трима,
кандидат політичних наук,
провідний науковий співробітник,
відділ політики і врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України*

Актуальність проблеми впливу стейкхолдерів на політику забезпечення якості вищої освіти: європейський вимір

У глобалізованому світі вища освіта є соціальним активом, який обумовлює потенціал соціально-економічного та соціокультурного розвитку суспільства та одним із факторів, який впливає на конкурентоспроможність країни, визначаючи її місце у світових рейтингах. Це особливий соціальний інститут, через який у суспільство транслюються нові знання, норми, способи діяльності, моделі поведінки та культурні цінності.

На порядку денному конференції UNESCO «World Conference on Higher Education»¹ (1998 р.) було розглянуто питання про щільнішу взаємодію соціуму та системи вищої освіти. На цій конференції було прийнято документ «Higher Education in the Twenty-first Century. Vision and Action»². У цьому документі перелічено основні місії вищої освіти, серед яких «сприяння стійкому розвитку та вдосконалення суспільства взагалі» (mission to contribute to the sustainable development and improvement of society as a whole)³.

Вища освіта виконує багато функцій у сучасному суспільстві, які пов'язані як з набуттям професії, так й з участю у громадській діяльності: «Вища освіта спрямована на досягнення багатьох цілей, включаючи підготовку студентів до активного громадянства, до їх майбутньої кар'єри (наприклад, сприяючи розвитку їх здатності до працевлаштування), підтримку їх особистого розвитку, створення широкої бази передових знань і стимулювання досліджень та інновацій»⁴. У Національному освітньому глосарії⁵ сутність поняття «вища освіта» включає, окрім іншого, і прищеплення «світоглядних і громадських компетентностей»⁶.

Оскільки політика у сфері вищої освіти спрямована на розвиток особистості та її реалізації у суспільстві для самого процесу розроблення політики у сфері вищої освіти критичним є залучення різних стейкхолдерів (активних громадян, роботодавців, громадських об'єднань, професійних асоціацій та інших суб'єктів).

Термін «стейкхолдери» розкрито в «Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти»⁷ (ESG): «Стейкхолдери – це учасники (суб'єкти) у межах закладу, включаючи студентів і персонал, а також зовнішніх стейкхолдерів, таких як працедавці та зовнішні партнери закладу»⁸.

Для дослідження терміну «громадянське об'єднання» скористуємося визначенням, прописаним у Ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання»⁹:

«Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка.

Громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи»¹⁰.

¹ World Conference on Higher Education: Higher Education in the Twenty-first Century. Vision and Action. UNESCO, Paris 5–9 October, 1998. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001163/116345E.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

² Там само.

³ Там само.

⁴ Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Київ: ТОВ «ЦС», 2015.

⁵ Національний освітній глосарій: вища освіта, 2014 / В. М. Захарченко та ін.; за ред. В. Г. Кременя; 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с.

⁶ Національний освітній глосарій: вища освіта. 2014 / В. М. Захарченко та ін.; за ред. В. Г. Кременя; 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с. С. 18.

⁷ Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Київ: Ленвіт, 2006. 35 с.

⁸ Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Київ: Ленвіт, 2006. 35 с. С. 12.

⁹ Про громадські об'єднання: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰ Там само.

Термін «громадське об'єднання» розуміємо як «добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів»¹¹. Дана інтерпретація терміну «громадська організація» узгоджується із визначенням, наданим у «Communication from the Commission to the Council, the European parliament and the economic and social committee participation of non-state actors in EC development policy»¹² (2002 р.). Згідно з даним документом до основних характеристик громадських організацій віднесемо наступні¹³:

- недержавні актори (non-state actor);
- незалежність від органів державної влади (independent of the state);
- прибуткові або не прибуткові (profit or non-profit-making organisations);
- низова ініціатива (created voluntarily by citizens);
- реалізація інтересів у певній сфері (their aim being to promote an issue or an interest, either general or specific)¹⁴.

Для підтвердження актуальності проблеми залучення громадських організацій на формування політики забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти звернемося до ключових документів, що формують мапу Болонського процесу.

The Bologna Declaration¹⁵ (1999). У Болонській декларації від 19 липня 1999 р. було зазначено важливу позицію, яка закріплює за громадськими організаціями статус стейкхолдера освітнього процесу:

«Для зміцнення європейської сфери вищої освіти політика міжурядового співробітництва спрямовуються на залучення європейських неурядових організацій, що функціонують у сфері вищої освіти»¹⁶.

Prague Communiqué «Towards the European Higher Education Area. Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education»¹⁷(2001). У Празькому комюніке до кола стейкхолдерів формування політик у сфері вищої освіти було додано представників студентства та зроблено наголос на участі європейських громадських організацій у процесі забезпечення та оцінювання якості вищої освіти:

– «Міністри взяли на себе зобов'язання продовжити співпрацю, засновану на цілях, викладених у Болонській декларації, і побудовану на схожих і корисних відмінностях культур, мов та національних систем, що залучає всі можливості міжурядової співпраці та діалогу, що продовжуються, з європейськими університетами, іншими вищими навчальними закладами, студентськими організаціями, а також програмами Співтовариства»¹⁸;

– «Міністри призвали університети та інші вищі навчальні заклади, національні агентства і Європейську мережу забезпечення якості у вищій освіті (ENQA), співробітничати у кооперації з відповідними організаціями країн, що не є членами ENQA, у встановленні загальних норм ухвалення рекомендацій і розповсюдження кращої практики»¹⁹;

Berlin Communiqué «Realising the European Higher Education Area» Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education»²⁰ (2003). У Преамбулі до Берлінського комюніке наголошено на стратегічних цілях з розвитку Європейського простору вищої освіти, однією з яких є «важливість соціального

¹¹ Про громадські об'єднання: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 14.12.2018); Громадське об'єднання. *Юридична енциклопедія*: у 6 т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Укр. енциклоп. ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1: А—Г. 672 с.

¹² Communication from the Commission to the Council, the European parliament and the economic and social committee participation of non-state actors in EC development policy. URL: file:///D:/Users/Desktop/Tryma/com2002_0598en01.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

¹³ Там само.

¹⁴ Там само.

¹⁵ The Bologna Declaration of 19 June 1999. Joint declaration of the European Ministers of Education. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf. (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁶ Там само..

¹⁷ Towards the European Higher Education Area. Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education in Prague on May 19th 2001/. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2001_Prague/44/2/2001_Prague_Communique_English_553442.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само.

²⁰ Realising the European Higher Education Area” Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2003_Berlin_Communique_English_577284.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

виміру Болонського процесу»²¹. Окрім іншого констатовано позиції міністрів освіти щодо того, що «вища освіта є громадським благом та громадською відповідальністю»²².

Берлінське комюніке передбачає участь в реформуванні вищої освіти міжнародних громадських організацій:

- European Association for Quality Assurance in Higher Education²³ (ENQA),
- European Association of Institutions in Higher Education²⁴ (EURASHE),
- European Association of Universities²⁵ (EAU);
- European Student Information Bureau²⁶ (ESIB).

Також наголошується, що для на забезпеченні гарантій якості вищої освіти залучаються не лише зазначені організації-учасники, а й «інші організації та асоціації»²⁷.

Bergen Communiqué «The European Higher Education Area – Achieving the Goals Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education»²⁸ (2005). Бергенське комюніке «акцентує увагу на тому, що важливу роль у реалізації Болонського процесу відіграють партнерські організації, які «представляють бізнес та соціальних партнерів» та на внеску, який зроблений «міжнародними інституціями та організаціями, які є партнерами процесу»²⁹.

Цим документом надано широкі повноваження щодо забезпечення якості вищої освіти отримують громадські організації. Прикладами впливу є наступні:

– European Association for Quality Assurance in Higher Education³⁰ пропонує Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості (ESG);

– громадські організації, European Association of Universities³¹ та European Student Information Bureau³² надають доповіді щодо моніторингу Болонського прогресу, як це визначено II Частиною Комюніке³³.

London Communiqué «Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world»³⁴ (2007). Лондонське комюніке містить положення, згідно з яким забезпечення якості вищої освіти покладається на авторитетні громадські організації, які утворюють Групу Є4³⁵ (E4 Group), та проводять «щорічні Європейські форуми із забезпечення якості, а також сприяють обміну позитивним досвідом у забезпеченні покращення якості в Європейському просторі вищої освіти і надалі»³⁶.

Група Є4 – це «група, до якої входять чотири основних консультативних члени із супроводу Болонського процесу:

²¹ Там само.

²² Там само.

²³ European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <https://enqa.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).

²⁴ European Association of Institutions in Higher Education. URL: <https://www.eurashe.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).

²⁵ European University Association. URL: <https://eua.eu/issues/22:quality-assurance.html> (дата звернення: 14.12.2018).

²⁶ European Students' Union. URL: <https://www.esu-online.org/> (дата звернення: 14.12.2018).

²⁷ Realising the European Higher Education Area" Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2003_Berlin_Communique_English_577284.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

²⁸ The European Higher Education Area - Achieving the Goals Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19–20 May 2005. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2005_Bergen_Communique_english_580520.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

²⁹ Там само.

³⁰ European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <https://enqa.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).

³¹ European University Association. URL: <https://eua.eu/issues/22:quality-assurance.html> (дата звернення: 14.12.2018).

³² European Students' Union. URL: <https://www.esu-online.org/> (дата звернення: 14.12.2018).

³³ The European Higher Education Area – Achieving the Goals Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19–20 May 2005. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2005_Bergen_Communique_english_580520.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

³⁴ London Communiqué Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world, London, 16–19 May, 2007. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

³⁵ Національний освітній глосарій: вища освіта. 2014 / В. М. Захарченко та ін.; за ред. В. Г. Кременя; 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с. С. 34.

³⁶ London Communiqué Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world, London, 16–19 May, 2007. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

- Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти³⁷;
- Європейська асоціація закладів вищої освіти³⁸;
- Європейська асоціація університетів³⁹;
- Європейський союз студентів⁴⁰.

Leuven Communiqué «The European Higher Education Area in the new decade»⁴¹ (2009). Важливим документом, яким закріплюється синергія зусиль різних стейкхолдерів щодо політики забезпечення якості вищої освіти, є Льовенське/Лувенське комюніке. У комюніке наголошується на консолідації зусиль стейкхолдерів: «ЕНЕА спирається на європейську інтелектуальну, наукову і культурну спадщину та прагнення; характеризується постійною співпрацею між урядами, ЗВО, студентами, персоналом, роботодавцями та іншими зацікавленими сторонами»⁴².

Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area⁴³ (2010). У Будапештсько-Віденській декларації йдеться про унікальну співпрацю різних стейкхолдерів, що забезпечує побудова ЕНЕА: «В унікальній співпраці між державними установами, закладами вищої освіти, студентами і викладачами, разом із роботодавцями, агенціями із забезпечення якості вищої освіти, міжнародними організаціями і європейськими установами, ми залучені до ряду реформ з метою побудови Європейського простору вищої освіти, який ґрунтується на довірі, співпраці і повазі до розмаїтості культур, мов і систем вищої освіти»⁴⁴.

Bucharest Communiqué «Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area»⁴⁵ (2012). Бухарестським комюніке у частині «Providing quality higher education for all»⁴⁶ підтверджує роль міжнародних громадських організацій у забезпеченні якості вищої освіти:

- «Забезпечення якості є надзвичайно важливим для побудови довіри та посилення привабливості пропозицій ЄПВО, у тому числі забезпечення закордонної освіти.
- Ми зобов'язуємося підтримувати відповідальність держави за забезпечення якості, а також активно залучати широке коло стейкхолдерів до цього процесу.
- Ми визнаємо звіт ENQA, ESU, EUA та EURASHE (групи E4) із запровадження та застосування «Європейських стандартів та рекомендацій із забезпечення якості» (ESG).
- Ми переглянемо ESG задля удосконалення їх зрозумілості, придатності та корисності, включаючи їх сферу застосування. Перегляд буде ґрунтуватися на початковій пропозиції, яку має підготувати група E4 разом з Організацією міжнародної освіти (Education International⁴⁷), Конфедерацією європейського бізнесу (BUSINESSEUROPE⁴⁸) та Європейським реєстром забезпечення якості у вищій освіті (European Quality Assurance Register for Higher Education⁴⁹ (EQAR), що буде представлена для розгляду Групі супроводу Болонського процесу (Bologna Follow-Up Group)»⁵⁰.

У Бухарестському комюніке йдеться також про публічне інформування суспільства про розвиток вищої освіти: «Ми докладемо зусиль, щоб зробити системи вищої освіти більш зрозумілими для

³⁷ European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <https://enqa.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).

³⁸ European Association of Institutions in Higher Education. URL: <https://www.eurashe.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).

³⁹ European University Association. URL: <https://eua.eu/issues/22:quality-assurance.html> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁰ European Students' Union. URL: <https://www.esu-online.org/> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴¹ The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Leuven_Louvain_la_Neuve_Communique_April_2009_595061.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁴² Там само.

⁴³ Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area, March 12, 2010. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Budapest_Vienna_Declaration_598640.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ Bucharest Communiqué Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area, Bucharest, on 26 and 27 April 2012. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Bucharest_Communique_2012_610673.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Education International. URL: <https://www.ei-ie.org/> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁸ BUSINESSEUROPE. URL: <https://www.busesseurope.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).

⁴⁹ European Quality Assurance Register for Higher Education. URL: European Quality Assurance Register for Higher Education (дата звернення: 14.12.2018).

⁵⁰ Bucharest Communiqué Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area, Bucharest, on 26 and 27 April 2012. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Bucharest_Communique_2012_610673.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

громадськості, а особливо для студентів і роботодавців. Ми будемо підтримувати покращення існуючих та розроблення нових інструментів прозорості, щоб зробити їх більш керованими користувачами та обґрунтувати їх емпіричними даними. Ми прагнемо досягнути узгодження щодо спільних принципів прозорості до 2015 р.»⁵¹.

Yerevan Communiqué⁵² (2015). Єреванське комюніке засвідчує готовність країн, які підписали Болонську декларацію, співпрацювати на основі «відкритого діалогу, спільних цілей і загальних зобов'язань»⁵³. У документі зазначено «необхідність переосмислення (renew) первинної візії EHEA». Починається цей процес із переосмислення місії вищої освіти, яка має сприяти «створенню інклюзивних суспільств, заснованих на демократичних цінностях і правах людини»⁵⁴. Реалізація зазначеного положення потребує активного залучення громадських організацій.

Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)⁵⁵. У Стандартах і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) в Частині 3, пункт 3.3. легалізовано діяльність громадських організацій у забезпеченні якості вищої освіти:

«Організаційна незалежність, засвідчена в офіційних документах (наприклад, урядових нормативних документах, законодавчих актах або статуті організації), що визначають незалежність роботи агентства від третіх сторін, таких як заклади вищої освіти, уряди та інші організації стейкхолдерів»⁵⁶.

Paris Communiqué⁵⁷ (2018). У Паризькому комюніке у Розділі I «Unlocking the full potential of the EHEA: taking implementation forward»⁵⁸ зазначено важливу роль стейкхолдерів освітнього процесу:

«Ми визнаємо, що реформи, скеровані Болонським процесом, вимагають як успішної реалізації, так і повної відповідальності за всі наші узгоджені цілі та зобов'язання в усьому ЄПВО. Виконання наших зобов'язань залежить від узгоджених зусиль національних політиків, державної влади, інституцій, працівників, студентів та інших *стейкхолдерів*, а також координації на рівні ЄПВО»⁵⁹.

«Bologna Process Implementation report: the European Higher Education»⁶⁰. У звіті зазначено, що у Європейському просторі вищої освіти природа забезпечення якості заснована на засадах розподіленої відповідальності зі спеціалізованими агентствами та органами держави (on the basis of shared responsibility with specialized agencies and state bodies)⁶¹.

Завершуючи огляд ключових європейських документів, що визначають розвиток вищої освіти та забезпечення її якості у Європейському просторі вищої освіти, констатуємо актуальність дослідження впливу громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти.

Теоретичні основи впливу громадських організацій на забезпечення якості вищої освіти

Вплив стейкхолдерів на політику забезпечення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти та, зокрема громадських організацій, розглянуто у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених.

⁵¹ Там само.

⁵² Yerevan Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2015. URL: http://www.ehea.info/Uploads/SubmittedFiles/5_2015/112705.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁵³ Там само.

⁵⁴ Розвиток лідерського потенціалу сучасного університету: основи та інструменти: навч. посіб. / С. Калашнікова. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 44 с.

⁵⁵ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. URL: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁵⁶ Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Київ: ТОВ «Поліграф плюс», 2015. С. 22.

⁵⁷ Paris Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2018. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2018_Paris/77/1/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁵⁸ Там само.

⁵⁹ Paris Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2018. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/06/06/12/paris-communiqueeua2018.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

⁶⁰ European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_chapter_4_0.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁶¹ European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_chapter_4_0.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Так, оцінюючи вітчизняний стан розвитку забезпечення якості вищої освіти, В. Луговий та Ж. Таланова зазначають, що у нашій країні «культура якості, що базується на збалансованому поєднанні стандартів забезпечення мінімуму і стандартів покращення максимуму якості вищої освіти із тенденцією домінування других, знаходиться на початковій стадії становлення», коли світова практика «в умовах розширення автономії університетів» передбачає «тенденцію до поширення стандартів другого роду, що базуються на застосуванні рейтингів та акредитації реалізації освітніх програм і діяльності закладів освіти з урахуванням та на основі покращення їх досконалості, розвитку»⁶².

Для висвітлення того, що означають якість освіти та стандарти якості дослідники аналізують діяльність неурядових організацій: European Association for Quality Assurance in Higher Education⁶³ (EQAА) та International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education⁶⁴ (INQAАHE). Вчені пропонують використовувати розроблені організаціями поняття для формування термінологічного мінімуму: «NQAАHE, по-перше, визнає теоретично і практично складною категорію «якості у вищій освіті», прагне теоретично і практично обґрунтувати «покращення якості» та систему «забезпечення якості», сприяти визначенню відповідних «стандартів інститутів»⁶⁵.

Дослідники зазначають, що міжнародна організація «в артикуляції робить наголос саме на якості у вищій освіті, а не на якості вищої освіти», що показує на їхню думку «багатоаспектність якості вищої освіти, а, по-друге, термін «вища освіта» ... використовується скоріше у значенні «простір вищої освіти» по аналогії із словосполученням «в Європейському просторі вищої освіти»⁶⁶.

Описуючи функціонування сучасних закладів вищої освіти, С. Калашникова зазначає, що сучасні університети діють в умовах відкритості та партнерства на основі нової моделі управління вищою освітою (врядування), яка «включає – багато рівнів і багато акторів (учасників); правила, процедури і механізми їх взаємодії для досягнення спільних цілей»⁶⁷ та «спричинює зміну ролі держави в управлінні вищою освітою (від регулятора до фасилітатора) та делегування/перерозподіл її владних повноважень серед нових акторів (учасників) процесу управління»⁶⁸. Отже, дослідники визнають роль різних стейкхолдерів у забезпеченні якості вищої освіти. Можна цілком погодитись з експертами, але, на нашу думку, слід додати, що у сфері забезпечення якості вищої освіти, методичного супроводу цього процесу та моніторингу забезпечення якості, вплив громадських організацій має виключне значення та забезпечує більш неупереджену оцінку.

Дослідники звертають увагу на залучення закладів вищої освіти до соціальних ініціатив та до роботи місцевих громад. Так О. Оржель зазначає, що: «університетам належить роль суспільних лідерів, здатних запропонувати рішення для розв'язання економічної кризи, пом'якшення напруги між соціоетнічними або соціокультурними групами, надати рецепти для психологічної реабілітації тощо»⁶⁹. Погоджуючись з тим, що університети приймають активну участь у соціальних процесах, зазначимо, що опис конкретних організаційних форм для реалізації університетами соціальних зобов'язань можна доповнити громадськими об'єднаннями, які є конкретними механізмами «посилення соціального виміру вищої освіти»⁷⁰.

О. Оржель наводить інформацію, яка ілюструє залучення закладів вищої освіти у забезпечення соціальних інтересів та життя громади через різноманітні форми «соціально насиченого навчального плану (Socially Engaged Curriculum), який включав взаємодію студентів із громадою (наприклад, польові дослідження, громадські проекти тощо), залучення роботодавців, інших зовнішніх стейкхолдерів до

⁶² Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду гуманізації вищої освіти як засобу забезпечення її якості: аналітичні матеріали (частина II): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2016. 111 с. С.26.

⁶³ European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <https://enga.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).

⁶⁴ International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education. URL: <https://www.ingaahe.org/> (дата звернення: 14.12.2018).

⁶⁵ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду гуманізації вищої освіти як засобу забезпечення її якості: аналітичні матеріали (частина II): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2016. 111 с. С.8.

⁶⁶ Там само.

⁶⁷ Розвиток інституційного потенціалу університетів у контексті глобального лідерства: колект. монографія / Є. Балджи та ін.; за заг. ред. С. Калашнікової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2017. 205 с. С.9.

⁶⁸ Розвиток інституційного потенціалу університетів у контексті глобального лідерства: колект. монографія / Є. Балджи та ін.; за заг. ред. С. Калашнікової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2017. 205 с. С.10.

⁶⁹ Оржель О. Університетська соціальна відповідальність у контексті університетського лідерства: навч. посіб. / Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2017. 40 с. С.6.

⁷⁰ Оржель О. Університетська соціальна відповідальність у контексті університетського лідерства: навч. посіб. / Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2017. 40 с. С.7.

оцінювання результатів навчання та інші підходи у межах Проекту «ESPRIT: Enhancing the Social Characteristics and Public Responsibility of Israeli Teaching through a HEI-Student Alliance», який реалізовувався консорціумом 5 європейських та 6 ізраїльських партнерів у рамках Програми TEMPUS»⁷¹.

Як бачимо, проблема забезпечення якості вищої освіти є актуальною для наукових розвідок, але розглядають її як прерогативу державних агентств, що обмежує вивчення можливостей громадських організацій у зазначеній сфері. О. Панич, вивчаючи незалежні установи оцінювання і забезпечення якості вищої освіти, зауважує, що коло стейкхолдерів у забезпеченні якості вищої освіти в країні збільшилося, але й досі залишається невизначеною концепція незалежних агентств при Національному агентстві з забезпечення якості⁷². Можна погодитися з дослідницею щодо можливостей використання досвіду Європейських структур, які діють у сфері забезпечення якості освіти, а саме: «Модельними тут можна вважати Європейську асоціацію забезпечення якості вищої освіти (European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA) та Раду з акредитації вищої освіти (Council for Higher Education Accreditation, CHEA). Відмінність між цими організаціями полягає у тому, що ENQA акредитує агенції країн Болонського процесу, серед яких є національні агенції і незалежні (засновані недержавними об'єднаннями)»⁷³. На нашу думку, важливим критерієм незалежних агентств із забезпечення якості є їх специфічна природа – вони не повинні бути державними. Погоджуємося з думкою дослідниці, що громадська природа агенцій із забезпечення якості вищої освіти забезпечує незалежність та неупередженість організації і зменшує корупційні ризики.

Теоретичні аспекти удосконалення механізмів державно-управлінського впливу на освітню галузь у контексті інтеграції до Європейського простору вищої освіти розглянуто у роботі М. Карпенко, який виокремлює чинники формування системи забезпечення якості в країнах Європейського Союзу. Цілком погоджуємося з висновками дослідника щодо того, що природа європейських агенцій уз контроль та оцінювання якості освіти є «способом вияву приватної ініціативи у сфері діяльності на ринку освітніх послуг»⁷⁴. Зазначимо, що сутність агентств із забезпечення якості вищої освіти у подібній інтерпретації споріднена із визначенням громадських організацій, які по суті є приватною ініціативою.

У вітчизняних дослідженнях вплив громадських організацій на забезпечення якості вищої освіти розглядається фрагментарно. Перш за все, згадки про громадські організації, які діють у Європейському просторі вищої освіти, наявні у «Національному освітньому глосарії»⁷⁵. У вказаному довідковому виданні розкрито сутність організацій, які входять до Групи Є4, утворюючи групу основних консультативних членів із супроводу Болонського процесу. Але у «Національний освітній глосарій»⁷⁶ не включено опис функцій та повноважень зазначених організацій та статутних документів. Дослідниця Г. Клімова розглядає вказані громадські організації крізь призму забезпечення якості вищої освіти та європейський досвід у зазначеній царині, але в її роботах не вивчається сутність Групи Є4 як специфічного типу громадських організацій, дотичних до сфери освіти^{77 78}. З нашого погляду це наукові розвідки є суто змістом системи забезпечення якості вищої освіти без аналізу форм та засобів громадського контролю.

Особливо інформативним для нас з точки зору взаємозв'язку громадських організацій та сектору освіти стала робота О. Гостевої «Європейський досвід взаємодії органів державної влади та громадських

⁷¹ Оржель О. Університетська соціальна відповідальність у контексті університетського лідерства: навч. посіб. / Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2017. 40 с. С.9.

⁷² Панич О. Концептуальні засади створення незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. URL: http://education-ua.org/ua/articles/1344-kontseptualni-zasadi-stvorenniya-nezaleznykh-ustanov-otsinyuvannya-ta-zabezpechennya-yakosti-vishchoyi-osviti?fbclid=IwAR07OhEcdaX1KoriXRJzD_tqukfVrKNcz1uYumfgtt1hniDFzawCXsu7Q (дата звернення: 14.12.2018).

⁷³ Там само.

⁷⁴ Європейський досвід для створення ефективної системи контролю та оцінки якості вищої освіти в Україні: аналіт. записка. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/745> (дата звернення: 14.12.2018).

⁷⁵ Національний освітній глосарій: вища освіта. 2014 / В. М. Захарченко та ін.; за ред. В. Г. Кременя; 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с.

⁷⁶ Там само.

⁷⁷ Клімова Г. П. Якість вищої освіти: європейський вимір. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2016. № 1 (28). URL: file:///C:/Users/%D0%A2%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B0%20%D0%95%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0/Desktop/Vnyua_2016_1_22.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

⁷⁸ Клімова Г. П. Забезпечення якості вищої освіти як пріоритетна детермінанта становлення інноваційного суспільства в Україні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 2 (33). URL: <file:///C:/Users/%D0%A2%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B0%20%D0%95%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0/Desktop/109722-245938-1-PB.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

організацій»⁷⁹ з вивчення взаємодії державних інституцій з громадськими організаціями у сучасній Україні. Головною перевагою даної роботи є не просто аналіз взаємодії державних інститутів та громадських організацій, а й аналіз європейського досвіду взаємодії органів державної влади з громадськими організаціями. Розглядаючи особливості французьких, німецьких, британських та американських громадських організацій, автор досліджує історію їх становлення та сучасний стан розвитку. Можна погодитись з дослідницею у тому, що «розвинені демократичні країни мають багаторічний досвід щодо взаємодії влади з громадськістю та використовують різноманітні її форми і методи»⁸⁰, які можна використати для інституалізації українського громадянського суспільства.

У зарубіжній історіографії наявні роботи, в яких проаналізовано роль громадських організацій у забезпеченні якості вищої освіти. Класичною у вивченні взаємодії громадських організацій та вищої освіти можна вважати роботу Ivar Bleiklie «The University, the State, and Civil Society»⁸¹ (1999), в якій дослідник наголошує на тенденції до демократизації через зростання ролі недержавних акторів у забезпеченні якості навчання у вищій школі (... trends in democracy through increasing the role of non-state actors in education quality assurance)⁸². За нашими спостереженнями, саме із зазначеної роботи розпочинається вивчення взаємодії громадських організацій та вищої освіти.

У циклі робіт Peter Willetts описано роль потенційні сфери співпраці громадських організацій та вищої освіти. Якщо у роботі «Non-Governmental Organizations in World Politics: The Construction of Global Governance»⁸³ (2011) дослідник виокремлює забезпечення якості вищої освіти як один з напрямів взаємодії громадянського суспільства та держави, то у роботі «NGOs as Insider Participants: Evolution of the role of NGOs at the United Nations»⁸⁴ (2018) дослідник вказує, що саме громадські організації стають критично важливими для забезпечення демократизації освіти, особливо у сфері забезпечення її якості (the role of NGOs as crucial pioneers in the democratization of the education as well in the field of its quality assurance)⁸⁵.

Karen L. Webber та Angel J. у роботі «Calderon Institutional research and planning in higher education. Global contexts and themes» (2015) наголошують на збільшенні ролі громадських організацій у таких сферах вищої освіти як доступ, інституційна підзвітність, забезпечення якості, пріоритети освітньої політики та розвиток систем даних про вищу освіту (impact on key issues such as access, institutional accountability, quality assurance, educational policy priorities, and the development of higher education data systems)⁸⁶. Linda Evans в статті «Re-shaping the EHEA After the Demise of Neoliberalism: A UK-Informed Perspective Pages»⁸⁷ (2018) доповнює перелік цих сфер також й необхідністю переглянути підходи до самої європейської академічної спільноти та викладачів, форм за допомогою яких вони впливають на забезпечення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти (the European academic workforce and its welfare and consequent capacity to deliver high quality higher education is finally being recognised as a significant issue)⁸⁸.

У роботі Tony Gallagher «Promoting the Civic and Democratic Role of Higher Education: The Next Challenge for the EHEA?»⁸⁹ зроблено наголос на кардинальних змінах у взаємодії суспільства та вищої освіти. На думку дослідника, заклади вищої освіти залучені у нові форми взаємодії із суспільством. Вчений робить

⁷⁹ Гостева О. М. Європейський досвід взаємодії органів державної влади та громадських організацій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1124> (дата звернення: 14.12.2018).

⁸⁰ Там само.

⁸¹ Ivar Bleiklie. The University, the State, and Civil Society. *Higher Education in Europe*. 1999. Vol. 24. Issue 4. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/ref/10.1080/0379772990240404?scroll=top> (дата звернення: 14.12.2018).

⁸² Там само.

⁸³ Willetts Peter. Non-Governmental Organizations in World Politics: The Construction of Global Governance. London and New York: Routledge, 2011. Series on Global Institutions, ISBN 978-0-415-38125-3, 193 p.

⁸⁴ Willetts Peter. NGOs as Insider Participants: Evolution of the role of NGOs at the United Nations. Contribution to Elgar Handbook of Research on NGOs Edited by Aynsley Kellow and Hannah Murphy-Gregory. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, September 2018. 488 p.

⁸⁵ Willetts Peter. NGOs as Insider Participants: Evolution of the role of NGOs at the United Nations. Contribution to Elgar Handbook of Research on NGOs Edited by Aynsley Kellow and Hannah Murphy-Gregory. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, September 2018. 488 p. P. 127.

⁸⁶ Webber Karen L., Calderon Angel J. Institutional research and planning in higher education. Global contexts and themes. 2015. 248 p. P. 134.

⁸⁷ Evans Linda. Re-shaping the EHEA After the Demise of Neoliberalism: A UK-Informed Perspective Pages. *The European Higher Education Area: The impact of the past and future policies*. 2018. 23–42 p.

⁸⁸ Evans Linda. Re-shaping the EHEA After the Demise of Neoliberalism: A UK-Informed Perspective Pages. *The European Higher Education Area: The impact of the past and future policies*. 2018. 23–42 p. P. 37.

⁸⁹ Gallagher Tony. Promoting the Civic and Democratic Role of Higher Education: The Next Challenge for the EHEA? *The European Higher Education Area: The impact of the past and future policies*. 2018. P. 335–344.

наголос на прагненні університетів ділитися своїми знаннями, ресурсами та навичками з громадськістю, а також слухати та вивчати досвід різних громад, з якими університети співпрацюють (we are committed to sharing our knowledge, resources and skills with the public, and to listening to and learning from the expertise and insight of the different communities with which we engage)⁹⁰.

Завершуючи огляд вітчизняної та закордонної історіографії з проблеми впливу громадських організацій на політику забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти, зазначимо, що наукова дискусія з даної проблеми має фрагментарний характер та розглядається дослідниками фрагментарно, що актуалізує вивчення впливу громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти у ЄВПО.

Методологія впливу громадських організацій на політику забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти

Метою нашого дослідження є визначити теоретичні основи процесу впливу громадських організацій на політику забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти.

Для досягнення поставленої мети у розділі використано дослідницьку методологію на основі діючих політико-правових документів, використовуючи розроблені теоретико-методологічних підходи до проблеми.

Виходячи з наявних теоретико-методологічних підходів до вивчення впливу громадських організацій на політику забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти, ми розкриваємо його сутність через сукупність теоретичних основ (поняття, принципи, закономірності, тенденції, фактори); технологій і механізмів; методичних рекомендацій згідно наступних складових:

- Вплив громадських організацій на зовнішній/внутрішній аудит якості навчальних програм;
- Вплив громадських організацій на моніторинг забезпечення якості в європейських університетах;
- Інструменти громадських організацій для перевірки якості послуг у сфері вищої освіти;
- Розвиток недержавної мережі експертів із забезпечення якості вищої освіти;
- Вплив студентських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти;
- Вплив професійних асоціацій на політику забезпечення якості вищої освіти;
- Розвиток культури якості вищої освіти.

Вище зазначений перелік є відкритим для доповнення залежно від подальших тенденцій та пріоритетів розвитку Європейського простору вищої освіти.

При визначенні складових, які мають бути покладені в основу теорії впливу громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти, ми спиралися вищеописані теоретико-методологічні розробки.

У результаті реалізації дослідження нами було сформульовано низку понять, закономірностей і тенденцій, якими, на нашу думку, можна доповнити існуючі теоретичні підходи до впливу громадських організацій на політику забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти.

Вплив Групи Є4 на політику забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти

Вплив громадських організацій, які складають Групу Є4 (E4 Group), на політику забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти має особливості, які дозволяють забезпечити неупереджену та професійну оцінку якості вищої освіти. Як зазначено у «Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти»: «Агенції із забезпечення якості у межах ЄПВО широко застосовують декілька елементів в процесах зовнішньої перевірки, які не тільки забезпечують валідність, надійність і корисність цих процесів, але й створюють європейський вимір у забезпеченні якості вищої освіти»⁹¹. Групу Є4 (E4 Group) складають наступні організації: European Association for Quality Assurance in Higher Education⁹² (ENQA), European Association of Institutions in Higher Education⁹³ (EURASHE), European Association of Universities⁹⁴ (EAU) та European Student Union⁹⁵ (ESU).

⁹⁰ Gallagher Tony. Promoting the Civic and Democratic Role of Higher Education: The Next Challenge for the EHEA? *The European Higher Education Area: The impact of the past and future policies*. 2018. P. 339.

⁹¹ Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Київ: Ленвіт, 2006. 35 с. С. 12.

⁹² European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <https://enqa.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).

⁹³ European Association of Institutions in Higher Education. URL: <https://www.eurashe.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).

⁹⁴ European Association of Universities. URL: <https://eacea.ec.europa.eu> (дата звернення: 14.12.2018).

⁹⁵ European Student Union. URL: <https://www.esu-online.org/> (дата звернення: 14.12.2018).

*European Association for Quality Assurance in Higher Education*⁹⁶ (ENQA) є парасольковою організацією (umbrella organization), яка поєднує агенції із забезпечення якості з країн-членів Європейського простору вищої освіти в єдину мережу. ENQA сприяє співпраці європейських агенцій у сфері забезпечення якості у вищій освіті та поширює інформацію щодо найкращих практик між своїми членами та зацікавленими сторонами з метою розробки та обміну накопиченим досвідом у сфері розробки політики забезпечення якості вищої освіти (promoting European co-operation in the field of quality assurance in higher education and disseminating information and expertise among its members and towards stakeholders in order to develop and share good practice and to foster the European dimension of quality assurance)⁹⁷.

В Ст. 1 Статуту⁹⁸ European Association for Quality Assurance in Higher Education визначено її природу – «міжнародна некомерційна асоціація створена під назвою «Європейська асоціація для забезпечення якості у вищій школі» (The international non-profit Association is established under the name “European Association for Quality Assurance in Higher Education AISBL)”⁹⁹.

Згідно із Статутом цілями European Association for Quality Assurance in Higher Education є наступні:

- сприяти підвищенню якості вищої освіти в Європейському регіоні вищої освіти (contribute to quality enhancement in higher education in the European Higher Education Area);
- розробляти процеси та системи забезпечення якості в Європейському регіоні вищої освіти (develop quality assurance processes and systems in the European Higher Education Area);
- представляти членів на європейському та міжнародному рівнях (represent the members at the European level and internationally);
- впливати на формування політики на європейському рівні з питань, що стосуються якості та гарантії якості у вищих навчальних закладах (influence policy making at European level on issues pertaining to quality and quality assurance in higher education);
- заохочувати співпрацю між агентствами з якості в Європі та у всьому світі; сприяти європейському виміру забезпечення якості вищої освіти» (encourage cooperation between quality assurance agencies in Europe and worldwide)¹⁰⁰.

Організація була заснована в 2000 р. країнами-учасниками Болонської угоди під назвою «European Network for Quality Assurance in Higher Education» через потребу у систематизації зовнішніх процедур із забезпечення якості на національному рівні наприкінці 90-х років ХХ ст.¹⁰¹. Зараз European Association for Quality Assurance in Higher Education об'єднує 40 агенцій з 20-ти країн¹⁰² (2018) та залучена до вироблення загальних стандартів та рекомендацій щодо діяльності університетів, в тому числі – у розробку політики забезпечення якості вищої освіти. Враховуючи різницю національних освітніх систем країн ЄС, такий підхід сприяє гуртуванню різних освітніх установ, які діють в Європейському просторі вищої освіти.

Результатом впливу European Association for Quality Assurance in Higher Education¹⁰³ на політику забезпечення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти стала розробка ефективного інструменту: Європейських стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти¹⁰⁴.

*European Association of Institutions in Higher Education*¹⁰⁵ (EURASHE) є другою учасницею Групи Є4 (E4 Group). EURASHE представляє інтереси університетів прикладних наук та університетських коледжів відповідно до Статуту¹⁰⁶ організації. В рамках Європейського простору вищої освіти місією організації є реалізація інтересів університетів прикладних наук або інших навчальних закладів, які визнані або

⁹⁶ European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <https://enqa.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).

⁹⁷ About ENQA. URL: <https://enqa.eu/index.php/about-enqa/> (дата звернення: 14.12.2018).

⁹⁸ Statutes. URL: <https://enqa.eu/wp-content/uploads/2016/05/ENQA-Statutes-2015-EN.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

⁹⁹ Statutes of the European Association of Institutions in Higher Education (EURASHE) aisbl. URL: https://www.eurashe.eu/wp-content/uploads/2011/10/EURASHE_statutes_2015_EN.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰⁰ Statutes of ENQA, 2015 – Statutes of the European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <https://enqa.eu/wp-content/uploads/2016/05/ENQA-Statutes-2015-EN.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰¹ European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <http://www.enqa.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰² Members. – URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰³ European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <https://enqa.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰⁴ Standards and Guidelines, 2015 – Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education. URL: [http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf) (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰⁵ European Association of Institutions in Higher Education. URL: <https://www.eurashe.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰⁶ Statutes of the European Association of Institutions in Higher Education (EURASHE) aisbl. URL: https://www.eurashe.eu/wp-content/uploads/2011/10/EURASHE_statutes_2015_EN.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

фінансуються за рахунок національних бюджетів в межах Європейського простору вищої освіти (the mission of the Association is to promote, within the European Higher Education Area (EHEA), the interests of professional higher education and of relevant higher education institutions that are recognised or financed by the public authorities of a EHEA member country)¹⁰⁷.

European Association of Institutions in Higher Education – міжнародне некомерційне об'єднання, яке зареєстровано відповідно до законодавства Бельгії (EURASHE is an international non-profit association according to Belgian law (association internationale sans but lucratif – aisbl). Its organisation is based on its statutes and by-laws)¹⁰⁸. У Статуті¹⁰⁹ European Association of Institutions in Higher Education зафіксовано її неприбутковий статус (the international not-for-profit Association)¹¹⁰. Отже, формою діяльності даної асоціації згідно офіційних документів є громадська організація з типовим набором ознак.

В Статуті¹¹¹ організації визначено пріоритети та основні напрямки роботи серед яких участь у розробці політик щодо вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти через:

- підготовку політик, аналітичних досліджень та інших документів (production of policy papers, analytical studies and other documents);

- організацію мережних заходів, навчальних заходів, конференцій та семінарів для членів та партнерів (organisation of networking activities, learning events, conferences and seminars for the members and partners)¹¹².

European Association of Institutions in Higher Education¹¹³ бере участь у формуванні політики забезпечення якості вищої освіти завдяки своїй діяльності, пов'язаній із розробкою процедур акредитації, інструментів прозорості, оцінок, рейтингів, інструкцій (EURASHE activities linked to quality assurance (QA), accreditation, transparency tools, evaluation, rankings, labels). Формами участі організації у формуванні політики забезпечення якості вищої освіти є численні аналітичні звіти, збір кращих практик, доповіді тощо¹¹⁴.

European Association of Institutions in Higher Education¹¹⁵ була дотичною до формування важливого інструменту забезпечення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти як Європейські стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти¹¹⁶.

Серед організацій Групи Є4 (E4 Group) «парасольковою» громадською організацією (umbrella organization) є *European University Association*¹¹⁷ (EUA). Ця європейська неурядова організація об'єднує 850 вузів з 48 країн¹¹⁸. *European University Association*¹¹⁹ була заснована у 2001 році в результаті злиття Асоціації європейських університетів і Конфедерації Конференцій Ректорів Європейського Союзу¹²⁰. Згідно Статуту¹²¹ Асоціація має неприбутковий характер (a non-profit association)¹²².

Діяльність організації фінансується за рахунок внесків членів організації, а її рішення мають рекомендаційний характер та спрямовані на розвиток гармонійної системи європейської вищої освіти і науково-дослідної роботи, активну підтримку членів організації у розвитку якості навчання, викладання і дослідницької роботи¹²³.

¹⁰⁷ Там само.

¹⁰⁸ European Association of Institutions in Higher Education. URL: <https://www.eurashe.eu/about/organisation/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁰⁹ Statutes of the European Association of Institutions in Higher Education (EURASHE) aisbl. URL: https://www.eurashe.eu/wp-content/uploads/2011/10/EURASHE_statutes_2015_EN.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

¹¹⁰ Там само.

¹¹¹ Там само.

¹¹² Там само.

¹¹³ European Association of Institutions in Higher Education. URL: <https://www.eurashe.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹¹⁴ Quality of HE. URL: <https://www.eurashe.eu/policy/quality-he/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹¹⁵ European Association of Institutions in Higher Education. URL: <https://www.eurashe.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹¹⁶ Standards and Guidelines, 2015 – Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education. URL: [http://www.enga.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.enga.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf) (дата звернення: 14.12.2018).

¹¹⁷ European University Association. URL: <https://eua.eu/issues/22:quality-assurance.html> (дата звернення: 14.12.2018).

¹¹⁸ Там само.

¹¹⁹ Там само.

¹²⁰ Там само.

¹²¹ European University Association. URL: https://eua.eu/component/attachments/?task=download&id=1182:Belgian_statutes_EN_2013_final (дата звернення: 14.12.2018).

¹²² Там само.

¹²³ Quality assurance. URL: <https://eua.eu/issues/22:quality-assurance.html> (дата звернення: 14.12.2018).

Асоціація впливає на політику забезпечення якості вищої освіти, що зазначено в її статутних документах. Так, у Статуті¹²⁴ Асоціації зазначено, що задачею організації є сприяння розвитку цілісної системи європейської вищої освіти та досліджень (to promote the development of a coherent system of European higher education and research)¹²⁵.

В Статуті також окреслено функціональні обов'язки Асоціації, спрямовані на забезпечення якості вищої освіти:

- підвищення якості освіти в європейських університетах (improving the quality of education in the European universities)¹²⁶.

Діяльність організації фінансується за рахунок внесків членів організації, а її рішення мають рекомендаційний характер та спрямовані на розвиток гармонійної системи європейської вищої освіти і науково-дослідної роботи, активну підтримку членів організації у розвитку якості навчання, викладання і дослідницької роботи¹²⁷.

European University Association також приймала участь у розробці основного документу, яким регламентується на сьогодні політика забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти – Європейських стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти¹²⁸.

*European Students' Union (ESU)*¹²⁹ є «парасольковою» організацією, яка складається з 47 національних студентських організацій, що об'єднує 39 країн¹³⁰. *European Students' Union* був заснований в 1982 році національними спілками студентів Норвегії, Великобританії, Швейцарії, Ісландії, Франції, Данії та Австрії під назвою «Західноєвропейське інформаційне бюро студентів»¹³¹. Згідно Статуту¹³² *European Students' Union* є неприбутковою організацією, яка діє на кількох рівнях: національні організації утворюють єдиний виконавчий комітет¹³³. Дана організація є основним стейкхолдером політики формування якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти, який представляє інтереси студентства.

Національні організації *European Students' Union* мають вільний інститут членства для студентів будь-якої форми навчання у національних країнах, незалежно «від політичних переконань, релігії, етнічної чи культурної приналежності, сексуальної орієнтації чи соціального становища (open to all students in their respective country regardless of political persuasion, religion, ethnic or cultural origin, sexual orientation or social standing)»¹³⁴.

Метою *European Students' Union* є захист освітніх, соціальних, економічних та культурних прав студентів по відношенню до національних та європейських інституцій, зокрема Європейський Союз, Рада Європи та Група супроводу Болонського процесу (to represent and promote the educational, social, economic and cultural interests of students at the European level towards all relevant bodies and in particular the European Union, Bologna Follow Up Group, Council of Europe)¹³⁵.

У програмному документі «2017 Policy paper on quality of higher education (amended)»¹³⁶ сформульовано підходи *European Students' Union* до зовнішньої та внутрішньої оцінки якості вищої освіти. З точки зору *European Students' Union* системи та процедури забезпечення якості повинні зосереджуватися на інститутах вищої освіти, які підтримують та сприяють досягненню студентами результатів навчання через навчальні методики викладання та оцінювання (quality assurance systems and procedures should focus on how

¹²⁴ European University Association: Statute. URL: https://eua.eu/component/attachments/?task=download&id=1182:Belgian_statutes_EN_2013_final (дата звернення: 14.12.2018).

¹²⁵ Там само.

¹²⁶ Там само.

¹²⁷ Quality assurance. URL: <https://eua.eu/issues/22:quality-assurance.html> (дата звернення: 14.12.2018).

¹²⁸ Standards and Guidelines, 2015 – Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education. URL: [http://www.engq.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.engq.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf) (дата звернення: 14.12.2018).

¹²⁹ European Students' Union. URL: <https://www.esu-online.org/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹³⁰ European Students' Union. URL: <https://www.esu-online.org/about/history-of-esu/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹³¹ European Students' Union. URL: <https://www.esu-online.org/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹³² Statutes "European Students' Union". URL: <https://www.esu-online.org/wp-content/uploads/2016/07/ESU-Statutes-as-of-BM70.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

¹³³ Там само.

¹³⁴ European Students' Union. URL: <https://www.esu-online.org/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹³⁵ Там само.

¹³⁶ Policy paper, 2017 – Policy paper on quality of higher education (amended). URL: https://www.esu-online.org/wp-content/uploads/2013/12/BM73_Amended_PolicyPaperOnQualityOofHE.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

higher education institutions support and promote students' achievement of intended learning outcomes through teaching and learning)¹³⁷.

Забезпечення якості повинно включати:

- підвищення якості в навчальному процесі, включаючи навчальні програми, можливості навчання, доступні для студентів (enhancement of quality in the learning-process, including study programmes, learning opportunities and facilities available for students);
- створення та просування культури якості у закладах вищої освіти (creating and promoting a quality culture within higher education institutions);
- розвиток персоналу (staff development);
- збільшення взаємної довіри між суб'єктами вищої освіти (increasing mutual trust between actors in higher education);
- забезпечення взаємного визнання (enabling reciprocal recognition);
- розширення можливостей участі студентів у процесі прийняття рішень, сприяння порівнянності кваліфікації та вирішення аспекту соціального виміру (empowering students' participation in the decision making process, facilitating comparability of qualifications and addressing the aspect of social dimension of higher education)¹³⁸.

Студент, який має рекомендацію від Європейського союзу студентів, завжди входить до складу експертної групи European Association for Quality Assurance in Higher Education для реалізації зовнішнього моніторингу діяльності агентств-членів¹³⁹. European Students' Union формує групу студентів-експертів у процесі системи спеціальних тренінгів для студентів, які відповідають наступним критеріям: досвід роботи чи практики у керівних органах закладу вищої освіти (вчена рада), експертні знання щодо принципів та правил забезпечення якості вищої освіти, мовні компетенції (знання англійської мови для можливості здійснювати міжнародну акредитацію та аудит)¹⁴⁰.

Отже, European Students' Union, як неприбуткова громадська організація, виступає один з стейкхолдерів політики забезпечення якості вищої освіти у європейському просторі вищої освіти.

Серед останніх інновацій в сфері взаємодії громадськості та вищої освіти в рамках Групи Є4 (E4 Group) слід згадати створення ще однієї організації. У 2008 році було створено European Quality Assurance Register in Higher Education (EQAR)¹⁴¹, метою якого є систематизація інформації щодо державних та приватних агенцій із забезпечення якості освіти, що працюють чи планують працювати у Європі. European Quality Assurance Register in Higher Education є великою базою даних: реєстр надає закладам вищої освіти інформацію про агенції забезпечення якості, які діють у Європейському просторі вищої освіти¹⁴².

Організації, які входять до Групи Є4 (E4 Group), одним з елементів своєї роботи мають вплив на політику забезпечення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти. Структурно-функціональні характеристики організації, представлені у Таблиці «Структурно-функціональні характеристики організацій Групи Є4» дозволяють дійти висновку, що серед напрямків діяльності Групи Є4 (E4 Group) домінує професійний розвиток та забезпечення якості вищої освіти.

¹³⁷ Там само.

¹³⁸ Там само.

¹³⁹ European Association for Quality Assurance. . – URL: <http://www.enqa.eu/>.

¹⁴⁰ Policy paper, 2017 – Policy paper on quality of higher education (amended). URL: https://www.esu-online.org/wp-content/uploads/2013/12/BM73_Amended_PolicyPaperOnQualityOofHE.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁴¹ European Quality Assurance Register in Higher Education. URL: <https://www.eqar.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁴² Там само.

Структурно-функціональні характеристики організацій Групи Є4¹⁴³

Назва організації	Характеристики організації								
	Структурні			Функціональні					
	Індивідуальне членство	Колективне членство	Змішане членство	Професійний розвиток	Акредитація програм та ліцензування	Сертифікація спеціалістів	Оцінка якості	Популяризація наукових досліджень	Захист прав освітян,
European Quality Assurance Register in Higher Education ¹⁴⁴	-	+	+	+	+	+	+	-	-
European University Association ¹⁴⁵	-	+	-	+	-	-	+	+	+
European Association of Institutions in Higher Education ¹⁴⁶	-	+	-	+	-	-	+	+	+
European Students' Union ¹⁴⁷	-	+	+	+	-	-	+	-	+

Громадські організації розробляють стандарти й процедури політики забезпечення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти за рахунок створення постійно діючих форумів, які здатні забезпечити постійний обмін напрацюваннями, знаннями та практиками. Щорічні заходи, форуми та тренінги, збір та аналіз інформації про діяльність закладів вищої освіти, офіційна статистика та постійний моніторинг університетів-членів роблять громадські організації важливим стейкхолдером із забезпечення якості вищої освіти.

Вплив громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти: досвід Великобританії

The Association of Commonwealth Universities¹⁴⁸ є однією з громадських організацій, які здійснюють вплив на політику забезпечення якості у Великобританії. Членами даної громадської асоціації є 500 університетів-членів, а її діяльність реалізується за рахунок членських внесків, які мають 3 рівні залежно від прибутків університетів-членів. Державне фінансування діяльності організації не передбачено, лише можливості отримувати окремі урядові гранти¹⁴⁹. Маючи статус громадської організації, Асоціація має можливість приймати благодійні внески від приватних та юридичних осіб, а також виступати грантхолдером, надаючи гранти для проектної діяльності та стипендії для індивідів та інших громадських установ (to accept charitable contributions from individuals and legal entities, as well as to act as grant holders, providing grants for project activities and scholarships for individuals and other public institutions)¹⁵⁰.

¹⁴³ Трима К. Вплив Групи Є4 на забезпечення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2018. № 22. 219 с. С.142.

¹⁴⁴ European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <https://enqa.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁴⁵ European University Association. URL: <https://eua.eu/issues/22:quality-assurance.html> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁴⁶ European Association of Institutions in Higher Education. URL: <https://www.eurashe.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁴⁷ European Students' Union. URL: <https://www.esu-online.org/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁴⁸ Association of Commonwealth Universities. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁴⁹ Там само.

¹⁵⁰ Там само.

Діяльність Асоціації зосереджено на поширенні досвіду власних учасників щодо впровадження інновацій в освітянській сфері. Відбувається це через спеціально розроблений механізм, еталонний вимірювач ефективності управління університетом «ACU Measures»¹⁵¹, за допомогою якого експертами організації на основі даних, які вони отримують від університетів-членів, проводиться порівняльний аналіз діяльності університетів у різних сферах¹⁵². Оцінка «ACU Measures»¹⁵³ впливає на ранжування університетів у національних рейтингах, які є ключовим показником ефективності та якості діяльності закладів вищої освіти.

Розроблений онлайн-сервіс «ACU Measures»¹⁵⁴ є універсальним інструментом: Асоціація використовує «ACU Measures»¹⁵⁵ для дослідження та порівняльного аналізу, які необхідні для знайдення релевантної інформації щодо даних про університет та його і звітність за ключовими напрямками управління університетами. Порівняльний аналіз дає змогу побачити позицію установи стосовно інших установ¹⁵⁶.

Для того, щоб отримати оцінку за допомогою вищевказаного сервісу, Університети-повні члени згідно Статуту організації повинні надати документи щодо реєстрації та розташування на території Співдружності, а також ліцензію на здійснення освітньої діяльності. Кількість студентів денної форми навчання в університеті, якій хоче оцінити свою діяльність за допомогою он-лайн вимірювач, повинна складати не менш як 250 студентів¹⁵⁷.

British quality assurance agency¹⁵⁸, є незалежним органом, якому доручено здійснювати моніторинг та консультування стосовно стандартів та якості вищої освіти у Великобританії. Дана організація гарантує що студенти отримають необхідний досвід та кваліфікацію. Офіційно організацію зареєстровано як некомерційну організацію (non-profit organization)¹⁵⁹, метою якої є забезпечення академічної якості та стандартів вищої освіти¹⁶⁰.

British quality assurance agency¹⁶¹ згідно Статуту перевіряє стандарти та якість вищої освіти (standards and quality of higher education)¹⁶² британських університетів. Організація також розробляє орієнтири та керівні вказівки для закладів вищої освіти, а також організовую комісії з дослідження питань забезпечення якості вищої освіти (develops guidelines and guidelines for higher education institutions, as well as organizes commissions for the study of higher education quality assurance)¹⁶³.

British quality assurance agency¹⁶⁴ тісно співпрацює з іншими громадськими організаціями, які зацікавлені у забезпеченні стандартів якості вищої освіти британських закладів вищої освіти, серед яких: Higher Education Academy¹⁶⁵, окремі університети Великобританії та GuildHE¹⁶⁶.

Отже, британські громадські організації мають вагомий вплив на національну політику забезпечення якості вищої освіти.

Вплив громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти: досвід Польщі

Agencja zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego¹⁶⁷ є громадською організацією, яка здійснює перевірку якості вищої освіти польських закладів вищої освіти. Організація функціонує за рахунок членських внесків університетів та факультетів, викладачів та студентів, які є її членами. Agencja zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego¹⁶⁸ перевіряє, як університети, коледжі та «альтернативні постачальники вищої освіти

¹⁵¹ ACU Measures . URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁵² Association of Commonwealth Universities. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁵³ ACU Measures. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁵⁴ Там само.

¹⁵⁵ Там само.

¹⁵⁶ Guide to ACU Measures benchmarking tool. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/guide-benchmarking-tool> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁵⁷ Там само.

¹⁵⁸ British quality assurance agency. URL: <http://www.qaa.ac.uk/en/about-us/what-we-do/our-work> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁵⁹ Statute. British quality assurance agency. URL: <http://www.qaa.ac.uk/en/about-us/what-we-do/our-work> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁶⁰ British quality assurance agency. URL: <http://www.qaa.ac.uk/en/about-us/what-we-do/our-work> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁶¹ Там само.

¹⁶² Там само.

¹⁶³ Там само.

¹⁶⁴ British quality assurance agency. URL: <http://www.qaa.ac.uk/en/about-us/what-we-do/our-work> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁶⁵ Higher Education Academy. URL: <http://www.heacademy.uk/> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁶⁶ GuildHE. URL: <http://www.guidehe.uk> (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁶⁷ Agencja zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego. URL: www.plquaity.ac.pl/ (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁶⁸ Там само.

(alternatywni dostawcy szkolnictwa wyższego)¹⁶⁹ підтримують встановлені ними стандарти якості. Agencja zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego¹⁷⁰ є неприбутковою організацією, яка зареєстрована у формі благодійного фонду¹⁷¹. Організація проводить заходи, які включають експертну оцінку та інституціональний аудит, орієнтовані на вдосконалення якості вищої освіти (wzajemna ocena kontroli instytucjonalnej i oceny instytucjonalnej ukierunkowana na poprawę jakości szkolnictwa wyższego)¹⁷²

Цікавим є процедура обрання студентів як стейкхолдерів забезпечення якості вищої освіти. Для того, щоб узаконити участь студентів у вищевказаних органах, а також забезпечити відповідну кваліфікацію і досвід, Narodowy Związek Studentów Polski¹⁷³, регіональні асоціації студентських союзів створили Pula akredytacji studentów. Agencja zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego¹⁷⁴ підтримує створений пул і рекомендує агентствам з забезпечення якості обирати студентів з Pula akredytacji studentów для роботи в експертних групах.

Pula akredytacji studentów проводить загальні збори два рази на рік, що надає можливість студентам обговорювати обмінятися думками й досвідом щодо забезпечення якості вищої освіти та. Секретаріат знаходиться у Narodowy Związek Studentów Polski¹⁷⁵, який займається адміністративними питаннями.

Делегування студентів до Pula akredytacji studentów є добровільним рішенням локальних студентських організацій. Більшість організацій рекомендує студентам прийняти участь у спеціальних семінарах з вивчення підходів до забезпечення якості вищої освіти. Так, Narodowy Związek Studentów Polski¹⁷⁶ делегує студентів тільки після того, як вони пройшли відповідний навчальний семінар¹⁷⁷.

Як бачимо, громадські організації Польщі теж приймають активну участь у формуванні національної політики забезпечення якості вищої освіти.

Висновки

За результатами вивчення впливу громадських організацій на політику забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти сформовано наступні висновки:

1. Запропоновано розширення понятійно-категоріального апарату в рамках методології впливу громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти.

Громадська освітянська організація – це тип громадської організації, яка здійснює діяльність у сфері освіти, спрямовану на захист та реалізацію інтересів членів даної організації та/або загальносупільних інтересів у сфері освіти.

Громадська освітянська організація, яка діє у сфері вищої освіти – це якісна характеристика громадської освітянської організації, чия діяльність дотична до вищої освіти та спрямована на захист та реалізацію інтересів членів даної організації та/чи загальносупільних інтересів у сфері вищої освіти. Сфера діяльності громадських освітянських організацій включає моніторинг, розвиток та аудит якості вищої освіти.

Загальноєвропейські освітянські громадські організації - це організації, які формують Групу Є4, та до сфери інтересів яких входить забезпечення динамічного розвитку систем вищої освіти країн-членів ЄС та країн, які є учасниками Болонського процесу відповідно до пріоритетів та цінностей Болонського процесу.

2. Вплив розглянутих нами громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти характеризується низкою особливостей та тенденцій.

Особливості: взаємозалежність між громадськими організаціями, закладами вищої освіти та політикою забезпечення якості вищої освіти; політика забезпечення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти визначається діяльністю загальноєвропейських освітянських громадських організацій, основу яких складає Група Є4.

Гіпотези: активне членство в загальноєвропейських освітянських організаціях сприятиме розвитку культури якості у європейських закладах вищої освіти; діяльність громадських організацій експертів у сфері

¹⁶⁹ Там само.

¹⁷⁰ Там само.

¹⁷¹ Там само.

¹⁷² Там само.

¹⁷³ Narodowy Związek Studentów Polski. URL: www.polshstudnat.pl/ (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁷⁴ Agencja zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego. URL: www.plqaity.ac.pl/ (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁷⁵ Narodowy Związek Studentów Polski. URL: www.polshstudnat.pl/ (дата звернення: 14.12.2018).

¹⁷⁶ Там само.

¹⁷⁷ Там само.

вищої освіти більш результативна для забезпечення якості вищої освіти, ніж діяльність органами державної влади на основі існуючих засобів контролю, нагляду та моніторингу.

Тенденції: до розширення взаємодії закладів вищої освіти країн ЄС з європейськими громадськими організаціями щодо забезпечення якості вищої освіти; до посилення впливу європейських і національних громадських організацій на розроблення політики забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти.

3. Вивчення впливу громадських організацій на політику забезпечення якості освіти у Європейському просторі вищої освіти залежить від пріоритетів подальшого розвитку Болонського процесу, але фактор впливу громадських організацій на розробку політики забезпечення якості вищої освіти буде домінувати серед інших.

Список використаних джерел

- About ENQA. URL: <https://enqa.eu/index.php/about-enqa/> (дата звернення: 14.12.2018).
- ACU Measures. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/> (дата звернення: 14.12.2018).
- Agencja zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego. URL: [www. plquaity.ac.pl/](http://www.plquaity.ac.pl/) (дата звернення: 14.12.2018).
- Agencja zapewnienia jakości szkolnictwa wyższego; Statute. URL: www.statutek.plquaity.ac.pl/ (дата звернення: 14.12.2018).
- Association of Commonwealth Universities. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/> (дата звернення: 14.12.2018).
- Bleiklie Ivar. The University, the State, and Civil Society. *Higher Education in Europe*. 1999. Vol. 24. Issue 4. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/ref/10.1080/0379772990240404?scroll=top> (дата звернення: 14.12.2018).
- British quality assurance agency. URL: <http://www.qaa.ac.uk/en/about-us/what-we-do/our-work> (дата звернення: 14.12.2018).
- Bucharest Communiqué Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area, Bucharest, on 26 and 27 April 2012. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Bucharest_Communique_2012_610673.pdf (дата звернення: 14.12.2018).
- Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area, March 12, 2010. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Budapest_Vienna_Declaration_598640.pdf (дата звернення: 14.12.2018).
- BUSINESSEUROPE. URL: <https://www.busesseurope.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).
- Communication from the Commission to the Council, the European parliament and the economic and social committee participation of non-state actors in EC development policy. URL: file:///D:/Users/Desktop/Tryma/com2002_0598en01.pdf (дата звернення: 14.12.2018).
- Education International. URL: <https://www.ei-ie.org/> (дата звернення: 14.12.2018).
- European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <http://www.enqa.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).
- European Association of Institutions in Higher Education. URL: <https://www.eurashe.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).
- European Association of Universities. URL: <https://eacea.ec.europa.eu> (дата звернення: 14.12.2018).
- European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_chapter_4_0.pdf (дата звернення: 14.12.2018).
- European Quality Assurance Register in Higher Education. URL: <https://www.eqar.eu/> (дата звернення: 14.12.2018).
- European Student Union. URL: <https://www.esu-online.org/> (дата звернення: 14.12.2018).
- European University Association. URL: <https://eua.eu/issues/22:quality-assurance.html> (дата звернення: 14.12.2018).
- European University Association: Statute. URL: https://eua.eu/component/attachments/?task=download&id=1182:Belgian_statutes_EN_2013_final (дата звернення: 14.12.2018).

Evans Linda. Re-shaping the EHEA After the Demise of Neoliberalism: A UK-Informed Perspective Pages. *The European Higher Education Area: The impact of the past and future policies*. 2018. 23–42 p.

Guide to ACU Measures benchmarking tool. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/guide-benchmarking-tool> (дата звернення: 14.12.2018).

GuildHE. URL: <http://www.guidehe.uk/> (дата звернення: 14.12.2018).

Higher Education Academy. URL: <http://www.heacademy.uk/> (дата звернення: 14.12.2018).

International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education. URL: <https://www.inqaahe.org/> (дата звернення: 14.12.2018).

London Communiqué Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world, London, 16–19 May, 2007. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Members. URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/> (дата звернення: 14.12.2018).

Narodowy Związek Studentów Polski. URL: www.polshestudnat.pl/ (дата звернення: 14.12.2018).

Paris Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2018. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2018_Paris/77/1/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Paris Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2018. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

Policy paper, 2017 – Policy paper on quality of higher education (amended). URL: https://www.esu-online.org/wp-content/uploads/2013/12/BM73_Amended_PolicyPaperOnQualityOofHE.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Quality assurance. URL: <https://eua.eu/issues/22:quality-assurance.html> (дата звернення: 14.12.2018).

Quality of HE. URL: <https://www.eurashe.eu/policy/quality-he/> (дата звернення: 14.12.2018).

Realising the European Higher Education Area. Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2003_Berlin_Communique_English_577284.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. URL: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Standards and Guidelines, 2015 – Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education. URL: [http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf) (дата звернення: 14.12.2018).

Statutes “European Students' Union”. URL: <https://www.esu-online.org/wp-content/uploads/2016/07/ESU-Statutes-as-of-BM70.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

Statutes of ENQA, 2015 – Statutes of the European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <https://enqa.eu/wp-content/uploads/2016/05/ENQA-Statutes-2015-EN.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

Statutes of the European Association of Institutions in Higher Education (EURASHE) aisbl. URL: https://www.eurashe.eu/wp-content/uploads/2011/10/EURASHE_statutes_2015_EN.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Statutes. URL: <https://enqa.eu/wp-content/uploads/2016/05/ENQA-Statutes-2015-EN.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

The Bologna Declaration of 19 June 1999. Joint declaration of the European Ministers of Education. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553_028.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

The Bologna Process 2020 - The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Leuven_Louvain_la_Neuve_Communique_April_2009_595061.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

The European Higher Education Area - Achieving the Goals Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19-20 May 2005. URL:

http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2005_Bergen_Communique_english_580520.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Tony Gallagher. Promoting the Civic and Democratic Role of Higher Education: The Next Challenge for the EHEA? *The European Higher Education Area: The impact of the past and future policies*. 2018. P. 335–344.

Towards the European Higher Education Area. Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education in Prague on May 19th 2001/. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2001_Prague/44/2/2001_Prague_Communique_English_553442.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Webber Karen L., Calderon Angel J. Institutional research and planning in higher education. Global contexts and themes. 2015. 248 p. P. 134.

Willetts Peter (2011). Non-Governmental Organizations in World Politics: The Construction of Global Governance. London and New York: Routledge, Series on Global Institutions, ISBN 978-0-415-38125-3, 193 pp.

Willetts Peter (2018). NGOs as Insider Participants: Evolution of the role of NGOs at the United Nations. Contribution to Elgar Handbook of Research on NGOs Edited by Aynsley Kellow and Hannah Murphy-Gregory, (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, September 2018), 488 pp.

World Conference on Higher Education: Higher Education in the Twenty-first Century. Vision and Action. UNESCO, Paris 5–9 October, 1998. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001163/116345E.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

Yerevan Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2015. URL: http://www.ehea.info/Uploads/SubmitedFiles/5_2015/112705.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду гуманізації вищої освіти як засобу забезпечення її якості: аналітичні матеріали (частина II): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2016. 111 с. С.26.

Гостева О. М. Європейський досвід взаємодії органів державної влади та громадських організацій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1124> (дата звернення: 14.12.2018).

Громадське об'єднання. *Юридична енциклопедія*: в 6-ти т.; ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1. А – Г. 672 с.

Європейський досвід для створення ефективної системи контролю та оцінки якості вищої освіти в Україні. Аналітична записка. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/745> (дата звернення: 14.12.2018).

Про громадські об'єднання: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 14.12.2018).

Калашнікова С. Розвиток лідерського потенціалу сучасного університету: основи та інструменти: навч. посіб. / Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 44 с.

Клімова Г. П. Забезпечення якості вищої освіти як пріоритетна детермінанта становлення інноваційного суспільства в Україні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 2 (33). URL: <file:///C:/Users/%D0%A2%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B0%20%D0%95%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0/Desktop/109722-245938-1-PB.pdf> (дата звернення: 14.12.2018).

Клімова Г. П. Якість вищої освіти: європейський вимір. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2016. № 1 (28). URL: file:///C:/Users/%D0%A2%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B0%20%D0%95%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0/Desktop/Vnyua_2016_1_22.pdf (дата звернення: 14.12.2018).

Національний освітній глосарій: вища освіта. 2014 / В. М. Захарченко та ін.; за ред. В. Г. Кременя; 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с.

Панич О. Концептуальні засади створення незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/1344-kontseptualni-zasadi-stvorenniya-nezaleznykh-ustanov-otsinyuvannya-ta-zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti?fbclid=IwAR07OhEcdaX1KoriXRJzDtqukfgVrKNczl1uYumfgtt1hniDFzawCXsu7Q> (дата звернення: 14.12.2018).

Розвиток інституційного потенціалу університетів у контексті глобального лідерства: колективна монографія / Є. Балджи та ін.; за заг. ред. С. Калашнікової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2017. 205 с.

Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Київ: ТОВ «ЦС», 2015.

Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Київ: Ленвіт, 2006. 35 с.

Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Київ: ТОВ «Поліграф плюс», 2015. – С. 22.

Трима К. Вплив Групи Є4 на забезпечення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2018. № 22. 219 с. С.142.

Розділ 8. ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

*Ірина Линьова,
кандидат педагогічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник,
відділ політики і врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України*

Актуальність проблеми оцінювання якості підготовки докторів філософії в Європейському просторі вищої освіти

Проблема забезпечення якості, зокрема на третьому циклі вищої освіти (підготовка докторів філософії), останнє десятиріччя залишаються одним із ключових пріоритетів розвитку Європейського простору вищої освіти.

Аналіз базових документів ЄВПО за вектором даного пріоритету здійснено нами у попередніх дослідженнях, а результати аналізу представлено у публікаціях: «Теоретико-методологічні основи забезпечення якості докторської підготовки: аналіз європейського досвіду»¹, «Підходи до забезпечення якості докторських програм у європейському освітньо-дослідницькому просторі»², «Принципи забезпечення якості докторських програм у Європейському освітньо-дослідницькому просторі»³, «Теоретичні основи докторської підготовки здобувачів вищої освіти у контексті інтеграції України до європейського освітньо-дослідницького простору»⁴, «Підготовка молодого дослідника у закладах вищої освіти на засадах колегіального лідерства»⁵, «Основні критерії забезпечення якості докторських програм у європейському науково-дослідницькому просторі: естонський досвід»⁶, «Про освітньо-наукову програму «Політика і лідерство у вищій освіті»⁷ та інших. В цих публікаціях на основі аналізу Комюніке конференцій міністрів, відповідальних за вищу освіту у ЄПВО (з 2001 р. до 2015 р.) подана коротка історична довідка етапів європейського формування структурованих докторських програм, підходи і принципи забезпечення та розвитку системи забезпечення якості докторської підготовки.

В останньому Комюніке конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту у ЄПВО (Париж, 25 травня 2018 р.) вектор забезпечення якості вищої освіти також набуває свого продовження⁸.

Теоретичні основи оцінювання якості підготовки докторів філософії

У «Національному освітньому глосарії: вища освіта»⁹(2014 р.) якість освіти визначено як «рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно

¹ Линьова І.О. Теоретико-методологічні основи забезпечення якості докторської підготовки: аналіз європейського досвіду // Автономія та врядування у вищій освіті : зб. наук. пр. / авт.: О.П. Воробйова, К.О. Жданова, І.Б. Зарубінська, С.А. Калашнікова, О.І. Козієвська, І.О. Линьова, В.І. Луговий, О.М. Слюсаренко, Ж.В. Таланова / За ред. С.А. Калашнікової, В.І. Лугового, Ж.В. Таланової. – К., 2014. – С. 144. – URL : hed.org.ua/images/biblioteka/zbirnik_Avtonomiya-ta-vradyuv-Vish-osv_IVO-NAPN-2014-236s.pdf. – С. 135-156

² Линьова І.О. Підходи до забезпечення якості докторських програм у європейському освітньо-дослідницькому просторі / І.О. Линьова // Вища освіта України. – 2014. – № 1. – Дод. 1: Наука і вища освіта. – С. 234–237.

³ Линьова І.О. Принципи забезпечення якості докторських програм у Європейському освітньо-дослідницькому просторі / І.О. Линьова // Вища освіта України. – 2014. – № 3. – Дод. 1: Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу. – С. 92–94.

⁴ Теоретичні основи докторської підготовки здобувачів вищої освіти у контексті інтеграції України до європейського освітньо-дослідницького простору. Концепція та методологія реалізації науково-дослідницької діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу університетів : монографія / авт. : О.І. Бульвінська, Н.О. Дівінська, Н.О. Дяченко, О.В. Жабенко, І.О. Линьова, Ю.А. Скиба, Г.П. Чорнойван, О.Г. Ярошенко ; за ред. О.Г. Ярошенко. – К. : Інститут вищої освіти НАПН України, 2016. – С. 79-97

⁵ Линьова І.О. Підготовка молодого дослідника у закладах вищої освіти на засадах колегіального лідерства // International Scientific Journal of Universities and Leadership. – № 3. – 2016. – URL: <http://elite-journal.org/zmist-2/rozdil-2-rozvitok-liderstva-dlya-osviti-5/> С.9.

⁶ Линьова І.О. Основні критерії забезпечення якості докторських програм у європейському науково-дослідницькому просторі: естонський досвід // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2015. – Вип. 1–2 (46–47). – С. 120–126.

⁷ Линьова І. Про освітньо-наукову програму «Політика і лідерство у вищій освіті». – URL : <http://elite-journal.org/zmist-4/rozdil-5-3/>

⁸ Комюніке конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту у ЄПВО (Париж, 25 травня 2018 р.) http://erasmusplus.org.ua/images/phocadownload/PARIS_COMMUNIQU_En_UA_2018_web.pdf

⁹ Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.- уклад. : В.М. Захарченко, С.А. Калашнікова, В.І. Луговий, А.В. Ставицький, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. таланова / за ред. В. Г. Кременя. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. – 100 с.

до стандартів вищої освіти»¹⁰. А у Законі України «Про освіту» – якість освіти визначається як «відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг»¹¹. В Законі України «Про вищу освіту» якість освітньої діяльності трактується як «рівень організації освітнього процесу у закладі вищої освіти, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань.»¹²

Система забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти розбудовується на «Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area)¹³ (далі – ESG) (редакція 2015 року).

На думку В. Лугового¹⁴, «стандарти вищої освіти є основою оцінки якості вищої освіти та професійної підготовки, а також якості освітньої діяльності закладів вищої освіти незалежно від їх типів, рівнів акредитації та форм навчання»¹⁵.

Задля визначення терміну «оцінювання якості освіти» звернемося до «Глосарію термінів з моніторингу та оцінювання» (2016 р.) (<http://www.ukreval.org/images/publikacii/glossary.pdf>): «оцінювання – (фр. *evaluation* від *value* ціна, вартість) оцінка, визначення ціни, вартості, визначення кількості, якості продукції, якості ресурсів, придатності тощо; аналіз даних. Оцінювання (англ. *evaluation*) – це: 1) аналітичний інструмент або процедура, призначення якої – вимірювання прямих ефектів, результативності і довгострокових наслідків реалізації державних програм, галузевих політик, програм розвитку, проектів некомерційного сектору, корпоративних програм; 2) міждисциплінарне дослідження, яке використовує економічні, соціологічні, політологічні методи у відповідності з визнаними стандартами національних і міжнародних спільнот у сфері оцінювання.»¹⁶

На думку авторів «Глосарію термінів з моніторингу та оцінювання» (А. Горошко, Т. Нарчинської, І. Озимак та В. Тарная) «оцінювання програми (Evaluation) - це визначення змін за результатами реалізації програми, задля того, аби зрозуміти:

- чи були досягнуті заплановані результати?
- наскільки ефективними, результативними і стійкими є зміни?

Оцінювання результатів програми дає зворотній зв'язок щодо досягнення мети та завдань,... є основою для прийняття рішень та належного планування, ефективного використання коштів. Оцінювання створює передумови для удосконалення програми, оскільки дозволяє навчатися на основі уроків попереднього досвіду. Оцінювання забезпечує реалізацію принципів належного врядування (ефективності, результативності, відкритості, підзвітності)»¹⁷.

Звернемо увагу на різні види оцінювання, виокремлені у Глосарії термінів з моніторингу та оцінювання:

- Оцінювання (Assessment) – це процес, який може бути несистемним, зі збору інформації, її аналізу та формування суджень на його основі. Термін Assessment має певні відмінності від терміну Evaluation – останній використовується як конкретний термін в рамках проектного менеджменту (щодо оцінювання проектів та програм), тоді як Assessment є словом загального вжитку.
- Оцінювання впливу (Impact Evaluation) – це систематичне вивчення змін, які стали наслідком конкретних заходів, здійснених в рамках політики/ програми/ проекту. Як правило, оцінювання впливу включає в себе збір вихідних даних для групи втручання та контрольної групи на початку політики/ програми/ проекту, а також збір даних після завершення програми.

¹⁰ Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.- уклад. : В.М. Захарченко, С.А. Калашнікова, В.І. Луговий, А.В. Ставицький, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. таланова / за ред. В. Г. Кременя. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. – С. 68.

¹¹ Закон України «Про освіту» – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. - Ст. 1

¹² Закон України «Про вищу освіту» – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. - Ст. 1

¹³ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти), 2015. – URL: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf

¹⁴ Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні: монографія / Колектив авторів: Бугров В., Гожик А., Жданова К., Зарубінська І., Захарченко В., Калашнікова С., Козієвська О., Линьова І., Луговий В., Оржель О., Рашкевич Ю., Таланова Ж., Шитікова С.; за заг. Ред.: В. Лугового, С. Калашнікової. – К.: ДП «НВЦ «Піоритети», 2014. – С 76.

¹⁵ Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні: монографія / Колектив авторів: Бугров В., Гожик А., Жданова К., Зарубінська І., Захарченко В., Калашнікова С., Козієвська О., Линьова І., Луговий В., Оржель О., Рашкевич Ю., Таланова Ж., Шитікова С.; за заг. Ред.: В. Лугового, С. Калашнікової. – К.: ДП «НВЦ «Піоритети», 2014. – С 76.

¹⁶ Глосарій термінів з моніторингу та оцінювання – URL: <http://www.ukreval.org/images/publikacii/glossary.pdf>. - 53 с.

¹⁷ Глосарій термінів з моніторингу та оцінювання – URL: <http://www.ukreval.org/images/publikacii/glossary.pdf>. - С.23-24

- Оцінювання процесу (Process evaluation) - це різновид оцінювання, який сфокусований на процесі реалізації політики/ програми/ проекту та включає в себе оцінювання доступу до послуг, їх якості, рівень задоволеності споживачів, підхід до управління програми тощо. Оцінювання процесу може дати розуміння культурного, соціально-політичного, юридичного, економічного контекстів, що можуть вплинути на імплементацію програми. Існує підхід, за яким терміни Формуючого оцінювання та оцінювання процесу вживають як синоніми (наприклад, Road to Results, Morra lmas, Rist)... Обидва типи оцінювання сприяють результативності політики/ програми/ проекту, дають можливість зрозуміти, які фактори можуть потенційно впливати на їх успіхи/невдачі.

- Оцінювання результатів (Outcome evaluation) - це оцінювання, що визначає, наскільки заходи програми вплинули на досягнення цілей, а також до яких запланованих і незапланованих кінцевих результатів привела програма.»¹⁸

Нормативні основи для оцінювання якості підготовки докторів філософії у вищій освіті України

Одним із основних пріоритетів державної політики розвитку вищої освіти України в контексті європейської інтеграції Міністр освіти і науки Л.Гриневич визначила якість вищої освіти та її забезпечення, зокрема через: «формування якісного контингенту; сучасний зміст освіти; функціонування внутрішньої та зовнішньої системи забезпечення якості освіти; запровадження нових моделей підготовки фахівців; удосконалення системи наукової атестації»¹⁹. Академічна доброчесність визначена як «наскрізна лінія забезпечення якості вищої освіти»²⁰.

Нормативні основи для оцінювання якості підготовки здобувачів освіти, у тому числі й на третьому циклі вищої освіти, формують відповідні положення Закону України «Про вищу освіту» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18->) (2014 р.) та Закону України «Про освіту» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>) (2017 р.) та «Положення про підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) цивільного захисту(2017 р.)» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0354-17/sp:max10>).

Оцінювання якості підготовки докторів філософії є невід'ємною складовою функціонування внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти на рівні закладу. Відповідно до Закону України «Про освіту» (внутрішня система забезпечення якості вищої освіти включає:

- «стратегію (політику) та процедури забезпечення якості освіти;
- систему та механізми забезпечення академічної доброчесності;
- оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання здобувачів освіти;
- оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання педагогічної (науково-педагогічної) діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників;
- оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання управлінської діяльності керівних працівників закладу освіти;
- забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, в тому числі для самостійної роботи здобувачів освіти;
- забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління закладом освіти;
- створення в закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування;
- інші процедури та заходи, що визначаються спеціальними законами або документами закладу освіти.»²¹

Розкриємо специфіку кожного з означених вимірів для якісної підготовки докторів філософії.

1. Визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти.

Основними принципами забезпечення якості освіти у стандартах для третього (освітньо-наукового) рівня (<https://mon.gov.ua/storage/app/.../222-meditsina-doktor-filosofii-10122018.doc>) визначено:

- «відповідність європейським та національним стандартам якості вищої освіти;

¹⁸ Глосарій термінів з моніторингу та оцінювання – URL: <http://www.ukreval.org/images/publikacii/glossary.pdf>. - С.25-26

¹⁹Пріоритети розвитку вищої освіти в контексті європейської інтеграції – URL: http://erasmusplus.org.ua/images/phocadownload/BolognaConf_TAMevent_27Nov2018_Minister Education Science Ukr.pdf

²⁰Пріоритети розвитку вищої освіти в контексті європейської інтеграції – URL: http://erasmusplus.org.ua/images/phocadownload/BolognaConf_TAMevent_27Nov2018_Minister Education Science Ukr.pdf

²¹Закон України «Про освіту» – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

- автономія вищого навчального закладу, який несе відповідальність за забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти;
- здійснення моніторингу якості;
- системний підхід, який передбачає управління якістю на всіх стадіях освітньо-наукового процесу;
- постійне підвищення якості освітньо-наукового процесу;
- відкритість інформації на всіх етапах забезпечення якості».²²

Основними процедурами (механізмами) забезпечення якості освіти є:

- забезпечення дослідницького та освітнього середовища;
- удосконалення планування освітньої діяльності: моніторинг та періодичне оновлення освітньої програми;
- якісний відбір контингенту здобувачів вищої освіти освітньо-наукового рівня доктор філософії;
- якісний відбір наукових керівників для підготовки докторів філософії;
- удосконалення матеріально-технічної та науково-методичної бази для реалізації освітньої програми;
- забезпечення необхідних ресурсів для фінансування підготовки здобувачів вищої освіти за рівнем доктора філософії;
- розвиток інформаційних систем з метою підвищення ефективності управління освітньо-науковим процесом;
- забезпечення публічності інформації про діяльність ЗВО (наукової установи);
- створення ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату у наукових працях працівників ЗВО (наукової установи) і здобувачів вищої освіти рівня доктор філософії;
- створення ефективної системи запобігання корупції та хабарництву в освітньому процесі ЗВО.²³

2. Здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм.

Відповідно до стандартів для третього (освітньо-наукового) рівня (<https://mon.gov.ua/storage/app/.../222-medsina-doktor-filosofii-10122018.doc>) освітньо-науковий процес підготовки докторів філософії здійснюється відповідно до стандарту вищої освіти та розробленої на його основі освітньо-наукової програми. Моніторинг та періодичний перегляд освітньо-наукової програми здійснюється відповідно до Положення, розробленого ЗВО (науковою установою). «Критерії, за якими відбувається перегляд освітньої програми, формулюються як у результаті зворотного зв'язку із науково-педагогічними працівниками, аспірантами, роботодавцями, так і внаслідок прогнозування розвитку галузі, потреб суспільства та ринку праці.

Показниками сучасності освітньо-наукової програми є:

- оновлюванність у відповідності до сучасного розвитку;
- участь роботодавців у розробці та внесенні змін в освітньо-наукову програму;
- позитивні відгуки рецензентів на освітньо-наукову програму;
- достатній рівень задоволеності аспірантів змістом освітньо-наукової програми;
- позитивні відгуки роботодавців, наукових опонентів та рецензентів щодо рівня підготовки аспірантів.»²⁴

3. Щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників ЗВО та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті, на інформаційних стендах та будь-який інший спосіб.

Відповідно до стандартів для третього (освітньо-наукового) рівня (<https://mon.gov.ua/storage/app/.../222-medsina-doktor-filosofii-10122018.doc>) «оцінювання знань, навичок та вмінь аспірантів (набутих компетентностей) здійснюється у ЗВО (науковій установі) на підставі власного положення про організацію підготовки докторів філософії. На офіційному сайті ЗВО (наукової установи) оприлюднюються: статут, власне положення про організацію освітнього процесу, правила прийому, ступені вищої освіти, за якими проводиться підготовка фахівців, у тому числі за рівнем доктор філософії, основні дані

²² Стандарт вищої освіти України. Третій (освітньо-науковий) рівень. Доктор філософії. МОН України – URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/.../222-medsina-doktor-filosofii-10122018.doc>, с.18-22

²³ Там само.

²⁴ Там само.

про освітні програми. Критерії, правила, процедури оцінювання здобувачів освіти, діяльності науково-педагогічних працівників та управлінської діяльності керівних працівників закладу.»²⁵

4. Забезпечення підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників.

Відповідно до стандартів для третього (освітньо-наукового) рівня (<https://mon.gov.ua/storage/app/.../222-medsina-doktor-filosofii-10122018.doc>) науково-педагогічний склад ЗВО (наукової установи) підвищує кваліфікацію в Україні та за кордоном. ЗВО (наукова установа) забезпечує різні форми підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників не рідше одного разу на 5 років відповідно до п'ятирічного плану-графіку, який затверджується вченою радою ВНЗ (наукової установи) та вводиться в дію наказом ректора (директора наукової установи). ЗВО (наукова установа) має право реалізувати власні програми та форми підвищення кваліфікації (семінари, майстер-класи, тренінги, конференції, вебінари, круглі столи, школи педагогічної майстерності тощо).²⁶

5. Забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи аспірантів.

Ресурсами для організації підготовки докторів філософії у ЗВО (науковій установі) є:

- стандарт вищої освіти за рівнем підготовки докторів філософії зі спеціальності;
- положення про підготовку докторів філософії;
- освітньо-наукова програма аспірантури закладу вищої освіти (наукової установи);
- робочий навчальний план;
- робочі навчальні програми дисциплін;
- індивідуальний навчальний план аспіранта.

Відповідно до чинних Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності (<https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF>)²⁷:

- належне навчально-методичне забезпечення освітньої складової програми підготовки докторів філософії;
- сучасні інформаційні джерела та комп'ютерна техніка;
- власна веб-сторінка підрозділу, який відповідає за підготовку докторів філософії;
- інтернет-зв'язок;
- бібліотека із сучасною навчальною літературою, науковими, довідниковими та фаховими періодичними виданнями;
- технічні засоби навчання;
- наявність навчальних аудиторій для проведення всіх видів робіт передбачених програмою підготовки докторів філософії;
- належне кадрове забезпечення викладання навчальних дисциплін і керування науковими дослідженнями.

6. Забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом.

- Електронна система збору і аналізу інформації щодо підготовки докторів філософії;
- Дистанційна платформа навчання та обміну інформацією;
- Система електронного документообігу;
- Електронна скринька.

7. Забезпечення публічності інформації.

На офіційному сайті ЗВО (наукової установи) оприлюднюються: статут, положення про організацію освітнього процесу, правила прийому, ступені вищої освіти, за якими проводиться підготовка фахівців, у тому числі за рівнем доктор філософії, основні дані про освітні програми тощо.

8. Система і механізми забезпечення академічної доброчесності.

Відповідно до Закону України «Про освіту» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>) наявність положення про академічну доброчесність з оприлюдненими механізмами:

- запобігання та виявлення академічного плагіату;

²⁵ Закон України «Про освіту» 2017– URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

²⁶ Стандарт вищої освіти України. Третій (освітньо-науковий) рівень. Доктор філософії – URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/.../222-medsina-doktor-filosofii-10122018.doc>, с.18-22

²⁷ Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності (Постанова від 30 грудня 2015 р. № 1187 (зі змінами № 347 від 10.05.2018) – URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF>

- формування колективу ЗВО (наукової установи), який не сприймає і не допускає академічну нечесність;
- створення умов нетерпимості до випадків академічного плагіату;
- створення експертних комісій для виявлення академічного плагіату в наукових статтях, монографіях, підручниках, навчальних та методичних виданнях, дисертаціях тощо.

Аналіз вітчизняного досвіду оцінювання якості підготовки докторів філософії

Для аналізу внутрішніх систем забезпечення якості вищої освіти за вище означеними критеріями розглянемо п'ять перших ЗВО України у міжнародному рейтингу Webometrics Ranking of World²⁸ за 2018 р.

Таблиця 1

Webometrics Ranking of World (Україна)²⁹

Місце по Україні	Місце у рейтингу	Назва ЗВО
1	1272	Київський національний університет імені Тараса Шевченка
2	1742	Національний технічний університет України «КПІ імені Ігоря Сікорського»
3	1933	Львівський національний університет імені Івана Франка
4	1962	Сумський державний університет
5	2258	Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Результати здійсненого аналізу представлено у табл. 2, складеної на основі інформації з веб-сайтів ЗВО.

Таблиця 2

Результати аналізу систем внутрішнього забезпечення якості та оцінювання підготовки здобувачів вищої освіти в провідних ЗВО України³⁰

	Критерії оцінювання*	1 (принципи, процедури забезпечення якості)	2 (моніторинг та періодичний перегляд ОП)	3 (оцінювання та оприлюднення результатів)	4 (підвищення кваліфікації НПП)	5 (необхідні ресурси)	6 (наявність інформаційних систем)	7 (публічність інформації)	8 (академічна доброчесність)
1	Київський національний університет імені Тараса Шевченка ³¹	-	-/+	-	-/+	+	+	-/+	-
2	Національний технічний університет України «КПІ імені Ігоря Сікорського» ³²	+/-	-/+	+	-/+	+	+	-/+	-
3	Львівський національний університет імені Івана Франка ³³	+/-	+	-/+	-	+	-/+	-/+	-
4	Сумський державний університет ³⁴	+	+	+	+	+	+	+	+
5	Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна ³⁵	-/+	-/+	-	-/+	+	-/+	-/+	-/+

* «+» наявні; «-» відсутні; «-/+» частково наявні.

²⁸ Webometrics Ranking of World – URL: <http://www.webometrics.info/en/Europe/Ukraine%20>

²⁹ Там само.

³⁰ Дані станом на 15 грудня 2018 р.

³¹ Офіційний веб-сайт Київського національного університету імені Тараса Шевченка – URL: <http://nmc.univ.kiev.ua/dir.htm>

³² Офіційний веб-сайт Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» – URL: <https://kpi.ua/regulations>

³³ Офіційний веб-сайт Львівського національного університету імені Івана Франка – URL: <http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/Projekt-Polozhennya-pro-zabezpechennya-yakosti.pdf>

³⁴ Офіційний веб-сайт Сумського державного університету – URL: http://sumdu.edu.ua/ukr/general/normative-base.html#section_2

³⁵ Офіційний веб-сайт Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна – URL: <http://www.univer.kharkov.ua/ua/general/docs/quality>

Результати аналізу дозволили зробити такі узагальнення.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка має науково-методичний центр організації навчального процесу, до складу якого входить сектор моніторингу якості освіти, що забезпечують функціонування системи внутрішнього забезпечення якості університету.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» приділяє велику увагу якості підготовки здобувачів вищої освіти: має структурний підрозділ «Інститут моніторингу якості освіти», що забезпечує моніторингові дослідження якості знань у підготовці фахівців. За результатами моніторингів оприлюднюються рейтинги студентів.

Львівський національний університет імені Івана Франка у оприлюдненій прес-центром статті за вересень 2018 року тільки задекларував наміри створити Положення про внутрішню систему якості освітнього процесу і створити центр забезпечення якості. Заслужує на увагу комплексний підхід до оцінки якості освітнього процесу, що передбачає організацію та проведення опитувань студентів, викладачів, випускників та роботодавців.

Інформація на сайті Сумського державного університету дає можливість отримати повну картину щодо функціонування цілісної системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, зокрема докторської підготовки. Особливо звертає на себе увагу вагомий перелік нормативно-правової бази та оприлюднення результатів моніторингів, створення умов для дотримання академічній доброчесності та ретельно побудована структура на чолі з бюро із забезпечення якості освітньої діяльності і якості освіти, групи сприяння академічній доброчесності та лабораторією моніторингу освітньої діяльності. Відмітимо, що сайт має інтуїтивно зрозумілий та зручний інтерфейс для пошуку необхідної інформації.

На сайті Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна нормативні документи, що регулюють питання забезпечення якості, представлені не в повному обсязі. Необхідну інформацію можливо знайти лише у інформаційно-аналітичних матеріалах за підсумками навчального року.

Результати аналізу систем внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, а відповідно і оцінювання якості докторської підготовки, у провідних ЗВО України засвідчили, що вони функціонують або знаходяться у процесі утворення. Проблема оцінювання якості докторських програм і докторської підготовки розглядається університетами як частина загальної якісної підготовки здобувачів вищої освіти і не виокремлюється. Аналіз оприлюдненої інформації на офіційних веб-сайтах університетів показав, що університети мають наявні ресурси (в межах ліцензійних умов) але ще не привели у відповідність власні системи внутрішнього забезпечення якості до вимог ефективного функціонування внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти закладу та необхідних процедур (механізмів) для якісного оцінювання підготовки здобувачів вищої освіти, визначених в Законах України «Про вищу освіту» (2014 р.) та «Про освіту» (2017 р.) за виключенням Сумського державного університету.

Для ефективного функціонування систем внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, а відповідно і оцінювання якості докторської підготовки, на нашу думку, структурним підрозділам університетів необхідно оновити нормативно-правові документи, звернути увагу на чітку визначеність принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти у відповідності європейським та національним стандартам якості вищої освіти та кардинально реструктурувати оприлюднену інформацію на офіційних веб-сайтах. Рекомендуємо виокремити нормативно-інформаційний блок із забезпечення якості та зробити перехресні посилання на документи для зручного пошуку.

Необхідно звернути увагу на ще один невід'ємний компонент оцінювання якості докторської підготовки – належне наукове керівництво аспірантом. У нашій країні «Положення про підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) цивільного захисту(2017 р.)» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0354-17/sp:max10>) встановлює вимоги до наукового керівника у відповідності до вимог ЄПВО: «науковий керівник ад'юнкта (аспіранта) здійснює наукове керівництво роботою над дисертацією, надає консультації щодо змісту і методології наукових досліджень ад'юнкта (аспіранта), контролює виконання індивідуального плану наукової роботи і відповідає перед вченою радою ВНЗ (НУ) ЦЗ за належне та своєчасне виконання обов'язків наукового керівника.

Кількість ад'юнктів (аспірантів), прикріплених до наукового керівника - доктора наук, не повинна перевищувати п'яти осіб одночасно (разом з докторантом), а для наукового керівника, доктора філософії

(кандидата наук) - трьох осіб, включаючи ад'юнктів (аспірантів), підготовка яких здійснюється поза державним замовленням».³⁶

«Кожному ад'юнкту (аспіранту) одночасно з його зарахуванням відповідним наказом керівника ВНЗ (НУ) ЦЗ призначається науковий керівник - науковий або науково-педагогічний працівник з науковим ступенем. ..Стан готовності дисертації ад'юнкта (аспіранта) до захисту визначається його науковим керівником».³⁷ Вчені ради зобов'язані не менш як один раз на рік розглядати питання щодо підготовки здобувачів, переглядати склад наукових керівників, консультантів та усувати від наукового керівництва або наукового консультування осіб, які не забезпечують своєчасної і якісної підготовки ад'юнктів (аспірантів) або докторантів».³⁸ Відповідальність за забезпечення якості та «за рівень організації наукової підготовки в ад'юнктурі (аспірантурі) і докторантурі відповідає керівник ВНЗ (НУ) ЦЗ»³⁹

Аналіз зарубіжного досвіду оцінювання якості підготовки докторів філософії

Для аналізу зарубіжного досвіду оцінювання якості підготовки докторів філософії обрано університети Естонії, Литви і Фінляндії, що оприлюднили офіційні документи на вебсайтах закладів англійською мовою.

Досвід Естонії. У наших попередніх публікаціях: «Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд»⁴⁰ та «Основні критерії забезпечення якості докторських програм у європейському освітньо-дослідницькому просторі: естонський досвід»⁴¹, ми аналізували діяльність Естонської незалежної агенції забезпечення якості вищої освіти (ЕККА), систему оцінювання підготовки на третьому циклі вищої освіти, зокрема анкету для стандартного оцінювання докторської підготовки. Анкета має наступну структуру⁴²:

1. Критерії та вимоги для оцінюванню якості проведення докторської підготовки:

Вимоги до освітньої програми та результатів навчання з точки зору забезпечення її якості здебільшого спрямовані на:

- кореляцію з місією і стратегією інституції та потребами ринку праці;
- узгодженість змісту освітньої програми зі стандартами, форм і методів – з цілями і завданнями освітньої програми;
- отримання конкретних результатів навчання.

Високий рівень вимог до викладацького складу інституції спрямований на забезпечення якості освітніх програм, особливо задля постійного розвитку і освітніх програм, і персоналу.

Критеріями забезпечення якості дослідження, окресленими через вимоги до студентів та окрім високого рівня підготовки абітурієнтів, велика увага приділяється активності студентів: зворотний зв'язок, мобільність, прийняття рішень.

2. Другий блок оцінює викладацький склад, матеріальну базу та фінансове забезпечення – ресурси:

- задля якісного забезпечення програми дослідження (наукова складова) необхідно достатнє фінансування;
- потужна матеріальна база;
- відповідність рівня викладацького складу.

³⁶ Положення про підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) цивільного захисту від 15 березня 2017 р. № 354/30222 – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0354-17/sp:max10.-st.6>

³⁷ Положення про підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) цивільного захисту від 15 березня 2017 р. № 354/30222 – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0354-17/sp:max10.-st.7>

³⁸ Положення про підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) цивільного захисту від 15 березня 2017 р. № 354/30222 – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0354-17/sp:max10.-st.18>

³⁹ Положення про підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) цивільного захисту від 15 березня 2017 р. № 354/30222 – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0354-17/sp:max10.-st.20>

⁴⁰ Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд / за заг. ред. В. Лугового, С. Калашнікової. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2015. – 84 с. – URL : http://ihed.org.ua/images/doc/04_2016_Rozvitok_sisitemi_zabesp_yakosti_VO_UA_2015.pdf.

⁴¹ Линьова І.О. Основні критерії забезпечення якості докторських програм у європейському науково-дослідницькому просторі: естонський досвід // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2015. – Вип. 1–2 (46–47). – С. 120–126.

⁴² Линьова І.О. Основні критерії забезпечення якості докторських програм у європейському науково-дослідницькому просторі: естонський досвід // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2015. – Вип. 1–2 (46–47). – С. 120–126.

3. Третій блок критеріїв спрямований на оцінювання успішності, стабільності та перспективності проведених досліджень⁴³.

Отже, на думку експертів Естонської незалежної агенції забезпечення якості вищої освіти оцінити якість підготовки докторів філософії можна за відповідністю визначеним вимогам (за критеріями) до забезпечення якості докторських програм:

- вимогами до рівня підготовки здобувача ступеня доктор філософії;
- вимогами до викладацького складу (наукових керівників досліджень);
- вимогами до змісту освітніх програм та проведенню дослідження;
- вимогами до ресурсного забезпечення інституцією освітньо-наукової програми.⁴⁴

Досвід Вільнюського університету (Литва). Для аналізу досвіду звернемося до документу «Approved by Resolution of the Senate of Vilnius University No. S-2017-10-3 of 24 October, 2017» (Положення про докторантуру у Вільнюському університеті)⁴⁵.

Відповідно до Положення для отримання ступеня доктор філософії аспіранти мають подати дисертацію на захист при належному виконанні наступних умов:

- складення усіх іспитів, передбачених навчальним планом аспірантури;
- підготовлення щонайменше двох статей про основні результати дослідження, опублікованих (або прийнятих до друку) у рецензованих дослідницьких журналах чи монографіях. Аспірант повинен опублікувати результати свого дослідження:

а) в гуманітарних та суспільних науках: принаймні в двох статтях, що рецензуються у дослідницьких (наукових) журналах, або опубліковано в міжнародному журналі або монографії;

б) в біомедичній, фізичній та технічній науках: принаймні в двох статтях на міжнародному рівні в дослідницьких (наукових) журналах з індексом цитування в базі даних Clarivate Analytics Web of Science (CAWoS)⁴⁶;

- представлення (оприлюднення) результатів своєї роботи принаймні на двох міжнародних академічних заходах;
- проходження стажування в закордонному університеті або науково-дослідній установі, що найменше протягом трьох місяців (рекомендовано).

Досвід університетів Фінляндії

За відсутності вимоги обов'язкової акредитації освітньо-наукових програм у вищій освіті Фінляндії працює система аудитів, що оцінюють адекватність та відповідність внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти, а не забезпечення якості освітньо-наукових програм підготовки докторів філософії. Колеги з університетів Тампере та Турку зазначають, що система забезпечення якості підготовки докторів філософії у Фінляндії є частиною внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти університетів і є академічною автономією факультетів.

Це викладено у Загальних положеннях про організацію та діяльність докторантури у Фінляндії, включено до Закону про університети (558/2009) та в офіційному документі Університету Тампере «The aims, organizing and good practices of doctoral training at the University of Tampere» (Цілі, організація та передовий досвід докторантури в Університеті Тампере), що затверджений ректором 14 грудня 2015 р. (Рішення ректора D / 1461 / 401.03 / 2015).⁴⁷

Рекомендації, що міститься в цьому документі, видані з метою підтримки дослідників аспірантів, їх наукових керівників та університетські служби організацій та супроводу: «Ці керівні принципи підтримують

⁴³ Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд / за заг. ред. В. Лугового, С. Калашнікової. – К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2015. – 84 с. – URL : http://ihed.org.ua/images/doc/04_2016_Rozvitok_sistemi_zabesp_yakosti_VO_UA_2015.pdf, с. 26-29.

⁴⁴ Линьова І.О. Основні критерії забезпечення якості докторських програм у європейському науково-дослідницькому просторі: естонський досвід // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2015. – Вип. 1–2 (46–47). – С. 120–126.

⁴⁵ Regulations for doctoral studies at Vilnius university (Положення про аспірантуру Вільнюського університету) – URL: <https://www.vu.lt/en/studies/phd-students/regulations>

⁴⁶ Clarivate Analytics Web of Science (CAWoS) –URL: <https://clarivate.com/products/web-of-science/>

⁴⁷ The aims, organizing and good practices of doctoral training at the University of Tampere – URL: <http://www.uta.fi/english/doctoralschool/regulation/index/Guideline%20on%20the%20goals,%20organising%20and%20good%20practices%20of%20doctoral%20training%20>

високий науковий рівень, викладацький, високий рівень управління освітнім процесом та підвищення якості докторської підготовки»⁴⁸.

В Університеті Тампере (<https://www.tuni.fi/en>) такі складові забезпечення якості докторської підготовки:

- якісний відбір талановитих та вмотивованих здобувачів;
- обов'язковий курс «Етика дослідження» (Research Ethics). Результати навчання цього курсу описуються наступним чином: здобувачі розуміють, «що "добро" і "якість" в належній науковій практиці має ґносеологічні, моральні та соціальні виміри. Вони знайомі з "Відповідальністю за проведення досліджень" та "Етичними принципами досліджень в гуманітарних та соціальних та поведінкових науках" (офіційні документи Фінської консультативної ради з цілісності досліджень), а також Європейським кодексом поведінки щодо цілісності досліджень.»⁴⁹;

- зворотній зв'язок з аспірантами обов'язковий по завершенню кожного пройденого курсу освітньої складової;

- система регулярних семінарів для презентації та обговорення результатів досліджень аспірантів;
- перевірка виконаного дослідження на плагіат через електронний ресурс «Компанії Турнітин» <https://www.turnitin.com/>⁵⁰;

- попередня експертиза є найважливішим етапом контролю якості в процесі захисту дисертації. Для кожної дисертації призначаються щонайменше два попередні експерти. Обидва попередні експерти повинні бути незалежними від відповідної наукової школи. Крім того, принаймні один попередній експерт – незалежний від університету. Таким чином опонентом на захисті дисертації дуже часто виступає зарубіжний дослідник;

- оприлюднення та доступність усіх дисертацій он-лайн;
- фінансування надається аспіранту на рік з можливістю подальшого продовження фінансової підтримки, за умови звіту щодо виконання етапу дослідження за попередній рік, і подачі нової заяви.

Високий рівень наукової якості дисертацій є стратегічним пріоритетом⁵¹, тому особливу увагу у системі забезпечення якості підготовки докторів філософії в університетах Фінляндії приділяють ролі наукового керівника.

Науковий керівник (або керівники) складають угоду про співпрацю (agreement on supervision) та план дослідження з аспірантом і проводять постійний нагляд (контроль) за роботою над дослідженням.

Контроль (нагляд) за якістю докторської підготовки здійснюють:

- Фінська консультативна рада з наукової етики (Finnish Advisory Board on Research Ethics),
- Наукова рада університету (Research Council),
- Навчальна (Викладацька) рада (Teaching Council),
- та докторська школа університету (University Services).

В університетах існує чітко виписана процедура зміни наукового керівництва у разі не виконання угоди та плану співпраці з аспірантом.

Аспірант зобов'язаний подавати щорічний електронний звіт задля оцінювання динаміки його дослідження та можливості отримання зарубіжного стажування⁵².

А в університеті Аалто (Хельсінкі) аспіранти мають призначеного радника (окрім їх наукових керівників) з метою незалежного контролю прогресу дослідника.⁵³

Заслужовують на увагу висновки у звіті Світового банку підтримки вищої освіти в Латвії (World bank support to higher education in Latvia) на прикладах університетів Фінляндії, Великої Британії, Франції, Норвегії

⁴⁸ The aims, organizing and good practices of doctoral training at the University of Tampere– URL: <http://www.uta.fi/english/doctorschool/regulation/index/Guideline%20on%20the%20goals,%20organising%20and%20good%20practices%20of%20doctoral%20training%20>, С.1.

⁴⁹ Research Ethics (Етика дослідження) – URL: <https://www10.uta.fi/opas/opetusohjelma/mariapuuro.htm?id=38325> с.1.

⁵⁰ Kompani Turnitin– URL: <https://www.turnitin.com/regions/uk/university>

⁵¹ The aims, organizing and good practices of doctoral training at the University of Tampere– URL: <http://www.uta.fi/english/doctorschool/regulation/index/Guideline%20on%20the%20goals,%20organising%20and%20good%20practices%20of%20doctoral%20training%20>, С.5.

⁵² Рекомендації Університету Турку (Guidelines University of Turku) – URL: http://www.utu.fi/en/research/utugs/doctoralprogrammes/law/Documents/General_regulations_2018-2020.pdf

⁵³ Regulations for doctoral studies at Aalto university – URL: <https://into.aalto.fi/display/ensaannot/Degree+Regulations+on+Doctoral+Education>

та інших країн, що «традиційно університети встановлюють партнерські стосунки як ключову умову для забезпечення якості дослідницької діяльності. Така співпраця збагачує докторську підготовку і сприяє міждисциплінарності та більш ефективному використанню ресурсів»⁵⁴.

Висновки

У попередніх публікаціях («Підготовка молодого дослідника у закладах вищої освіти на засадах колегіального лідерства» та «Підходи і принципи забезпечення якості докторської підготовки») нами визначено основи забезпечення якості докторської підготовки у Європейському просторі вищої освіти (ЄПВО), до яких віднесено такі положення⁵⁵:

- центральним компонентом третього циклу є розвиток знання завдяки оригінальному дослідженню;
- закладам освіти, що надають вищу освіту, засновану на дослідженнях, потрібно проектувати та реалізовувати дослідну складову у всіх трьох циклах, мотивуючи студентів отримувати досвід проведення досліджень і стимулювати їхній інтерес до наукової кар'єри в академічній та інших сферах;
- прозорість, здатність до працевлаштування та мобільності на третьому циклі навчання;
- докторським програмам мають бути притаманні студентоцентрований та компетентнісний (результативний) підходи.

У розділі «Теоретичні основи докторської підготовки здобувачів вищої освіти у контексті інтеграції України до європейського освітньо-дослідницького простору» колективної монографії «Концепція та методологія реалізації науково-дослідницької діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу університетів» детально розглянуто принципи забезпечення якості підготовки докторів філософії. Розгляд основних положень Комюніке конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту у ЄПВО у Льовені / Лувен-ла-Неве (квітень 2009 р.), що «підсумувало досягнення Болонського процесу та визначило пріоритети для ЕНЕА (ЕПВО) на наступне десятиріччя та визначило основні принципи забезпечення якості докторської підготовки:

- вища освіта базуватиметься на майстерності у дослідженнях і таким чином сприятиме розвитку інновацій і творчості у суспільстві;
- кількість дослідників (із високим рівнем володіння науково-дослідними компетентностями) має зростати;
- докторські програми мають забезпечувати високу якість дисциплінарного наукового дослідження та більшою мірою доповнюватися міждисциплінарними та міжгалузевими програмами.»⁵⁶

Нормативні основи оцінювання якості підготовки здобувачів вищої освіти, у тому числі й на третьому циклі, визначені відповідними положеннями Закону України «Про вищу освіту», Закону України «Про освіту» (2017 р.) та «Положенням про підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) цивільного захисту» (2017 р.).

Оцінювання якості підготовки докторів філософії є невід'ємною складовою функціонування внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти на рівні закладу. Відповідно до Закону України «Про освіту» внутрішня система забезпечення якості вищої освіти включає:

- «стратегію (політику) та процедури забезпечення якості освіти;
- систему та механізми забезпечення академічної доброчесності;
- оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання здобувачів освіти;
- оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання педагогічної (науково-педагогічної) діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників;
- оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання управлінської діяльності керівних працівників закладу освіти;

⁵⁴ World bank support to higher education in Latvia (Підтримка Світового банку вищої освіти в Латвії) — URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/103901524227639207/pdf/125532-v3-WP-P159642-PUBLIC-Focus-on-performance-World-Bank-support-to-higher-education-in-Latvia.pdf>

⁵⁵ Линьова І.О. Підготовка молодого дослідника у закладах вищої освіти на засадах колегіального лідерства // International Scientific Journal of Universities and Leadership. — № 3. — 2016. — URL: <http://elite-journal.org/zmist-2/rozdil-2-rozvitok-liderstva-dlya-osviti-5/> С.9.

⁵⁶ Теоретичні основи докторської підготовки здобувачів вищої освіти у контексті інтеграції України до європейського освітньо-дослідницького простору. Концепція та методологія реалізації науково-дослідницької діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу університетів : монографія / авт. : О.І. Бульвінська, Н.О. Дівінська, Н.О. Дяченко, О.В. Жабенко, І.О. Линьова, Ю.А. Скиба, Г.П. Чорнойван, О.Г. Ярошенко ; за ред. О.Г. Ярошенко. — К. : Інститут вищої освіти НАПН України, 2016. — С. 79-97

- забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, в тому числі для самостійної роботи здобувачів освіти;
- забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління закладом освіти;
- створення в закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування;
- інші процедури та заходи, що визначаються спеціальними законами або документами закладу освіти.»⁵⁷

Процедура систематичного оцінювання (моніторингу) забезпечує реалізацію принципів належного врядування: ефективності, результативності, відкритості, підзвітності.

Аналіз досвіду зарубіжних країн показав, що в основу оцінювання якості підготовки докторів філософії в Фінляндії, Литві і Естонії закладений, в першу чергу, якісний дослідницький продукт і як результат – вчасний і якісний захист дисертації аспіранта. Відповідальність за якісну докторську підготовку розподіляють між аспірантом (який розуміє цю відповідальність та виконує план освітньої та наукової частини підготовки), адміністративними підрозділами (з детально прописаними положеннями і рекомендаціями із забезпечення якості підготовки та процедурами її оцінювання) та науковими керівниками, обов'язкам та ролі яких приділяють особливу увагу.

Важливим механізмом забезпечення якості та її оцінювання є інтернаціоналізація докторської підготовки та впровадження системи подвійного керівництва дослідженням. Цікавою в зарубіжних університетах є процедура фінансування докторської підготовки, але ці механізми і процедури оцінювання якості підготовки ми розглянемо у наступній частині аналітичних матеріалів

⁵⁷Закон України «Про освіту» – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

ПІСЛЯМОВА

Виконаний в Аналітичних матеріалах (частина I) аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції (2018 р.) з метою теоретичного обґрунтування механізмів оцінювання якості вищої освіти дає підстави для акцентування уваги у подальших дослідженнях і розробках на таких аспектах становлення і функціонування механізмів оцінювання освітньої якості.

Перше. Чітке і глибоке розуміння місії (насамперед її сутнісної структури і складу) закладів вищої освіти як провайдерів і лідерів людського розвитку, що прогнозують і передбачають, проектують і продукують розвинутий стан суспільства через базовану на дослідженнях вищу освіту. Тобто спроможні забезпечити становлення і супровід функціонування складноорганізованого прогресуючого суспільства шляхом підготовки інноваційних фахівців, які досконало володіють базовими компетентностями, здатні до випереджального саморозвитку.

Друге. Усвідомлення фактичної місійної неоднорідності (дісперсії) університетської мережі, існування як стабілізуючого статистично нормального (гаусового) або дестабілізуючого зміщеного в бік прогресивності чи відсталості (пуасонового) їх розподілу за рівнем досягнень у конкретному суспільному середовищі. Тобто урахувати наявність лідерів і аутсайдерів, характер їх співвідношення в національному, регіональному та глобальному контекстах, міру підкорення й узгодження дії об'єктивних законів самоорганізації та суб'єктивних організаційних впливів.

Третє. Визнання і визначення різної цільової спрямованості, специфіки, валідності тих чи інших механізмів оцінювання якості вищої освіти. Тобто, слід орієнтуватися не один, а, як свідчить світовий досвід, на необхідний і достатній набір, цілісну систему таких механізмів, насамперед ліцензійно-акредитаційних та розвивально-рейтингових, квазіакредитаційних та квазірейтингових.

Четверте. Оцінювання якості повинно бути не пасивно моніторинговим, а активно мотивуючим (і зобов'язуючим, і заохочуючим) з метою запуску в університетських колективах перманентної і стійкої дії на інституційному та індивідуальному рівнях закону зв'язку складності і самостійності в освіті, реалізації повною мірою потенціалу університетської автономії, ініціативного (а не примусового) формування високої культури забезпечення та удосконалення конкурентоспроможної освітньої якості. Це означає, що, створюючи національну систему забезпечення якості на засадах стандартизації та акредитації, не можна відкладати на потім створення рейтингової системи оцінювання якості як ключового складника системи механізмів оцінювання якості вищої освіти. Рейтингова складова відповідно до світового досвіду по багатьох параметрах відповідає завданням оцінювання високоукладної вищої освіти і перевершує акредитацію, що пасує низькоукладній вищій освіті. Зокрема, останнім часом успішно функціонують і розвиваються світові університетські рейтинги, натомість світова фахова спільнота не працює над створення глобальної акредитаційної системи, окремої від рейтингової, що взагалі проблематично. В умовах розвинутого загально-інституційного і галузево-предметного рейтингування, акредитаційна система втрачає актуальність, як і загальнонаціональна стандартизація вищої освіти. Зокрема стандарти вищої освіти відсутні у Німеччині і Польщі, багато університетів яких представлені в провідних міжнародних рейтингах, зокрема Шанхайському. Із підвищенням і підтвердженням конкурентоспроможності вищої освіти України, насамперед, завдяки саморозвитку, а не стандартизованому примусу, потреба у загальнонаціональних стандартах вищої освіти в країні відпаде, як не властивого для університетів чинника перманентного підтримання освітньої якості.

П'яте. Реалізація повною мірою гасла Болонського процесу щодо створення привабливого і конкурентоспроможного Європейського простору вищої освіти зобов'язує імперативно застосовувати адекватний цьому девізу рейтинговий механізм на всіх рівнях: національному, регіональному (європейському) і глобальному.

Шосте. Із множини рейтингових методологій слід орієнтуватися передовсім на ту, яка найбільш адекватно відповідає сутності університетської місії, забезпечує цілісне оцінювання інституційних (загальних) чи програмних (галузевих) досягнень закладів вищої освіти.

Сьоме. Індикатори і критерії механізмів оцінювання якості мають бути об'єктивними, зрозумілими, спрямовуючими, відповідати університетській місії, сприяти її реалізації.

Восьме. Формування, функціонування і розвиток національних механізмів оцінювання якості вищої освіти має підтримувати лідерська Асоціація українських університетів, що на конкурсних засадах об'єднує

провідні університети України, які здатні очолити процес визначення і провадження сильної державної університетської політики та стратегії розвитку національної вищої освіти.

Загалом викладені в Аналітичних матеріалах (частина I) наукові положення можуть слугувати теоретичною основою для просування на шляху практичної реалізації ефективних механізмів оцінювання якості вітчизняної вищої освіти в контексті її євроінтеграції і глобалізації, досягнення і підвищення конкурентоспроможності.

Науковий редактор

В. Луговий

Частина II

Передмова

У цій частині II Аналітичних матеріалів авторським колективом проаналізовано й узагальнено накопичений світовою, європейською та вітчизняною спільнотою досвід створення, функціонування і розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти. Дослідницька увага була насамперед сфокусована на провідних центрах розвитку вищої освіти глобального, регіонального та національного масштабів. Крім того, застосовано системний підхід до комплексного розгляду об'єкту і предмету дослідження. Зокрема, вихідною дослідницькою позицією слугувало те, що виникнення і використання певних механізмів не є випадковим, а радше закономірним, пов'язаним із сутнісними властивостями і характеристиками феномену вищої освіти, її місії, складників, а також складної категорії якості і особливо контексту їх існування і розвитку. Складнокомпонентність і неоднорідність вищої освіти та її якості зумовили необхідність урахувати особливості об'єкту, предмету і мети оцінювання. Наприклад, для чого – для забезпечення чи для вдосконалення якості вищої освіти потрібне оцінювання, та зважувати на цільову орієнтацію самої вищої освіти – для підтримання складного функціонування людини, суспільства, економіки чи для їх інноваційного розвитку. Отже, цілі детермінують організацію механізмів оцінювання та їх затребуваність. Залежно від того, якої орієнтації і якості вищу освіту прагнуть мати суспільства, країни, громадяни, формуються і підтримуються ті чи інші механізми. Така методологія дала змогу не просто фіксувати і колекціонувати кращі світові практики, а обґрунтовано передбачати, продуктивно шукати і знаходити, ефективно інтерпретувати прогнозовані механізми оцінювання якості вищої освіти.

Хоча загальний компонентний склад та організаційна структура механізму оцінювання якості доволі типові, їх специфічні варіації визначають певну модифікацію механізму, а, головне, його спроможність доцільно і достовірно оцінювати конкретну якість. У контексті широкого теоретичного і практичного дискурсу з визначення термінів «механізм», «оцінювання», «якість», «вища освіта» автори використовували попередні теоретико-методологічні напрацювання щодо осмислення цих понять. Це дало підстави і змогу розпізнавати образи різноманітних механізмів оцінювання якості вищої освіти, якими послуговується прогресивне людство, і зрештою класифікувати їх. Відтак, з'явилася можливість системно, за великим рахунком, а не фрагментарно і аспектно, визначити стан і проблеми впровадження таких механізмів в Україні в контексті світової глобалізації, європейської інтеграції і, що важливо, національної самоідентифікації.

Значущу для цілей цього дослідження інтерпретацію механізму оцінювання якості вищої освіти можна унаочнити так:

«механізм (спосіб, метод, процедура) оцінювання (визначення якості та значення) якості (сутності і справності, визначеності і відповідності, достатності і досконалості) вищої освіти (сфери інтегрованого перетину освіти і досліджень).

З такого визначення неважко помітити, що «оцінювання якості» за змістом дещо тавтологічне (як правило, якість і оцінюють). Це подібне до тавтологічності «інноваційного розвитку» (немає розвитку без інновації). Однак в обох випадках ця тавтологічність наголошує на головному фокусі, у першому випадку, на якості.

Крім того, оцінювання (як визначення якості та значення) відбувається у порівнянні («усе пізнається у порівнянні» або *англ.* «cognition comes through comparison»). Це актуалізує проблему критеріїв, індикаторів (показників) оцінювання, а також одиниць та шкал вимірювання величин (характеристик) об'єкту. Відтак згаданий вище поняттєво-термінологічний арсенал дослідження доповнено такими важливими термінами-поняттями:

- *критерій* – мірило істини, якісні та кількісні ознаки, підстава для оцінювання;
- *індикатор / показник* – фактична якісна або кількісна характеристика об'єкту оцінювання, свідчення, доказ;
- *величина* – властивість, характеристика, що спільна у якісному відношенні, але індивідуальна у кількісному, те, що можна виміряти і обчислити, представити у числовому (кількісному, порядковому, частотному) вигляді;
- *вимірювання* – визначення величини (властивості, характеристики), порівнюючи її з одиницею виміру;
- *шкала* – градуйований діапазон значень, що утворює стандартну систему для вимірювання та оцінювання чогось.
- *оцінка* – висновок про якість, значення, результат оцінювання.

Використання цього методологічного інструментарію дало змогу системно підійти до розгляду розмаїтої світової, європейської, вітчизняної практики оцінювання якості вищої освіти та застосованих для цього механізмів оцінювання.

Це забезпечило не тільки результативний вияв різноманітних механізмів, а й, з огляду на місійну реалізацію вищої освіти і цільове призначення механізмів оцінювання її якості, *оцінити якість і значення кожного з цих механізмів та здійснити їх сутнісну класифікацію*.

Усього з'ясовано і класифіковано шість механізмів оцінювання якості вищої освіти, які по-різному поширені і застосовуються у світовій, регіональній і національній практиці. На крайніх полюсах спектру механізмів – *акредитація* і *рейтинг*, які найбільш популярні повсюдно у світі, особливо у розвинутих його частинах. Однак загальносвітової акредитаційної системи, на відміну від міжнародних рейтингів, не створено і її поява у планетарному масштабі не прогнозується.

Також важливо, що механізми оцінювання якості вищої освіти закономірно поділяються на два класи: *нижчі* (орієнтовані на первинне забезпечення достатньої якості) і *вищі* (служать подальшому з'ясуванню та розвитку досконалої якості). До першого класу віднесено, крім акредитації, також масове асоціювання (масова асоціація) і класифікацію. До другого – рамку, елітне асоціювання (елітну асоціацію), рейтинг. Рейтинг – вершинний механізм оцінювання якості вищої освіти. На підставі валідного рейтингу можна провести будь-яке інше оцінювання якості, включаючи акредитацію. Більше того, доцільно рекомендувати використовувати результати рейтингування для акредитації інституцій і програм. До того ж, якщо практикується, зокрема в Європі, акредитація акредитаційних систем (акредитаційних агенцій, наприклад, національних), то аналогічно доцільним є рейтингування рейтингів (приміром за мірою об'єктивності). Крім того, з'ясовано тенденцію мінімізації (з прив'язкою до складу і структури місії вищої освіти / закладів вищої освіти) критеріїв та індикаторів (показників) оцінювання у міру підвищення оцінювальної спроможності механізму. Наприклад, Шанхайський рейтинг у загальній версії послуговується чотирма критеріями і шістьма індикаторами, а в галузевій версії – 4-5 індикаторами залежно від предметної області ранжирування.

На прикладі світового лідера – Гарвардського університету можна проілюструвати ефективність задекларованих і систематизованих у дослідженні механізмів оцінювання якості. Університет інституційно *акредитований* Комісією з вищої освіти Нової Англії (англ. New England Commission of Higher Education, NECHE). Для порівняння, у США акредитованими є близько 2,7 тис. 4-річних ЗВО, що присуджують ступені. Гарвардський університет представлений у *масовій асоціації* – Американській раді освіти, критеріям членства в якій задовольняють понад 1,7 тис. ЗВО, інших організацій. За більш потужним механізмом оцінювання якості – Класифікацією Карнегі Гарвардський університет *класифіковано* серед 131 (4,8 % від 2,7 тис. згаданих ЗВО США) докторських університетів з дуже високою дослідницькою активністю. За критеріями оцінювання *Асоціації американських університетів* – заклад з-поміж 63 (2,3 %) ще більш потужних ЗВО. Даних про застосування до Гарвардського університету *рамкового* механізму оцінювання у процесі дослідження не виявлено. Нарешті, усі «крапки над і» розставляє найпотужніший механізм оцінювання – Шанхайський рейтинг. За загальною версією цього рейтингу Гарвард – серед 22 (0,8 %) ЗВО США, що на 1-30 рейтингових позиціях, а також у стійкій упродовж 2004-2019 рр., стабільній за складом групі з 8 (0,3 %) найкращих американських закладів. Насамкінець, цей рейтинг засвідчує, що за всі роки його існування Гарвардський університет незмінно перший у світі з великим відривом від інших ЗВО, а крім того, за галузевою версією рейтингу, як ніхто інший, обіймає перші позиції у 15 з 54 предметних областей ранжирування. Отже, лише лідерський Шанхайський рейтинг виявився спроможним гідно оцінити абсолютну якісну перевагу Гарварда.

Водночас дослідження показало, що в Україні механізми оцінювання вищого класу (рамковий, елітна асоціація, рейтинговий) ані де-юре, ані де-факто не реалізуються. Натомість пропонуються необґрунтовані механізми оцінювання, на кшталт, формульного розподілу видатків державного бюджету між ЗВО на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності, які мало спільного мають із з'ясуванням і мотивацією якісної вищої освіти. Наприклад, застосування відповідного формульного механізму до показників діяльності Гарвардського університету виявило, що діяльність цього взірцевого закладу незадовільна.

Стосовно розгляду якості вищої освіти у співвідношенні «Світ – Європа – Україна» у контексті євроінтеграції, то дослідження показало таке. З документів останнього Болонського саміту в Парижі 2018 р. й інших опрацьованих джерел випливає, що в Європейському просторі вищої освіти (ЄПВО) зміщена увага з впливового рейтингу на менш впливову акредитацію. Це, очевидно, недостатньо для забезпечення заявленої *конкурентоспроможності та привабливості* ЄПВО в глобалізованому і конкурентному світі. Адже, хоч механізм акредитації здатний підвищити *порівнянність, сумісність та узгодженість* вищої освіти в Європі,

він апріорі не спроможний сприяти розвитку конкурентних переваг. Розроблення і пілотне впровадження європейського рейтингу U-Multirank на даний час не повною мірою відповідає очікуванням.

В Аналітичних матеріалах, частині II, також докладно досліджено комплекс інших актуальних аспектів практики створення і використання механізмів оцінювання якості вищої освіти.

Насамперед – це міжнародний, національний та інституційний виміри запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти. Ґрунтовно розглянуто інструменти інтернаціоналізації для оцінювання якості вищої освіти. Проаналізовано співвідношення і баланс міжнародних та національних університетських рейтингів як механізму оцінювання якості вищої освіти. Дослідницькій рефлексії піддано управлінський аспект трансформації систем забезпечення якості вищої освіти в умовах глобалізації. З’ясовано значення соціальної відповідальності університетів як фактору впливу на оцінювання якості вищої освіти. Досліджено впливовість громадських організацій щодо політики забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти.

Загалом ці Аналітичні матеріали слугують надійною теоретичною і емпіричною основою для методичних рекомендацій щодо створення і розвитку системи доцільних і ефективних механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції. Крім того, вони будуть корисні для широкого кола освітян і науковців, які зацікавлені у забезпеченні та вдосконаленні якості вищої освіти в Україні.

Наукові редактори
В. Луговий, Ж. Таланова

**Розділ 1. Тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти
в умовах євроінтеграції: сучасна вітчизняна і зарубіжна практика реалізації**

*Володимир Луговий,
доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України,
перший віце-президент, Національна академія педагогічних наук України,
головний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0003-1650-066X>*

*Олена Слюсаренко,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
заступник директора з наукової роботи,
головний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0001-7957-1794>*

*Жаннета Таланова,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент,
головний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті
Інститут вищої освіти НАПН України
ORCID 0000-0003-4007-2677
<https://orcid.org/00000-0003-4007-2677>*

Анотація

У розділі узагальнено результати здійсненого авторами у 2019 р. моніторингу і аналізу кращого світового, європейського та вітчизняного досвіду створення, функціонування і розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти відповідно до її місії. На прикладі північноамериканського (зокрема США), східноазійського (насамперед Китаю, Кореї та Японії), європейського (включно з Італією, Німеччиною, Сполученим Королівством і Францією) регіонів, Організації економічного співробітництва та розвитку (у складі 36 країн) та Європейського Союзу (28 країн) показано, що на відміну від України в успішних країнах реалізується системна політика впровадження і вдосконалення механізмів оцінювання освітньої якості. З'ясовано, що до цілісного комплексу актуальних для України і апробованих передовою практикою таких механізмів входять акредитаційні, асоціаційні, класифікаційні, рамкові, рейтингові механізми. Здійснено класифікацію механізмів оцінювання якості вищої освіти, які поділено на два класи – нижчі та вищі. Аргументовано, що в Україні відсутні механізми вищого класу (рамкові, елітно-асоціаційні та рейтингові), а формування механізмів нижчого класу (акредитаційні, масово-асоціаційні, класифікаційні) не завершено. Виявлено закономірність мінімізації критеріїв і показників найбільш ефективних механізмів оцінювання, а також, що в основі їхньої критеріально-індикаторної бази – рівень новизни, складності і масштабності діяльності. Через істотне відставання від прогресивних країн у створенні збалансованої системи механізмів оцінювання якості вітчизняна вища освіта є неконкурентоспроможною і дезорієнтованою щодо виходу з кризи, а громадяни і суспільство – необізнаними із фактичним станом цієї сфери, її закладами-лідерами і закладами-аутсайдерами. Методи «спроб і помилок», що не спираються на якісне оцінювання, на кшталт, запровадження формули розподілу бюджетного фінансування між закладами вищої освіти, не забезпечують інституції від подальшої стагнації і депресії. Запропоновано невідкладні заходи із застосування в Україні ключових механізмів оцінювання якості вищої освіти, що впливають з проведеного дослідження.

Ключові слова: вища освіта; механізми оцінювання якості; акредитаційні, асоціаційні, класифікаційні, рамкові, рейтингові механізми; класифікація механізмів; критерії, показники і джерела оцінювання; місійна мінімізація критеріїв і показників; новизна, складність і масштабність діяльності.

Актуальність. Світова глобалізація та європейська інтеграція створили нові можливості для розвитку вищої освіти завдяки міжнародному співробітництву та комунікації. Водночас в умовах прискореного суспільного прогресу дослідницько-інноваційного типу посилилась конкуренція за лідерство між окремими закладами, національними та регіональними просторами вищої освіти. Зокрема, в контексті нових викликів у 1999 р. в Європі розпочато Болонський процес з формування конкурентоспроможного та привабливого Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Створення ЄПВО, заходи та інструменти Болонського процесу викликають інтерес в інших частинах світу, насамперед у конкуруючих північноамериканському та східноазійському аналогічних просторах. Це призвело до оновлення та впровадження національних, регіональних і глобальних механізмів оцінювання якості вищої освіти, серед яких провідними визнано акредитацію та рейтингування.¹

У зв'язку з цим останні публікації авторів, зокрема 2019 р., розкривають сутнісні можливості, переваги та недоліки цих та інших механізмів. Доведено, що рейтинг є більш прогресивним та ефективним механізмом моніторингу конкурентоспроможної якості вищої освіти, ніж акредитація, особливо в контексті розвитку та для ключових агентів цього розвитку, якими місійно, за родовим призначенням є університети.²

Україна, яка має понад 25 років досвіду акредитації та за відсутності національного рейтингу закладів вищої освіти (ЗВО), не змогла вивести національну вищу освіту на конкурентний рівень. Приклад України підтверджує, що акредитація як певний пороговий механізм виявилася в принципі нездатною стримати хаотичне розширення мережі ЗВО, на кшталт відкриття 73 університетів, академій, інститутів за один 1994 р. в умовах майже 9-відсоткового річного зменшення ВВП країни. Цілком природно, що Україна за загальними та предметними версіями Academic Ranking of World Universities (ARWU, або Шанхайський рейтинг) залишається білою плямою на європейському континенті разом з кількома країнами, випадає з процесу побудови системи вищої освіти світового класу³. Водночас згідно з іншими, менш об'єктивними міжнародними університетськими рейтингами The Times Higher Education (Times, або рейтинг Таймс) та QS World University

¹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розділ I. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf; Higher Education to 2030, Volume 2: Globalisation, Executive Summary, OESD Publishing, Paris. URL: <http://www.oecd.org/education/ceri/44101074.pdf>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60–77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; University Quality Indicators: A Critical Assessment: Study. 2015. URL: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563377/IPOL_STU%282015%29563377_EN.pdf.

² Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. I (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308; Луговий В., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Від акредитації до рейтинга (функціонування VS розвиток). *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2018. № 2(6). С. 3–20. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/77/73>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23; Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 7–23. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Слюсаренко О., Луговий В. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт* / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 72–105. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

³ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; 8th International Conference on World-Class Universities (WCU-8). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/index.html>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2019-Press-Release.html>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60–77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

Rankings (QS, або рейтинг К'ю Ес), позиції групи українських університетів загалом погіршилися⁴. Тому аналіз причин та механізмів подолання тривалого застою вітчизняної вищої освіти в контексті світового і європейського розвитку набуває актуальності, теоретичної і практичної значущості.

У розділі використовуються як авторські дослідження із всебічного розгляду проблеми, так й інші публікації, включаючи документи і матеріали ЮНЕСКО, Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Світового банку, ЄС, США, рейтингів ARWU, Times та QS, Болонського процесу. Також залучені дані, що оприлюднені у 2019 р. Державною службою статистики України, Інформаційною системою «Конкурс» тощо.

З документів останнього Болонського саміту в Парижі 2018 р.⁵ випливає, що ЄПВО зміщує увагу з впливового рейтингу на менш впливову акредитацію, що, очевидно, недостатньо для забезпечення заявленої конкурентоспроможності та привабливості ЄПВО в глобалізованому та конкурентному світі⁶. Хоча механізм акредитації здатний підвищити порівнянність, сумісність та узгодженість вищої освіти в Європі, він сутнісно не спроможний сприяти розвитку конкурентних переваг. Як зазначається у статті В. Кременя, що цитує дослідження Х. Шмідта, наприкінці 2017 р. «європейські компанії контролювали лише 3 % ринку за останніми нововведеннями, а американські – 64 %, азійські – 31 %»⁷. Очевидно, що за цю ситуацію значною мірою відповідальні європейські університети (а також способи їх оцінювання). Зрештою, вони мають значно більшу частку фінансування досліджень і розробок, ніж ЗВО Північної Америки та особливо Східної Азії⁸.

Прогнозуючи роль і розвиток вищої освіти в умовах глобалізації, ОЕСР у доповіді «Вища освіта до 2030 року» у 2009 р. узагальнила особливості та тенденції, які підтверджуються тепер, десять років потому. До них віднесено: «Співпраця та конкуренція інтенсифікуються одночасно»⁹ і «Зосередження уваги на забезпеченні якості посиляться у відповідь на зростаючу важливість приватної та транскордонної вищої освіти, інституційного ранжирування та прагнення до відповідальності»¹⁰. Разом з тим для розуміння меж акредитації важливим є наступне твердження: «Водночас можна спостерігати виникнення транскордонної акредитації та загальне зміцнення транскордонного співробітництва: засновано кілька регіональних мереж агенцій забезпечення якості та зростає інтерес до встановлення загальних регіональних критеріїв і методологій, особливо в Європі. Однак поява загальної системи забезпечення якості в глобальному масштабі не передбачається найближчим часом»¹¹.

У Європейському Союзі «Стратегія Європи-2020» та інші ініціативи ЄС закликають до досконалості в європейських закладах вищої освіти з метою покращення їхньої ефективності, міжнародної привабливості та конкурентоспроможності». У зв'язку з цим Дослідження показників університетської якості «вивчають окремо два різних підходи, забезпечення якості та рейтинги», щоб надати «Рекомендації та варіанти політики для парламенту»¹².

На відміну від акредитації, університетські рейтинги визнаються механізмом не тільки забезпечення, але й покращення якості вищої освіти з широкими національними та глобальними можливостями. На цьому

⁴ THE World University Rankings. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>;

⁵ Переклад документів Конференції міністрів освіти Європейського простору вищої освіти: 24-25 травня 2018 р., Париж. URL: <http://erasmusplus.org.ua/novyny/1912-pereklad-dokumentiv-konferentsii-ministriv-osvity-yevropeiskoho-prostoru-vyshchoi-osvity.html>.
⁶ Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Н. М. Авшенюк та ін.; Нац. акад. пед. наук України; заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка. 2016. 448 с. (до 25-річчя незалежності України).
⁷ Кремень В. Система підтримки інноваційної діяльності: організаційне перезавантаження? Україна не повинна втратити можливість для активізації інноваційного вектора розвитку. *Дзеркало тижня*. 2019. 14 верес.

⁸ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Main Science and Technology Indicators. Volume 2018 Issue 2, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2018-2_072c24c4-en.
⁹ Higher Education to 2030, Volume 2: Globalisation, Executive Summary, OESD Publishing, Paris. P. 13. URL: <http://www.oecd.org/education/ceri/44101074.pdf>.
¹⁰ Higher Education to 2030, Volume 2: Globalisation, Executive Summary, OESD Publishing, Paris. P. 15. URL: <http://www.oecd.org/education/ceri/44101074.pdf>.
¹¹ Higher Education to 2030, Volume 2: Globalisation, Executive Summary, OESD Publishing, Paris. P. 15. URL: <http://www.oecd.org/education/ceri/44101074.pdf>.
¹² University Quality Indicators: A Critical Assessment: Study. 2015. P. 1. URL: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563377/IPOL_STU%282015%29563377_EN.pdf.

акцентується сайтом IREG Observatory of Academic Ranking and Excellence¹³: «Національні та міжнародні академічні рейтинги відіграють все більшу роль як барометр якості закладів вищої освіти»¹⁴. На конференції IREG у Болоньї, Італія, 8-10 травня 2019 р. «Рейтинг: виклик вищій освіті?»¹⁵, на відміну від тематичної спрямованості попередніх конференцій, досягнуто більш глибокого розуміння рейтингів та їх основної ролі для університетів: «Зростання рейтингу університетів не було нейтральним щодо функціонування вищої освіти як у національному, так і в глобальному масштабах. Деякі уряди вкладають мільярди доларів в «ініціативи щодо досконалості», аби підняти міжнародні позиції своїх університетів; самі університети, зважаючи на рейтинги, проводять політику, сподіваючись на підвищення конкурентоспроможності та міжнародної видимості. Рейтингування стало більш досконалим та статистично надійним. Здається, багато закладів зрозуміли, що є чому навчитися з нього, навіть якщо вони не схвалюють методологію чи не люблять результати»¹⁶.

Баланс ролей університетів світового класу в посиленні глобальної інтеграції та зміцненні пріоритетів націй і просуванні їхніх ініціатив щодо досконалості при оптимізації національних систем вищої освіти обговорено на Міжнародній конференції «Університети світового класу: глобалізація та національні моделі» 15-17 жовтня 2019. Цей захід організовано Центром університетів світового класу при Шанхайському університеті Цзяо Тонг за підтримки ShanghaiRanking Consultancy, відповідального за реалізацію ARWU¹⁷. Така китайська увага до рейтингів університетів дала змогу збільшити кількість китайських університетів світового класу за Шанхайським рейтингом у чотири рази за останні 15 років та посісти друге місце після США у 2019 р.¹⁸.

Крім того, в розвинутих країнах, зокрема у США для коледжів, та в Сполученому Королівстві для університетів, запроваджуються і вдосконалюються квазірейтинги (групові рейтинги) – рамки оцінювання діяльності ЗВО. Якщо в США такі рамки стосуються оцінювання коледжів у цілому, то в Сполученому Королівстві – за ключовими напрямками університетської діяльності. У Сполученому Королівстві у 2014 р. модернізована рамкове оцінювання досліджень на основі Рамки дослідницької досконалості (англ. REF), у 2017 р. опубліковані результати оцінювання закладів на підставі Рамки досконалості викладання (англ. TEF)¹⁹, у 2019 р. проведено консультації із впровадження Рамки обміну знаннями (англ. KEF)²⁰.

У разі оцінювання закладів-лідерів позитивно зарекомендував себе механізм оцінювання конкурентоспроможної якості вищої освіти шляхом ретельного відбору за певними критеріями та на підставі кваліфікованого голосування і наступного персоніфікованого запрошення індивідуальних членів до елітних університетських асоціацій. Такою є Асоціація американських університетів (AAU), яка заснована у 1900 р. і у складі якої тепер 65 закладів (63 американських і 2 канадських), три з яких до асоціації прийнято у 2019 р.²¹

У системі механізмів оцінювання якості вищої освіти – статусна (місійна) класифікація закладів. Важливу роль відіграє Класифікація Карнегі, яка запропонована на початку 70-х років минулого століття і за якою класифікують американські університети і коледжі. Ця класифікація вдосконалюється, періодично переглядається, останніми часом – у 2015 і 2018 рр.²²

Фактично провідні заклади для оцінки своїх переваг послуговуються комплексом механізмів оцінювання якості вищої освіти. Наприклад, Гарвардський університет²³ інституційно акредитований Комісією з вищої освіти Нової Англії (англ. New England Commission of Higher Education, NECHE), за Шанхайським

¹³ IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <http://ireg-observatory.org/en/>.

¹⁴ IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <http://ireg-observatory.org/en/>.

¹⁵ IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <http://ireg-observatory.org/en/>.

¹⁶ Rankings: A Challenge to Higher Education? URL: <http://ireg-observatory.org/en/ireg-2019>.

¹⁷ 8th International Conference on World-Class Universities (WCU-8). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/index.html>.

¹⁸ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

¹⁹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розділ І. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf.

²⁰ Knowledge Exchange Framework Consultation. URL: <https://re.ukri.org/sector-guidance/publications/knowledge-exchange-framework-consultation-2019/>.

²¹ Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; Association of American Universities. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Association_of_American_Universities.

²² Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf>.

²³ Harvard at a Glance. URL: <https://www.harvard.edu/about-harvard/harvard-glance>; Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf>.

рейтингом оцінений як найбільш досконалий у світі (1-ше місце), за Класифікацією Карнегі віднесений до топової групи – університетів з дуже високою інтенсивністю досліджень (131 заклад), входить до елітної Асоціації американських університетів (65 закладів) з моменту її заснування.

Щодо України, то, на думку Світового банку у 2019 р., існують «вагомні підстави вважати, що система освіти потребує змін або ризикує відстати», і «системи, які освічують наступне покоління, повинні постійно розвиватися та адаптуватися до швидко змінюваного світу»²⁴. Українська «система вищої освіти є експансивною, має велику кількість спеціалізованих ЗВО, які порівняно невеликі за розміром та масштабом. Це призвело до того, що система стала надмірною та неефективною, особливо стосовно зменшення студентської популяції. Незважаючи на витрату відносно великої частки державних ресурсів, кошти розподіляються потроху між багатьма закладами та персоналом». «Спроможність управління у ЗВО для внутрішнього забезпечення якості та інституційного самовдосконалення у багатьох випадках обмежена»²⁵. У Звіті наголошується на необхідності «забезпечити незалежну оцінку прогресу ЗВО»²⁶. «Україна може запровадити додаткові механізми для стимулювання консолідації або об'єднання програм вищої освіти та / або закладів»²⁷. Крім того, «оцінка також необхідна для підтримання відповідальності суб'єктів за покращення надання послуг і досягнення результатів»²⁸. «Наразі існує також дуже обмежена публічна інформація, яка дає змогу молодим людям порівнювати програми, галузі навчання, рейтинги університетів». «Просуваючись вперед, Україні необхідно надати пріоритет [...] вдосконаленню систем збору даних та моніторингу ефективності вищої освіти»²⁹. «Це може включати введення університетських рейтингів»³⁰.

Загалом у своїй головній доповіді 2019 р. «Зміна природи праці» Світовий банк покладає на вищу освіту, підкреслюючи її провідну роль, особливі сподівання щодо розвитку таких актуальних компетентностей, як здатність до «розв'язання комплексних проблем, критичного мислення та досконалої комунікації»³¹.

Програмою діяльності Кабінету Міністрів України (2019 р.), яка відповідає рекомендаціям Світового банку, стосовно вищої освіти визначено: «Ціль 1.4. Випускники закладів вищої освіти є конкурентоспроможними фахівцями на ринку праці». Програма також зазначає: «Публічні кошти отримають ті провайдери вищої освіти, які мають кращі результати освітньої та наукової діяльності та створюють кращі життєві перспективи для майбутніх випускників». «При цьому усі ректори матимуть в контрактах ключові показники ефективності та оцінюватимуться за результатами їх досягнення»³². Тобто програма актуалізує проблему розвитку вищої освіти та визначення найкращих ЗВО України, а відтак наявності механізмів оцінювання освітньої якості.

З огляду згаданої та іншої тематичної літератури зрозуміло, що в сучасних умовах суттєво зростає роль та практична значимість механізмів оцінювання якості вищої освіти, особливо рейтингування університетів³³, для соціального та економічного розвитку як у глобальному, так і в національному масштабах. Також очевидно, що Україна страждає від недостатньо розвиненої культури оцінювання, забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти. Це детермінує, зокрема, необхідність невідкладного розроблення та впровадження національного рейтингу ЗВО в Україні як ключового механізму їх оцінювання та умови

²⁴ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 4. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

²⁵ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 14. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

²⁶ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 15. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

²⁷ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 18. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

²⁸ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 22. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

²⁹ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 23. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

³⁰ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 25. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

³¹ The Changing Nature of Work. World Development Report. P. 77. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/816281518818814423/2019-WDR-Report.pdf>.

³² Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Верховної Ради України від 4.10.2019 р. № 188-IX. Голос України. 2019. 12 жовт. № 196. С. 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-20>.

³³ На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. Педагогічна газета. 2018. № 2 (берез.-квіт.). С. 4.

підвищення якості вищої освіти в контексті світової глобалізації та європейської інтеграції. Бракує Україні й інших механізмів оцінювання освітньої якості.

Мета розділу. Узагальнити результати проведеного авторами у 2019 р. моніторингу і аналізу кращого світового, європейського та вітчизняного досвіду створення, функціонування і розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти відповідно до її місії. На прикладі північноамериканського (зокрема США), східноазійського (насамперед Китаю, Кореї та Японії), європейського (включно з Італією, Німеччиною, Сполученим Королівством і Францією) регіонів, Організації економічного співробітництва та розвитку (у складі 36 країн) та Європейського Союзу (28 країн) показати, як в успішних країнах реалізується політика впровадження і вдосконалення механізмів оцінювання освітньої якості. З'ясувати складники цілісного комплексу актуальних для України і апробованих передовою практикою механізмів, здійснити їх класифікацію. Визначити стан формування збалансованої системи механізмів оцінювання якості вищої освіти в Україні порівняно з прогресивними країнами і його наслідки для конкурентоспроможності вітчизняної вищої освіти. Спеціально розглянути рейтингові й інші розрізнені спроби оцінювання досягнень і динаміки ЗВО в Україні. Обґрунтувати невідкладні заходи із застосування в Україні основних, визнаних світовою спільнотою механізмів оцінювання якості вищої освіти.

Методологія дослідження. У дослідженні застосовано, підтверджено та розвинуто методологічне положення про те, що місія визначає місце і роль вищої освіти / ЗВО у суспільстві та економіці, зумовлює критеріальну основу для їх оцінювання та детермінує відповідні механізми оцінювання освітньої якості. Для цілей дослідження використано великі бази надійних даних ЮНЕСКО, ОЕСР, міжнародних рейтингів, Держстату України, Інформаційної системи «Конкурс» й ін. Це дослідження є частиною комплексного метадослідження розвитку університетського потенціалу, яке послідовно проводилось авторами протягом останнього десятиліття³⁴.

Систематизація механізмів оцінювання якості вищої освіти

Затяжна стагнація національної вищої освіти, її якості, що діагностовано в авторських публікаціях у попередні роки, підтверджено в огляді Світового банку та в провідних міжнародних рейтингах у 2019 р.³⁵ До того ж, в умовах прогресу університетської освіти в багатьох країнах, що розвиваються, Україна за конкурентоспроможністю національної вищої освіти все більше відсувається на узбіччя світового поступу.

У зв'язку з цим Світовий банк пропонує розглянути діяльність української системи вищої освіти в «трьох аспектах: *результативність*, включаючи якість і актуальність; *справедливість* та інклюзія; *ефективність* використання ресурсів»³⁶ і звернути увагу на те, що «мало систематизованої інформації про якість результатів

³⁴ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. I (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритетизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світосглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розділ I. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf; Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I)*: препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 7–23. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.; Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>; Lugovyi V., Slyusarenko O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

³⁵ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; THE World University Rankings. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>; Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>.

³⁶ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 5. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

навчання у вищій освіті»³⁷ «та для громадського усвідомлення, що освітня система вже не задовольняє потреби студентів, сімей і роботодавців»³⁸. Також стверджується, що до сьогодні «немає чіткого або узгодженого бачення розвитку сектору вищої освіти або окремих університетів. Це фундаментальна проблема: вища освіта в Україні не може слугувати потребам людей та економіки без чітких цілей і стратегії їх досягнення». Тому, що «окремі ЗВО використовують свою автономію скоріше для досягнення власних цілей, а не працюють над досягненням більш широкої мети для системи та нації»³⁹. Отже, ураховуючи рекомендації Світового банку, зокрема «Пріоритети дій у рамках української освітньої реформи», короткостроковий порядок денний повинен включати завдання: «Розробити критерії для університетських рейтингів»⁴⁰, щоб «скеровувати систему на довгострокову конкурентоспроможність, інновації, зростання продуктивності та стійкість»⁴¹.

Якраз для виконання рекомендацій Світового банку необхідний національний рейтинг ЗВО загальної (інституційної), галузевої, а в українському контексті і регіональної версії⁴². Зрештою, суто об'єктивний Шанхайський рейтинг взагалі не оцінює вітчизняні заклади⁴³. На третину суб'єктивний «Таймс» фіксує лише Національний університет «Львівська політехніка» у групі 800-1000, інші п'ять закладів перебувають за межами перших 1000, що гірше, ніж у 2016 та 2017 рр., а Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» взагалі випав із цього рейтингу. Наполовину суб'єктивний «К'ю Ес» ранжирує в межах групи 491-800 шість українських закладів, чотири з яких погіршили свої досягнення порівняно з 2015 р.⁴⁴ (див. табл. 1). Що стосується Ranking Web of Universities (Webometrics, рейтинг Вебометрикс)⁴⁵, то позиції вітчизняних інституцій, порівняно з рейтингами Таймс і К'ю Ес, ще гірші (усі заклади знаходяться в діапазоні 1,1-28,9 тис. місць). Водночас є неприйнятним, що перебуваючи у кінці 30-тисячного ряду рейтингу Вебометрикс, чимало українських ЗВО благополучно отримують вітчизняну акредитацію. Зокрема серед них Центральноукраїнський національний технічний університет, який на 27120-му місці цього рейтингу. При цьому в Кіровоградській області, де знаходиться цей університет і в якій загалом лише близько 8,5 тис., функціонує вісім ЗВО⁴⁶.

³⁷ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 6. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

³⁸ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 8. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

³⁹ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 13. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

⁴⁰ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 26. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.

⁴¹ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. P. 12. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁴² Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁴³ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

⁴⁴ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Academic Ranking of World Universities. URL:

<http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2019-Press-Release.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL:

<http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; THE World University Rankings. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; THE. World University Rankings 2019. URL:

https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; QS World University Rankings. URL:

<https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>.

⁴⁵ Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>.

⁴⁶ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

Таблиця 1

Ранги національних ЗВО за рейтингами Таймс та К'ю Ес 2012-2019 рр.

№	ЗВО	Ранги за роками (загальна кількість місць у рейтингу)								
1	2	3	4	5	6	7	8	8	10	11
I. Таймс										
		2012 (402)	2013 (400)	2014 (400)	2015 (401)	2016 (800)	2017 (981)	2018 (1103)	2019 (1258)	2020 (1396)
<i>Класичні університети</i>										
1	Київський національний університет імені Тараса Шевченка					601-800	>800	801-1000	1001+	1001+
2	Львівський національний університет імені Івана Франка							1001+	1001+	1001+
3	Сумський державний університет									1001+
4	Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна					601-800	>800	1001+	1001+	1001+
<i>Технічні університети</i>										
1	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»						>800	1001+	-	-
2	Національний університет «Львівська політехніка»						>800	1001+	1001+	801-1000
3	Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»									1001+
II. «К'ю Ес»										
		2012	2013	2014	2015	2016 (891)	2017 (916)	2018 (959)	2019 (1000)	2020 (1002)
<i>Класичні університети</i>										
1	Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна				481-490	491-500	382	401-410	481	491
2	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	501-550		441-450	421-430	421-430	431-440	411-420	531-540	541-550
3	Сумський державний університет				651-700	701+	701+	801-1000	751-800	701-750
4	Донецький національний університет імені Василя Стуса						701+	801-1000	-	-
<i>Технічні університети</i>										
1	Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»			701+	701+	701+	701+	701-750	701-750	651-700
2	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»	601+		601-650	551-600	601-650	551-600	501-550	601-650	701-750
3	Національний університет «Львівська політехніка»								751-800	751-800

Джерело: Складено авторами на підставі даних рейтингів Шанхайський, Таймс і К'ю Ес.

З огляду на критерій Дж. Салмі, який у 2009 р. класифікував заклади на перших 500 позиціях Шанхайського рейтингу (а також у топ-200 закладів рейтингу Таймс) як університети світового класу⁴⁷, в Україні

⁴⁷ Салми Дж. Создание университетов мирового класса / пер. с англ. Москва: Изд-во «Весь мир», 2009. 132 с.; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

відсутні університети такого класу⁴⁸. Немає в країні і закладів субсвітового класу⁴⁹ (так званих кандидатів до світового класу⁵⁰), які тепер на позиціях 501-1000 цього рейтингу⁵¹.

У той же час, виходячи з табл. 1, можна вважати, що найкращими національними закладами в Україні зараз є чотири класичні університети (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Сумський державний університет) та три технічні університети (Національний університет «Львівська політехніка», Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» та Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»). Донецький національний університет імені Василя Стуса втратив лідируючі позиції. Склад цих університетів передбачає типову модель організації провідних університетів в Україні на національному та субнаціональному рівнях – це спарений розвиток класичних і технічних університетів у процесі укрупнення закладів. Саме в закладах цих типів (до 1937 р.) у Харкові, Одесі та Сімферополі навчалися та працювали п'ять вітчизняних нобелівських лауреатів⁵².

Однак усі ці заклади не задовольняють критеріям Шанхайського рейтингу і, до того ж, їх практично неможливо проранжувати між собою без наявності визнаного і валідного національного рейтингу. Крім того, такий рейтинг незамінний для ідентифікації закладів, які, хоча і пройшли акредитацію, все ж складають групу аутсайдерів, що не здатні працювати на прогрес і перспективу, живлять ризики у вищій освіті. Адже стосовно решти з 282 ЗВО України та численних відокремлених структурних підрозділів⁵³, то про їх досягнення і потенціал взагалі мало що можна об'єктивно сказати. Чимало вітчизняних акредитованих закладів за сучасними мірками лише умовно вважаються закладами саме вищої освіти⁵⁴.

У свою чергу, ранжуючи провідні міжнародні рейтинги університетів у порядку пріоритетності: 1) Шанхайський, 2) Таймс і 3) К'ю Ес, як це обґрунтовано в роботах⁵⁵ та визначено урядовим розпорядженням⁵⁶, важливо, перш за все, докладно зупинитися на опосередкованому відображенні українських позицій у дзеркалі найбільш об'єктивного Шанхайського рейтингу загальної та галузевої версій. Адже, згадані рейтинги дуже по-різному оцінюють ЗВО і з огляду на об'єктивність, як видно з рис. 1, рейтингові оцінювання дуже нееквівалентні.

⁴⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁴⁹ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁵⁰ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁵¹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

⁵² Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с. С. 283.

⁵³ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступна кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступна кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>.

⁵⁴ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I)*: препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 7–23. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

⁵⁵ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. I (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁵⁶ Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2018 р. № 154-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80>.

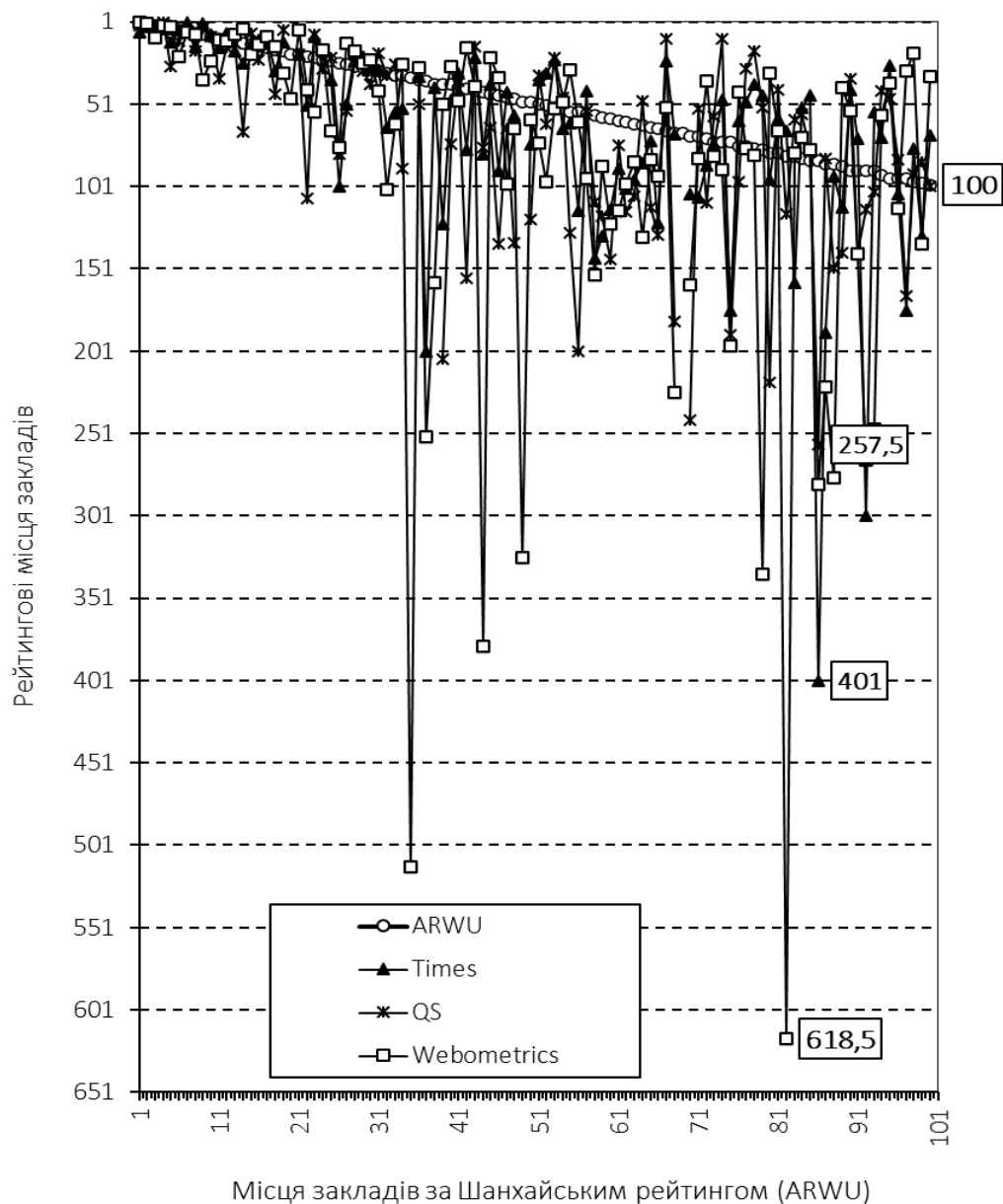

Рис. 1. Рангові позиції за різними рейтингами для ЗВО, що на 1-100 місцях Шанхайського рейтингу 2019 р.

Джерело: Складено авторами на підставі даних рейтингів Шанхайський, Таймс, К'ю Ес, Вебометрикс⁵⁷.

На рис. 1 показано, що перші 100 закладів за Шанхайським рейтингом за рейтингом Таймс займають місця у межах 1-401, за рейтингом К'ю Ес – 1-257, а за рейтингом Вебометрикс – 1-618.

Мірою еквівалентності / нееквівалентності найбільш поширених міжнародних рейтингів може бути міжрейтингова кореляція рангових місць і рейтингових балів ЗВО (див. табл. 2).

⁵⁷ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; THE World University Rankings. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>; Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>.

Таблиця 2

Міжрейтингова кореляція результатів рейтингів Шанхайський, Таймс, К'ю Ес і Вебометрикс¹ для ЗВО на перших 30 і 100 місцях Шанхайського рейтингу 2019 р.

№	Рейтингу	Коефіцієнт кореляції Пірсона для рейтингів			
		Шанхайський	Таймс	К'ю Ес	Вебометрикс
1	2	3	4	5	6
I. Кореляція рейтингових рангів у вибірці					
<i>I.1. N = 29, K_{cr} = 0,37, p = 0,05</i>					
1	Шанхайський		0,78	0,66	0,63
2	Таймс			0,87	0,36
3	К'ю Ес				0,30
<i>I.2. N = 94, K_{cr} = 0,20, p = 0,05</i>					
1	Шанхайський		0,72	0,60	0,67
2	Таймс			0,85	0,68
3	К'ю Ес				0,52
II. Кореляція рейтингових рангів у вибірці з урахуванням рангу у відповідному рейтингу					
<i>II.1. N = 29, K_{cr} = 0,37, p = 0,05</i>					
1	Шанхайський		0,60	0,51	0,55
2	Таймс			0,81	0,61
3	К'ю Ес				0,35
<i>II.2. N = 94, K_{cr} = 0,20, p = 0,05</i>					
1	Шанхайський		0,58	0,52	0,48
2	Таймс			0,71	0,47
3	К'ю Ес				0,39

Примітка: ¹ За даними останніх оприлюднених рейтингів. N – кількість спільних для всіх рейтингів ЗВО у вибірці, K_{cr} – критичне значення коефіцієнта кореляції⁵⁸, p – рівень значущості.

Джерело: Розраховано авторами на підставі даних рейтингів Шанхайський, Таймс, К'ю Ес, Вебометрикс.

З табл. 2 видно, що між рейтингами немає жодної дуже сильної кореляції (коли значення коефіцієнта кореляції перевищує 0,90), натомість вісім – слабких (значення коефіцієнта менше 0,60), дві – на межі із слабкою (значення дорівнює 0,60), три – невіргодні (значення менше критичного). Із системи з чотирьох розглянутих світових рейтингів за ступенем кореляції між ними випадає Вебометрикс. З його 12 кореляційних ситуацій, у трьох – кореляція відсутня, у п'яти – слабка, у чотирьох – сильна. У Шанхайського рейтингу усі 12 кореляцій вірогідні, п'ять – сильних, дві – на межі із слабкою, п'ять – слабких. У Таймс – крім однієї, усі інші кореляції вірогідні, вісім – сильних, одна – на межі із слабкою, дві – слабкі. У К'ю Ес у двох ситуаціях кореляція відсутня, у чотирьох – слабка, у шести – сильна.

Шанхайський рейтинг (повністю об'єктивний) краще корелює з рейтингом Таймс (коефіцієнти кореляції в межах 0,58-0,78) порівняно з К'ю Ес (коефіцієнти кореляції від 0,51 до 0,66). Це можна пояснити меншою суб'єктивністю Таймс (суб'єктивний на третину), порівняно з К'ю Ес (суб'єктивний на половину). Як обидва частково суб'єктивні Таймс і К'ю Ес істотно корелюють між собою (варіація коефіцієнта кореляції від 0,71 до 0,87).

В усіх випадках, крім одного, міжрейтингова кореляція краща в разі простого співставлення рангових позицій у межах групи без урахування фактичного рангу у відповідному рейтингу. У другому разі враховується не лише рангова послідовність закладів, а й величина різниці реальних місць у тому чи іншому рейтингу. Наприклад, у разі вибірки із 100 перших закладів за рейтингом Шанхайський береться до уваги, що 37-й за цим рейтингом найкращий французький заклад, Університет Париж-Південь (Париж 11), за рейтингом Таймс посідає лише 206, а за К'ю Ес – 253 місце. Або порівнюваний 82-й Лейденський університет Нідерландів у Вебометриксу на 618 місці. Чи 85-й Ізраїльський інститут технології – Техніон у Таймс на 401, у К'ю Ес на 257, у

⁵⁸ Таблиці функцій та критичних точок розподілів. Розділи: Теорія ймовірностей. Математична статистика, Математичні методи в психології / Укладач: М.М. Горонескуль. Харків: УЦЗУ, 2009. 90 с. <http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/1530/1/Tablici.pdf>.

ВебOMETРИКСУ на 282 місцях. Крім того, з-поміж 100 перших ЗВО за Шанхайським рейтингом шість закладів не представлені в усіх інших рейтингах. Зокрема, Таймс і К'ю Ес не ранжирують 20-й Університет Каліфорнії, Сан-Франциско, та 35-й Рокфеллерський університет за Шанхайським рейтингом⁵⁹. Тому вибірки ранжированих закладів становлять 29 (що на 1-30 місцях Шанхайського рейтингу) та лише 94 (що на 1-100 місцях Шанхайського рейтингу) ЗВО (див. табл. 2)

Загалом дані табл. 2 свідчать, що присутність (хоча й нееквівалентна) українських ЗВО в рейтингах Таймс і К'ю Ес (див. табл. 1) та ВебOMETРИКС (який моніторить близько 30 тис. ЗВО) не означає наявності вітчизняних закладів у найбільш авторитетному Шанхайському рейтингу, що й спостерігається на практиці.

На рис. 2 – розподіл університетських досягнень за найбільш об'єктивним Шанхайським рейтингом.

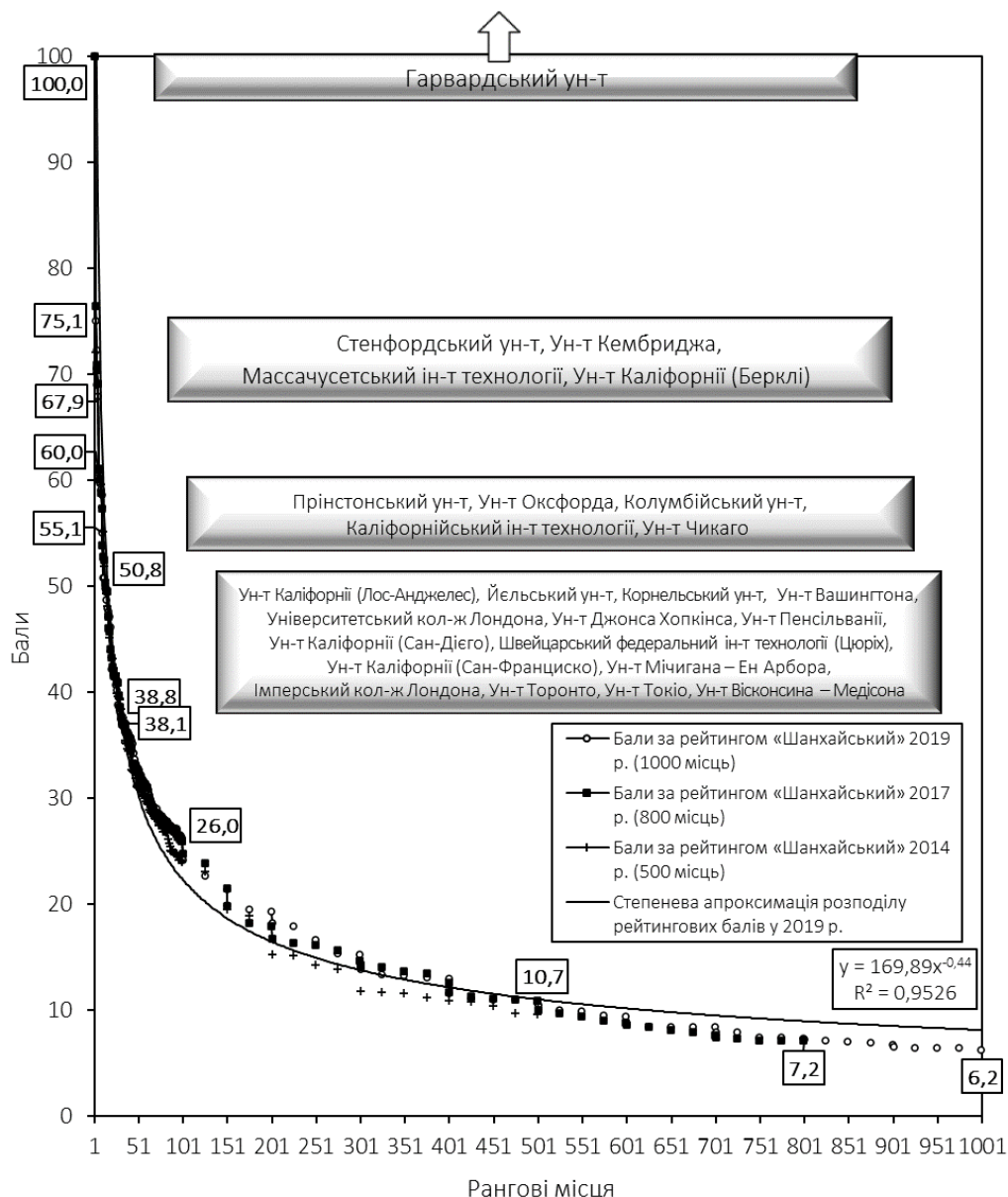

Рис. 2. Розподіл університетських балів за рейтинговими місцями Шанхайського рейтингу загальної версії. Україна не входить до рейтингу

Джерело: Складено авторами на підставі даних Шанхайського рейтингу.

⁵⁹ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; THE World University Rankings. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#1/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats; QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>; Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en>.

З рис. 2 видно високу роздільну здатність Шанхайського рейтингу для топ-закладів та відповідну групову стратифікацію закладів екстра класу (на 1-30 позиціях). Ця здатність чітко ідентифікувати головних лідерів світового розвитку робить рейтинг, особливо із упровадженням Шанхайського рейтингу за академічними предметами, базовим при розгляді ключових агентів глобального прогресу – університетів світового класу. За даними Шанхайського рейтингу, в Україні немає університетів ні світового, ні субсвітового класу. За таких обставин важко очікувати, що Університет Кембриджу (який посідає 3-тю сходинку в рейтингу і причетний до підготовки, стажування або роботи близько 90 нобелівських лауреатів) і Київський національний університет імені Тараса Шевченка (відсутній в рейтингу як загальної, так і галузевої версій, та взагалі не мав справу з лауреатами Нобелівської премії)⁶⁰ можуть паритетно і плідно для обох співпрацювати.

З табл. 3 зрозуміло, що Україна за конкурентоспроможністю вищої освіти поступається багатьом країнам, не лише провідним з них, наприклад, США та Сполученому Королівству.

Таблиця 3

Країни, представлені у загальній версії Шанхайського рейтингу 2019 р.

№	Групи країн	Рангові місця, Кількість (перелік) країн		
		1-500	501-1000	1-1000
1	2	3	4	5
1	Усі країни	44 ¹	17	61 ²
2	Європа	24	8	32
3	Сусідні країни	3 (Польща, Росія, Туреччина)	4 (Болгарія, Румунія, Словаччина, Угорщина)	7
4	Малі країни (населення менше 4,0 млн)	2 (Естонія, Ісландія)	5 (Кіпр, Литва, Люксембург, Словенія, Уругвай)	7

Примітка: ¹ 47 з виокремленням Гонконгу, Макао і Тайваню.

² 64 з виокремленням Гонконгу, Макао і Тайваню.

Джерело: Складено авторами на підставі даних Шанхайського рейтингу.

Таблиця 4 демонструє тотальне системне відставання української університетської освіти в усіх 54 предметних областях Шанхайського рейтингу.

Таблиця 4

Досягнення ЗВО в Україні, сусідніх країнах¹ і малих² європейських країнах та Хорватії³ за академічними предметами Шанхайського рейтингу 2017, 2018 та 2019 рр.⁶¹

N	Роки (кількість предметів у предметній групі, загальна кількість місць за групами предметів)	Україна	Кількість ЗВО, що класифіковані за предметними групами у 2017, 2018 та 2019 рр.																		
			Сусідні країни ¹										Малі ² європейські країни і Хорватія ³								
			Білорусь	Болгарія	Грузія	Польща	Росія	Румунія	Словаччина	Туреччина	Угорщина	Усього	Естонія	Ісландія	Кіпр	Литва	Люксембург	Мальта	Словенія	Хорватія	Усього
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
I. Природничі науки																					
1	2017 (6, 2300)	1	1	1	2	15	16	8	3	26	5	78	3	2	1	2			6	3	17
2	2018 (8, 3200)		1	1	2	19	23	9	2	30	10	97	7	2	1	3			8	4	25
3	2019 (8, 3397)		1	1	1	29	24	9	4	26	10	105	8	5	1	3			9	4	30
4	2019/2017 (1,3; 1,5)											1,3									1,8

⁶⁰ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

⁶¹ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

Продовження табл. 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
II. Інженерія																					
1	2017 (22, 5700)					18	15	3	1	24	5	66	2	1	4	1	3		10	2	23
2	2018 (22, 6694)					49	29	14	1	53	6	152	4	1	2	2	2		13	8	32
3	2019 (22, 6900)					36	31	5	1	39	4	116	1	1	1	1	4		13	6	27
4	2019/2017 (1,0; 1,2)											1,8									1,2
III. Науки про життя																					
1	2017 (4, 1700)					10	1			2	3	16	5	1		1			4	4	15
2	2018 (4, 1800)					13	2		1	6	3	25	5	2		2	2		4	4	19
3	2019 (4, 1800)					13	1	1	2	5	3	25	6	2		1	2		3	4	18
4	2019/2017 (1,0; 1,1)											1,6									1,2
IV. Медичні науки																					
1	2017 (6, 2000)					9	1	1		6	4	21	3	2					4	3	12
2	2018 (6, 2400)			1		12	1	1		23	5	43	2	3	1	1			4	4	15
3	2019 (6, 2500)					11	1	4		19	8	43	3	3	1	1		1	5	3	17
4	2019/2017 (1,0; 1,3)											2,0									1,4
V. Соціальні науки																					
1	2017 (14, 2700)					3	1			9	2	15			1	1	2		3		7
2	2018 (14, 4400)					6	7	4		24	6	47	5	1	3	2	4		10	2	27
3	2019 (14, 4594)					6	7	4		23	6	46	5	3	4	2	5	1	12	3	35
4	2019/2017 (1,0; 1,7)											3,1									5,0
Усі предмети рейтингу																					
1	2017 (52, 14400)	1	1	1	2	52	36	13	4	67	19	196	13	6	6	5	5		27	12	74
2	2018 (54, 18494)		1	2	2	99	62	28	4	136	30	364	23	9	7	10	8		39	22	118
3	2019 (54, 19191)		1	1	1	95	64	23	7	112	31	335	23	14	7	8	11	2	42	20	127
4	2019/2017 (1,04; 1,3)											1,7									1,7

Примітка: ¹ За виключенням Молдови. ² Населення менше 3,0 млн. ³ Населення 4,2 млн.

Джерело: Складено авторами на підставі даних Шанхайського рейтингу.

Таблиця 5 показує динаміку розширення охоплення ЗВО за галузевою версією Шанхайського рейтингу.

Таблиця 5

Порівняння предметних рейтингів ЗВО за Шанхайським рейтингом 2017, 2018 та 2019 рр.

N	Параметр рейтингування	Роки			
		2017	2018	2019	2019/2017, рази
1	2	3	4	5	6
1	Методологія, що включає 5 показників	Без змін			
2	Кількість визначених нагород (предметів)	27 (19)	27 (22)	26 (23)	0,96 (1,21)
3	Кількість найкращих журналів (предметів)	94 (33)	123 (41)	134 (45)	1,43 (1,36)
4	Кількість конференцій (предметів)	-	14 (1 ¹)	17 (1 ¹)	
5	Кількість предметів	52	54	54	1,04
6	Кількість обстежених закладів	> 4 тис.	> 4 тис.	> 4 тис.	1,00
7	Загальна кількість місць за предметами	14,4 тис.	> 18,4 тис.	19,2 тис.	1,33
8	Кількість країн у рейтингу	80	83	86	1,08
9	Кількість установ у рейтингу	> 1,4 тис.	> 1,6 тис.	> 1,7 тис.	1,21
10	Кількість місць у США (1-ше місце)	3857	4661	4808	1,25
11	Кількість місць у Китаю (2-ге місце)	1652	2171	2451	1,48
12	Кількість місць у Сполученого Королівства (3-тє місце)	1168	1487	1554	1,33
13	Гарвардський університет (кількість 1-х місць за предметами)	15	17	14	0,93
14	Массачусетський інститут технології (кількість 1-х місць за предметами)	5	5	5	1,00

Примітка: ¹ 17 найкращих наукових конференцій з комп'ютерних наук та інженерії.

Джерело: Складено авторами на підставі даних Шанхайського рейтингу.

З табл. 6 неважко бачити, що Україна знаходиться в групі країн, що поступаються за конкурентоспроможністю вищої освіти.

Таблиця 6

Розподіл¹ європейських країн (50) за присутністю в Шанхайському рейтингу 2019 р.

N	Параметр	Group of countries presented in the ranking	Group of countries absent in the ranking
1	2	3	4
1	Назви (перелік) країн у групі	Росія, Німеччина, Туреччина, Франція, Сполучене Королівство, Італія, Іспанія, Польща, Румунія, Нідерланди, Бельгія, Греція, Чехія, Португалія, Швеція, Угорщина, Білорусь, Австрія, Швейцарія, Болгарія, Сербія, Данія, Фінляндія, Словаччина, Норвегія, Ірландія, Хорватія, Грузія, Литва, Словенія, Естонія, Кіпр, Люксембург, Мальта, Ісландія	Україна , Казахстан, Азербайджан, Боснія і Герцеговина, Вірменія, Молдова, Албанія, Північна Македонія, Латвія, Чорногорія, Андорра, Ліхтенштейн, Монако, Сан-Марино, Ватикан
2	Кількість (відсоток, %) країн групи	35 (70 %)	15 (30 %)

Примітка: ¹ Країни в групах перераховані в порядку зменшення кількості населення (від найбільшої Росії, 144,0 млн, до найменшої – Ватикану, 1 тис. населення).

Джерело: Складено авторами на підстав даних Шанхайського рейтингу.

Таблиця 7 свідчить, що ресурсний потенціал України переважає потенціал ряду країн, які мають представників університетів у Шанхайському рейтингу.

Таблиця 7

Порівняння України із сусідніми і малими¹ країнами зі ЗВО у Шанхайському рейтингу 2019 р. та з меншим, ніж в Україні, ВВП

№	Країни	ВВП, \$ США, ПКС ²	Відношення ВВП України та інших країн, рази ²	Кількість ЗВО в рейтингу	
				1-500 місця	1-1000 місця
1	2	3	4	5	6
1	Україна	335,4		-	-
Сусідні країни					
2	Угорщина	261,9	1,3	-	5
3	Словаччина	164,0	2,0	-	1
Малі¹ країни					
4	Кіпр	27,8	12,1	-	1
5	Естонія	38,8	8,6	1	1
6	Ісландія	15,9	21,1	1	1
7	Литва	83,5	4,0	-	1
8	Люксембург	56,5	5,9	-	1
9	Словенія	64,9	5,2		2
10	Уругвай	71,0	4,7	-	1

Примітка: ¹ З населенням, меншим 4 млн. ² ПКС – паритет купівельної спроможності.

Джерело: Складено авторами на підставі даних Шанхайського рейтингу і Програми розвитку ООН⁶².

⁶² Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

Крім того, стратегії розвитку вищої освіти прогресивних країн передбачають забезпечення університетів-представників у списку перших 100 закладів Шанхайського рейтингу⁶³. У 2019 р., як і в попередньому році, такі заклади мали 18 країн, з них 11 (61 %) з меншим населенням, ніж в Україні. У групі топ-30 останніми роками представлено шість країн: США, Сполучене Королівство, Швейцарія, Канада, Японія та Данія⁶⁴.

Відсутність в Україні університетів світового / субсвітового класу зумовлена передовсім сильною подрібненістю і розпорошеністю мережі ЗВО, надмірним дублюванням підготовки в них, що можна бачити з табл. 8 на прикладі Києва та Кіровоградської області.

Таблиця 8

Дані про прийом вступників на окремі спеціальності та галузі знань на бакалаврський рівень денної форми навчання в Києві та Кіровоградській області у 2019 р.

№	Тип, кількість ¹ , частка закладів	Спеціальності / Галузі знань												Прийом на 3-й рік
		Освіта / Педагогіка	Філологія	Економіка	Психологія	Журналістика	Облік і оподаткування	Фінанси, банківська справа та страхування	Менеджмент	Право	Інформаційні технології	Публічне управління та адміністрування	Міжнародні відносини	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Київ														
Усі заклади (63 університета, академії, інститута та 12 коледжів)														
1	Кількість	14	18	28	20	14	23	31	37	37	30	13	23	43
2	Частка, %	18,7	24,0	37,3	26,7	18,7	30,7	41,3	49,3	49,3	40,0	17,3	30,7	57,3
Кіровоградська область														
Усі заклади (8 університетів, академій, інститутів)														
1	Кількість	1	1	3	2	1	4	3	4	6	2	2	1	6
2	Частка, %	12,5	12,5	37,5	25,0	12,5	50,0	37,5	50,0	75,0	25,0	25,0	12,5	75,0

Примітка: ¹ Приймали на денну форму навчання в 2019 р.

Джерело: Складено авторами на підставі даних Інформаційної системи «Конкурс»⁶⁵.

З табл. 8 видно, по-перше, надмірне дублювання, по-друге, велику розпорошеність, по-третє – сильну подрібненість ЗВО. Наприклад, у сфері права у Києві здійснюють підготовку 37, у Кіровоградській області – 6 закладів. Приблизно 8,5 тис. студентів у Кіровоградській області навчаються у 8 ЗВО, тобто на один заклад у середньому припадає 1 тис. студентів, тоді як в Україні в цілому – 4,7 тис.⁶⁶ При цьому, якщо ступінь дублювання підготовки в Києві, хоч і на високому рівні, але загалом стабілізувалася, то в Кіровоградській області – зросла: за рік кількість студентів в області зменшилася на 0,3 тис., а кількість закладів, що надають освітні програми з права, збільшилася⁶⁷.

⁶³ Луговий В., Слюсаренко В., Таланова Ж. Від акредитації до рейтинга (функціонування VS розвиток). *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2018. № 2(6). С. 3–20. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/77/73>; Слюсаренко О., Луговий В. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I)*: препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 72–105. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

⁶⁴ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

⁶⁵ Інформаційна система «Конкурс»: Вступна кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>.

⁶⁶ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Lugoviy, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁶⁷ Інформаційна система «Конкурс»: Вступна кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступна кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>; Lugoviy, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

З-поміж ключових причин відставання вітчизняної вищої освіти слід також зазначити неусвідомлення ЗВО власної місії (див. табл. 9).

Таблиця 9

Порівняння ключових слів місії вищої освіти / ЗВО у визначенні різних асоціацій (груп) ЗВО

№	Ключові слова	Асоціації (групи) ЗВО			
		ААУ ¹	ЕАУ ²	ЕАЗВО ³	Топ-30 ЗВО, Шанхайський рейтинг
1	2	3	4	5	6
1	Перше слово	Освіта	Освіта	Освіта	Освіта
2	Друге слово	Дослідження	Дослідження	Дослідження	Дослідження
3	Третє слова	Інновація	Інновація		Знання, створювати
				Служіння	

Примітка: ¹ Асоціація американських університетів (версія станом на 2019 р.).

² Європейська асоціація університетів.

³ Європейська асоціація закладів вищої освіти.

Джерело: Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>; Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>.

Як видно з табл. 9, перше ключове слово в місіях ВО / ЗВО – «Освіта», друге – «Дослідження». У той час як третє ключові слова різні, такі як: «Інновація», «Знання» і «Створювати», «Служіння». Саме третє терміни визначають так звану третю місію університетів і слугують критеріями розмежування класичних академічних університетів та університетів прикладних наук. З авторських досліджень випливає, що в університетах «Освіта» інтегрована з «Дослідженнями (і розробками)», утворюючи «Вищу освіту», яка (а не «Дослідження і розробки») є основним видом діяльності ЗВО⁶⁸. Отже, реконструкція узагальненої місії вищої освіти / ЗВО з її окремих складників призводить до такої місійної формули: освіта на основі досліджень та інновацій / служіння.

Щодо української практики рейтингування ЗВО, то вона малопродуктивна. Основні вади різноманітних вітчизняних рейтингових спроб останнього десятиліття («Національна рейтингова система оцінювання діяльності вищих навчальних закладів», «Компас», «Консолідований», «Топ-200 України», «Бал ЗНО на контракт», «Scopus» та деякі інші⁶⁹) – аспектистність, суб'єктивність, слабка валідність, контрверсійність. Це не дає змоги надійно ідентифікувати позиції закладів відповідно до університетської місії та її ключових складових у контексті прогресу інноваційного типу ні окремим рейтингом, ні їх сукупністю. Зрештою, «Національна рейтингова система оцінювання діяльності вищих навчальних закладів» та «Компас» після 2013 р. не реалізуються, інші рейтинги суперечливі, не є достовірними, відтак маловпливові. В цих умовах кожен заклад орієнтується та орієнтує інших на вигідні для себе рейтингові досягнення. Наприклад, Український католицький університет привертає увагу 1-м місцем у рейтингу «Бал ЗНО на контракт», хоча за рейтингом «Топ-200 України» посідає 161 місце, а за рейтингом «Scopus» на 167 місці у 2019 р. «Підсумкове» досягнення закладу становить 101 місце у Консолідованому рейтингу⁷⁰. Відтак, залежно від рейтингової диспозиції заклад або лідер (?), або аутсайдер (?), або пересічний (?) університету (див. рис. 3). Ця ситуація фахово неконструктивна і неприйнятна.

⁶⁸ Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. URL:

<https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch>; Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁶⁹ Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 20.12.2011 р. № 1475. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0018-12>; Компас. Рейтинг українських вищих учебных заведений по степени удовлетворенности образованием. URL: <http://www.yourcompass.org/>; Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>; Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/>; Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64398/>; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

⁷⁰ Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>.

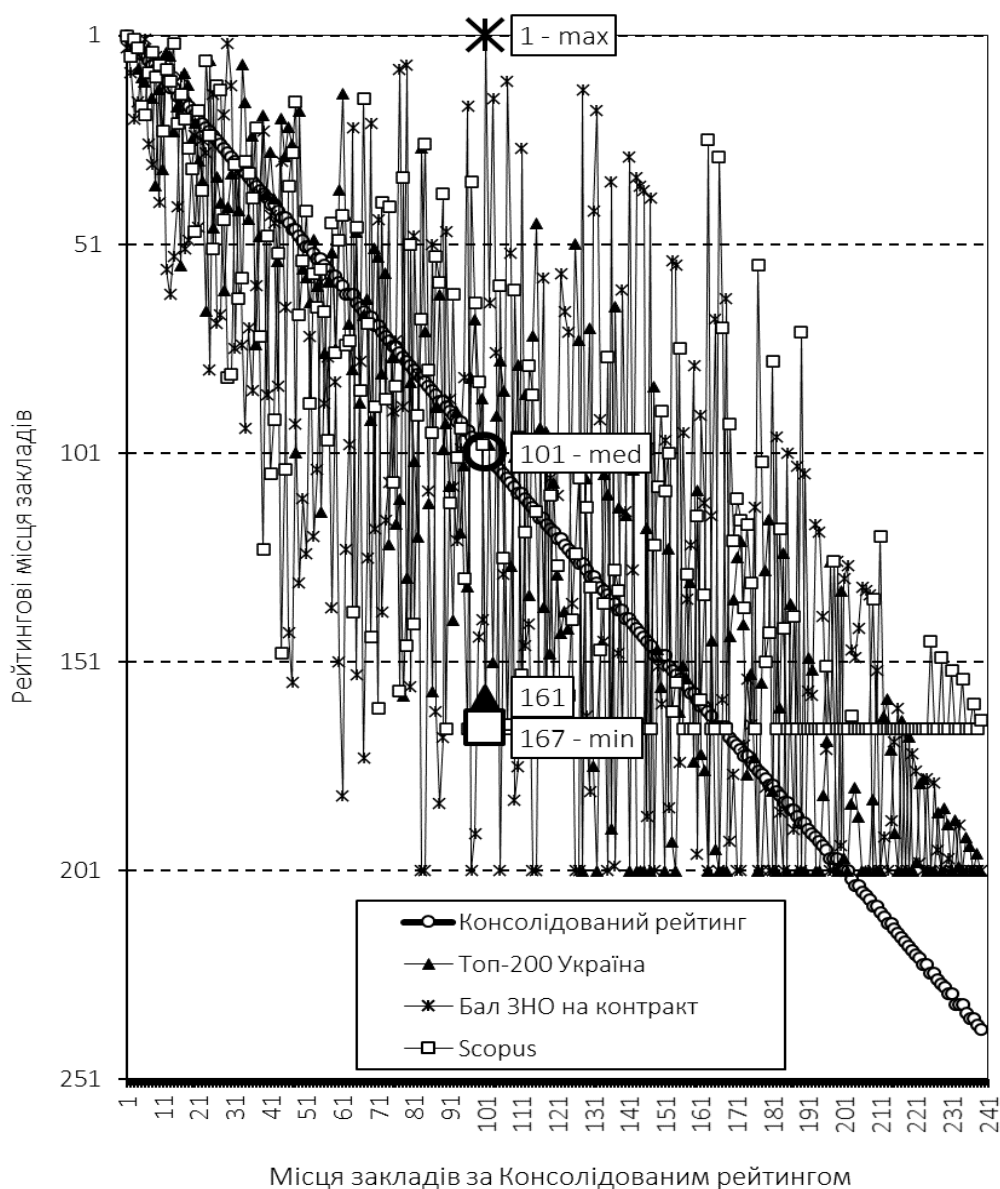

Рис. 3. Позиції закладів за рейтингами: Консолідований, Топ-200 Україна, Бал ЗНО на контракт, Scopus. Великими маркерами виділено місця Українського католицького університету за різними рейтингами.

Джерело: Складено авторами на підставі даних Консолідованого рейтингу вишів України 2019 року⁷¹.

Рисунок 3 унаочнює суперечливість існуючих в Україні ініціативних рейтингових оцінювань закладів.

Додаткову дезорієнтацію зацікавлених сторін у визначенні досягнень ЗВО вносить оприлюднення у 2019 р. рейтингового оцінювання 110 (із 118) «національних установ», складеного на основі критеріїв, затверджених Кабінетом Міністрів України⁷².

Таблиці 10, 11 підсумовують коефіцієнти кореляції Пірсона між ранжируванням за різними рейтингами в Україні в 2019 р.

⁷¹ Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>.

⁷² Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти: аналіт. звіт. Київ: Нац. агент. із забезп. якості вищ. осв. 2019. 74 с. URL: http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/6214/analitichnii_zvit.pdf; Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу: постанова Кабінету Міністрів України від 22.11.2017 р. № 912. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>.

Таблиця 10

Кореляція між результатами рейтингів «Топ-200 України»,
«Бал ЗНО на контракт» та «Scopus» у 2019 р.

№	Коефіцієнти кореляції Пірсона (K_{pear})		
	Рейтинги	Бал ЗНО на контракт	Scopus
1	2	3	4
I. $N = 239, K_{cr} = < 0,14, p = 0,05$			
1	Топ-200 України	$K_{pear} = 0,36$	$K_{pear} = 0,74$
2	Бал ЗНО на контракт		$K_{pear} = 0,19$
II. $N = \text{Топ } 20, K_{cr} = 0,444, p = 0,05$			
1	Топ-200 України	$K_{pear} = 0,00$	$K_{pear} = 0,51$
2	Бал ЗНО на контракт		$K_{pear} = 0,09$
III. $N = \text{Топ } 10, K_{cr} = 0,63, p = 0,05$			
1	Топ-200 України	$K_{pear} = 0,22$	$K_{pear} = 0,55$
2	Бал ЗНО на контракт		$K_{pear} = -0,27$

Примітка: ЗНО – зовнішнє незалежне оцінювання. N – кількість спільних для всіх рейтингів ЗВО у вибірці, K_{cr} – критичне значення коефіцієнта кореляції⁷³, p – рівень значущості.

Джерело: Розраховано авторами на підставі даних зазначених рейтингів⁷⁴.

З дев'яти наведених у табл. 10 кореляційних ситуацій, у п'яти відсутня вірогідна кореляція (значення коефіцієнта кореляції менше критичного), у трьох випадках кореляція є слабкою (коефіцієнт кореляції менше 0,60).

Таблиця 11

Кореляція рейтингу 108 національних ЗВО за рейтингами «Консолідований»,
«Топ-200 України», «Бал ЗНО на контракт», «Скопус»,
та урядовими критеріями у 2019 р.

№	Коефіцієнт кореляції Пірсона (K_{pear})			
	Рейтинги	Бал ЗНО на контракт	Scopus	Рейтинг національних ЗВО за урядовими критеріями
1	2	3	4	5
I. $N = 108, K_{cr} = 0,19, p = 0,05$²				
1	Консолідований			$K_{pear} = 0,31$
2	Топ-200 Україна	$K_{pear} = 0,48$	$K_{pear} = 0,70$	$K_{pear} = 0,26$
3	Бал ЗНО на контракт		$K_{pear} = 0,31$	$K_{pear} = 0,34$
4	Scopus			$K_{pear} = 0,20$
II. $N = 20 \text{ перших}, K_{cr} = 0,444, p = 0,05$				
1	Консолідований			$K_{pear} = 0,444$
2	Топ-200 Україна	$K_{pear} = 0,17$	$K_{pear} = 0,438$	$K_{pear} = 0,21$
3	Бал ЗНО на контракт		$K_{pear} = 0,14$	$K_{pear} = 0,51$
4	“Scopus”			$K_{pear} = 0,06$
III. $N = 10 \text{ перших}, K_{cr} = 0,63, p = 0,05$				
1	Консолідований			$K_{pear} = 0,23$
2	Топ-200 Україна	$K_{pear} = 0,48$	$K_{pear} = 0,70$	$K_{pear} = 0,14$
3	Бал ЗНО на контракт		$K_{pear} = 0,31$	$K_{pear} = 0,04$
4	“Scopus”			$K_{pear} = 0,44$

⁷³ Таблиці функцій та критичних точок розподілів. Розділи: Теорія ймовірностей. Математична статистика, Математичні методи в психології / Укладач: М.М. Горонескуль. Харків: УЦЗУ, 2009. 90 с. <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/1530/1/Tablici.pdf>.

⁷⁴ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

1	2	3	4	5
IV. N = 20 останніх, $K_{cr} = 0,444$, $p = 0,05$				
1	Консолідований			$K_{pear} = 0,04$
V. N = 10 останніх, $K_{cr} = 0,63$, $p = 0,05$				
1	Консолідований			$K_{pear} = -0,34$

Примітка: ЗНО – зовнішнє незалежне оцінювання. N – Кількість ЗВО у вибірці, K_{cr} – критичне значення коефіцієнта кореляції⁷⁵, p – рівень значущості.

Джерело: Розраховано авторами на підставі даних зазначених рейтингів⁷⁶.

Із 23 зазначених у табл. 11 кореляційних ситуацій для 14 відсутня вірогідна кореляція (значення коефіцієнта кореляції менше критичного), у семи – кореляція слабка (коефіцієнт кореляції менше 0,60).

Характерно, що кореляція між вітчизняними рейтингами істотно гірша (див. табл. 10 і 11), ніж між міжнародними рейтингами Шанхайський, Таймс, К'ю Ес і Вебометрикс, особливо це помітно, якщо виключити із розгляду останній (див. табл. 2).

Отже, з табл. 10 і 11 можна побачити, що рейтингові механізми, котрі нині використовуються для ранжирування ЗВО в Україні, різновекторні та розбалансовані і не дають змоги чітко, об'єктивно, надійно ідентифікувати університетські досягнення та однозначно і зрозуміло зорієнтувати колективи закладів на пріоритети розвитку. Тому проблема визначення кращих і гірших, перспективних і безперспективних ЗВО в національному масштабі залишається нерозв'язаною. Без її вирішення неможливо ефективно виконати урядову програму діяльності в частині вищої освіти⁷⁷.

До того ж, рейтингові й інші характеристики національних закладів, їх галузевого і регіонального ландшафту свідчать про необхідність запровадження, крім загальної версії, галузевої та регіональної версій національного рейтингу і ретельного добору його критеріїв і показників. Наприклад, серед перших топ-20 національних закладів 7 мистецьких та 5 медичних ЗВО (загалом 60 %), 4 класичних, 2 аграрних, 1 політехнічний і 1 університет цивільної оборони. Очевидно, це не відповідає дійсному розподілу кращих національних закладів з огляду на їх профіль. Крім того, кращі національні заклади територіально розміщені нерівномірно – 11 (55 %) ЗВО у Києві та Харкові⁷⁸.

Домінування акредитації, особливо після скасування її дворівневості (III і IV рівнів акредитації для університетів, академій і інститутів), та несформованість національного досвіду і культури рейтингування призвели до тенденції формального статусного (де-юре) вирівнювання (за фактичної істотної диференціації) ЗВО, їх низькоукладної масовізації, недооцінювання ролі та необхідності становлення і підтримки елітних закладів – флагманів прогресу, зрештою до турбулентної динаміки їх мережі⁷⁹. У зв'язку з цим для збалансованого визначення і застосування механізмів оцінювання університетських досягнень, усвідомлення різних інституційних можливостей, спрямування та мотивації акредитації і ранжирування при формуванні та реалізації політики і стратегії розвитку вищої освіти доцільно послуговуватися нижче наведеною концептуальною моделлю місця і ролі університетів у глобальному, регіональному, національному, субнаціональному, локальному (місцевому) розвитку (місійно-статусною класифікацією ЗВО), аби збалансувати та визначити механізми оцінювання досягнень університету (див. рис. 4).

⁷⁵ Таблиці функцій та критичних точок розподілів. Розділи: Теорія ймовірностей. Математична статистика, Математичні методи в психології / Укладач: М.М. Горонескул. Харків: УЦЗУ, 2009. 90 с. <http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/1530/1/Tablici.pdf>.

⁷⁶ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁷⁷ Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Верховної Ради України від 4.10.2019 р. № 188-IX. Голос України. 2019. 12 жовт. № 196. С. 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-20>.

⁷⁸ Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти: аналіт. звіт. Київ: Нац. агент. із забезп. якості вищ. осв. 2019. 74 с. URL: http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/6214/analitichnii_zvit.pdf.

⁷⁹ Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Н. М. Авшенюк та ін.; Нац. акад. пед. наук України; заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка. 2016. 448 с. (до 25-річчя незалежності України); Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.; Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

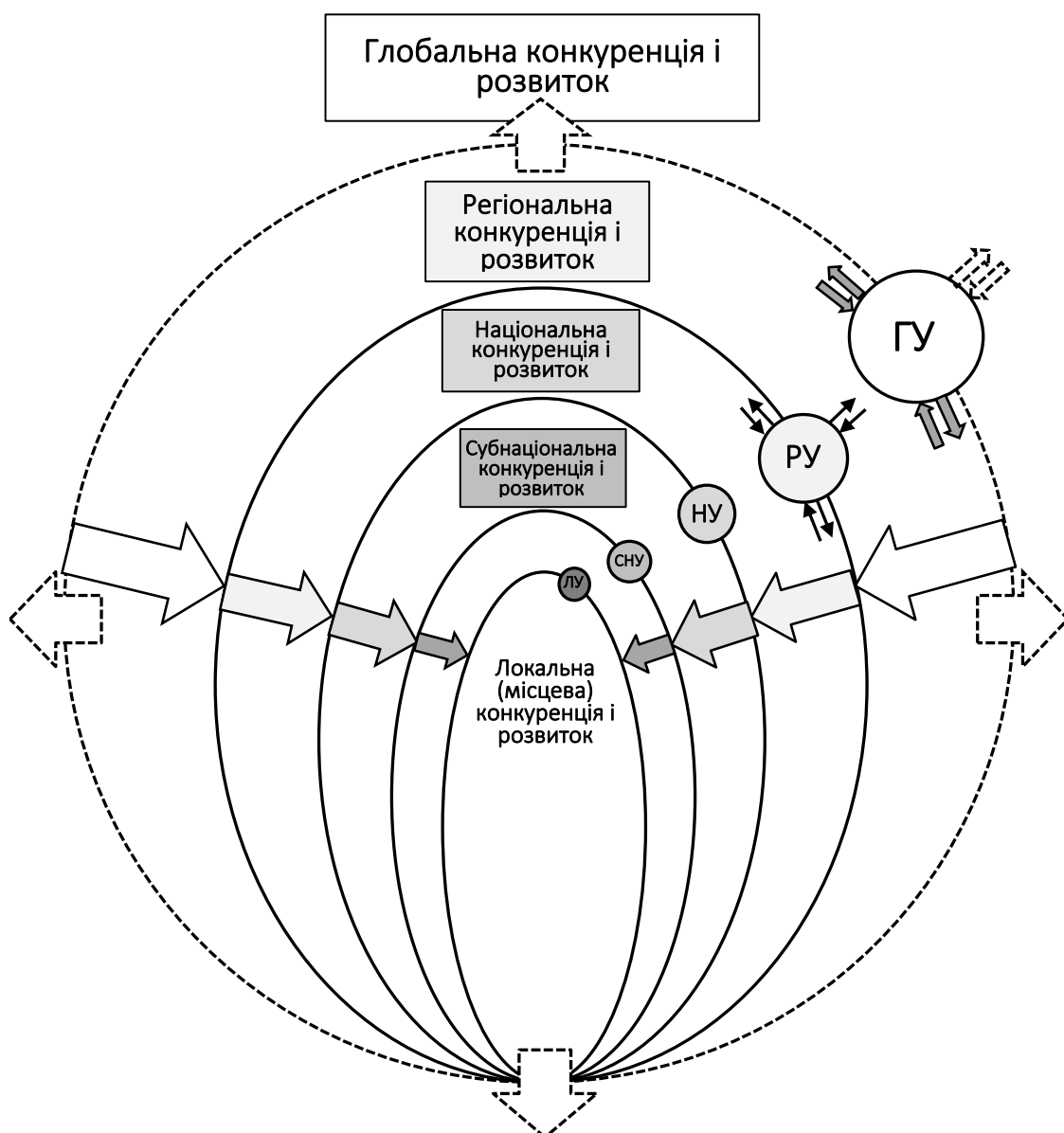

Рис. 4. Концептуальна модель місця та ролі університетів у глобальному, регіональному, національному, субнаціональному та локальному (місцевому) розвитку (місійно-статусна класифікація ЗВО). Термін «університети» узагальнено означає будь-які ЗВО, що присуджують принаймні бакалаврські і магістерські ступені.

Джерело: Розроблено авторами⁸⁰.

На моделі (див. рис. 4) пунктирними, зовнішньо орієнтованими стрілками показано напрями глобального конкурентного розвитку на його передовому рубежі. Овальними / круговою лініями окреслено межі досягнутого рівня глобального, регіонального, національного, субнаціонального та місцевого розвитку, які в певних випадках можуть збігатися (див. нижню частину рис. 4). Контекстуальний вплив вищого рівня розвитку на нижчий рівень позначається внутрішньо направленими порожніми стрілками. Кругами показані університети, що діють на відповідному передовому краї і виконують подвійну функцію. По-перше, розширюють межі досягнутого (завдяки дослідженням і розробкам передбачають і продукують майбутнє – зовнішні стрілки), по-друге, поширюють передові досягнення (через викладання та вивчення) у сучасному житті – внутрішні стрілки. Залежно від рівня, на якому працюють університети, останні можуть бути

⁸⁰ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

глобальними (ГУ), регіональними (РУ), національними (НУ), субнаціональними (СНУ), локальними (місцевими) (ЛУ). Відтак, університети за своїм місійним статусом як де-юре, так і де-факто мають бути, зокрема за допомогою рейтингування, диференційовані за спроможністю слугувати центрами глобального, регіонального, національного, субнаціонального та локального (місцевого) зростання. Для визначення університетського статусу слід, урахувавши світову практику, насамперед використовувати рейтинги загальної, галузевої та регіональної версій, а також акредитаційні, класифікаційні та асоціаційні механізми.

Ця концептуальна місійно-статусна класифікація ЗВО співставна з відомою Класифікацією Карнегі, у частині 4-річних ЗВО, що присуджують академічні ступені (див. табл. 12). Класифікація запропонована Комісією Карнегі з вищої освіти у 1970 р. для підтримки дослідницьких програм, які є визначальними для статусної класифікації, і вперше застосована у 1973 р. З того часу переглядалася 8 разів, востаннє модернізована у 2018 р. Класифікація категоризує заклади на основі найвищих ступенів, що надаються, обсягу продукування ступенів і дослідницької активності.

Таблиця 12

Порівняння місійно-статусної класифікації (цього дослідження) і Класифікації Карнегі ЗВО

№	Місійно-статусна класифікація (Код)	Кількість і частка (%) закладів в Україні	Класифікація Карнегі (Код)	Кількість і частка (%) закладів у США
1	2	3	4	5
1	Глобальний університет (ГУ)	-	Докторський університет з дуже високою дослідницькою активністю (R1)	131 (4,8 %)
2	Регіональний (континентальний) університет (РУ)	Не відомо	Докторський університет з високою дослідницькою активністю (R2)	135 (5,0 %)
3	Національний університет (НУ)	Не відомо	Докторський / професійний університет (D/PU)	152 (5,6 %)
4	Субнаціональний університет (СНУ)	Не відомо	Магістерський коледж / університет (М)	685 (25,3 %)
5	Локальний (місцевий) університет (ЛУ)	Не відомо	Бакалаврський коледж (Б)	575 (21,3 %)
6	Усього	282	Усього	2703¹

Примітка: ¹ 4-річні ЗВО, які присуджують ступені.

Джерело: Складено авторами на підставі авторської розробки⁸¹ і даних Класифікації Карнегі⁸² та Національного центру освітньої статистики США⁸³.

Через ключову роль американських університетів категорії R1 і R2 доцільно навести їх характеристики.

З-поміж 131 університету R1 130 (99,2 %) входять до Шанхайського рейтингу 2019 р., з них 112 (85,5 %) до переліку топ-500 закладів, тобто є університетами світового класу. Отже, Класифікація Карнегі і Шанхайський рейтинг приблизно однаково виявляють університети-лідери. На ці заклади у 2018 р. припадало 78,4 % університетських досліджень і розробок, у них зосереджено 82,7 % з майже 65 тис. американських постдокторантів⁸⁴.

⁸¹ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁸² Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf>; The Carnegie Classification of Institutions of Higher Education. 2018 Updated Facts & Figures. URL: <https://carnegieclassifications.iu.edu/downloads/CCIHE2018-FactsFigures.pdf>.

⁸³ Digest of Education Statistics. URL: <https://nces.ed.gov/programs/digest/d18/>; List of Current Digest Tables. URL: https://nces.ed.gov/programs/digest/current_tables.asp.

⁸⁴ The Carnegie Classification of Institutions of Higher Education. 2018 Updated Facts & Figures. URL: <https://carnegieclassifications.iu.edu/downloads/CCIHE2018-FactsFigures.pdf>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–18. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab008.html>; Table 5-5. Institutional rankings for postdoctoral appointees: 2017. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/gradpostdoc/2017/html/gss17-dt-tab005-5.html>.

Водночас, ще більш потужним механізмом оцінювання і відбору університетів, ніж Класифікація Карнегі, є Асоціація американських університетів (AAU), у якій тепер 65 закладів, 63 (2,3 % від 2703 4-річних ЗВО, які присуджують ступені) – американських, 2 – канадських. Усі члени AAU (з канадськими включно) – університети світового класу (у групі топ-400 Шанхайського рейтингу), а також 21 (95,5 %) з 22 закладів США у суперелітній групі, що на 1-30 місцях, та 41 (91,1 %) з 45 – на 1-100 місцях цього рейтингу. Всі вони відносяться до категорії R1 Класифікації Карнегі. У 2018 р. виконували 58,0 % університетських досліджень і розробок та готували 68,4 % американських постдокторантів, а 12 університетів-засновників, включно з Гарвардським, – 17,5 % університетських досліджень і розробок та 28,9 % постдокторантів США⁸⁵.

Що стосується 135 університетів R2, то їх значущість істотно менша, якщо порівнювати із закладами R1. Лише 10 (7,4 %) з них серед перших 500 закладів за Шанхайським рейтингом та 33 (24,4 %) на 501-1000 місцях цього рейтингу⁸⁶.

Слід зауважити, що AAU, як справжнє лідерське університетське об'єднання, для реалізації політики членства має у своєму складі Комітет з членства, який виконує подвійну функцію. По-перше, періодично оцінює університети, що не є членами, на предмет можливого їх запрошення і шляхом кваліфікованого голосування прийняття в асоціацію. По-друге, оцінює нинішніх членів для вирішення питання подальшого членства. У такий спосіб AAU забезпечує включення до свого складу дійсних університетів-лідерів і підтримання власного статусу асоціації-лідера. За роки існування асоціація позбулася чотирьох членів, включно з двома засновниками. Останнє її поповнення трьома новими університетами відбулося у 2019 р. Асоціація не має ліміта на членство, разом з тим високо цінує і зберігає її невеликий склад заради ефективної спільної лідерської роботи. Комітет керується низкою принципів та індикаторів членства. За допомогою індикаторів оцінюється масштаб і якість університетських програм досліджень та післябакалаврської освіти. На підставі індикаторів здійснюються судження щодо місії, характеристики і траєкторії закладу. Загальна кількість індикаторів невелика, які аналізуються у дві стадії, на кожній з них використовується по чотири індикатора. На першій стадії розглядаються: 1) конкурсна федеральна фінансова підтримка досліджень; 2) членство в національних академіях наук; 3) нагороди, стипендії і членство викладачів та 4) цитування. На другій стадії аналізуються: 1) фінансування досліджень аграрним департаментом США, штатами і промисловістю; 2) докторська освіта; 3) кількість постдокторантів; 4) бакалаврська освіта⁸⁷.

На противагу елітній AAU (1900 р.), у 1918 р. утворена масова Американська рада з освіти (APO) як головний координаційний орган національних коледжів та університетів та їх асоціацій, що об'єднує керівників цих закладів і, навпаки, вбачає свої переваги у «різноманітному складі понад 1700 коледжів та університетів, пов'язаних з ними асоціацій та інших організацій в Америці та за кордоном». «APO є єдиною великою асоціацією вищої освіти, яка представляє всі типи американських акредитованих закладів, що надають ступені [...] навчають двох з кожних трьох студентів всіх акредитованих закладів США, які присуджують ступені». Стосовно місії APO, то це організація, «яка мобілізує громаду вищої освіти для формування ефективної публічної політики та сприяння інноваційній високоякісній практиці». Критеріями оцінювання якості членів APO по суті є класифікаційні ознаки закладів (наявність акредитації та право присудження ступенів)⁸⁸.

Щодо європейської практики, то ситуація протилежна до американської. Масовою, найбільшою і найширшою, є відносно молода (на століття молодша за AAU) Європейська асоціація університетів (ЕАУ), яка утворена у 2001 р. і нині об'єднує понад 800 університетів та їхніх організацій 48 країн. Зближує ЕАУ і AAU те, що їх членами, на відміну від APO, є не фізичні, а юридичні особи⁸⁹. Водночас з 1991 р. існує квазіелітна з 63 членами практикоорієнтована Європейська асоціація закладів вищої освіти (ЕАЗВО), до складу якої входять так звані університети прикладних наук, університетські коледжі, інші подібні ЗВО та їхні національні і галузеві

⁸⁵ Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; The Carnegie Classification of Institutions of Higher Education. 2018 Updated Facts & Figures. URL: <https://carnegieclassifications.iu.edu/downloads/CCIHE2018-FactsFigures.pdf>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–18. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab008.html>; Table 5-5. Institutional rankings for postdoctoral appointees: 2017. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/gradpostdoc/2017/html/gss17-dt-tab005-5.html>.

⁸⁶ The Carnegie Classification of Institutions of Higher Education. 2018 Updated Facts & Figures. URL: <https://carnegieclassifications.iu.edu/downloads/CCIHE2018-FactsFigures.pdf>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

⁸⁷ Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; Association of American Universities. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Association_of_American_Universities.

⁸⁸ American Council on Education. URL: <https://www.acenet.edu/Pages/default.aspx>; American Council on Education. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/American_Council_on_Education.

⁸⁹ European University Association. Who we are. URL: <https://eua.eu/about/who-we-are.html>.

асоціації⁹⁰. Принагідно зауважити, що Спілка ректорів вищих навчальних закладів України об'єднує керівників цих закладів.

В ЄАУ чотири види членства: індивідуальне повноправне, індивідуальне асоційоване, колективне повноправне і колективне асоційоване. Для оцінювання закладів та їх організацій щодо членства застосовуються різні критерії. Індивідуальними повноправними членами можуть бути ЗВО, які проводять дослідження, реалізують освітні програми двох з трьох (бакалаврський, магістерський, докторський) рівнів (циклів) і отримують пряме державне фінансування або працюють безперервно впродовж п'яти років. Для індивідуального асоційованого членства потрібне присудження закладом ступенів на першому і другому рівнях, однак немає вимоги задовольняти дослідницькому критерію для повноправних членів. Асоційовані члени не беруть участі у голосуванні та у виборних органах. Колективними повноправними членами приймаються національні ректорські конференції. За їх рекомендаціями асоційованими членами можуть стати європейські мережі, національні асоціації ЗВО. Представники неєвропейських країн мають право претендувати на афілійований статус⁹¹.

ЄАЗВО об'єднує ЗВО, які пропонують програми, що щільно пов'язані з ринком праці, та проводять прикладні дослідження в межах болонських циклів. Повноправне членство відкрите для національних асоціацій ЗВО та окремих закладів у межах Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Асоційоване членство доступне для міжнародних галузевих (секторальних) асоціацій ЗВО в рамках ЄПВО. Афілійованими членами можуть бути визнані індивідуальні ЗВО та асоціації закладів поза ЄПВО або в межах ЄПВО, якщо не задовольняють усім критеріям повноправного членства, а також будь-яка інша доброчесна організація світу, що працює у сфері вищої освіти⁹².

Ураховуючи місії, статус, критерії членства найбільш характерних для Європи (ЄАУ і ЄАЗВО) і США (ААУ і АРО) об'єднань у сфері вищої освіти, їх місце і роль у забезпеченні функціонування і розвитку економіки, суспільства можна представити рис. 5.

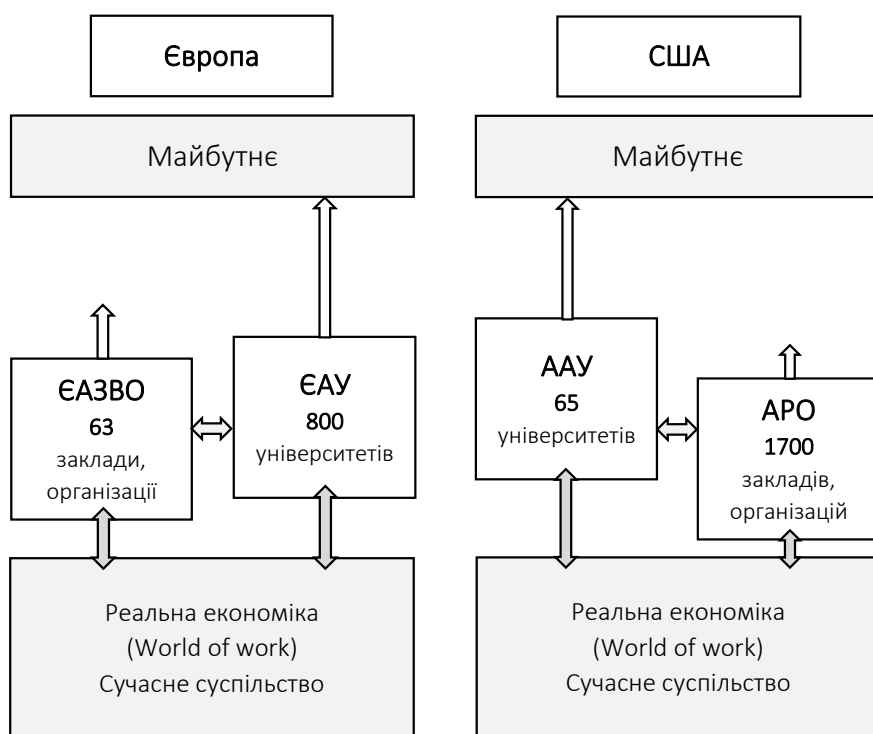

Рис. 5. Місце і роль ЄАЗВО, ЄАУ, ААУ, АРО у забезпечення функціонування і розвитку економіки і суспільства. ЄАЗВО і АРО більшою мірою працюють на реалії сьогодення, ЄАУ і особливо ААУ – на майбутнє.

Джерело: Складено авторами на підставі характеристик ЄАЗВО, ЄАУ, ААУ, АРО.

⁹⁰ European Association of Institutions in Higher Education. Mission of PHE. URL: <https://www.eurashe.eu/policy/mission-phe/>.

⁹¹ European University Association. Who we are. URL: <https://eua.eu/about/who-we-are.html>.

⁹² European Association of Institutions in Higher Education. Mission of PHE. URL: <https://www.eurashe.eu/policy/mission-phe/>.

На рис. 6 систематизовано механізми оцінювання якості вищої освіти, що використовуються у світовій, європейській та національній практиці, за критерієм «забезпечення / вдосконалення» якості.

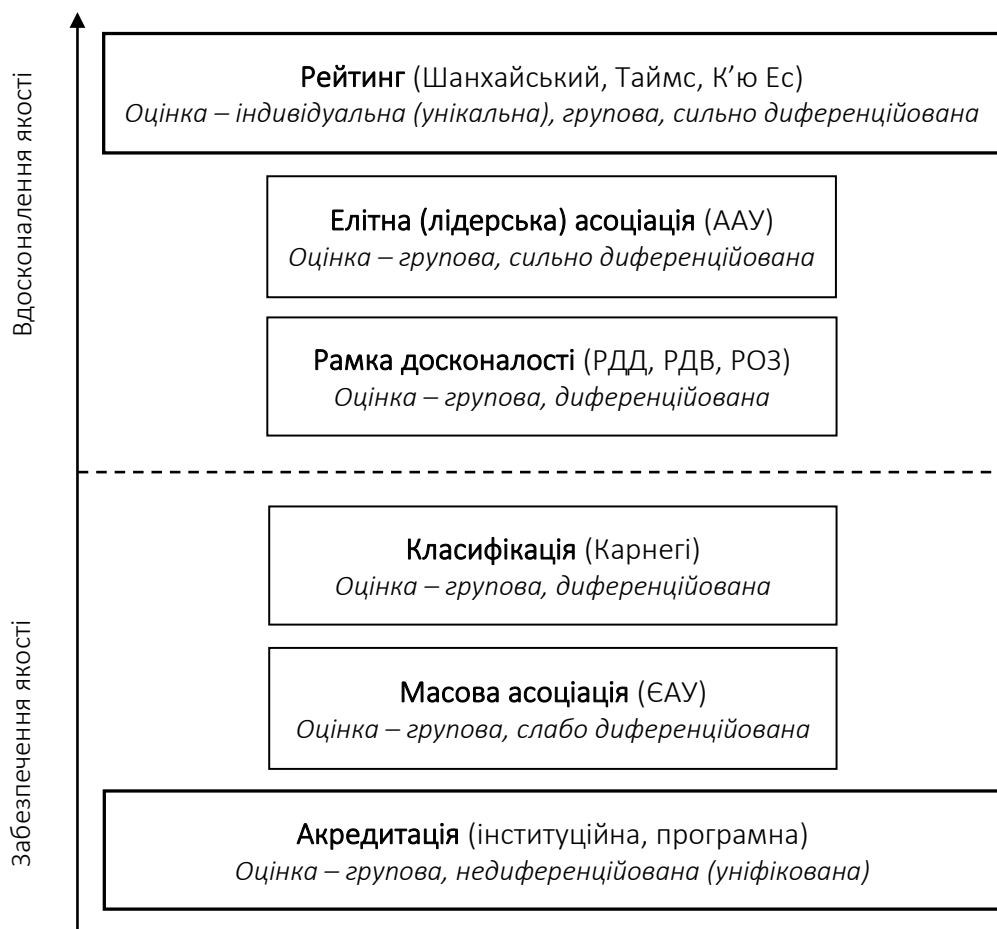

Рис. 6. Таксономія механізмів оцінювання якості вищої освіти та їх поділ на два класи «нижчий / вищий» з огляду на придатність (валідність) оцінювати якість з метою її «забезпечення / вдосконалення».

Примітка: РДД, РДВ, РОЗ – відповідно рамки досконалості досліджень, викладання та обміну знаннями.

Джерело: Складено авторами на підставі узагальнення світового, європейського, національного досвіду.

З рис. 6 видно, що за критерієм придатності (валідності) механізмів оцінювати освітню якість з метою її «забезпечення / вдосконалення» на крайніх полюсах у системі механізмів знаходяться акредитація та рейтинг. Акредитація – порогова, її оцінка недиференційована (однакова для усіх ЗВО, залікова), виявляє мінімально достатню якість, убезпечує якість від неякості. Рейтинг – стельовий, з'ясовує максимально досконалу якість, з огляду на неї оцінює іншу інституційну чи програмну вищу освіту. Оскільки розвиток визначається досконалою якістю, то рейтинг – механізм оцінювання з огляду на інноваційний розвиток, тоді як акредитація – регламентоване (стандартизоване) функціонування. Проміжне положення між акредитацією і рейтингом займають інші механізми оцінювання якості вищої освіти – масова асоціація, класифікація, рамка, елітна асоціація. У зв'язку із зазначеним критерієм спрямованості механізмів (на оцінювання якості-сутності чи якості-справності вищої освіти) наведені на рис. 6 механізми поділяються на дві групи (класи): 1) механізми оцінювання якості в смислі категоризації місійного статусу вищої освіти (акредитація, масова асоціація, класифікація) та 2) механізми – суть ідентифікації того, як добре реалізується заявлена і підтверджена статусна місія. Перші (нижчі) – механізми забезпечення (підтримання) якості, другі (вищі) – вдосконалення (розвитку) якості. Різницю значущості результату використання цих двох класів механізмів (нижчого і вищого) можна

пояснити на прикладі масової та елітної асоціацій ЗВО. Критерії порогового членства певного університету в ЄАУ свідчать лише про достатню якість масового гатунку (широкого споживання). Натомість критерії конкурсного відбору і прийняття ЗВО у ААУ з'ясовують найдосконалішу якість вищої освіти, що надається в обраному закладі, а критерії виключення з асоціації – про втрату топової якості⁹³.

Доцільно зазначити, що механізми масових асоціацій і класифікацій здебільшого базуються на фактичних даних акредитації та наперед визначених кількісних параметрів закладів та їхніх програм. Водночас вищі механізми рамок та елітних асоціацій будуються на виявленні кращих практик діяльності. Також акредитація історично і логічно є первинним (базовим, запобіжним) механізмом оцінювання якості вищої освіти. Однак значно молодший (але найвищий і найпотужніший) рейтинговий механізм слід визнати більш досконалим з огляду на оцінювання якості. На підставі рейтингування завжди можна здійснити акредитацію, на підставі акредитації рейтингування неможливе.

Провідна роль рейтингу в системі механізмів оцінювання якості вищої освіти видно в практиці вищої освіти США. У цій країні за Класифікацією Карнегі визначено групу із 131 (4,8 %) ЗВО глобально конкурентної якості – докторських університетів з дуже високою дослідницькою активністю. З них ААУ виокремлює 63 (2,3 %) ще більш потужних університети. Але лише за допомогою Шанхайського рейтингу стало можливим з цих закладів далі виділити суперелітну групу з 22 (0,8 %) університетів США, що на перших 30 позиціях згаданого рейтингу, а також ще менші, дуже стійкі групи закладів екстра класу, з Гарвардським університетом на чолі⁹⁴.

Хоча частина європейських університетів критично ставиться до рейтингів, зокрема до Шанхайського рейтингу, разом з тим зважає на нього. З метою поліпшення університетських позицій у цьому рейтингу європейські країни провадять об'єднання ЗВО. Наприклад, у Франції у 2018 р. у такий спосіб утворено Сорбонський університет, у 2019 р. завершено створення колегіального Паризького університету наук і комунікацій (*франц.* Université Paris Sciences et Lettres – PSL)⁹⁵.

Що стосується України, то за виключенням акредитації інші механізми оцінювання або ігноруються, або не сформовані (див. табл. 13).

Таблиця 13

Стан впровадження в Україні механізмів оцінювання якості вищої освіти з провідної світової практики

№	Механізми за класами / видами	Стан впровадження в Україні	
		За законом	На практиці
1	2	3	
<i>I. Механізми оцінювання якості щодо її достатності (забезпечення) – нижчі</i>			
1	Акредитація	Унормовано	Впроваджено
2	Масова асоціація	Не унормовано	Формально впроваджено, фактично неефективно
3	Класифікація	Частково унормовано (університети, академії, інститути, національні, дослідницькі заклади)	Формально впроваджено, фактично неефективно
<i>II. Механізми оцінювання якості щодо її досконалості (вдосконалення) – вищі</i>			
4	Рамка	Не унормовано	Не впроваджено
5	Елітна (лідерська) асоціація	Не унормовано	Не впроваджено
6	Рейтинг	Не унормовано	Формально існує, фактично неефективний (національний рейтинг не впроваджений)

Джерело: складено авторами на підставі узагальнення вітчизняного досвіду.

⁹³ European University Association. Who we are. URL: <https://eua.eu/about/who-we-are.html>; European University Association. Who we are. URL: <https://eua.eu/about/who-we-are.html>.

⁹⁴ The Carnegie Classification of Institutions of Higher Education. 2018 Updated Facts & Figures. URL: <https://carnegieclassifications.iu.edu/downloads/CCIHE2018-FactsFigures.pdf>; Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

⁹⁵ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Université Paris Sciences et Lettres. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Universit%C3%A9_Paris_Sciences_et_Letres.

З табл. 13 видно, що в Україні, за великим рахунком, не використовуються вищі механізми оцінювання якості вищої освіти, що переважно орієнтовані на її вдосконалення.

З огляду механізмів оцінювання освітньої якості, що використовуються у провідних осередках вищої освіти, можна зробити ще два важливі висновки. По-перше, в основі критеріально-індикаторної бази механізмів – рівень новизни, складності та масштабності діяльності. По-друге, топові механізми оцінювання якості вищої освіти послуговуються мінімальною кількістю критеріїв / показників. Наприклад, у найбільш авторитетного і об'єктивного Шанхайського рейтинга загальної версії їх чотири / шість, а галузевої версії – ще менше (усього 4-5 показників залежно від академічної предметної області). Закономірно невелику кількість критеріїв / показників зумовлено наближенням їх складу і переліку до ключових складників узагальненої місії вищої освіти / ЗВО – освіта, дослідження, інновація / служіння. Мінімізація зазначеного набору важлива для чіткої орієнтації керівників і колективів ЗВО на перманентний процес розвитку конкурентоспроможної якості вищої освіти.

Зв'язок критеріально-індикаторної бази механізмів оцінювання освітньої якості із складом і структурою місії вищої освіти / ЗВО

А. Сучасність і надсучасність змісту вищої освіти як головний критерій її якості

У цій частині розділу з огляду на інформаційну сутність та місійне призначення вищої освіти обґрунтовано ключовий критерій якості останньої як сучасність і надсучасність інформації, що викладається та вивчається і призводить до формування компетентностей (кваліфікацій). Ознака «сучасна» і «надсучасна» інтерпретується як актуальність інформації відповідно для сьогодення та майбутнього. За тривалістю часу актуальності інформації запропоновано її характеристику – «термін придатності», а за негативним впливом непридатної для споживання (несучасної) інформації – поняття «від'ємна додана вартість» у формуванні людського капіталу. Доведено, що сучасна і надсучасна інформація може постачатись з минулого, сьогодення і майбутнього. Інформація з майбутніх станів предмета викладання і вивчення забезпечується дослідницьким прогнозуванням і передбаченням та на цій основі інноваційним проектуванням (творенням) майбутнього. Аргументовано, що університети-лідери і підготовка лідерів в університетах спираються на сучасну і особливо надсучасну інформацію.

На підставі аналізу параметрів 31 університету екстра класу, які на 1-30 місцях за Шанхайським рейтингом (ARWU) 2018 р. і які слугують взірцевим майбутнім для українських університетів, окреслено систему заходів з консолідації й концентрації подрібнених і розпорошених ЗВО України з метою досягнення їх конкурентоздатного потенціалу, спроможності надавати якісну (сучасну і надсучасну) вищу освіту, бути лідерами і формувати лідерів прогресу. Ці заходи включають наступне. По-перше, запровадження національного університетського рейтингу загальної і галузевої версій для ідентифікації кращих, посередніх і відсталих закладів вищої освіти, їх подальшої оптимізації (пріоритетного посилення перших, вдосконалення других, усунення або санації третіх), а також формування культури конкурентного лідерства. По-друге, створення лідерської Асоціації українських університетів, на кшталт Асоціації американських університетів, задля визначення стратегії і політики осучаснення національної університетської мережі, підтримки становлення і подальшого розвитку університетів на засадах лідерства. По-третє, укрупнення ЗВО з метою створення необхідного їх освітньо-дослідницько-інноваційного організаційного, кадрового, ресурсного, інфраструктурного потенціалу, здатності продукувати і пропонувати сучасну і надсучасну інформацію для викладання і вивчення, формування відповідних компетентностей (кваліфікацій) у її споживачів (здобувачів). По-четверте, здійснення консолідації та концентрації закладів вищої освіти шляхом їх об'єднання навколо найбільш досвідчених перевірених часом університетів, відроджуючи при цьому профільну адекватність закладів наявному в них конкурентоспроможному фаховому потенціалу. По-п'яте, супроводження модернізації ЗВО через їх консолідацію і концентрацію обов'язковим створенням умов для реалізації дуальної навчально-дослідницької функції викладачів, зменшуючи навчальне навантаження, збільшуючи заробітну плату, розвиваючи навчальну та дослідницьку інфраструктуру, покращуючи ресурсне забезпечення.

Як зазначалося, феноменологічно і фактологічно криза якості української вищої освіти проявляється багатоаспектно та очевидна⁹⁶. Відтак розв'язанню цієї проблеми присвячено чимало публікацій фундаментального і прикладного характеру⁹⁷. Наприклад, у колективній монографії О. П. Воробйової, М. В. Гриценко, В. І. Лугового, О. Ю. Оржель, О. М. Слюсаренко, А. В. Ставицького, Ж. В. Таланової, В. П. Ткаченко, К. А. Трими «Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти», підготовленій за результатами виконання однойменного фундаментального дослідження у відділі політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, сформульовано теоретичні засади розвитку політики забезпечення і вдосконалення якості вищої освіти як основи її гуманізації, управління вищою освітою в контексті розвитку культури якості⁹⁸. Крім того, дослідницькі зусилля авторів даного розділу в зазначеній та інших працях спрямовувалися на з'ясування сутності якості, її дихотомії, основ забезпечення, вдосконалення, оцінювання тощо. Зокрема, з огляду на прив'язку якості до стандартів, запропоновано розглядати стандарти двох родів – мінімально достатні порогові стандарти функціонування та максимально досконалі стельові стандарти розвитку. Відповідно обґрунтовано існування двох базових, але принципово різних, механізмів досягнення і підтримання якості: її забезпечення (у сенсі убезпечення від неякості) – шляхом акредитації, і вдосконалення – через рейтингування, та в їх основі двох мотивацій – відповідно мотивації зобов'язання та мотивації заохочення. Також аргументовано, що порогові стандарти сутнісно не / мало придатні для вищої освіти як такої, що за визначенням охоплює вищі освітні рівні, отже, місійно відповідальна за суспільний прогрес, націлена в майбутнє, а не на консервацію (стандартизацію) сьогодення⁹⁹. У контексті тенденції до занепаду вітчизняної вищої освіти акредитація виступає останнім загороджувальним від остаточного колапсу запобіжником. Однак можливості акредитаційного механізму-запобіжника обмежені з-поміж іншого через його іманентну суб'єктивність, присутність людського фактору.

Проте у будь-якому разі завжди актуальне питання: що пріоритетно і в якій послідовності має оцінюватися. Випробуванням і виправданим світовою практикою є місійний підхід, тобто оцінювання діяльності та її результатів з огляду на реалізацію задекларованої місії. Для вищої освіти / ЗВО ключовими складниками місії, як доведено, є класична їх тріада у порядку важливості «освіта – дослідження – інновація / служіння» (див. табл. 9). Очевидно, що апіорно модифікує місію останній двоїтий складник залежно від домінування «інновації», що майже завжди означає розвиток, чи «служіння», що зазвичай пов'язується (із складним у разі вищої освіти) функціонуванням. Зрозуміло, що головним в «освіті» є її зміст, контент тієї інформації, що викладається, вивчається, засвоюється, формуючи відповідні компетентності і кваліфікації. Можна логічно передбачати, що для розвитку потрібна надсучасна, а для (складного) функціонування – як мінімум сучасна інформація. В обох випадках сучасну і надсучасну інформацію постачають дослідження. Тому в місії за першим ключовим словом «освіта» у випадку вищої освіти обов'язково іде слово «дослідження»¹⁰⁰.

⁹⁶ Вища освіта в Україні у 2017 році: стат. зб. / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Вища освіта в Україні у 2018 році: стат. інформація / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

⁹⁷ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина І): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf; Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Н. М. Авшенюк та ін.; Нац. акад. пед. наук України; заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка. 2016. 448 с. (до 25-річчя незалежності України).

⁹⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритетизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розд. І. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf.

⁹⁹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритетизації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розд. І. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf; Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

¹⁰⁰ Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. Education: Modern Discourses. 2018. No 1. P. 71–88. URL: <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

У такому контексті співвідношення «сучасності» та «майбутнього», заслуговують на увагу як поява у 2016 р. незалежного аналітичного центру «Український інститут майбутнього»¹⁰¹, так і своєчасне оприлюднення ним наприкінці 2018 р. аналітичної доповіді «Майбутнє університетів. Частина 1. Еволюція університетів: на порозі невідомого майбутнього»¹⁰². Ця доповідь провокативна в позитивному розумінні, хоча її назва контрверсійна. Адже остання буквально сприймається так: «невідоме» майбутнє вже «на порозі» і університетам слід еволюціонувати, щоб адекватно зустріти прихід цього (насторожуючого своєю «невідомістю») майбутнього. Така постановка питання, якщо бути точним, не відповідає первісному родовому покликанню університетів (природжених лідерів розвитку на відміну від профтехучилищ і технікумів), зокрема як активних прогнозистів і проектувальників згаданого майбутнього¹⁰³. Доцільно нагадати, що Швейцарський федеральний інститут технології в Цюриху, що 19-й за Шанхайським рейтингом (ARWU) 2019 р.¹⁰⁴, позиціонує себе як такого, «Де починається майбутнє» (*англ.* «Where the future begins»)¹⁰⁵. За акцентом тематичної спрямованості доповіді також стає зрозумілим, чому в ній недооцінюється значення світових університетських рейтингів¹⁰⁶, насамперед Шанхайського (ARWU)¹⁰⁷, які ідентифікують університети, що здатні передбачати та продукувати майбутнє завдяки своїй потужній дослідницькій, а також інноваційній, що спирається на дослідження, діяльності (підпорядкованій передовсім освіті (!), а не бізнесу, як здебільшого помилково вважається).

Щодо якості вищої освіти, то для цілей цієї частини розділу важливо навести фрагмент деталізованих «векторів» модернізації з підрозділу «7 кроків до незворотних змін» заключного розділу «Як перевинайти систему вищої освіти в Україні» згаданої доповіді¹⁰⁸:

<p>Якість освіти (див. розділ «Доступ до вищої освіти як ключова стратегічна дилема щодо здійснення трансформації університетів»)</p>	<p>Хто має бути допущений і запрошений до викладання? Якою має бути внутрішня система управління якістю освіти з огляду на стандарти щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти ESG. Вимоги, критерії, моніторинг, контроль, залученість учасників процесу. Яким має бути набір інструментів навчання і викладання: онлайн-курси, тьюторський супровід, активні методики навчання, тощо? Яке місце має посідати дуальна освіта в системі вищої школи? Як має бути вибудована система оцінювання? Як має реалізуватися принцип персональних освітніх траєкторій? Яким має бути технічне забезпечення навчального процесу?</p>
--	--

Зазначений перелік безумовно правильних «векторів» не викликає заперечень і заслуговує на підтримку, однак недостатньо переконує і мотивує, пріоритезує, концентрує і фокусує, оскільки не зазначає ключового критерію, з огляду на який (заради чого?) вони передовсім мають здійснюватися¹⁰⁹.

У цій частині розділу якраз аргументовано, що таким базисним критерієм може і має слугувати сучасність і надсучасність інформації, що пропонується університетом для освоєння здобувачами.

¹⁰¹ Український інститут майбутнього. URL: <https://www.uifuture.org/>.

¹⁰² Майбутнє університетів. Частина 1. Еволюція університетів: на порозі невідомого майбутнього»: доповідь / С. Бабак та ін.; Україн. ін-т майбутнього. Київ, 2018. 126 с. URL: <https://www.uifuture.org/publications/reports/24475-maybutnie/universitytetiv>.

¹⁰³ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25.

¹⁰⁴ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2019-Press-Release.html>.

¹⁰⁵ ETH Zurich. URL: <https://www.ethz.ch/en/the-eth-zurich.html>.

¹⁰⁶ Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2018 р. № 154-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80>.

¹⁰⁷ Майбутнє університетів. Частина 1. Еволюція університетів: на порозі невідомого майбутнього»: доповідь / С. Бабак та ін.; Україн. ін-т майбутнього. Київ, 2018. 126 с. С. 105. URL: <https://www.uifuture.org/publications/reports/24475-maybutnie/universitytetiv>.

¹⁰⁸ Майбутнє університетів. Частина 1. Еволюція університетів: на порозі невідомого майбутнього»: доповідь / С. Бабак та ін.; Україн. ін-т майбутнього. Київ, 2018. 126 с. С. 123, 125. URL: <https://www.uifuture.org/publications/reports/24475-maybutnie/universitytetiv>.

¹⁰⁹ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

Для цього використано інформаційний підхід. Адже життєвий розвиток людини відбувається під впливом різноманітної інформації як узагалі, так і в освітній системі (освіті) зокрема, вищій освіті особливо¹¹⁰. За визначенням Міжнародної стандартної класифікації освіти (МСКО) 2011 р., «Освіта. Процеси, якими суспільства цілеспрямовано передають накопичені ними інформацію [...]» (далі конкретизується «знання, розуміння, погляди, цінності, уміння, компетентності та вчинки») «від покоління до покоління. Це включає комунікацію з метою навчання»¹¹¹. Також «Комунікація [...] передбачає передавання інформації [...]»¹¹². Далі «Комунікація може бути вербальною і невербальною, прямою / контактною та непрямую / віддаленою і може включати широке різноманіття каналів і засобів масової інформації»¹¹³.

З наведеного міжнародно визнаного тлумачення освіти стає зрозумілим культурно-інформаційно-комунікаційний механізм освіти, що зрештою призводить до навчання (навченості) освіченої людини, набуття нею відповідних до спожитої інформації компетентностей, кваліфікацій. Це цілком узгоджується з феноменологічною культурно-інформаційною теорією освіти (сучасною і надсучасною, що засвідчують понад 500 цитувань праць з її викладом у Google Scholar), яка розроблена В. І. Луговим у 1992-1997 рр.¹¹⁴ і в наступні роки уточнена (зокрема, у співпраці й співавторстві з О. М. Слюсаренко, Ж. В. Талановою), включаючи обґрунтування двох важливих педагогічних законів: зв'язку складності та самостійності в освіті¹¹⁵ і базисної організації компетентностей¹¹⁶. «Культурна» характеристика освіти означає, що в освіті циркулює інформація, яка міститься в предметності створеної людьми культурі (другій, штучній природі)¹¹⁷, «накопичена» суспільствами, як акцентує МСКО, 2011¹¹⁸.

Відтак якість освіти вирішальною мірою визначається якістю тієї інформації, що використовується в освіті. При цьому враховується фундаментальна властивість інформації (категорії, сумірної з «матерією» і «енергією») бути дериватом і детермінантою упорядкування, організації утворень будь-якої природи, людини теж, підвищення їх функціональної спроможності (для людини компетентності), отже, досконалості, розвинутості¹¹⁹. Тож, якість такої інформації, а з нею і освіти, особливо вищої, пропонується розглядати, зважаючи на її сучасність і надсучасність, у контексті становлення інформаційного суспільства, інформаційна насиченість (тобто складність) якого швидко зростає. Адже несучасна інформація за жодних умов апіорі не може позитивно сприяти освітній якості¹²⁰.

Що стосується української вищої освіти, то відповідних підтвердних прикладів у реальній практиці дуже багато. Характерно несучасними (застарілими) часто є, наприклад, підручники, навчальні посібники, джерельна база бакалаврських, магістерських кваліфікаційних робіт, дисертацій, а також фахова підготовка викладачів. У той же час у багатьох галузях знань період актуальності критично важливих узагальнюючих (концептуальних, теоретичних) матеріалів скоротився до 10-15 років, а фактологічних (емпіричних) даних з появою потужних центрів їх накопичення й опрацювання – до 1 року¹²¹. Наприклад, МСКО 1997 р. переглянута

¹¹⁰ Луговий, В. Управління освітою: навч. посіб. Київ: УАДУ. 1997. 302 с.; Луговий, В., Слюсаренко, О. & Таланова, Ж. Закон базисної організації компетентностей. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2017. № 4, 14-29; International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>.

¹¹¹ International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO. P. 79. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>.

¹¹² International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO. P. 7. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>.

¹¹³ International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO. P. 7. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>.

¹¹⁴ Луговий В. Управління освітою: навч. посіб. Київ: УАДУ. 1997. 302 с.

¹¹⁵ Луговий В. І., Таланова Ж. В. Зв'язок складності та самостійності в освіті. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2013. № 4. С. 50–58.

¹¹⁶ Луговий, В., Слюсаренко, О. & Таланова, Ж. Закон базисної організації компетентностей. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2017. № 4, 14–29.

¹¹⁷ Луговий В. Управління освітою: навч. посіб. Київ: УАДУ. 1997. 302 с.

¹¹⁸ International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO. P. 79. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>.

¹¹⁹ Луговий, В., Слюсаренко, О. & Таланова, Ж. Закон базисної організації компетентностей. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2017. № 4, 14–29.

¹²⁰ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

¹²¹ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

у 2011 р., а її галузева версія – у 2013 році¹²². Стандарти і рекомендації із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ЄПВО) 2005 р. модернізовані у 2015 р., Рамка кваліфікацій ЄПВО 2005 р. уточнена і доповнена у 2018 р., Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя 2008 р. та Ключові компетентності для навчання впродовж життя Ради Європи 2006 р. – відповідно у 2017 і 2018 рр.¹²³ Стан формування і розвитку ЄПВО за Болонським процесом нині моніторять кожні три роки, а більш ґрунтовно – щодавно¹²⁴. Системні статистичні дані ООН, ЮНЕСКО, Світового банку, Національного наукового фонду США оновлюються, як правило, щороку, а Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Національного центру освітньої статистики США у ряді випадків – навіть двічі на рік¹²⁵. Про це вітчизняні викладачі часто навіть не здогадуються остільки, оскільки не / слабо досліджують згадані процеси. У медико-біологічних, інформаційно-технологічних галузях знань порівняно із соціально-гуманітарними цей період ще менший – нерідко не перевищує 1-2 роки. Відтак, пропонуючи здобувачам для споживання той чи інший навчальний (інформаційний) матеріал, потрібно супроводжувати його маркуванням – зазначенням терміну придатності (актуальності) наявної в ньому інформації¹²⁶.

Більше того, несучасна (застаріла) інформація, яка масово надається, а до того ж, ще суворо контролюється стосовно обов'язкового засвоєння, призводить до формування хибних компетентностей (кваліфікацій). Це не спроможні розпізнати і убезпечити відсталі (інформаційно, компетентісно, кваліфікаційно) викладачі. У таких ситуаціях ЗВО фактично відбирають у здобувачів частину їхнього життя, натомість надають їм від'ємну (шкідливу) додану вартість фахової капіталізації, перекреслюють їм перспективу¹²⁷.

Задавлений час вироблення інформації не означає її несучасності. Пролонгованою у сучасність та майбутнє може бути фундаментальна інформація, що створена раніше і міститься, наприклад, у математичному законі Піфагора, фізичному – Архімеда, хімічному – Менделєєва тощо. Така інформація з великим терміном придатності як базова здебільшого вивчається в середній освіті, однак не завжди. Зокрема, джерелами актуальної для сучасності і майбутнього інформації, що опановується в університетах, слугують «Кобзар» Тараса Шевченка або «Сто порад учителів» Василя Сухомлинського. З огляду на важливість акумуляції інформації провідні університети засновують потужні бібліотеки. Наприклад, бібліотека першого за Шанхайським рейтингом Гарвардського університету є найбільшою академічною бібліотекою у світі. Вона включає понад 20 млн томів друкованих і величезний масив оцифрованих матеріалів. Доступ до цієї інформаційної колекції забезпечують близько 800 працівників більш як 70 підрозділів бібліотеки. Вочевидь, подібних інформаційних можливостей бракує українським університетам та їхнім відокремленим підрозділам,

¹²² International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO. P. 79. URL:

<http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>.

¹²³ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25; Descriptors defining levels in the European Qualifications Framework (EQF). URL:

<https://ec.europa.eu/ploteus/content/descriptors-page>; Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&rid=7](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&rid=7); Національний освітньо-науковий глосарій / В. І. Луговий та ін.; Нац. акад. пед. наук України; ред. колегія: В. Г. Кремень (голова) та ін. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. 272. Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1tGrKFIMOY8WlQz9LR_9Co06JVZh3MrZF/view.

¹²⁴ Національний освітньо-науковий глосарій / В. І. Луговий та ін.; Нац. акад. пед. наук України; ред. колегія: В. Г. Кремень (голова) та ін. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. 272. URL: https://drive.google.com/file/d/1tGrKFIMOY8WlQz9LR_9Co06JVZh3MrZF/view; Переклад документів Конференції міністрів освіти Європейського простору вищої освіти: 24-25 травня 2018 р., Париж. URL:

<http://erasmusplus.org.ua/novyny/1912-pereklad-dokumentiv-konferentsii-ministriv-osvity-yevropeiskoho-prostoru-vyshchoi-osvity.html>.

¹²⁵ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25; Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update. URL:

http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf; Education at a Glance 2018: OECD Indicators. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2018_eag-2018-en#page1; Main Science and Technology Indicators. Volume 2019 Issue 1, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2019-1_49386a8a-en; Digest of Education Statistics. URL: https://nces.ed.gov/programs/digest/current_tables.asp.

¹²⁶ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

¹²⁷ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

особливо тим, бібліотечні фонди яких уміщуються в кількох кімнатах. А інформаційна убогість, вочевидь, породжує компетентнісну / кваліфікаційну злиденність¹²⁸.

Щодо надсучасної інформації, то вона важлива для кожного без виключення ЗВО, особливо університетів-лідерів, де має переважати і «правити балом». Це впливає із місійної сутності університетів (див. табл. 9). Надсучасна інформація для вищої освіти здобувається у процесі досліджень, творчості / інновацій¹²⁹, які дають змогу прогнозувати і передбачати, проектувати і продукувати ще неіснуюче, але вірогідне майбутнє. Споживання цієї інформації формує фахівців-лідерів, агентів не простого виконання (функціонування) або, ще гірше, бездумного «мавпування» змін, що лише імітують інновації, а саме конструктивного творення нового (розвитку), успішного руху вперед¹³⁰. Відтак вища освіта за своїм місійним освітньо-дослідницько-інноваційним статусом якраз та освітня сфера, що оперує майбутнім, орієнтується на нього.

У табл. 14 систематизовано роль несучасної (застарілої), сучасної і надсучасної (щодо майбутнього) інформації у вищій освіті в задоволенні потреб особи, суспільства, економіки.

Таблиця 14

Формування цільової придатності особи для особистих, суспільних, економічних потреб різними типами інформації за її адекватністю сьогоденню (що минає / виникає) та майбутньому (що наближається)

№	Тип інформації	Цільова придатність особи для самореалізації, суспільства, економіки (ринку праці)							
		Особа		Суспільство			Економіка		
		Компетентна / кваліфікована	Некомпетентна / некваліфікована	Утриманець (аутсайдер)	Успішний учасник	Лідер розвитку	Здатність адаптуватися	Здатність функціонувати	Здатність розвивати
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Несучасна	-	+	+	-	-	-	-	-
2	Сучасна	+	-	-	+	-	+	+	-
3	Надсучасна	+	-	-	+	+	+	+	+

Джерело: Складено авторами¹³¹.

Подрібненість і розпорошеність, профільна неадекватність і зайва дубльованість, ресурсна деконцетрованість українських ЗВО, їх глобальна відсталість є доконаним фактом¹³². Серед цих закладів багато відвертих аутсайдерів. Відтак постає питання про практичну консолідацію і концентрацію національної мережі

¹²⁸ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25; Луговий В., Слюсаренко О. & Таланова Ж. Закон базисної організації компетентностей. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2017. № 4, 14-29.

¹²⁹ Lugovyi V., Slyusarenko O. & Talanova Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

¹³⁰ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

¹³¹ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25 URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>; Луговий В., Слюсаренко О. & Таланова Ж. Закон базисної організації компетентностей. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2017. № 4, 14-29.

¹³² Lugovyi V., Slyusarenko O. & Talanova Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

вищої освіти, виокремлення в ній університетів-лідерів, усунення або санації закладів- аутсайдерів. Тут термін «консолідація» (лат.) використовується в значенні «зміцнення, згуртування, об'єднання»¹³³, а термін «концентрація» (лат.) – «зосередження, скупчення, згущення»¹³⁴.

У табл. 15 узагальнено роль закладів вищої освіти залежно від оперування згаданими типами інформації.

Таблиця 15

Статусна і фактична роль ЗВО залежно від продукування і пропонування типу інформації за її адекватністю сьогоденню (що минає / виникає) та майбутньому (що наближається)

№	Тип інформації	Роль ЗВО	
		Статусна	Фактична (щодо розвитку особи, формування людського капіталу)
1	2	3	4
1	Несучасна	Заклад-аутсайдер	Продукують негативну додану вартість (перешкоджає компетентнісному / кваліфікаційному становленню особи)
2	Сучасна	Заклад-функціонер	Продукують посередню (низькоукладну) позитивну додану вартість (сприяє компетентнісному / кваліфікаційному становленню особи-виконавця)
3	Надсучасна	Заклад-лідер	Продукують істотну (високоукладну) позитивну додану вартість (забезпечує компетентнісний / кваліфікаційний розвиток особи-лідера)

Джерело: Складено авторами¹³⁵.

Як правило, крім спеціальних випадків, заклад-аутсайдер дрібний. У ньому кафедри часто охоплюють кілька галузей знань, науково-педагогічний персонал викладає по кілька різнопрофільних дисциплін поза контекстом потужних сфокусованих наукових шкіл, визнаних академічних традицій і визначних досягнень, глибинно не зосереджений на предметі викладання і вивчення, здебільшого оперує несучасною (застарілою) інформацією. Крім того, велике навчальне навантаження (до 600 годин) та неконкурентоспроможна заробітна плата, що спонукає до додаткових підробітків, не залишають часу для дослідницько-інноваційної діяльності, пошуку, осмислення і використання сучасної і надсучасної інформації. Також у малих закладів здебільшого нерозвинена навчальна, дослідницька, інформаційна інфраструктура. Натомість в укрупнених університетах кафедри і викладачі знаходяться в істотно кращих умовах. Наприклад, у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка кафедри і науково-педагогічні працівники не тільки зосереджені на предметі викладання і вивчення в межах певних спеціальностей, а навіть мають глибшу спеціалізацію. Так, філологічні і філософські кафедри спеціалізуються на здійсненні науково-педагогічної діяльності на факультетах або в інститутах окремо природничо-математичних і соціально-гуманітарних галузей знань з урахуванням їх специфіки¹³⁶.

¹³³ Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. Київ: Гол. ред. україн. рад. енцикл., Вища школа. 776 с. С. 353.

¹³⁴ Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. Київ: Гол. ред. україн. рад. енцикл., Вища школа. 776 с. С. 360.

¹³⁵ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25; Луговий, В., Слюсаренко, О. & Таланова, Ж. Закон базисної організації компетентностей. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2017. № 4, 14–29.

¹³⁶ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25 URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>; Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступна кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>; Звіт ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка за 2018 рік Губерського Леоніда Васильовича (2018). Доповідь на конференції трудового колективу Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/zvit/zvit-rektora-2018.pdf>; Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 266. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Організаційно-економічні засади реалізації дуальної «викладацько-дослідницької» функції науково-педагогічних працівників університетів. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*: Спецвипуск. VIII Міжн. наук.-практ. конф. «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України». Київ: КНУТД, 2018. С. 15–26.

Досвід університетів екстра класу, які на 1-30 позиціях Шанхайського рейтингу 2018 р., реалізують сучасну та надсучасну освіту і слугують доцільним «майбутнім» для ЗВО України, дає надійні орієнтири щодо вироблення ефективної системи заходів консолідації та концентрації мережі вищої освіти. Зазначена вибірка університетів-лідерів є презентаційною як за регіонами (північноамериканський, західноєвропейський, східноазійський) і країнами (США, Канада, Сполучене Королівство, Швейцарія, Данія, Японія), так і за параметрами закладів (приміром, за чисельністю студентів від невеликого Рокфеллерського університету до гігантського Університету Торонто, за віком від найстарішого Університету Оксфорда до наймолодшого Університету Каліфорнії Лос-Анжелеса тощо)¹³⁷.

Зміст можливих заходів із досягнення високої освітньої якості впливає з аналізу «модельних» характеристик зазначеної добірки університетів екстра класу¹³⁸.

На рис. 7 показано віковий розподіл цих закладів.

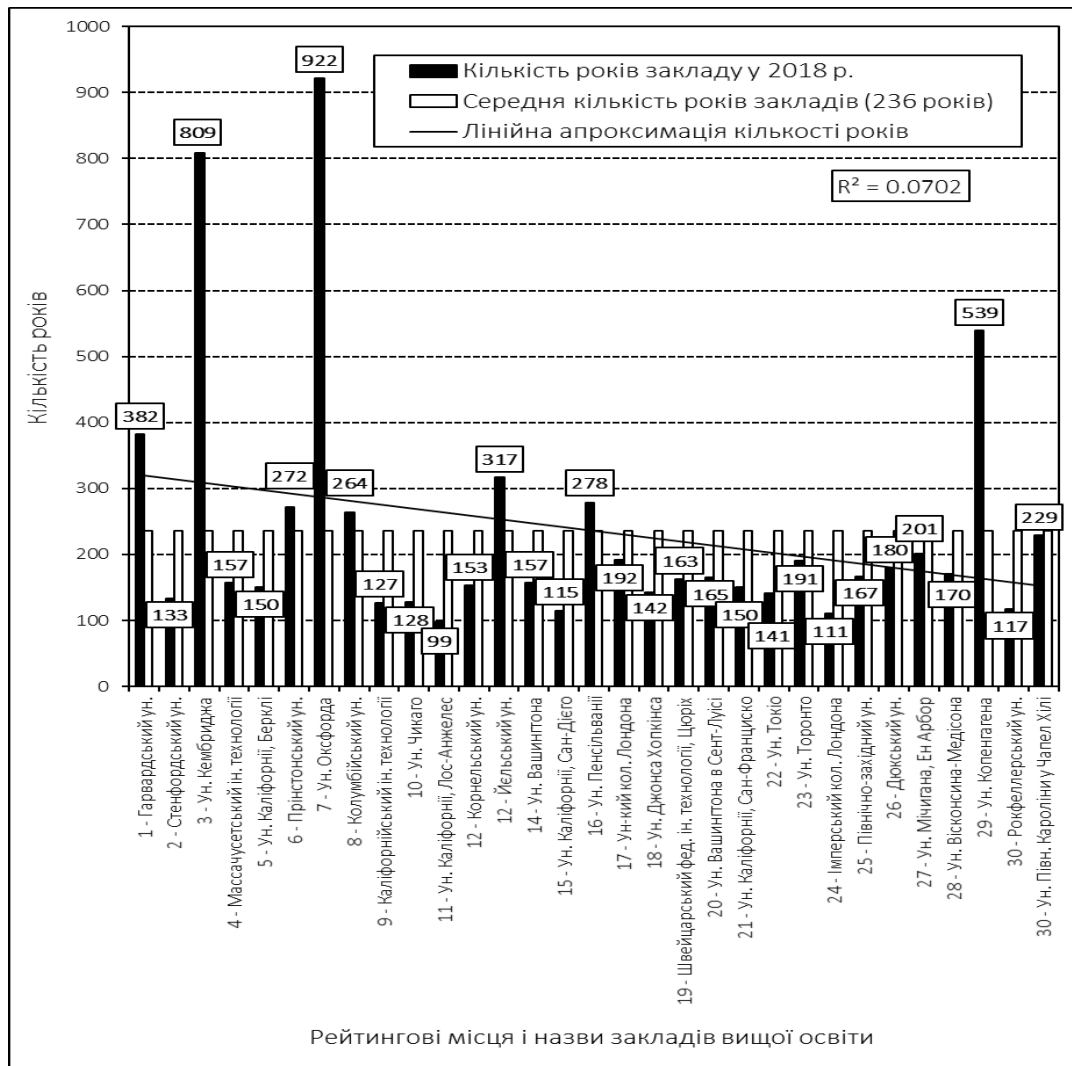

Рис. 7. Вік ЗВО, що на 1-30 місцях Шанхайського рейтингу 2018 р.

Джерело: складено авторами¹³⁹.

¹³⁷ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25 URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80> ; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

¹³⁸ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html>.

¹³⁹ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25 URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>.

Рисунок 7 свідчить, що середній вік ліdersьких закладів – понад два століття. При цьому тенденційно вищі позиції мають старші заклади. Тобто перевірені часом досвідчені університети повинні стати центрами «конденсації» (лат. згущення, ущільнення)¹⁴⁰ в Україні як такі, що повною мірою акумулюють сучасну і надсучасну інформацію.

На рис. 8 показано річні бюджети університетів-лідерів.

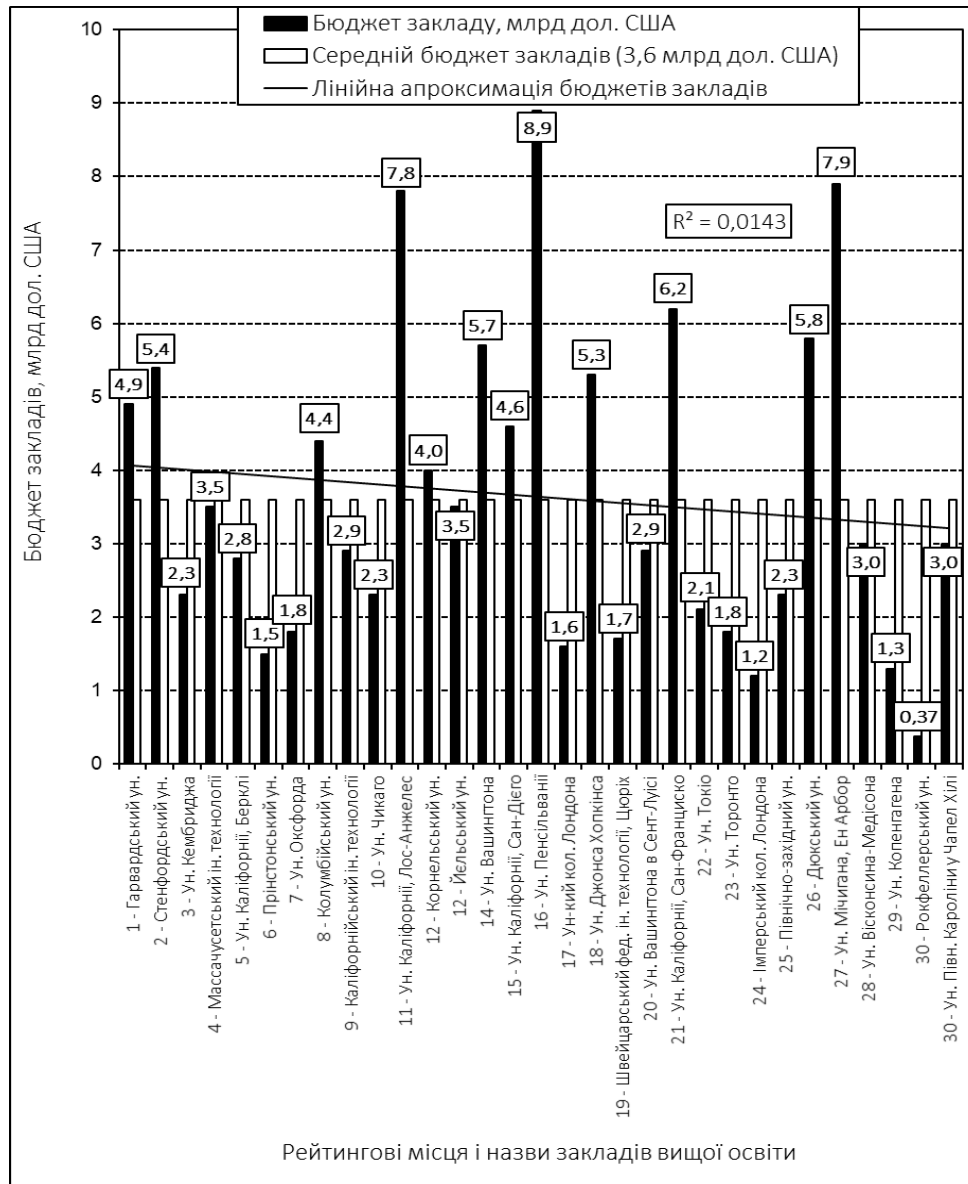

Рис. 8. Річні бюджети ЗВО у 2017 р., що на 1-30 місцях Шанхайського рейтингу 2018 р.
Джерело: складено авторами¹⁴¹.

Рисунок 8 переконує, що саме об'єднання закладів дає можливість збільшити бюджети, відтак інформаційні можливості, чим шире користуються прогресивні країни. Знову-таки існує тенденція підвищення рейтингового місця із збільшенням річного бюджету закладів екстра класу, середня величина якого становить 3,6 млрд дол. США¹⁴².

¹⁴⁰ Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. Київ: Гол. ред. україн. рад. енци., Вища школа. 776 с. С. 350.

¹⁴¹ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

¹⁴² Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

Рисунок 9 характеризує заклади екстра класу за кількістю в них студентів. Для аналізу використані дані про кількість здобувачів в еквіваленті денної форми (ЕДФ) такі, як зазначено у рейтингу Таймс, що оперує відповідним показником, а для Рокфеллерського університету, що не ранжирується цим рейтингом, безпосередньо із сайту закладу¹⁴³.

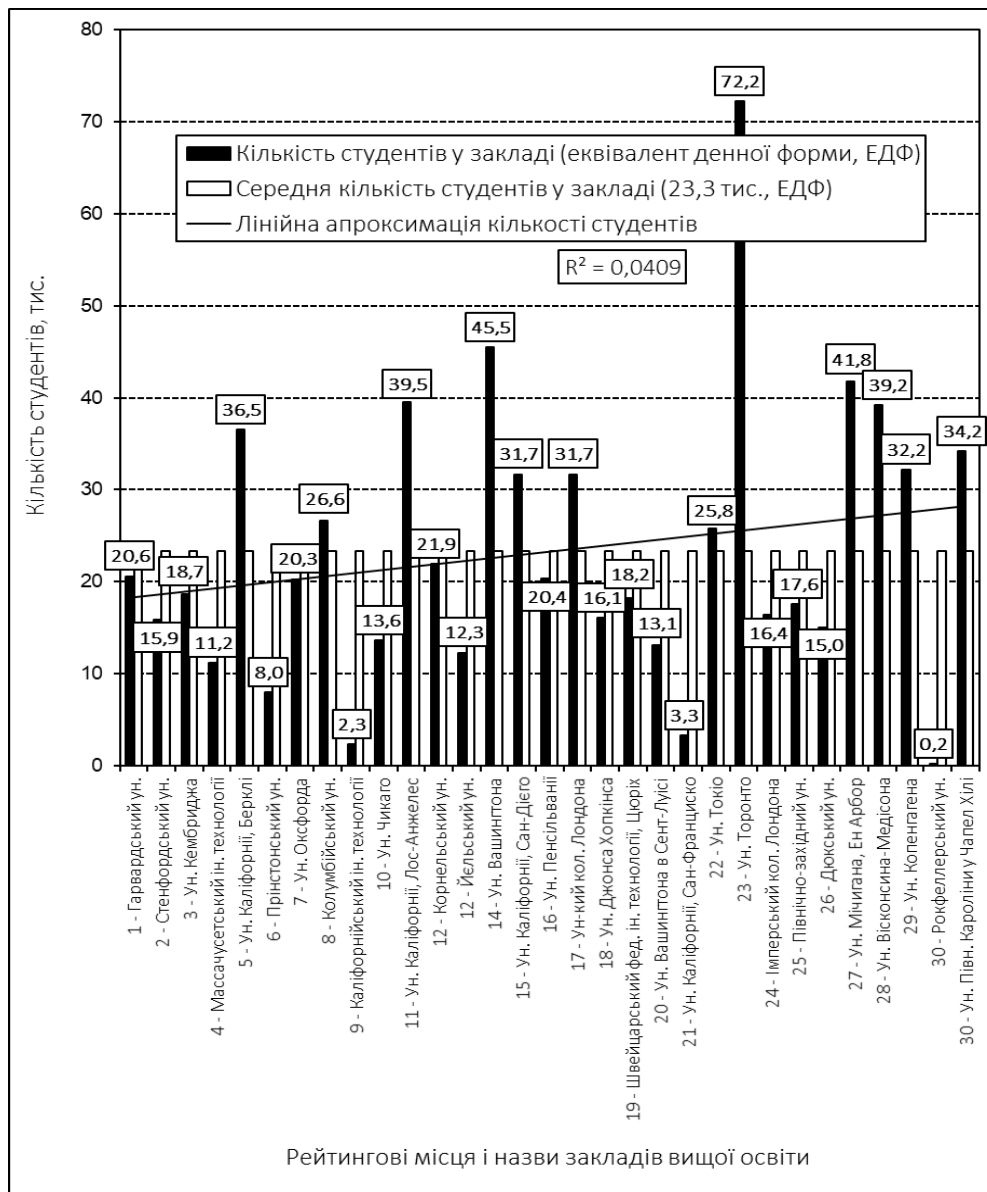

Рис. 9. Чисельність студентів (в еквіваленті денної форми, ЕДФ) у ЗВО екстра класу.

Джерело: складено авторами¹⁴⁴.

З рис. 9 можна бачити що середня чисельність студентів у закладі (в еквіваленті денної форми) становить 23 тисячі. Водночас видно тенденцію до зменшення чисельності студентів у закладі з підвищенням рейтингового місця. Тобто існує певна оптимальна величина закладу, як у Гарвардського університету (близько 21 тис. студентів), істотне відхилення від якої, робить недосяжною мету абсолютного лідерства. Хоча ця величина сильно коливається навіть у малій групі з 31 закладу: від 200 студентів у Рокфеллерському

¹⁴³ THE World University Rankings. URL: [https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/sort by/rank/sort_order/asc/cols/stats](https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/sort%20by/rank/sort_order/asc/cols/stats); The Rockefeller University. Bioscience is what we do. URL: <https://www.rockefeller.edu/about/>.

¹⁴⁴ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

університеті, що на 30 місці, до 72 тис. в Університеті Торонто, який обіймає 23 позицію в Шанхайському рейтингу 2018 р., (обидва за час існування рейтингу ніколи не піднімалися вище 20-ї сходинки) все ж укрупнення дрібних університетів в умовах слабкої економіки України є безальтернативним¹⁴⁵.

Це підтверджує порівняння, наведене на рис. 10.

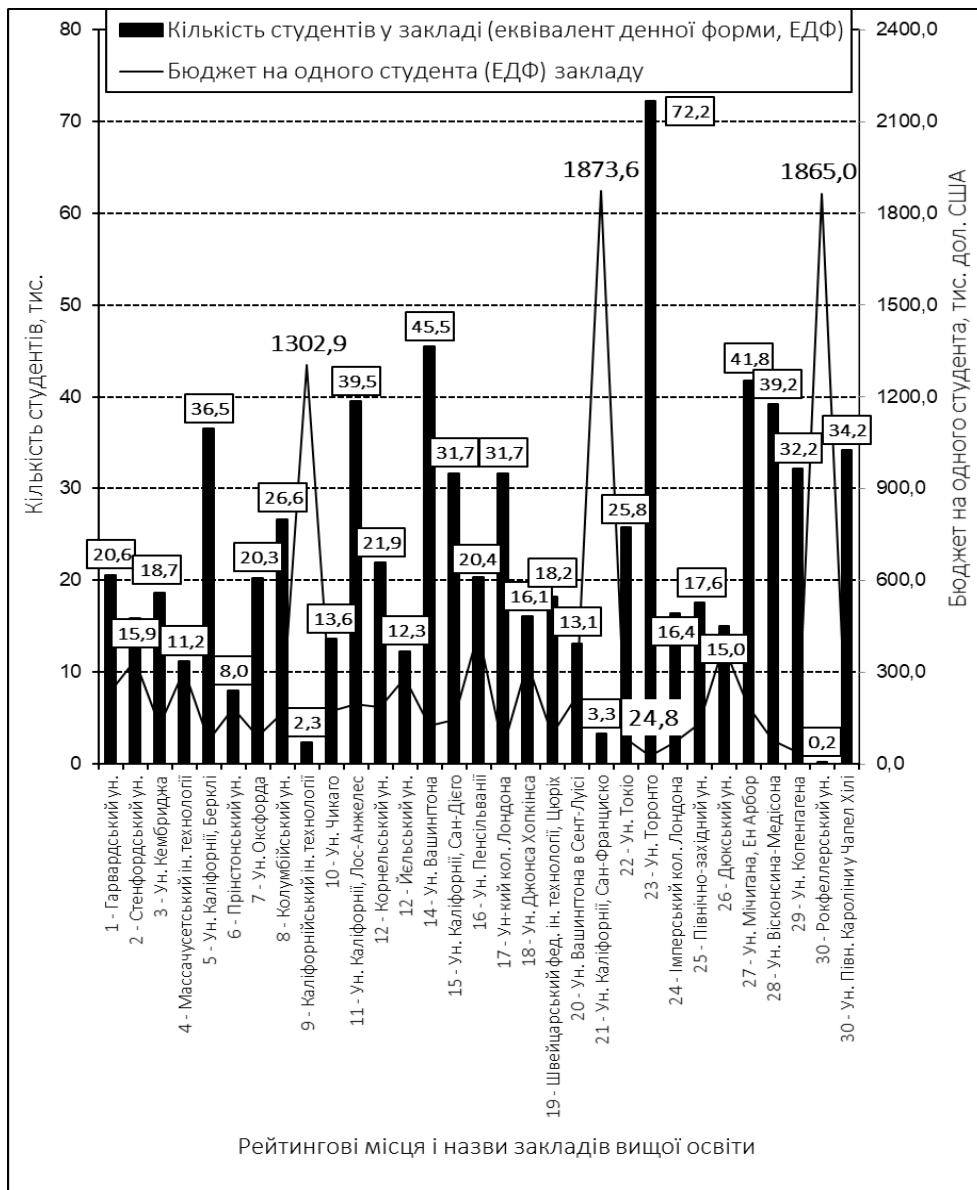

Рис. 10. Порівняння чисельності студентів (в еквіваленті денної форми, ЕДФ) у ЗВО та величини бюджету в розрахунку на одного студента.

Джерело: складено авторами¹⁴⁶.

З рис. 10 видно, що малі університети такі, як Каліфорнійський інститут технології (2,3 тис. студентів), Університет Каліфорнії Сан-Франциско (3,3 тис.), Рокфеллерський університет (0,2 тис.) досягають високих рейтингових позицій і статусу екстра класу шляхом висококонцентрованого зосередження значних фінансових ресурсів (відповідно 1,3, 1,9 та 1,9 млн дол. США на 1 студента). Крім того, у них висока галузева концентрація. Наприклад, Рокфеллерський університет декларує «Біонаука є те, що ми робимо» (англ. «Bioscience is what we

¹⁴⁵ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

¹⁴⁶ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

do»)¹⁴⁷. Натомість у дуже великому галузево деконцентрованому Університеті Торонто відповідна сума видатків на 1 студента багатократно менша (25 тис. дол. США) за середнього показника по групі закладів – 319 тис. дол. США¹⁴⁸.

Рисунки 11-14 розкривають організацію і орієнтацію досліджень і розробок (англ. скорочено R&D, далі у цій частині розділу – дослідження) в університетах екстра класу США, що дає змогу їм бути сучасними і надсучасними¹⁴⁹.

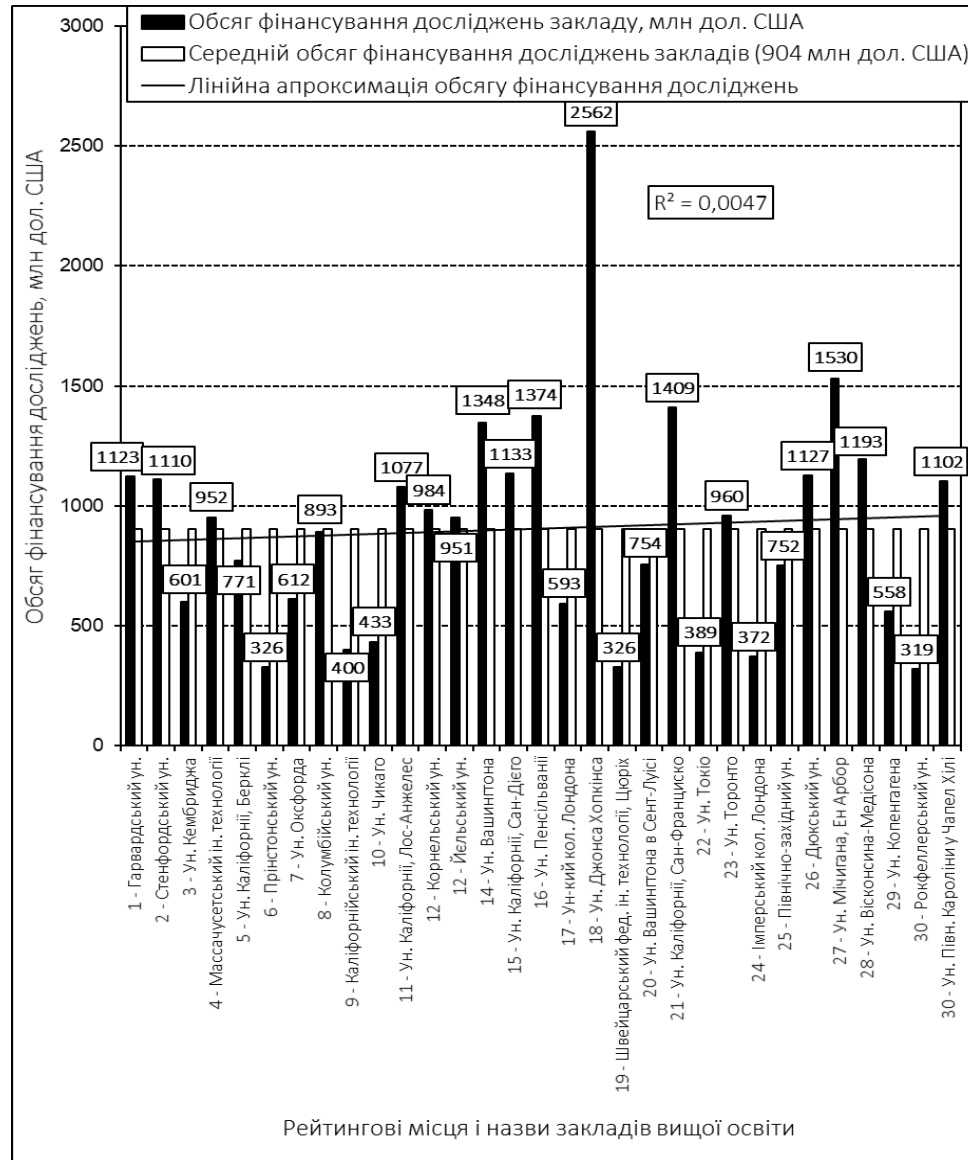

Рис. 11. Обсяги фінансування досліджень у ЗВО у 2017 р., що на 1-30 місцях ARWU 2018 р.
Джерело: складено авторами¹⁵⁰.

Рисунок 11 не виявляє помітної залежності рейтингового місця закладу від обсягів фінансування досліджень, які значні у всіх випадках та пересічно становлять 0,9 млрд дол. США, або 25 % від середнього

¹⁴⁷ The Rockefeller University. Bioscience is what we do. URL: <https://www.rockefeller.edu/about/>.

¹⁴⁸ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

¹⁴⁹ Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2017. URL: https://ncesdata.nsf.gov/herd/2017/html/herd2017_dst_21.html; Gibbons Michael T. Higher Education R&D Expenditure Increased 4.7 %, Exceeded \$ 75 Billion in FY 2017. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2020/nsf20302/>.

¹⁵⁰ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

річного бюджету закладів (3,6 млрд дол. США). Це можна пояснити тим, що спеціально фінансовані дослідження супроводжуються інтенсивною дослідницькою діяльністю викладацького персоналу у межах основної науково-педагогічної роботи та створенням умов для цього. У найкращих університетах України частка окремого фінансування досліджень не досягає й 10 % і пересічно становить приблизно 3 %, а обсяги навчального навантаження та величина заробітної плати викладачів не дають змоги також проводити дослідницьку діяльність. Однак останнє конче потрібне не лише для авторського продукування нових знань, а й для розуміння тих знань, що створюються іншими і потрібні для викладання та навчання¹⁵¹.

Водночас рисунки 12-14 допомагають з'ясувати важливі та неочевидні особливості досліджень в університетах екстра класу.

На рис. 12 зіставлено обсяги зовнішнього і внутрішнього (інституційного, власного) фінансування досліджень у 23 закладах США розглядуваної групи, для яких доступні відповідні дані¹⁵².

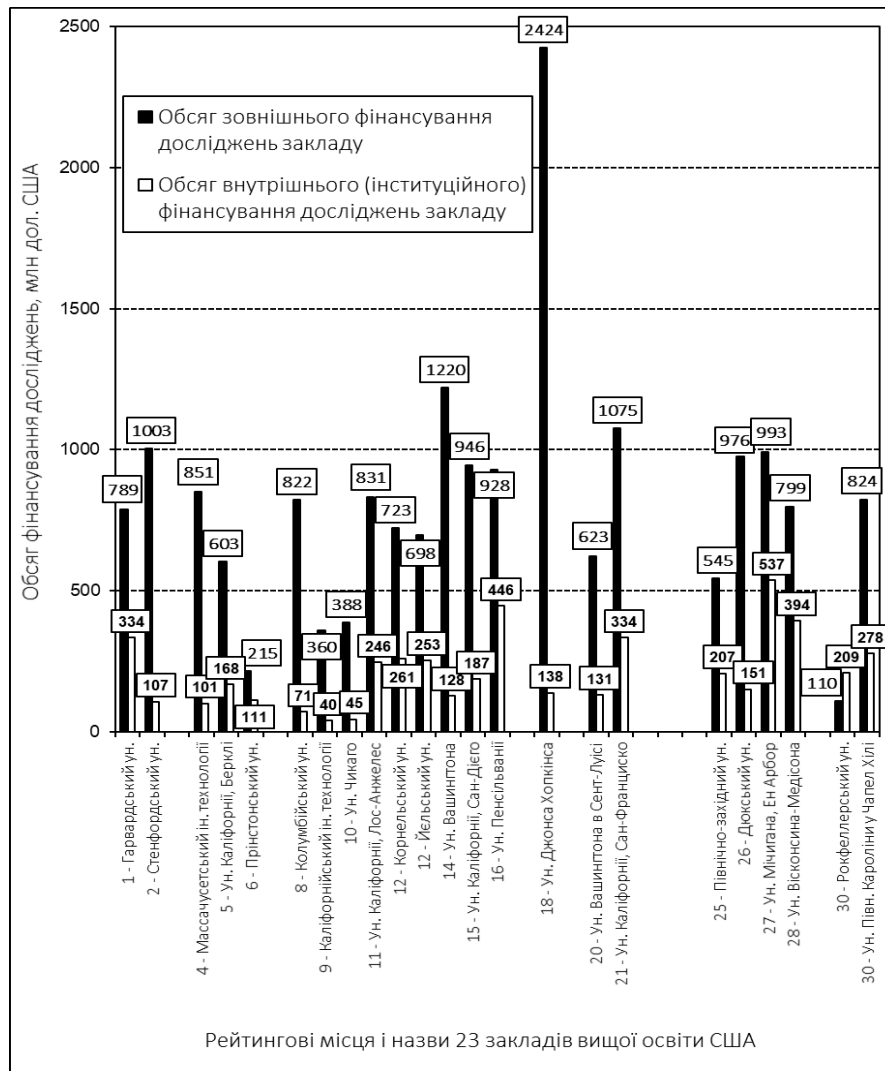

Рис. 12. Зовнішнє і внутрішнє (інституційне) фінансування досліджень у 23 закладах екстра класу США у 2017 р.

Джерело: складено авторами¹⁵³.

¹⁵¹ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25; Річний звіт про виконання бюджетних програм Міністерства освіти і науки України за 2018 рік. *Освіта України*. 2019. № 10. С. 5–51.

¹⁵² Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2017. URL: https://ncesdata.nsf.gov/herd/2017/html/herd2017_dst_21.html.

¹⁵³ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

З рис. 12 можна зрозуміти, що внутрішнє самофінансування досліджень вагоме (і тим більше, чим менші зовнішні надходження коштів на дослідження). У такий спосіб лідерські університети США самостійно забезпечують дослідницький базис для вищої освіти заради її сучасності та надсучасності. Загалом частка самофінансування (пересічно 212 млн дол. США) у загальних видатках на дослідження (у середньому 1,0 млрд дол. США) у групі 23 провідних закладів США становить близько 21 %, а відносно зовнішнього фінансування – майже 35 %. Остання частка значно варіюється (від 5,7 % в Університеті Джонса Хопкінса, 18 рейтингове місце, до 190 % у Рокфеллерському університеті, 30 місце). Обчислення відповідного коефіцієнту кореляції рангів Спірмена вказує на вірогідну антикореляцію величин зовнішнього і часток внутрішнього фінансування досліджень ($K_c = -0,38$ при $K_{кр} = 0,35$)¹⁵⁴.

У цілому обсяг внутрішнього самофінансування досліджень у 23 згаданих університетах США, за виключенням трьох випадків, істотно більший за фінансування досліджень бізнесом (у середньому 72 млн дол. США, або лише 34 % від інституційних видатків), як свідчить рис. 13.

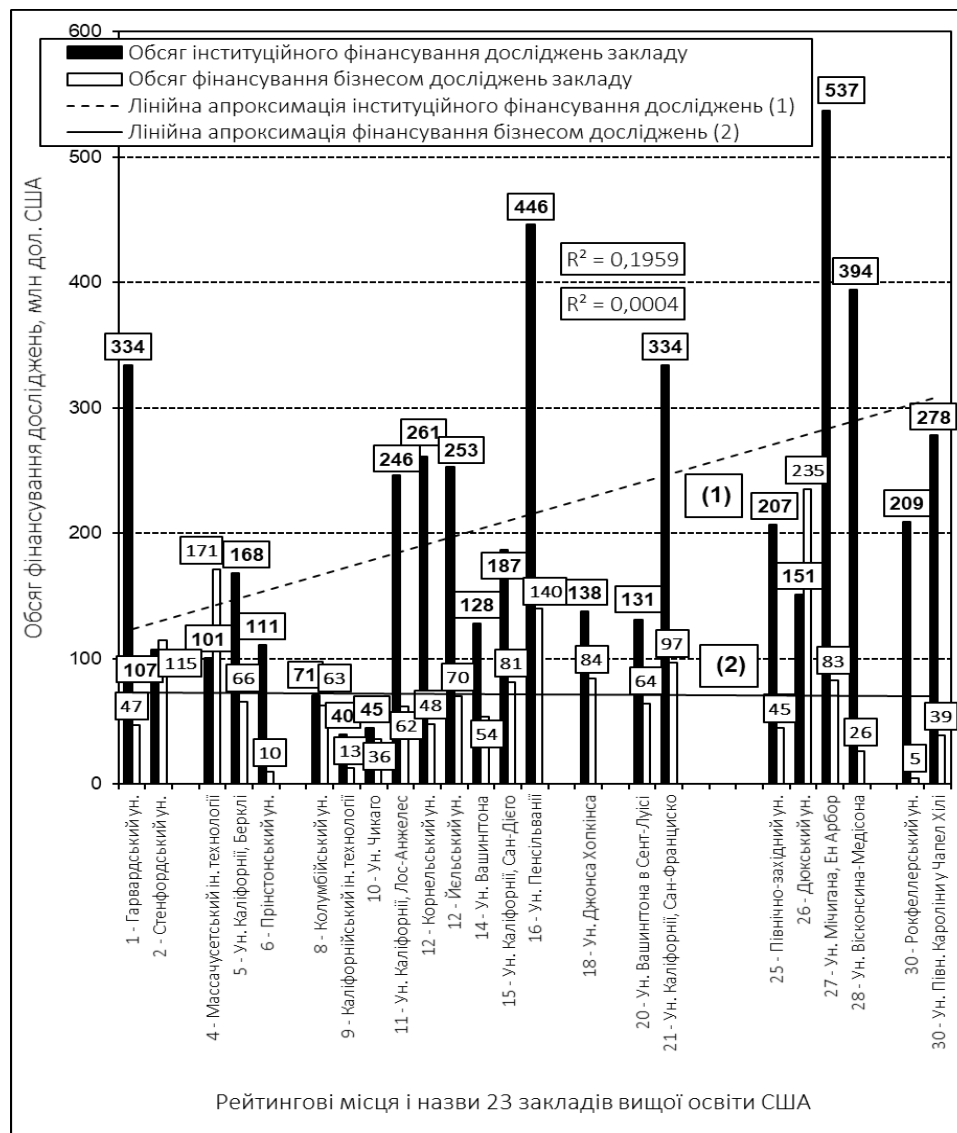

Рис. 13. Порівняння обсягів інституційного і бізнесового фінансування досліджень у 23 лідерських університетах США у 2017 р.

Джерело: складено авторами¹⁵⁵.

¹⁵⁴ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

¹⁵⁵ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

Рисунок 13 також демонструє, що обсяги бізнесового фінансування досліджень закладів-лідерів малі і не справляють впливу на рейтингове місце закладу.

Нарешті, рис. 14 підтверджує порівняно неістотну підтримку бізнесом досліджень у топових ЗВО США¹⁵⁶.

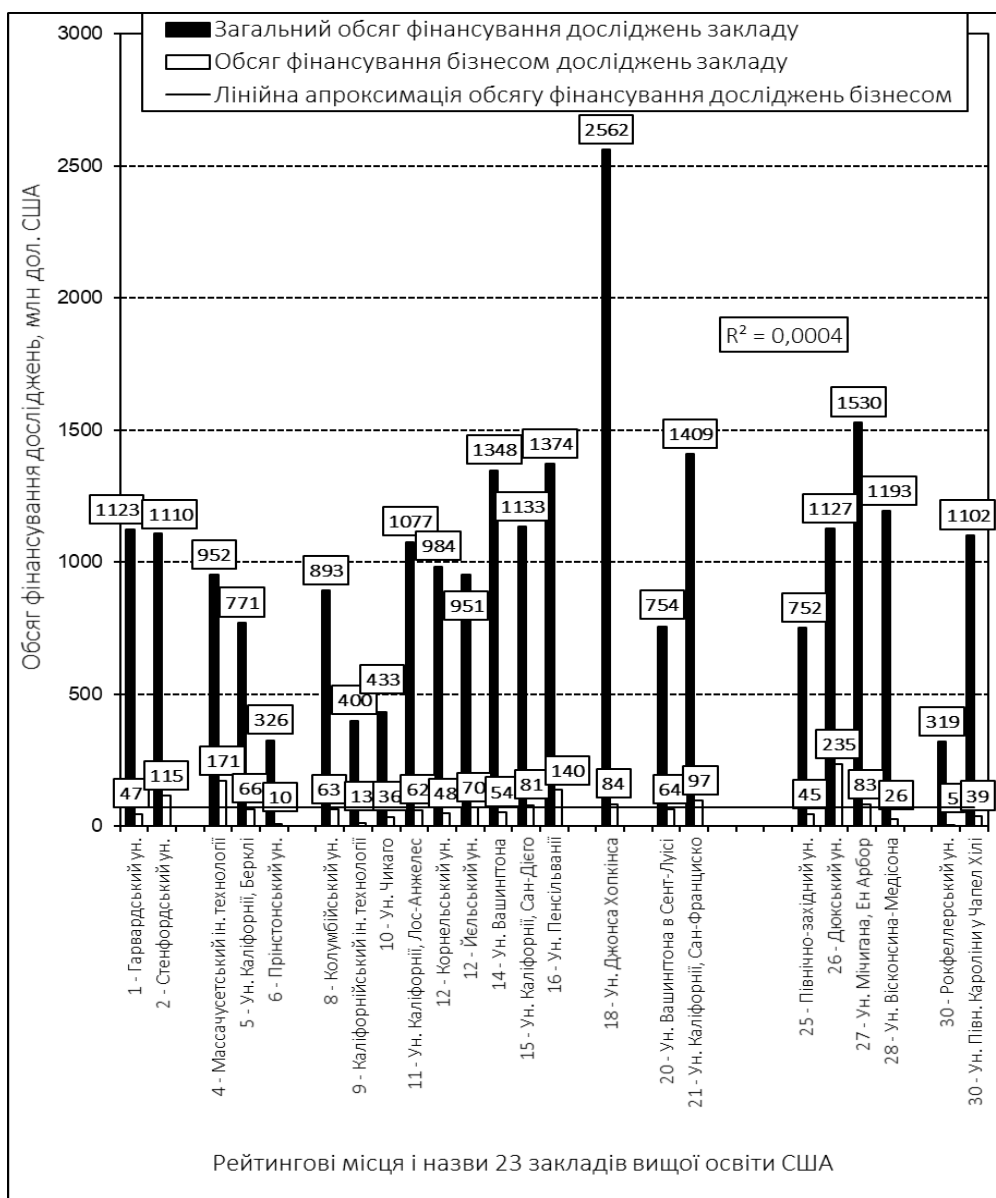

Рис. 14. Порівняння обсягів загального та бізнесового фінансування досліджень у 23 топових університетах США у 2017 р.

Джерело: складено авторами¹⁵⁷.

Як підтверджує рис. 14, бізнесове фінансування досліджень не домінує у жодному із закладів і є відносно малим, складаючи в середньому лише 7,0 % від коштів, що витрачаються на дослідження. Загалом у 2017 р. частка бізнесу у фінансовому забезпеченні досліджень в усіх ЗВО США становила менше 6 %, натомість інституційного – 25 %. Це вказує на певну спрямованість досліджень у вищій освіті США, а саме: на дослідницьку підтримку підготовки сучасних і надсучасних фахівців. Про це свідчить і розподіл фінансування

¹⁵⁶ Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2017. URL: https://ncesdata.nsf.gov/herd/2017/html/herd2017_dst_21.html.

¹⁵⁷ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство». 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

досліджень у вищій освіті цієї країни за їх типами у 2017 р. – фундаментальні (61,8 %), прикладні (28,5 %) і розробки (9,6 %) ¹⁵⁸. Зазначене спростовує поширену думку, що дослідження в ЗВО орієнтовані насамперед на безпосереднє (а не опосередковане через конкурентоспроможних фахівців-випускників) задоволення інноваційних потреб бізнесу, економіки.

Крім того, в університетах-лідерах створено умови для здійснення дуальної навчально-дослідницької функції викладачів шляхом зменшення їх навчальної складової, підвищення заробітної плати, формування необхідної і достатньої навчальної інфраструктури для самореалізації здобувачів та дослідницької інфраструктури для розвитку викладачів ¹⁵⁹.

Зазначене вище може і має бути впроваджене в Україні шляхом комплексної консолідації та концентрації мережі вищої освіти.

Б. Дослідницько-інноваційна спроможність закладів вищої освіти як ключовий критерій освітньої якості

У цій частині розділу проаналізовано мету, організацію, кадрові і фінансове забезпечення сфер вищої освіти (ВО) та досліджень і розробок (ДР) в Україні та провідних країнах. З'ясовано, що вітчизняна сфера ВО порівняно зі сферою ДР споживає непропорційно багато фінансових ресурсів та акумулює більшість кандидатів і докторів наук, яким не створено умов для високої наукової і науково-технічної віддачі. Обґрунтовано систему заходів з реалізації дослідницько-інноваційного потенціалу університетів, яка ґрунтується на переформатуванні університетської мережі задля здійснення дуальної «викладацько-дослідницької» функції за моделями «дослідницький професор» або «професор і дослідник – одна персона». Заходи включають консолідацію і концентрацію закладів ВО (ЗВО), подолання їх подрібненості та розпорошеності, усунення дублювання і профільної неадекватності, досягнення критичної величини параметрів ефективного функціонування та розвитку, покращення використання кадрових і фінансових ресурсів, зокрема зниження навчального навантаження, підвищення заробітної плати, вдосконалення навчальної, дослідницької, інформаційної інфраструктури.

У контексті дослідницько-інноваційного типу прогресу і пов'язаного з цим створення, актуалізації й активізації потенціалу наукової та науково-технічної діяльності важливо уточнити особливості становлення і розвитку досліджень і розробок (далі у цій частині розділу – ДР) взагалі, у сфері вищої освіти (далі у цій частині розділу – ВО) зокрема. Адже, ВО по суті є результатом інтеграції «освіти» і «досліджень». Відтак, механізми оцінювання якості ВО мають містити критерії та індикатори ДР-складової ВО. Однак вирішення такого завдання ускладнено проблемою слабого розуміння місця і ролі, цілей і функцій ДР у ВО, хоча останнім часом цьому присвячено чимало публікацій фахівців ¹⁶⁰.

Часто проблему ускладнюють і заплутують владні очільники, які при прийнятті доленосних рішень не завжди орієнтуються в інтелектуально складних ситуаціях, політизуючи їх. Наприклад, на парламентських слуханнях «Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні» у 2016 р. у вступному слові заступника голови Верховної Ради України зазначалося: «Я думаю, що найбільше завдання, яке перед нами стоїть, – це повернення науки в освіту, у вищу освіту. Розділення вищої освіти і науки – це спадок тоталітаризму, коли з університетів забирали мислення, залишаючи повторення. Ви знаєте, що світова наука розвивається тільки на

¹⁵⁸ Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–18. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab008.html>.

¹⁵⁹ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1 (7). С. 3–25. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/84/80>

¹⁶⁰ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Організаційно-економічні засади реалізації дуальної «викладацько-дослідницької» функції науково-педагогічних працівників університетів. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну: Спецвипуск. VIII Міжн. наук.-практ. конф. «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України»*. Київ: КНУТД, 2018. С. 15–26; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Університети та академії: фундаментальні інститути світового освітньо-наукового простору. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. 2015. № 3. Дод. 1: Інтеграція вищої освіти і науки. Київ, 2015. 300 с. С. 150–159; Національна академія наук України: статистичний і наукометричний аналіз ефективності наукового потенціалу / Б. А. Маліцький та ін.; гол. ред. акад. НАН України В. Л. Богданов; НАН України, ДУ «Інститут дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва». Київ: «Фенікс», 2018. С. 61–69; Папакін Г. Павло Скоропадський та Українська академія наук. До 100-річчя НАН України. Київ: Українські пропілеї, 2018. 335 с.

основі того, що вся наука зосереджена в університетах. Ми знаємо, чому це робилося. Ми знаємо також, що прірва – у фінансуванні. У нас є різні категорії фінансування, але я думаю, що його треба вирівнювати на користь науковців незалежно від того, де вони є, і наука має повернутися у вищі навчальні заклади»¹⁶¹.

Наведена цитата є зразком еклектики суб'єктивних оцінок, необґрунтованих тверджень і суперечливих рекомендацій, що потребують наукового аналізу. Зокрема, слід об'єктивно розібратися в тому, що може означати «вся наука зосереджена в університетах», або в який спосіб «наука має повернутися у вищі навчальні заклади», якщо в них уже за основним місцем роботи працюють понад 70 % наявних в Україні докторів наук і кандидатів наук (докторів філософії)? І якщо має відбутися «повернення науки в освіту, у вищу освіту», то звідки – з наукових установ чи зі стану небуття в самих ЗВО? Як повинні співвідноситися органічно інтегровані в заклад кафедри як його «невід'ємні» структурні підрозділи та їх науково-педагогічні працівники, з одного боку, і в принципі «від'ємні» від закладу наукові організації з науковими працівниками, які часто існують у ньому відокремлено, з іншого боку? І взагалі, хто несе головну відповідальність за безнауковість вітчизняної ВО: наукові організації та їх наукові об'єднання (академії) чи самі університети з їх загальнонаціональною, галузевими, регіональними мережами?¹⁶²

Необхідність аналізу поточної ситуації у сферах ВО та ДР також зумовлена розробленням Державної стратегії розвитку науки, технології та інноваційної діяльності на виконання постанови загальних зборів НАН України від 26 квітня 2018 р. та урядового Плану заходів щодо реформування вітчизняної наукової сфери, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2018 р. № 776-р.¹⁶³

Для досягнення поставленої мети доцільним є застосування дослідницької методології, яка ґрунтується як на надійних емпіричних даних, так і на необхідних теоретичних доказах. Теоретичні узагальнення цієї частини розділу системно доповнюють і розвивають авторські напрацювання останніх років щодо осмислення ролі університетів в освітній та науковій сферах¹⁶⁴. Оскільки українське законодавство не унормовує сутнісну різницю між ЗВО зі статусом університету, академії та інституту¹⁶⁵, а в передовій світовій практиці університети називаються по-різному (інститутами, коледжами, школами, центрами тощо)¹⁶⁶, то заради термінологічного спрощення слово «університет» тут часто, крім спеціально окреслених випадків, використовується синонімічно до словосполучення «заклад вищої освіти».

Також сфера ВО розглядається як така, що включає заклади, для яких «вища освіта» є основним видом діяльності, науково-педагогічні працівники – основним персоналом, а фінансування відбувається за складовою бюджетної функціональної класифікації видатків «вища освіта». Натомість до сфери ДР входять наукові організації, де основним видом діяльності є «дослідження і розробки», основним персоналом – наукові працівники, фінансування провадиться за бюджетною функціональною складовою «дослідження і розробки». Водночас університети нерідко у своєму складі мають наукові організації (частини, сектори), які виконують дослідження і розробки; такі віднесено до сфери ДР (так званого сектору ВО сфери ДР). У свою чергу, наукові організації можуть мати університети, однак останні включено до сфери ВО. Наприклад, у підпорядкуванні Національної академії педагогічних наук України перебуває Університет менеджменту освіти, який є частиною сфери ВО. В університеті в певний час була наукова частина, яка належала до сфери ДР¹⁶⁷.

¹⁶¹ Сироїд О. І. Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 16 листопада 2016 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. Київ: Парлам. вид-во, 2017. С. 6.

¹⁶² Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

¹⁶³ Про затвердження плану заходів щодо реформування вітчизняної наукової сфери: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2018 р. № 776-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776-2018-%D1%80>.

¹⁶⁴ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Університети та академії: фундаментальні інститути світового освітньо-наукового простору. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. 2015. № 3. Дод. 1: Інтеграція вищої освіти і науки. Київ, 2015. 300 с. С. 150–159; Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>;

¹⁶⁵ Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Про освіту: Закон України від 5.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

¹⁶⁶ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

¹⁶⁷ Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

Обґрунтовані в попередніх авторських публікаціях важливі для цілей аналізу висновки підкріплено новими даними, що стали доступними у 2018–2019 рр. Підтверджено, що університетські ДР, які не є основним видом діяльності університетів і мають доволі скромну частку з-поміж інших секторів виконання ДР у цілому, передовсім зорієнтовані на осучаснення самої ВО. Також доведено, що ДР стають дедалі більш важливим компонентом ВО на всіх освітніх рівнях, а інституційне самофінансування ДР, відповідно, зростає. Саме дослідницько-інноваційний складник теоретично відрізняє і практично відокремлює університети, які орієнтовані на розвиток і творення нового, від профтехучилищ, технікумів, коледжів, що спрямовані на функціонування, експлуатацію наявного. Також, вагоме значення має з'ясована обернена залежність між часткою ДР, виконаних сектором ВО, у загальному обсязі ДР, та кількістю населення і обсягом ВВП країни. Це дуже актуально для України як великої країни на відміну від малих країн¹⁶⁸.

На рис. 15 показано динаміку характеристик мережі ЗВО (починаючи з 1960 р.) і наукових організацій (з 1991 р., тобто в період незалежної України).

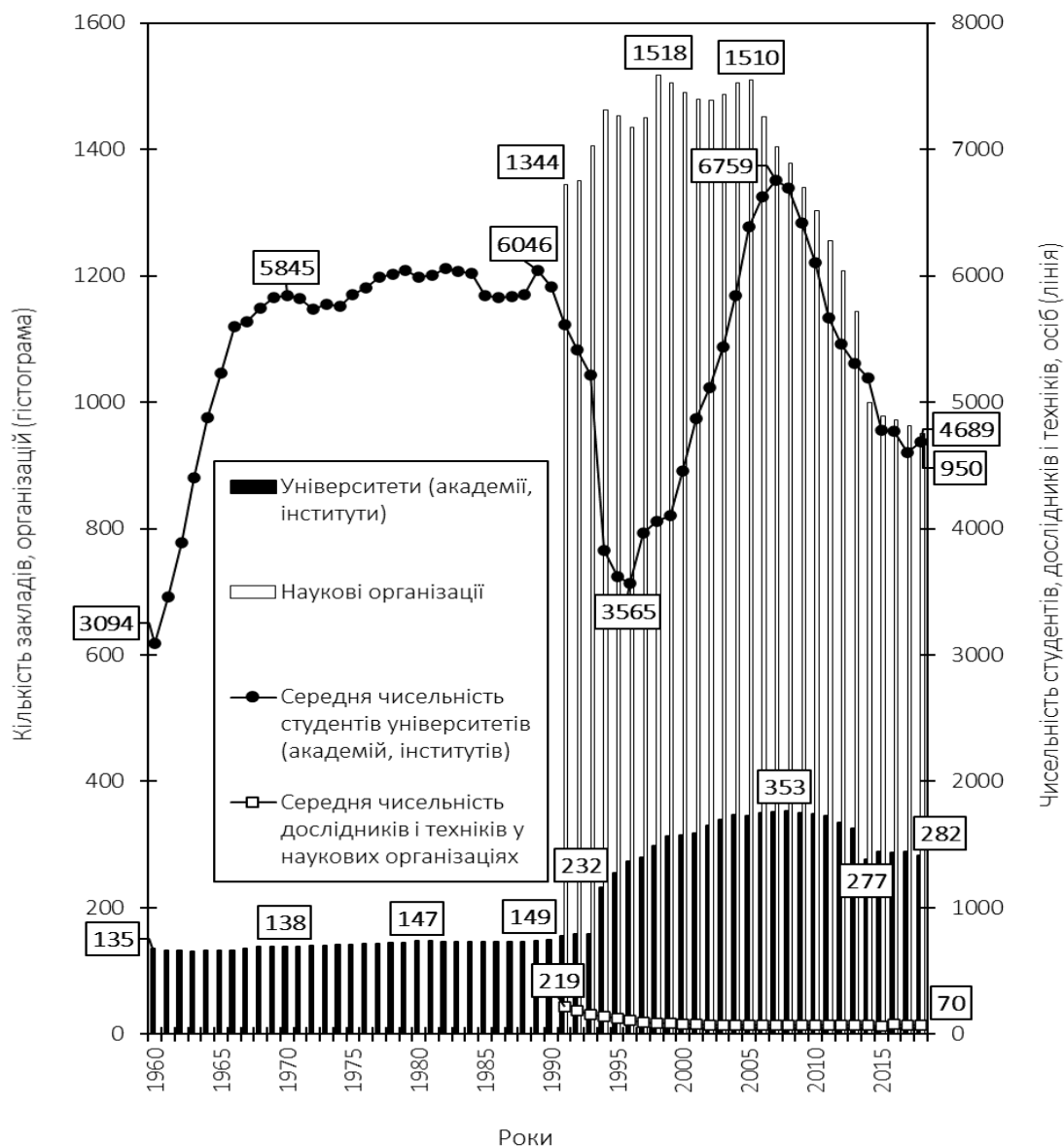

Рис. 15. Динаміка показників, що характеризують мережу університетів (академій, інститутів) і наукових організацій в Україні

Джерело: складено авторами за даними Держстату¹⁶⁹.

¹⁶⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

¹⁶⁹ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

З рис. 15 видно, що за період незалежності України сфери ВО і ДР зазнали організаційної турбулентності, яка призвела до їх істотного занепаду та необґрунтованого прагнення політиків виправити кризову ситуацію обох за рахунок однієї сфери ДР (слідуючи гаслу «вся наука зосереджена в університетах»¹⁷⁰). Таке «проблемне» рішення, зокрема, означає виведення наукових установ із системи академій наук, і передачу їх до університетів, а не розвиток в університетах власного дослідницько-інноваційного потенціалу, зважаючи на його особливі і цільове призначення¹⁷¹.

Стосовно сфери ВО заради об'єктивної її характеристики достатньо зауважити, що жоден вітчизняний ЗВО не представлений ані в загальній, ані в галузевій (з 54 предметними областями) версіях Шанхайського рейтингу 2019 р. За цим індикатором Україна відстала від усіх країн-сусідів, крім Молдови. У 1960–1990 рр. (див. рис. 15) відкриття нових ЗВО ретельно готувалося, їх мережа поступово збільшувалася з 135 до 149. У 60-х роках заклади ВО не множили, а зміцнювали, укрупнювали. Зокрема, на таких засадах у 1965, а потім у 1972 і 1985 рр. створювалися відповідно Донецький, Сімферопольський і Запорізький державні університети на базі педагогічних інститутів. Починаючи з 1991 р. стратегія цілеспрямованого розвитку мережі ЗВО повністю зруйнована їх масовим хаотичним виникненням. Наприклад, упродовж лише одного 1994 р. з'явилося 73 університета, академії, інститута (неважко збагнути якої якості та інституційної слабкості). Якщо у 1991 р. у 156 ЗВО діяли 146 наукових організацій (93,6 % від загальної кількості закладів), то у 2018 р. у 282 закладах – 142 організації (50,4 % від кількості ЗВО). Це означає, що із здобуттям незалежності Україна отримала у спадщину ЗВО, майже всі з яких за наявності дослідницького потенціалу були схожі на справжні університети, натомість тепер лише половина з них може виправдовувати статус ЗВО¹⁷².

До того ж, навіть існуючі науково-дослідницькі частини (сектори) університетів є відносно невеликими. Найпотужнішим з них є сектор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, фінансування якого у 2018 р. становило близько 8 % бюджету університету, тобто складало набагато нижчу частку, ніж в американських і особливо в європейських університетах. В інших українських ЗВО такі частини (сектори) значно менші або взагалі відсутні, до того ж, нерідко функціонують без зв'язку з кафедрами¹⁷³.

Україна вступила в період незалежності також з потужною організаційною, кадровою і ресурсною базою сфери ДР. Однак через багатократне зниження частки фінансування ДР у ВВП (загальний обсяг якого також стрімко падав) ця сфера зазнала значного впливу кадрів, насамперед молодих, і старіння матеріально-технічної бази, що призвело до руйнування наукових шкіл. До цього додалося скорочення кількості самих наукових організацій з 1518 у 1998 р. до 950 у 2018 р. (див. рис. 15). Відбулося їх троєкратне подрібнення: якщо середня кількість дослідників і техніків на одну наукову організацію у 1991 р. становила 219, то у 2018 р. – 70¹⁷⁴.

Слідом за галузевим і заводським (підприємницьким) секторами виконання ДР руйнівні процеси поширились на останні осередки організованої науки – Національну академію наук та національні галузеві академії наук України. На підставі експлуатації неадекватних прикладів малих країн таких, як Грузія та Литва, всупереч висновкам авторитетних європейських експертів, висувалися хибні пропозиції щодо «повернення науки в освіту, у вищу освіту» шляхом механічної передачі наукових установ від академій до Міністерства

¹⁷⁰ Сироїд О. І. Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 16 листопада 2016 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. Київ: Парлам. вид-во, 2017. С. 6.

¹⁷¹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

¹⁷² Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Вища освіта в Україні у 2017 році: стат. зб. / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Вища освіта в Україні у 2018 році: стат. інформація / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Наукова та інноваційна діяльність України: стат. зб. 2017 / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Наукові дослідження і розробки у 2018 році / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

¹⁷³ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Річний звіт про виконання бюджетних програм Міністерства освіти і науки України за 2018 рік. *Освіта України*. 2019. № 10. С. 5–51. С. 9.

¹⁷⁴ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Наукові дослідження і розробки у 2018 році / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

освіти та науки України та університетів. Це створило загрозу зміни статусу ДР: з основної діяльності в наукових організаціях на допоміжну у ЗВО¹⁷⁵.

Рисунок 16 ілюструє перерозподіл кандидатів і докторів наук між сферами ДР і ВО протягом 25-річного періоду, що кадрово знесилив першу сферу та посилив другу.

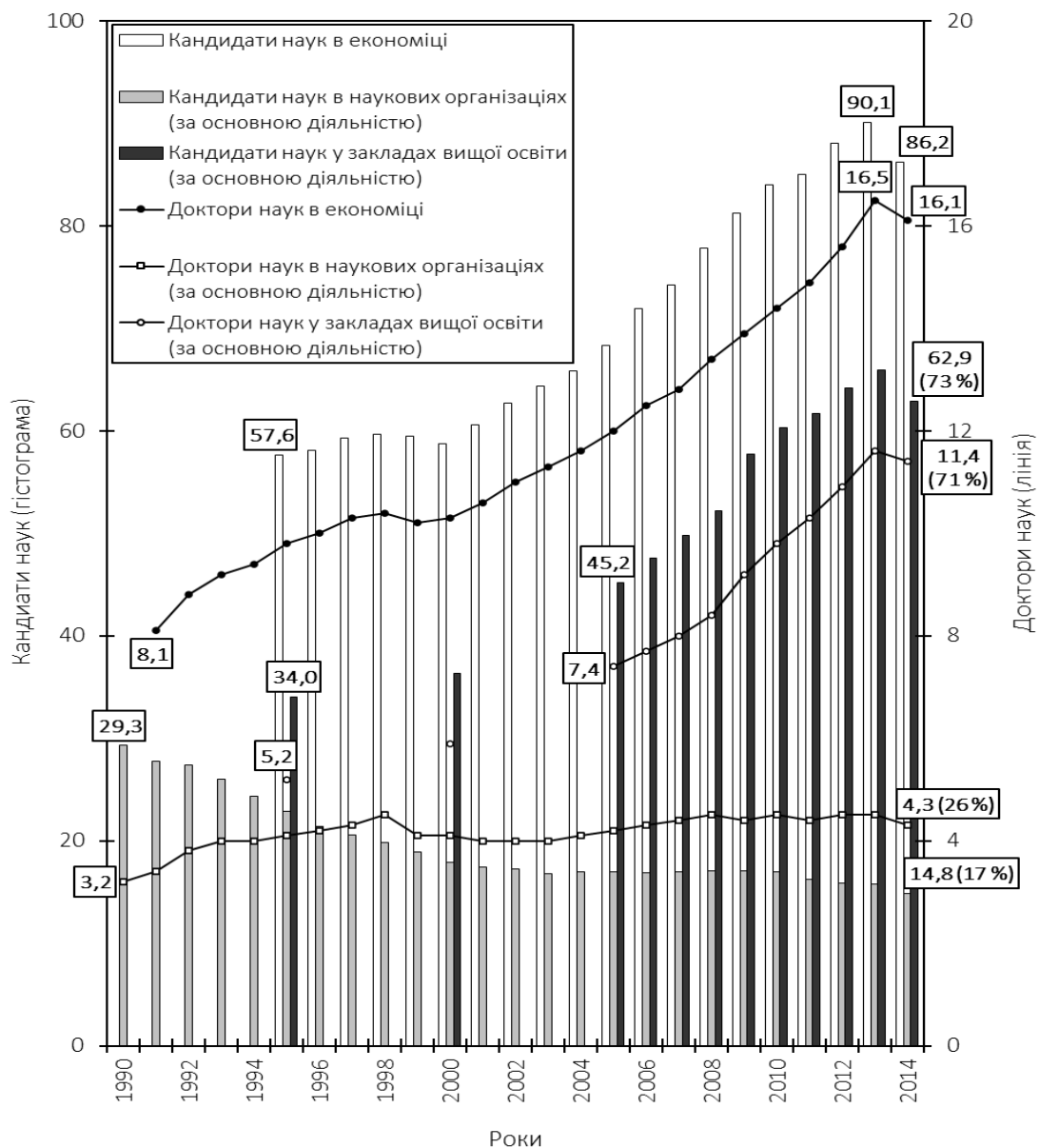

Рис. 16. Кандидати і доктори наук в економіці, у наукових організаціях і ЗВО в Україні (за основною діяльністю).

Примітка: у 2014 р. без окупованих АР Крим і м. Севастополя та зони АТО в Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено авторами за даними Держстату України¹⁷⁶.

¹⁷⁵ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Наукові дослідження і розробки у 2018 році / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. Сироїд О. І. Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 16 листопада 2016 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. Київ: Парлам. вид-во, 2017. С. 6; Заключний звіт незалежного європейського аудиту національної системи досліджень та інновацій України: Інструмент політ. підтримки програми «Горизонт 2020». Люксембург: Відділ публікацій ЄС, 2017. 83 с.; Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch>.

¹⁷⁶ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

З рис. 16 видно, що в процесі скорочення і подрібнення наукових організацій у 1991–2014 рр. майже весь приріст кандидатів і докторів наук в Україні відбувся у сфері ВО (з 2015 р. Держстат не публікує дані про чисельність кандидатів і докторів наук в економіці). У закладах ВО у 2014 р. за основним місцем роботи зосереджувалося 73 % кандидатів наук і 71 % докторів наук, які наявні в Україні. У наступні роки така тенденція не змінилася. Наприклад, у 2015 р. чисельність докторів наук у наукових організаціях за основним місцем роботи зменшилася до 4,1 тис., а кандидатів наук – до 13,9 тис. (дані за 2016 і 2017 рр. не зіставні у зв'язку зі зміною Держстатом методики їх збирання). Натомість кількість докторів і кандидатів наук серед університетських викладачів у 2015–2017 рр. продовжувала збільшуватися. Однак останнє не компенсувало значні кадрові втрати сфери ДР¹⁷⁷.

Як вийти з кризової ситуації, підказує досвід розвитку сфер ВО і ДР у передових країнах та їх об'єднаннях (ОЕСР, ЄС). У табл. 16 наведено параметри організації та підтримки ДР у країнах – лідерах дослідницько-інноваційного прогресу.

Таблиця 16

Ключові характеристики сфер ДР у світі, ОЕСР, ЄС і провідних країнах у 2017 р.

№	Країна, організація	Видатки на ДР, млрд дол., ПКС	Частка витрат на ДР у ВВП, %	Частка сектору ВО у виконанні ДР, %		Частка фінансування ДР у секторі ВО, %	
				2010 р.	2017 р.	Бізнесом	ЗВО
1	2	3	4	5	6	7	8
1	США	543	2,79	14,5	13,0	5,4	25,1
2	Китай	496	2,13	7,9	7,2	28,5	
3	Японія	171	3,20	13,2	12,0	2,9	
4	Німеччина	131	3,02	17,9	17,3	13,8	
5	Корея	91	4,55	10,1	8,5	13,7	
6	Франція	65	2,19	20,9	20,7	2,8	
7	Сполучене Королівство	49	1,66	26,0	23,7	4,4	
8	ЄС	428	1,96	23,6	22,2	6,5	
9	ОЕСР	1358	2,37	18,4	17,2	5,8	
10	Світ	2167	1,89				
11	Середнє для 7 країн		2,79	15,8	14,6	10,2	

Примітка: ПКС – паритет купівельної спроможності.

Джерело: складено авторами за даними¹⁷⁸.

¹⁷⁷ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Наукова та інноваційна діяльність України: стат. зб. 2017 / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

¹⁷⁸ Main Science and Technology Indicators. Volume 2019 Issue 1, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2019-1_49386a8a-en; Main Science and Technology Indicators. Volume 2018 Issue 2, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2018-2_072c24c4-en; Main Science and Technology Indicators. Volume 2018 Issue 1, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2018-1_fe401804-en; Main Science and Technology Indicators. Volume 2017 Issue 1, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2017-1_7c1ef2fa-en; Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2017. URL: https://ncesdata.nsf.gov/herd/2017/html/herd2017_dst_21.html; Lugoviy V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

Як видно з табл. 16, прогресивні країни, їхні організації та світ у цілому в 2017 р. витрачали на ДР від 1,7 до 4,6 % ВВП, а сім провідних країн – у середньому 2,8 % ВВП. Це є першим (і головним) уроком щодо розвитку ДР. В Україні законодавча норма 1,7 % ВВП не виконується¹⁷⁹.

Другий урок, як слідує з табл. 16, полягає в тому, що частка сектору ВО у виконанні ДР невелика – зазвичай менше 25 %, а в групі семи згаданих країн – пересічно 14,6 % (2017 р.), і має стійку тенденцію до зменшення. Зокрема, у двох країнах-лідерах (США і Китаї), які найбільше витрачають на ДР (разом понад 1 трлн дол. за ПКС, тобто близько половини світових видатків на ці цілі), частка сектору ВО у виконанні ДР становить, відповідно, 13,0 % та 7,2 %. Остання майже така сама, як і в Україні у 2017 р. (7,3 %). Досвід США і Китаю вартий особливої уваги, адже їх інноваційний прогрес відомий. Зокрема, у Шанхайському рейтингу представлено найбільше американських і китайських ЗВО¹⁸⁰.

Третій урок (див. табл. 16) дезавує поширену думку, що головним інвестором коштів в університетський сектор ДР є бізнес, а сектор ДР у сфері ВО, відповідно, переважно працює на бізнес. Насправді роль бізнесу у фінансуванні університетських ДР є доволі скромною: за даними 2017 р., якщо не враховувати Китай (28,5 %), цей внесок становить від 2,8 % у Франції до 13,8 % у Німеччині, а для семи провідних країн (включно з Китаєм) – 10,2 %. У США, де серед лідерських ЗВО велика частка приватних інституцій, цей показник дорівнює 5,4 %. Натомість у США інституційне самофінансування університетських ДР у 2017 р. перевищило 25 %, засвідчуючи, що головним бізнесом для університетів є надання освіти, вищої зрозуміло¹⁸¹. На це вказує і розподіл фінансування за типами ДР в університетах США у 2018 р.: 62,3 % на фундаментальні, 28,0 % на прикладні дослідження та лише 9,7 % на експериментальні розробки¹⁸².

Разом з тим концептуальний і стратегічний підходи до фінансової підтримки сфер ВО і ДР у США та Україні сильно відрізняються¹⁸³.

На рис. 17 порівнюється фінансове забезпечення сфер ВО і ДР в Україні (UA) і США (US) у 2017 р., що унаочнює дисбаланс вітчизняних сфер ВО і ДР (загальну гіпертрофію сфери ВО і гіпотрофію сфери ДР), на противагу їх збалансованості в США, через політику недофінансування сфери ДР (і відповідного перетікання коштів і вчених у сферу ВО). Для складання рис. 17 використано дані джерел¹⁸⁴.

Якщо (див. нижче рис. 17) у США фінансова підтримка згаданих сфер приблизно паритетна (співвідношення 47:53), то в Україні – явно диспаратетна (71:29). Спроба уточнення цих фінансових співвідношень завдяки віднесенню до сфери ВО невеликих частин ДР, які виконуються сектором ВО (в Україні це 0,07, а в США – 0,13 від фінансування ДР), не змінює суті справи і лише посилює згадану диспропорцію в Україні. Якщо б фінансове співвідношення між сферами ВО і ДР в Україні було краще збалансовано, таку частину (частку сектора ВО у виконанні ДР), за прикладом США, доцільно було б збільшити з 0,07 до 0,13 (а дивлячись на приклад Китаю, де вона також становить 0,07, її взагалі не варто змінювати). Інакше, за явного

¹⁷⁹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід’ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.

¹⁸⁰ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід’ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

¹⁸¹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід’ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

¹⁸² Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–18. URL:

<https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab008.html>.

¹⁸³ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід’ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

¹⁸⁴ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Вища освіта в Україні у 2017 році: стат. зб. / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Наукова та інноваційна діяльність України: стат. зб. 2017 / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Main Science and Technology Indicators. Volume 2018 Issue 2, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2018-2_072c24c4-en; Main Science and Technology Indicators. Volume 2019 Issue 1, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2019-1_49386a8a-en; Digest of Education Statistics. URL: https://nces.ed.gov/programs/digest/current_tables.asp; List of Current Digest Tables. URL: <https://www.studying-in-uk.org/list-of-universities-in-the-united-kingdom/>; Table 106.10. Expenditures of educational institutions related to the gross domestic product, by level of institution: Selected years, 1929-30 through 2017-18. URL: https://nces.ed.gov/programs/digest/d18/tables/dt18_106.10.asp?current=yes; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід’ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

перефінансування ВО порівняно з фінансуванням ДР в Україні пошук коштів для необхідного розвитку ДР у ЗВО, слід шукати в самій ВО.

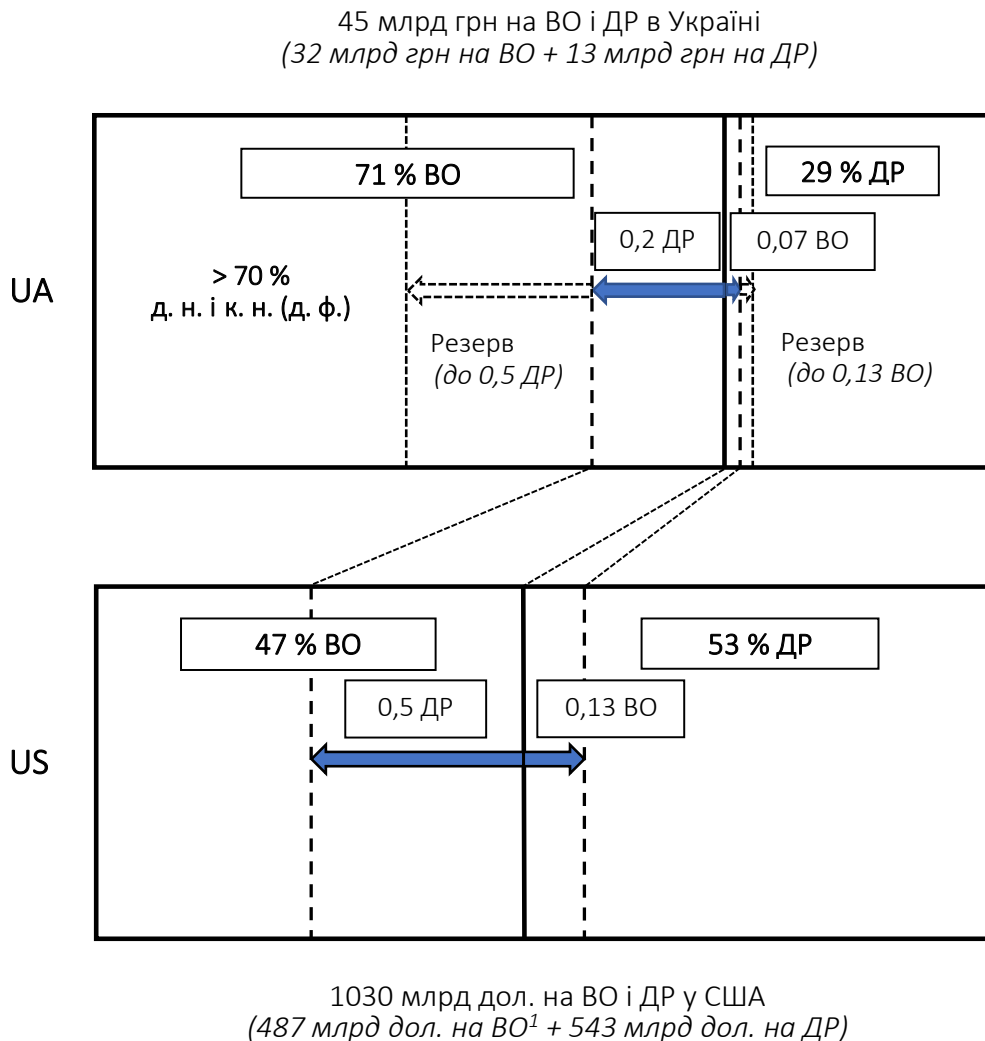

Рис. 17. Фінансування (з усіх джерел) сфер вищої освіти та досліджень і розробок в Україні та США у 2017 р.

Примітка: Праві темні стрілки показують частку сектору ВО у виконанні ДР, ліві темні стрілки – ненормований фактичний внесок викладачів у здійсненні ДР. Світлі права та ліва стрілки у разі України показують межі резерву збільшення внеску дослідників і викладачів у виконання ДР з огляду на приклад США.

¹ Обсяг фінансування 4-річних ЗВО, що присуджують ступені, за винятком фінансування в них ДР, на кінець 2017 р.

Джерело: складено авторами за даними Держстату України, ОЕСР, Національного наукового фонду США, Національного центру освітньої статистики США.

Отже, все, чим «заборгувала» вітчизняна сфера ДР сфері ВО з огляду на «повернення науки ... у вищу освіту»¹⁸⁵, зводиться до певного (але невеликого) збільшення частки безпосереднього фінансування ДР у секторі ВО. Справжньою причиною дисбалансу між сферами ВО та ДР в Україні є те, що, з одного боку, у сфері ВО сконцентрована переважна частка кандидатів наук (докторів філософії) і докторів наук (понад 70 %) і фінансування (також понад 70 %) сумарного кадрово-фінансового ресурсу сукупного ВО-ДР-простору, з іншого боку, цей ресурс марнується його неефективним використанням. Тобто відродження науки в університетах

¹⁸⁵ Сироїд О. І. Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 16 листопада 2016 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. Київ: Парлам. вид-во, 2017. С. 6.

полягає в актуалізації і мобілізації прихованого (чи значною мірою похованого) дослідницько-інноваційного потенціалу сфери ВО¹⁸⁶.

Про плідність такого підходу свідчать умови діяльності викладачів в університетах США, де реалізується американська модель «дослідницького професора», або в Європі, у якій впроваджується ця сама модель на європейський лад: «професор і дослідник – одна персона»¹⁸⁷. Цей факт на рис. 17 відображений тим, що близько половини (0,5, ліва темна стрілка) фінансування ВО у США опосередковано стосується здійснення ДР викладачами в порядку підготовки до зустрічі зі студентами, власного осучаснення. Водночас в Україні таку частку можна оптимістично оцінити як 0,2 (ліва темна стрілка верхньої частини рис. 17). Різниця 0,3 між американськими 0,5 і українськими 0,2 становить внутрішній резерв вітчизняної сфери ВО стосовно посилення (і «повернення») ДР у ній¹⁸⁸.

Згаданий підхід до організації сфери ВО у США та інших передових країнах забезпечується низьким навчальним навантаженням професора (100–150 год. на рік, або кількома заняттями на тиждень), високою заробітною платою, розвинутою навчальною, дослідницькою та інформаційною інфраструктурою ЗВО. Наприклад, уже зазначалося, що перший у світі Гарвардський університет, у якому самофінансування ДР у 2018 р. досягло 30,8 %, пишається найбільшою у світі академічною бібліотекою, а заробітна плата професора в університеті в середньому у 2,5 рази більше, ніж у дослідника¹⁸⁹.

Натомість у подрібненій та розпорошеній, дубльованій та профільно спотвореній (невластивою підготовкою), параметрично деконцетрованій (з відсутністю критичних значень найважливіших характеристичних параметрів), інституційно неконкурентоспроможній мережі ЗВО України згадані умови функціонування університетів, зокрема науково-педагогічних працівників, не забезпечені. Навчальне навантаження за сучасними мірками надто велике (до 600 річних годин) і не залишає часу на ґрунтовну наукову і науково-технічну діяльність заради якісної освіти. Заробітна плата надто мала і спонукає до підробітків, збільшуючи дефіцит часу на ДР. Нині втрачені рівні оплати інтелектуальної праці, що встановлені реформою ВО 1987 р., коли завідувач кафедри, професор, доктор наук з 15-річним стажем мав заробітну платню на рівні республіканського міністра. Навчальна, дослідницька й інформаційна інфраструктура часто примітивна, не надає можливості для самореалізації здобувачів та саморозвитку викладачів. Отже, законодавчо задекларований дуальний статус викладацьких кадрів як «науково»-«педагогічних» у вітчизняних закладах майже не реалізується¹⁹⁰.

Виправлення такої ситуації має ключове значення для вирішення питання «повернення науки ... у вищу освіту»¹⁹¹. Підтверджений світовим досвідом алгоритм розв'язку проблеми полягає у створенні умов для максимального вивільнення і доцільного спрямування потенціалу наукових кадрів (кандидатів наук, докторів філософії та докторів наук) ВО – найбільшого з-поміж усіх секторів ДР в Україні. Досягається це шляхом реалізації дуальної «викладацько-дослідницької» функції науково-педагогічного персоналу на таких засадах: для викладання – «в аудиторію через лабораторію», для вивчення (навчання) – «з аудиторії в лабораторію», орієнтації ДР (як не основної, хоча і принципово важливої для університетів діяльності) на забезпечення, в першу чергу, «сучасності» і «надсучасності» ВО, а потім, у другу чергу, потреб бізнесу за принципом – «головним бізнесом для ДР університетів є ВО». При цьому інноваційні потреби бізнесу не ігноруються, а задовольняються природнім для університетів способом постачання економіці, ринку праці, підприємствам

¹⁸⁶ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

¹⁸⁷ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Організаційно-економічні засади реалізації дуальної «викладацько-дослідницької» функції науково-педагогічних працівників університетів. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну: Спецвипуск. VIII Міжн. наук.-практ. конф. «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України»*. Київ: КНУТД, 2018. С. 15–26; Луговий В., Таланова Ж. Оплата праці в провідних університетах США: досвід для України. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2016. № 1. С. 51–57.

¹⁸⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

¹⁸⁹ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

¹⁹⁰ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с. С. 306.

¹⁹¹ Сироїд О. І. Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 16 листопада 2016 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. Київ: Парлам. вид-во, 2017. С. 6.

по-сучасному і по-надсучасному підготовлених фахівців – основного продукту ЗВО, створеного на засадах субординаційної освітньо-дослідницької дихотомії ВО¹⁹².

Це відповідає як структурі місії ЗВО (трийка ключових характеристичних місійних слів у порядку значущості – освіта, дослідження, інновація (творчість) / служіння) взагалі¹⁹³, так і визначенню цих закладів українським законодавством особливо. Відповідно до законів України «Про освіту» (ст. 22) і «Про вищу освіту» (ст. 26) основною діяльністю закладу ВО є освітня діяльність. Разом із тим наукова, науково-технічна та інноваційна / мистецька діяльність для цих закладів «є обов’язковою та невід’ємною складовою частиною їхньої освітньої діяльності» (ст. 17 Закону України «Про освіту»)¹⁹⁴.

Отже, проблема «повернення науки ... у вищу освіту» [12, с. 6], яка насамперед є проблемою самої сфери ВО, вирішується шляхом організаційного переформатування ЗВО та їхньої мережі. Адже нинішня ситуація у значній частині закладів унеможливує здійснення досконалої наукової та науково-технічної діяльності ані науково-педагогічними (які в переважній більшості), ані науковими (котрі в меншості) працівниками. Типово повсюдно можна зустріти дрібні заклади, у яких кафедри не спираються на наукові школи (через їх відсутність), позафахово охоплюють різномірні галузі знань, викладачі забезпечують по кілька різнопрофільних дисциплін, бібліотечні інформаційні ресурси мізерні, наукова і науково-технічна діяльність обмежується формальними публікаціями, малорезультатними конференціями, студентськими гуртками тощо. Сприяти доцільній оптимізації університетської мережі (зокрема, для з’ясування, де ще можлива «терапія», а де потрібна «хірургія»), ураховуючи світовий досвід, мають також правниче і практичне запровадження загальної та галузевої версій Національного рейтингу закладів вищої освіти, створення поряд з масовою Спілкою ректорів вищих навчальних закладів України лідерської Асоціації українських університетів на зразок Асоціації американських університетів США і Канади. Крім цього, потрібна чітка місійна класифікація ЗВО.

У табл. 17 підсумовано системні заходи з реалізації дослідницько-інноваційного потенціалу університетів.

Таблиця 17

Система ключових заходів з реалізації дослідницько-інноваційного потенціалу ЗВО

№	Захід	Результат	Ефект
1	2	3	4
<i>I. Національний рівень</i>			
1	Консолідація і концентрація (укрупнення) ЗВО як умова реалізації інституційних заходів	Посилення наукових шкіл, зміцнення організаційної спроможності, досягнення критичної величини ресурсів та конкурентоспроможної якості діяльності, усунення багатократного дублювання низькоукладної підготовки	Якість і ефективність діяльності (ВО і ДР)
2	Упровадження загальної та галузевої версій Національного рейтингу як лідерського механізму оцінювання ЗВО і об’єктивної підстави модернізації їх мережі	Визначення фактичної інституційної та програмної (профільної) конкурентоспроможності ЗВО	Мотивація до конкурентоспроможної якості та ефективної діяльності (ВО і ДР)

¹⁹² Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід’ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8>; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

¹⁹³ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с. С. 176–177.

¹⁹⁴ Про освіту: Закон України від 5.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>; Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

1	2	3	4
3	Створення лідерської Асоціації українських університетів	Формування культури конкурентоспроможного лідерства	Розроблення стратегії та політики розвитку ВО на основі ДР та ДР у ЗВО
4	Упровадження місійної класифікації ЗВО	Статусна градація ЗВО (від глобальних до локальних)	Удосконалення мережі ЗВО
<i>II. Інституційний рівень</i>			
5	Зменшення і диференціація навчального навантаження науково-педагогічного персоналу залежно від освітнього рівня і місійного статусу ЗВО	Вивільнення часу на ДР та його прогресія в залежності від рівня вищої освіти і статусу ЗВО	Осучаснення ВО, реалізація ДР у ЗВО
6	Збільшення і посилення диференціації заробітної плати за освітніми рівнями ВО	Запобігання підробіткам, збереження часу на ДР («гроші – час»)	Осучаснення ВО, реалізація ДР у ЗВО
7	Створення сучасної навчальної інфраструктури	Сприяння самостійній роботі, творчості здобувачів, звільнення їх від «шкільної» опіки викладачів, здійснення закону зв'язку між складністю та самостійністю в освіті ¹⁹⁵ [10]	Осучаснення ВО, реалізація ДР у ЗВО
8	Створення сучасної дослідницької інфраструктури, зокрема з використанням 142 наукових організацій у сфері (секторі) ВО	Сприяння саморозвитку, творчості викладачів	Осучаснення ВО, реалізація ДР у ЗВО
9	Створення сучасної інформаційної інфраструктури	Сприяння самостійній роботі здобувачів і саморозвитку викладачів	Осучаснення ВО, реалізація ДР у ЗВО
10	Закладення видатків на ДР у вартість підготовки фахівців	Можливість ЗВО самофінансування ДР	Осучаснення ВО, реалізація ДР у ЗВО

Примітка: ЗВО – заклад вищої освіти.

Джерело: складено авторами¹⁹⁶.

Як відомо, заробітну плату науково-педагогічних працівників ЗВО диференційовано віднесенням посад до тарифних розрядів (див. табл. 18) та введенням доплат і надбавок за рівень наукової та вченої кваліфікації¹⁹⁷.

З табл. 18 (див. нижче) видно, що нові посадові оклади науково-педагогічних працівників неістотно (на 11 %¹⁹⁸) перевищують попередні посадові оклади, чого недостатньо для підтримання високоінтелектуальної діяльності. До того ж, хоча оплата праці в цілому безпосередньо не диференційована за рівнями ВО, все ж є

¹⁹⁵ Луговий В. І., Таланова Ж. В. Зв'язок складності та самостійності в освіті. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2013. № 4. С. 50–58.

¹⁹⁶ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

¹⁹⁷ Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ: наказ Міністерства освіти і науки від 26.09.2005 р. № 557 (зі змінами). URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1130-05>; Про підвищення посадових окладів науково-педагогічних працівників: постанова

Кабінету Міністрів України від 23.01.2019 р. № 36. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-pidvishchennya-posadovih-okladiv-naukovo-pedagogichnih-pracivnikov>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

¹⁹⁸ Про підвищення посадових окладів науково-педагогічних працівників: постанова Кабінету Міністрів України від 23.01.2019 р. № 36. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-pidvishchennya-posadovih-okladiv-naukovo-pedagogichnih-pracivnikov>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

певний досвід її диференціації в разі погодинної оплати. Наприклад, ставка погодинної оплати у відсотках до окладу (ставки) працівника 1 тарифного розряду для професора при підготовці бакалаврів у закладах II рівня акредитації становить 5,04, студентів у закладах III та IV рівнів акредитації – 9,35, аспірантів – 10,78¹⁹⁹.

Таблиця 18

Посадові оклади (ставки заробітної плати) різних категорій науково-педагогічних працівників за тарифною сіткою з 1 січня 2019 р.

№	Посада	Тарифний розряд	Посадовий оклад (ставка заробітної плати), грн	Посадовий оклад (ставка заробітної плати) для науково-педагогічного персоналу, грн
1	2	3	4	5
1	Професор	20	6992	7761,12
2	Доцент	19	6570	7292,70
3	Старший викладач	17	5763	6396,93
4	Викладач, асистент	16	5360	5949,60
5	Викладач-стажист	15	4956	5510,16

Джерело: складено авторами за даними²⁰⁰.

За аналогією до моделі оплати праці важливо також законодавчо унормувати диференційоване граничне навчальне навантаження, наприклад, у такий спосіб: загальне максимальне навантаження становить 500 год., при підготовці молодших бакалаврів – так само 500 год., бакалаврів – 400, магістрів – 300, аспірантів – 200, докторантів – 150 год²⁰¹.

В. Досвід застосування рейтингового механізму оцінювання і моніторингу якості вищої освіти в Італії

Ця частина розділу присвячена аналізу італійської моделі організації і розвитку університетів та застосування рейтингу як ефективного механізму оцінювання і моніторингу освітньої якості. З'ясовано ключові університетські характеристики у творчо-інноваційному контексті Італії, які дають змогу закладам утримувати планетарні лідерські позиції. З-поміж найважливіших університетських переваг консолідованість і сконцентрованість, а також досвідченість і як результат висока конкурентоспроможність. Водночас в Україні, яка за населенням, територією, ресурсами наближена до Італії, ситуація в університетській освіті значною мірою протилежна, залишаючи за сучасними мірками український простір вищої освіти «білою плямою» в Європі та спрямовуючи його на узбіччя глобального прогресу. Серед причин незадовільного стану української вищої освіти, на відміну від італійської, нехтування рейтинговим механізмом оцінювання якості.

У низці публікацій останнього часу, зокрема за авторської участі, вірогідно діагностовано кризовий стан вищої освіти України, який поглиблюється і становить національну небезпеку. Це вкотре підтвердили останні дані Шанхайського рейтингу 2019 р. Жоден заклад України до хоч би однієї версії рейтингу не входить. Водночас державній політиці і стратегії модернізації вітчизняної вищої освіти вочевидь бракує об'єктивного

¹⁹⁹ Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ: наказ Міністерства освіти і науки від 26.09.2005 р. № 557 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1130-05>;

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

²⁰⁰ Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ: наказ Міністерства освіти і науки від 26.09.2005 р. № 557 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1130-05>;

Про підвищення посадових окладів науково-педагогічних працівників: постанова Кабінету Міністрів України від 23.01.2019 р. № 36. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-pidvishchennya-posadovih-okladiv-naukovo-pedagogichnih-pracivnikiv>; Луговой В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

²⁰¹ Луговой В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

оцінювання і моніторингу, аналізу і усвідомлення ситуації, що склалася, розроблення і реалізації системних заходів, урахування і використання передового світового досвіду університетського розвитку²⁰². Отже, розгляд найкращих європейських і світових, зокрема італійської, практик вдосконалення вищої освіти, ідентифікації її якості є актуальним, теоретично і практично значущим для України²⁰³.

Щодо Італії, то загальновідома фундаментальна цивілізаційна її роль у розвитку людства. Менш відомо, що Італія з-поміж країн, у креативному контексті яких утворилися перші університети²⁰⁴. Найдавніший Університет Парми виник у середині X століття²⁰⁵, що більш як на сто років раніше всесвітньо відомого Університету Болоньї²⁰⁶, який дав назву Болонському процесу. Обидва входять до топ-закладів світу: перший до групи 700, другий – 300 кращих за Шанхайським рейтингом²⁰⁷. Ще менш усвідомлено, що саме в цій творчій країні у 1603 р. створена перша наукова академія і що звідси по Європі й інших континентах стрімко поширилися академії наук²⁰⁸. Як батьківщина університетів і академій – основних інституцій глобального освітньо-наукового простору – Італія завжди підтримувала і розвивала зв'язок освіти і науки, дбала про дослідження і розробки в університетах як запоруку якісної вищої освіти, добору адекватних механізмів оцінювання та моніторингу університетської освіти.

Одне слово, італійська історико-культурна спадщина заслуговує на всебічне вивчення, як і сучасні досягнення країни. Насамперед, це стосується університетської освіти, що за своєю місією покликана виступати двигуном суспільного поступу. Адже українська вища освіта, на відміну від італійської, нині переживає стагнацію, що межує із занепадом, і потребує апробованих часом рецептів терапії, а, можливо, і підтверджених досвідом радикальних дій²⁰⁹.

Важливо, що для України приклад Італії більш адекватний, ніж, зокрема, у разі порівняння з малими прибалтійськими країнами. Дві країни подібні за населенням (відповідно 59 млн і 44 млн), територією (301 тис. і 604 тис. кв км), мають давні культурні зв'язки²¹⁰. Зокрема, Юрій Дрогобич з України у XV столітті був ректором згаданого Болонського університету²¹¹. Правда, на цьому схожість країн, за великим рахунком, закінчується: згідно з даними доповіді ООН за 2018 р. їхні місця за розвитком людського потенціалу істотно різняться – 28 і 88 з-поміж 189 країн, ВВП – 2,1 трлн та 0,3 трлн доларів, а ВВП на душу населення – понад 35 тис. і менше 8 тис. доларів за паритетом купівельної спроможності²¹². Але це вже залежить від конкурентоспроможної продуктивності нації, у чому справжні, а не «фейкові» університети відіграють ключову роль. При цьому моніторингова картина італійської та української вищої освіти сильно контрастує: наприклад, можна чітко вказати першу рейтингову трійку університетів Італії і в принципі це неможливо зробити для України через тривіальну відсутність об'єктивного ранжирування ЗВО²¹³. Або, навряд чи в Італії могло статися таке, як в Україні у 1994 р., коли за один рік кількість закладів університетського рівня збільшилася на 73²¹⁴.

²⁰² Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13; Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2019-Press-Release.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

²⁰³ Луговий В. Креативна Італія та її консолідовані університети. *Освіта і суспільство*. 2019. Лип. № 7 (16). С. 5.

²⁰⁴ Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²⁰⁵ University of Parma. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Parma.

²⁰⁶ University of Bologna. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Bologna.

²⁰⁷ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

²⁰⁸ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Університети та академії: фундаментальні інститути світового освітньо-наукового простору. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. 2015. № 3. Дод. 1: Інтеграція вищої освіти і науки. Київ, 2015. 300 с. С. 150–159.

²⁰⁹ Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13;

Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

²¹⁰ Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²¹¹ Юрій Дрогобич. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D1%80%D1%96%D0%B9_%D0%94%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%87.

²¹² Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update. URL:

http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf.

²¹³ Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²¹⁴ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с. С. 312.

Загалом, у дзеркалі провідного, об'єктивного і надійного, найбільш адекватного університетській місії міжнародного Шанхайського рейтингу загальної і галузевої версій 2019 р.²¹⁵, коротко і зрозуміло схарактеризувати італійську вищу освіту можна так²¹⁶.

Італія має розвинену мережу ЗВО світового класу. За їх кількістю (16) серед 500 найкращих університетів країна разом із США, Китаєм, Сполученим Королівством, Німеччиною, Австралією, Францією і Канадою становить першу вісімку країн. А якщо розглядати 1000 найкращих закладів, то з 47 університетами Італія спільно із США, Китаєм, Сполученим Королівством і Німеччиною входить до п'ятірки передових країн, випереджаючи Японію (43 заклади). Рейтингові італійські заклади присутні у всіх групах академічних галузей (а це – природничі науки, інженерія, науки про життя, медичні науки та соціальні науки) галузевої версії Шанхайського рейтингу 2019 р., а також у 51 з 54 конкретних галузей знань цього рейтингу²¹⁷.

Щодо України, то за критеріями зазначеного рейтингу і загальної, і галузевої версій, у країні взагалі відсутні університети світового класу, і навіть заклади субсвітового класу. НАПН України звертала увагу на це на загальноакадемічному методологічному семінарі навесні 2018 р. і за його результатами підготувала науково обґрунтовані пропозиції стосовно виправлення становища²¹⁸. Однак відбуваються зволікання з їх реалізації, загальнодержавна байдужість стосовно відповідного реагування, що задавнює гостру і невідкладну проблему²¹⁹. Відтак, приклад Італії, особливо у відображенні Шанхайського рейтингу, стає в нагоді.

Нині тріумфірат перших університетів Італії складають всесвітньо відомі Університет Мілана, Університет Пізи та Університет Рима ла Сапієнца, які в групі з 151-200 місць за Шанхайським рейтингом. Заклади послугуються цим рейтингом із самого початку його впровадження у 2003 р.²²⁰

Стосовно Університету Мілана, то це, як для Італії, відносно молодий заклад і єдиний у країні, який входить до Ліги європейських дослідницьких університетів. Утворений у 1924 р. шляхом злиття двох старіших закладів з традиціями діяльності в медичній, науковій та гуманітарній сферах Університет Мілана швидко виріс до дуже великої інституції (90 тис. студентів) і в 1998 р. став донором ще одного державного міського університету – Університету Мілана-Біокка (33 тис. студентів)²²¹. Останній також крупний, міждисциплінарний, з широким спектром академічних програм, високореєтинговий (тепер у групі топ-500)²²². Обидва заклади мають сприятливий дослідницько-інноваційний контекст. Адже Мілан з населенням 1,3 млн є другим за величиною містом Італії, містом-лідером щодо інвестицій в технологічні дослідження і розробки, містом знань, що створює унікальне наукове середовище, яке включає 12 університетів і велику кількість дослідницьких інститутів. Нині Університет Мілана, у якому здобувають освіту різних рівнів близько 60 тис. студентів, має потужний штат працюючих на постійній основі і запрошених професорів, розвинену дослідницьку інфраструктуру. Визначальною рисою університету є те, що професорам створено умови для поєднання освітньої і наукової (фундаментальної, прикладної, експериментальної) діяльності шляхом забезпечення невеликого навчального навантаження, у кілька разів меншого, ніж зазвичай у професора в українському ЗВО. З 1989 р. університет має повну автономію. Університет Мілана обирають місцем проведення болонських заходів²²³.

²¹⁵ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

²¹⁶ Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²¹⁷ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²¹⁸ На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. № 2 (берез.-квіт.). С. 4.

²¹⁹ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

²²⁰ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

²²¹ University of Milan. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Milan; University of Milano-Bicocca. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Milano-Bicocca; Луговий В., Винницький М. Дослідницько-інноваційна модернізація європейських університетів. *Педагогічна газета*. 2017. Вер.-жов. № 5. С. 3.

²²² University of Milano-Bicocca. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Milano-Bicocca; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>.

²²³ Луговий В., Винницький М. Дослідницько-інноваційна модернізація європейських університетів. *Педагогічна газета*. 2017. Вер.-жов. № 5. С. 3; Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

Публічний дослідницький Університет Пізи утворений у 1343 р. і налічує майже 50 тис. студентів. Ураховуючи, що населення Пізи становить 90 тис., вона беззаперечно – класичне студентське місто. 3-поміж випускників і викладачів закладу знаменитий Галілео Галілей. Крім загальної версії Шанхайського рейтингу 2019 р., університет обіймає високі рейтингові місця у всіх академічних галузевих групах, що зазначені вище, та у 29 (54 %) конкретних галузях знань цього рейтингу. Особливо сильні позиції університету в природничих науках, науках про життя та медичних науках²²⁴.

Університет Риму ла Сапієнца, заснований у 1303 р., є найбільшим університетом Італії, навчає близько 140 тис. здобувачів, поділяє 1-3 позиції національного рейтингу Італії²²⁵.

Серед закладів наступної національної (4-8 місця) і світової (201-300) рейтингових груп – публічний дослідницький Університет Флоренції (столиці Відродження та місті-побратимі Києва), який заснований у 1321 р., налічує близько 60 тис. студентів, має великі університетські традиції, сприятливе для розвитку середовище. У Флоренції з 380 тис. населення свого часу творили генії людства Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Рафаель, Галілей й багато інших видатних особистостей. Заклад представлений у 32 (59 %) конкретних галузях знань Шанхайського рейтингу. За групами галузей це представництво (охоплення) таке: у природничих науках – 88 %, інженерії – 64 %, науках про життя – 75 %, медичних науках – 83 % і лише у соціальних науках – 21 %²²⁶.

За розширеною (до 1000 закладів) версією Шанхайського рейтингу у групі топ-600 – Політехнічний університет Турину, який виник у 1859 р. у контексті індустріального розвитку північної частини країни [24]. Турін – велике промислове місто з населенням 880 тис. Незважаючи на інженерно-технічну профільність, університет привертає увагу великими розмірами – у ньому навчається 32 тис. студентів. Заклад співпрацює з Національним аерокосмічним університетом імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», для якого, з очевидних причин, рейтинг невідомий²²⁷.

Продовжуючи огляд італійських університетів, зокрема тих, що знаходяться у серцевинній частині Італії та мають сприятливий культурний контекст для органічного поєднання величезного історичного досвіду і масштабної консолідованої університетської діяльності, слід звернути увагу на Університет Сієни. Цей заклад у місті з населенням 55 тис. є одним із старіших закладів та першим університетом публічного фінансування в Італії (заснований у 1240 р.), налічує близько 20 тис. студентів, входить до групи топ-600 Шанхайського рейтингу, представлений в 11 галузях знань природничих наук, інженерії, наук про життя, медичних наук, за винятком соціальних наук²²⁸.

Крім консолідованих, великих університетів, в Італії, подібно до Франції, існують малі, але досвідчені і концентровані заклади, які досягають високої освітньої якості. Водночас конкурентоспроможна освітня якість цих закладів, стає очевидною, особливо у порівнянні з дрібними і примітивними ЗВО України, із застосуванням рейтингового механізму оцінювання якості²²⁹.

Це так звані вищі нормальні школи (*итал.* Scuola Normale Superiore) – найпрестижніші елітні школи прикладного характеру. Вища нормальна школа Пізи, яка також має кампус у Флоренції, заснована у 1810 р. декретом Наполеона Бонапарта як філія Вищої нормальної школи в Парижі з метою підготовки викладачів Імперії відповідно до найвищих освітніх і методологічних норм. Тепер тут навчається 290 добірних здобувачів

²²⁴ University of Pisa. URL: <https://www.psl.eu/en>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²²⁵ Sapienza University of Rome. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Sapienza_University_of_Rome; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²²⁶ University of Florence. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Florence; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²²⁷ Polytechnic University of Turin. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Polytechnic_University_of_Turin; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²²⁸ University of Siena. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Siena; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²²⁹ Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

бакалаврського і 260 – магістерського ступенів. У процесі навчання так звані «нормалісти» зобов'язані мати середній бал успішності не менше 90 із 100, інакше відраховуються. Хоч і невеликий, заклад входить у групу топ-500 (у 2011 і 2012 рр. – навіть у групу топ-300) університетів світу за Шанхайським рейтингом. За його галузевою версією 2019 р. посідає провідні позиції в математиці, фізиці та матеріалознавстві. Серед видатних випускників школи нобелівські лауреати, зокрема фізик Енріке Фермі, президент і прем'єр-міністр Італії²³⁰.

Другий невеликий заклад Пізи – Вища нормальна школа святої Анни має понад 200-річну історію. Однак лише у 1987 р. отримала інституційну незалежність, хоча продовжує підтримувати зв'язки з вищою нормальною школою та університетом цього міста, утворюючи консолідовану Пізанську університетську систему, інтегровану в місто. У закладі на бакалаврських, магістерських і докторських програмах навчаються близько 1,7 тис. студентів. Школа присутня в 7 галузях Шанхайського рейтингу галузевої версії, а саме: в інженерії, науках про життя та економіці²³¹.

Отже, університети Італії є переважно крупними консолідованими конкурентоспроможними утвореннями і утримують істотні позиції в Шанхайському рейтингу. А ті окремі заклади, що залишаються малими, зберігають високий рівень глобальної конкурентоздатності завдяки великій концентрації ресурсів і досвіду. Укрупнена, консолідована, концентрована і досвідчена університетська мережа Італії може слугувати прикладом для визначення стратегії модернізації університетів України²³². Водночас швидке і ефективне, просте і надійне оцінювання якості вищої освіти Італії стало можливим з використанням рейтингового механізму оцінювання освітньої якості – Шанхайського рейтингу загальної і галузевої версій.

Г. Механізм ідентифікації освітньої якості для формульного фінансування закладів вищої освіти в Україні в контексті світового і європейського розвитку

У другій половині 2019 р. Міністерством освіти і науки України запропоновано Концептуальні засади реформування публічного фінансування та управління закладами вищої освіти з метою переорієнтувати останні на якісні показники діяльності, розірвати однозначний зв'язок державного фінансування з кількістю «бюджетних» студентів у закладі, запровадити управлінську модель, що орієнтує на результат²³³. З 2020 р. запроваджується державне фінансування ЗВО за формулою на основі системи показників, які відображають державну політику щодо ЗВО (масштаб, регіональний коефіцієнт, контингент студентів), та показників якості (працевлаштування випускників з 2021 р., обсяг коштів на дослідження з позабюджетних джерел, позиції у міжнародних рейтингах). Очікується, що за таким підходом заклади будуть зацікавлені підвищувати власну ефективність, покращувати якість освіти та потрапляти у міжнародні рейтинги, залучати кошти від бізнесу та міжнародних організацій²³⁴. Постановою «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності» від 24 грудня 2019 р. № 1146 Уряд затвердив Формулу розподілу видатків державного бюджету на вищу освіту між закладами вищої освіти (далі – Формула), яка застосовується з 1 січня 2020 р. для ЗВО МОН України, крім Київського національного університету імені Тараса Шевченка²³⁵.

²³⁰ Scuola Normale Superiore in Pisa. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Scuola_Normale_Superiore_di_Pisa; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²³¹ Sant'Anna School of Advanced Studies. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Sant%27Anna_School_of_Advanced_Studies; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>; Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

²³² Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13;

Луговий В. Креативна Італія та її консолідовані університети. *Освіта і суспільство*. 2019. Лип. № 7 (16). С. 5.

²³³ Концептуальні засади реформування публічного фінансування та управління закладами вищої освіти. URL: <https://osvita.ua/vnz/reform/69080/>.

²³⁴ Концептуальні засади реформування публічного фінансування та управління закладами вищої освіти. URL: <https://osvita.ua/vnz/reform/69080/>.

²³⁵ Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

У цій частині розділу за очевидної прогресивності формульного підходу загалом обґрунтовується прогноз результатів запровадження згаданої конкретної Формули.

Насамперед є підстави для припущення щодо низької ефективності та слабкої доцільності Формули стосовно забезпечення якості вищої освіти, що апріорі пов'язано з кількома об'єктивними обставинами.

По-перше. В країні більше половини здобувачів приймаються і готуються за кошти громадян, і ця частка має тенденцію до зростання (див. табл. 19).

Таблиця 19

**Кількість студентів в університетах, академіях, інститутах України
за джерелами фінансування їх навчання**

№	Джерело фінансування	2015/16	2018/19	2018/19 до 2015/16 %
1	2	3	4	5
I. Кількість студентів				
1	Усі джерела	1375160	1322324	96,2
2	Державний бюджет	649225	570043	87,8
3	Місцевий бюджет	14722	12834	87,2
4	Юридичні особи	9520	6850	72,0
5	Фізичні особи	701693	732597	104,4
II. Частка студентів, %				
1	Усі джерела	100,0	100,0	
2	Державний бюджет	47,2	43,1	91,3
3	Місцевий бюджет	1,1	1,0	
4	Юридичні особи	0,7	0,5	
5	Фізичні особи	51,0	55,4	108,6

Джерело: Складено авторами за даними Держстату України²³⁶.

З табл. 19 видно, що, хоча загальна чисельність студентів за останні три роки зменшилася, кількість і частка тих з них, які навчаються за кошти фізичних осіб, помітно збільшилися. Отже, зменшення частки бюджету у відсоткових пунктах на 4,1 % з лишком компенсовано збільшенням на 4,4 % участі фізичних осіб у фінансуванні підготовки. Тож, недоотримання бюджетних коштів за загальним фондом, слід очікувати, компенсуватиметься коштами спеціального фонду або переходом вступників до приватних закладів. Відтак фінансові недоотримання в умовах тотального попиту на вищу освіту та майже тотального прийому у ЗВО скоріше супроводжуватимуться не підвищенням якості освіти, а перерозподілом здобувачів по мережі та розширенням контрактної підготовки, передусім за популярними спеціальностями. Це ще більше посилить профільну неадекватність ЗВО, а відповідно знизить освітню якість, коли, наприклад, технічні, аграрні, педагогічні й інші заклади у пошуках коштів продовжуватимуть готувати фахівців невластивого їм профіля – з менеджменту, права тощо²³⁷.

По-друге. Навіть у межах державного фінансування, перерозподіл коштів відносно невеликий²³⁸, його роль у разі порушення принципу об'єктивності і справедливості, очевидно, матиме більше негативних, ніж позитивних наслідків.

По-третє. Основна причина низької якості вищої освіти – незадовільна і надмірна мережа подрібнених, розпорошених, профільно неадекватних, багатократно дубльованих, ресурсно дефіцитних, реально неоцінених ЗВО. Ця мережа в її нинішньому стані та контексті функціонування виробить формульний імунітет і нейтралізує запропоновану Формулу за рахунок інших джерел. Водночас світовий досвід переконує, що найбільш ефективний спосіб розібратися з національною мережею ЗВО – її оцінка за допомогою рейтингового

²³⁶ Вища освіта в Україні у 2018 році: стат. інформація / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Вища освіта в Україні у 2017 році: стат. зб. / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

²³⁷ Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>.

²³⁸ Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постановова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

механізму та запровадження відповідних організаційно-правових, з фінансовими включно, актів, аж до ліквідації неспроможних закладів і перерозподілу людських, фінансових, матеріально-технічних й інших ресурсів на користь більш потужних і перспективних інституцій, зокрема об'єднаних, консолідованих, укрупнених²³⁹. Порівняння української і, наприклад, британської²⁴⁰ мереж ЗВО переконує, що для України її 282 університети, академії, інститути і ще приблизно стільки ж відокремлених структурних підрозділів забагато. За таких умов з урахуванням реального економічного потенціалу країни досягнення конкурентоспроможної якості вітчизняної вищої освіти в принципі проблематично через розпорошення ресурсів.

Крім неефективності, Формула недоцільна. Адже система її показників не забезпечує орієнтацію діяльності закладів на забезпечення і тим більше вдосконалення якості. Можна очікувати, що Формула у такому її форматі працюватиме скоріше стохастично-хаотично, ніж цілеспрямовано. Це покаже фактичний розподіл фінансування за нею, оскільки є вагомі підстави вважати, що показники Формули не здатні об'єктивно ідентифікувати та належним чином оцінити у сучасному розумінні якісну освітню, наукову і міжнародну діяльність ЗВО.

По-перше. Показник «розрахунковий контингент» здобувачів вищої освіти не відповідає прийнятому у прогресивних країнах і регіонах тлумаченню її якості. У таких країнах і регіонах високу освітню якість насамперед пов'язують з рівнем і масштабом освітніх програм і наданих ступенів²⁴¹. Тому у Формулі індекси за рівнями вищої освіти – від молодшого бакалавра до доктора наук (відповідно 1; 1; 1,3; 0,8 і 0,5) для мотивації конкурентоспроможної якості насправді повинні бути зовсім іншими. Наприклад, за рівнями вищої освіти у тому самому діапазоні значень від 0,5 до 1,3, їх доцільніше встановити, як: 0,5; 1,0; 1,1; 1,2; 1,3. Тобто, за цим показником перевага має надаватися закладам з акредитованими освітніми програмами вищої складності та значним масштабом їх надання (присудження ступенів). Крім того, індекс спеціальності показника явно дискримінує низку суспільно важливих спеціальностей соціально-гуманітарного спрямування. Свого часу вони підтримувалися в незалежній Україні на протигагу технократичному ухилу у підготовці фахівців до отримання країною суверенітету (діапазон дискримінації від 1,0 до 3,0). За цим індексом спеціальностей «Музичне мистецтво» утричі важливіше, ніж «Право». У зв'язку з цим слід очікувати, що під «роздачу» (формульних коштів) потрапить знаний і визнаний Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, історія якого починається у 1804 р., а в 2020 р. заклад відзначатиме століття функціонування як самостійної інституції. Адже, формульний «недолік» університету, як виходить, полягає в тому, що в Києві 37 закладів паралельно надають правничу освіту, починаючи від бакалаврського рівня, а у Кропивницькому – шість таких закладів, і подібне відбувається повсюдно в Україні²⁴².

По-друге. Показник «масштабу діяльності», як свідчить провідна світова практика, без впровадження офіційного рейтингування закладів навряд чи спрацює доцільно (тобто з метою інституційного укрупнення). Заклади, як і раніше, будуть прагнути різноманітними способами, жертвуючи якістю, збільшити і зберегти контингент. Відтак, тенденція подальшого подрібнення українських закладів вірогідно збережеться²⁴³.

По-третє. Функціонал показника «наукової діяльності» також негативно контрастує з роллю досліджень і розробок у забезпеченні якості вищої освіти. Наприклад, у США, саме федеральний уряд, а не бізнес, головним чином підтримує дослідницько-інноваційну діяльність ЗВО²⁴⁴. У Світі загалом університетські «лабораторії» передовсім працюють на «аудиторії», і вже останні – на бізнес шляхом постачання йому

²³⁹ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

²⁴⁰ List of universities in the United Kingdom. URL: <https://www.studying-in-uk.org/list-of-universities-in-the-united-kingdom/>.

²⁴¹ Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf>; Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

²⁴² Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/>.

²⁴³ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

²⁴⁴ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

компетентного і конкурентоспроможного, інноваційного людського капіталу²⁴⁵. Наприклад, у 2018 р. розподіл фінансування досліджень і розробок ЗВО США (понад 79 млрд дол.) за джерелами становив: федеральний уряд – 52,9 %, штатівський і місцевий уряди – 5,4 %, інституційні фонди (самофінансування) – 25,7 %, бізнес – 6,0 %, неприбуткові організації – 6,9 %, усі інші – 3,1 %²⁴⁶. При цьому домінує фінансування фундаментальних досліджень (62,3 %), важливих для досягнення високої якості вищої освіти²⁴⁷. Тобто формульний показник, що орієнтує на обсяг надходжень до спеціального фонду з приватних, інших неурядових джерел, суперечить головним світовим тенденціям дослідницько-інноваційної підтримки освітньої якості у ЗВО.

По-четверте. Показник «міжнародного визнання», що стосується участі вітчизняних ЗВО у світових університетських рейтингах, недосконалий, принаймні, з таких причин. Не диференційовані за пріоритетністю, як це здійснено урядовим розпорядженням у 2018 р., суто об'єктивний Шанхайський рейтинг (ARWU), суб'єктивний на третину рейтинг Таймс (Times) і суб'єктивний наполовину рейтинг К'ю Ес (QS). Крім того, не розрізняються позиції закладів у цих рейтингах. У першому з рейтингів вітчизняні ЗВО жодним чином не представлені, у другому – у межах топ-1000 нині лише Національний університет «Львівська політехніка», інші п'ять закладів – поза межами цієї групи, у третьому – шість закладів на різних позиціях від 491 до 800. При цьому через суб'єктивність рейтингів найкраща з українських ЗВО «Львівська політехніка» у Таймс позиціонується як найгірша з них у К'ю Ес²⁴⁸. До того ж, що головне, формульний показник маловпливовий – його імпакт-фактор мінімальний – 1,0-1,1. Це й надалі культивуватиме у вітчизняній сфері вищої освіти застійне «хуторянство», зневагу до сучасного «лідера» механізмів оцінювання якості вищої освіти – рейтинга.

По-п'яте. Показник «регіональної підтримки» консервує статус-кво і одиничних закладів, які з багатьох причин слід підтримувати, зокрема у Глухові, Ізмаїлі, Ніжині, і тих, кого давно доцільно об'єднувати в межах одного міста. «Без вини винуватими» виявляються і провідні університети в Києві, частина у Львові і Харкові (водночас у Дніпрі і Одесі – ні)²⁴⁹.

Оскільки Формула перед запровадженням тільки презентувалася, а не обговорювалася у фаховому середовищі, та експериментально (пілотно) не апробувалася, її все ж можна протестувати у такий спосіб. Проаналізувати, як за формульним механізмом виглядатиме Гарвардський університет, який, хоч і приватний, має певне федеральне фінансування, упродовж 2003-2019 рр. з великим відривом беззмінно перший у світі за Шанхайським рейтингом загальної версії та нині перший у 15 з 54 предметних номінацій галузевої версії цього рейтингу²⁵⁰. Ураховуючи, що Гарвардський університет є взірцем, до якого мають наближатися українські

²⁴⁵ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

²⁴⁶ Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2018. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab021.html>.

²⁴⁷ Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–18. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab008.html>.

²⁴⁸ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.

²⁴⁹ Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

²⁵⁰ Harvard at a Glance. URL: <https://www.harvard.edu/about-harvard/harvard-glance>; Table 5-5. Institutional rankings for postdoctoral appointees: 2017. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/gradpostdoc/2017/html/gss17-dt-tab005-5.html>; Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2018. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab021.html>; Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–18. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab008.html>; Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html>; ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html>.

ЗВО²⁵¹, у разі адекватності Формула мала б оцінити переваги цього університету максимально високо за основними показниками освітньої, наукової та міжнародної діяльності²⁵².

У табл. 20 зазначено складники діяльності та показники Формули, відповідні характеристики Гарвардського університету і формульні значення показників / індексів, якщо їх застосувати до цього закладу вищої освіти.

Таблиця 20

Застосування до Гарвардського університету Формули розподілу видатків державного бюджету між ЗВО на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності

№	Формула	Гарвардський університет		
	Складник діяльності, показник	Параметр діяльності	Рівень / якість реалізації	Значення показника / індексу за Формулою
1	2	3	4	5
1	I. Освітня діяльність			
2	1. Розрахунковий контингент			
3	- рівень вищої освіти:			
4	третій	Близько 7 тис. докторантів		0,8 (переднайменше)
5	науковий	Понад 6 тис. постдокторантів	Найбільший обсяг у США і Світі	0,5 (найменше)
6	- спеціальності:			
7	Інформаційна, бібліотечна та архівна справа	Бібліотечна та інформаційна наука	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
8	Економіка	Економіка	Другий у світі	1,0 (мінімальне)
9	Політологія	Політичні науки	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
10	Психологія	Психологія	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
11	Соціологія	Соціологія	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
12	Фінанси, банківська справа та страхування	Фінанси	Другий у світі	1,0 (мінімальне)
13	Менеджмент	Менеджмент	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
14	Право	Право	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
15	Статистика	Статистика	Перший у світі	1,0 (мінімальне)
16	II. Наукова діяльність			
17	3. Наукова діяльність			
18		Фінансування федеральним урядом – 587,6 млн дол. (50,1 %)	80,9 % фінансування	1,0 (мінімальне)
19		Інституційне фінансування (самофінансування) – 361,1 млн дол. (30,8 %)		
20		Фінансування штатівським і місцевим урядами – 1,9 млн дол. (0,2 %)	19,1 % фінансування	1,5 (максимальне)

²⁵¹ Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. Education: Modern Discourses, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>; Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45; Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

²⁵² Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постановова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF>.

21		Фінансування бізнесом – 45,8 млн дол. (3,9 %)		
22		Фінансування неприбутковими організаціями – 155,3 млн дол. (13,2 %)		
23		Усе інше фінансування – 21,7 млн дол. (1,8 %)		
III. Міжнародна діяльність				
24	4. Міжнародне визнання	Шанхайський рейтинг	Перший (незмінно)	1,1 (максимальне)
25	5. Регіональна підтримка	Штат Массачусетс, Кембридж		1,07 (максимальне)

Джерело: Складено авторами.

З табл. 20 неважко зрозуміти, що Формула неспроможна виокремлювати і підтримувати провідні заклади з реальними досягненнями і потенціалом в освітній, науковій і міжнародній діяльності.

Ситуація із запровадженням Формули подібна до тієї, яка виникла із застосуванням затверджених Урядом 22 листопада 2017 р. критеріїв надання та підтвердження статусу національного ЗВО²⁵³. Спроба виконання цих критеріїв у 2019 р. призвела до нелогічних і неочікуваних результатів²⁵⁴. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти листом від 16 листопада 2019 р. № 397 визнало неповноцінною процедуру підтвердження згаданого статусу та висловило сумнів у валідності критеріїв для оцінювання якості вищої освіти, а також констатувало відсутність можливості своєчасно зробити необхідні їх корективи.

У цьому контексті ускладнило проблему скасування у 2014 р. після набуття чинності Закону України «Про вищу освіту» Положення про дослідницький університет, що діяло в редакції 2010 р. Проект нового Положення про дослідницький університет Міністерством освіти і науки України виносився на громадське обговорення у жовтні 2018 р., але зрештою до цього часу не прийнятий²⁵⁵.

У умовах такого стану законодавчо унормованих вітчизняних (класифікаційних) механізмів оцінювання якості ЗВО (визначення національних закладів і дослідницьких університетів) відсутні підстави вважати, що поспішне, непідготовлене і не перевірене впровадження згаданої Формули запрограмоване на успіх.

Таким чином, вже тепер очевидно, що у Формулу слід вносити істотні уточнення з урахуванням задекларованих цілей державної освітньої політики та результатів застосування у 2020 р.

Висновки

Вищевикладене узагальнення результатів здійсненого авторами у 2019 р. моніторингу і аналізу кращого світового, європейського та вітчизняного досвіду створення, функціонування і розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти відповідно до її місії дає підстави для таких висновків.

1. На прикладі північноамериканського (зокрема США), східноазійського (насамперед Китаю, Кореї та Японії), європейського (включно з Італією, Німеччиною, Сполученим Королівством і Францією) регіонів, Організації економічного співробітництва та розвитку (у складі 36 країн) та Європейського Союзу (28 країн) підтверджено, що на відміну від України в успішних країнах реалізується системна політика впровадження і вдосконалення механізмів оцінювання освітньої якості.

2. До цілісного комплексу актуальних для України і апробованих передовою практикою механізмів оцінювання якості вищої освіти входять акредитаційні, асоціаційні, класифікаційні, рамкові, рейтингові механізми.

3. Відповідно до дуального характеру якості можна здійснити класифікацію механізмів оцінювання якості вищої освіти з поділом на два класи – нижчі (орієнтовані на первинне забезпечення достатньої якості) і

²⁵³ Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу: постанова Кабінету Міністрів України від 22.11.2017 р. № 912. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>.

²⁵⁴ Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти: аналіз. звіт. Київ: Нац. агент. із забезп. якості вищ. осв. 2019. 74 с. URL: http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/6214/analitichnii_zvit.pdf.

²⁵⁵ Проект Положення про дослідницький університет / Міністерство освіти і науки. URL: <http://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proekt-polozhennya-pro-doslidnickij-universitet>; Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

вищі (служуть подальшому з'ясуванню та розвитку досконалої якості). До нижчого класу належать акредитаційні, масово-асоціаційні, класифікаційні механізми, до вищого – рамкові, елітно-асоціаційні та рейтингові механізми. Перші механізми придатні (валідні) для оцінювання мінімально достатньої якості, другі – для максимально досконалої якості вищої освіти.

4. В Україні відсутні механізми вищого класу (рамкові, елітно-асоціаційні та рейтингові), а формування механізмів нижчого класу (акредитаційних, масово-асоціаційних, класифікаційних) не завершено.

5. Виявлено закономірність – найбільш ефективні механізми оцінювання якості вищої освіти характеризуються мінімізацією критеріїв і показників, а також доведено, що в основі їхньої критеріально-індикаторної бази – рівень новизни, складності і масштабності діяльності.

6. Через істотне відставання від прогресивних країн у створенні збалансованої системи механізмів оцінювання якості вітчизняна вища освіта є неконкурентоспроможною і дезорієнтованою щодо виходу з кризи, а громадяни і суспільство – необізнаними із фактичним станом цієї сфери, її закладами-лідерами і закладами-аутсайдерами.

7. Методи «спроб і помилок», що не спираються на якісне оцінювання, на кшталт, запровадження формули розподілу бюджетного фінансування між закладами вищої освіти, не забезпечують інституції від подальшої стагнації і депресії та втрати якості. Потрібні невідкладні заходи із застосування в Україні ключових механізмів оцінювання якості вищої освіти, що випливають з проведеного дослідження.

Список використаних джерел

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I): препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 15.12.2019).

Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти: аналіт. звіт. Київ: Нац. агент. із забезп. якості вищ. осв. 2019. 74 с. URL: http://www.euroosvita.net/prog/data/attach/6214/analitichnii_zvit.pdf (дата звернення: 15.12.2019).

Вища освіта в Україні у 2017 році: стат. зб. / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.12.2019).

Вища освіта в Україні у 2018 році: стат. інформація / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.12.2019).

Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.12.2019).

Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch> (дата звернення: 15.12.2019).

Заключний звіт незалежного європейського аудиту національної системи досліджень та інновацій України: Інструмент політ. підтримки програми «Горизонт 2020». Люксембург: Відділ публікацій ЄС, 2017. 83 с.

Звіт ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка за 2018 рік Губерського Леоніда Васильовича (2018). Доповідь на конференції трудового колективу Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/zvit/zvit-rektora-2018.pdf> (дата звернення: 15.12.2019).

Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2018 р. URL: <http://vstup.info/> (дата звернення: 15.12.2019).

Інформаційна система «Конкурс»: Вступ. кампанія 2019 р. URL: <http://vstup.info/> (дата звернення: 15.12.2019).

Компас. Рейтинг українських вищих учебных заведений по степени удовлетворенности образованием. URL: <http://www.yourcompass.org/> (дата звернення: 15.12.2019).

Консолідований рейтинг вишів України 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/> (дата звернення: 15.12.2019).

Концептуальні засади реформування публічного фінансування та управління закладами вищої освіти. URL: <https://osvita.ua/vnz/reform/69080/> (дата звернення: 24.12.2019).

Кремень В. Система підтримки інноваційної діяльності: організаційне перезавантаження? Україна не повинна втратити можливість для активізації інноваційного вектора розвитку. *Дзеркало тижня*. 2019. 14 верес.

Луговий В. І. Консолідовані університети креативної Італії. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. № 3. С. 5–13.

Луговий, В. Управління освітою: навч. посіб. Київ: УАДУ. 1997. 302 с.

Луговий В. Креативна Італія та її консолідовані університети. *Освіта і суспільство*. 2019. Лип. № 7 (16). С. 5.

Луговий В., Винницький М. Дослідницько-інноваційна модернізація європейських університетів. *Педагогічна газета*. 2017. Вер.-жов. № 5. С. 3.

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Додат. 2 до № 3, Т. І (26). 2011. (Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»). 700 с. С. 296–308.

Луговий В., Слюсаренко В., Таланова Ж. Від акредитації до рейтинга (функціонування VS розвиток). *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2018. № 2(6). С. 3–20. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/77/73> (дата звернення: 15.12.2019).

Луговий, В., Слюсаренко, О. & Таланова, Ж. Закон базисної організації компетентностей. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2017. № 4, 14–29.

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Організаційно-економічні засади реалізації дуальної «викладацько-дослідницької» функції науково-педагогічних працівників університетів. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну: Спецвипуск. VIII Міжн. наук.-практ. конф. «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України»*. Київ: КНУТД, 2018. С. 15–26.

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Політика пріоритезації, забезпечення і покращення якості як основи гуманізації вищої освіти. *Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія* / О. П. Воробйова та ін.; Ін-т вищ. осв. НАПН України; ред. В. І. Луговий, Ж. В. Таланова. Київ, 2017. Розділ І. С. 5–131. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 15.12.2019).

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство: міжнародний науковий журнал*. 2019. № 3 (105). С. 26–45.

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. № 2. С. 5–23.

Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Сучасність і надсучасність – критерій якості вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2019. № 1(7). С. 3–25.

Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Тенденції розвитку механізмів оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина І)*: препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 7–23. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 15.12.2019).

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Університети та академії: фундаментальні інститути світового освітньо-наукового простору. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. 2015. № 3. Дод. 1: Інтеграція вищої освіти і науки. Київ, 2015. 300 с. С. 150–159.

Луговий В., Таланова Ж. Оплата праці в провідних університетах США: досвід для України. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2016. № 1. С. 51–57.

Луговий В. І., Таланова Ж. В. Зв'язок складності та самостійності в освіті. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2013. № 4. С. 50–58.

Майбутнє університетів. Частина 1. Еволюція університетів: на порозі невідомого майбутнього»: доповідь / С. Бабак та ін.; Український ін-т майбутнього. Київ, 2018. 126 с. URL: <https://www.uifuture.org/publications/reports/24475-maybutnie/universytetiv> (дата звернення: 16.08.2019).

Наукова та інноваційна діяльність України: стат. зб. 2017 / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.12.2019).

Наукові дослідження і розробки у 2018 році / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.12.2019).

Національна академія наук України: статистичний і наукометричний аналіз ефективності наукового потенціалу / Б. А. Маліцький та ін.; гол. ред. акад. НАН України В. Л. Богданов; НАН України, ДУ «Інститут дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва». Київ: «Фенікс», 2018. С. 61–69.

Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Н. М. Авшенюк та ін.; Нац. акад. пед. наук України; заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка. 2016. 448 с. (до 25-річчя незалежності України).

Національний освітньо-науковий глосарій / В. І. Луговий та ін.; Нац. акад. пед. наук України; ред. колегія: В. Г. Кремень (голова) та ін. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. 272. URL: https://drive.google.com/file/d/1tGrKFIMOY8WlQz9LR_9Co06JVZh3MrZF/view (дата звернення: 15.12.2019).

На часі розроблення національного рейтингу закладів вищої освіти / В. Луговий та ін. *Педагогічна газета*. 2018. № 2 (берез.-квіт.). С. 4.

Папакін Г. Павло Скоропадський та Українська академія наук. До 100-річчя НАН України. Київ: Українські пропілеї, 2018. 335 с.

Переклад документів Конференції міністрів освіти Європейського простору вищої освіти: 24-25 травня 2018 р., Париж. URL: <http://erasmusplus.org.ua/novyny/1912-pereklad-dokumentiv-konferentsii-ministriv-osvity-yevropeiskoho-prostoru-vyshchoi-osvity.html> (дата звернення: 15.12.2019).

Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.12.2019).

Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ: наказ Міністерства освіти і науки від 26.09.2005 р. № 557 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1130-05> (дата звернення: 15.12.2019).

Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 266. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF> (дата звернення: 15.12.2019).

Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2018 р. № 154-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80> (дата звернення: 15.12.2019).

Про затвердження плану заходів щодо реформування вітчизняної наукової сфери: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2018 р. № 776-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776-2018-%D1%80> (дата звернення: 15.12.2019).

Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 20.12.2011 р. № 1475. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0018-12> (дата звернення: 15.12.2019).

Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу: постанова Кабінету Міністрів України від 22.11.2017 р. № 912. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF> (дата звернення: 15.12.2019).

Проект Положення про дослідницький університет / Міністерство освіти і науки. URL: mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proekt-polozhennya-pro-doslidnickij-universitet (дата звернення: 15.12.2019).

Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення: 15.12.2019).

Про освіту: Закон України від 5.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 15.12.2019).

Про підвищення посадових окладів науково-педагогічних працівників: постанова Кабінету Міністрів України від 23.01.2019 р. № 36. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-pidvishchennya-posadovih-okladiv-naukovo-pedagogichnih-pracivnikiv> (дата звернення: 15.12.2019).

Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Верховної Ради України від 4.10.2019 р. № 188-IX. Голос України. 2019. 12 жовт. № 196. С. 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-20> (дата звернення: 15.12.2019).

Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF> (дата звернення: 30.12.2019).

Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64398/> (дата звернення: 15.12.2019).

Рейтинг університетів «ТОП-200 Україна» 2019 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/64884/> (дата звернення: 15.12.2019).

Річний звіт про виконання бюджетних програм Міністерства освіти і науки України за 2018 рік. *Освіта України*. 2019. № 10. С. 5–51.

Салми Дж. Создание университетов мирового класса / пер. с англ. Москва: Изд-во «Весь мир», 2009. 132 с.

Сироїд О. І. Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 16 листопада 2016 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. Київ: Парлам. вид-во, 2017. С. 5–7.

Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. Київ: Гол. ред. україн. рад. енци., Вища школа. 776 с.

Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Пріоритети, 2015. 384 с.

Слюсаренко О., Луговий В. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I)*: препринт / О. Воробйова та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. С. 72–105. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 15.12.2019).

Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. Київ: Міленіум, 2010. 476 с.

Таблиці функцій та критичних точок розподілів. Розділи: Теорія ймовірностей. Математична статистика, Математичні методи в психології / Укладач: М.М. Горонескуль. Харків: УЦЗУ, 2009. 90 с. <http://repositories.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/1530/1/Tablici.pdf> (дата звернення: 15.12.2019).

Український інститут майбутнього. URL: <https://www.uifuture.org/> (дата звернення: 15.12.2019).

Юрій Дрогобич. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D1%80%D1%96%D0%B9_%D0%94%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%87 (дата звернення: 15.12.2019).

8th International Conference on World-Class Universities (WCU-8). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/index.html> (last accessed: 15.12.2019).

Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/index.html> (last accessed: 15.12.2019).

American Council on Education. URL: <https://www.acenet.edu/Pages/default.aspx> (last accessed: 15.12.2019).

American Council on Education. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/American_Council_on_Education (last accessed: 15.12.2019).

Association of American Universities. URL: <https://www.aau.edu/> (last accessed: 15.12.2019).

Association of American Universities. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Association_of_American_Universities (last accessed: 15.12.2019).

Carnegie Classification of Academic Institutions. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/561/carnegie-classification-of-academic-institutions.pdf> (last accessed: 15.12.2019).

Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&rid=7](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&rid=7) (last accessed: 15.12.2019).

Descriptors defining levels in the European Qualifications Framework (EQF). URL: <https://ec.europa.eu/ploteus/content/descriptors-page> (last accessed: 15.12.2019).

Digest of Education Statistics. URL: <https://nces.ed.gov/programs/digest/d18/> (last accessed: 15.12.2019).

Education at a Glance 2018: OECD Indicators. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2018_eag-2018-en#page1 (last accessed: 15.12.2019).

ETH Zurich. URL: <https://www.ethz.ch/en/the-eth-zurich.html> (last accessed: 15.12.2019).

European Association of Institutions in Higher Education. Mission of PHE. URL: <https://www.eurashe.eu/policy/mission-phe/> (last accessed: 15.12.2019).

European University Association. Who we are. URL: <https://eua.eu/about/who-we-are.html> (last accessed: 15.12.2019).

Gibbons Michael T. Higher Education R&D Expenditure Increased 4.7 %, Exceeded \$ 75 Billion in FY 2017. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2020/nsf20302/> (last accessed: 15.12.2019).

Gibbons Michael T. Higher Education R&D Funding from All Sources Increased for the Third Straight Year in FY 2018. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/2019/nsf19302/> (last accessed: 15.12.2019).

Harvard at a Glance. URL: <https://www.harvard.edu/about-harvard/harvard-glance> (last accessed: 15.12.2019).

Higher Education to 2030, Volume 2: Globalisation, Executive Summary, OESD Publishing, Paris. URL: <http://www.oecd.org/education/ceri/44101074.pdf> (last accessed: 15.12.2019).

Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf (last accessed: 15.12.2019).

International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf> (last accessed: 15.12.2019).

IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <http://ireg-observatory.org/en/> (last accessed: 15.12.2019).

Is 100 hours per year of teaching a heavy load for a lecturer? URL: <https://academia.stackexchange.com/questions/91364/is-100-hours-per-year-of-teaching-a-heavy-load-for-a-lecturer> (last accessed: 15.12.2019).

Knowledge Exchange Framework Consultation. URL: <https://re.ukri.org/sector-guidance/publications/knowledge-exchange-framework-consultation-2019/> (last accessed: 16.02.2019).

List of Current Digest Tables. URL: https://nces.ed.gov/programs/digest/current_tables.asp (last accessed: 15.12.2019).

List of universities in the United Kingdom. URL: <https://www.studying-in-uk.org/list-of-universities-in-the-united-kingdom/> (last accessed: 15.12.2019).

Lugovyi V., Orzhel O., Slyusarenko O., Talanova Zh. (2018). Education and research duality – the determining characteristic of higher education. *Education: Modern Discourses*. 2018. No 1. P. 71–88. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2018-1-8> (last accessed: 15.12.2019).

Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8> (last accessed: 15.12.2019).

Main Science and Technology Indicators. Volume 2017 Issue 1, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2017-1_7c1ef2fa-en (last accessed: 15.12.2019).

Main Science and Technology Indicators. Volume 2018 Issue 1, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2018-1_fe401804-en (last accessed: 15.12.2019).

Main Science and Technology Indicators. Volume 2018 Issue 2, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2018-2_072c24c4-en (last accessed: 15.12.2019).

Main Science and Technology Indicators. Volume 2019 Issue 1, OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/data/oecd-science-technology-and-r-d-statistics/main-science-and-technology-indicators-edition-2019-1_49386a8a-en (last accessed: 15.12.2019).

Polytechnic University of Turin. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Polytechnic_University_of_Turin (last accessed: 15.12.2019).

QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020> (last accessed: 15.12.2019).

Ranking Web of Universities. URL: <http://www.webometrics.info/en> (last accessed: 01.2020).

Rankings: A Challenge to Higher Education? URL: <http://ireg-observatory.org/en/ireg-2019> (last accessed: 15.12.2019).

Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf> (last accessed: 15.12.2019).

Sant'Anna School of Advanced Studies. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Sant%27Anna_School_of_Advanced_Studies (last accessed: 15.12.2019).

Sapienza University of Rome. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Sapienza_University_of_Rome (last accessed: 15.12.2019).

Scuola Normale Superiore in Pisa. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Scuola_Normale_Superiore_di_Pisa (last accessed: 15.12.2019).

ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2018-Press-Release.html> (last accessed: 15.12.2019).

ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/Academic-Ranking-of-World-Universities-2019-Press-Release.html> (last accessed: 15.12.2019).

ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2018 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2018-Press-Release.html> (last accessed: 15.12.2019).

ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects 2019 Press Release. URL: <http://www.shanghairanking.com/ShanghaiRankings-Global-Ranking-of-Academic-Subjects-2019-Press-Release.html> (last accessed: 15.12.2019).

Table 5-5. Institutional rankings for postdoctoral appointees: 2017. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/gradpostdoc/2017/html/gss17-dt-tab005-5.html> (last accessed: 15.12.2019).

Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–17. URL: https://ncesdata.nsf.gov/herd/2017/html/herd2017_dst_08.html (last accessed: 15.12.2019).

Table 8. Higher education R&D expenditures, by source of funds and type of R&D: FYs 2010–18. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab008.html> (last accessed: 15.12.2019).

Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2017. URL: https://ncesdata.nsf.gov/herd/2017/html/herd2017_dst_21.html (last accessed: 15.12.2019).

Table 21. Higher education R&D expenditures, ranked by all R&D expenditures, by source of funds: FY 2018. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/html/herd18-dt-tab021.html> (last accessed: 15.12.2019).

Table 106.10. Expenditures of educational institutions related to the gross domestic product, by level of institution: Selected years, 1929–30 through 2016–17. URL: https://nces.ed.gov/programs/digest/d17/tables/dt17_106.10.asp?current=yes (last accessed: 15.12.2019).

Table 106.10. Expenditures of educational institutions related to the gross domestic product, by level of institution: Selected years, 1929–30 through 2017–18. URL: https://nces.ed.gov/programs/digest/d18/tables/dt18_106.10.asp?current=yes (last accessed: 15.12.2019).

The Carnegie Classification of Institutions of Higher Education. 2018 Updated Facts & Figures. URL: <https://carnegieclassifications.iu.edu/downloads/CCIHE2018-FactsFigures.pdf> (last accessed: 15.12.2019).

The Changing Nature of Work. World Development Report. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/816281518818814423/2019-WDR-Report.pdf> (last accessed: 15.12.2019).

The Rockefeller University. Bioscience is what we do. URL: <https://www.rockefeller.edu/about/> (last accessed: 15.12.2019).

THE. World University Rankings 2019. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2019/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats (last accessed: 15.12.2019).

THE World University Rankings. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats (last accessed: 15.12.2019).

University of Bologna. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Bologna (last accessed: 15.12.2019).

University of Florence. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Florence (last accessed: 15.12.2019).

University of Milan. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Milan (last accessed: 15.12.2019).

University of Milano-Bicocca. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Milano-Bicocca (last accessed: 15.12.2019).

Université Paris Sciences et Lettres. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Universit%C3%A9_Paris_Sciences_et_Lettres (last accessed: 15.12.2019).

University of Parma. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Parma (last accessed: 15.12.2019).

University of Pisa. URL: <https://www.psl.eu/en> (last accessed: 15.12.2019).

University of Siena. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Siena (last accessed: 15.12.2019).

University Quality Indicators: A Critical Assessment: Study. 2015. URL: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563377/IPOL_STU%282015%29563377_EN.pdf (last accessed: 15.12.2019).

Розділ 2. Міжнародний, національний та інституційний виміри запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти: вітчизняний досвід

*Жаннета Таланова,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент,
головний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0003-4007-2677>*

Анотація

У розділі систематизовано підходи до якості вищої освіти, механізми оцінювання якості вищої освіти та їх складові на національному та інституційному рівнях, охарактеризовано стан їх запровадження у вітчизняній системі вищої освіти. Визначено ключові методи, інструменти оцінювання якості вищої освіти та ідентифіковано їх наявність в Україні. Здійснено огляд Інтернет ресурсів українських університетів, виокремлених за обґрунтованою вибіркою, та виявлено стан імплементації механізмів оцінювання якості вищої освіти на інституційному рівні в цих закладах.

Ключові слова: вища освіта, механізми оцінювання, забезпечення якості.

Актуальність. Запровадження системи забезпечення та удосконалення якості вищої освіти в Україні відповідно до законодавчих документів і положень Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), передусім Стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в ЄПВО, вимагає нових науково обґрунтованих підходів до реалізації освітньої політики якості. Відповідно, на часі розроблення та запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти на основі аналізу вітчизняного досвіду та урахування кращих міжнародних напрацювань, що засвідчує актуальність дослідження практичних аспектів оцінювання якості вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Ключові організації, документи та інструменти, що регулюють розвиток вищої освіти, можна класифікувати за рівнем впливу на процеси забезпечення, оцінювання та покращення якості вищої освіти – у міжнародному, національному та інституційному вимірах.

За результатами дослідження проблеми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції «Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I)»¹ на основі аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових та інформаційних джерел і досвіду були запропоновані теоретичні засади механізмів оцінювання якості вищої освіти та визначення основних понять проблеми.

Оцінювання якості вищої освіти в контексті її забезпечення та покращення – це процес збору, аналізу, узагальнення та інтерпретації вхідних і вихідних даних у вищій освіті за визначеними кількісними та якісними показниками з метою вимірювання результативності діяльності та визначення ступеня відповідності об'єкта оцінювання (закладу вищої освіти, освітньої програми) встановленим вимогам – рамкам, стандартам, критеріям, та формування відповідних рекомендацій і прийняття рішень щодо удосконалення якості.

Механізм оцінювання якості вищої освіти – система складових (інституції та їх організаційні структури, підходи, способи, фактори, форми, методи, засоби, процедури, інструменти, критерії і показники), що цілеспрямовано та узгоджено діють разом, призначена для забезпечення процесу оцінювання якості вищої освіти на принципах прозорості та порівнюваності. Такий механізм може характеризуватися числом ступенів свободи – мінімальною кількістю його складових, характеристики та дії яких однозначно визначають специфіку та дію решти складових механізму. Причому кожному методу можуть відповідати свої форми і свої інструменти. Наприклад, методу адміністративно-правового регулювання забезпечення та оцінювання якості вищої освіти відповідають такі форми, як державний нагляд та ліцензування, яким, у свою чергу, відповідають такі інструменти, як ліцензія, реєстрація, нормативи.

Конкретизуючи складові механізмів оцінювання якості вищої освіти, до них можна віднести політики, стратегії, рейтинги, стандарти, рамки, кодекси, статистичні дані, бази даних, моніторинг, опитування, інтерв'ю, колегіальне оцінювання, процедури оцінювання тощо.

¹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

Отже, дослідження проблеми оцінювання якості вищої освіти в національних реаліях має за мету визначити стан розвитку та впровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти та їх складових на інституційному рівні та сформулювати пропозиції щодо науково обґрунтованих підходів до реалізації освітньої політики якості в Україні у контексті євроінтеграції та з урахуванням міжнародного досвіду.

Використовуючи напрацювання, представлені в дослідженні «Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I)»², систематизуємо складові механізмів оцінювання якості вищої освіти за національним та інституційним рівнями. Виходячи з визначення механізмів оцінювання якості вищої освіти, віднесемо до національного рівня *механізми* оцінювання, що визначаються та забезпечуються державними інституціями або загальнонаціональними організаціями (наприклад, професійними об'єднаннями або асоціаціями роботодавців) та мають національний фактор впливу на заклади вищої освіти.

Національні опитування щодо залучення та задоволеності студентів якістю вищої освіти, наданням освітніх послуг закладами вищої освіти. Незважаючи на те, що опитувань студентів проводиться у вищій освіті України багато, але тільки на інституційному рівні, Міністерство освіти і науки України поки не проводило подібних заходів.

Національні оцінювання результатів навчання та надання додаткових категорій порівняльних даних має на меті більш повний та персоналізований поділ порівняльних даних щодо результатів студентів різних закладів вищої освіти за галузями знань / спеціальностями / освітніми програмами. Усі стейкхолдери можуть зіставляти результати різних закладів з подібними характеристиками/профілями на національному / міжнародному рівнях. Така інформація важлива для формування відповідної освітньої політики. В Україні використовується інформація щодо результатів зовнішнього незалежного оцінювання вступників до закладів вищої освіти, визначаючи таким чином привабливість закладів та, опосередковано, якість їх діяльності. Також, започатковано оцінювання результатів навчання випускників бакалаврату через запровадження вступу за технологією зовнішнього незалежного оцінювання (магістерська підготовка за спеціальностями 081 «Право» та 293 «Міжнародне право»)³. Зовнішнє тестування передбачає формування банку високоякісних, валідних і надійних завдань у різних форматах. Щодо медичної вищої освіти, то в Україні система зовнішнього оцінювання результатів навчання, що включає розроблені загальні іспити, запитання, завдання та формальне оцінювання, діє багато років, наразі відбувається реформа медичної освіти, що передбачає реалізацію міжнародних ініціатив з оцінювання, що надають дані про результати навчання, які можна узагальнити у локальних контекстах.

Tuning надає принципи, підходи та методологію для налаштування освітніх систем і вирівнювання результатів вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти на основі описів компетентностей та результатів навчання, секторальних рамок та профілів освітніх програм, застосовуючи, зокрема, бенчмаркінг. В Україні методологія *Tuning* використовується в розробленні стандартів вищої освіти, профілів освітніх програм і компетентностей та результатів навчання.⁴

Інституційний аудит стосується процесів закладу вищої освіти щодо забезпечення та удосконалення якості. Аудит основну увагу приділяє механізмам якості та шляхам їх розвитку для удосконалення закладу вищої освіти в цілому, він має за мету виявити, чи виконуються стандарти та завдання, які заклад визначив для себе; чи наявні докази щодо оцінювання якості діяльності закладу; чи існують процедури для забезпечення процесів, які відбуваються як наслідок оцінювання та постійно удосконалюються. Отже, в аудиті поняття якості є не статичним, а динамічним поняттям. За Законом України «Про освіту» інституційний аудит проводиться для всіх закладів освіти, крім вищої⁵.

Акредитація (інституційна або освітньої програми) спрямована на засвідчення якості та іміджу закладу вищої освіти або освітньої програми зовнішнім органом на основі об'єктивного оцінювання отриманої інформації про діяльність і досягнення. Метою є забезпечення того, щоб ступенева програма або заклад вищої освіти відповідали встановленим стандартам. Мінімальні стандарти можуть бути встановлені державним

² Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

³ Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/vstupna-kampaniya-2018/vstup-na-drugij-magisterskij-riven-vishoyi-osviti-za-specialnistyami-081-pravo-ta-293-mizhnarodne-pravo-za-tehnologiyeyu-zno>.

⁴ Міністерство освіти і науки України. Науково-методична рада. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini>.

⁵ Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

органом або професійною організацією. З метою розвитку та удосконалення закладу / освітньої програми надається експертний відгук за результатами оцінювання на основі узгоджених критеріїв і, таким чином, заклад здатний визначити пріоритети щодо подальшого розвитку. Якщо заклад вищої освіти має акредитацію, це означає, що він визнаний таким, що пропонує вищу освіту відповідно до стандарту, тож отримує фінансування чи підтримку студентів. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти здійснює акредитацію освітніх програм відповідно до Закону України «Про вищу освіту» та нормативно-правових документів, інституційна акредитація задекларована в Законі, але поки не набула впровадження.

Оцінювання ефективності діяльності закладу вищої освіти за *ключовими показниками* – це кількісно вимірювані заходи, що використовуються для оцінювання ступеня досягнення закладом вищої освіти цілей, встановлених у стратегічних документах (наприклад, стратегія розвитку). Спробою застосувати оцінювання діяльності закладів вищої освіти на основі ключових показників в Україні можна вважати механізм фінансування вищої освіти, ініційований Міністерство освіти і науки України та затверджений Постановою КМУ «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності» від 24 грудня 2019 р. № 1146.⁶

Рейтингування закладів вищої освіти порівнює ефективність діяльності закладів вищої освіти один з одним за допомогою конкретних критеріїв, індикаторів/показників і подає інформацію у певному порядку. Поширення глобальних рейтингів ілюструє суспільну потребу отримати доступ до міжнародно порівнянних даних та інформації про університетські досягнення. Важливо зазначити, що два основних підходи до оцінювання якості вищої освіти – забезпечення якості та рейтингування – мають принципово різні цілі. Основна мета рейтингування – відбір найкращих, а зовнішнього забезпечення якості – дотримання стандартів і удосконалення якості. Таким чином, забезпечення якості охоплює всі заклади вищої освіти, а не тільки топовий сегмент. Окрім глобальних, національні рейтинги також відіграють впливову роль при розробленні закладами вищої освіти інституційних стратегій і процесів. Рейтинги є одним з джерел інформації як для закладів вищої освіти, так і для національних органів влади в контексті порівнюваності результатів діяльності закладів, ідентифікації показників як орієнтирів розвитку, для бенчмаркінгу.⁷

Важливими складовими механізмів оцінювання якості вищої освіти є *інструменти* оцінювання.

Стандарти (міжнародні та національні) та *бенчмаркінг (кращі практики міжнародні та національні)* дозволяють продемонструвати та пояснити результати діяльності закладів вищої освіти як в реальних показниках, так і порівняно з іншими закладами. Ефект полягає в наданні інформації про результати діяльності відносно узгоджених орієнтирів – стандартів або кращих практик. В Україні процес розроблення та застосування нового покоління стандартів, побудованих на компетентнісному підході, почався з затвердженням і запровадженням Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.), наразі понад 100 стандартів вищої освіти затверджено Міністерством освіти і науки України.

Рамки кваліфікацій – основа для структурування кваліфікацій, які визначаються результатами навчання, їх визнання та орієнтир для створення і модернізації освітніх програм – Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя; Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти; національні рамки кваліфікацій, узгоджені з європейськими метарамками; галузеві/секторальні рамки кваліфікацій, деталізовані по відношенню до Національної рамки кваліфікацій та зосереджені на кваліфікаціях (компетентностях, результатах навчання), специфічних для певних галузей/секторів економіки. Українське законодавство забезпечує розвиток Національної рамки кваліфікацій та галузевих рамок кваліфікацій відповідно до положень Європейського простору вищої освіти. Національна рамка кваліфікацій узгоджена з Європейською рамкою кваліфікацій для навчання впродовж життя і за кількістю рівнів, і за змістом опису кваліфікацій, галузеві рамки задекларовані Законом України «Про освіту», але наразі не розробляються.

Рамка якості для досконалості закладу вищої освіти, що складається з трьох *доменів досконалості*: політика та стратегія; викладання та навчання; дослідження, розробки та інновації – три ключові сфери діяльності будь-якого закладу вищої освіти. Вона містить характеристики досконалості та повинна використовуватися як орієнтир для національного щорічного огляду/обстеження закладів вищої освіти. В Україні, як зазначалося вище, здійснюється обстеження за ключовими показниками діяльності закладів вищої

⁶ Постанова Кабінету Міністрів України «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності» від 24 грудня 2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-n>.

⁷ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

освіти з метою розподілу державного фінансування, але вони зовсім не враховують сферу – політика та стратегія, а також тільки частково враховують показники щодо сфер викладання та навчання і досліджень, розробок та інновацій.

Рамка досконалості викладання може використовувати такі основні дані – результати національного опитування студентів випускних курсів; статистика щодо працевлаштування або продовження подальшого навчання випускників тощо. Такий інструмент повністю відсутній як у нормативно-правовому полі України, так і в практиці оцінювання на національному та інституційному рівнях.

Додаток до диплому, що надає стандартизований опис і підтверджує кваліфікацію вищої освіти. В українській вищій освіті цей інструменти запроваджено як обов'язковий з 2014 р. за Законом України «Про вищу освіту».

Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ECTS) – студентоорієнтована система для накопичення та трансферу кредитів, заснована на принципі прозорості процесів навчання, викладання та оцінювання, що сприяє визнанню навчальних досягнень, кваліфікацій та періодів навчання. Зазначений інструмент оцінювання в Україні затверджений законодавчо та застосовується повною мірою останні роки.

Результати навчання – це твердження того, що особа знає, розуміє і може робити після завершення освітнього процесу. Результати навчання можуть бути віднесені до окремих освітніх компонентів і до освітніх програм в цілому. Законом України «Про вищу освіту» визначено поняття «результат навчання» та зазначено, що нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти формулюється у термінах результатів навчання.

Отже, можна стверджувати, що окремі механізми оцінювання якості вищої освіти та їх основні інструменти реалізуються в українській системі вищої освіти, з іншого боку, для отримання повної характеристики національного ландшафту якості вищої освіти необхідно запровадити такі механізми оцінювання, як національні опитування студентів, національні оцінювання результатів навчання, оцінювання ефективності діяльності закладу вищої освіти за ключовими показниками, визначеними Рамкою якості для досконалості закладу вищої освіти, національне рейтингування закладів вищої освіти, національне оцінювання якості викладання на основі Рамки досконалості викладання, а також необхідно прискорити запровадження галузевих рамок кваліфікацій та інституційної акредитації для розбудови системи забезпечення якості.

Спираючись на отримані результати дослідження проблеми оцінювання якості вищої освіти, представлені у дослідженні «Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I)»⁸, узагальнимо компоненти механізмів оцінювання якості вищої освіти. Отже, виявлено *два основні підходи* до якості вищої освіти, – *забезпечення якості та рейтингування*, які реалізуються через різні механізми. Європейський простір вищої освіти передбачає та заохочує розвивати різні механізми забезпечення якості, сумісні з ESG, що має дві основні цілі – підзвітність та удосконалення. За ознаками механізмів класифіковано основні типи у межах забезпечення якості:

- *оцінювання* – орієнтоване на розвиток і вдосконалення та фокусується на сильних і слабких сторонах освітньої програми чи закладу вищої освіти, результати оцінювання представлені у формі рекомендацій щодо вдосконалення освітньої програм, освітнього процесу, діяльності закладу;

- *акредитація* – визначення відповідності освітньої програми або закладу вищої освіти певному стандарту, результат акредитації – прийняття рішення щодо надання або не надання акредитації;

- *аудит* – характеризує внутрішню систему забезпечення якості діяльності закладу вищої освіти шляхом визначення його сильних і слабких сторін.⁹

Зазначені типи механізмів оцінювання вищої освіти об'єднує спільна мета – якість вищої освіти, але вони характеризуються не тільки різними цілями, але й організаційними структурами, що задіяні. Організаційні структури охоплюють як зовнішніх, так і внутрішніх акторів. Акредитація та аудит, як правило, здійснюються зовнішніми інституціями, а оцінювання передбачає перманентні дії передусім структурних підрозділів закладів вищої освіти.

⁸ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

⁹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

Зрозуміло, що акредитація та аудит також передбачають певні процеси оцінювання задля досягнення цілей. Основними формами оцінювання є інституційне оцінювання, оцінювання освітніх програм і комбінація цих форм, в межах яких розглядаються різні об'єкти оцінювання, використовуються різноманітні процедури, способи, методи, засоби, інструменти, критерії і показники, залежно від цілей та факторів.

Метою інституційного оцінювання є розвиток закладу, надання керівництву закладу вищої освіти інформації щодо сильних і слабких сторін, відповідності інституційних політик і стратегій, системи забезпечення якості, різних систем оцінювання, здатності до змін та ефективність й економічні аспекти діяльності закладу, щоб допомогти покращити результати діяльності закладу. Інституційне оцінювання не розглядає безпосередньо викладання та дослідження, воно стосується центральних факторів, пов'язаних з організаційною функціональністю та економічною ефективністю, – процесів стратегічного менеджменту, прийняття рішень, організації та забезпечення якості, а також ресурсів і результатів діяльності. Певні мінімальні вимоги або стандарти, яким повинні відповідати заклади вищої освіти, попередньо узгоджені, щоб висновки були максимально об'єктивними, маючи визначені орієнтири. Інституційне оцінювання здебільшого базується на «відповідності меті», і команда експертів оцінює реальність у порівнянні з визначеною інституційною місією та завданнями, стандартами. Узагальнення складових механізму інституційного оцінювання якості вищої освіти представлено в табл. 1.¹⁰

Оцінювання освітніх програм ґрунтується на положеннях ESG, що визначають цілі, методи, процедури, а також об'єкти оцінювання. Критерії та показники оцінювання освітніх програм деталізуються на національному та інституційному рівнях, а також залежать від галузі знань і спеціальності, у межах яких створено освітню програму, що підлягає оцінюванню/акредитації, також враховується специфіка міждисциплінарних або міжінституційних спільних освітніх програм.

¹⁰ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

Таблиця 1

Інституційне оцінювання якості вищої освіти

Мета	Цілі	Методи	Процедури	Об'єкти оцінювання	Критерії і показники
Розвиток та вдосконалення закладу вищої освіти	інституційний розвиток, лідерство, покращення якості та підзвітність, виявлення сильних і слабких сторін закладу, надання за результатів оцінювання рекомендацій щодо вдосконалення діяльності закладу	зовнішня незалежна експертиза та огляди, проведені академічними колегами та неакадемічними рецензентами (студенти, експерти з якості, роботодавці, інші стейкхолдери) та скоординовані національними агенціями із забезпечення якості	самооцінювання, експертний огляд освітніх програм, візит команди з оцінювання до закладу, підготовка звіту за результатами зовнішнього незалежного оцінювання	матеріали, які використовуються в якості оціночних суджень при оцінюванні (самооцінювання, ступеневі проекти (дипломні роботи), звіти експертних візитів), урядування та організація, середовище, ресурси та сфера, дизайн освітніх програм, викладання і навчання та кінцеві результати, наступні заходи, дії та зворотній зв'язок	<p>- перспектива студента / аспіранта:</p> <p>як впливає студент / аспірант на діяльність закладу на практиці, чи надаються студентам / аспірантам можливості та стимули брати участь у процесах забезпечення якості закладу і в розробленні курсів та освітніх програм;</p> <p>- перспектива працевлаштування випускників:</p> <p>чи корисні окремі курси та освітні програми в цілому і наскільки добре вони готують студентів / аспірантів до майбутньої кар'єри;</p> <p>- перспектива викладача:</p> <p>як впливає викладач на прийняття управлінських рішень на практиці, чи надаються викладачам мотиваційні можливості та стимули професійного розвитку,</p> <p>- перспектива гендерної рівності:</p> <p>чи враховується гендерна рівність та чи сприяють їй в процесах на всіх рівнях організації закладу вищої освіти;</p> <p>тощо</p>

Інституційний вимір охоплює освітній простір закладу вищої освіти, який формується в контексті реалізації положень національних та інституційних нормативно-правових документів, що визначають стратегію розвитку закладу, підходи до інтернаціоналізації, системи забезпечення, оцінювання та удосконалення якості вищої освіти та професійного розвитку персоналу закладу, певні процеси та процедури, методи та інструменти, відповідний функціонал структурних підрозділів. У такому контексті до ключових структурних підрозділів слід віднести інститути, факультети та кафедри, підрозділи, що відповідають за забезпечення якості вищої освіти, організацію освітнього процесу, інтернаціоналізацію. Основні документи інституційного рівня, що впливають на якість вищої освіти, відповідно до законодавчої бази України такі:

- стратегічні документи щодо розвитку та інтернаціоналізації закладу вищої освіти;
- документи, що регулюють організацію освітнього процесу, засновані на вимогах ESG, ECTS, Додатку до диплому;
- документи, що регулюють внутрішню систему забезпечення якості, засновані на вимогах ESG;
- документи, що регулюють створення, перегляд освітніх програм, засновані на вимогах Національної рамки кваліфікацій, стандартів вищої освіти, ESG, ECTS, Додатку до диплому, а також даних проєктів EC Tuning (галузеві / секторальні рамки, компетентності та результати навчання за спеціальностями тощо) та CoRe2 – Competences in Recognition and Education 2 (профілі ступеневих освітніх програм, включаючи програмні компетентності та програмні результати навчання);
- документи, що регулюють систему професійного розвитку та удосконалення викладачів, засновані на ESG.

Підтримка керівництва закладів вищої освіти та співпраця з іншими закладами є важливими передумовами для підвищення ефективності забезпечення якості, тож роль працівників закладів, відповідальних за забезпечення якості, – менеджерів з якості, набуває особливої ваги в цьому контексті. Також, залученість та активність студентів, які також є партнерами у процесі викладання та навчання і забезпечення якості вищої освіти, стає викликом для закладів вищої освіти. Менеджер з якості виступає, зокрема, як консультант для студентів, викладачів і керівників щодо питань реформування освітніх програм, викладацької практики та результатів діяльності закладу відповідно до його місії. Упровадження процедур забезпечення та удосконалення якості є одним з головних викликів управління закладами вищої освіти. У цьому контексті розвиток культури якості набуває все більшої ваги, адже стосується організаційно-психологічного фактору – спільні цінності та відданість якості працівників закладу. Виявлено, що найважливішими загальними складовими культури якості в закладах вищої освіти є лідерство та комунікація.¹

Важливим виміром оцінювання вищої освіти на інституційному рівні є такі *фактори*: фактор вхідних даних для порівняння та визначення прогресу студентів у процесі навчання, другий фактор – кінцеві результати вищої освіти, а третій – оцінювання студентами якості кожного курсу та освітньої програми в цілому. Необхідно зауважити, що найрозповсюдженішою процедурою оцінювання є опитування студентів і викладачів, передусім, коли використовується опитувальник студентів і форма самооцінювання викладачів для оцінювання одного й того ж курсу. Причому найбільш суттєвим для студентів є зрозуміло сформульовані очікувані результати навчання та методи викладання. Ураховуючи розширення типів студентів і розвиток потреб нових типів студентів у межах навчання впродовж життя в навчанні та методах викладання, забезпечення якості та менеджмент якості як засоби для розвитку культури якості, сприяння готовності викладачів використовувати інноваційні методи та технології викладання та навчання, зміни їхнього ставлення до вищої освіти як відповідь на зміну цільової аудиторії, набувають суттєвої ваги в діяльності закладів вищої освіти. Отже, відповідність між зазначеними вище трьома факторами складає логічну картину якості, адже індикатори ефективності діяльності у закладів вищої освіти по цим факторам надають інформацію для обґрунтованого оцінювання якості вищої освіти.²

Виходячи з твердження, що *критерій* – це комплексна оціночна ознака, яка конкретизується в показниках / індикаторах – системі характеристик, що надає можливість оцінити рівень досягнення критерію, можна стверджувати, що кількісні критерії та показників/індикатори (наприклад, кількість випускників, співвідношення між викладачами і студентами, кількість публікацій, індекс цитування тощо), за допомогою

¹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

² Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

яких можна оцінювати діяльність закладу вищої освіти, не демонструють повною мірою рівень досягнень. Адже кількісні критерії та показники не говорять про якість випускників, викладачів та їх викладання, про якість досліджень, хоча вони є корисними та необхідними як об'єктивна основа або передумова для оцінювання досягнень, але недостатніми і можуть генерувати суперечливі рішення.

Отже, можна виділити чотири основних *аспекти* оцінювання якості вищої освіти на інституційному рівні, які доповнюють один одного та включають як кількісні, так і не кількісні критерії та показники:

- виконання стандартів міжнародних, національних та інституційних;
- досягнення поставлених інституційних цілей на різних етапах освітньої діяльності закладу (на вході, у процесі й на виході);
- здатність закладу задовольняти динамічний попит та очікування здобувачів вищої освіти та стейкхолдерів ринку праці;
- корпоративна культура якості як прагнення до постійного вдосконалювання вищої освіти.

У табл. 2 представлено узагальнення складових механізмів оцінювання якості вищої освіти на інституційному рівні – характеристика механізму (оцінювання культури якості, самооцінювання, оцінювання якості освітньої програми, оцінювання діяльності закладу) і критерії, показники/індикатори та інструменти.

Таблиця 2

Механізми оцінювання якості вищої освіти на інституційному рівні³

<i>Характеристика</i>	<i>Критерії, індикатори / показники та Інструменти</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
Оцінювання культури якості	
Загальні компоненти: 1) комунікація / спілкування (2) лідерство (3) довіра між працівниками закладів (4) інформація (5) відданість (6) відповідальність (7) цінності (8) участь (9) цілі та зобов'язання (10) визнання	- <i>Структурно-формальний</i> рівень в основному включає низку елементів забезпечення якості, які можуть бути розподілені за <i>критеріями</i> : <i>нормативні</i> (наприклад, цілі якості, визначені в документах), <i>стратегічні</i> (наприклад, структури врядування, відповідальні за забезпечення якості), <i>оперативні</i> (наприклад, інструменти оцінювання, мотиваційні управлінські рішення) - <i>Організаційно-психологічний</i> рівень включає розмежовані <i>критерії</i> : <i>колективні</i> (кодекси, доступ до корпоративної інформації, відкрита та прозора процедура прийняття рішень, корпоративна культура, взаємодія між працівниками, довіра та спільні цінності) та <i>індивідуальні</i> (залученість до процесів забезпечення та удосконалення якості, мотивація та визнання індивідуальних досягнень, розподілене лідерство та відповідальність)
Самооцінювання	
Формування звіту про самооцінювання відповідно до зовнішніх вимог та формату	Кількісні показники / індикатори оцінювання якості вищої освіти для ліцензування Критерії акредитації освітніх програм Показники / індикатори для інституційної акредитації Кількісні показники / індикатори оцінювання якості вищої освіти для рейтингування Індикатори та показники «формули фінансування» Показники / індикатори для інституційного аудиту

³ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

1	2
<p>SWOT-аналіз ЗВО з метою сприяння постійному покращенню якості, що забезпечує стійкість закладу вищої освіти.</p> <p><i>Оцінювання експертами</i> стосовно розвитку вищої освіти в ЗВО та внутрішньої якості вищої освіти, сильних і слабких сторін, а також можливостей та загроз для розроблення пропозицій та прийняття рішень щодо необхідних удосконалень</p>	<p>Сильні сторони ЗВО та відповідні можливості</p> <p>Слабкі сторони ЗВО та відповідні загрози</p>
Оцінювання якості освітньої програми	
<p>Оцінювання якості надання / пропозиції освітньої програми</p> <p>зорієнтоване на процес формування конкурентоздатної освітньої програми, відбувається із залученням студентів, роботодавців, можливо й зовнішніх експертів</p>	<p><i>Критерії:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) зрозумілість і доступність цілей освітньої програми; 2) відповідність пропозиції навчальної дисципліни цілям освітньої програми, тобто узгодження цілей та результатів навчальної дисципліни з цілями та результатами освітньої програми; 3) якість змісту навчальних дисциплін; 4) кваліфікація академічного персоналу, яка характеризується структурою посад викладачів, залучених до освітньої програми, наявністю та відповідністю наукових ступенів, стажем роботи, а також середнім віком; 5) дослідницька діяльність академічного персоналу, яка характеризується публікаціями та участю у конференціях і проектах; 6) забезпечення бібліотечними ресурсами, яке характеризується літературними джерелами та підписаними базами даних; 7) матеріально-технічне забезпечення аудиторій, включаючи лабораторне забезпечення тощо та доступність комп'ютерів та Інтернету
<p>Оцінювання якості виконання / реалізації освітньої програми</p> <p>зорієнтоване на процес організації максимально високого досягнення результатів навчання студентами. Основною характеристикою є ефективність навчання, тобто в якому обсязі студент набуває нові знання, вміння, цінності та інші результати навчання під час навчання, відбувається із залученням студентів,</p>	<p><i>Критерії:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) виконання навчального плану, яке характеризується послідовністю та зв'язком між навчальними дисциплінами, а також наданням електронних курсів; 2) залучення академічного персоналу до освітнього процесу – середнє навантаження академічного персоналу в освітній програмі, доступність викладачів для студентів, а також співпраця викладачів із студентами; 3) навчання забезпечує належні результати навчання –теоретичні та практичні, включаючи дослідницькі навички; 4) навчання сприяє критичному мисленню; 5) навчання сприяє розвитку спілкування та загальних компетентностей, що включає практичні навички з письмової мови, презентацій, дискусій та роботи в команді, а також іноземних мов, комп'ютерного програмування та організаторських навичок; 6) міжнародний досвід навчання, який характеризується академічною мобільністю студентів, запрошеними викладачами та мобільністю викладачів; 7) задоволеність студентів обраною освітньою програмою

1	2
роботодавців, можливо й зовнішніх експертів	<p><i>Інструменти оцінювання якості:</i></p> <p><i>Циклічний внутрішній перегляд</i> освітньої програми;</p> <p><i>Огляд кластерів</i> (груп) освітніх програм разом;</p> <p><i>Тематичні підходи</i> до внутрішнього перегляду (увага до конкретних загальних тем при перегляді груп програм);</p> <p><i>Процеси:</i> самооцінювання; огляд інформації, включаючи вимірювання та індикатори (показники), вхідні дані на стратегічному та академічному рівнях; майбутнє планування;</p> <p><i>Дані моніторингу:</i> внутрішні (результати, прогрес, просування тощо) та зовнішні (результати діяльності ринку праці, рівень зайнятості);</p> <p><i>Семінари</i> з оцінювання та розвитку освітньої програми за участю всіх зацікавлених сторін для конкретної програми;</p> <p><i>Внутрішній комітет</i> (з якості), керівництво (рада) програми, академічний сенат;</p> <p><i>Фокус-групи / панелі</i> як метод збору більш детальних відгуків;</p> <p><i>Збір відгуків</i> / вхідних даних від академічних працівників;</p> <p><i>Дискусійний круглий стіл</i> з роботодавцями та випускниками програми;</p> <p><i>Звіти</i> керівників освітніх програм;</p> <p><i>Залучення зовнішніх екзаменаторів</i> (експертів);</p> <p><i>Щорічні відгуки</i> (через опитування) студентів, випускників, інших зацікавлених сторін;</p> <p><i>Зовнішня акредитація</i> (наприклад, для професійних освітніх програм) для забезпечення дотримання професійних стандартів</p>
<p>Оцінювання освітньої програми / навчальної дисципліни зорієнтовано на вдосконалення концептуальних підходів до розвитку освітньої програми, опису освітньої програми для порівняння з іншими програмами на основі компетентностей та результатів навчання в умовах компетентісно орієнтованого та студентоцентрованого освітнього середовища, запровадження нових методів викладання та навчання, конструктивного узгодження або загальних аспектів щодо дидактики</p>	<p><u><i>Компетентнісний підхід:</i></u></p> <p><i>Критерій:</i></p> <p>застосування методології Tuning при проектуванні освітньої програми, компетентностей та результатів навчання.</p> <p><u><i>Кредитний підхід:</i></u> демонструється в присвоєнні кредитів ECTS видам діяльності студентів у межах освітнього процесу, урахуває навчальне навантаження студента для досягнення визначеного результату навчання.</p> <p><i>Критерії:</i></p> <p>Відповідність між ефективним навчальним навантаженням студента та кредитами ECTS за курсом (освітньою програмою/навчальною дисципліною/модулем/ результатом навчання)</p> <p>Надання викладачем структурованої підтримки (коучинг) студентам у процесі навчання</p> <p>Дидактика та конструктивне узгодження за курсом</p> <p><u><i>Студентоцентризований підхід</i></u> (навчання та викладання):</p> <p><i>Критерії:</i></p> <p>(1) <i>Підтримка навчання:</i></p> <p>підтримка студентів для розуміння та реалізації індивідуальної типу навчання (навчальної траєкторії);</p> <p>рамки для самостійного навчання/роботи;</p> <p>достатня можливість для студентів давати відгуки щодо освітнього процесу та отримувати відгуки щодо їх освітніх досягнень;</p> <p>(2) <i>Підтримка викладачів.</i></p> <p>педагогічна підготовка, включаючи обмін кращими практиками викладання та навчання;</p> <p>підтримка щодо використання різноманітних методів і технологій викладання та навчання;</p>

1	2
	<p>достатні можливості для викладачів з надання та отримання відгуків щодо освітньої діяльності;</p> <p>підтримка використання технологій (ІКТ та ін.) як інструменту викладання та навчання;</p> <p>визнання належного викладання.</p> <p><i>(3) Дизайн / побудова освітніх програм і навчальних планів та індивідуальних траєкторії навчання:</i></p> <p>забезпечення чіткого опису змісту курсу (освітньої програми/навчальної дисципліни/модулю) та очікуваних результатів навчання;</p> <p>вибір методів викладання та оцінювання, які заохочують активне навчання;</p> <p>гнучкі траєкторії навчання та рекомендації студентам щодо вибору освітніх компонентів тощо;</p> <p>визнання попереднього та неформального навчання;</p> <p>залучення студентів до розроблення/модернізації освітніх програм та побудови навчальних планів;</p> <p>залучення зовнішніх зацікавлених сторін до розроблення/модернізації освітніх програм і побудови навчальних планів (наприклад, випускників і роботодавців);</p> <p>керівництво освітньою програмою та прийняття рішень щодо її удосконалення;</p> <p>неформальна, дійсна участь студентів в освітньому процесі, забезпеченні якості вищої освіти;</p> <p>вхідна інформація від викладачів щодо їх потенціалу з реалізації освітньої програми;</p> <p>включення студентоцентрованого підходу (навчання та викладання) в університетську стратегію.</p> <p><i>Інструменти оцінювання якості:</i></p> <p>опитування студентів і випускників, роботодавців через використання опитувальника для оцінювання освітньої програми / навчальної дисципліни;</p> <p>опитування викладачів-колег через використання опитувальника для оцінювання освітньої програми;</p> <p>самооцінювання (викладачі здійснюють за певною формою самооцінювання освітньої програми / навчальної дисципліни)</p>
<p>Оцінювання якості проектування очікуваних / запланованих результатів навчання базується на визначених стандартах інституційного або національного рівня, наприклад на стандартах вищої освіти, міжнародних профільних стандартах, рамках кваліфікацій, проекту Tuning</p>	<p><i>Критерії:</i></p> <p>застосування методології Tuning при проектуванні освітньої програми, компетентностей та результатів навчання;</p> <p>застосування таксономії Блума або інших при проектуванні компетентностей та результатів навчання;</p> <p>зрозуміло сформульовані очікувані/заплановані результати навчання та оприлюднені;</p> <p>узгоджений дизайн курсу (освітньої програми/ навчальної дисципліни/ модулю) та контрольних заходів/іспиту («конструктивне узгодження»);</p> <p>зрозуміло сформульована інформація про умови викладання та навчання, іспити відносно результатів навчання;</p> <p>фокусування різних аспектів оцінювання освітніх досягнень студента на сформованості практичних компетентностей та досягненні результатів навчання та здатності студента застосувати теорію до практичних проблем у професійній галузі.</p>

1	2
	<p><i>Інструменти:</i></p> <p>Проведення контрольних заходів (поточне оцінювання виконання різних видів навчальної діяльності; тести, заліки, іспити, захисти тощо).</p> <p>Аналіз та узагальнення результатів оцінювання.</p> <p>Перегляд результатів навчання з точки зору їх відповідності цілям освітньої програми, рівню складності, обсягу навчального навантаження у кредитах ECTS, а також перегляд методів викладання та навчання</p>
<p>Оцінювання якості викладання базується на визначених стандартах інституційного або національного рівня, наприклад на Рамці якості викладання</p>	<p><i>Критерії:</i></p> <p>взаємодія зі студентами (аудиторні заняття, консультації, наставництво, керівництво дипломною роботою, методичне забезпечення тощо);</p> <p>студентський прогрес – освітні досягнення та просування на наступний курс навчання;</p> <p>взаємодія з галуззю / бізнесом, залучення громад в межах освітнього процесу та удосконалення змісту підготовки.</p> <p><i>Інструменти оцінювання:</i></p> <p>опитування студентів, випускників, роботодавців;</p> <p>регулярне обговорення викладацької діяльності завідувачами кафедр / деканами факультетів з викладачами;</p> <p>самооцінювання для формування оціночних суджень про якість викладання;</p> <p>експертне оцінювання у взаємодії з промисловістю та суспільством;</p> <p>системи зворотного зв'язку, де викладачі надають відгуки про викладання один одного;</p> <p>курси підвищення кваліфікації з викладання;</p> <p>процедура управлінського втручання у випадку, якщо викладацька діяльність незмінно низької якості</p>
Оцінювання діяльності закладу	
<p>Оцінювання якості освітньої діяльності здійснюється з урахуванням:</p> <p>демографічного, соціального, економічного середовища, в якому знаходиться заклад, зокрема фінансових та людських ресурсів, інвестованих в систему вищої освіти; процесу доступу до вищої освіти.</p>	<p><i>Критерії та групи показників:</i></p> <p><i>(1) Освітня система закладу:</i></p> <p>Організаційна структура, функції та взаємодія структурних підрозділів щодо забезпечення якості, організації освітнього процесу, зокрема мобільності;</p> <p>Система організація освітнього процесу з урахуванням «вікна мобільності»;</p> <p>Мотиваційна система щодо застосовування інноваційних методів і технологій викладання та навчання;</p> <p>Система забезпечення якості вищої освіти, зокрема регулярного перегляду освітніх програм;</p> <p>Система підготовки та перепідготовки науково-педагогічних працівників як викладачів освітніх програм;</p> <p>Система дистанційного навчання;</p> <p>Система електронного деканату.</p> <p><i>(2) Освітній процес:</i></p> <p>Реалізація мети та завдань освітнього процесу відповідно до стратегії розвитку закладу;</p> <p>Реалізація освітнього процесу на основі студентоцентрованого підходу, зокрема індивідуальної навчальної траєкторії, мобільності;</p> <p>Синергія в реалізації освітніх програм;</p> <p>Методики та технології викладання та навчання;</p>

1	2
	<p>Організація самостійної роботи; Організація практики, стажування студентів; Організація вибіркості курсів (навчальних дисциплін/модулів); Участь (залученість) студентів у навчанні; Навчальний прогрес студентів; Умови викладання та навчання.</p> <p><i>(3) Забезпечення досягнення запланованих результатів навчання:</i> Інформаційна система контролю досягнень студентів; Процедури удосконалення тестів та інших контрольних заходів; Додаткові освітніх послуги; Залучення випускники, працевлаштованих за фахом, до удосконалення підготовки; Застосовування комп'ютерних технологій для здійсненні оцінювання результатів навчання (зокрема, через заліки, екзамени тощо).</p> <p><i>(4) Інтенсивність наукової та інноваційної діяльності:</i> Публікації викладачів у фахових виданнях України; Публікації викладачів у фахових виданнях, що обліковуються у міжнародних наукометричних базах; Публікації студентів у фахових виданнях України; Участь студентів у науково-практичних конференціях (доповіді, тези, статті); Участь викладачів у науково-практичних конференціях (доповіді, тези, статті); Інновації, розроблені викладачами та впроваджені в освітній процес, наукову, практичну діяльність; Патенти, авторські свідоцтва.</p> <p><i>(5) Методичне забезпечення навчальних дисциплін:</i> Методичне забезпечення навчальної дисципліни (методичні вказівки та рекомендацій, посібники тощо) Дистанційні курси (інтерактивні навчальні посібники, презентації, відео-лекції, практичні, лабораторні, тести тощо). Онлайн заходи (лекції, тренінги, семінари тощо).</p> <p><i>(6) Фінансове та матеріальне забезпечення:</i> показники матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу (наявність і стан навчальних приміщень, бібліотек, лабораторій, витратних матеріалів, обладнання (лабораторні, тренажери, комп'ютери, мережі, засоби навчання тощо); обсяги (державного та власного) фінансування обладнання; обсяги (державного та власного) фінансування навчально-методичного забезпечення; обсяги фінансування для проведення наукових і навчально-методичних заходів; обсяги фінансування для академічної мобільності.</p> <p><i>(7) Ефективність управлінської діяльності:</i> Стратегія розвитку закладу (вкл. інтернаціоналізацію); Інтернет-сайт закладу (наявність Інформаційного пакету з описом освітніх програм тощо); Місце закладу у міжнародних рейтингах; Доступ до міжнародних наукових баз; Доступ до Інтернету в закладі;</p>

1	2
	<p>Кількість міжнародних проєктів та обсяг залучених грантів; Вартість обладнання, придбаного за кошти грантів або благодійні, на балансі закладу; Кількість викладачів і студентів – учасників академічної мобільності (від 5 робочих днів); Угоди про місця практики з роботодавцями; Система інформаційного забезпечення управлінської діяльності; Система підвищення кваліфікації адміністративного персоналу; Система підвищення кваліфікації викладачів; Система мотивації викладачів (критерії, показники); Процедура прийняття управлінських рішень; Частка викладачів, залучених до управлінської діяльності (гаранти освітніх програм; члени вчених рад, науково-методичних рад тощо); Частка студентів, залучених до управлінської діяльності освітнього закладу (члени вчених рад, науково-методичних рад тощо). Система взаємодії з випускниками (довготермінові освітні результати: рівень зайнятості випускників, рівень заробітної плати). <i>Інструменти:</i> Нормативне та фінансове забезпечення функціонування систем, підрозділів, процесів ІКТ технології для автоматизації процесів</p>
<p>Оцінювання результатів вищої освіти, що поділяються на три групи: перша група – які можна визначити кількісно, в абсолютних чи відносних величинах, або в інших обов'язково вимірюваних параметрах; друга – які можна вимірювати лише кваліметрично, тобто якісно, описово чи у вигляді бальної шкали, де будь-якому балу відповідає певний рівень вияву якості; третья – які неможливо легко і явно виявити, тому що вони стосуються внутрішніх, глибинних переживань особистості здобувача вищої освіти (цінності та ставлення)</p>	<p>1. <i>Критерії якості умов здійснення освітнього процесу:</i> потенціал абітурієнтів закладу; кадровий потенціал; навчально-методичне й дидактичне забезпечення освітніх програм; інформаційний і бібліотечний ресурси; задоволеність студентів і співробітників соціальними умовами; матеріально-технічне забезпечення; якість викладання; науковий та інноваційний потенціал.</p> <p>2. <i>Критерії якості реалізації освітнього процесу:</i> забезпечення лідируючої ролі керівництва закладу в питаннях якості й постійного поліпшення всіх аспектів діяльності закладу; забезпечення відповідності місії, бачення, основних цінностей політики й стратегії закладу поставленим цілям; реалізація освітніх програм; реалізація академічної мобільності; здійснення педагогічної роботи; здійснення різних видів практик студентів; здійснення загального менеджменту у закладі, включаючи управління персоналом, інфраструктурою, матеріальними й інформаційними ресурсами, технологіями тощо; реалізація внутрішнього забезпечення якості.</p>

1	2
	<p>3. <i>Критерії якості результатів освітнього процесу:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> результативність набору студентів; успішність студентів, ступінь їх досягнень; готовність студентів до продовження освіти; рівень сформованості професійних компетентностей; рівень сформованості професійних якостей; задоволеність роботодавців; результати, яких домогся заклад відносно запланованих цілей підвищення якості підготовки фахівців. <p><i>Інструменти:</i></p> <p>Опитування студентів щодо залучення та задоволеності вимірюють задоволеність наданням послуг. Завдання студентів – оцінити, чи відповідає освітній процес та його зміст їхнім потребам і цілям. Метою оцінювання є також створення та посилення зворотного зв'язку з однією з основних зацікавлених сторін у вищій освіті, що забезпечує їх залучення до покращення якості</p>

Примітка: сформовано автором на основі використаних джерел і результатів дослідження, представлених в препринті «Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I)»⁴.

Спираючись на університетські рейтинги QS і Times 2019 р., для проведення дослідження здійснено вибірку українських університетів. Отже, за даними рейтингу Times⁵, що включає до 1258 закладів вищої освіти, але без надання певного місця в рейтингу в межах 1000 місць, тобто відносить до списку 1000+ чотири вітчизняні заклади – *Львівський національний університет імені Івана Франка* (студентів – 18 210; співвідношення студенти/викладачі – 9,6; міжнародних студентів – 1%), *Національний університет «Львівська політехніка»* (студентів – 22 520; співвідношення студенти/викладачі – 11; міжнародних студентів – 1%), *Київський національний університет імені Тараса Шевченка* (студентів – 22 400; співвідношення студенти/викладачі – 8,8; міжнародних студентів – 4%), *Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна* (студентів – 16 069; співвідношення студенти/викладачі – 10,1; міжнародних студентів – 29%). За рейтингом QS World University Rankings⁶ такі українські університети включені до 800 кращих: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (481 місце), Київський національний університет імені Тараса Шевченка (531-540), *Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»* (601-650), *Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»* (701-750), *Національний університет «Львівська політехніка»* (751-800), *Сумський державний університет* (751-800). Таким чином, сформовано вибірку з 7 університетів, які представляють когорту провідних закладів України.

Розглянемо стан запровадження складових механізмів оцінювання якості вищої освіти в зазначених закладах, використовуючи інформацію, доступну на їх Інтернет-сайтах, що має демонструвати всі аспекти діяльності закладів вищої освіти. Таким чином, спираючись на принципи відкритості, прозорості та відповідальності, вважатимемо, що, якщо відповідна інформація не представлена у відкритому доступі на Інтернет-сайті закладу, то об'єкт розгляду взагалі відсутній в даному закладі.

Отже, відповідно до табл. 2 розглянемо наявність складових механізмів оцінювання якості вищої освіти у закладах вищої освіти згідно з університетською вибіркою – оцінювання культури якості, самооцінювання, оцінювання якості освітньої програми, оцінювання діяльності закладу та відповідні критерії, показники/індикатори та інструменти. Зрозуміло, що ґрунтовне та детальне обстеження за детальними критеріями та

⁴ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

⁵ THE World University Rankings. URL: www.timeshighereducation.co.uk/.

⁶ QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019>.

показниками на інституційному рівні потребує окремого дослідження, тож зосередимося на виявленні наявності:

- (1) структурних підрозділів, відповідальних за оцінювання якості;
- (2) документів і процедур щодо оцінювання якості.

Таблиця 3

**Стан запровадження складових механізмів оцінювання якості вищої освіти
в окремих закладах вищої освіти України**

Складові	ЛНУ імені Івана Франка ⁷	ЛУ «Львівська політехніка» ⁸	КНУ імені Тараса Шевченка ⁹	ХНУ імені В.Н. Каразіна ¹⁰	НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського» ¹¹	НТУ «ХПІ» ¹²	СДУ ¹³
1	2	3	4	5	6	7	8
Доступ до інформації щодо якості вищої освіти на Інтернет сайті	Сторінка «Документи про організацію та забезпечення якості навчального процесу» (через меню – Документи Університету): https://www.lnu.edu.ua/about/university-today-and-tomorrow/documents/education-process/	Сторінки «Внутрішні стандарти забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти»: https://lpnu.ua/vnutrishni-standarty «Система управління якістю в Університеті»: https://lpnu.ua/node/10850	Сторінка Науково-методичного центру організації навчального процесу, розділ Документи: http://nmc.univ.kiev.ua/doc.htm	Сторінка «Забезпечення якості освіти» (через меню – Документи): https://www.univer.kharkov.ua/general/docs/quality	Сторінка нормативної документації, «Система забезпечення якості»: https://kpi.ua/regulations-8 , https://kpi.ua/regulations	Сторінка відділу забезпечення якості освітньої діяльності: http://blogs.kpi.kharkov.ua/v2/quality/	Окремий розділ «Якість освіти»: https://www.sumdu.edu.ua/uk/about-sumdu/quality-education.html
Структурні підрозділи, відповідальні за оцінювання якості	Центр забезпечення якості (https://education-quality.lnu.edu.ua)	Відділ забезпечення функціонування системи управління якістю освіти (https://lpnu.ua/vsuya)	Науково-методичний центр організації навчального процесу (вкл. сектор моніторингу якості) (http://nmc.univ.kiev.ua/structure.htm)	Управління якості освіти (вкл. Навчальний центр менеджменту якості та моніторингу освітнього процесу) https://www.univer.kharkov.ua/general/structure/qualityedu/about_qualityedu	Інститут моніторингу якості освіти (https://eqmi.kpi.ua) Департамент якості освітнього процесу (https://osvita.kpi.ua/node/1)	Відділ забезпечення якості освітньої діяльності (http://blogs.kpi.kharkov.ua/v2/quality/)	Центр забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (https://www.sumdu.edu.ua/uk/about-sumdu/quality-education/quality-office.html)

⁷ Львівський національний університет імені Івана Франка. URL: <https://www.lnu.edu.ua>.

⁸ Національний університет «Львівська політехніка». URL: <https://lpnu.ua>.

⁹ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: <http://www.univ.kiev.ua/ua/>.

¹⁰ Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. URL: <https://www.univer.kharkov.ua>.

¹¹ Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». URL: <https://kpi.ua>.

¹² Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». URL: <http://www.kpi.kharkov.ua/ukr/>.

¹³ Сумський державний університет. URL: <https://www.sumdu.edu.ua/uk/>.

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8
Документи та процедури щодо оцінювання якості	Стратегія розвитку Положення про організацію освітнього процесу Положення про систему внутрішнього забезпечення якості освіти Проект-положення про забезпечення якості освіти Положення про оцінювання роботи та визначення рейтингів наукових, науково-педагогічних і педагогічних працівників Положення про підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників Положення про контроль та оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти Положення про опитування студентів, викладачів, випускників та роботодавців щодо якості освітнього процесу	Стратегічний план розвитку Політика та цілі у сфері якості Положення про організацію освітнього процесу Сертифікат про систему управління якістю ISO 9001:2015 Положення про організацію контролю якості освітнього процесу та підготовки фахівців Положення про рейтингове оцінювання досягнень студентів	Стратегічний план розвитку Етичний кодекс університетської спільноти Положення про організацію освітнього процесу (вкл. забезпечення якості) Положення про систему забезпечення якості освіти та освітнього процесу	Стратегія розвитку Політика, стратегічні цілі у сфері якості Положення про організацію освітнього процесу Сертифікат про систему управління якістю ISO 9001:2015 Настанова з якості Порядок проведення внутрішніх аудитів системи управління якістю та здійснення коригувальних і запобіжних дій Положення про систему забезпечення якості вищої освіти (систему внутрішнього забезпечення якості) Положення про оцінювання педагогічних працівників Порядок визначення рейтингів науково-педагогічних працівників Положення про визначення рейтингу кафедр	Стратегія розвитку Тимчасове положення про організацію освітнього процесу (вкл. забезпечення якості) Положення про систему внутрішнього забезпечення якості вищої освіти Порядок проведення комплексного моніторингу якості освіти за спеціальностями Положення про рейтингову систему оцінювання результатів навчання студентів Положення щодо визначення рейтингу науково-педагогічних працівників	Місія та візія Стратегічний план розвитку Політика та цілі у сфері якості Кодекс етики академічних взаємовідносин та доброчесності Сертифікат про систему управління якістю ISO 9001:2015 Опис системи внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти Положення про забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти Комплекс документів про систему управління якістю ISO 9001:2015 (зокрема, Настанова щодо якості; Положення про опитування науково-педагогічних працівників) Положення про моніторинг результатів навчання студентів	Концептуальні засади діяльності Стратегія розвитку (вкл. місію, візію), заходи реалізації та прогностичні показники Політика забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти Кодекс корпоративної культури Положення про організацію освітнього процесу Система забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти Методика визначення рейтингу структурних підрозділів Моніторинг якості освітньої діяльності Положення про організацію оцінювання здобувачами вищої освіти якості освітньої діяльності при вивченні дисциплін (опитування)

Отже, огляд інформаційних ресурсів провідних університетів України продемонстрував відкритий доступ до різноманітних матеріалів щодо якості вищої освіти в університетах, а також наявність складових механізмів оцінювання якості вищої освіти – окремих структурних підрозділів, відповідальних за оцінювання якості, та відповідних документів і процедур щодо оцінювання якості. Усі заклади в основному сформували систему внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, заклали фундамент для розбудови культури якості через низку взаємодоповнюючих документів, запровадили процедури оцінювання якості різних аспектів освітньої діяльності, самооцінювання, зокрема використовуючи метод SWOT-аналізу, імплементують процедури, направлені на оцінювання якості освітніх програм, діяльності закладу, результатів навчання, досягнень викладачів. Таким чином, в Україні вже існують приклади реалізації механізмів оцінювання якості вищої освіти, які можуть використовувати як кращі практики інші вітчизняні заклади вищої освіти.

Висновки

1. Механізми оцінювання якості вищої освіти за двома підходами – забезпечення якості та рейтингування сформовані та розвиваються і удосконалюються на національному та інституційному рівнях. В Україні на національному рівні частково запроваджено два типи механізмів оцінювання якості вищої освіти: *рамковий* та *акредитаційний*, також низку методів та інструментів забезпечення, оцінювання та вдосконалення якості вищої освіти, зокрема компетентнісний, студентоцентризований та кредитний підходи, ECTS, ESG, Додаток до диплому, стандарти, рамки кваліфікацій. *Рейтинговий* механізм відсутній, але запроваджено часткове використання результатів міжнародних рейтингів при формуванні державного фінансування закладів вищої освіти.

2. Результати навчання студентів є ключовим фактором ефективності діяльності закладів вищої освіти, а отже, і сукупної ефективності діяльності системи вищої освіти, але комплексні дані про результати навчання на національному та інституційному рівнях не акумулюються та не узагальнюються, що обмежує можливості обґрунтовувати достовірні порівняння та зіставлення. Без оцінювання результатів навчання судження про якість викладання та навчання у закладах вищої освіти продовжуватимуть ґрунтуватися або на результатах акредитації, або на рейтингах, виведених не з результатів і не з вихідних даних, а з огляду на специфічні вхідні дані та репутаційні опитування. В Україні на національному та інституційному рівні запроваджено побудову/дизайн освітніх програм на основі результатів навчання, системного національного оцінювання результатів навчання немає, використовується інструмент вхідного оцінювання – зовнішнє незалежне оцінювання.

3. Критерії та показники діяльності на рівні системи вищої освіти, закладу вищої освіти та навчальної дисципліни потребують систематизації та удосконалення. В Україні переважають кількісні критерії та показники щодо оцінювання якості вищої освіти, але розпочато запровадження й не кількісних, передусім через акредитацію.

4. У розглянутих семи провідних університетах України в основному сформовані та запроваджуються механізми оцінювання якості вищої освіти, що є орієнтиром для вітчизняних закладів вищої освіти.

Список використаних джерел

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. URL: <https://ihed.org.ua/publications/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (дата звернення: 30.12.2019).

Постанова Кабінету Міністрів України «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності» від 24 грудня 2019 р. № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-п>. (дата звернення: 30.12.2019).

Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: <http://www.univ.kiev.ua/ua/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Львівський національний університет імені Івана Франка. URL: <https://www.lnu.edu.ua>. (дата звернення: 30.12.2019).

Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/vstupna-kampaniya-2018/vstup-na-drugij-magisterskij-riven-vishoyi-osviti-za-specialnistyami-081-pravo-ta-293-mizhnarodne-pravo-za-tehnologiyeyu-zno>. (дата звернення: 30.12.2019).

Міністерство освіти і науки України. Науково-методична рада. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini>. (дата звернення: 30.12.2019).

Національний університет «Львівська політехніка». URL: <https://lpnu.ua>. (дата звернення: 30.12.2019).

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». URL: <https://kpi.ua>. (дата звернення: 30.12.2019).

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». URL: <http://www.kpi.kharkov.ua/ukr/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Сумський державний університет. URL: <https://www.sumdu.edu.ua/uk/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. URL: <https://www.univer.kharkov.ua>. (дата звернення: 30.12.2019).

QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019> (дата звернення: 14.12.2019).

THE World University Rankings. URL: www.timeshighereducation.co.uk/ (дата звернення: 14.12.2019).

Марія Дебич,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент,
провідний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0002-5999-3989>

Анотація

У розділі проаналізовано національні стратегії інтернаціоналізації вищої освіти європейських країн – лідерів міжнародної освіти (Велика Британія, Німеччина, Франція) та інституційні стратегії інтернаціоналізації провідних університетів цих країн (Heidelberg University, University of Cambridge, Université de Lorraine), які представлені у рейтингу «Шанхайський» 2018 р. З'ясовано, що країни – лідери реалізують стратегії, орієнтовані на глобальний та інноваційний контексти інтернаціоналізації через поглиблення й поширення присутності на глобальному ринку освітніх послуг і системне впровадження традиційних і новітніх форм інтернаціоналізації. Німеччина, Франція та Велика Британія реалізують комплексний тип стратегій інтернаціоналізації, який включає: академічну мобільність; інтернаціоналізацію курикулуму і цифрового навчання; стратегічне міжнародне співробітництво, та партнерство задля розвитку свого потенціалу на основі якості. Стратегії інтернаціоналізації у Heidelberg University та University of Cambridge включають такі складові: мобільність (вхідна / вихідна); інтернаціоналізація курикулуму; міжнародне співробітництво у сфері досліджень; партнерські зв'язки із закордонними закладами, міжнародні освітні програми спільних / подвійних дипломів / ступенів; філії за кордоном; онлайн / електронні навчальні курси. В Université de Lorraine запроваджується традиційний тип інтернаціоналізації, що не передбачає міжнародних освітніх програм спільних / подвійних дипломів / ступенів; філій за кордоном; онлайн / електронних навчальних курсів.

Охарактеризовано системи забезпечення та оцінювання якості вищої освіти на національному та інституційному рівнях в контексті інтернаціоналізації. Виявлено тенденції до: інтернаціоналізації національних систем забезпечення якості (оцінювання закордонних ЗВО, акредитація зарубіжних програм, залучення іноземних експертів до національних агентств); розширення та формалізації міжнародного співробітництва між агентствами на основі меморандумів про взаєморозуміння та співробітництво.

Ключові слова: стратегія інтернаціоналізації вищої освіти, забезпечення якості вищої освіти, міжнародні студенти, оцінювання якості вищої освіти.

Актуальність. Питання забезпечення та оцінювання якості вищої освіти є світовим трендом. Для України також є дуже важливим завданням розбудовувати національну систему забезпечення якості вищої освіти, використовуючи кращі міжнародні надбання в сфері оцінювання якості вищої освіти. Саме тому стратегія реформ щодо належної якості вищої освіти спрямована на забезпечення та перманентне поліпшення якості вітчизняної вищої освіти, яка має відповідати стандартам і рекомендаціям Європейського простору вищої освіти (European Higher Education Area, далі – ЕНЕА), враховувати кращі світові практики, сприяти досягненню відповідності системи вищої освіти вимогам та потребам суспільства й особистості.

На конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту (Париж, 2018)¹, відзначено значні досягнення Болонського процесу за 20 років: широкомасштабна студентська мобільність, покращення порівнюваності та прозорості систем вищої освіти, підвищення якості й привабливості. «Забезпечення якості є ключовим у розвитку взаємної довіри, а також підвищенні мобільності та справедливого визнання кваліфікацій і періодів навчання в усьому ЕНЕА. Таким чином, ми визнаємо прогрес, якого було досягнуто у запровадженні «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості у ЕНЕА» у національні та інституційні практики більшості країн, і ми зобов'язуємось усунути перешкоди, що залишаються, щодо їх запровадження у національні законодавства і правила».

¹ Паризьке комюніке. Париж, 25 травня 2018 р. 9 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf>.

Вивчення досвіду європейських країн щодо використання інтернаціоналізації як засобу внутрішнього й зовнішнього забезпечення якості вищої освіти, сприятиме розробленню вітчизняної стратегії та основних напрямів її впровадження до освітнього простору, реалізації процедур оцінювання й моніторингу якості освітньої діяльності. Якісна вища освіта забезпечить академічний, науковий, соціально-економічний та культурний поступ, розвиток людських ресурсів завдяки інтеркультурній компетентності, посилить конкурентоспроможність українських фахівців на міжнародному ринку праці.

Аналіз останніх зарубіжних публікацій. У праці «Indicator Projects on Internationalisation – Approaches, Methods and Findings. A Report in the Context of the European project Indicators for Mapping & Profiling Internationalisation (IMPI), 2010»² дослідники зазначають, що «європейський підхід до вимірювання інтернаціоналізації ще не встановлений. Прозорість та підзвітність потребують, щоб вимірюваність дозволила студентам, компаніям, міністерствам та іншим зацікавленим групам оцінити якість інтернаціоналізації у закладах вищої освіти. Широка громадськість просить прозорості, фінансові установи та уряди вимагають підзвітності, а система європейської кваліфікації вимагає вимірювання результатів навчання. Хоча міжнародна інтернаціоналізація вважається надзвичайно важливою для підвищення якості результатів навчання, можливостей працевлаштування та для успішного дослідження, існуючі показники ще не дають корисних інструментів для вимірювання та виявлення інтернаціоналізації у міжнародному порівняльному плані».

У звіті Болонського процесу «The European Higher Education Area in 2018»³ зазначено, що прозорість забезпечення якості у закладах вищої освіти (далі – ЗВО) продовжує зростати, а стратегії забезпечення якості та звіти про оцінювання все більше стають нормою. Що стосується зовнішнього забезпечення якості, то нові національні агентства було створено у семи системах вищої освіти з моменту публікації попереднього звіту.

У звіті також наголошено на досягненнях Болонського процесу щодо забезпечення якості вищої освіти та визнання: 1) інтеграція Стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості в EHEA (Standards and Guidelines for quality assurance in the EHEA, далі – ESG) у національну практику забезпечення якості; 2) збільшення кількості агентств, зареєстрованих у Європейському реєстрі забезпечення якості вищої освіти (European Quality Assurance Register for Higher Education, далі – EQAR); 3) використання Європейського підходу до забезпечення якості спільних програм (European Approach to the Quality Assurance of Joint Programmes); 4) дотримання Лісабонської Конвенції про визнання (Lisbon Recognition Convention, далі – LRC). У той же час, у звіті визначено завдання, які слід вирішити у майбутньому: залучення студентів, як рівноправних партнерів, до діяльності щодо забезпечення якості; автоматичне визнання кваліфікацій та періодів навчання.

У п'ятому звіті Міжнародної асоціації університетів (International Association of Universities, далі – IAU)⁴ зібрано відповіді із 907 ЗВО із 126 країн. Переважна більшість ЗВО (понад 90 %) мають стратегію інтернаціоналізації або стратегія інтегрована у стратегічний план розвитку університету. На регіональному рівні, однак, Північна Америка є єдиним винятком, майже третина ЗВО не згадує про інтернаціоналізацію у своїй місії / стратегічному плані. Щодо фінансування інтернаціоналізації, загальний інституційний бюджет залишається основним джерелом із подальшим зовнішнім державним фінансуванням.

ЗВО вказують на такі очікування від інтернаціоналізації: 1) «покращення міжнародного співробітництва та розбудова потенціалу»; 2) «покращення якості викладання та навчання». Отже, інтернаціоналізація (передусім, реалізація спільних освітніх програм, заходів, мобільності) надає можливість оцінювати якість викладання та навчання на основі аналізу, порівняння та запровадження відповідних кращих практик університетів країн ЄПВО на національному рівні.

Якщо порівнювати із попередніми опитуваннями, результати показують стабільність щодо ризиків інтернаціоналізації: 1) «міжнародні можливості доступні лише студентам, які мають фінансові ресурси»; 2) «складність оцінювання / визнання якості курсів / програм, які пропонують іноземні ЗВО»; 3) «надмірна конкуренція з іншими ЗВО».

² Beerkens E. Indicator Projects on Internationalisation – Approaches, Methods and Findings. A Report in the Context of the European project Indicators for Mapping & Profiling Internationalisation (IMPI) / E. Beerkens et al. // CHE Consult, Germany. 2010. P. 15. URL: http://www.academia.edu/15284019/Indicator_Projects_on_Internationalisation_Approaches_Methods_and_Findings_-_A_report_in_the_context_of_the_European_project_Indicators_for_Mapping_and_Profiling_Internationalisation_IMPI.

³ The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_0.pdf. С. 151–152.

⁴ Marioni G. Internationalization of Higher Education: An Evolving Landscape, Locally and Globally IAU 5th Global Survey. Executive summary. 2018. URL: https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/iau_5th_global_survey_executive_summary.pdf. С. 25.

У дослідженні «The Internationalisation of Higher Education. Whitepaper»⁵ зазначено, що інтернаціоналізація залишається на порядку денному закладів вищої освіти у всьому світі. Вона сприяє: стійкості вищої освіти на національному рівні; робить внесок у розвиток нації; сприяє конкуренції на глобальному ринку освітніх послуг. Інтернаціоналізація є невід'ємною частиною економічного благополуччя. Вона зумовлена і забезпечена лібералізацією міжнародної торгівлі (General Agreement of Trade in Services, далі – GATS). GATS та розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) сприяли появі іноземних університетів або їхніх кампусів у країнах і розвитку онлайн освіти.

Таким чином, у зарубіжних публікаціях інтернаціоналізація вищої освіти розглядається як інструмент, який впливає на розвиток вищої освіти та її якість у глобальному вимірі.

Стратегія інтернаціоналізації як складова механізму оцінювання якості вищої освіти: досвід європейських країн – лідерів міжнародної освіти

Розглянемо стратегії інтернаціоналізації у країнах – лідерах міжнародної освіти на національному та інституційному рівнях та з'ясуємо, які інструменти інтернаціоналізації використовують ці країни, підтримуючи високий рівень вищої освіти та зростаючу кількість іноземних студентів у ЗВО як індикатор якості вищої освіти. Також, у світі глобалізованої вищої освіти міжнародні університетські рейтинги стають дедалі актуальнішими показниками якості вищої освіти для абітурієнтів, аби зорієнтуватися, до якого університету вступити, для університетів – оцінювати якість своєї діяльності у порівнянні з іншими університетами за визначеними рейтингами показниками та визначати шляхи вдосконалення якості, для державних і приватних стейкхолдерів – оцінювати потенціал університетів для державного фінансування, інвестиції та надання грантів.

Відповідно до даних Institute of International Education Project Atlas Infographics⁶ у 2018 р. із 5 млн міжнародних студентів у Великій Британії навчалось 10 %, Франції – 7 %, Німеччині – 5 %. Відсоток міжнародних студентів від загальної кількості студентів у країні становить: Велика Британія – 21 %; Франція – 12,8 %; Німеччина – 9,5 %. Отже, європейськими країнами – лідерами за кількістю міжнародних студентів є Велика Британія, Німеччина, Франція. Для аналізу інституційних стратегій обрано по одному провідному університету з країни: Німеччина – Heidelberg University; Велика Британія – University of Cambridge; Франція – Université de Lorraine. З табл. 1 видно, що кількість іноземних студентів у цих країнах щорічно зростає.

Таблиця 1

Кількість іноземних студентів у країнах – лідерах міжнародної освіти

<i>Країна</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>Приріст %</i>
Велика Британія	501045	506418	1,1
Франція	323933	343386	6,0
Німеччина	251542	265484	5,5

Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії. Станом на 2017 р. у Великій Британії⁷ навчалось 1 868 650 студентів, зокрема 501 045 іноземних, у 162 державних закладах вищої освіти та одному приватному. У 2016 р. за кордоном навчалось 31 075 британських студентів (2010 р. – 23 039). Статистичні дані свідчать, що відсоток британських студентів, які навчаються за кордоном, є низьким, що пояснюється високим рівнем якості вищої освіти країни та, відповідно, її конкурентоздатністю в міжнародному освітньому просторі.

Основним напрямом інтернаціоналізації Великої Британії є міжнародний підхід до набору студентів, зокрема промоційні заходи британських університетів в інших країнах, реалізація програм різних типів через транснаціональну освіту або офшорні заклади, університети створюють міжнародні кампуси, розширюють форми міжнародної співпраці, включаючи дистанційне навчання та MOOC⁸.

⁵ The Internationalisation of Higher Education Whitepaper. URL: <https://www.jobs.ac.uk/media/pdf/careers/resources/the-internationalisation-of-higher-education-whitepaper.pdf>. C.2.

⁶ Institute of International Education Project Atlas Infographics 2018. URL : <https://www.iie.org/en/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Current-Infographics>.

⁷ Education at a Glance 2017: OECD Indicators. – Paris: OECD Publishing, 2017. URL: https://www.hm.ee/sites/default/files/eag2017_eng.pdf.

⁸ Mellors-Bourne R., Humfrey C., Kemp N., Woodfield S. The Wider Benefits of International Higher Education in the UK. BIS Research Paper No. 128. London: BIS. 2013. 123 p. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/240407/bis-13-1172-the-wider-benefits-of-international-higher-education-in-the-uk.pdf.

Британська Рада, створена у 1934 р., свою місію представляє як розбудову взаємовигідних культурних та освітніх відносин між Великою Британією та іншими країнами, підвищення розуміння британських ідей і досягнень. Її міжнародна мережа розташована у 233 населених пунктах у 107 країнах Південної Америки, Північної Америки, Східної Азії, Європи, Африки.

У дослідженні «The value of Transnational Education to the UK»⁹ зазначено, що Велика Британія є лідером у галузі транснаціональної освіти й завдяки політиці уряду, який почав підтримувати участь британських студентів у вихідній мобільності та впроваджувати вивчення іноземних мов у школах.

Аналіз стратегії інтернаціоналізації¹⁰ засвідчив: ЗВО використовують різноманітні підходи до інтернаціоналізації, підтримують високу репутацію та якість освіти; мають партнерські зв'язки із ЗВО країн світу; збільшують прийом студентів на навчання. Велика Британія контролює якість навчання і студентського життя у зарубіжних кампусах; розвиває Інтернет-технології і розширює транснаціональну освіту.

У рейтингу «Шанхайський» (2018) представлено 8 університетів у топ-100 та 36 університетів у топ-500. Oxford University та University of Cambridge є брендом вищої освіти Великої Британії. Інтернаціоналізація вищої освіти орієнтована на результати навчання випускників, диплом випускника ЗВО Великої Британії як гарантія якості вищої освіти дає можливість міжнародного працевлаштування. У свою чергу, така можливість працевлаштування на глобальному ринку праці стимулює інтерес до глобального громадянства та розвитку інтеркультурних і транскультурних компетентностей.

Франція. Система вищої освіти і наукові дослідження Франції характеризуються значним ступенем інтернаціоналізації, що підтверджується обсягом прийому на навчання іноземців, а також значною кількістю міжнародних наукових партнерств. У 2017 р. нараховувалося 2 285 776 французьких студентів і 323 933 міжнародних. 3 5 млн міжнародних студентів у світі (2018 р.) у Франції навчалося 7 % студентів (для порівняння у 2001 р. – 7 %). Відсоток міжнародних студентів по відношенню до загальної кількості студентів Франції складає 12,8 %¹¹.

Франція входить до Organisation Internationale de la Francophonie і відіграє значну роль у створенні освітнього потенціалу у своїх колишніх колоніях¹². Отже, майже 50 % іноземних студентів (за кредитною та ступеневою мобільністю) – із цих регіонів (Камерун, Берег Слонової Кістки, Марокко, Сенегал, Туніс).

«Французьке Міністерство закордонних справ координує культурну та наукову дипломатію і підтримується другою за величиною мережею аташе з питань культури у світі (135 країн), найбільшою мережею шкіл і коледжів за кордоном, Alliances Françaises, Institut Français, конкретними програмами та інструментами співробітництва у сфері вищої освіти та наукових досліджень. Міністерство національної освіти, вищої освіти і наукових досліджень координує вищу освіту та дослідницьку політику, зокрема й інтернаціоналізацію, яка є невід'ємною частиною його загальної стратегічної мети»¹³.

Заклади вищої освіти використовують сучасні ІКТ для того, щоб розширити охоплення французькою вищою освітою на основі розвитку двомовних МООС, які розміщені на національній платформі France Université Numérique (FUN). Ця платформа створена у 2013 р. і дає можливість залучати іноземних студентів і пропагувати французьку освіту¹⁴.

National Agency for Promotion and Mobility (Campus France) створено 27 липня 2010 р. Campus France має 145 офісів у 114 країнах і управляє всіма грантами на вхідну мобільність від французького уряду або закордонних закладів і працює під спільним керівництвом Міністерства закордонних справ і Міністерства вищої освіти і досліджень Франції¹⁵. Франція бере участь у Програмі ЄС Erasmus+ (з 2014 р.). Основними цілями Програми Erasmus+ є надання громадянам можливості набути сучасних актуальних компетентностей, сприяти

⁹ Mellors-Bourne R., Fielden J., Kemp N., Middlehurst S., Woodfield S. The value of Transnational Education to the UK. BIS Research Paper No. 184. London: BIS. 2014. P. 101. URL:

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/387910/bis-14-1202-the-value-of-transnational-education-to-the-uk.pdf.

¹⁰ De Wit H., Hunter F. Howard L., Egron-Polak E. Internationalisation of Higher Education. Study. Brussels, European Parliament, 2015. P. 107–116. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540370/IPOL_STU\(2015\)540370_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540370/IPOL_STU(2015)540370_EN.pdf).

¹¹ Education at a Glance 2017: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing, 2017. URL: https://www.hm.ee/sites/default/files/eag2017_eng.pdf.

¹² Welcome to the International Organisation of la Francophonie's Official Website. URL: <https://www.francophonie.org/Welcome-to-the-International.html>.

¹³ De Wit H., Hunter F. Howard L., Egron-Polak E. Internationalisation of Higher Education. Study. Brussels, European Parliament, 2015. P. 107–116. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540370/IPOL_STU\(2015\)540370_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540370/IPOL_STU(2015)540370_EN.pdf). P. 100.

¹⁴ Établissements d'enseignement supérieur et de recherché. P. 33. URL: <http://www.parfaire.fr/sites/default/files/pictures/structure%20et%20fonctionnement.pdf/>.

¹⁵ Campus France. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Campus_France.

багатомовності та європейському громадянству. Слід зазначити, що Франція має високі показники мобільності, особливо вхідної¹⁶, що свідчить про привабливість французької вищої освіти через її доведену якість.

У 2015 р. розроблена *національна стратегія вищої освіти* STRANES. «Вона передбачає чіткий міжнародний вимір, який встановлює кількісні показники до 2025 р.: подвоїти вхідну та вихідну мобільності, заохочуючи студентів-магістрів виїхати за кордон, збільшувати кількість міжнародних освітніх програм, включаючи розроблення MOOCs, покращувати володіння іноземною мовою та вдосконалювати організацію проєктів міжнародної співпраці»¹⁷.

Франція має високі стандарти вищої освіти та наукових досліджень, що підтверджує рейтинг «Шанхайський» (2018 р.), де представлено три французькі університети у топ-100 та 22 університети у топ-500, тож дослідницькі організації та ЗВО продовжують сприяти міжнародній привабливості країни.

Німеччина. З 5 млн міжнародних студентів у світі (2018 р.) у Німеччині навчається 6 % (у 2001 р. – 9 %). У 2017 р. загальна кількість студентів у німецьких ЗВО становила 2 506 257, з них – 251 542 міжнародних студентів, що складає 8,7 %¹⁸. У 2016 р. 258 274 німецьких студентів навчалися за кордоном, тож їх кількість значно зросла у порівнянні з 2012 р. – 138 500.

Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD), створена у 1925 р. у місті Гайдельберзі, підтримує інтернаціоналізацію німецьких університетів, сприяє розвитку досліджень, вивченню німецької мови за кордоном, надає країнам, що розвиваються, кращі практики у створенні університетів та консулює осіб, які приймають рішення у сфері культури, освіти та політики розвитку. Головний офіс DAAD розташований у Німеччині, проте, організація представлена всесвітньою мережею з 15 відділеннями по всьому світі та 50 міжнародними інформаційними центрами.

Європейська Хартія якості мобільності за 2011–2012 навчальний рік відзначила Німеччину як єдину країну серед 36, яка досягла всіх цілей за чотирма індикаторами умов для навчання за кордоном відповідно до Звіту Eurydice¹⁹. В. Kehm вважає Програму ЄС Erasmus «однією з найуспішніших програм мобільності, яка має амбітну ціль допомогти 10 % європейських студентів отримати фінансову підтримку для навчання за кордоном»²⁰. В. Kehm зазначає, що досвід навчання за кордоном є важливим для студентів. «По-перше, мобільність впливає на розвиток особистості, забезпечує гнучкість, розширює знання про культуру, допомагає студентам адаптуватися до нового середовища та правильно діяти у мультикультурному оточенні. По-друге, мобільність допомагає вивчити мову та поліпшити можливості працевлаштування»²¹.

Національна стратегія інтернаціоналізації Німеччини представляє перспективи реалізації академічної мобільності; інтернаціоналізації курикулуму і цифрового навчання; стратегічного міжнародного співробітництва та партнерства. У рейтингу «Шанхайський» (2018 р.) представлено три німецькі університети у топ-100 та 37 університетів у топ-500, тож за об'єктивними показниками міжнародного оцінювання німецька вища освіта демонструє високий рівень якості.

У доповіді ОЕСР «Підходи до інтернаціоналізації та їхній вплив на стратегічне управління та інституційні практики» Німеччину, Велику Британію, Францію вважають привабливими країнами для розвитку міжнародних спільних освітніх програм і науково-дослідницьких партнерств, особливо у технічній галузі²².

Отже, країни-лідери міжнародної вищої освіти реалізують стратегії інтернаціоналізації, орієнтовані на *глобальний та інноваційний контексти* інтернаціоналізації через поглиблення й поширення присутності на глобальному ринку освітніх послуг і системне впровадження традиційних і новітніх форм інтернаціоналізації.

¹⁶ L'agence Erasmus + France / Education Formation. URL: <http://www.agence-erasmus.fr/page/agence>.

¹⁷ The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. / European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. Luxembourg: Publications Office of the European Union. P. 242. URL: <http://eurydice.indire.it/wp-content/uploads/2018/05/Bologna-Report-2018.pdf>.

¹⁸ Institute of International Education Project Atlas Infographics 2017. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Current-Infographics>.

¹⁹ Towards a Mobility Scoreboard: Conditions for Learning Abroad in Europe / European Commission/EACEA/Eurydice, 2013. Luxembourg: Publications Office of the European Union. P. 12. URL: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/162EN.pdf.

²⁰ Kehm B. The Contribution of International Student Mobility to Human Development and Global Understanding / B. Kehm // US-China Education Review, 2 (1). 2005. P. 21. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED494512.pdf>.

²¹ Kehm B. The Contribution of International Student Mobility to Human Development and Global Understanding / B. Kehm // US-China Education Review, 2 (1). 2005. P. 21. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED494512.pdf>.

²² Hénard F., Diamond L., Roseveare D. Approaches to Internationalisation and Their Implications for Strategic Management and Institutional Practice. OECD, 2012. P. 21. URL: <http://www.oecd.org/education/imhe/Approaches%20to%20internationalisation%20-%20final%20-%20web.pdf>.

**Інтернаціоналізація систем забезпечення якості як індикатор якості вищої освіти:
національний та інституційний рівні**

У 2008 р. у Брюсселі (Бельгія) було створено European Quality Assurance Register for Higher Education (EQAR)²³, засновником якого стала група E4. Умовою включення до реєстру є відповідність діяльності агентств положенням ESG та іншим критеріям, визначеним у доповіді групи E4 (2007 р.). Метою діяльності EQAR є забезпечення прозорості і доступної інформації про надійні агентства із забезпечення якості вищої освіти, що працюють у Європі, а також підвищення довіри до ЗВО та, таким чином, сприяння міжнародній мобільності студентів. Агентства, включені до EQAR, визнаються й іншою мережею – ENQA²⁴. У табл. 2 представлено агентства із забезпечення якості Великої Британії, Німеччини та Франції, які є членами ENQA.

Таблиця 2

Агентства із забезпечення якості Великої Британії, Німеччини, Франції, які є членами ENQA

<i>Країни</i>	<i>Назва агентства</i>	<i>Рік засн.</i>	<i>Член. в ENQA</i>	<i>Член. в INQAAHE</i>	<i>Заруб. члени у складі</i>	<i>Член. в заруб. асоц.</i>	<i>Заруб. акред.</i>
Франція	Commission des Titres d'Ingénieur (CTI)	1934	2005			+	+
	High Council for the Evaluation of Research and Higher Education, Paris (HCERES)	1985	2000	+		+	+
Велика Британія	British Accreditation Council, London (BAC)	1984	2015				+
	Quality Assurance Agency for Higher Education, Gloucester (QAA)	1997	2000	+			+
	Royal College of Veterinary Surgeons, London (RCVS)	1844	2018				+
Німеччина	Accreditation, Certification and Quality Assurance Institute, Bayreuth (ACQUIN)	2001	2003				
	Accreditation Agency for Study Programmes of Engineering, Information Science, Natural Sciences and Mathematics, Düsseldorf (ASIIN e.V)	1999	2007				
	Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programmes, Cologne (AQAS)	2002	2008				
	Evaluation Agency of Baden-Württemberg, Mannheim (EVALAG)	2000	2001	+			+
	Foundation for International Business Administration Accreditation, Bonn (FIBAA)	1994	2001				
	Central Agency for Evaluation and Accreditation, Hannover (ZEVA)	1995	2000		+		

Велика Британія. У European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA) представлені три організації із забезпечення якості Великої Британії: British Accreditation Council, London (BAC)²⁵, Quality Assurance Agency for Higher Education, Gloucester (QAA)²⁶, Royal College of Veterinary Surgeons, London (RCVS)²⁷.

Міжнародна діяльність BAC: відповідно до процедур International Higher Education та International Centre, BAC наразі оцінює та акредитує освітні програми закладів вищої освіти у Болгарії, Греції, Гонконгу, Маврикії, Монголії, Сінгапурі, Південній Африці, Швейцарії та ОАЕ. Крім того, співпрацює з Higher Education Council у Бахреїні, розробляючи рамки акредитації ЗВО. BAC також консультує Міністерство освіти Албанії у

²³ Report to the London conference of ministers on a European Register of Quality Assurance Agencies. URL: www.enqa.eu/pubs.lasso

²⁴ European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <https://enqa.eu/>.

²⁵ British Accreditation Council. URL: <https://www.the-bac.org/>.

²⁶ Quality Assurance Agency for Higher Education. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Quality_Assurance_Agency_for_Higher_Education.

²⁷ European Association for Quality Assurance in Higher Education. Members. URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>.

зв'язку з переглядом акредитації та забезпечення якості вищої освіти. ВАС є дійсним членом International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education (INQAAHE).

Міжнародна діяльність QAA: QAA займає провідну роль у розробленні міжнародних стандартів вищої освіти та якості, підтримує тісні стосунки з іншими національними агентствами із забезпечення якості. Міжнародна робота з перегляду кваліфікацій у Великій Британії, що надаються через транснаціональну освіту, проводиться за допомогою візитів у країни, де знаходиться значна кількість здобувачів вищої освіти. Упродовж останніх років проведено оцінювання закладів вищої освіти Великої Британії, які працюють у Сінгапурі, Малайзії та Індії, Китаї. Як і ENQA, QAA є членом INQAAHE. QAA бере участь у Asia-Pacific Quality Network та має зв'язки із партнерськими агентствами світу.

Міжнародна діяльність RCVS: RCVS тісно співпрацює з кількома агентствами з питань міжнародної акредитації: European Association of Establishments of Veterinary Education (EAEVE), Australian Veterinary Board (AVBC), American Veterinary Medical Association (AVMA) та South African Veterinary Council (SAVC). RCVS також головує в Accreditation Committee for Veterinary Nurse Education (ACOVENE), що акредитує програми підготовки ветеринарних медсестер в ЄС.

University of Cambridge приймає на навчання за програмами бакалаврату та магістратури талановитих студентів з усього світу. З 19 000 студентів – понад 8 800 іноземних студентів із більш ніж 130 країн. Міжнародні літні школи університету, засновані у 1923 р., проводяться в Інституті безперервної освіти та мають лідируючі позиції серед аналогічних програм. Онлайн короткострокові курси відкриті для всіх і забезпечують доступ до якісної освіти світового класу, яку надають фахівці University of Cambridge²⁸.

Місія університету – «зробити внесок у суспільство через освіту, навчання та дослідження на найвищих міжнародних рівнях досконалості»²⁹ (*англ.* to contribute to society through the pursuit of education, learning, and research at the highest international levels of excellence). Це відображає одну з основних цінностей університету, яка полягає у забезпеченні високоякісної вищої освіти. Університет несе відповідальність за якість та стандарти освіти, бере участь у діяльності QAA.

Стратегія інтернаціоналізації University of Cambridge включає такі складові: мобільність (вхідна / вихідна); інтернаціоналізація курикулуму; міжнародне співробітництво у сфері досліджень; партнерські зв'язки із закордонними закладами, міжнародні освітні програми спільних / подвійних дипломів / ступенів; філії за кордоном; міжінституційні спільні кафедри / дослідницькі лабораторії; онлайн / електронні навчальні курси³⁰.

Транснаціональна освіта (TNE)³¹ є невід'ємною частиною забезпечення якості вищої освіти Великої Британії. Оцінювання якості TNE, що надається у понад 200 країнах світу, традиційно проводиться у кожній країні, щоб забезпечити найефективніше використання ресурсів з огляду на географічне поширення та масштаби зростання TNE.

University of Cambridge співпрацює з такими закордонними агентствами із забезпечення якості через Меморандуми про взаєморозуміння та співробітництво³²: The Tertiary Education Quality and Standards Agency (TEQSA, Австралія); The China Academic Degrees and Graduate Education Development Centre (CDGDC, Китай); The China Education Association for International Exchange (CEAIE, Китай); The Hong Kong Council for Accreditation of Academic and Vocational Qualifications (HKCAAVQ, Гонг Конг); the Hong Kong Council for Academic Accreditation (HKCAA, Гонг Конг); The National Accreditation Agency for Higher Education (BAN-TP, Індонезія); Quality and Qualifications Ireland (QQI, Ірландія); The National Institutions for Academic Degree and Quality Enhancement of Higher Education (NIAD-QE, Японія); The Malaysian Qualifications Agency (MQA, Малайзія); The National Commission for Further and Higher Education (NCFHE, Мальта); The Committee for Private Education (CPE, Сінгапур); The Higher Education Evaluation and Accreditation Council of Taiwan (HEEACT, Тайвань); The Office for National Education Standards and Quality Assessment, Kingdom of Thailand (ONESQA, Таїланд); The Accreditation Council of Trinidad and Tobago (ACTT, Тринідад і Тобаро); The Knowledge and Human Development Authority (KHDA, ОАЕ).

²⁸ University of Cambridge. Global study. URL: <https://www.cam.ac.uk/global-cambridge/global-study>.

²⁹ Cambridge University. Quality Assurance. URL: <https://www.educationalpolicy.admin.cam.ac.uk/quality-assurance>.

³⁰ Дебич М. А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід : монографія. Ніжин: ПП Лисенко. 2019. 408 с.

³¹ Transnational Education Review. URL: <https://www.qaa.ac.uk/en/international/transnational-education-review>.

³² QAA Memberships. URL: <https://www.qaa.ac.uk/en/international/memberships>.

Німеччина. У ENQA представлені шість агентств із забезпечення якості вищої освіти Німеччини: Accreditation, Certification and Quality Assurance Institute, Bayreuth (ACQUIN)³³; Accreditation Agency for Study Programmes of Engineering, Information Science, Natural Sciences and Mathematics, Düsseldorf (ASIIN e.V)³⁴; Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programmes, Cologne (AQAS)³⁵; Evaluation Agency of Baden-Württemberg, Mannheim (EVALAG)³⁶; Foundation for International Business Administration Accreditation, Bonn (FIBAA)³⁷; Central Agency for Evaluation and Accreditation, Hannover (ZEVA)³⁸.

Діяльність ACQUIN включає: акредитацію і забезпечення якості у викладанні та навчанні у вищій освіті; оцінювання підстав для запровадження нової освітньої програми, її мети, актуальності, змісту; процедури та стандарти експертизи; заходи щодо забезпечення якості.

ASIIN e.V працює на міжнародному рівні на приватно-правовій основі, але розташована у Німеччині та уповноважена здійснювати акредитацію відповідно до національного законодавства у Німеччині та Казахстані. ASIIN e.V уповноважена присуджувати європейські знаки якості у сферах техніки (EUR-ACE®), інформатики (Euro-Inf®) та хімії (Eurobachelor® / Euromaster®). Щодо програмної акредитації ASIIN e.V спеціалізується на оцінюванні освітніх програм за напрямками «Інженерія», «Математика», «Інформатика», «Природничі науки». На інституційному рівні акредитації ASIIN e.V проводить оцінювання систем управління якістю у ЗВО. Міжнародна діяльність агентства включає проведення оцінювання якості чи процедур акредитації за межами Німеччини, підтримку у формуванні європейських і міжнародних мереж та організаційних форм для взаємної координації. ASIIN активно працює у Західній, Центральній та Східній Європі, на Балканах, Кавказі та Середній Азії, в арабському регіоні, Африці, Латинській Америці, а також у Південно-Східній Азії.

Міжнародна діяльність EVALAG: з 2010 р. EVALAG зареєстрований у EQAR та пропонує послуги на міжнародному рівні – це акредитація освітніх програм відповідно до національних критеріїв та інституційна акредитація. Після успішної акредитації EVALAG присуджує свій інституційний знак якості. EVALAG здійснював проекти в Австрії, Лівані та Литві, є активним членом ENQA та INQAAHE, співпрацює з європейськими агентствами із забезпечення якості.

Міжнародна діяльність FIBAA: FIBAA визнана як агентство із забезпечення якості на загальноєвропейському рівні – членство в European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA); загальноєвропейський реєстр – обліковується в European Quality Assurance Register for Higher Education (EQAR), а також у низці країн: Німеччина – акредитація German Accreditation Council; Швейцарія – визнання Swiss Accreditation Council; Австрія – визнання Federal Ministry for Science and Research; Казахстан – визнання Ministry of Education and Science of Kazakhstan; Нідерланди – визнання Nederlands Vlaamse Accreditatie Organisatie (NVAO). FIBAA є членом INQAAHE та Central and Eastern European Network of Quality Assurance Agencies in Higher Education (CEENQA e.V), співпрацює з International Centre of Excellence in Tourism and Hospitality Education (THE-ICE, Австралія); European Health Management Association (EHMA); European Quality Link (EQUAL); European University Association (EUA); CHE Consult GmbH (Німеччина); Independent Kazakhstan Quality Assurance Agency for Education (IQAA, Казахстан); Independent Agency for Accreditation Rating (IAAR, Казахстан); Higher Education Planning, Evaluation, Accreditation and Coordination Council (YÖDAK, Північний Кіпр); Polish Accreditation Committee (PKA, Польща); Agency for Higher Education Quality Assurance and Career Development (AKKORK, РФ); National Agency for Qualifications Development (NARK, РФ); National Accreditation Agency in education sphere (NAA, РФ).

У Heidelberg University загальна кількість іноземних студентів (зимовий семестр 2015–2016 навч.р.) складала 5 590 (18,1 % від загальної кількості студентів); кількість іноземців, які завершили докторські програми у 2015 р., – 310 осіб (25,6%); іноземні постдокторські габілітації у 2015 р. – 14 (13,5%); запрошення іноземних науковців – близько 250 осіб щорічно. Програма DAAD фінансує мобільність викладачів, науковців,

³³ Accreditation, Certification and Quality Assurance Institute, Bayreuth (ACQUIN). URL: <https://www.eqar.eu/register/agencies/agency/?id=5>.

³⁴ Accreditation Agency for Study Programmes of Engineering, Information Science, Natural Sciences and Mathematics, Düsseldorf (ASIIN e.V). URL: <https://www.asiin.de/en/quality-management/accreditation-degree-programmes.html>.

³⁵ Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programmes, Cologne (AQAS). URL: <https://www.aqas.eu/>.

³⁶ Evaluation Agency of Baden-Württemberg, Mannheim (EVALAG). URL: <https://www.evalag.de/>.

³⁷ Foundation for International Business Administration Accreditation, Bonn (FIBAA). URL: <https://www.fibaa.org/en/welcome-page.html>.

³⁸ European Quality Assurance Agency for Higher Education. Members. URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>.

здобувачів ступенів доктора філософії та постдоктора, адміністративного персоналу до університетів-партнерів у Санкт-Петербурзі (РФ), Будапешті (Угорщина), Кракові (Польща) та Празі (Чехія)³⁹.

Закордонні представництва збільшують міжнародну популярність університету, сприяють підвищенню обізнаності про університет у всьому світі: Heidelberg Center for Latin America (HCLA), US Liaison Office (Нью-Йорк), Heidelberg University Office (Київ), Heidelberg Center South Asia (HCSA), Liaison Office of the Cluster of Excellence «Asia and Europe in a Global Context», New Delhi Branch Office, Kathmandu Branch Office⁴⁰.

Стратегія інтернаціоналізації у Heidelberg University включає такі складові: мобільність (вхідна / вихідна); інтернаціоналізація курикуліуму; міжнародне співробітництво у сфері досліджень; партнерські зв'язки із закордонними закладами, міжнародні освітні програми спільних / подвійних дипломів / ступенів; філії за кордоном; спільні кафедри / дослідницькі лабораторії; онлайн / електронні навчальні курси⁴¹.

Основна мета President's Office – створити стійку культуру якості (sustainable quality culture)⁴². Для того, щоб перетворити Heidelberg University на один із провідних світових університетів, визначено чіткі політики та стандарти якості, стратегічні концепції та різноманітні методи, а також інструменти для оперативного впровадження. Це забезпечує міцну основу для формування sustainable quality culture. Забезпечення якості реалізується з дотриманням класичного циклу *Plan-Do-Check-Act* (PDCA), що є безперервним процесом вдосконалення.

Франція. У ENQA представлені два агентства із забезпечення якості Франції: Commission des Titres d'Ingénieur (CTI)⁴³ та High Council for the Evaluation of Research and Higher Education (HCERES)⁴⁴.

Французьке законодавство уповноважило *CTI* на акредитацію освітніх програм за кордоном. Такі акредитовані освітні програми отримують визнання Уряду Франції. Наразі *CTI* працює у кількох країнах: Бельгія, Болгарія, Буркіна-Фасо, Китай, Швейцарія та В'єтнам. Крім міжнародної діяльності з акредитації, *CTI* є членом ENQA, European Consortium for Accreditation (ECA) та Francophone network of quality assurance agencies (FrAQ-Sup), European Network for Accreditation of Engineering Education (ENAE) та одним із 14 агентств, що мають право надавати European quality label for Engineering Studies (EURACE).

*Міжнародна діяльність HCERES*⁴⁵ включає: оцінювання агентств або закордонних закладів у Європі та світі (у Саудівській Аравії, Вірменії, В'єтнамі), надання експертизи іноземним агентствам у процесі їх створення та розвитку (Ліван, Марокко); активну участь у міжнародних та європейських мережах і розвиток мережі співпраці з іноземними агентствами (NIADE-UE у Японії, CNA у Колумбії, CONEAU в Аргентині, CEEC у Квебеку, VISTEC у В'єтнамі); надання методологій європейського та міжнародного бенчмаркінгу у сфері забезпечення якості вищої освіти та досліджень; оцінювання діяльності французьких ЗВО та дослідницьких організацій за кордоном (включаючи транскордонну освіту та спільні ступені).

В *Université de Lorraine* діє Délégation à l'Aide au Pilotage Et à la Qualité (DAPEQ)⁴⁶. DAPEQ – бюро досліджень, консалтингу і експертизи, складається з менеджерів, які пропагують культуру постійного вдосконалення та організаційного розвитку, що базується на інструментах управління якістю та управління процесами. Підрозділи DAPEQ та їх відповідальність:

1. Contrôle de Gestion et à l'Analyse Économique: організація контролю; внутрішній аудит; кошторис бюджету та моніторинг виконання бюджету; аналіз ефективності за допомогою показників і відстеження витрат; ретроспективні та прогностичні економічні дослідження; інформаційні панелі.

2. Observatoire de la Vie Universitaire: експертиза та консультації щодо розроблення інструментів підтримки прийняття рішень та проведення статистичних опитувань, аналізу; вивчення випускників і майбутніх студентів; публікації.

3. Management de la Qualité: підтримка стратегічного проекту закладу; зовнішнє / внутрішнє оцінювання разом із агентствами (AERES, CTI); підтримка впровадження внутрішньої системи забезпечення

³⁹ About DAAD. URL: <https://www.daad.org/en/about-us/who-we-are/about-the-daad/>.

⁴⁰ Heidelberg University. International Profile. URL: https://www.uni-heidelberg.de/international/index_e.html.

⁴¹ Дебич М. А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід : монографія. Ніжин: ПП Лисенко. 2019. 408 с.

⁴² Heidelberg University. Quality Development QM System HEIQUALITY. URL: <https://www.uni-heidelberg.de/en/university/quality-assurance-and-development/qm-system-heiquality>.

⁴³ Commission des Titres d'Ingénieur (CTI). URL: <https://www.cti-commission.fr/>.

⁴⁴ European Quality Assurance Agency for Higher Education. Members. URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>.

⁴⁵ High Council for the Evaluation of Research and Higher Education, Paris (HCERES). URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>.

⁴⁶ Université de Lorraine. Stratégie Internationale. URL: <https://www.univ-lorraine.fr/content/strategie-internationale>.

якості у сферах навчання, досліджень та управління; ресурсного центру з підвищення якості (*фр.* Centre de Ressources en Amélioration de la Qualité, CRAQ); оцінювання навчання; консалтинг, аудит (ISO), експертизи.

DAPEQ є членом багатьох мереж: Réseau Qualité Enseignement Supérieur et Recherche (RELIER); RESeau des Observatoires de l'enseignement SUPérieur (RESOSUP); Réseau d'Aide au Pilotage de l'Enseignement SUPérieur (RAPESUP); Qualité en Recherche et Enseignement Supérieur (QuaRES); Qualité en Recherche (QeR).

Стратегія інтернаціоналізації *Université de Lorraine*⁴⁷ включає: вхідні та вихідні обміни студентів (1500 студентів проводять частину свого навчання за кордоном; 15 % студентів розпочали навчання за кордоном); спільні ступені з іншими ЗВО: близько 60 освітніх програм спільних ступенів, включаючи 7 магістерських програм Erasmus Mundus; співпраця у сфері досліджень (11 % докторантів співпрацюють з іноземними університетами); спільні обладнання та лабораторії з університетами-партнерами; майже 30 % спільних міжнародних публікацій; мобільність студентів, докторантів, постдокторантів, викладачів-дослідників та адміністративного персоналу. Université de Lorraine бере участь у розбудові транскордонних відносин у Великому регіоні (Люксембург, французька та німецькомовна частини Бельгії, Лотарингія, німецькі провінції Рейнланд Пфальц і Саар) через численні двосторонні договори про співпрацю з університетами цих регіонів, а також через свою активну роль у розвитку університету Великого регіону, де він співпрацює з університетами Saarland, Trier, Kaiserslautern, Luxembourg, and Liège. Université de Lorraine створив координаційну структуру, Franco-German centre of Lorraine для розвитку співпраці з німецькими університетами.

Висновки

Проведений аналіз стратегій інтернаціоналізації країн – лідерів міжнародної освіти Великої Британії, Німеччини, Франції дозволяє зробити такі висновки.

1. Країни-лідери міжнародної вищої освіти, університети яких представлені у топ-100 рейтингах «Шанхайський» та Таймс, реалізують стратегії орієнтовані на *глобальний та інноваційний контексти* інтернаціоналізації через поглиблення й поширення орієнтації на глобальний ринок освітніх послуг та системне впровадження традиційних і новітніх форм інтернаціоналізації. Німеччина, Франція та Велика Британія реалізують стратегію інтернаціоналізації, яка включає академічну мобільність; інтернаціоналізацію курикулуму і цифрового навчання; стратегічне співробітництво, партнерство та розвиток потенціалу – важливі фактори впливу на якість вищої освіти.

2. До складу національних систем забезпечення якості залучаються міжнародні експерти з метою оцінювання якості. Національні агентства проводять акредитації та, відповідно, оцінювання якості вищої освіти в університетах зарубіжних країн. Агентства входять до міжнародних і регіональних мереж (International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education, Central and Eastern European Network of Quality Assurance Agencies in Higher Education, European Quality Assurance Agency for Higher Education та ін.) задля обміну кращими практиками та стандартами оцінювання якості вищої освіти.

4. Велика Британія, Німеччина та Франція мають розгалужену мережу представництв свої освітніх структур у багатьох країнах світу, зокрема Британська Рада – у 107 країнах, Campus France – у 114, що пропагують якісну національну вищу освіту.

5. На інституційному рівні в провідних університетах Великої Британії, Німеччини, Франції діють підрозділи, відповідальні за забезпечення якості вищої освіти в міжнародному контексті.

Список використаних джерел

Дебич М. А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід : монографія. Ніжин: ПП Лисенко. 2019. 408 с.

Паризьке комюніке. Париж, 25 травня 2018 р. 9 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf>. (дата звернення: 30.12.2019).

About DAAD. URL: <https://www.daad.org/en/about-us/who-we-are/about-the-daad/>. (дата звернення: 30.12.2019).

⁴⁷ Université de Lorraine. Stratégie Internationale. URL: <https://www.univ-lorraine.fr/content/strategie-internationale>.

Accreditation Agency for Study Programmes of Engineering, Information Science, Natural Sciences and Mathematics, Düsseldorf (ASIIN e.V). URL: <https://www.asiin.de/en/quality-management/accreditation-degree-programmes.html>. (дата звернення: 30.12.2019).

Accreditation, Certification and Quality Assurance Institute, Bayreuth (ACQUIN). URL: <https://www.eqar.eu/register/agencies/agency/?id=5>. (дата звернення: 30.12.2019).

Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programmes, Cologne (AQAS). URL: <https://www.aqas.eu/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Beerkens E. Indicator Projects on Internationalisation – Approaches, Methods and Findings. A Report in the Context of the European project Indicators for Mapping & Profiling Internationalisation (IMPI) / E. Beerkens et al. // CHE Consult, Germany. 2010. P. 15. URL: http://www.academia.edu/15284019/Indicator_Projects_on_Internationalisation_Approaches_Methods_and_Findings_-_A_report_in_the_context_of_the_European_project_Indicators_for_Mapping_and_Profiling_Internationalisation_IMPI_. (дата звернення: 30.12.2019).

British Accreditation Council. URL: <https://www.the-bac.org/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Cambridge University. Quality Assurance. URL: <https://www.educationalpolicy.admin.cam.ac.uk/quality-assurance>. (дата звернення: 30.12.2019).

Campus France. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Campus_France. (дата звернення: 30.12.2019).

Commission des Titres d'Ingénieur (CTI). URL: <https://www.cti-commission.fr/>. (дата звернення: 30.12.2019).

De Wit H., Hunter F. Howard L., Egron-Polak E. Internationalisation of Higher Education. Study. Brussels, European Parliament, 2015. P. 107–116. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015//540370/IPOL_STU\(2015\)540370_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015//540370/IPOL_STU(2015)540370_EN.pdf).

Education at a Glance 2017: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing, 2017. URL: https://www.hm.ee/sites/default/files/eag2017_eng.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

Établissements d'enseignement supérieur et de recherché. P. 33. URL: <http://www.parfaire.fr/sites/default/files/pictures/structure%20et%20fonctionnement.pdf>. (дата звернення: 30.12.2019).

European Quality Assurance Agency for Higher Education. Members. URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Evaluation Agency of Baden-Württemberg, Mannheim (EVALAG). URL: <https://www.evalag.de/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Foundation for International Business Administration Accreditation, Bonn (FIBAA). URL: <https://www.fibaa.org/en/welcome-page.html>. (дата звернення: 30.12.2019).

Heidelberg University. International Profile. URL: https://www.uni-heidelberg.de/international/index_e.html. (дата звернення: 30.12.2019).

Heidelberg University. Quality Development QM System HEIQUALITY. URL: <https://www.uni-heidelberg.de/en/university/quality-assurance-and-development/qm-system-heiquality>. (дата звернення: 30.12.2019).

Hénard F., Diamond L., Roseveare D. Approaches to Internationalisation and Their Implications for Strategic Management and Institutional Practice. OECD, 2012. P. 21. URL: <http://www.oecd.org/education/imhe/Approaches%20to%20internationalisation%20-%20final%20-%20web.pdf>. (дата звернення: 30.12.2019).

High Council for the Evaluation of Research and Higher Education, Paris (HCERES). URL: <https://enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Institute of International Education Project Atlas Infographics 2017. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Current-Infographics>. (дата звернення: 30.12.2019).

Institute of International Education Project Atlas Infographics 2018. URL: <https://www.iie.org/en/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Current-Infographics>. (дата звернення: 30.12.2019).

Kehm B. The Contribution of International Student Mobility to Human Development and Global Understanding / B. Kehm // US-China Education Review, 2 (1). 2005. P. 21. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED494512.pdf>. (дата звернення: 30.12.2019).

L'agence Erasmus + France / Education Formation. URL: <http://www.agence-erasmus.fr/page/agence>. (дата звернення: 30.12.2019).

Marioni G. Internationalization of Higher Education: An Evolving Landscape, Locally and Globally IAU 5th Global Survey. Executive summary. 2018. URL: https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/iau_5th_global_survey_executive_summary.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

Mellors-Bourne R., Humfrey C., Kemp N., Woodfield S. The Wider Benefits of International Higher Education in the UK. BIS Research Paper No. 128. London: BIS. – 2013. – 123 p. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/240407/bis-13-1172-the-wider-benefits-of-international-higher-education-in-the-uk.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

Mellors-Bourne R., Fielden J., Kemp N., Middlehurst S., Woodfield S. The value of Transnational Education to the UK. BIS Research Paper No. 184. London: BIS. 2014. P. 101. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/387910/bis-14-1202-the-value-of-transnational-education-to-the-uk.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

QAA Memberships. URL: <https://www.qaa.ac.uk/en/international/memberships>. (дата звернення: 30.12.2019).

Quality Assurance Agency for Higher Education. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Quality_Assurance_Agency_for_Higher_Education. (дата звернення: 30.12.2019).

Report to the London conference of ministers on a European Register of Quality Assurance Agencies. URL: www.enqa.eu/pubs.lasso. (дата звернення: 30.12.2019).

The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. / European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. Luxembourg: Publications Office of the European Union. P 242. URL: <http://eurydice.indire.it/wp-content/uploads/2018/05/Bologna-Report-2018.pdf>. (дата звернення: 30.12.2019).

The Internationalisation of Higher Education Whitepaper. URL: <https://www.jobs.ac.uk/media/pdf/careers/resources/the-internationalisation-of-higher-education-whitepaper.pdf>. (дата звернення: 30.12.2019).

Towards a Mobility Scoreboard: Conditions for Learning Abroad in Europe / European Commission/EACEA/Eurydice, 2013. Luxembourg: Publications Office of the European Union. P. 12. URL: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/162EN.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

Transnational Education Review. URL: <https://www.qaa.ac.uk/en/international/transnational-education-review>. (дата звернення: 30.12.2019).

Université de Lorraine. URL: <https://www.univ-lorraine.fr/content/aide-au-pilotage-et-%C3%A0-la-qualit%C3%A9>. (дата звернення: 30.12.2019).

Université de Lorraine. Stratégie Internationale. URL: <https://www.univ-lorraine.fr/content/strategie-internationale>. (дата звернення: 30.12.2019).

University of Cambridge. Global study. URL: <https://www.cam.ac.uk/global-cambridge/global-study>. (дата звернення: 30.12.2019).

Welcome to the International Organisation of la Francophonie's Official Website. URL: <https://www.francophonie.org/Welcome-to-the-International.html>. (дата звернення: 30.12.2019).

Розділ 4. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти

Олена Слюсаренко,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
заступник директора з наукової роботи,
головний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0001-7957-1794>

Анотація

Проаналізовано міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти. Нашій сучасності притаманні однаково об'єктивні, проте діаметрально протилежні тенденції: з одного боку, глобалізаційна гомогенізація, а з іншого – урізноманітнення форм і методів надання освітніх послуг. За таких обставин застосування універсальних критеріальних маркерів у процесі оцінювання міжнародними університетськими рейтингами якості вищої освіти набуває ознак надзвичайно важливої і ефективної інструментальної особливості.

Обґрунтовано положення про те, що використання в процесі рейтингового ранжування значущих критеріальних індикаторів забезпечує потребу коректного вимірювання й об'єктивного порівняння досягнень університетів, визначення ступеня відповідності діяльності університетів стратегічним запитам суспільства і потребам споживачів. Застосування об'єктивного рейтингового оцінювання виконує важливу функцію – воно стимулює досягнення конкурентоспроможної якості та спонукає академічні колективи до самовдосконалення.

Доведено, що перелік індикаторів, на підставі яких відбувається ранжування, не є раз і назавжди усталеною константою: цьому фактору притаманна тенденція до еволюційних видозмін відповідно до нових потреб і пріоритетів суспільства, а також тих сподівань, які в цьому контексті пов'язуються із ЗВО. Свідченням цього є все більша популяризація і підвищення статусного рівня рейтингу досконалості викладання.

Ключові слова: університетські рейтинги, якість вищої освіти, механізм оцінювання якості вищої освіти, рейтинг досконалості викладання.

Актуальність. Беззаперечність пріоритету якості вищої освіти закономірно актуалізує аспект механізмів оцінювання та інструментів, які забезпечують певні якісні показники вищої освіти. У цьому контексті ключового значення набуває порівняння ефективності діяльності закладів вищої освіти за допомогою критеріїв, які покладаються в основу рейтингу. Рейтинг передбачає ранжування закладів у порядку їх досягнень, відтак за ступенем важливості та значущості, може використовуватися для рельєфного моделювання ландшафту мережі закладів вищої освіти за конкурентоспроможною якістю.¹

Об'єктивність і ефективність рейтингу залежить від достовірності баз даних, рівня значущості індикаторів, крізь призму яких здійснюється аналіз функціонування закладу вищої освіти, а також від можливості отримати чіткі критеріальні орієнтири і взірці підвищення якісного рівня надання освітніх послуг. Оскільки кожен рейтинг оперує різним набором показників, то цей факт слугує закономірною передумовою як невичерпної конкурентної боротьби в середовищі рейтингових агентств, так і теоретико-концептуальних протистоянь у середовищі науковців, які аналізують переваги й недоліки наявних і вірогідних рейтингових версій.

Рейтинговий підхід може стосуватися будь-якого сегменту освітньої діяльності, однак найбільш респектабельним статусом наділені міжнародні університетські рейтинги як інструмент оцінювання якості вищої освіти в світі. Вони ранжирують заклади вищої освіти в порядку їх досягнень і здійснюють істотний вплив на формування сучасної освітньої політики. Сутність сучасного університету визначається контекстом

¹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) / О. Воробйова та ін. ; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. (Препринт. НАПН України, Ін-т вищої освіти). URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf.

дослідницько-інноваційного характеру глобального розвитку. Саме цей контекст є тим викликом, що зумовлює удосконалення дослідницько-інноваційної складової потенціалу закладу, а університетський потенціал (як відповідь), актуалізуючись у результатах діяльності, сприяє прогресу дослідницько-інноваційного типу². Акцентуючи увагу на виявленні найкращих з-поміж закладів вищої освіти, рейтинги університетів мають враховувати їх глобально детерміновану дослідницько-інноваційну основу.

Виклад основного матеріалу. Ранжування університетів сприяє досягненню багатьох цілей – зокрема, відповідає на запити споживача про статус закладу вищої освіти, стимулює конкуренцію між ними, забезпечує обґрунтованість спрямованості фінансування тощо. За умови правильної інтерпретації інформації, воно робить вагомий внесок у визначення поняття «якості» закладу вищої освіти. Саме тому ранжування закладів вищої освіти є важливою і невід’ємною складовою загальнонаціональних підходів до забезпечення якості вищої освіти, а все більше країн надає системі ранжування пріоритетного значення. Враховуючи цю тенденцію, важливо, щоб організації, які розробляють рейтинги, відповідально ставилися до таких критеріально чутливих факторів, як якість оприлюднених даних, методологія та коректність інформації³.

Відтак, цілком закономірно, що з 2003 р. активно розвиваються рейтингові системи, в епіцентрі уваги яких – визначення провідних закладів вищої освіти, що підтримують дослідницько-інноваційний прогрес і є його локомотивами. Рейтингове ранжування – це спроба віднайти об’єктивні критерії вимірювання й порівняння університетського потенціалу та ідентифікації на цій основі провідних закладів з метою орієнтування на них як на взірців решти закладів вищої освіти. Проблема адекватності рейтингу як інструмента оцінювання якості пов’язана з аспектами валідності, об’єктивності, надійності, точності тощо.

Порівняння провідних університетських рейтингів за критерієм придатності до вимірювання університетського потенціалу дало змогу проранжувати їх у такій послідовності:⁴ Academic Ranking of World Universities (ARWU)⁵, Times Higher Education World University Rankings (THE)⁶, QS World University Rankings (QS)⁷, Webometrics Ranking of World Universities (Webometrics)⁸.

Academic Ranking of World Universities (ARWU) визначено як об’єктивний і результатний, Times Higher Education World University Rankings (THE) вважається об’єктивно-суб’єктивним і результатно-репутаційним, QS World University Rankings (QS) – суб’єктивно-об’єктивним та репутаційно-результатним, Webometrics Ranking of World Universities (Webometrics) визначено суб’єктивним і репутаційно-рекламним⁹. Зазначені рейтинги застосовують різну методологію і, відповідно, по-різному оцінюють заклади вищої освіти.

Міжнародний університетський рейтинг ARWU¹⁰ є найбільш престижним і найвпливовішим. Він ранжує найкращі заклади вищої освіти в світі. Значна кількість експертів у галузі вищої освіти відзначають, що (ARWU) системно відповідає потребам оцінювання закладів вищої освіти і є найбільш об’єктивним. Уперше ARWU оприлюднений у 2003 р. Центром університетів світового класу Інституту вищої освіти Шанхайського університету Цзяо Тонг, Китай (англ. Center for World-Class Universities (CWCU), Graduate School of Education (formerly the Institute of Higher Education) of Shanghai Jiao Tong University, China)¹¹. Він оновлюється щорічно. З 2009 р. ARWU захищений авторськими правами та публікується Shanghai Ranking Consultancy¹² – повністю незалежною організацією з питань вищої освіти, що юридично не підпорядкована жодному університету чи державній установі¹³.

ARWU сфокусований на дослідницько-інноваційній діяльності закладів вищої освіти. Цей міжнародний університетський рейтинг найбільшою мірою відповідає місійному призначенню університетів-лідерів і використовує для ранжування шість об’єктивних показників: випускники (10 %) та викладачі (20 %) володарі Нобелівської і Філдсовської премій; дослідники з високим рівнем цитування (20 %); статті, опубліковані у виданнях Nature and Science (20%); статті, індексовані в розширеному Індексі наукового цитування та Індексі

² Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації : монографія. К. : Пріоритети, 2015. 384 с.

³ ГО Центр міжнародних проектів «Євроосвіта». URL: <http://www.euroosvita.net>.

⁴ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації : монографія. К. : Пріоритети, 2015. 384 с.

⁵ Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/aboutus.html>.

⁶ Times Higher Education World University Rankings. URL: <https://www.timeshighereducation.com/about-us>.

⁷ QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings>.

⁸ Webometrics Ranking of World Universities. URL: http://www.webometrics.info/en/About_Us.

⁹ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації : монографія. К. : Пріоритети, 2015. 384 с.

¹⁰ About Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/aboutarwu.html>.

¹¹ Center for World-Class Universities. URL: <http://cwcu.sjtu.edu.cn/>.

¹² Shanghai Ranking Consultancy. URL: <http://www.shanghairanking.com/aboutus.html>.

¹³ About Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/aboutarwu.html>.

цитування із соціальних наук (20 %); персональна академічна продуктивність (10 %). Перевагою університетського рейтингу *ARWU* є орієнтація на об'єктивні дані третіх сторін.

Облікова кількість закладів вищої освіти за *ARWU*, що оприлюднюється, поступово збільшується і відповідно становить: з 2003 по 2016 рр. – топ-500; 2017 р. – топ-800; з 2018 р. – топ-1000.

Незмінним лідером *ARWU* є Гарвардський університет (*Harvard University*), що зберігає свій значний відрив від інших закладів і є найстарішим університетом США (утворений у 1636 р.) та неперевершеним за багатьма рейтинговими індикаторами¹⁴.

У 2017 р. додатково до загального рейтингу *ARWU* запроваджена його галузева версія (англ. *Subject Ranking*)¹⁵. Галузева версія рейтингу *ARWU* має п'ять груп (природничі науки, інженерія, науки про життя, медичні науки, соціальні науки) та 54 предметні сфери, за якими ранжирують університети (понад 1,7 тис. у 2019 р.).

ARWU віднесено до Переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 березня 2018 р., №154¹⁶. При цьому жоден український університет не входить до загальної та галузевої версій *ARWU*.

Університети світового класу мають досить високу концентрацію нобелівських лауреатів, які є головними дійовими особами дослідницько-інноваційного розвитку. Для прикладу, володарі Нобелівської премії 2019 р.¹⁷ тісно пов'язані з високорейтинговими університетами, вони проходили підготовку, працювали чи працюють у закладах вищої освіти, що входять до найавторитетнішого міжнародного рейтингу *ARWU*. Приміром, нобелівські лауреати з фізики Джеймс Піблс працював у Принстонському, Мішель Майор у Женевському, а Дідьє Кело у Кембриджському і Женевському університетах. Лауреати нобелівської премії з хімії Джон Гудінаф навчався в Йельському університеті, працював у Оксфордському та Техаському університеті в Остіні, Стенлі Вітінгем навчався в Оксфордському і Стенфордському університетах, Акіра Йосіно є випускником Університету Кіото.

Університети світового класу є флагманськими дослідницькими університетами і мають ключове значення для розвитку потенціалу нації, пошуку концептуальних і практичних способів розв'язання складних проблем. Створення університетів світового класу є актуальним питанням на порядку денному освітньої політики різних країн світу. Аспекти розвитку вищої освіти перебувають в епіцентрі уваги провідних учених світу, міжнародних конгресів, конференцій, симпозіумів і загалом є надзвичайно важливими для формування освітньої політики.

Починаючи з 2005 р., Центр університетів світового класу Шанхайського університету Jiao Tong започаткував проведення раз на два роки міжнародної конференції з питань університетів світового класу.

У межах першої міжнародної конференції з питань університетів світового класу¹⁸, що відбулася 16–19 червня 2005 р., провідні вчені з різних регіонів світу в своїх доповідях охопили широкий спектр актуальних аспектів, які можна структурувати за трьома тематичними напрямками. По-перше, було зосереджено увагу на відмінностях і особливостях університетів світового класу. По-друге, йшлося про критеріальні ознаки якості загалом і якості в науці, викладанні та управлінні зокрема, про порівняння світових рейтингів, про вимірювання якості за кількісними показниками. По-третє, доповідачі привертати увагу до покликання університету, до суперечностей еволюціонування і кризових тенденцій у сегменті вищої освіти, до дослідницького рівня, який відповідає рівню і вимогам світового класу у вищій освіті.

Другу міжнародну конференцію з питань університетів світового класу¹⁹ проведено Центром університетів світового класу Шанхайського університету в 2007 році. Під час доповідей в межах конференції акцентовано увагу на викликах і концептуальних пріоритетах розвитку університетів світового класу;

¹⁴ Слюсаренко О. М. Гарвард іде у відрив: динаміка і стратегії розвитку топ-закладів вищої освіти у світі. Вища школа. 2014. № 10. С. 40–52.

¹⁵ Global Ranking of Academic Subjects 2019. URL: <http://www.shanghairanking.com/Shanghairanking-Subject-Rankings/index.html>.

¹⁶ Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.03.2018 р. № 154. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80>.

¹⁷ Список Нобелівських лауреатів. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%9D%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D0%B8%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D0%BB%D0%B0%D1%83%D1%80%D0%B5%D0%B0%D1%82%D1%96%D0%B2.

¹⁸ 1st International Conference on World-Class Universities (2005). URL:

<http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu1.html>.

¹⁹ 2nd International Conference on World-Class Universities (2007). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu2.html>.

актуалізовано аспект національних стратегій побудови університетів світового класу і підвищення якості; проаналізовано інституційні практики побудови університетів світового класу крізь призму поєднання візії, місії та дій; надано пріоритетного значення аспектам співпраці та конкуренції між науково-дослідними університетами; розглянуто проблематику глобального відтоку мізків.

Третя міжнародна конференція з питань університетів світового класу²⁰ відбулася 1–4 листопада 2009 р. й зосередила пріоритетну увагу на факторах, інструментах і перспективах створення університетів світового класу. Було осмислено роль університетів світового класу для національних систем вищої освіти; проаналізовано університети світового класу крізь призму ранжування та інституційні практики побудови університетів світового класу; окреслено трансформаційні пріоритети університету в контексті досягнення найвищого світового рівня; систематизовано особливості й закономірності еволюціонування університетів світового класу.

У межах четвертої міжнародної конференції з питань університетів світового класу²¹, що відбулася наприкінці жовтня і початку листопада 2011 р., було розглянуто досвід досягнення рівня академічної досконалості – зокрема, різні підходи до формування національної політики щодо побудови університетів світового класу, інституційні практики побудови університетів світового класу, використання критеріального механізму рейтингів та індикаторів університетських рейтингів для побудови університету світового класу.

П'яту міжнародну конференцію з питань університетів світового класу²² проведено 3–6 листопада 2013 р. Доповіді, виголошені під час конференції, надавали пріоритетного значення урокам національних ініціатив, політики й стратегії в контексті досягнення рівня університетів світового класу. Було здійснено компаративний аналіз інституційних практик побудови університетів світового класу, методів стратегічного планування науково-дослідних університетів, а також трансформаційних тенденцій науково-дослідних університетів світового класу. Доповідачі систематизували виклики, що виникають на шляху побудови університетів світового класу, особливості конкурентної боротьби між дослідницькими університетами і досвід розробки глобального університетського рейтингу.

В епіцентрі уваги проведеної на початку листопада 2015 р. шостої міжнародної конференції з питань університетів світового класу²³ перебували стратегії досконалості й створення університетів світового класу, значення міжнародних консультативних рад в університетах світового класу, роль університетів в умовах інтернаціоналізації та крізь призму викликів майбутнього, стратегічне планування і співпраця між університетами світового класу. Доповідачі також проаналізували результати і методологію провідних рейтингів університетів.

Сьома міжнародна конференція з питань університетів світового класу²⁴, що відбулася 6–9 листопада 2017 р., надала пріоритетне значення проблематиці національної конкуренції і глобального співробітництва в університетському секторі світового класу, ризикам і перевагам інтернаціоналізації, пошуку балансів між міжнародною конкурентоспроможністю та національним значенням. Було окреслено шляхи й розвідки щодо побудови першокласних регіональних університетів, систематизовано характерні ознаки й проблеми університетів світового класу – зокрема, крізь призму ролі, місії і соціальних цільових орієнтирів. Доповідачі також приділили увагу рейтингам досконалості викладання.

Восьма міжнародна конференція з питань університетів світового класу під тематичною назвою «Університети світового класу: глобалізація та національні моделі»²⁵, що відбулася 15–17 жовтня 2019 р., висвітлювала виклики, можливості й стратегії університетів світового класу на тлі динамічних змін, яких зазнає сучасне суспільство і вища освіта як його важлива складова частина. Зокрема, була осмислена роль університетів світового класу в посиленні глобальної інтеграції й зміцненні національних пріоритетів, стратегіями реагування університетів світового класу на політику й потреби уряду з одночасним забезпеченням ефективного управління й автономії університету, способи втілення ініціатив щодо досконалості й оптимізації національних систем вищої освіти, а також шляхи адаптації університетами світового класу своїх місій і практики до сучасної хвилі наукових, економічних і політичних перетворень у всьому світі.

Проведення конференцій Центру університетів світового класу Шанхайського університету на підставі осмислення змін у соціальній, економічній, культурній та політичній сферах і викликів, що впливають на

²⁰ 3rd International Conference on World-Class Universities (2009). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu3.html>.

²¹ 4th International Conference on World-Class Universities (2011). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu4.html>.

²² 5th International Conference on World-Class Universities (2013). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu5.html>.

²³ 6th International Conference on World-Class Universities (2015). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu6.html>.

²⁴ 7th International Conference on World-Class Universities (2017). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu7.html>.

²⁵ 8th International Conference on World-Class Universities (2019). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/index.html>.

глобальну, національну та інституційну практику університетів світового класу, має на меті окреслити пріоритети побудови системи вищої освіти світового класу і її внеску в загальне суспільне благо. Така мета організаторами конференцій досягається за рахунок доповідей, які стимулюють обговорення актуальних тем.

Попри наявність стратегічних завдань, виконання яких визначає функціональну ефективність університетів світового класу в трансчасовому форматі, існують поточні виклики, що набувають пріоритетного значення на етапі проведення кожної чергової конференції. Аналізуючи зміст доповідей, виголошених і обговорених у процесі восьми попередніх конференцій, можна простежити еволюцію концептуальних пріоритетів у напрямі:

- від осмислення дослідницького рівня, який відповідає рівню і вимогам світового класу у вищій освіті, покликання університету, відмінностей і особливостей університетів світового класу

- через аналіз факторів, інструментів і перспектив створення університетів світового класу, методів стратегічного планування науково-дослідних університетів і досвіду досягнення рівня академічної досконалості

- до надання пріоритетного значення стратегічному плануванню й співпраці між університетами світового класу, корекції ролі університетів в умовах інтернаціоналізації та викликів майбутнього, національної конкуренції і глобального співробітництва в університетському секторі світового класу, ризиків і переваг інтернаціоналізації, пошуку балансів між міжнародною конкурентоспроможністю та національними інтересами.

Університетський рейтинг Times Higher Education World University Rankings (THE) має об'єктивно-суб'єктивного статус. Він сфокусований як на об'єктивних даних щодо наукових досягненнях університету, так і на суб'єктивних показниках, узагальнених за результатами опитувань. Ранжування за цим рейтингом відбувається відповідно до п'яти груп показників: академічне середовище (враховує думку експертів і студентів щодо рівня викладання в закладі), дослідницька репутація, цитування, частку іноземних студентів і викладачів, інновації для бізнесу.²⁶

Уперше до рейтингу Times Higher Education World University Rankings (THE) вітчизняні університети потрапили в 2015 р. Цьому сприяло збільшення кількості університетів, що опрацьовувалися цим рейтингом з 400 до 800 і більше. Київський національний університет імені Тараса Шевченка і Харківський національний університет імені Каразіна увійшли до даного рейтингу в групі 601-800.

У 2019 р. кількість вітчизняних університетів, що увійшли до рейтингу Times Higher Education World University Rankings (THE), збільшилася до шести. Національний університет «Львівська політехніка» потрапив в групу 810-1000, натомість Львівський національний університет ім. Івана Франка, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Сумський державний університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна посіли місця у категорії 1000+.²⁷

Рейтинг QS оцінює університети взявши за основу п'ять основних показників: 1) репутація університету серед роботодавців, 2) успішність випускників, 3) партнерські зв'язки з роботодавцями, 4) зв'язки роботодавець/студент, 5) працевлаштування випускників²⁸.

У 2019 р. шість вітчизняних університетів увійшли до рейтингу QS: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (2018 р. – 401-410 місця; 2019 р. – 481 місце), Київський національний університет імені Тараса Шевченка (2018 р. – 411-420 місця; 2019 р. – 531-540 місця), Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (2018 р. – 501-550 місця; 2019 р. – 601-650 місця), Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (2018 р. – 701-750 місця; 2019 р. – 701-750 місця), Сумський державний університет (2018 р. – 801-1000 місця; 2019 р. – 751-800 місця) також увійшов до рейтингу Львівський політехнічний національний університет посівши 751-800 місця, але вийшов з рейтингу Донецький національний університет імені Василя Стуса, який посідав у 2018 р. 801-1000 місця.

Отже, у 2019 р. Харківський національний університет імені Каразіна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» погіршили у 2019 р. свої позиції у рейтингу QS, Національний технічний

²⁶ Рейтинг університетів мира Times Higher Education. URL: <https://www.educationindex.ru/articles/university-rankings/times-higher-education/>.

²⁷ Рейтинг університетів мира Times Higher Education. URL: <https://www.educationindex.ru/articles/university-rankings/times-higher-education/>.

²⁸ Центр міжнародних проєктів Євроосвіта. URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=6194>.

університет «Харківський політехнічний інститут» утримав свої позиції, залишившись на 701-750 місцях, як і 2018 р., Сумський державний університет покращив свої позиції піднявшись у рейтинговій таблиці з 801-1000 місць на 751-800, також увійшов до рейтингу Львівський політехнічний національний університет, посівши 751-800 місця²⁹.

Кількість університетських рейтингів з часом змінюється. Приміром, рейтинг університетів України «Компас»³⁰, ініційований 2008 р. компанією «Систем Кепітал Менеджмент» (СКМ) у рамках програми «Сучасна освіта», востаннє оприлюднено в 2012 р. Цей рейтинг відображав оцінку університету випускниками і роботодавцями з точки зору відповідності рівня освітніх послуг потребам ринку праці.

У 2013 р. Міністерство освіти і науки України створило свій власний рейтинг закладів вищої освіти, що піддався значній критиці з боку експертів. Рейтинг мав понад 100 критеріїв для оцінювання закладів вищої освіти, тоді як найавторитетніший міжнародний рейтинг ARWU оперує лише шістьма критеріями. Значна кількість критеріїв обтяжувала цей рейтинг і дезорієнтувала керівників закладів освіти. Не було зрозуміло, на чому необхідно концертувати зусилля для підвищення якості освіти й отримання визнання за цим рейтингом. Ще однією особливістю цього рейтингу, яка виокремлювала його серед таких університетських рейтингів як «Компас» і «ТОП-200», було те, що за міністерським рейтингом класифікація університетів відбувалася за напрямками, а «Компас» і «ТОП-200» відштовхувалися від думок роботодавців³¹.

Одним з найпопулярніших вітчизняних рейтингів є «ТОП-200 Україна», що оприлюднюється з 2006 р. і базується на використанні даних прямих вимірювань та експертних думок. Діяльність закладів вищої освіти оцінюється за допомогою інтегрованого індексу. Цей індекс містить три комплексні складові: індекс якості науково-педагогічного потенціалу, індекс якості навчання та індекс міжнародного визнання³².

Центр міжнародних проєктів «Євроосвіта»³³ разом з міжнародною групою експертів IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence³⁴ презентував цього року академічний рейтинг закладів вищої освіти «ТОП-200 Україна 2019». Рейтинг побудовано з урахуванням основних тенденцій розвитку університетів, систематизованих міжнародною Конференцією IREG 2019 «Академічні рейтинги: виклики і проблеми для вищої освіти», яка відбулася в університеті Болоньї у травні 2019 р. Однією з головних тенденцій в ранжуванні університетів цього року залишалося дотримання балансу між створенням нових, критичних знань, результатів досліджень й інновацій та практичною трансформацією цих напрацювань для розвитку сучасного суспільства.

За результатами ранжування, в 2019 р. перше місце в рейтингу посів Київський національний університет імені Тараса Шевченка, посунувши з першого місця «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», а третя позиція закріплена за Харківським національним університетом імені В.Н. Каразіна.

У 2017 р. Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського був лідером рейтингу «ТОП-200 Україна» і навіть збільшив відрив від інших університетів цього рейтингу порівняно з 2016 р. за рахунок створення й розвитку потужної інноваційної екосистеми «Sikorsky Challenge»³⁵, ставши лідером серед університетів за критерієм введення стартапів. Випускники цього університету є найбільш бажаними в середовищі великих міжнародних і національних високотехнологічних компаній.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка³⁶ та Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна³⁷ мають найбільший з-поміж інших університетів рівень бюджетного фінансування наукових досліджень, а також високі індекси цитування за системами Scopus і Web of Science і значний попит на їхніх випускників на ринку праці.

Попри те, що спостерігається позитивна динаміка діяльності більшості університетів, які входять до рейтингу «ТОП-200 Україна», серед слабких місць залишаються низький рівень інтеграції в європейський і

²⁹ QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019>.

³⁰ Рейтинг університетів України «Компас». URL: <https://www.yourcompass.org>.

³¹ Рейтинг Вузів України за версією МОН. URL: <https://abiturients.info/uk/reytingi/reyting-vuziv-ukrayini-za-versiyei-mon>.

³² Рейтинги. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/25752/>.

³³ Центр міжнародних проєктів Євроосвіта. URL: <http://www.euroosvita.net/>.

³⁴ IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <https://ireg-observatory.org/en/>.

³⁵ Інноваційна екосистема «Sikorsky Challenge». URL: <https://www.sikorskychallenge.com/startup-school/>.

³⁶ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Фінансування досліджень. URL: <http://science.univ.kiev.ua/finance/finance/>.

³⁷ Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Науково-дослідна робота. URL: https://www.univer.kharkov.ua/ua/research/research_work.

світовий освітньо-науковий простори та незначна частка науково-інноваційної роботи в навчальних планах і загальному обсязі університетської діяльності³⁸.

Рейтинг «Scopus» висвітлює результати закладів вищої освіти, що базуються на показниках бази даних Scopus. Він є інструментом для врахування фактору цитування наукових публікацій. У рейтинговій таблиці заклади вищої освіти України ранжирувані за індексом Гірша – показником, який відштовхується від кількості наукових публікацій і кількості цитувань цих публікацій.

Рейтинг «Бал ЗНО на контракт» це рейтинг закладів вищої освіти за показником середнього балу ЗНО абітурієнтів минулого року, яких зараховано до закладів вищої освіти на навчання за кошти фізичних і юридичних осіб (контракт).

Консолідований рейтинг закладів вищої освіти базується на результатах рейтингів «ТОП-200 Україна», «Scopus» та «Бал ЗНО на контракт». У консолідованому рейтингу кожному закладу вищої освіти присвоюється бал, що дорівнює сумі його місць у рейтингах «ТОП-200 Україна», «Scopus», «Бал ЗНО на контракт». Якщо в одному з цих рейтингів заклад вищої освіти не представлено, йому присвоюється місце, наступне за останнім місцем у цьому рейтингу. До консолідованого рейтингу входять всі заклади вищої освіти, що присутні хоча б в одному з рейтингів «ТОП-200 Україна», «Scopus», «Бал ЗНО на контракт»³⁹.

Третій рік поспіль рейтингову таблицю Консолідованого рейтингу очолює Київський національний університет імені Тараса Шевченка, на другій сходинці Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського, який 2019 р. змістив на третє місце Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна.

З 2014 р. оприлюднюється рейтинг U-Multirank⁴⁰, що ранжирує понад 1000 закладів вищої освіти з майже 100 країн світу. Багатомірність цього рейтингу призводить до того, що отримання першого місця залежить від пошукового профілю, а такі визнані авторитети університетського олімпу (відповідно до найавторитетнішого міжнародного рейтингу ARWU), як Harvard University⁴¹, Massachusetts Institute of Technology⁴² та University of Oxford⁴³, взагалі не входять до числа лідерів за рейтингом U-Multirank.

Опрацьовуючи чи не найбільший обсяг інформації з усіх рейтингових систем щодо значної кількості факторів, рейтинг U-Multirank висвітлює досягнення університетів світового класу в таких галузях: викладання й навчання, дослідження, передача знань, міжнародна орієнтація та регіональна взаємодія. Завдяки рейтингу університетів U-Multirank студенти мають змогу робити найбільш усвідомлений вибір щодо навчання залежно від своїх цільових пріоритетів. Це стало можливим завдяки врахуванню рейтингом U-Multirank максимальної функціональної багатоманітності системи вищої освіти, порівняння діяльності університетів у всьому світі за багатьма показниками.

За час свого існування з 2014 р. рейтинг U-Multirank подвоїв число університетів і країн, що охоплені його компаративним аналізом. Він оперує даними понад 5 тис. факультетів і понад 12 тис. освітніх програм. Втім, така перевага комплексності містить і негативний аспект – зокрема, навіть після спрощення процедури навігації і додаткових ресурсів для студентів⁴⁴, цей рейтинг залишається доволі обтяжливим у користуванні, а крім того на підставі його даних університетам важко визначитися з пріоритетами освітньої політики.

Висновки

1. У сучасному глобалізованому світі функцію важливого інструменту оцінювання якості вищої освіти виконують міжнародні університетські рейтинги. Унаслідок використання рейтингового ранжування за критеріальними індикаторами відбувається вимірювання й порівняння досягнень університетів, визначається відповідність стратегічним запитам суспільства і потребам споживачів. Опосередковано такий інструмент оцінювання якості вищої освіти стимулює конкуренцію між університетами.

2. Оскільки міжнародні університетські рейтинги застосовують різні критерії, то результати їхніх оцінок не збігаються. Тим не менше, більшості з них притаманний високий ступінь спорідненості висновків. Перелік

³⁸ Top 200 Україна (2017): Інноваційність і суспільна затребуваність - головні критерії діяльності університетів. URL: <http://www.euroosvita.net/index.php?category=1&id=5209>.

³⁹ Як складається консолідований рейтинг вузів. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/25752/>.

⁴⁰ U-Multirank. URL: <https://www.umultirank.org/>.

⁴¹ Harvard University. URL: <https://www.harvard.edu/>.

⁴² Massachusetts Institute of Technology. URL: <http://web.mit.edu/>.

⁴³ University of Oxford. URL: <http://www.ox.ac.uk/>.

⁴⁴ U-Multirank. URL: <https://www.umultirank.org/press-media/press-releases/u-multirank-releases-fifth-annual-world-rankings-of-universities/>.

індикаторів, на підставі яких відбувається ранжування, не є раз і назавжди усталеною константою: цьому фактору притаманна тенденція до еволюційних видозмін відповідно до нових потреб і пріоритетів сьогодення. Наприклад, виразним трендом сучасності є все більша популяризація і підвищення статусного рівня рейтингу досконалості викладання.

3. Емпіричний масив обсягом понад десятиліття дає підстави для ранжування самих міжнародних університетських рейтингів за критерієм ефективності вимірювання результатів функціонування університетів. Міжнародний університетський рейтинг ARWU є найбільш престижним і впливовим. Він має об'єктивну й результатну спрямованість, зосереджуючи вістря уваги на індикативних показниках, що віддзеркалюють насамперед ефективність діяльності закладу вищої освіти і його репутацію в сфері досліджень.

4. За критерієм величини охоплення об'єктів ранжування університетські рейтинги можна структурувати за трьома категоріями: *світові* (ARWU, THE, QS); *європейські* (U-Multirank, Webometrics); *національні* (у випадку України відсутній Національний рейтинг як такий, а натомість функціонує низка вітчизняних – зокрема, «ТОП-200 Україна», «Scopus», «Бал ЗНО на контракт» та консолідований рейтинг закладів вищої освіти).

5. Національне та міжнародне рейтингування вітчизняних університетів є важливим інструментом побудови ефективної стратегії розвитку вищої освіти України, в основі якої – об'єктивні критерії як забезпечення якості вищої освіти, так і перманентного підвищення якісних показників.

Список використаних джерел

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) / О. Воробйова та ін. ; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с. (Препринт. НАПН України, Ін-т вищої освіти). URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 22.12.2019).

ГО Центр міжнародних проєктів «Євроосвіта». URL: <http://www.euroosvita.net> (дата звернення: 15.12.2019).

Інноваційна екосистема «Sikorsky Challenge». URL: <https://www.sikorskychallenge.com/startup-school/> (дата звернення: 17.11.2019).

Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Фінансування досліджень. URL: <http://science.univ.kiev.ua/finance/finance/> (дата звернення: 15.12.2019).

Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.03.2018 р. № 154. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80> (дата звернення: 23.11.2019).

Рейтинг вузів України за версією МОН. URL: <https://abiturients.info/uk/rejtingi/rejting-vuziv-ukrayini-zaversiieyu-mon> (дата звернення: 15.12.2019).

Рейтинг університетов мира Times Higher Education. URL: <https://www.educationindex.ru/articles/university-rankings/times-higher-education/> (дата звернення: 15.12.2019).

Рейтинг університетів України «Компас». URL: <https://www.yourcompass.org>. (дата звернення: 11.12.2019).

Рейтинги. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/25752/> (дата звернення: 15.12.2019).

Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. К.: Пріоритети, 2015. 384 с.

Слюсаренко О. М. Гарвард іде у відрив: динаміка і стратегії розвитку топ-закладів вищої освіти у світі. Вища школа. 2014. № 10. С. 40–52.

Список Нобелівських лауреатів. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%9D%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D0%BB%D0%B0%D1%83%D1%80%D0%B5%D0%B0%D1%82%D1%96%D0%B2 (дата звернення: 21.12.2019).

Топ 200 Україна (2017): Інноваційність і суспільна затребуваність - головні критерії діяльності університетів. URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=5209> (дата звернення: 15.12.2019).

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Науково-дослідна робота. URL: https://www.univer.kharkov.ua/ua/research/research_work (дата звернення: 15.12.2019).

Центр міжнародних проєктів Євроосвіта. URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=6194> (дата звернення: 17.11.2019).

Центр міжнародних проєктів Євроосвіта. URL: <http://www.euroosvita.net/> (дата звернення: 14.12.2019).

Як складається консолідований рейтинг вузів. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/25752/> (дата звернення: 15.12.2019).

1st International Conference on World-Class Universities (2005). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu1.html> (Last accessed: 19.12.2019).

2nd International Conference on World-Class Universities (2007). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu2.html> (Last accessed: 19.12.2019).

3rd International Conference on World-Class Universities (2009). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu3.html> (Last accessed: 19.12.2019).

4th International Conference on World-Class Universities (2011). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu4.html> (Last accessed: 19.12.2019).

5th International Conference on World-Class Universities (2013). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu5.html> (Last accessed: 19.12.2019).

6th International Conference on World-Class Universities (2015). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu6.html> (Last accessed: 19.12.2019).

7th International Conference on World-Class Universities (2017). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/wcu7.html> (Last accessed: 19.12.2019).

8th International Conference on World-Class Universities (2019). URL: <http://www.shanghairanking.com/wcu/index.html> (Last accessed: 19.12.2019).

About Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com/aboutarwu.html> (Last accessed: 15.12.2019).

Center for World-Class Universities. URL: <http://cwcu.sjtu.edu.cn/> (Last accessed: 14.12.2019).

Global Ranking of Academic Subjects 2019. URL: <http://www.shanghairanking.com/Shanghairanking-Subject-Rankings/index.html> (Last accessed: 17.12.2019).

Harvard University. URL: <https://www.harvard.edu/> (Last accessed: 15.12.2019).

IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <https://ireg-observatory.org/en/> (Last accessed: 14.12.2019).

Massachusetts Institute of Technology. URL: <http://web.mit.edu/> (Last accessed: 15.12.2019).

QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings> (Last accessed: 15.12.2019).

QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2019> (Last accessed: 15.12.2019).

Shanghai Ranking Consultancy. URL: <http://www.shanghairanking.com/aboutus.html> (Last accessed: 14.12.2019).

Times Higher Education *World University Rankings*. URL: <https://www.timeshighereducation.com/about-us> (Last accessed: 15.12.2019).

U-Multirank. URL: <https://www.umultirank.org/> (Last accessed: 15.12.2019).

U-Multirank. URL: <https://www.umultirank.org/press-media/press-releases/u-multirank-releases-fifth-annual-world-rankings-of-universities/> (Last accessed: 15.12.2019).

University of Oxford. URL: <http://www.ox.ac.uk/> (Last accessed: 15.12.2019).

Webometrics Ranking of World Universities. URL: http://www.webometrics.info/en/About_Us (Last accessed: 15.12.2019).

Розділ 5. Трансформація систем забезпечення якості вищої освіти в умовах глобалізації: управлінський аспект

Оксана Воробйова,
кандидат наук з державного управління,
провідний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0002-7064-4341>

Анотація

У розділі проаналізовано міжнародний досвід забезпечення якості вищої освіти, визначено передумови його реалізації й інституційні засади та стандарти, відповідно до яких відбувається його впровадження в межах окремих систем національної економіки. Виявлено, що світову систему оцінювання якості вищої освіти умовно можна поділити на два види – це система централізованого державного зовнішнього оцінювання якості вищої освіти та система на основі внутрішнього самооцінювання. Система зовнішнього оцінювання якості вищої освіти переважає у європейських країнах, де вона проводиться певними організаціями (міністерство освіти, спеціалізовані органи, на яких покладено завдання забезпечення якості вищої освіти). Також, зовнішнє оцінювання може проводитися й громадськими організаціями чи професійними організаціями. Особливістю іншого виду оцінювання є процес самооцінювання закладом вищої освіти, яке є основним і самодостатнім, а результати процесу самооцінювання використовуються для виявлення та усунення внутрішніх проблем закладу. Основна відмінність європейських систем оцінювання якості вищої освіти від американської полягає в обсязі відповідних владних повноважень органу державного управління. Це стосується визначення мети та критеріїв оцінювання, процесу та характеру прийняття стратегічних рішень та безпосередньо організації процесу. Визначено, що для України позитивним є запровадження змішаної моделі – якісного та ефективного симбіозу контролю з боку держави (проведення ліцензування) та процесу самооцінювання закладами вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, забезпечення якості вищої освіти, оцінювання якості вищої освіти, система забезпечення якості вищої освіти.

Актуальність. Забезпечення якості вищої освіти набуло важливого значення для збереження високого інтелектуального потенціалу країни та її економічного розвитку. Поняття забезпечення якості вищої освіти в освітньому просторі визначається як система критеріїв і показників, що визначають рівень якості вищої освіти, а одним з методів, що дозволяє визначити і оцінити цей рівень виступає оцінювання¹. Основними принципами формування європейської моделі якості вищої освіти є такі: заклади вищої освіти мають право на отримання міжнародної акредитації; національні уряди та акредитаційні агентства зобов'язані визнавати агентства інших країн, що включені до Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти (ENQA) та визнавати результати їх оцінювання².

Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти як об'єднання акредитаційних агентств сприяє розвитку систем забезпечення якості, її основними стратегічними завданнями є гармонізація європейського освітнього простору в рамках Болонського процесу та залучення до цього своїх членів і представників усіх зацікавлених сторін. Проте основною метою є підвищення ефективності та результативності при забезпеченні якості вищої освіти, тобто об'єктивність, прозорість, довіра до результатів оцінювання. Для цього потрібно: міжнародне визнання національної системи забезпечення якості вищої освіти; запровадження механізмів і стимулів для розвитку культури якості у закладах вищої освіти; розширення можливостей для інновацій і досліджень в сфері забезпечення якості вищої освіти³.

Аналіз останніх публікацій. Проведення аналізу наукових доробок дослідників та аналітичних матеріалів фахових спільнот щодо питання управління вищою освітою в контексті забезпечення якості вищої освіти є важливою основою для подальший досліджень.

¹ Стандарти і рекомендації для забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). URL: <http://www.enga.eu/>.

² European Consortium for Accreditation in Higher Education (ECA). URL: <http://www.eurashe.eu/about/partners/eca/>

³ ENQA. URL: <https://enqa.eu/index.php/reviews/enqa-agency-reviews/>

У *Report to the U.S. Secretary of Education: 2018 Accreditation Policy Recommendations on Regulatory Reform* (2018p.) A. Keiser⁴ пропонує провести реформування акредитаційних процесів у США та внести до процесу акредитації певні процедури для підвищення точності та збільшення «корисності» та можливостей використання інформації з акредитації.

Фокусом роботи G. Aas, B. Askling, K. Dittrich, W. Froestad⁵ *Assessing educational quality: Knowledge production and the role of experts* (2009p.) є визначення базових принципів формування європейської моделі якості вищої освіти, також авторами зазначено, що: ЗВО країни мають право на отримання міжнародної акредитації; національні уряди та акредитаційні агентства зобов'язані визнавати агентства інших країн, що включені до ENQA, та результати їх оцінювання.

У роботі K. Braaten⁶ *Guide to good practices for training experts* (2011p.) здійснено аналіз європейських практик щодо забезпечення якості вищої освіти за допомогою залучення незалежних зовнішніх експертів.

F. Camilleri⁷ у *Standardizing Management Systems for Educational Organizations: Implications for European Higher Education* (2017p.) пропонує використання міжнародних стандартів якості ISO 9001 у галузі освіти та визначає принципи, на яких базується стандарт, а також надає аналіз можливості якісного симбіозу стандарту ISO 21001 та ESG для вищої освіти.

В.А. Бугров, А.П. Гожик, Д.В. Щеглюк⁸ у роботі «Акредитація освітніх програм (за матеріалами проекту QUAERE)» (2018p.) сформували методичні рекомендації щодо акредитації освітніх програм у вищій освіті України за результатами впровадження проекту Програми Еразмус+ QUAERE. Процес апробації процедур акредитації було реалізовано учасниками проекту: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені І. Франка, Сумський державний університет, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Бердянський державний педагогічний університет, Хмельницький національний університет.

У публікації «Практика реалізації європейських моделей, стандартів та ризик-орієнтованого мислення щодо забезпечення якості освіти і освітніх послуг в системі менеджменту якості Харківського національного технічного університету» Мегель О.Ю., Гурський П.В., Нанка О.В., Лисиченко М.Л.⁹ представили практичний досвід запровадження концептуальних засад та аспектів системи управління якістю у ЗВО згідно з міжнародним стандартом ISO 9001:2015, вимогами моделі досконалості EFQM та положеннями ESG у Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка.

Виклад основного матеріалу. Особливості оцінювання якості вищої освіти у європейських країнах та США полягає у рівні втручання державних структур у цей процес. Система оцінювання базується на пріоритетах, що визначаються державним органом. Самооцінювання має номінальне значення, основним є проведення зовнішнього оцінювання державними органами або уповноваженими громадськими організаціями. Важливе значення має ліцензування, акредитація, система рейтингів закладів вищої освіти та розподіл фінансових ресурсів. Система оцінювання в країнах, де відсутні державні органи контролю у сфері вищої освіти, базується на процесі самооцінювання закладів вищої освіти, оцінюванні професійних асоціацій, які здійснюють інституційний аудит закладу, що спрямований на виявлення та усунення недоліків у діяльності.

У США практика акредитації була започаткована як засіб проведення неурядового, колективного оцінювання освітніх закладів і програм задля забезпечення базового рівня якості вищої освіти. У 1965 р. Конгрес США розширив роль акредитаторів, доручивши їм забезпечити академічну якість освітніх закладів, у

⁴ Keiser, A. (March 2018). Report to the U.S. Secretary of Education: 2018 Accreditation Policy Recommendations on Regulatory Reform. URL: <https://sites.ed.gov/naciqi/files/2018/02/Regulatory-Reform-Recommendations-FINAL.pdf>.

⁵ Aas G.H., Askling B., Dittrich K., Froestad W. Assessing educational quality: Knowledge production and the role of experts / G.H.Aas, B.Askling, K.Dittrich, W.Froestad, P.Haug, K.H.Lycke, S. Moitus, R.Pyykke, A.K.Sursker // European Association for Quality Assurance in Higher Education. Helsinki, 2009.

⁶ Braaten K. Guide to good practices for training experts / K. Braaten, S. Zwiessler // - European Consortium for Accreditation in higher education, 2011 URL: http://ecaconsortium.net/admin/files/assets/subsites/1/documenten/1314018499_eca-publication—guide-to-good-practices-for-training-of-experts.pdf.

⁷ F. Camilleri Standardizing Management Systems for Educational Organizations: Implications for European Higher Education (2017p.). URL: <https://eua.eu/component/attachments/attachments.html?task=attachment&id=1078>

⁸ Акредитація освітніх програм (за матеріалами проекту QUAERE) : методичний посібник / В.А. Бугров, А.П. Гожик, Д.В. Щеглюк та ін.; за заг. ред. Л.В. Губерського. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2018. – 74 с.

⁹ Мегель О. Ю., Гурський П.В., Нанка О.В., Лисиченко М.Л. Практика реалізації європейських моделей, стандартів та ризик-орієнтованого мислення щодо забезпечення якості освіти і освітніх послуг в системі менеджменту якості ХНТУСГ ім. Петра Василенка. URL: http://innovosvita.com.ua/images/stories/catalogue_innovatika_world_edu_22_24_october_2019.pdf.

яких федеральні фонди підтримки студентів можуть бути використані за умови контролю з боку федерального уряду через процес визнання. Приватні освітні асоціації регіонального та національного масштабу затвердили критерії, спрямовані на відображення якостей належної освітньої програми, і розробили процедури інституційного та програмного оцінювання, щоб визначити, чи працюють вони на базових рівнях якості. Хоча акредитатори оприлюднюють стандарти для забезпечення інституційної якості, вони не мають правового контролю щодо освітніх закладів або програм¹⁰. Роль Міністерства освіти США щодо процесу акредитації університетів полягає у здійсненні нагляду за наданими федеральними органами акредитаціями. Адже Міністерство несе відповідальність за акредитаційні агенції та є гарантом виконання ними стандартів з акредитації. До обов'язків Міністерства також входить обов'язкове оприлюднення списку національних агенцій з акредитації. Слід зауважити, що агенції з акредитації, які проводять свою діяльність поза межами США не визнаються, не контролюються Міністерством та не включаються до національної бази. До здійснення процесу акредитації у США залучають федеральні та державні установи та представників з неурядових організацій. Агенції з акредитації подають до Міністерства інформацію про акредитацію, яка публікується у Database of Accredited Postsecondary Institutions and Programs (Базі даних акредитованих закладів післясередньої освіти і програм) та є загальнодоступною. Також дані про акредитацію поширюються на платформі College Navigator, де надана вся інформація про заклади. Отже, до основних функцій акредитації можна віднести: оцінювання якості освітніх програм освітнього закладу; стимулювання процесу постійного удосконалення якості; підтримка процесу самооцінювання закладу; визначення критеріїв щодо оцінювання якості. Складові механізми акредитації:

Стандарти. Акредитатор у співпраці з освітніми закладами та/або програмами встановлює стандарти.

Самооцінювання. Освітній заклад або програма, що планує отримати акредитацію, готує поглиблений звіт самооцінювання, що вимірює його ефективність відповідно до стандартів, встановлених акредитатором.

Оцінювання на місці. Експертна група, обрана акредитатором, перевіряє освітній заклад або програму в межах візиту до закладу, щоб визначити безпосередньо на місці, чи відповідає заявник встановленим стандартам.

Рішення та публікація. Після того, як акредитатор переконався, що заявник відповідає стандартам, він надає статус акредитації або попередньої акредитації та вносить освітній заклад або програму до офіційного переліку акредитованих освітніх закладів / програм.

Моніторинг. Акредитатор здійснює моніторинг кожного акредитованого освітнього закладу / програми протягом усього періоду акредитації, щоб перевірити стійку відповідність стандартам.

Періодичне оцінювання. Акредитатор періодично проводить оцінювання кожного освітнього закладу / програми для підтвердження відповідності вимогам акредитації та наданого статусу¹¹.

Для здійснення нагляду щодо процедури акредитації у структурі управління вищої освіти створено Акредитаційну групу. Її діяльність стосується перманентного перегляду стандартів, політики та процедурних питань у межах відповідальності Департаменту освіти; керування процесом, за яким акредитатори та державні установи затверджують акредитацію; координації діяльності Департаменту та акредитаційних агенцій; надання консультативних та інформаційних послуг щодо акредитації; адміністративної підтримки Національного консультативного комітету з інституційної якості та доброчесності (The National Advisory Committee on Institutional Quality and Integrity, NACIQI).

Доцільно навести приклади інституційних агенцій з акредитації та окреслити сферу їх діяльності. *Рада з акредитації безперервної освіти та підготовки кадрів* – сфера діяльності: акредитація на всій території США закладів вищої освіти, які пропонують безперервну освіту та професійні програми, програми дистанційного навчання та надають сертифікати або професійні дипломи. *Рада з питань професійної освіти* – сфера діяльності: акредитація та попередня акредитація («статус кандидатів») у США закладів професійної вищої освіти, які пропонують програми без ступеня у спеціальних сферах кар'єри та технічної освіти, включаючи заклади, які пропонують програми дистанційної освіти. *Комісія з акредитації дистанційного навчання* – сфера діяльності: акредитація закладів вищої освіти у США, які пропонують ступеневі програми вищої освіти, переважно у формі дистанційного або заочного навчання, включаючи професійний докторський ступінь. *Північно-західна комісія з коледжів та університетів* – сфера діяльності: акредитація та попередня акредитація («статус кандидатів») закладів вищої освіти, що видають дипломи, в північно-західних штатах

¹⁰ Accreditation in the United States. URL: https://www2.ed.gov/admins/finaid/accred/accreditation_pg2.html.

¹¹ Accreditation in the United States. URL: https://www2.ed.gov/admins/finaid/accred/accreditation_pg2.html.

(Аляска, Айдахо, Монтана, Невада, Орегон, Юта та Вашингтон), акредитація програм, що реалізуються в дистанційному форматі¹².

Програмні акредитаційні агенції поділяються за освітніми напрямками: мистецтво; освіта; право; громадські та соціальні послуги; персональний догляд та послуги. Акредитація є основним засобом забезпечення якості вищої освіти у США та значним ресурсом для підвищення якості. Список акредитованих онлайн програм представлено Департаментом освіти США (U.S. Department of Education) та Радою з акредитації вищої освіти (CHEA- and USDE-Recognized Accrediting Organizations).

Система вищої освіти *Канади* регулюється нормативними актами провінцій та територій, у країні немає єдиного державного органу з акредитації, цю роботу виконують акредитаційні агенції та професійні організації. Зазвичай процедура акредитації є формалізованою та прозорою, відповідає вимогам відповідних провінційних органів із забезпечення якості. Також має бути відповідність до вимог *Канадської рамки кваліфікацій* та вимог, що визначені у документі щодо спільної структури стандартів якості в усіх канадських провінціях. Це підтверджує, що заклади вищої освіти мають один підхід щодо академічних цінностей та заохочення підтримувати стандарти якості. У Канаді під *акредитацією* розглядають «процес, за допомогою якого університетські програми в професійних галузях підлягають перегляду професійними органами на відповідних провінційних, канадських або міжнародних рівнях»¹³. Також зазначено, що акредитація професійних органів «гарантує, що зміст університетських програм, навчальних ресурсів та результатів наукових досліджень стабільно високої якості, щоб відповідати очікуваній компетентності та підтримувати майбутніх фахівців у своїй галузі знань»¹⁴.

До основних засад щодо забезпечення якості можна віднести офіційно визнаний прозорий механізм щодо забезпечення та постійного вдосконалення якості. Також затверджено процедуру регулярного перегляду політики забезпечення якості та пов'язаних з нею процесів, що стосується регулярного перегляду діючих і запланованих освітніх програм, міждисциплінарних програм, усіх програм традиційного та дистанційного форматів навчання; розташування закладу (в Канаді чи за її межами). Основним методом процесу є самооцінювання закладу, що є базисом для експертної оцінки; також до процесу залучаються зовнішні експерти та інші зацікавлені сторони (студенти, викладачі, випускники та представники ринку праці та громади). Результати перевірки щодо забезпечення якості у закладах вищої освіти є публічними, відповідають принципам прозорості й підзвітності та оприлюднюються¹⁵. Державні університети акредитуються на рівні освітніх програми різними провінційними, національними та міжнародними агентствами. Підтвердження отримання закладом вищої освіти акредитації є включення його до Асоціації університетів і коледжів Канади (Universities Canada) та є доказом того, що освітні програми університетського рівня відповідають стандартам якості. Членство у Universities Canada включає три категорії – інституційні члени, регіональні та провінційні члени, асоційовані члени. Інституційними членами можуть бути університети та коледжі, які зазначені у Додатках до Закону про Парламент, що час від часу затверджуються Радою для членства в інституційній організації, а потім ухвалюються шляхом голосування членами виборчого комітету, за умови, що кожен з таких університетів і коледжів повинен задовольняти визначені умови¹⁶.

Регіональними та провінційними членами повинні бути Асоціація атлантичних університетів, Бюро співпраці між університетами, Ради університетів Онтаріо, Рада президентів університетів Західного Канаду та інші регіональні та провінційні організації, які час від часу рекомендуються для членства в Раді і затверджуються голосуванням членів виборчого комітету, за умови, що кожна з таких організацій має загальнодержавне членство у галузі, яку вона має намір представляти¹⁷. Асоційовані члени – це національні організації персоналу університету та коледжу, які рекомендуються Радою і затверджуються голосуванням членів, за умови, що кожна з таких національних організацій повинна задовольняти визначені умови¹⁸. Потрібно зазначити, що найважливішим критерієм набуття членства у Universities Canada є вимога про затвердження та впровадження процедур і механізмів забезпечення якості у закладі. Як вже зазначалося, кожна провінція має власну систему забезпечення якості вищої освіти. Ці системи можуть управлятися організацією, що представляє університети, агентство, провінційний уряд або комбінацію суб'єктів. Хоча

¹² Institutional Accrediting Agencies. URL: https://www2.ed.gov/admins/finaid/accred/accreditation_pg6.html#RegionalInstitutional.

¹³ Universities Canada. URL: <https://www.univcan.ca/universities/quality-assurance/faqs-on-quality-assurance/>.

¹⁴ Universities Canada. URL: <https://www.univcan.ca/universities/quality-assurance/faqs-on-quality-assurance/>.

¹⁵ Quality assurance principles. URL: <https://www.univcan.ca/universities/quality-assurance/quality-assurance-principles/>.

¹⁶ Membership criteria. URL: <https://www.univcan.ca/about-us/membership-and-governance/membership-criteria/>.

¹⁷ Membership criteria. URL: <https://www.univcan.ca/about-us/membership-and-governance/membership-criteria/>.

¹⁸ Membership criteria. URL: <https://www.univcan.ca/about-us/membership-and-governance/membership-criteria/>.

підходи відрізняються, але спільним у провінційних системах забезпечення якості є: перегляд програм для забезпечення якості запропонованих ступенів, контроль частоти та ефективності інституційних оглядів та встановлення принципів аудиту програм¹⁹.

Акредитаційні агенції Канади надають інформацію щодо можливості набуття статусу галузевого експерта з акредитації та є більш відкриті та прозорими у своїй діяльності. Акредитаційні агенції США, принаймні на своїх офіційних сайтах, не надають інформацію про те, як можна долучитися до команди експертів з акредитації. Потрібно зазначити, що ці організації дійсно є спеціалізованими та можуть надавати експертні оцінки щодо вузьких спеціальностей. У закладах вищої освіти Канади на постійній основі діють та підтримуються процедури та механізми внутрішнього забезпечення якості, які сприяють забезпеченню якості освіти. Заклади мають інституційну автономію, тому самостійно розробляють та запроваджують внутрішні механізми та процедури щодо забезпечення якості, тому вони різняться між закладів, але мають один підхід щодо таких позицій: дотримання певної періодичності щодо процедури самооцінювання; обов'язкове оцінювання діючих освітніх програм; обов'язкове оцінювання нових освітніх програм; проведення опитувань серед студентів; залучення зовнішніх експертів щодо проведення оцінювання; результати оцінювання мають бути відкритими та публічними. Важливим є зауваження, що всі процедури та механізми внутрішнього забезпечення якості закладу вищої освіти здійснюються у поєднанні із зовнішніми перевітками забезпечення якості представниками провінційних та інших регіональних органів. Також потрібно зазначити, що канадська система забезпечення якості багаторівнева та чітко визначена, завдяки підтримки прагнення до впровадження засад щодо якості освітніх процесів, досконалості та високих стандартів академічних програм. Основні вектори розвитку Північноамериканського освітнього середовища такі – інституційна автономія закладів вищої освіти; високий ступінь дотримання академічної етики; заохочення студентів до процесу управління закладом; відсутність прямого державного впливу.

У країнах з централізованою системою управління в галузі освіти процес оцінювання та акредитації здійснюють, як правило, відповідні державні установи. У *Німеччині* Міністерство освіти регулює діяльність закладів вищої освіти, викладачі є працівниками на цивільній службі. У *Франції* за державну освітню політику відповідає Міністерство освіти, наукових досліджень і технологій. Контроль за діяльністю закладів вищої освіти покладено на підпорядкований безпосередньо Президенту країни Національний експертний комітет, основним завдання якого є оцінювання діяльності закладів вищої освіти. Щорічно подається звіт Президенту Німеччини щодо функціонування закладів вищої освіти. Звіт публікується для широкого загалу, що є ознакою відкритості та прозорості щодо освітянської політики.

Європейські системи вищої освіти розробили і використовують національні рамки кваліфікацій, а також процедури незалежного оцінювання, засновані на міжнародних порівняльних дослідженнях в сфері освіти. Досвід проведення незалежного оцінювання якості вищої освіти відповідно до потреб студентів, викладачів і закладів дозволяє розробити спільну стратегію та політику щодо модернізації Європейського простору вищої освіти. Системи забезпечення якості та накопичення і трансферу кредитів, результати навчання і кваліфікаційні рамки, які використовуються в Європейському просторі вищої освіти є тими інструментами, які були створені для підтримки безперервної освіти, що спрямована на створення нових освітніх можливостей в умовах нового суспільного розвитку. Національні акредитаційні структури (агентства, бюро) засновують свою роботу на таких засадах: незалежність від держави та закладу вищої освіти, залучення зовнішніх експертів, самооцінювання закладами вищої освіти, проведення зовнішнього оцінювання – експертиза; публікація звіту. Розроблення певних правил є найкращим шляхом розвитку агентств з акредитації та забезпечення якості вищої освіти, а запровадження міжнародних стандартів вимагає всебічного врахування культурної та нормативно-правової специфіки кожної з країн.

Європейські агентства із забезпечення якості вищої освіти визначають методи забезпечення якості вищої освіти: оцінювання (evaluation), акредитація (accreditation), аудит (auditing) і визначення напрямів діяльності, що вимагають поліпшення, через порівняння з кращими практиками (benchmarking)²⁰.

У країнах *Швеції*, *Норвегії* та *Фінляндії* система оцінювання в сфері вищої освіти керується державними програмами, проте існують і способи здійснення незалежного зовнішнього оцінювання²¹. У Швеції основна

¹⁹ Provincial quality assurance systems. URL: <https://www.univcan.ca/universities/quality-assurance/provincial-quality-assurance-systems/>.

²⁰ Воробйова О. Міжнародний досвід підготовки експертів у сфері забезпечення якості вищої освіти Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Науковий журнал – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка 2017. – Вип. 4 (68). – С. 236 -249.

²¹ Aas G.H., Askling B., Dittrich K., Froestad W. Assessing educational quality: Knowledge production and the role of experts / G.H.Aas, B.Askling, K.Dittrich, W.Froestad, P.Haug, K.H.Lycke, S. Moitus, R.Pyykke, A.K.Sursker//.- European Association for Quality Assurance in Higher Education. Helsinki, 2009.

увага приділяється інфраструктурі закладу, у Норвегії та Фінляндії – оцінюванні безпосередньо освітнього процесу та освітніх програм. Процес оцінювання проводиться державними організаціями після інституційного аудиту закладу, також часто відбувається вибірковий контроль певних закладів зовнішніми спостерігачами. У Данії перевірку здійснюють зовнішні організації, що фінансуються урядом. Самооцінювання закладів базується на інформації, отриманій від зовнішніх експертів.

Велика Британія поступово відходить від оцінювання якості вищої освіти державними органами до самооцінювання закладом, але це не внутрішній аудит з метою виявлення недоліків для їх усунення, а оцінювання для обґрунтування щодо залучення додаткового фінансування. У Великій Британії контроль за системою якості здійснює Агентство забезпечення якості, проте сьогодні все більше закладів звертається за оцінюванням до експертів з громадських рад, що здійснюють незалежний аудит²². Також надзвичайно підвищилося значення самооцінювання закладів вищої освіти, які проводяться певними внутрішніми структурними підрозділами, що спеціально створені для цього.

У Франції акредитацією передусім займаються Агентство з оцінювання в сфері науки і вищої освіти Франції (The Evaluation Agency for Research and Higher Education, AERES) та Міжнародний центр педагогічних студій при Міністерстві освіти Франції (The International Center for Pedagogic Studies, CIEP). Основні завдання при навчанні включають: систематизацію світового та національного досвіду щодо забезпечення якості освіти; формування системи базових методологічних знань про сучасні технології оцінювання; формування практичних умінь роботи з певними програмами та методиками; вивчення певних психологічних аспектів поведінки у процесі експертного оцінювання; постійне підвищення професійних стандартів²³.

Процес оцінювання якості вищої освіти у Фінляндії також набуває спрямованості до повної відповідальності закладів вищої освіти, органи державного управління відіграють допоміжну роль. В Іспанії успішно використовують системи оцінювання діяльності закладу, спираючись на самооцінювання при управлінні на рівні закладу²⁴.

У деяких європейських країнах виділяють такі основні види забезпечення якості вищої освіти – це ліцензування, атестація та акредитація. Ліцензування й акредитація проводяться відповідними державними органами за визначеними критеріями, атестацію зазвичай проводять галузеві експерти, об'єктами можуть бути як процеси, так і результати, зазвичай вимоги більш спрощені. Процес ліцензування та акредитації закладів вищої освіти Естонії здійснюється Радою з оцінювання якості у вищій освіті. До її складу входять експерти та представники професійних асоціацій. Нові заклади вищої освіти повинні відповідати певним стандартним вимогам, зокрема відповідна площа приміщень, кількісний та якісний склад викладачів тощо. Відповідно до «Закону про університети» Рада з оцінювання якості у вищій освіті проводить акредитацію закладів, що включає в себе оцінювання якості освітніх програм, кваліфікацію викладачів, рівень знань студентів, ефективності освітнього процесу, і на підставі цих показників формується оцінка діяльності закладу в цілому. Державна акредитація у Чехії покладена на Агентство з акредитації та Інспекцію шкіл, за власною ініціативою заклади вищої освіти також можуть пройти оцінювання незалежними експертами. Процес акредитації закладів вищої освіти у Латвії проводиться Міністерством освіти і науки раз на шість років відповідно до нормативів, які визначені Кабінетом Міністрів. Результати процесу акредитації закладу мають бути затверджені Радою з вищої освіти: а після цього – Міністерством освіти і науки. Перелік акредитованих освітніх закладів і програм є у публічному доступі та друкується у засобах масової інформації. У Словенії асоціація закладів вищої освіти створює Комітет з оцінювання якості вищої освіти, який відповідає за процес акредитації. У Польщі Рада з вищої освіти виділяє три рівні акредитації відповідно до якості вищої освіти: акредитований статус, базовий рівень якості та вищий рівень якості. У Хорватії Міністерством науки і техніки створена експертна комісія, яка контролює процес оцінювання якості надання освітніх послуг²⁵.

У Бухарестському комюніке Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area Bucharest Communiqué (2012 р.) було запропоновано об'єднатися для спільної роботи над

²² Braaten K. Guide to good practices for training experts / K. Braaten, S. Zwiessler // European Consortium for Accreditation in higher education, 2011. URL: http://ecaconsortium.net/admin/files/assets/subsites/1/documenten/1314018499_eca-publication—guide-to-good-practices-for-training-of-experts.pdf.

²³ Graz Declaration 2013 Forward from Berlin: the Role of the Universities. URL: <http://www.unizg.hr/rz/dokumenti/grazdec.pdf>.

²⁴ Aas G.H., Askling B., Dittrich K., Froestad W. Assessing educational quality: Knowledge production and the role of experts / G.H.Aas, B.Askling, K.Dittrich, W.Froestad, P.Haug, K.H.Lycke, S. Moitus, R.Pyykke, A.K.Sursker // European Association for Quality Assurance in Higher Education. Helsinki, 2009.

²⁵ Askling, K.Dittrich, W.Froestad, P.Haug, K.H.Lycke, S. Moitus, R.Pyykke, A.K.Sursker // European Association for Quality Assurance in Higher Education. Helsinki, 2009.

удосконаленням «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (ESG), яка мала здійснюватися групою E4 (ENQA, ESU, EUA, EURASHE), Міжнародною освітою (International Education, EI), BUSINESSEUROPE та Європейським реєстром забезпечення якості вищої освіти (EQAR). Оновлена версія документа ESG була представлена на Єреванській конференції міністрів вищої освіти (2015 р.). Порівнюючи версії документа, потрібно зазначити, що ESG 2015 враховує розвиток європейської вищої освіти, а ESG 2005 – перехід до студентоцентрованого навчання, гнучких траєкторій навчання та визнання компетентностей, отриманих поза формальною освітою. Також підвищився інтерес до процесу інтернаціоналізації вищої освіти та розвитку цифрового навчання. У документі ESG 2015 є посилання на вже розроблені та затверджені документи – рамки кваліфікацій та ECTS. Збільшується сфера використання ESG 2015 щодо закладів вищої освіти у ЄПВО тобто він вже застосовується до транскордонної та транснаціональної вищої освіти, а також до різних видів надання послуг (наприклад цифрового навчання). Версії ESG 2005 та ESG 2015 зосереджуються на забезпеченні якості, пов'язаному з навчанням і викладанням, але ESG 2015 включає «навчальне середовище та відповідні посилання на дослідження та інновації». У ньому робиться особливий акцент на тому, що забезпечення якості має дві базові цілі: підзвітність та удосконалення, а тому ESG застосовується таким чином до різних підходів щодо забезпечення якості. Цілі ESG 2015 покликані сформувати спільні рамки для забезпечення якості в Європі; забезпечити впевненість та підвищення якості вищої освіти; підтримувати взаємну довіру; надавати інформацію про забезпечення якості в ЄПВО. Оновлена версія ESG 2015 відображає консенсус між усіма залученими організаціями у завданні просування ідеї забезпечення якості в ЄПВО і, тим самим, створює міцну основу для успішної її реалізації²⁶. «Імплементація узгоджених структурних реформ є запорукою для консолідації ЄВПО і для успіху в довгостроковій перспективі. Наближеність систем освітніх рівнів, єдина ЕКТС, спільні принципи і стандарти забезпечення якості освіти, просування програм мобільності та спільних програм, а також програм подвійних дипломів є фундаментом ЄВПО. Повна та злагоджена імплементація погоджених реформ на національному рівні вимагає спільних зобов'язань політиків та академічної спільноти, а також активнішого залучення зацікавлених сторін. Невпровадження реформ у деяких країнах компрометує функціонування та репутацію всього ЄПВО»²⁷.

З іншого боку, слід зазначити, що досить активно розвивається підхід до якості вищої освіти на основі використання міжнародних стандартів управління якістю ISO для забезпечення ефективного функціонування систем управління якістю в закладах вищої освіти. Адже серія стандартів ISO 9001:2015 зазначає, що використання системи управління якістю є стратегічним рішенням для організації, що підвищить загальну ефективність та забезпечить базис щодо інноваційних механізмів для розвитку. Перевагами запровадження системи управління якістю ISO 9001:2015 зазначено: здатність постійно постачати продукцію та послуги, які задовольняють вимоги замовників, законодавчі вимоги; створення можливостей для підвищення задоволеності замовників; урахування ризиків і можливостей, пов'язаних із середовищем і цілями організації; здатність демонструвати відповідність установленим вимогам до системи управління якістю²⁸. Стандарт не вимагає однакової структури різних систем управління якістю; узгодження документації зі структурою розділів цього стандарту; використання специфічної термінології цього стандарту в межах організації²⁹.

Стандарти ISO 21001 «Освітні організації – Системи менеджменту освітніх організацій» визначають вимоги до системи управління для освітніх організацій. Мета ISO 21001 – сприяти організації розуміти та реалізовувати потреби та очікування зацікавлених сторін. ISO 21001:2018 визначає вимоги до системи управління для освітніх організацій (EOMS), коли така організація має продемонструвати свою здатність підтримувати набуття та розвиток компетентностей через навчання або дослідження; підвищити задоволеність студентів, інших бенефіціарів і персоналу через ефективне застосування процесів вдосконалення системи та забезпечення відповідності вимогам студентів та інших бенефіціарів³⁰.

Експерт Центру інновацій знань, який спеціалізується на процесах забезпечення якості, F.Camilleri зазначає, що «ISO 21001 долає обмеження застосування ISO 9001 у галузі освіти та визначає принципи, на яких базується стандарт. Крім того, в ньому представлена структура стандарту, а також обговорюється, як він може бути використаний у поєднанні зі стандартами та рекомендаціями щодо забезпечення якості вищої освіти у

²⁶ Comparative analysis of the ESG 2015 and ESG 2005. URL: https://enga.eu/indirme/papers-and-reports/associated-reports/EQUIP_comparative-analysis-ESG-2015-ESG-2005.pdf.

²⁷ Yerevan Communiqué. URL:

http://ipq.org.ua/upload/files/files/03_Novyny/2015.05.15_Ministerial_Conference/Yerevan%20Communique.p.

²⁸ Системи управління якістю ISO 9001. URL: www.certsystems.kiev.ua/uk/iso-9001/sistemi-upravlinnya-yakistyu-za-iso-9001.

²⁹ Системи управління якістю ISO 9001. URL: www.certsystems.kiev.ua/uk/iso-9001/sistemi-upravlinnya-yakistyu-za-iso-9001.

³⁰ International Organization for Standardization. URL: <https://www.iso.org/standard/66266.html>.

межах міжнародних стандартів, що застосовуються до освіти»³¹. Також він переконаний, що «в рамках вищої освіти ISO 21001 може розглядатися не як конкурент або заміна ESG, а як додатковий інструмент, який може допомогти освітнім організаціям продемонструвати свою прихильність до ефективних практик управління освітою. Обидва стандарти поділяють прихильність до культури вдосконалення організації та розширення участі зацікавлених сторін. Головним чином, ISO 21001 надає установам, які вимагають цього, добровільним стандартом щодо того, як «впроваджувати, контролювати та ревізувати» свої системи управління відповідно до ESG»³².

Отже, на підставі аналізу міжнародного досвіду визначено, що існують різні підходи щодо проведення оцінювання діяльності закладів вищої освіти – за / без участі органів державного управління у процесі оцінювання, а також різні цілі проведення оцінювання та критерії, способи прийняття рішень та організація процесу, засновані на зовнішньому оцінюванні або на самоорганізації та самооцінюванню. Системи оцінювання якості вищої освіти у закладах Великої Британії та США мають спільну основу – самооцінювання, що превалює в процесі оцінювання та акредитації. В європейських країнах спостерігається тенденція до реалізації змішаної моделі, яка включає в себе елементи різних підходів – оцінювання з боку держави та самооцінювання³³.

Контроль за діяльністю закладу вищої освіти в Україні було покладено на органи державного управління, основними інструментами при цьому визначалися процеси ліцензування на основі нормативів та акредитації на основі освітніх стандартів, що встановлюють вимоги до кадрового, навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення освітньої діяльності, організації освітнього процесу, атестації тощо. Законом України «Про вищу освіту» (2014 р.) такі вимоги віднесено до ліцензійних рамок, а акредитація визначена як основний механізм оцінювання якості, що забезпечується Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти. Також, Законом передбачено, що система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається з таких складових: система внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, системи зовнішнього забезпечення якості та системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання якості вищої освіти³⁴.

Освітня програма, що передбачає систему внутрішнього забезпечення якості, за поданням закладу вищої освіти оцінюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти або акредитованими ним незалежними установами оцінювання якості вищої освіти. Стара модель оцінювання та акредитації була орієнтована передусім на кількісні показники діяльності закладу, але не охоплювала інші показники ефективності діяльності – результати навчання, надання послуг, якісний склад випускників тощо, тобто ефективне планування удосконалення якості вищої освіти не було пріоритетом. Саме це спонукає до запровадження моделі забезпечення якості вищої освіти, в основі якої лежить внутрішнє самооцінювання закладу³⁵.

В Україні наявні важливі напрацювання щодо оцінювання та акредитації освітніх програм у вищій освіті на основі міжнародного досвіду. Прикладом може слугувати проєкт Програми Еразмус+ QUAERE, де було проведено процес апробації відповідних процедур за участі закордонних партнерів та агентств у таких університетах: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Сумський державний університет, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Бердянський державний педагогічний університет, Хмельницький національний університет. За результатами проєкту QUAERE було запропоновано певні рекомендації щодо основних підходів до процесу акредитації:

³¹ F. Camilleri Standardizing Management Systems for Educational Organizations: Implications for European Higher Education. URL: <https://eua.eu/component/attachments/attachments.html?task=attachment&id=1078>.

³² F. Camilleri Standardizing Management Systems for Educational Organizations: Implications for European Higher Education. URL: <https://eua.eu/component/attachments/attachments.html?task=attachment&id=1078>.

³³ Воробйова О. Порівняльний аналіз міжнародного досвіду оцінювання забезпечення якості вищої освіти Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Миколаїв: МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2017. – Вип. 2. – С. 110-115.

³⁴ Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 37-38. URL: <http://zakonrada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

³⁵ Воробйова О. Порівняльний аналіз міжнародного досвіду оцінювання забезпечення якості вищої освіти Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Миколаїв: МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2017. – Вип. 2. – С. 110-115.

- зміна орієнтації акредитаційних процедур із контрольної на моніторингово-консультаційну. Метою акредитації є, з одного боку, допомога ЗВО у визначенні сильних і слабких сторін освітньої програми та виборі оптимальних шляхів її удосконалення, а з іншого – надання здобувачам вищої освіти, роботодавцям, органам державного управління, місцевим громадам та іншим зацікавленим сторонам інформації про якість освітніх програм і надійність забезпечення якості у ЗВО;

- розгляд освітньої програми як єдиного цілого. Завдання акредитації не зводиться до перевірки дотримання окремих вимог стандартів, а швидше є перевіркою спроможності ЗВО забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти передбачених в освітній програмі результатів навчання, у тому числі завдяки функціонуванню системи внутрішнього забезпечення якості;

- максимальна прозорість, демократичність і зрозумілість процедур акредитації для всіх учасників;

- відбір експертів, яких залучають до акредитаційних процедур через відкритий конкурс. Має бути побудована система постійного професійного вдосконалення експертів та їх сертифікації;

- застосування запобіжних заходів для виникнення конфлікту інтересів серед членів експертних груп;

- створення системи морального та адміністративного покарання експертів у випадку порушення ними академічної етики;

- включення до експертної групи не лише фахівців, які забезпечують підготовку за подібними програмами в інших ЗВО, але й представників ринку праці та здобувачів вищої освіти;

- передування оглядовому візиту експертної групи до закладу дистанційного ознайомлення із звітом про самооцінювання освітньої програми, публічною інформацією про ЗВО та його підрозділи;

- спілкування експертів упродовж оглядового візиту із робочою групою освітньої програми, викладачами, адміністрацією факультету/інституту та ЗВО, здобувачами вищої освіти, випускниками та соціальними партнерами. Метою спілкування є перевірка та уточнення інформації, що надана у звіті про самооцінювання, а також дослідження функціонування системи внутрішнього забезпечення якості на предмет відповідності критеріям, що визначені агентством з акредитації;

- формування заключного звіту про оцінювання освітньої програми після оглядового візиту й до ЗВО, його узгодження, затвердження та оприлюднення;

- забезпечення гідної оплати праці експертів, яка, однак, повністю виключає будь-які фінансові стосунки між членами експертних груп і ЗВО³⁶.

Необхідно зазначити, що огляд процедур і відповідних документів, розроблених Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти засвідчив реалізацію зазначених положень³⁷.

Висновки

Отже, на основі аналізу та узагальнення міжнародного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти можна зробити такі висновки.

1. Основна відмінність європейських систем забезпечення якості вищої освіти від американської полягає у кількості наданих владних повноважень органам державного управління, а саме: визначення мети та критеріїв оцінювання, процесу та характеру прийняття рішень, організації процесу оцінювання.

2. В Україні започатковано запровадження змішаної моделі, де оптимально поєднуються контроль з боку держави (ліцензування, нагляд) та самооцінювання закладом вищої освіти. Надзвичайно важливим є залучення професійних асоціацій як експертів при проведенні оцінювання якості у закладах вищої освіти, що надасть можливість за результатами оцінювання сформулювати актуальні пропозиції щодо удосконалення якості відповідно до потреб і вимог професійного середовища, а закладам вищої освіти оперативно реагувати, додаючи або виключаючи певні результати навчання до освітніх програм.

3. Можна стверджувати, що у системі вищої освіти України закладено нормативно-правову основу щодо гармонізації національного законодавства зі положеннями ЄПВО, зокрема у частині ESG.

³⁶ Акредитація освітніх програм (за матеріалами проекту QUAERE): методичний посібник / В.А. Бугров, А.П. Гожик, Д.В. Щеглюк та ін.; за заг. ред. Л.В. Губерського. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2018. – 74 с.

³⁷ Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/рішення-і-положення/>.

Список використаних джерел

Воробйова О. Міжнародний досвід підготовки експертів у сфері забезпечення якості вищої освіти *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 4 (68). С. 236 -249.

Воробйова О. Порівняльний аналіз міжнародного досвіду оцінювання забезпечення якості вищої освіти. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Педагогічні науки: зб. наук. пр.* 2017. № 2. С. 110-115.

Губерський Л.В., Бугров В.А., Гожик А.П., Щеглюк Д.В. Акредитація освітніх програм (за матеріалами проекту QUAERE). Київ. 2018. 74 с.

Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakonrada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (дата звернення: 30.12.2019).

Мегель О. Ю., Гурський П.В., Нанка О.В., Лисиченко М.Л. Практика реалізації європейських моделей, стандартів та ризик-орієнтованого мислення щодо забезпечення якості освіти і освітніх послуг в системі менеджменту якості Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. URL: http://innovosvita.com.ua/images/stories/catalogue_innovatika_world_edu_22_24_october_2019.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/рішення-і-положення/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Системи управління якістю ISO 9001. URL: www.certsystems.kiev.ua/uk/iso-9001/sistemi-upravlinnya-yakistyu-za-iso-9001.html. (дата звернення: 30.12.2019).

ENQA. ESG. URL: <http://www.enqa.eu/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Aas G.H., Askling B., Dittrich K., Froestad W. Assessing educational quality: Knowledge production and the role of experts. European Association for Quality Assurance in Higher Education. Helsinki, 2009.

Accreditation in the United States. URL: https://www2.ed.gov/admins/finaid/accred/accreditation_pg2.html. (дата звернення: 30.12.2019).

Braaten K., Zwiessler S. Guide to good practices for training experts. European Consortium for Accreditation in higher education, 2011. URL: http://ecaconsortium.net/admin/files/assets/subsites/1/documenten/1314018499_eca-publication—guide-to-good-practices-for-training-of-experts.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

Camilleri F. Standardizing Management Systems for Educational Organizations: Implications for European Higher Education. URL: <https://eua.eu/component/attachments/attachments.html?task=attachment&id=1078>. (дата звернення: 30.12.2019).

Comparative analysis of the ESG 2015 and ESG 2005. URL: https://enqa.eu/indirme/papers-and-reports/associated-reports/EQUIP_comparative-analysis-ESG-2015-ESG-2005.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

ENQA. URL: <https://enqa.eu/index.php/reviews/enqa-agency-reviews/>. (дата звернення: 30.12.2019).

European Consortium for Accreditation in Higher Education (ECA). URL: <http://www.eurashe.eu/about/partners/eca/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Graz Declaration 2013 Forward from Berlin: the Role of the Universities. URL: <http://www.unizg.hr/rz/dokumenti/grazdec.pdf>.

Institutional Accrediting Agencies. URL: https://www2.ed.gov/admins/finaid/accred/accreditation_pg6.html#RegionalInstitutional. (дата звернення: 30.12.2019).

International Organization for Standardization. URL: <https://www.iso.org/standard/66266.html>. (дата звернення: 30.12.2019).

Keiser. A. Report to the U.S. Secretary of Education: 2018 Accreditation Policy Recommendations on Regulatory Reform. URL: <https://sites.ed.gov/naciqi/files/2018/02/Regulatory-Reform-Recommendations-FINAL.pdf>. (дата звернення: 30.12.2019).

Membership criteria. URL: <https://www.univcan.ca/about-us/membership-and-governance/membership-criteria/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Provincial quality assurance systems. URL: <https://www.univcan.ca/universities/quality-assurance/provincial-quality-assurance-systems/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Quality assurance principles. URL: <https://www.univcan.ca/universities/quality-assurance/quality-assurance-principles/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Universities Canada. URL: <https://www.univcan.ca/universities/quality-assurance/faqs-on-quality-assurance/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Yerevan Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2015. URL: http://ipq.org.ua/upload/files/files/03_Novyny/2015.05.15_Ministerial_Conference/. (дата звернення: 30.12.2019).

Розділ 6. Соціальна відповідальність університетів як фактор впливу на формування та оцінювання якості вищої освіти: досвід Великої Британії

Олена Оржель,
доктор наук з державного управління, доцент,
завідувач відділу політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0001-9912-0173>

Анотація

Дослідження присвячено аналізу механізмів оцінювання якості вищої освіти у Великій Британії – державі із репутацією глобального лідера вищої освіти. Механізми оцінювання якості вищої освіти проаналізовані в контексті зовнішніх і внутрішніх систем забезпечення якості. Зокрема, описані три національні рамки: *Teaching Excellence Framework*, *Research Excellence Framework*, *Knowledge Exchange Framework*; механізми залучення студентів до формування та оцінювання якості вищої освіти в *Huddersfield University*; підходи до організації освітньої програми за принципом «*connected curriculum*» та оцінювання результатів навчання в *University College London*. Показано, що кожна з трьох рамок стимулює соціальну відповідальність університетів на національному рівні. Виявлено, що на інституційному рівні соціальна відповідальність університетів великою мірою обумовлює вибір механізмів оцінювання якості вищої освіти.

Ключові слова: механізмів оцінювання якості вищої освіти, соціальна відповідальність університетів.

Актуальність. Університетська соціальна відповідальність (далі – УСВ) є важливим аспектом університетської діяльності та актуальною темою досліджень в області університетології.

УСВ реалізує себе у багатьох формах, на користь різних бенефіціарів, за участі різних суб'єктів університетських спільнот: студентів, викладачів, адміністративного персоналу, керівництва. Матриця УСВ¹ демонструє множинність підходів до реалізації УСВ на інституційному, субінституційному, локальному, національному, міжнародному рівнях.

Якість вищої освіти (як і якість освіти в цілому) є складним – багатшаровим і багатокомпонентним – явищем, що формується під впливом багатьох чинників, у тому числі – УСВ. У контексті УСВ якісна вища освіта – це освіта, яка відповідає очікуванням та запитам різних груп зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів, здатна сприяти «стійкому розвитку та вдосконаленню суспільства»², «миру, добробуту і реалізації прав людини»³.

Наприклад, щоб вважатися якісною, вища освіта має:

- задовольняти стратегічним і оперативним пріоритетам держави як донора закладів вищої освіти (далі – ЗВО);
- враховувати вимоги міжнародних організацій, які фінансують проекти реформування та модернізації вищої освіти;
- відповідати потребам місцевого розвитку, регіонального і національного ринку праці;
- задовольняти здобувачів освіти;
- приносити задоволення викладачам тощо.

Відповідно, інструменти та механізми оцінювання якості вищої освіти повинні містити певні маркери (орієнтири, *benchmarks*), які б свідчили про соціальну значущість освітніх програм, дослідницьких проектів,

¹ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf. – С. 121. (дата звернення: 30.12.2019).

² Авторський переклад «to contribute to the sustainable development and improvement of society as a whole» – World Declaration on Higher Education for the Twenty-first Century: Vision and Action 9 October 1998. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000116345>. – Р. 21. (дата звернення: 30.12.2019).

³ Всесвітня конференція з вищої освіти 2009: «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_011. (дата звернення: 30.12.2019).

громадської активності, співпраці з бізнесом тощо. Список таких маркерів нами складено за результатами попередніх досліджень⁴. Джерелами для виведення (формування) маркерів УСВ стали:

- положення Європейського простору вищої освіти (далі – ЄПВО) про соціальний вимір Болонського процесу;
- інструмент ISO 26000 – стандарт соціальної відповідальності;
- кілька концепцій УСВ, розроблених консорціумами ЗВО в рамках програм Еразмус+, Темпус, інших проектів та ініціатив;
- статутні документи вітчизняних та іноземних ЗВО, а також їх асоціацій, мереж, об'єднань, що декларують та реалізують свою соціальну відповідальність через програми, проекти, інші форми університетської діяльності.

За результатами опрацювання вищезазначених джерел складено наступний *перелік маркерів УСВ*:

- *цінності*, наприклад: довіра, повага, справедливість;
- *принципи*, наприклад: прозорість, відкритість, підзвітність;
- *декларації* про УСВ у статутних документах та локальних університетських актах;
- *організація* університетського врядування, лідерства, менеджменту на принципах соціальної відповідальності з урахуванням інтересів і потреб різних груп внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів;
- *встановлення* та розвиток зв'язків, реалізація проектів, програм, інших заходів, спрямованих на співпрацю із зовнішніми стейкхолдерами;
- *реалізація* ЗВО проектів, програм, інших заходів, спрямованих на суспільне служіння, надання послуг громаді (місцевий, національний, глобальний рівні);
- *включення* тематики соціальної відповідальності до змісту освітніх програм усіх рівнів;
- *виконання наукових досліджень* суспільно-орієнтованої тематики;
- *реалізація проектів*, програм волонтерства;
- *реалізація благодійницьких* проектів і програм;
- *відповідальне* ставлення до довкілля;
- *ощадливе* використання ЗВО ресурсів, включно із фінансовими ресурсами;
- *поширення знань*, накопичених та здобутих ЗВО, поза межами академічного середовища.

У подальшому аналізі зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти наявність маркерів з даного переліку свідчатиме про соціальну відповідальність ЗВО: соціальну значущість освітніх програм, позитивний вплив суспільно-орієнтованих дослідницьких проектів, соціально відповідальне ставлення до співпраці з бізнесом, громадську активність тощо.

Дане дослідження базується на досвіді Великої Британії – державі з великою кількістю конкурентоспроможних і високореєтингових університетів. Працюючи в умовах міжкультурного та майнового розмаїття, ЗВО Великої Британії здатні врахувати потреби і запити різних соціальних, етнічних, культурних, мовних груп та створити належне освітнє середовище, привабливе для студентів, викладачів, дослідників з усього світу.

Конкурентоспроможність і привабливість вищої освіти Великої Британії ґрунтується на її якості, яка в свою чергу забезпечується добре розвиненими механізмами внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості, включно з механізмами її оцінювання.

Механізми оцінювання якості вищої освіти в системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти Великої Британії

Для оцінювання якості вищої освіти на національному рівні запроваджено кілька механізмів зовнішнього забезпечення якості; детально розглянемо три з них.

⁴ Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / авт.: О.П. Воробйова, М.В. Гриценко, В.І. Луговий, О.Ю. Оржель, О.М. Слюсаренко, А.В. Ставицький, Ж.В. Таланова, В.П. Ткаченко, К.А. Трима; за ред. В.І. Лугового, Ж.В. Таланової. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf. – С. 140 – 154. (дата звернення: 30.12.2019).

Teaching Excellence Framework

TEF⁵ – teaching excellence framework / рамка викладацької досконалості – система оцінювання якості викладання і навчання у ЗВО Англії, Шотландії, Уельсу; запроваджена у 2017 р. з метою надати належне викладанню як першій місії університету, повернути повагу до викладання на противагу дослідженням⁶. Рамка TEF не зосереджується виключно на викладанні і викладацькому колективі, але оцінює освітнє середовище, умови навчання, студентські послуги і перспективи студентів по завершенні бакалаврського курсу.

Наразі TEF застосовується тільки для оцінювання програм бакалаврського рівня; університети отримують відзнаку – TEF Award, яка залежно від набраних балів може бути «золотою», «срібною», «бронзовою». Участь ЗВО у TEF-оцінюванні є добровільною: у перший рік участь у конкурсі взяли понад 130⁷ університетів, станом на кінець 2019 року – майже 300 ЗВО мають TEF Award⁸. Усі ЗВО, що пройшли «випробування», зараховуються до однієї з трьох груп: «золото», «срібло», «бронза». TEF Award буде актуальним до 2021 року; зараз тривають консультації щодо перегляду й вдосконалення рамки TEF на період після 2021 року.

Рамка TEF розроблялась як додатковий до Кодексу якості для вищої освіти Великої Британії (UK Quality Code for Higher Education⁹) інструмент оцінювання якості вищої освіти. Призначення TEF – оцінити, як ЗВО Англії, Шотландії та Уельсу працюють над підвищенням якості понад нормами і стандартами, гарантованими Кодексом¹⁰. Університетам, які взяли участь в оцінюванні і мають відзнаку TEF Award, дозволяється встановлювати максимально високу плату за освітні послуги. Також ця відзнака є певним позитивним сигналом для студентів, свідченням того, що ЗВО дбає про студента, може гарантувати йому сприятливі умови для навчання, допомогу у працевлаштуванні.

Оцінювання здійснюється за 10 критеріями¹¹, переважну більшість яких можна вважати соціально-орієнтованими:

- 1) вступний конкурс (бали, за якими зараховуються першокурсники);
- 2) задоволення студентів;
- 3) якість досліджень;
- 4) інтенсивність досліджень;
- 5) перспективи випускників;
- 6) співвідношення кількості студентів і викладацького та адміністративного персоналу;
- 7) витрати на академічні послуги (комп'ютери, бібліотеки тощо);
- 8) витрати на інфраструктурні послуги (спорт, здоров'я, розваги, психологічні консультації, допомога у працевлаштуванні тощо);
- 9) відсоток випускників з «дипломами з відзнакою»;
- 10) частка (відсоток) студентів, які завершили бакалаврський цикл і отримали дипломи.

Наприклад, низькі бали, за якими університети зараховують студентів на перший курс, можуть свідчити про дотримання принципів інклюзії та рівного доступу до освіти, особливо в поєднанні з високими відсотком випускників, які завершили навчання з відзнакою, та високою часткою випускників, які завершили перший цикл вищої освіти (критерії 9 і 10). Про високу соціальну відповідальність ЗВО перед студентами свідчитимуть високі показники працевлаштування випускників, задоволення студентів, витрати на студентські послуги.

TEF не оцінює індивідуального викладача, його викладацьку майстерність, але дає уявлення про те:

- наскільки багато чи мало уваги ЗВО приділяє студенту – критерії 2, 5, 6, 7, 8, 10;
- скільки ЗВО інвестує у студентські послуги – критерії 7,8;
- чи інвестує ЗВО у якість освітнього процесу – критерії 1, 2,3, 4, 7, 9, 10;
- чи готує студентів до вимог ринку праці – критерії 5, 7, 9;

⁵ The Teaching Excellence Framework (TEF). URL: [https://www.thecompleteuniversityguide.co.uk/universities/choosing-a-university/teaching-excellence-framework-\(tef\)](https://www.thecompleteuniversityguide.co.uk/universities/choosing-a-university/teaching-excellence-framework-(tef)). (дата звернення: 30.12.2019).

⁶ What is the TEF? Results of the teaching excellence framework 2019. URL: <https://www.timeshighereducation.com/student/blogs/what-tef-results-teaching-excellence-framework-2019>. (дата звернення: 30.12.2019).

⁷ What is the TEF? Results of the teaching excellence framework 2019. URL: <https://www.timeshighereducation.com/student/blogs/what-tef-results-teaching-excellence-framework-2019>. (дата звернення: 30.12.2019).

⁸ What is the TEF? – URL: <https://www.officeforstudents.org.uk/advice-and-guidance/teaching/what-is-the-tef>. (дата звернення: 30.12.2019).

⁹ UK Quality Code for Higher Education. URL: <https://www.qaa.ac.uk/quality-code>. (дата звернення: 30.12.2019).

¹⁰ What is the TEF? URL: <https://www.officeforstudents.org.uk/advice-and-guidance/teaching/what-is-the-tef>. (дата звернення: 30.12.2019).

¹¹ The complete university guide. URL: <https://www.thecompleteuniversityguide.co.uk/league-tables/university-and-subject-league-tables-methodology>. (дата звернення: 30.12.2019).

- чи дотримуються у ЗВО принципів інклюзії та рівного доступу до вищої освіти – критерії 1, 8, 10.

Research Excellence Framework

Для оцінювання виконання університетами дослідницької місії застосовується REF¹² – research excellence framework / рамка дослідницької досконалості. REF є інструментом оцінювання якості дослідницької діяльності, що її провадять ЗВО Англії, Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії. Інструмент запроваджено у 2014 році на заміну іншому інструменту – Research Assessment Exercise – з метою збереження високих темпів, першокласної (світової) якості та широкого спектру наукових досліджень у системі вищої освіти Великої Британії¹³.

Призначення REF:

- забезпечити підзвітність за використання публічних (державних) інвестицій у дослідницьку діяльність та надати докази отриманої користі / переваги від даних інвестицій;
- надавати базову інформацію про дослідницьку діяльність у секторі вищої освіти Об'єднаного Королівства та висвітлювати її взірцеві дослідницькі моделі (reputational yardsticks) як орієнтири для сектору вищої освіти та публічного поширення;
- допомагати в ухваленні рішень під час розподілу коштів на фінансування досліджень.

REF передбачає оцінювання дослідницьких проектів ЗВО відповідною експертною панеллю (групою); загалом, існує 34 предметних панелі для проектів різної тематики. У кожному дослідницькому проекті, який ЗВО подає на оцінювання експертної панелі, оцінюються три компоненти:

- 1) якість освітніх результатів (публікації, моделі, дослідні зразки, експонати, вистави тощо);
- 2) їх вплив поза академічним середовищем;
- 3) середовище на підтримку дослідницької діяльності.

До складу експертної панелі входять три категорії фахівців:

- досвідчені науковці,
- представники міжнародних академічних спільнот
- користувачі (research users).

Інтернет-ресурс «Guide for research users»¹⁴ так визначає «research users» – це люди поза академічним середовищем, які представляють приватний, державний або третій сектор та використовують результати університетських досліджень у своїй організації або у професійній діяльності (наприклад, як замовники досліджень або партнери у проведенні досліджень)¹⁵.

Research users нарівні з науковцями беруть участь в оцінюванні дослідницьких проектів, намагаючись оцінити їх суспільний вплив і значущість. Research users цінують свою участь в експертних панелях, тому що (за їх свідченнями) це:

- дозволило їм скористатися результатами досліджень у власній професійній діяльності;
- створило можливості для мережевої співпраці із провідними дослідниками та між представниками приватного, державного або третього секторів;
- дозволило зрозуміти дослідницькі потреби їх власної організації;
- допомогло усвідомити, які потенційні бар'єри перешкоджають їх співпраці з науковцями та як подолати їх;
- створило можливості долучитися до розподілу публічних (державних) коштів тощо.

З 2014 року 250 research users взяли участь в оцінюванні університетських дослідницьких проектів.

REF у варіанті 2014 року був першою спробою у Великій Британії оцінити вплив дослідницької діяльності ЗВО поза академічним середовищем¹⁶, при цьому вплив розумівся як «наслідок, зміна, користь для економіки, суспільства, культури, державної політики або послуг, здоров'я, навколишнього середовища, якості

¹² What is the REF? URL: <https://www.ref.ac.uk/about/what-is-the-ref>. (дата звернення: 30.12.2019).

¹³ What is the REF? URL: <https://www.ref.ac.uk/about/what-is-the-ref>. (дата звернення: 30.12.2019).

¹⁴ Авторський переклад 'Research users' are people outside of academia in the private, public or third sectors, who make use of university research in their organisation or professional activity (by commissioning research or collaborating with academic researchers, for example). – Guide for research users. URL: <https://www.ref.ac.uk/about/guide-for-research-users>. (дата звернення: 30.12.2019).

¹⁵ Авторський переклад 'Research users' are people outside of academia in the private, public or third sectors, who make use of university research in their organisation or professional activity (by commissioning research or collaborating with academic researchers, for example). – Guide for research users. URL: <https://www.ref.ac.uk/about/guide-for-research-users>. (дата звернення: 30.12.2019).

¹⁶ REF impact. URL: <https://re.ukri.org/research/ref-impact>. (дата звернення: 30.12.2019).

життя у відмінному від університетського середовищі»¹⁷. Загалом, університетами Великої Британії було надано експертним панелям 6975 кейсів (impact case studies) для оцінювання їх суспільного впливу. За результатними оцінювання експертами:

- засвідчено вплив університетських дослідницьких проектів на локальному та глобальному рівнях;
- з'ясовано, що університети залучають для проведення досліджень широкі кола державних установ, приватних і благодійних організацій, місцеві громади;
- доведено, що більш вагомий вплив і більша користь походять від міждисциплінарних дослідницьких проектів.

REF як інструмент оцінювання якості вищої освіти беззаперечно орієнтований на соціальну відповідальність ЗВО, його внесок у соціально-економічний розвиток, покращення якості життя, довкілля та здоров'я громадян, соціальне згуртування через співпрацю між різними секторами та спільнотами як у Великій Британії, так і за кордоном.

Knowledge Exchange Framework

KEF¹⁸ – knowledge exchange framework (дослівно – рамка обміну знаннями) – це найновіша ініціатива Уряду Великої Британії, спрямована на оцінювання якості вищої освіти. Запровадження KEF заплановано на 2020 рік, утім цьому передувала кількарічна підготовча робота. Робота почалася у 2017 році в рамках Промислової стратегії Великої Британії (UK's Industrial Strategy¹⁹) з метою підвищення конкурентоспроможності британських університетів щодо «створення, передачі та застосування знань»²⁰; протягом 2018-2019 років тривали консультації, працювали експертні групи; на кінець 2019 року були ухвалені основні рішення щодо запровадження рамки у 2020 р.

Призначення KEF – посилити вплив вищої освіти на економіку і суспільство²¹, при цьому надати університетам Великої Британії фінансові ресурси, які б стимулювали їх працювати на світове співтовариство і суспільне благо ще інтенсивніше²². University of Portsmouth²³ так роз'яснює академічним спільнотам сутність даної рамки: «Вона покаже, як ми перетворюємо наші дослідження у нові ідеї, нову інтелектуальну власність і нові компанії. Іншими словами, вона є мірилом того, наскільки добре ми працюємо із суспільством і промисловістю задля користі світу, суспільства»²⁴.

У своєму нинішньому варіанті KEF складається з кількох компонентів²⁵: індикаторів (статистичних даних), до яких додається описова частина (narrative); принципів і кращих практик.

Індикатори, за якими оцінюється діяльність ЗВО щодо поширення знань і здійснення впливу на суспільство, об'єднані у 7 категорій:

- 1) дослідницькі партнерства;
- 2) робота із бізнесом;
- 3) робота з громадськістю та третім сектором;
- 4) внесок у розвиток умінь, навичок, підприємливості;
- 5) місцеве економічне зростання та відновлення;
- 6) права інтелектуальної власності та комерціалізація;
- 7) залучення у суспільну діяльність, справи місцевої громади.

Далі для кожної з категорій уточнюється набір індикаторів, що свідчать про партнерство з бізнесом, внесок у місцевий соціально-економічний розвиток, рівень розвинення підприємництва тощо.

¹⁷ Авторський переклад 'an effect on, change or benefit to the economy, society, culture, public policy or services, health, the environment or quality of life, beyond academia'. REF impact. URL: <https://re.ukri.org/research/ref-impact>. (дата звернення: 30.12.2019).

¹⁸ Knowledge exchange framework (KEF). URL: <https://re.ukri.org/knowledge-exchange/knowledge-exchange-framework>. (дата звернення: 30.12.2019).

¹⁹ The UK's Industrial Strategy. URL: <https://www.gov.uk/government/topical-events/the-uks-industrial-strategy>. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁰ Department for Education. URL: <https://re.ukri.org/documents/2017/jo-johnson-to-david-sweeney>. (дата звернення: 30.12.2019).

²¹ Knowledge exchange. URL: <https://re.ukri.org/knowledge-exchange>. (дата звернення: 30.12.2019).

²² Knowledge exchange. URL: <https://re.ukri.org/knowledge-exchange>. (дата звернення: 30.12.2019).

²³ University of Portsmouth. URL: <https://www.port.ac.uk/about-us/our-story/our-awards-and-rankings/knowledge-exchange-framework>.

²⁴ Авторський переклад 'It will show how we turn our research into new ideas, new intellectual property and new companies. In other words, it's a measure of how well we work with society and industry to benefit the world'. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁵ Knowledge exchange framework (KEF). URL: <https://re.ukri.org/knowledge-exchange/knowledge-exchange-framework>. (дата звернення: 30.12.2019).

Описова частина KEF має три розділи:

- 1) інституційний контекст, а саме стислий опис географічного, економічного та соціального середовища, у якому працює ЗВО;
- 2) залучення у суспільну діяльність, справи місцевої громади: ЗВО мають надати інформацію про а) суспільні верстви, групи осіб, яким ЗВО надає послуги, та пояснити, як було визначено потреби цих груп; б) цілеспрямовані заходи з метою задоволення вищезазначених потреб; в) свідчення, докази того, що потреби не залишилися поза увагою ЗВО, і що було отримано певні матеріальні результати;
- 3) місцеве економічне зростання та відновлення – університет повинен окреслити територію, яку він вважає своєю «місцевістю» (local area); пояснити, як було визначено потреби місцевості (місцевостей), на яких має місце економічне зростання та відновлення; описати цілеспрямовані заходи, яких було вжито у відповідь на існуючі потреби, та результати, що їх було досягнуто.

Принципи для рамки обміну знаннями було сформульовано у відповідному Конкордаті (Concordat for the advancement of Knowledge Exchange in Higher Education²⁶), розробленому за участі ЗВО, інших установ та організацій, що здійснюють свою діяльність у сфері вищої освіти (Перелік принципів див. далі у Додатку 1). Кращі практики узагальнені у довіднику «University Knowledge Exchange (KE) Framework: good practice in technology transfer»²⁷ групою британських викладачів, ректорів, експертів і посадовців.

Варто зауважити, що після запровадження KEF академічні спільноти Великої Британії почали висловлювати скептичні зауваження щодо подібності двох рамок KEF і REF, адже обидві рамки зосереджені на оцінюванні впливу університетської діяльності щодо поширення знань. Відмінність між двома рамками полягає у тому, що REF оцінює вплив безпосередньо від результатів проведених досліджень, а KEF має на меті зібрати дані про усі типи обміну знаннями, які здійснюються у певному ЗВО²⁸: від неформального навчання для громадських лідерів до курсів підвищення кваліфікації для посадовців і державних службовців; від створення студентських стартапів до внеску у місцевий і регіональний розвиток.

REF дозволяє:

- зібрати інформацію загалом по країні про розподіл коштів на дослідження;
- забезпечити підзвітність щодо використання державних (публічних) фінансів;
- порівняти успіхи у дослідницькій діяльності одного ЗВО з іншими ЗВО країни;
- відтворити загальнонаціональну картину університетської дослідницької діяльності включно із формуванням дослідницької культури британської академічної спільноти.

Іншими інструментами оцінювання якості вищої освіти у Великій Британії є винагороди, відзнаки викладачів і ЗВО, які з'явилися як альтернатива університетським рейтингам і з метою надати більшої ваги викладацькій діяльності, яка у зв'язку із змаганням університетів за рейтинги та гранти на дослідження програвала дослідницькій діяльності. Такими винагородами є: Global Teaching Excellence Award²⁹; Collaborative Award for Teaching Excellence³⁰.

Механізми формування та оцінювання якості вищої освіти на інституціональному рівні в контексті UCSB

У цій частині розділі представлені підходи до формування та оцінювання якості вищої освіти у двох університетах Великої Британії: University College London³¹ (далі – UCL) та Huddersfield University³² (далі – HU). Перший університет позиціонує себе як дослідницький університет; другий – як університет, інтегрований у

²⁶ Concordat for the advancement of Knowledge Exchange in Higher Education in England. URL: <https://www.universitiesuk.ac.uk/policy-and-analysis/reports/Pages/knowledge-exchange-concordat-consultation.aspx>. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁷ University KE framework: Good practice in technology transfer. URL: <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20180405115330/http://www.hefce.ac.uk/pubs/rereports/year/2016/ketech>. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁸ Knowledge exchange or research impact – what is the difference between REF and KEF? URL: <https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2019/05/20/knowledge-exchange-or-research-impact-what-is-the-difference-between-ref-and-kef>. (дата звернення: 30.12.2019).

²⁹ Global Teaching Excellence Award. URL: <https://www.advance-he.ac.uk/awards/teaching-excellence-awards/global-teaching-excellence-awards>. (дата звернення: 30.12.2019).

³⁰ Collaborative Award for Teaching Excellence. URL: <https://www.advance-he.ac.uk/awards/teaching-excellence-awards/collaborative-award-for-teaching-excellence>. (дата звернення: 30.12.2019).

³¹ University College London. URL: <https://www.ucl.ac.uk>. (дата звернення: 30.12.2019).

³² Huddersfield University. URL: <https://www.hud.ac.uk>. (дата звернення: 30.12.2019).

громаду, так званий «civic university»³³. HU у 2017 році переміг у конкурсі Global Teaching Excellence Award³⁴ (Глобальна відзнака за викладацьку досконалість) та у цьому ж році увійшов до «золотої» (найвищої) групи за оцінюваннями в рамках вищезгаданої системи TEF. UCL за системою оцінювання TEF входить у другу групу («срібло»), але присутній у першій десятці міжнародних рейтингів Times і QS, займає третю позицію у національному рейтингу ЗВО Великої Британії³⁵. UCL та HU практикують різні підходи до формування та оцінювання якості вищої освіти, але обидва демонструють прихильність до УСВ.

University College London. Як дослідницький університет, UCL вважає тісний зв'язок освітнього і дослідницького компонентів засобом підвищення якості вищої освіти і пропонує так званий «connected curriculum»³⁶ (сполучений / об'єднаний курикулум) – підхід до навчання через дослідження та розслідування (enquiry). Мова йде не тільки про пошук ефективних методик для індивідуального навчання, але й про створення в університеті «ціннісно-орієнтованої дослідницько-освітньої екосистеми»³⁷. Даний підхід спирається на концепцію UNESCO, що тлумачить освіту як суспільне благо, колективне прагнення і творення³⁸.

Відповідно, вимірами (dimensions), що утворюють рамку «connected curriculum»³⁹ є:

- 1) зв'язок студента із науковцями, дослідниками і дослідженнями, що виконуються в ЗВО;
- 2) інтеграція дослідницької діяльності у процес навчання;
- 3) зв'язок студентів із студентами інших спеціальностей та із зовнішнім (неакадемічним)

середовищем;

- 4) зв'язок академічного навчання із практикою (фаховою діяльністю, роботою);
- 5) результати навчання набувають форму об'єкта або продукту (outputs), орієнтованого на певного клієнта або аудиторію (зв'язок із потенційним або реальним клієнтом, замовником дослідження);
- 6) зв'язок студентів із іншими студентами на різних етапах навчання та із випускниками.

Підхід «connected curriculum» укорінений⁴⁰ у діалозі і міжлюдських стосунках, дозволяє студентам:

- розвиватися самим і допомагати розвиватися іншим;
- ставити під сумнів існуючі знання;
- ставати спів-творцями нових знань;
- виносити їх на широкий загаль, перевіряти на практиці та втілювати в життя;
- завдяки вищезазначеному сприяти глобальному суспільному благу.

Завдяки дослідницькій діяльності (через усвідомлення того, що ми чогось не знаємо; перевірку теорії практикою; продукування нових знань тощо) в університетах твориться суспільство, спроможне до критичного мислення та рефлексії⁴¹.

UCL:

- пропонує студентам міждисциплінарні інтегровані програми (наприклад: у бакалаврській програмі «Суспільства» поєднуються дві галузі знань: «соціальні науки» і «право»; в іншій бакалаврській програмі поєднуються «здоров'я» і «довкілля»);
- з першого курсу знайомить («сполучає») студентів із дослідниками та їх дослідницькими проектами;
- застосовує форми і методи навчання, що базуються на дослідженнях;
- широко практикує групові завдання і проекти;
- урізноманітнює результати навчання (outputs), адресовані різним аудиторіям: бізнес-спільнотам, громадянському суспільству, експертному середовищу тощо.

³³ Truly Civic: Strengthening the connection between universities and their places. – UPP Foundation Civic University Commission. URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/02/Civic-University-Commission-Final-Report.pdf>. – 77 р. (дата звернення: 30.12.2019).

³⁴ University of Huddersfield wins Global Teaching Excellence Award 2017. URL: <https://www.heacademy.ac.uk/about/news/university-huddersfield-wins-global-teaching-excellence-award-2017>. (дата звернення: 30.12.2019).

³⁵ UCL rises to eighth place in QS World University Rankings. URL: <https://www.ucl.ac.uk/news/2019/jun/ucl-rises-eighth-place-qs-world-university-rankings>. (дата звернення: 30.12.2019).

³⁶ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. London, UCL Press, 2017. – P. 4.

³⁷ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 8.

³⁸ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 8.

³⁹ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 5.

⁴⁰ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P.13, 17, 19.

⁴¹ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 48.

Такі практики UCL очевидно потребують відмінних від традиційного підходів до оцінювання результатів навчання студента. Відповідно до обраних форм і методів навчання, урізноманітнюються підходи до оцінювання студентів задля того, щоб зробити процес оцінювання справедливим, валідним (обґрунтованим і відповідним навчальній діяльності), достовірним⁴².

Для «connected curriculum» UCL застосовує зовнішньо-орієнтоване оцінювання студентів (outward-facing student assessment⁴³). Таке оцінювання, зорієнтоване на результат дослідницької або розслідувальної діяльності студента, який набуває форму певного продукту (output), адресованого конкретній аудиторії або виконаного на замовлення справжнього або уявного клієнта. Крім викладача, учасниками процесу оцінювання результатів навчання студента можуть стати⁴⁴:

- сам студент (само-оцінка);
- його колеги по групі, курсу;
- студенти інших освітніх програм, іноземні студенти;
- студенти-ментори старших курсів;
- дослідники (аспіранти, науковці), з якими співпрацював студент у процесі проходження навчання та виконання свого дослідження;
- підприємці, потенційні працедавці, їх представники;
- фахівці-практики;
- політики, представники органів влади;
- споживачі певних послуг (юридичних, медичних, соціальних);
- пересічні громадяни, якщо зацікавлені у тому продукті, що пропонує студентська спільнота та інші.

Для оцінювання, максимально наближеного до реальності, важливого значення набуває продукт (output), який студент має продемонструвати як результат навчання. Крім традиційного есе або лабораторної роботи, у UCL використовуються⁴⁵:

- слайдові презентації, мультимедіа-презентації;
- веб-сайти і веб-сторінки, блоги;
- сценарії; студентські вікіпедії;
- відео, документальні фільми;
- постери, друковані або електронні;
- виставки, де представлені результати дослідницької або творчої діяльності студента;
- ігри, симуляції;
- виступ, групові або індивідуальні презентації для певної групи, спільноти;
- вистави;
- презентації-демонстрації (певного знаряддя, інструментарію);
- студентські комунікативні заходи (наприклад, організована студентами конференція для працедавців, випускників).

Це далеко не повний перелік можливих результатів навчання, який студент може представити; вибір того чи іншого результату залежить від дисципліни, курсу, рівня, змісту та інших факторів.

У рамках «connected curriculum» етапи навчання і оцінювання можуть поєднуватися. Наприклад, соціальні працівники, запрошені для оцінювання розробленого студентами проекту програми соціальних послуг для місцевої громади, надаючи свій feedback на представлений проект, можуть значно допомогти студентам вдосконалити їх продукт. Часто аудиторія, запрошена для оцінювання результатів навчання, стає спів-творцями знань разом з іншими студентами, викладачами, дослідниками. Іншими словами, на етапі оцінювання не припиняється зв'язок студента із тими суб'єктами (акторами), які були залучені до освітнього процесу. Діалог як інструмент дослідження, засіб перевірки знань, істинності гіпотез має місце не тільки на етапі навчання, але й залишається на етапі оцінювання.

Міждисциплінарність, тісний зв'язок між студентом, якого оцінюють, та клієнтом, задля якого твориться той чи інший продукт, орієнтація при оцінюванні на потреби і проблеми зовнішнього світу

⁴² Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 101-102.

⁴³ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 101.

⁴⁴ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 106.

⁴⁵ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 104.

(наприклад працевдавців або вразливих спільнот громади) ставлять питання про періодичність або час проведення оцінювання: по закінченні кожної дисципліни, по завершенні першого, другого і т. п. курсу або по закінченні навчання? UCL не має однієї вірної відповіді на це запитання, але пропонує інструмент оцінювання результатів студентського навчання під назвою «студентське портфоліо» (showcase portfolio⁴⁶ – дослівно «вітрина студента»), яке може набувати різних форм, у тому числі бути онлайнним. Студентське портфоліо, яке наповнюється у процесі проходження освітньої програми, може включати:

- «щоденник», тобто фіксацію, рефлексію й аналіз здобутих студентом знань та освітнього досвіду;
- результати тестувань, анкетувань за всі роки програми та feedback на них;
- роботу над помилками;
- спостереження студента за власним планами навчання і проведення досліджень;
- самооцінку, оцінку здобутих студентом компетентностей, їх порівняння із профілем професійних компетентностей тої чи іншої спеціальності.

Студентське портфоліо забезпечує «інтегрований, цілісний та розвивальний»⁴⁷ підхід до оцінювання та дозволяє оцінювачу спостерігати за професійним та особистісним зростанням студента, своєчасно втручатися (наприклад через feedback) задля покращення результатів навчання.

Сучасні технології дозволяють регулювати доступ до онлайнного студентського портфоліо. Портфоліо може бути відкритим завжди або на певний час для викладачів, на певний час для інших студентів, потенційних працевдавців тощо. Такий доступ урізноманітнює підходи до оцінювання студента та полегшує роботу викладача.

Автор публікації «A Connected Curriculum for Higher Education» D. Fung зазначає, що запровадження зовнішньо-орієнтованого оцінювання студентів в рамках «connected curriculum» потребуватиме змін на рівні кафедр, факультетів та університету в цілому, зокрема утвердження «культури залучення» (culture of engagement)⁴⁸.

University of Huddersfield. Як було зазначено раніше, University of Huddersfield (далі – HU) має «золоту» відзнаку TEF award, тобто входить до вищої ліги університетів Об'єднаного Королівства за напрямом діяльності «викладання і навчання». HU практикує низку цікавих підходів до формування та оцінювання якості вищої освіти, серед яких – система залучення студентів до оцінювання якості викладання і навчання. В HU діє мережа «academic reps» (академічних представників); вони – посередники між студентством, Students' Union (студентською спілкою) та університетом; їх завдання – збирати та доносити думку студентів щодо викладання тієї чи іншої дисципліни та задоволення студентів навчальним процесом до академічної спільноти.

На початку навчання для кожної дисципліни обирається два «academic reps», які починають свою діяльність із знайомства і спілкування із своїми однокурсниками. «Academic reps» мають бути завжди доступними для спілкування, вміти слухати, легко йти на контакт.

Від імені студентів «academic reps» мають право звертатися до викладачів з проханнями внести певні зміни у викладання курсу, доносити стурбованість щодо складності матеріалу, пояснень або занепокоєння студентів певними організаційними моментами. «Academic reps» можуть звертатися до викладачів від імені групи студентів, але, коли потрібно, також висловлювати думку, позицію одного студента. Мінімум два рази на семестр «academic reps» зустрічаються і обговорюють сильні та слабкі сторони викладання дисципліни з Course Committee (комітетом курсу, тобто розробниками освітньої програми) та Student Panel⁴⁹ (колегією студентських представників). Крім цих двох обов'язкових та офіційних зустрічей, у разі потреби academic reps можуть звертатися до окремих викладачів, вищезазначених груп, а також до Students' Union. Варто зауважити, що Students' Union є першим «вікном» допомоги і підтримки для academic reps, куди їм радять звертатися за консультацією або по допомогу в першу чергу.

У даному механізмі забезпечення якості вищої освіти, яким по суті є система «academic reps», суміщені та чітко розподілені відповідальності та функції трьох ключових учасників освітнього процесу: студентів, університету, студентської спілки.

Відповідальність студентів – бути активними учасниками освітнього процесу, в тому числі через виконання ролі «academic reps» та донесення через них побажань студентської спільноти щодо вдосконалення

⁴⁶ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 108-110.

⁴⁷ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 112.

⁴⁸ Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. P. 112.

⁴⁹ Huddersfield Students' Union. URL: <https://www.huddersfield.su/officers/>. (дата звернення: 30.12.2019).

процесу викладання і навчання, внесення змін до організації навчання, поведінки або ставлення викладача тощо.

Відповідальність університету – забезпечити вибори «academic reps» на початку навчання з тої чи іншої дисципліни, організувати на початку навчального року роботу Course Committees для кожної освітньої програми та Student Panels для кожної школи, факультету.

На студентську спілку покладена відповідальність за підготовку (навчання, тренінги) та підтримку «academic reps» протягом усього періоду їх діяльності. Для цього передбачені тренінги з лідерства, ведення переговорів, ефективного слухання, публічних виступів, роботи у команді, участі та проведенні засідань комітетів і брифінгів тощо. Кожен «academic rep» має свого куратора серед співробітників студентської спілки, до якого може звернутися по допомогу⁵⁰. На підтримку academic reps створений і працює веб-сайт на порталі HU⁵¹. Серед іншого, на підтримку academic reps створено цифровий інструмент The Tracker⁵² – онлайн-овий щоденник, у якому «academic rep» може фіксувати звернення студентів, відповіді викладачів, майбутні та минулі події, рефлексувати, шукати рішення тощо.

Крім електронних ресурсів, «academic reps» запропонована друкована порада та інструкції⁵³, які радять:

- як встановити контакт і налагодити комунікацію із студентами-однокурсниками,
- як чомо спілкуватися з викладачами,
- куди звертатися, якщо викладачі ігнорують прохання студентів,
- що робити, якщо бажаної мети не вдалося досягти тощо.

Щотижня для «academic reps» відбувається захід «Coffee, Cake and Reps»⁵⁴ («Кава, тістечко та академічні представники»), де вони збираються, щоб неформально обговорити свої проблеми, поділитися досвідом, навчитися з досягнень своїх колег. Щорічно проходить конференція «academic reps» задля обміну досвідом та визнання (нагороди) представників студентської спільноти, які відповідально ставилися до своїх обов'язків бути «голосом» студентів, захищали їх інтереси, вживали заходів для покращення змістовного наповнення або методичного забезпечення курсу.

Крім визнання та нагород, «academic reps» отримують деякі побічні переваги: стрімкий розвиток компетентностей (м'яких навичок), додаткові знання (наприклад, розуміння організаційно-функціональної структури HU), знайомство і спілкування з академічним і адміністративним персоналом, що може вплинути на кар'єрне зростання «academic reps» по завершенні освітньої програми.

Важливо наголосити, що внесок кожної категорії учасників, які утворюють систему «academic reps» – студентів, студентської спілки, університету, – у формування та оцінювання якості вищої освіти в HU є важливим. Разом з тим, варто зауважити, що існування та вдале функціонування даної системи взагалі можливе тільки за умови наявності внутрішньої системи забезпечення якості, зокрема розгалуженої організаційної інфраструктури та культури якості, яка охоплює академічний та адміністративний персонал, студентське самоврядування (студентську спілку), студентів, починаючи з першого курсу бакалаврату.

Однозначно, даний механізм формування та оцінювання якості в HU можна вважати соціально відповідальним, адже він ґрунтується на соціальній відповідальності різних груп внутрішніх стейкхолдерів ЗВО і враховує інтереси ключових учасників освітнього процесу: студентів, викладачів, адміністрації. Даний підхід до оцінювання якості вищої освіти можна розглядати як зразок університетського служіння, коли різні учасники спільноти (активні студенти, в першу чергу) готові служити студентській громаді, постійно вдосконалюючи якість викладання і навчання та освітніх програм у цілому.

Аналіз механізмів формування та оцінювання якості вищої освіти UCL і HU, відмінних за своїми місіями та контингентом студентів, позиціями у національних і міжнародних рейтингах, продемонстрував, що вони застосовують різні підходи до формування та оцінювання якості. Спільним для кожного з університетів є створення ефективного багаторівневого механізму формування та оцінювання якості вищої освіти, із множинним суб'єктами та поєднанням різних функцій: викладання і навчання, дослідницької діяльності, самооцінювання, залучення до оцінювання різних представників академічних спільнот і зовнішніх стейкхолдерів.

⁵⁰ Huddersfield Students' Union. URL: <https://www.huddersfield.su/officers>. (дата звернення: 30.12.2019).

⁵¹ Academic Rep Website. URL: <https://www.huddersfield.su/repwebsite>. (дата звернення: 30.12.2019).

⁵² The Tracker. URL: <https://www.huddersfield.su/repwebsite/tracker>. (дата звернення: 30.12.2019).

⁵³ Students making change for students: a guide for academic reps. – Huddersfield Students' Union, 2019.

⁵⁴ Coffee, Cake and Reps. URL: <https://www.huddersfield.su/repwebsite/ccr>. (дата звернення: 30.12.2019).

Кілька чинників забезпечують ефективність вищеописаних механізмів формування і оцінювання якості вищої освіти. В обох університетах механізми оцінювання інтегровані у внутрішні системи забезпечення якості, важливими складовими якої є наявність організаційної інфраструктури та інституційного нормативно-правового забезпечення. Внутрішні системи забезпечення якості посилюються розвинутою культурою якості та інтеграцією із зовнішньою системою забезпечення якості вищої освіти Великої Британії. У такий спосіб у кожному окремому ЗВО виникає індивідуальна (характерна тільки для нього) екосистема, укорінена в університетській соціальній відповідальності та культурі якості, коли усі (принаймні переважна більшість) університетських спільнот усвідомлюють власну відповідальність за якість вищої освіти та визнають необхідність постійно працювати над її вдосконаленням.

Кожен з проаналізованих механізмів формування та оцінювання якості вищої – «connected curriculum» в University College London та система «academic reps» у University of Huddersfield – може бути адаптований та запроваджений в українських ЗВО.

Висновки

1. Аналіз провідного зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції засвідчив, що якість вищої освіти є складним (комплексним) явищем, яке формується під впливом багатьох факторів за участі численних учасників і має кілька вимірів, укорінених у природі університетської діяльності.

2. Соціальна відповідальність ЗВО спонукає їх до комплексного (екосистемного) тлумачення якості:

- визнання відповідальності перед кількома різними категоріями учасників освітнього процесу;
- визнання відповідальності перед зовнішніми стейкхолдерами;
- визнання відповідальності за різні напрями університетської діяльності (викладання і навчання, дослідження тощо);

- створення інфраструктури для забезпечення якості,
- формування культури якості,
- сприяння студентам у набутті досвіду для успішної професійної кар'єри тощо.

За такого підходу співпраця із зовнішнім світом (поза стінами ЗВО) є важливим фактором творення та оцінювання якості, зокрема сприяння працевлаштуванню студентів.

3. Сучасний ЗВО є екосистемою, інтегрованою у зовнішнє середовище: систему освіти взагалі; громаду, на території якої знаходиться ЗВО; ринок праці, для якого він готує кадри тощо. Внутрішній простір університетської екосистеми займають: викладання і навчання, дослідження, міжнародна співпраця, університетське врядування, студентське самоуправління, взаємодія із стейкхолдерами поза межами ЗВО та ін.

4. При розробленні / вивченні підходів до оцінювання якості вищої освіти важливо враховувати внесок кожного з суб'єктів та елементів екосистеми у творення якості:

- студентів;
- академічного та адміністративного персоналу;
- актуальних на час дослідження стратегій, політик, програм, артикульованих у локальних (інституційних) нормативно-правових актах;
- національних освітніх політик;
- законодавчого регулювання;
- працедавців;
- стану національної економіки, її фінансових можливостей;
- глобальних тисків тощо.

5. Досвід Великої Британії свідчить, що якість вищої освіти – серед іншого – забезпечується органічним поєднанням зовнішніх і внутрішніх механізмів оцінювання якості вищої освіти. Перші будуть єдиними для сфери вищої освіти; другі – специфічні для кожного конкретного ЗВО.

Соціальна відповідальність університетів, соціальна роль освіти загалом значною мірою впливають на формування якості вищої освіти та обумовлюють вибір механізмів її оцінювання. Три рамки для оцінювання якості вищої освіти Об'єднаного Королівства: Teaching Excellence Framework, Research Excellence Framework, Knowledge Exchange Framework стимулюють соціальну відповідальність університетів на національному рівні. На інституційному рівні соціальна відповідальність університетів великою мірою обумовлює вибір механізмів

оцінювання якості вищої освіти залежно від типу університету (наприклад, дослідницький або суспільно-орієнтований, інтегрований у громаду).

6. Через неможливість урахування впливу всіх факторів на якість вищої освіти одночасно, дослідники доцільно застосовувати метод кращих практик і фрагментарно описувати екосистему ЗВО – включно із забезпеченням якості та механізмами її оцінювання, – обираючи серед суб'єктів та елементів одного ЗВО або сектору вищої освіти однієї країни, або кількох країн Європейського простору вищої освіти ті, що на розсуд дослідника є найбільш актуальними, важливими тощо.

ДОДАТОК 1

Concordat for the advancement of Knowledge Exchange in Higher Education / Конкордат задля активізації обміну знаннями у вищій освіті

<i>Principles</i>	<i>Принципи</i>
1. Mission: Knowledge exchange is a recognised part of the overall university strategy. We have a clear understanding of the institutional role and the purpose of KE and whom the intended beneficiaries are.	1. Місія: Обмін знаннями є частиною загальноновизнаної університетської стратегії. Ми чітко розуміємо інституційне значення обміну знаннями та його мету, а також знаємо його бенефіціарів.
2. Policies: We have clear policies on all the types of KE that we undertake and we ensure they are understood by staff, students, collaborators and beneficiaries.	2. Політики: Ми маємо зрозумілі політики для усіх видів обміну знаннями, які наразі мають місце, та гарантуємо, що їх розуміють і сприймають персонал, студенти, партнери і бенефіціари.
3. Engagement: We have clear access points, engagement mechanisms and policies developed to suit the needs of a wide range of beneficiaries working with institutions as publicly funded bodies.	3. Залучення: Ми маємо прозорі точки доступу, механізми залучення та політики, розроблені так, щоб задовольнити потреби різних груп бенефіціарів.
4. Working effectively: We make sure that our partners and beneficiaries understand the ethical and charitable regulatory environments in which our institution operates and we take steps to maximise the benefit to them within that context.	4. Ефективність: Ми впевнені, що наші партнери і бенефіціари розуміють етичні принципи нашої інституції та наявне регуляторне середовище і вірять, що в існуючих умовах ми вживаємо заходів для максимізації користі для них.
5. Capacity building: We ensure that our staff and students are developed and trained appropriately to understand and undertake their roles and responsibilities in the delivery of successful KE.	5. Розвиток потенціалу: Ми забезпечуємо належний розвиток і підготовку нашого персоналу і студентів з тим, щоб вони розуміли та виконували свої ролі й обов'язки задля успішного здійснення обміну знаннями.
6. Recognition and rewards: We recognise the achievements of our staff and students who perform high-quality KE activities.	6. Визнання і винагорода: Ми відзначаємо успіхи персоналу і студентів, задіяних у процесах обміну знаннями.
7. Continuous improvement: We proactively strive to share best practice with our peers and have established processes for learning from this.	7. Постійне вдосконалення: Ми прагнемо ділитися кращими практиками і навчатися в колег, для чого налагодили відповідні процеси.
8. Evaluating success: We undertake regular institutional and collective monitoring and review of our strengthening KE performance using this concordat and through regional, national or international benchmarks to inform the development and execution of a programme of continuous improvement.	8. Оцінювання успіху: Ми регулярно проводимо інституційний моніторинг та аналізуємо ефективність діяльності з обміну знаннями, використовуючи цей конкордат та спираючись на регіональні, національні чи міжнародні орієнтири задля розроблення та впровадження заходів постійного вдосконалення.

Список використаних джерел

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1_analit_IVO-2018-172p_avtors-kolektiv.pdf. – С. 121. (дата звернення: 30.12.2019).

Всесвітня конференція з вищої освіти 2009: «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_011. (дата звернення: 30.12.2019).

Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / авт.: О.П. Воробйова, М.В. Гриценко, В.І. Луговий, О.Ю. Оржель, О.М. Слюсаренко, А.В. Ставицький, Ж.В. Таланова, В.П. Ткаченко, К.А. Трима; за ред. В.І. Лугового, Ж.В. Таланової. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Svitogl_prior_gum_vish_Osv_IVO-2017-229p_avtors-kolektiv.pdf. – С. 140 – 154. (дата звернення: 30.12.2019).

Academic Rep Website. URL: <https://www.huddersfield.su/repwebsite>. (дата звернення: 30.12.2019).

AdvanceHE. URL: <https://www.heacademy.ac.uk>. (дата звернення: 30.12.2019).

Concordat for the advancement of Knowledge Exchange in Higher Education in England. URL: <https://www.universitiesuk.ac.uk/policy-and-analysis/reports/Pages/knowledge-exchange-concordat-consultation.aspx>. (дата звернення: 30.12.2019).

Fung D. A Connected Curriculum for Higher Education. London, UCL Press, 2017. – 167 p.

Guide for research users. URL: <https://www.ref.ac.uk/about/guide-for-research-users>. (дата звернення: 30.12.2019).

Huddersfield Students' Union. URL: <https://www.huddersfield.su>. (дата звернення: 30.12.2019).

Huddersfield University. URL: <https://www.hud.ac.uk>. (дата звернення: 30.12.2019).

Knowledge exchange framework (KEF). URL: <https://re.ukri.org/knowledge-exchange/knowledge-exchange-framework>. (дата звернення: 30.12.2019).

Knowledge exchange or research impact – what is the difference between REF and KEF? URL: <https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2019/05/20/knowledge-exchange-or-research-impact-what-is-the-difference-between-ref-and-kef>. (дата звернення: 30.12.2019).

REF impact. URL: <https://re.ukri.org/research/ref-impact>. (дата звернення: 30.12.2019).

Research England. URL: <https://re.ukri.org>. (дата звернення: 30.12.2019).

Students making change for students: a guide for academic reps. – Huddersfield Students' Union, 2019. (дата звернення: 30.12.2019).

The complete university guide. URL: <https://www.thecompleteuniversityguide.co.uk/league-tables/university-and-subject-league-tables-methodology>. (дата звернення: 30.12.2019).

The Teaching Excellence Framework (TEF). URL: [https://www.thecompleteuniversityguide.co.uk/universities/choosing-a-university/teaching-excellence-framework-\(tef\)](https://www.thecompleteuniversityguide.co.uk/universities/choosing-a-university/teaching-excellence-framework-(tef)). (дата звернення: 30.12.2019).

The Tracker. URL: <https://www.huddersfield.su/repwebsite/tracker>. (дата звернення: 30.12.2019).

The UK's Industrial Strategy. URL: <https://www.gov.uk/government/topical-events/the-uks-industrial-strategy>. (дата звернення: 30.12.2019).

Truly Civic: Strengthening the connection between universities and their places. – UPP Foundation Civic University Commission. URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/02/Civic-University-Commission-Final-Report.pdf>. – 77 p. (дата звернення: 30.12.2019).

UK Quality Code for Higher Education. URL: <https://www.qaa.ac.uk/quality-code>. (дата звернення: 30.12.2019).

Universities UK. URL: <https://www.universitiesuk.ac.uk>. (дата звернення: 30.12.2019).

University College London. URL: <https://www.ucl.ac.uk>. (дата звернення: 30.12.2019).

University KE framework: Good practice in technology transfer. URL: <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20180405115330/http://www.hefce.ac.uk/pubs/rereports/year/2016/ketech>. (дата звернення: 30.12.2019).

What is the REF? URL: <https://www.ref.ac.uk/about/what-is-the-ref>. (дата звернення: 30.12.2019).

What is the TEF? URL: <https://www.officeforstudents.org.uk/advice-and-guidance/teaching/what-is-the-tef>.
(дата звернення: 30.12.2019).

What is the TEF? Results of the teaching excellence framework 2019. URL:
<https://www.timeshighereducation.com/student/blogs/what-tef-results-teaching-excellence-framework-2019>.
(дата звернення: 30.12.2019).

World Declaration on Higher Education for the Twenty-first Century: Vision and Action 9 October 1998. URL:
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000116345>. (дата звернення: 30.12.2019).

Розділ 7. Вплив громадських організацій на політику якості вищої освіти: аналіз провідного зарубіжного та вітчизняного досвіду

Катерина Трима,
кандидат політичних наук,
провідний науковий співробітник,
відділ політики та врядування у вищій освіті,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0001-5567-1387>

Анотація

У розділі проаналізовано приклади впливу громадських організацій на вироблення та реалізацію політики забезпечення якості вищої освіти в університетах Великобританії, Німеччини, Греції та України. На основі аналізу звітів з моніторингу розвитку вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти та аналізу наукової літератури засвідчено тенденцію до посилення впливу громадських організацій на функціонування вищої освіти. Показано переваги використання засобів громадського контролю для забезпечення та моніторингу якості вищої освіти. Громадські організації, маючи відповідні повноваження та високий ступінь суспільної довіри, виступають альтернативним контролером, і таким чином врівноважують функції держави у сфері забезпечення якості вищої освіти. Така діяльність громадських організацій європейського, національного та локального рівнів і специфіка їх формування/функціонування через залучення представників громадськості сприяють зростанню лідерського потенціалу та впливу на забезпечення якості вищої освіти різних стейкхолдерів (студентів, викладачів, менеджменту ЗВО, роботодавців, представників місцевої громади тощо). Запропоновано оновлення термінологічного апарату та внесення змін у національний класифікатор громадських об'єднань.

Ключові слова: вища освіта, громадська організація, стейкхолдер, якість вищої освіти, моніторинг.

Актуальність. Вища освіти як соціальний інститут є необхідним елементом соціального капіталу сучасної держави, який обумовлює соціально-економічний та соціокультурний розвиток. Особливість даного інституту полягає у можливості розповсюджувати нові знання, норми, способи діяльності, моделі поведінки та культурні цінності в суспільстві.

Сучасна політика у сфері вищої освіти країн, які входять до Європейського простору вищої освіти (далі ЄПВО), для забезпечення якості вищої освіти та її ефективності передбачає залучення до функціонування сфери вищої освіти різних стейкхолдерів: громадських організацій та асоціацій, роботодавців, місцеві громади, активних громадян тощо.

Термін «стейкхолдери» відповідно до «Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти»¹ (далі – ESG) є таким: «Стейкхолдери – це учасники (суб'єкти) у межах закладу, включаючи студентів і персонал, а також зовнішніх стейкхолдерів, таких як працедавці та зовнішні партнери закладу»².

Під терміном «громадянське об'єднання» розуміємо значення, надане у статті 1 Закону України «Про громадські об'єднання»³: «Громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи»⁴.

Для дослідження ролі та підтвердження актуальності впливу громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти звернемося до документів, в яких зафіксовано сучасний стан розвитку ЄПВО.

«Trends 2018: Learning and teaching in the European Higher Education Area» (2018)⁵. У моніторинговому звіті зазначено, що у Європейському просторі вищої освіти забезпечення якості покладено у тому числі й на громадські організації: «There have been attempts by European higher education stakeholder civil organisations to

¹ ESG. URL: <https://enqa.eu/index.php/home/esg/>.

² ESG. URL: <https://enqa.eu/index.php/home/esg/>.

³ Про громадські об'єднання: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

⁴ Про громадські об'єднання: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

⁵ Trends 2018: Learning and teaching in the European Higher Education. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/trends-2018-learning-and-teaching-in-the-european-higher-education-area.pdf>.

define in the sphere of quality assurance ... and to explore how it could be implemented in higher education institutions)⁶.

«*Benchmarking Higher Education System Performance*» (2019)⁷. У частині даного звіту «Higher education and the wider social and economic context»⁸ зазначено, що вища освіта є частиною середовища, в якому вона існує, та має ключове значення для соціально-економічного розвитку, будучи пов'язаною з різними галузями та стейкхолдерами (by providing social and contributions to their communities, higher education is can help improve general well-being, and produce better social and health outcomes, cultural capital, urban and rural regeneration and environmental sustainability)⁹.

«*Education at a Glance 2019. OECD Indicators*» (2019)¹⁰. У звіті зазначено, що у ЄПВО забезпечення якості вищої освіти здійснюється на засадах розподіленої відповідальності спеціалізованими агентствами (shared responsibility with specialized agencies)¹¹.

«*Education and Training Monitor 2019*»¹² (2019). У звіті зазначено, що національні уряди орієнтовані на співпрацю з різними стейкхолдерами, серед яких громадські організації, церква, поліція тощо (authorities are currently developing an early warning mechanism that could help improve data collection and strengthen coordination between schools, inspectorates and other relevant institutions (social assistance, NGOs, the police, the church, etc.))¹³.

«*The shape of global higher education: international comparisons with Europe*» (2019)¹⁴. У звіті серед іншого наголошується на реформуванні вищої освіти через доступ різних стейкхолдерів до політик розвитку та забезпечення якості на основі вивчення національних кейсів (access of stakeholders to the process of policy development and quality assurance implementation)¹⁵.

«*Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency*» (2019)¹⁶. У моніторинговому звіті Світового банку щодо розвитку освіти України зазначено важливу роль, які відіграють стейкхолдери у процесах реформування, що у підсумку сприяє підвищенню суспільної довіри (the experience of other high-performing education reformers has shown that reform can succeed if it is backed by political will, broadly supported through engagement with stakeholders)¹⁷. Автори звіту радять використовувати потенціал і досвід різних стейкхолдерів при реформуванні вищої освіти в Україні (the Government can build on good practice examples from across the country, including those supported by partners, NGOs, and donor agencies)¹⁸.

Огляд вищезазначених документів дозволяє констатувати актуальність дослідження проблеми впливу громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти.

⁶ Trends 2018: Learning and teaching in the European Higher Education. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/trends-2018-learning-and-teaching-in-the-european-higher-education-area.pdf>.

⁷ Benchmarking Higher Education System Performance. URL: <http://www.oecd.org/education/benchmarking-higher-education-system-performance-be5514d7-en.html>.

⁸ Higher education and the wider social and economic context 2019. P.2. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/benchmarking-higher-education-system-performance_15ff30ce-en#page2.

⁹ Higher education and the wider social and economic context 2019. P.2. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/benchmarking-higher-education-system-performance_15ff30ce-en#page2.

¹⁰ Education at a Glance 2019. OECD Indicators. P. 38. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2019_f8d7880d-en#page38.

¹¹ Education at a Glance 2019. OECD Indicators. P. 38. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2019_f8d7880d-en#page38.

¹² European Commission. The Education and Training Monitor 2019. P.38. URL: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/et-monitor-report-2019-romania_en.pdf.

¹³ European Commission. The Education and Training Monitor 2019. P. 64. URL: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/volume-1-2019-education-and-training-monitor.pdf>.

¹⁴ British Council. The shape of global higher education: international comparisons with Europe 2019. P.28. URL: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/k006_02_the_shape_of_global_higher_education_in_europe_final_v5_web.pdf

¹⁵ British Council. The shape of global higher education: international comparisons with Europe 2019. P.38. URL: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/k006_02_the_shape_of_global_higher_education_in_europe_final_v5_web.pdf.

¹⁶ Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency. P.77. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32406>.

¹⁷ Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency. P.77. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32406>.

¹⁸ Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency. P.77. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32406>.

Теоретичні основи впливу громадських організацій на забезпечення якості вищої освіти

Для визначення теоретичних основ впливу громадських організацій звернемося до аналізу сучасних наукових праць зарубіжних дослідників у сфері вищої освіти. S. Appe та D. Barragán у роботі «Universities, NGOs, and civil society sustainability: preliminary lessons from Ecuador»¹⁹ (2017) вивчають кейс Еквадору щодо залучення громадянського суспільства і громадських організацій до співпраці з університетами. Учені наголошують на тенденції до зростання ролі «недержавних акторів» у трикутнику «Університет – Громада – Громадська організація». Результатом є підвищення якості освітніх послуг, які надаються (strengthening the role of non-state actors in the University-Community-NGO triangle, which improves the environment in which education is provided, which has the effect of improving the quality of educational services ...)»²⁰

I. Bleiklie, J. Enders, B. Lepori у роботі «Managing Universities: Policy and Organizational Change from a Western European Comparative Perspective»²¹ (2017) наголошують на зростанні ролі громадських організацій у процесах урядування в університетах, зокрема через участь у прийнятті рішень, вплив на модернізацію організаційних структур, контроль діяльності керівництва закладу вищої освіти²².

B. Gilfillan та A. Fee у роботі «Shaping participation: an international NGO implementing a government participation policy»²³ (2017) досліджують механізми впливу неурядових організацій на функціонування закладів освіти, зокрема для впровадження змін і вирішення проблем місцевого характеру (NGO influence upon education institution to establishing and facilitating practices for the development of local areas)²⁴. До таких механізмів впливу серед іншого автори відносять діяльність спеціальних комітетів (participative committees)²⁵.

M. Vukasovic, J. Jungblut, M. Chou, M. Elken та P. Ravinet у роботі «Multi-level, Multi-actor and Multi-issue Dimensions of Governance of the European Higher Education Area, and Beyond»²⁶ (2018) вивчають особливості взаємодії європейської академічної спільноти, викладачів, студентів, роботодавців, місцевих громад і неприбуткових організацій задля формування «суспільства знань» (the close relationship between European academic community, teachers, students, employers, local communities and non-profit organizations to establish the knowledge society)²⁷.

Аналіз вищезазначених зарубіжних наукових праць дозволяє стверджувати, що наукова дискусія з проблеми впливу стейкхолдерів на розвиток вищої освіти носить фрагментарний характер. Це, у свою чергу, актуалізує потребу здійснити системне дослідження процесу впливу громадських організацій на забезпечення якості вищої освіти.

Методологія вивчення впливу громадських організацій на забезпечення якості вищої освіти

Вибір країн Європи для аналізу процесів впливу громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти здійснювався через призму цілого спектру факторів, серед яких такі:

- показники університетів країни у світових рейтингах;
- доступність інформації щодо діяльності громадських організацій і університетів;

¹⁹ Appe S., Barragán D. Universities, NGOs, and civil society sustainability: preliminary lessons from Ecuador. *Development in Practice*. 2017. 27:4. P. 474.

²⁰ Appe S., Barragán D. Universities, NGOs, and civil society sustainability: preliminary lessons from Ecuador. *Development in Practice*. 2017. 27:4. P. 475.

²¹ Managing Universities. Policy and Organizational Change from a Western European Comparative Perspective. Editors: Bleiklie, Ivar, Enders, Jürgen, Lepori, Benedetto (Eds.) 2017. URL: <https://www.palgrave.com/gp/book/9783319538648>.

²² Managing Universities. Policy and Organizational Change from a Western European Comparative Perspective. Editors: Bleiklie, Ivar, Enders, Jürgen, Lepori, Benedetto (Eds.) 2017. URL: <https://www.palgrave.com/gp/book/9783319538648>.

²³ Gilfillan B., Fee A. Shaping participation: an international NGO implementing a government participation policy. *Development in Practice*. 2017. 27:8. P. 1037. 1035-1049.

²⁴ Gilfillan B., Fee A. Shaping participation: an international NGO implementing a government participation policy. *Development in Practice*. 2017. 27:8. P. 1038.

²⁵ Gilfillan B., Fee A. Shaping participation: an international NGO implementing a government participation policy. *Development in Practice*. 2017. 27:8. P. 1038.

²⁶ Vukasovic M., Jungblut J., Chou M., Elken M., Ravinet P. Multi-level, Multi-actor and Multi-issue Dimensions of Governance of the European Higher Education Area, and Beyond 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/326167678_Multi-level_Multi-actor_and_Multi-issue_Dimensions_of_Governance_of_the_European_Higher_Education_Area_and_Beyond.

²⁷ Vukasovic M., Jungblut J., Chou M., Elken M., Ravinet P. Multi-level, Multi-actor and Multi-issue Dimensions of Governance of the European Higher Education Area, and Beyond 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/326167678_Multi-level_Multi-actor_and_Multi-issue_Dimensions_of_Governance_of_the_European_Higher_Education_Area_and_Beyond.

- приналежність громадських організацій до категорії/кластеру «громадська освітня організація, яка діє у сфері вищої освіти». Для такої категорії/кластеру громадської організації нами було сформульовано визначення: «громадська освітня організація – це організація, чия діяльність дотична до вищої освіти та спрямована на захист і реалізацію інтересів членів даної організації та/чи загальносуспільних інтересів у сфері вищої освіти. Сфера діяльності громадських освітянських організацій включає моніторинг, розвиток та аудит якості вищої освіти»²⁸;
- можливість адаптації європейського досвіду до реалій функціонування українських закладів вищої освіти та громадських організацій на національному та інституціональному рівнях;

Вплив громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти в країнах Європи

Вибір британського досвіду пов'язаний з тим, що саме університети *Великої Британії* посідають лідерські позиції у міжнародних рейтингах. У Великій Британії підходи до забезпечення якості вищої освіти ґрунтуються на інституалізації даної сфери з дотриманням можливості для громадськості брати участь в даному процесі шляхом створення відповідних громадських організацій, серед яких, наприклад, розглянута British Quality Assurance Agency²⁹ та Association of Commonwealth Universities³⁰. Утім перелік громадських організацій, дотичних до моніторингу та оцінювання стандартів якості вищої освіти у Великій Британії, не вичерпується даними організаціями.

National Union of Students³¹ є громадською організацією, але особливості британської правової системи надають організації можливості мати дочірні структури, які проводять комерційну діяльність, наприклад, в сфері страхування студентів та організації стажувань. Серед декількох напрямів роботи є сектор «Вища освіта», члени якого працюють над покращенням вищої освіти. Частина роботи, яку робить організація, полягає у проведенні досліджень вищої освіти та позиціонуванні себе як групи інтересів при обговоренні освітньої політики на національному рівні для покращення всіх аспектів освіти (the Higher Education Zone works to improve the delivery of higher education. Part of their work is to produce research and influence policy discussion at a national level to improve all aspects of education)³². Організація реалізує «Національне опитування студентів», на основі якого проводить інформаційну кампанію щодо якості освітніх послуг (they also support course representatives, develop the National Student Survey and campaign to improve quality regulations as part of their work to improve the quality of delivery)³³.

Отже, громадські організації, дотичні до сфери вищої освіти у Великій Британії, представляють об'єднання різних стейкхолдерів вищої освіти: від експертів та академічного персоналу до студентів.

Забезпечення якості освітніх послуг у вищій освіті в *Німеччині* здійснюється незалежними неурядовими агентствами, які відповідають за проведення процедур акредитації освітніх програм та працюють на некомерційній основі. Зараз функціонує 10 діючих агентств, які, в свою чергу, повинні бути акредитовані Німецькою радою з акредитації. Остання була створена провінціями ФРН для визначення стандартів процесів акредитації та забезпечення акредитації відповідно до надійних, прозорих і міжнародно прийнятих критеріїв³⁴.

Так функціонує the Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programs (AQAS)³⁵ - незалежна некомерційна організація, яка займається акредитацією закладів вищої освіти Німеччини (In Germany, independent, non-governmental agencies are responsible for carrying out accreditation procedures of study programmes or HEI quality assurance systems)³⁶. Німецьке законодавство дозволяє експертам Агентства отримувати заробітну плату за свою роботу. Організація, створена у 2002 р., об'єднує 80 членів організації, серед яких як ЗВО Німеччини, так й академічні організації (It is supported by more than 80 member institutions,

²⁸ Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

²⁹ British quality assurance agency. URL: <https://www.qaa.ac.uk/en/about-us/what-we-do/our-work>.

³⁰ Association of Commonwealth Universities. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/>.

³¹ National Union of Students. URL: <https://www.nus.org.uk/>.

³² National Union of Students. URL: <https://www.nus.org.uk/en/who-we-are/how-we-work/higher-education/>.

³³ National Union of Students. URL: <https://www.nus.org.uk/en/who-we-are/how-we-work/higher-education/>.

³⁴ Germany Higher Education System. – URL: <https://www.euroeducation.net/prof/germanco.html>.

³⁵ Agency for Quality Assurance. URL: <https://www.aqas.com>.

³⁶ Agency for Quality Assurance. URL: <https://www.aqas.eu/>.

both higher education institutions as well as academic associations)³⁷. Головний офіс організації знаходиться у Кельні, Північний Рейн-Вестфалія, Німеччина.

Результатами роботи організації на сьогоднішній день є акредитація понад 3500 освітніх програм в університетах, включаючи численні програми за межами Німеччини. У січні 2009 року Німецька рада з акредитації надала дозвіл AQAS на акредитацію систем забезпечення якості закладів вищої освіти³⁸. Організація також присутня в реєстрі агенцій із забезпечення якості – European Quality Assurance Register in Higher Education (EQAR)³⁹.

Μελέτη στην Ελλάδα (Study in Greece, SiG)⁴⁰ є громадською організацією, яка діє в сфері неформальної освіти за підтримки Міністерства освіти Греції та є майданчиком для спілкування експертів і надання неформальних пропозицій щодо реалізації якості вищої освіти у грецьких ЗВО. Організація функціонує за рахунок членських внесків університетів і факультетів, викладачів і студентів, які є її членами. Μελέτη στην Ελλάδα представляє інтереси університетів і розповсюджує інформацію про їх діяльність і програми, які вони пропонують. Μελέτη στην Ελλάδα⁴¹ є неприбутковою організацією, яка зареєстрована у формі благодійного фонду. Організація проводить заходи, зорієнтовані на вдосконалення якості вищої освіти, зокрема експертне оцінювання та інституційний аудит.

Отже, громадські організації активно залучаються до реалізації відповідальних процесів у вищій освіті, а саме оцінювання та акредитації.

Вплив громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти: досвід України

В Україні також є приклади успішної співпраці неурядового сектору та закладів вищої освіти. Одним з найтриваліших та успішних кейсів на національному рівні можна вважати діяльність Спілки ректорів вищих навчальних закладів України⁴². Відповідно до Статуту Спілка ректорів є «добровільним, неприбутковим громадським об'єднанням, створеним в результаті вільного волевиявлення ректорів вищих навчальних закладів для задоволення та захисту своїх та очолюваних ними навчальних закладів, законних наукових, творчих, національно-культурних та інших спільних інтересів»⁴³.

У Статуті Спілки ректорів вищих навчальних закладів України⁴⁴ позначено мету та функції організації, серед яких: «... сприяння поліпшенню якості підготовки фахівців з вищою освітою, забезпечення автономії вищих навчальних закладів, координації вищих навчальних закладів України в навчальній, науковій, економічній, юридичній, гуманітарній і інших сферах діяльності, а також підвищення ролі вищих навчальних закладів у суспільному житті країни»⁴⁵. Таким чином, це. Спілка ректорів безпосередньо залучена як громадська організація до процесів, які відбуваються у сфері забезпечення якості вищої освіти, зокрема удосконалення якості освітніх послуг, співпрацює з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти⁴⁶, розробляючи пропозиції до проектів документів, які готуються Національним агентством, зокрема, до проекту Положення про акредитацію освітніх програм⁴⁷.

У 2018 р. створено громадську організацію «Українська науково-дослідницька асоціація», яка відповідно до статуту є «неприбутковою громадською організацією, яка об'єднує наукових дослідників, на основі спільності їх професійної діяльності – пошуку, отримання та поширення нового знання, для досягнення мети та реалізації завдань, передбачених цим Статутом»⁴⁸. Основною метою Асоціації є захист прав та інтересів наукових дослідників України та сприяння розвитку сфери науки і вищої освіти України, а серед її завдань:

³⁷ Information on AQAS. URL: <https://web.archive.org/web/20131029200205/http://www.aqas.de/information-on-aqas/>.

³⁸ AQAS - Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programmes. URL: <https://www.eqar.eu/register/agencies/agency/?id=15>.

³⁹ European Quality Assurance Register in Higher Education. URL: <https://www.eqar.eu/>.

⁴⁰ Ο σκοπός μας. URL: <https://el.studyinggreece.edu.gr>.

⁴¹ Ο σκοπός μας. URL: <https://el.studyinggreece.edu.gr>.

⁴² Спілка ректорів вищих навчальних закладів України. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/>

⁴³ Статут Спілки ректорів вищих навчальних закладів України. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/4-dokumenty>.

⁴⁴ Спілка ректорів вищих навчальних закладів України. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/>

⁴⁵ Статут Спілки ректорів вищих навчальних закладів України. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/4-dokumenty>

⁴⁶ Національне агентство з забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/>

⁴⁷ Спілка ректорів і Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти домовилися про співпрацю. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/news-1-3-127-spilka-rektoriv-i-nacionalne-agentstvo-iz-zabezpechennya-yakosti-vischoi-osviti-domovilisya-pro-spiivpracyu>

⁴⁸ ГО «Українська науково-дослідницька асоціація»: Статут. URL: <https://sites.google.com/view/ukrainian-research-association/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82>

«сприяти дотриманню науковими дослідниками загально визначених стандартів професійної етики та високого рівня освіченості»⁴⁹. Створення даної організації є прикладом реалізації низової (місцевої) ініціативи представників академічного середовища.

Громадська організація «Українська асоціація студентів»⁵⁰ є незалежною добровільною неприбутковою організацією, що об'єднує здобувачів вищої освіти, інших осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, а також органи студентського самоврядування з метою захисту їх прав і представництва спільних інтересів на загальноукраїнському та міжнародному рівнях. Організація є членом European Students' Union (ESU)⁵¹, який об'єднує національні студентські спілки та надає студентам право приймати участь у моніторингу та забезпеченні якості вищої освіти. Представники Української асоціації студентів обрані членами Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти⁵².

На рівні діяльності локальних громадських ініціатив, зазначимо, що ЗВО не публікують на відповідних сайтах інформацію про співпрацю з громадськими організаціями у сфері забезпечення якості вищої освіти, Закон України «Про вищу освіту» дозволяє участь представників громадськості та здобувачів вищої освіти у формуванні та забезпеченні політики якості освітніх послуг⁵³. Провідні заклади вищої освіти України, сайти яких було проаналізовано, Київський національний університет імені Тараса Шевченка⁵⁴, Національний технічний університет України «КПІ імені Ігоря Сікорського»⁵⁵, Львівський національний університет імені Івана Франка⁵⁶, Сумський державний університет⁵⁷, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна⁵⁸, не оприлюднюють інформацію про співпрацю з громадськими організаціями у сфері забезпечення якості вищої освіти. Утім, за допомогою методу інтерв'ювання з очільницею локальної ГО «Ліга політологів-міжнародників «Дипкорпус»⁵⁹, К. Чульською вдалося з'ясувати та описати механізм взаємодії студентів і викладачів щодо підвищення якості освітніх послуг. Організація об'єднує випускників різних років випуску за спеціальностями «Міжнародні відносини» та «Політологія» Маріупольського державного університету та проводить активну діяльність у сфері професійного розвитку студентів-міжнародників. Відповідно представники організації співпрацюють з кафедрами, виступаючи ініціаторами проведення різних заходів, від флеш-мобів до організації практик і літніх шкіл. Колишні випускники запрошуються на неформальні зустрічі з викладачами кафедр і менеджментом факультету, на яких висловлюють пропозиції щодо організації освітнього процесу та впровадження нових методів викладання та навчання тощо. Однак, самі студенти не виявляють ініціативу щодо запровадження нових підходів до освітнього процесу або більш актуальних (з точки зору студентів і випускників освітніх програм за цими спеціальностями) навчальних дисциплін.

Висновки

Здійснений аналіз сучасних політичних та аналітичних документів, наукових публікацій та конкретних кейсів, – прикладів впливу громадських організацій на забезпечення якості вищої освіти у ЄПВО та Україні, дозволяє зробити такі висновки:

1. Аналіз звітів з моніторингу розвитку вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти підтверджує актуальність дослідження проблеми впливу громадських організацій на політику забезпечення та оцінювання якості вищої освіти.

⁴⁹ ГО «Українська науково-дослідницька асоціація»: Статут. – URL: <https://sites.google.com/view/ukrainian-research-association/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82>.

⁵⁰ Українська асоціація студентів. – URL: <http://uas.ngo/home/pro-uas>.

⁵¹ European Students' Union. – URL: <https://www.esu-online.org/>

⁵² Склад Агентства. – URL: <https://naqa.gov.ua/%d1%81%d0%ba%d0%bb%d0%b0%d0%b4-%d0%b0%d0%b3%d0%b5%d0%bd%d1%82%d1%81%d1%82%d0%b2%d0%b0/>.

⁵³ Закон України «Про вищу освіту». – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

⁵⁴ Офіційний веб-сайт Київського національного університету імені Тараса Шевченка – URL: <http://nmc.univ.kiev.ua/dir.html>.

⁵⁵ Офіційний веб-сайт Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». – URL: <https://kpi.ua/regulations>.

⁵⁶ Офіційний веб-сайт Львівського національного університету імені Івана Франка – URL: <http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/Projekt-Polozhennya-pro-zabezpechennya-yakosti.pdf>.

⁵⁷ Офіційний веб-сайт Сумського державного університету. – URL: http://sumdu.edu.ua/ukr/general/normative-base.html#section_2.

⁵⁸ Офіційний веб-сайт Харківського національного університету імені Н.В. Каразіна – URL: <http://www.univer.kharkov.ua/ua/general/docs/quality>.

⁵⁹ ГО Ліга політологів-міжнародників «Дипкорпус». – URL: <https://dipcorpus.at.ua/>.

2. Аналіз впливу громадських організацій на забезпечення якості вищої освіти в країнах Європи свідчить про широкі повноваження громадських організацій у сфері вищої освіти та високий ступінь соціальної довіри до таких організацій.

3. Український досвід взаємодії громадських організацій з закладами вищої освіти підтверджує ефективність співпраці у сфері забезпечення якості вищої освіти.

4. Для дослідження взаємодії громадських організацій та закладів вищої освіти у сфері забезпечення та оцінювання якості доцільно використання терміну «громадська освітня організація, яка діє у сфері вищої освіти» та внесення даної категорії/кластеру до Державного класифікатора громадських організацій України для кількісного аналізу організацій даного типу.

У результаті дослідження сформульовано особливості, гіпотези і тенденції щодо впливу громадських організацій на політику забезпечення та оцінювання якості вищої освіти.

Особливості: взаємодія громадських організацій та закладів вищої освіти уможливорює громадський контроль за забезпеченням якості вищої освіти; політика забезпечення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти визначається не лише діяльністю загальноєвропейських освітянських громадських організацій, основу яких складає Група Є4, а й національними громадськими організаціями.

Гіпотези: членство в освітянських організаціях сприятиме розвитку культури якості у закладах вищої освіти; діяльність експертних громадських організацій у сфері вищої освіти має більший ступінь суспільної довіри.

Тendenції: до розширення взаємодії закладів вищої освіти з громадськими організаціями щодо забезпечення якості вищої освіти; до посилення впливу національних і локальних громадських організацій на політику забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти та в Україні.

Список використаних джерел

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали (частина I) (препринт) / О. Воробйова, М. Дебич, І. Линьова, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2018. 172 с.

ГО «Українська науково-дослідницька асоціація»: Статут. URL: <https://sites.google.com/view/ukrainian-research-association/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%1%82>. (дата звернення: 30.12.2019).

ГО Ліра політологів-міжнародників «Дипкорпус». URL: <https://dipcorpus.at.ua/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (дата звернення: 30.12.2019).

Закон України «Про громадські об'єднання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>. (дата звернення: 30.12.2019).

Національне агентство з забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Офіційний веб-сайт Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://nmc.univ.kiev.ua/dir.html>. (дата звернення: 30.12.2019).

Офіційний веб-сайт Львівського національного університету імені Івана Франка. URL: <http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/Proekt-Polozhennya-pro-zabezpechennya-yakosti.pdf>. (дата звернення: 30.12.2019).

Офіційний веб-сайт Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». URL: <https://kpi.ua/regulations>. (дата звернення: 30.12.2019).

Офіційний веб-сайт Сумського державного університету. URL: http://sumdu.edu.ua/ukr/general/normative-base.html#section_2. (дата звернення: 30.12.2019).

Офіційний веб-сайт Харківського національного університету імені Н.В. Каразіна. URL: <http://www.univer.kharkov.ua/ua/general/docs/quality>. (дата звернення: 30.12.2019).

Склад Агентства. URL: <https://naqa.gov.ua/%d1%81%d0%ba%d0%bb%d0%b0%d0%b4-%d0%b0%d0%b3%d0%b5%d0%bd%d1%82%d1%81%d1%82%d0%b2%d0%b0/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Спілка ректорів вищих навчальних закладів України. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Спілка ректорів і Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти домовилися про співпрацю. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/news-1-3-127-spilka-rektoriv-i-nacionalne-agentstvo-iz-zabezpechennya-yakosti-vischoi-osviti-domovilisya-pro-spiwpracyu>. (дата звернення: 30.12.2019).

Статут Спілки ректорів вищих навчальних закладів України. URL: <http://www.vnz.univ.kiev.ua/ua/4-dokumenty>. (дата звернення: 30.12.2019).

Українська асоціація студентів. URL: <http://uas.ngo/home/prouas>. (дата звернення: 30.12.2019).

Agency for Quality Assurance. URL: www.aqas.com. (дата звернення: 30.12.2019).

Appel S., Barragán D. Universities, NGOs, and civil society sustainability: preliminary lessons from Ecuador. *Development in Practice*. 2017. 27:4. P. 472-486.

AQAS - Agency for Quality Assurance through Accreditation of Study Programmes. URL: <https://www.eqar.eu/register/agencies/agency/?id=15>. (дата звернення: 30.12.2019).

Association of Commonwealth Universities. URL: <https://www.acu.ac.uk/membership/acu-measures/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Benchmarking Higher Education System Performance. URL: <http://www.oecd.org/education/benchmarking-higher-education-system-performance-be5514d7-en.html>. (дата звернення: 30.12.2019).

British Council. The shape of global higher education: international comparisons with Europe 2019. P.28. URL: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/k006_02_the_shape_of_global_higher_education_in_europe_final_v5_web.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

British quality assurance agency. URL: <http://www.qaa.ac.uk/en/about-us/what-we-do/our-work>. (дата звернення: 30.12.2019).

Education at a Glance 2019. OECD Indicators. P. 38. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2019_f8d7880d-en#page38. (дата звернення: 30.12.2019).

ESG 2015. URL: <https://enqa.eu/index.php/home/esg/>. (дата звернення: 30.12.2019).

European Commission. The Education and Training Monitor 2019. P.38. URL: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/et-monitor-report-2019-romania_en.pdf. (дата звернення: 30.12.2019).

European Quality Assurance Register in Higher Education. URL: <https://www.eqar.eu/>. (дата звернення: 30.12.2019).

European Students' Union. URL: <https://www.esu-online.org/> (дата звернення: 30.12.2019).

Germany Higher Education System. URL: <https://www.euroeducation.net/prof/germanco.html>. (дата звернення: 30.12.2019).

Gilfillan B., Fee A. Shaping participation: an international NGO implementing a government participation policy. *Development in Practice*. 2017. 27:8. P. 1035-1049.

Higher education and the wider social and economic context 2019. P.2. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/benchmarking-higher-education-system-performance_15ff30ce-en#page2. (дата звернення: 30.12.2019).

Information on AQAS. URL: <https://web.archive.org/web/20131029200205/http://www.aqas.de/information-on-aqas/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Managing Universities. Policy and Organizational Change from a Western European Comparative Perspective. Editors: Bleiklie, Ivar, Enders, Jürgen, Lepori, Benedetto (Eds.) 2017. URL: <https://www.palgrave.com/gp/book/9783319538648>. (дата звернення: 30.12.2019).

National Union of Students. URL: <https://www.nus.org.uk/>. (дата звернення: 30.12.2019).

Ο σκοπός μας. URL: <https://el.studyingreece.edu.gr>. (дата звернення: 30.12.2019).

Review of the education sector of Ukraine: moving towards effectiveness, equity and efficiency. P.77. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32406>. (дата звернення: 30.12.2019).

Trends 2018: Learning and teaching in the European Higher Education. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/trends-2018-learning-and-teaching-in-the-european-higher-education-area.pdf>. (дата звернення: 30.12.2019).

Vukasovic M., Jungblut J., Chou M., Elken M., Ravinet P. Multi-level, Multi-actor and Multi-issue Dimensions of Governance of the European Higher Education Area, and Beyond 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/326167678_Multi-level_Multi-actor_and_Multi-issue_Dimensions_of_Governance_of_the_European_Higher_Education_Area_and_Beyond. (дата звернення: 30.12.2019).

Відомості про авторів

Воробйова Оксана Петрівна, кандидат наук з державного управління; провідний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України;

Дебич Марія Андріївна, кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник; провідний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України;

Линьова Ірина Олексіївна, кандидат педагогічних наук, доцент; провідний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України;

Луговий Володимир Іларіонович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член і перший віце-президент НАПН України; головний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, *керівник авторського колективу, науковий редактор*;

Оржель Олена Юріївна, доктор наук з державного управління, доцент; завідувач відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України;

Слюсаренко Олена Миколаївна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник; головний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті та заступник директора Інституту вищої освіти НАПН України;

Таланова Жаннета Василівна, доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник; головний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, менеджер з аналітичної роботи НЕО в Україні, *науковий редактор*;

Трима Катерина Андріївна, кандидат політичних наук; провідний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України.

Наукове видання

АНАЛІЗ ПРОВІДНОГО ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ
ЩОДО ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ
У двох частинах

Електронне видання

За редакцією В. Лугового, Ж. Таланової

Формат 60x84\16

Ум. друк. арк. 18,43

Обл.-вид.арк. 19,8

Зам. №. 1227.

Видавець і виготовлювач ТОВ «Прінтеко»,

вул. Предславинська, 28, м. Київ, 03150, тел. 044-360-23-60

e-mail: printeco@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

ДК № 6991 від 25.11.2019

Інститут вищої освіти НАПН України

вул. Бастіонна, 9, м. Київ, 01014

тел./факс (044) 286-68-04,

e-mail: ihed@ihed.org.ua, web-сайт: www.ihed.org.ua